

Az internetes platformok kora

Szerkesztette
Török Bernát – Zódi Zsolt

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Az internetes platformok kora

[Vákát oldal]

Az internetes platformok kora

Szerkesztette
Török Bernát és Zódi Zsolt

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2022

A kötet megjelenését a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság támogatta.

Czékmann Zsolt
Csáki-Hatalovics Gyula
Balázs
Domokos Márton
G. Karácsony Gergely
Gombos Katalin
Gosztonyi Gergely
Harkai István
Hoffman István

Szerzők
Koltay András
Menyhárd Attila
Mezei Kitti
Mezei Péter
Molnár Péter
Mráz Attila
Nádori Péter
Nogel Mónika
Pintér Melinda

Pók László Gábor
Püskösty András
Strihó Krisztina
Szentgáli-Tóth Boldizsár
Szikora Tamás
Török Bernát
Zódi Zsolt

Lektorálta
Kecskés Gábor

Kiadja a Nemzeti Közzolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Benkő Krisztina
Olvasószerkesztő: Kutas Éva
Korrekter: Bujdosó Hajnalka, Szabó Ilse
Tördelőszerkesztő: Körösi László

Nyomdai kivitelezés: Gelbert ECO Print Kft.
Felelős vezető: Gellér Róbert

DOI: https://doi.org/10.36250/01065_00

ISBN 978-963-531-816-2 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-817-9 (pdf) | ISBN 978-963-531-818-6
(ePub)

© A szerzők, 2022
© A szerkesztők, 2022
© A Kiadó, 2022

Minden jog védve.

Tartalom

<i>A kötet szerzői</i>	7
<i>Előszó</i>	11
I. rész Platformok az információs társadalomban	15
Zódi Zsolt: A platform mint elméleti konstrukció és mint narratív keret – A platformfogalom kialakulásának története	17
Hoffman István: Platformok és közigazgatás – Nem önkormányzatoknak való vidék?	39
Csáki-Hatalovics Gyula Balázs – Molnár Péter – Czékmann Zsolt: Az atipikus kommunikációs csatornák alkalmazási lehetőségei a magyarországi települési önkormányzatok életében, különös tekintettel a közösségimédia-platformokra	53
Gosztonyi Gergely: Az Európai Unió Bírósága hozzájárulása az online platformok felelősségi és monitorozási kérdéseinek alaposabb megértéséhez	65
II. rész Platformgazdaság	85
Kiss György: A digitális platformok általi foglalkoztatás társadalmi, gazdasági hatásai és a jog válasza	87
Harkai István – Mezei Péter: Végfelhasználói flexibilitások és platformfelelősség a CDSM-irányelv fényében	109
Menyhárd Attila: A platformok polgári jogi felelőssége	129
Gombos Katalin – Strihó Krisztina: A közösségi platformok és a Digitális Európa program magánjogi elemei	149
Pünkösty András: Merre tart az európai szintű platformszabályozás? – Áttekintés a platformok szabályozásának versenyjogi ösztönzőiről, valamint a fúziókontroll lehetséges fejlesztéséről	175
III. rész Platformok és szólásszabadság	193
Török Bernát: A szólásszabadság a közösségi platformokon és a Digital Services Act	195
Szikora Tamás: A platformszabályozás egy új iránya Donald Trump Facebookról való kitiltásának példáján keresztül	209
Pintér Melinda: Szólásszabadság vagy cenzúra a nagyobb jó érdekében? – A politikai diskurzus megvalósítható keretei és korlátai a közösségi médiában	227
Nádori Péter: „Hogyan érvényesíti a Facebook a szabályait?” Kutatási adatok és szempontok a Facebook magyar felhasználókat érintő moderációs tevékenységének értelmezéséhez	245
Koltay András: A közösségi média és a véleménynyilvánítás szabadsága a munkaviszonyban – A munkáltatók és a munkavállalók jogai és kötelezettségei	275

IV. rész Egyes kockázatok, kihívások	297
G. Karácsony Gergely: „Ideje megváltoztatni” – Az arcfelismerő rendszerek alkalmazásának alapjogi kockázatai a közösségi média és a deepfake korában	299
Mezei Kitti – Szentgáli-Tóth Boldizsár: Az online platformok használatában rejlő veszélyek: a dezinformáció és a kibertámadások jogi kockázatai	319
Mráz Attila: Platformszabályozás és kampányszabályozás a demokráciában	341
Nogel Mónika: Internetes családfakutató oldalak és genetikai adatainak védelme	363
Pók László Gábor: Védni vagy megosztani? – A személyes adatok szerepe az internetes platformok szabályozásában	377
Domokos Márton: A mesterséges intelligencia szerepe az internetes platformokon – Szabályozási kihívások	403

A kötet szerzői

- CZÉKMANN Zsolt a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának egyetemi docense. Jogi diplomáját 2007-ben szerezte a Miskolci Egyetemen. 2017-től a Miskolci Egyetem Közigazgatási Jogi Tanszékének tanszékvezetője.
- CSÁKI-HATALOVICS Gyula Balázs a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának docense. Jogi diplomáját 2001-ben szerezte a Miskolci Egyetemen. 2004-től az *Infokommunikáció és Jog* című tudományos folyóirat szerkesztőbizottsági tagja.
- DOMOKOS Márton a CMS Budapest Ügyvédi Iroda kereskedelmi jogi csoportjának szenior tanácsadója és a regionális adatvédelmi csoport koordinátora. Rendszeresen tart előadásokat (például Internet Hungary, Infotér) és publikál cikkeket (például Jogi Fórum, IAPP Privacy Perspectives, OneTrust DataGuidance, Thomson Reuters' Data Privacy Advisor) elsősorban a mesterséges intelligencia, valamint az adatvédelem témakörében. A Direkt és Interaktív Marketing Szövetség Adatvédelmi Tagozatának elnöke, továbbá a Kürt Akadémia oktatója.
- G. KARÁCSONY Gergely egyetemi docens a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karán. Tudományos munkássága és gyakorlati tapasztalata egyaránt a felforgató technológiák szabályozási, jogalkotási és jogalkalmazási kérdéseire, valamint a technológiai fejlődés alapjogi kihatásainak kérdéséhez fűzi. A témában számos folyóiratcikk szerzője, hazai és nemzetközi konferenciák rendszeres előadója. A témában íródott monográfiája *Okoseszközök – okos jog?* címmel jelent meg.
- GOMBOS Katalin az NKE ÁNTK Európai Köz- és Magánjogi tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. Kutatási területei: alapjogok és jogvédelem az Európai Unióban, az Európai Unió Bírósága, az uniós jog kihívásai a 21. században, a belső piac joga és a versenyjog az Európai Unióban, polgári igazságügyi együttműködés az Európai Unióban.
- GOSZTONYI Gergely (PhD) jogász, médiakutató. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán végzett, azóta ugyanazon a helyen tanít: különböző médiajogi, alkotmányjogi, jogtörténeti tanfolyamokat tart BA-, MA- és PhD-szinteken. Többek között egyik kutatási területe a cenzúra, az alternatív média és a közvetítő szolgáltatók felelőssége. A European Communication Research and Education Association és a Community Media Forum Europe tagja. 2015 óta a Monroe E. Price Media Law Moot Court Competition csapat felkészítője. Többször volt az Európa Tanács, a Nemzeti Tehetség Program és a Nemzeti Tehetség Központ szakértője. Több jogi folyóirat szerkesztője.
- HARKAI István a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának jogász szakán végzett 2014-ben. 2020-ban szerzett doktori fokozatot az Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolában. *Az internet hatása a többszörözési és a nyilvánossághoz közvetítési jogra* című doktori disszertációja 2021-ben elnyerte a legjobb PhD-dolgozatnak járó nagydíjat a Magyar Jogász Egylet által szervezett Első Magyar Jogi Könyvszalonnán. A disszertációt azonos címen a Pólay Elemér Alapítvány és a Iurisperitus Kiadó adta ki. 2018 szeptembere óta főállású oktató, jelenleg adjunktusi munkakörben az Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézetben. Tudományos és oktatói feladatai mellett koordinálja az intézet angol nyelvű szakirányú továbbképzéseit. Kutatási területe kiterjed a digitális társadalom kérdéseire, a nemzetközi és uniós szerzői jogra.
- HOFFMAN István, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Közigazgatási Jogi Tanszékének tudományos főmunkatársa, a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetnél és a Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Wydział Prawa i Administracji rk. egyetemi tanára (Lublin, Lengyelország).

Kiss György jogi diplomáját 1977-ben szerezte a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán. 1985-ben kandidátusi, 2008-ban MTA doktora fokozatot szerzett, 1996-ban habilitált. 2016-ban a Magyar Tudományos Akadémia Akadémikusok Gyűlése az MTA levelező, 2022-ben rendes tagjává választotta. Kutatási területei a magánjog és a munkajog intézményi kapcsolata, a munkajogviszony tartalma egyoldalú alakításának lehetőségei és korlátai, az alapjogok érvényesülése a munkajogban, valamint a közszolgálati jog egysége és differenciáltsága. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi- és Nemzetközi Tanulmányok Karán, valamint a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán egyetemi tanár, a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen a Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola vezetője.

KOLTAY András jogász, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem kutatóprofesszora és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem egyetemi tanára. LL.M. fokozatot szerzett 2007-ben a University College Londonon, korábban a strasbourgi Emberi Jogok Nemzetközi Intézetében folytatott tanulmányokat. PhD-fokozatát 2008-ban szerezte a Pázmány jogi karán. 2010 és 2019 között a Média tanács tagjaként dolgozott, 2018 és 2021 között pedig a Nemzeti Közszolgálati Egyetem rektora volt. Legfőbb kutatási területei a szólásszabadság, a médiajog és a személyiségi jogok kérdéseihez kapcsolódnak. *A szólásszabadság alapvonalai* címmel 2009-ben jelent meg monográfiája (Századvég), 2016-ban *A vallások, az állam és a szólás szabadsága* (Századvég), 2019-ben pedig *Az új média és a szólásszabadság* (Wolters Kluwer) címmel jelent meg kötete. Ezeken felül több mint 400 tudományos publikációt jegyez magyar és angol nyelven. Főszerkesztője a *Iustum Aequum Salutare* jogtudományi folyóiratnak, valamint az *In Medias Res*, sajtószabadsággal és médiaszabályozással foglalkozó tudományos folyóiratnak, a *Pro Publico Bono* folyóirat szerkesztőbizottságának elnöke. 2021 óta a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság és a Média tanács elnöke.

MENYHÁRD Attila az ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszékének egyetemi tanára és az NKE Eötvös József Kutatóközpont Információs Társadalom Kutatóintézetének kutatóprofesszora. Az MTA TK Jogtudományi Intézetének külsős munkatársa. Az UNIDROIT Kormányzótanácsának, a bécsi székhelyű European Centre of Tort and Insurance Law kutatóintézetnek és több más nemzetközi szakmai szervezetnek a tagja. Választottbíró, az Oppenheim Ügyvédi Iroda munkatársa.

MEZEI Kitti jogász, közgazdász, a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének tudományos munkatársa, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Üzleti Jog Tanszékének egyetemi adjunktusa és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Kiberbiztonsági Kutatóintézetének kutatója. Fő kutatási területe a modern technológiák és a jog kapcsolata, különös tekintettel a kiberbűnözésre és kiberbiztonságra. Szakkönyvek szerkesztője és szerzője, számos publikációja van. Első monográfiája *A kiberbűnözés aktuális kihívásai a büntetőjogban* címmel jelent meg a L'Harmattan Kiadó és a TK JTI gondozásában. Számos kutatási projektben vesz részt, amelyek az új technológiák jogi kihívásait vizsgálják. A Mesterséges Intelligencia Nemzeti Laboratórium jogi részprojektjének és a *Kockázatok és lehetőségek a mesterséges intelligencia jogi szabályozásában és gyakorlati alkalmazásában* című OTKA projektnek a vezető kutatója. Az utóbbi években több szakmai elismerésben is részesült, két alkalommal kapta meg az Új Nemzeti Kiválóság Program ösztöndíját, illetve elnyerte a Bárány Róbert-díjat is.

MEZEI Péter 2004 óta az SZTE ÁJTK Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézetének munkatársa egyetemi docensi munkakörben. 2021. július 1. óta a Szegedi Tudományegyetem Doktori Intézetének igazgatója. 2018. november 1. óta az Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézet intézetvezető-helyettese. Doktori fokozatát 2010-ben szerezte. Monográfia formájában publikált értekezése 2012-ben elnyerte az SZTE ÁJTK Pro Scientia Nívódíját. 2016 novemberében sikerrel tartotta meg habilitációs előadásait Szegeden. Habilitált doktor oklevelét

2017. június 30-án vette át. A habilitációs eljárás alapját képező monográfiáját 2016-ban a Médiatudományi Intézet adta ki. A kötet angol nyelvű, frissített és bővített változata 2018 februárjában jelent meg a Cambridge University Pressnél. (A kötet második kiadása 2021 végére várható.) 2014 decemberében a Turun Yliopisto (University of Turku, Finnország) címzetes egyetemi docensi (dosentti) címet adományozott részére. Az Université Jean Moulin Lyon és a Bocconi University (Milánó) jogi karának meghívott előadója. Évekig a University of Toledo College of Law meghívott előadója volt. Fő kutatási területe az összehasonlító és digitális szerzői jog. Összes publikációjának száma 180 (köztük 4 monográfia, 11 szerkesztett mű, 45 tankönyv-, könyv- és kommentárfejezet, illetve enciklopédia-szócikk, 83 tanulmány, 14 recenzió és 11 tudományos publicisztika, 12 publikált szakértői vélemény), amelyek közül 60 idegen nyelven jelent meg. 2010-től a Szerzői Jogi Szakértő Testület tagja. E munka keretében 18 szakértői vélemény elfogadásában vett részt előadóként vagy szavazó tagként.

MOLNÁR Péter a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza. Jogi diplomáját 2008-ban szerezte a Miskolci Egyetemen, emellett közgazdász végzettséggel is rendelkezik. Több mint tíz évig dolgozott vezető köztisztviselőként önkormányzati hivatalokban.

MURÁZ Attila PhD egyetemi adjunktus (ELTE BTK Filozófia Intézet, Újkori és Jelenkori Filozófia Tanszék), filozófus és jogász. Kutatásai a nemzetközi emberi jogok, az alkotmányjog, a demokraciaeelmélet, a jogelmélet és a demokratikus politikai etika határterületeit érintik. Publikációi a választójog igazolásaira és korlátaira, a választójog egyenlősége és az egyenlő bánásmód közötti összefüggésekre, a választási etika kérdéseire és a demokratikus közbeszéd szabályozási kihívásaira összpontosítanak. Tanulmányai többek között a *Legal Theory* és a *Moral Philosophy and Politics* szakfolyóiratokban jelentek meg. Korábbi posztdoktori kutatásait a Harvard University, a Tel Aviv University és a Sciences Po Paris egyetemeken folytatta.

NÁDORI Péter újságíró, médiaszakember, médiakutató. Kutatási területei: a tömeges internetes kommunikáció (kommentek, közösségi szolgáltatások) jogi és társadalmi kérdései; a professzionális média helyzete és kihívásai a 21. században.

NOGEL Mónika PhD jogász, európai uniós adatvédelmi szaktanácsadó. A Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar egyetemi docense, a Nemzeti Közszo szolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Információs Társadalom Kutatóintézet kutatója. Kutatási területe az egészségügyi jog, a genetika és jog kapcsolódási pontjai és a szakértői bizonyítás.

PINTÉR Melinda az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végzett politológusként, jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Nemzetközi és Politikatudományi Intézetének tanársegédje és a Nemzeti Közszo szolgálati Egyetemen folytat doktori tanulmányokat.

PÓK László Gábor kamarai jogtanácsos, adatvédelmi és adatbiztonsági szakjogász. Kiemelt érdeklődési területe a technológiai fejlődés hatása a személyes adatok védelméhez fűződő jog érvényesülésére, a magánszféra védelmét erősítő technológiai megoldások alkalmazása, illetve az adatvédelmi szabályok alkalmazása az elektronikus hírközlési és az infokommunikációs szolgáltatások tekintetében.

PÜNKÖSTY András 2006-ban végzett jogászként a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, 2010-ben elvégezte a University of Cambridge kihelyezett angol és EU-jogi képzését, majd 2014-ben doktori fokozatot szerzett a Pázmányon. 2009–2013 között ügyvédjelölt, illetve a Nemzetgazdasági Minisztériumban EU-referens. 2013-tól 2018-ig a Gazdasági Versenyhivatal munkatársa. Jelenleg adjunktus a PPKE Európai jogi Tanszékén, valamint kutató az egyetem Versenyjogi

Kutatóközpontjában és tudományos munkatárs a Nemzeti Közszerológati Egyetem Információs Társadalom Kutatóintézetében.

STRIHÓ Krisztina az NKE ÁNTK Európai Köz- és Magánjogi tanszékének tudományos munkatársa. 2006 óta több egyetemen végzett oktatói és kutatói munkát (NKE, SZTE, KJE). Fő kutatási területei az arculatátviteli szerződés, a digitalizáció az Európai Unióban, továbbá a hazai és a nemzetközi örökbefogadás. A PhD-dolgozatát *A merchandising szerződés* címmel készítette és védte meg sikerrel 2011-ben.

SENGTÁLI-TÓTH Boldizsár a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének tudományos munkatársa, a Nemzeti Közszerológati Egyetem kutatója, valamint az Eötvös Loránd Tudományegyetem megbízott oktatója. Tudományos fokozatát 2019 februárjában szerezte, disszertációjának témája a minősített többséggel történő törvényalkotás volt. Disszertációját az Eötvös Kiadó jelentette meg könyv formájában, angol nyelvre fordítása jelenleg is folyamatban van. Az alkotmányjog különböző részterületein számos publikációja jelent meg magyar, angol és spanyol nyelven, hazai és nemzetközi (portugál, román, szlovén, szlovák, spanyol és osztrák) folyóiratokban és kötetekben egyaránt. Számos kutatási projektben vett részt, köztük Chronowski Nóra demokráciaelvet vizsgáló 128796. kódszámú kutatásában; vezetője a pandémia alatti választásokról szóló Visegrád projektnek; a szólásszabadság digitális térben való érvényesülését vizsgáló magyar–szlovén bilaterális kutatási projektnek; a 138366. kódszámú, az összehasonlító alkotmányjog legújabb perspektíváit vizsgáló OTKA kutatásnak. Több mint száz publikáció szerzője vagy társszerzője, kutatási eredményeit számos alkalommal ismertette hazai, illetve több mint 20 alkalommal nemzetközi konferenciákon is. 2018 júniusában előadóként szerepelt a X. Alkotmányjogi Világkongresszuson Szöulban, 2018 októberében pedig az Alkotmányjogászok Afrikai Kongresszusán Botswana-ban. Az utóbbi években több szakmai elismerésben is részesült, háromszor kapta meg az Új Nemzeti Kiválóságprogram ösztöndíját, kétszer a Magyar Jogászegylet földíját, illetve elnyerte az Akadémiai Ifjúsági Díját is.

SZIKORA Tamás a Nemzeti Közszerológati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Információs Társadalom Kutatóintézetének tudományos segédmunkatársa, emellett az Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Közigazgatás-tudományi Doktori Iskolájának doktorandusza.

TÖRÖK Bernát 2003-ban szerezte jogi diplomáját a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. Előbb az Országos Rádió és Televízió Testület munkatársa, majd 2010 és 2018 között az Alkotmánybíróság főtanácsadója volt. 2016–2017-ben a Yale Law School vendégkutatójaként dolgozott. Doktori fokozatát 2018-ban szerezte. Az NKE ÁNTK Alkotmányjogi és Összehasonlító Közjogi Tanszékének docense és az Információs Társadalom Kutatóintézet vezetője. Kutatási területe a szólásszabadság és az információs társadalom alapjogi kérdései.

ZÓDI Zsolt jogász az NKE tudományos főmunkatársa, diplomáját a Miskolci Egyetemen, PhD-fokozatát a Pécsi Tudományegyetemen, habilitációját az ELTE-n szerezte. Húsz éven át dolgozott az elektronikus jogi kiadás területén. Jelenlegi kutatási területei az információs társadalom szabályozási kérdései, jogi technológiák és szövegempirikus jogi kutatások. Két monográfia és száz tanulmány és könyvrészlet szerzője.

Előszó

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Információs Társadalom Kutatóintézete idén is tanulmánykötetben dolgozza fel a digitális világ társadalmi hatásaival és szabályozási kihívásaival kapcsolatos egyik fontos kérdéskört. A mesterséges intelligencia alapjogi összefüggéseit elemző korábbi kötet után ezúttal az internetes platformok meghatározóvá váló szerepét és annak sokrétű következményeit vizsgáljuk. Nagy örömről számolunk, hogy az információs társadalom működési mechanizmusainak és szabályozási lehetőségeinek megértésében nemcsak a kutatóintézet saját kutatói csapatára számíthatunk, hanem azokra a kiváló kollégákra is, akik mind a – most már hagyománnyá váló – éves konferenciáinkon, mind pedig tanulmányköteteinkben társul szegődnek a közös gondolkodáshoz. A jelen kötet négy részben, összesen húsz tanulmánnyal tárja föl, milyen társadalmi és szabályozási kérdésekkel szembesítenek minket digitális életünk megkerülhetetlen szolgáltatói, az online platformok. Az első rész a platformoknak az információs társadalomban és közigazgatásban játszott sajátos szerepét, a második a gazdaság működésére gyakorolt hatásukat, a harmadik a társadalmi nyilvánosságot egyre jobban meghatározó befolyásukat járja körül, a negyedik részben pedig egyes fontos kockázatokat, kihívásokat elemzünk egy-egy tanulmánnyal.

A tanulmányokon több vezérmotívum is keresztülhúzódik, amelyek közös ívet adnak az egyes részeknek. Az első, hogy a tanulmányok és a szerzők többsége már nem a sötétben tapogatózik, és nem egy egymástól gyakran radikálisan eltérő fogalomkészletet és beszédmódot használ a platformokat elemezve. Ennek oka, hogy kialakult egy viszonylag szilárd szókészlet (beleértve magát a platformot mint kifejezést) és (jog)tudományi beszédmód, amelyet a szerzők magabiztosan beszélnek. Megszilárdult tematikákat és viszonylag egységesen használt fogalmakat találhatunk tehát. A második motívum az, hogy ez a magabiztosság részben arra vezethető vissza, hogy kialakulóban vannak azok a jogszabályok, amelyek már kifejezetten a platformok által felvetett problémákra reagálnak. A „platform” jogi fogalom (is) vált. Nem csoda, hogy a tervezetként létező vagy már hatályban is lévő jogszabályokat a könyv szinte minden tanulmánya bőven emlegeti. Végül a harmadik motívum, hogy a platformokat most már valóban minden jogág „fedezte” magának. A platformokról szóló jogi diskurzusban és a jelen kötetben továbbra is nagy hangsúlyt kapnak a szólásszabadsággal kapcsolatos kérdések, azonban ehhez ma már egyre kiterjedtebb körben társulnak hasonlóan jelentős problematikák. Olvashatunk *par excellence* magánjogi elemzést, versenyjogi, szerzői jogi, büntetőjogi, munkajogi, sőt közigazgatási jogi problémákat felvonultató tanulmányokat, és olyanokat is, amelyek semmilyen hagyományos jogágba nem sorolhatók, tulajdonképpen a *sui generis* platformjog térréjében mozognak.

Az első rész a *Platformok az információs társadalomban* címet kapta, és két általános jellegű tanulmány mellett két olyan tanulmányt olvashatunk itt, amely

a platformok közigazgatásra gyakorolt hatásaival foglalkozik. Zódi Zsolt bevezető tanulmánya a platformfogalom formálódásáról szól: egyrészt arról, hogy a kifejezés hogyan vált társadalomtudományiból jogi fogalommá, másrészt arról, hogy a szociológia és a gazdaságtudomány „koordinációs mechanizmusainak” sorába hogyan illeszkedik bele a platform mint új koordinációs mechanizmus. Gosztonyi Gergely tanulmánya a platformokat még jelenleg is szabályozó, az elektronikus kereskedelemről szóló irányelv két központi jogintézményének, az általános monitorozási kötelezettség hiányának és az értesítési-eltávolítási eljárásnak az Európai Unió Bíróságán formálódó gyakorlatát dolgozza fel. A két közigazgatási tárgyú tanulmány közül az első, Hoffman Istváné a közigazgatás és a platformizálódás egy rendkívül érdekes aspektusára hívja fel a figyelmet: arra, hogy a platformok kiépülése, illetve az, hogy a közigazgatás kénytelen maga is a platformokra támaszkodni, óhatatlanul gyengíti a helyi öngazgatást, mintegy „lopakodó” centralizációt valósít meg. Csáki-Hatalovics Gyula Balázs, Molnár Péter és Czékmann Zsolt e részt záró írásukban szintén egy nagyon konkrét, közigazgatáshoz kapcsolódó és a platformokkal szorosan összefüggő jelenséget elemeznek, mégpedig azt, amikor a közigazgatási szervezet vagy önkormányzat a közösségi médián keresztül kommunikál az állampolgáraival.

A második rész, amely a platformoknak a gazdaságban betöltött szerepével foglalkozik, öt tanulmányt ölel fel. A sort Kiss György írása nyitja, amely a „gig-economy”, azaz a platformok által közvetített vagy azokon végzett munka jogi szabályozási kérdéseit taglalja. Harkai István és Mezei Péter tanulmánya az EU új szerzői jogi irányelvét elemzi a platformok szempontjából, és érdekessége az a 17 platformra kiterjedő empirikus kutatás, amely ezeket a végfelhasználók által élvezett rugalmasság szempontjából vizsgálja. Menyhárd Attila tanulmánya a platformok, elsősorban az online piacterek magánjogi felelősségének kérdését elemzi, megpróbálva elhelyezni azt a jelenlegi magánjogi felelősségi és intézményi megoldások között. A Gombos Katalin és Strihó Krisztina alkotta szerzőpáros pedig tanulmányában az EU különböző szabályozási törekvéseiből gyűjti össze a platformokkal összefüggő magánjogi elemeket. Végül ezt a részt Pünkösty András fejezete zárja, a platformok által felvetett versenyjogi problémákat és az ezekre születő versenyhatósági és bírósági válaszokat számba véve.

A harmadik részt a platformok és a szólásszabadság rendkívül gazdag összefüggérendszerének szenteljük. Török Bernát a közösségi média és a felhasználó viszonyában rejlő alapjogi jellemzőket emeli ki, és azt vizsgálja, mennyire reagál ezekre az uniós jogalkotás. Szikora Tamás a platformszabályozás egy új irányáról ír Donald Trump elnök Facebookról való kitiltásának példáján keresztül. Pintér Melinda azt járja körül, előrébb viszi-e, és ha igen, mennyiben, a közösségi média a demokratikus politikai vita ügyét. Nádori Péter ezt követően a legnagyobb közösségimédia-platform moderálási gyakorlatát veszi górcső alá hazai kutatási adatok tükrében. Végül Koltay András a platformok és a véleménynyilvánítás kérdését egy speciális, egyre nagyobb hangsúlyt érdemlő keretben, a munkaviszony keretei között veti fel.

A negyedik rész a platformokkal kapcsolatban felmerülő és különböző jogágakba (büntetőjog, adatvédelem, alkotmányjog) sorolható problémákat feszegető tanulmányokat tartalmazza, amelyeket az köt össze, hogy a platformokat elsősorban kockázatok és veszélyeket hordozó társadalmi jelenségekként ábrázolják. G. Karácsony Gergely az arcfelismerő rendszerek, a Mezei Kitti és Szentgáli Boldizsár alkotta szerzőpáros a dezinformáció és a kibertámadások, Nogel Mónika pedig az internetes családfakutató oldalak kockázatait taglalja. Mráz Attila tanulmánya amellett érvel, hogy az online felületeken folytatott választási kampányok a demokrácia védelme érdekében szabályozásra szorulnak. Pók László Gábor egy mondhatni örökzöld téma, a személyes adatok és a platformok ellentmondásos kapcsolatát elemzi írásában. A kötetet Domokos Márton tanulmánya zárja, amely a platformokon működő, mesterségesintelligencia-alapú algoritmusokkal kapcsolatos újabb követelményeket gyűjti csokorba.

A szerkesztők

[Vákát oldal]

I. rész

Platformok az információs társadalomban

[Vákát oldal]

Zódi Zsolt

A platform mint elméleti konstrukció és mint narratív keret – A platformfogalom kialakulásának története

A tanulmány két, egymással összefüggő aspektusból elemzi a platform jelenségét.

Egyrészt a platformnak mint gazdaság- és társadalomszervezési mechanizmusnak, illetve az ezt leíró elméleti kereteknek van sajátos történetük. Ebben a történetben a platform egy koordinációs mechanizmus a sok közül; olyan digitális architektúra, amelyet az információs kapitalizmus szült, és amely olyan mechanizmusokkal versenyez, vagy lép interakcióba, mint a bürokrácia vagy a piac. Ez a szál elsősorban bizonyos szerzők elméleti konstrukcióinak egymásra is reflektáló története.

Másrészt a platformnak mint kifejezésnek és egyben mint narratív keretnek is rendkívül érdekes a története: a szó évszázadok óta létezik az angol nyelvben, és az, hogy ezeket az új internetes szolgáltatásokat épp platformnak hívjuk, egy hosszabb folyamat és egy konkrét döntés eredménye. A kifejezés története azonban még messze nem ért véget: manapság láthatjuk – különösen az európai jogban – a jogi fogalomká válását.

Bevezetés

Ebben a tanulmányban két egymással is összefüggő aspektusból szeretném elemezni az internetes platformokat mint jelenséget, és elmesélek két „történetet”.

Egyrészt a platformnak *mint gazdaság- és társadalomszervezési mechanizmusnak*, illetve az ezt leíró elméleti kereteknek van sajátos történetük. Ebben a történetben a platform *egy* koordinációs mechanizmus a sok közül; olyan digitális architektúra, amelyet az információs kapitalizmus szült, és amely olyan mechanizmusokkal versenyez, vagy lép interakcióba, mint a bürokrácia vagy a piac. Ez a szál elsősorban bizonyos szerzők elméleti konstrukcióinak egymásra is reflektáló története.

Másrészt a platformnak *mint kifejezésnek* és egyben mint narratív keretnek is rendkívül érdekes a története: a szó évszázadok óta létezik az angol nyelvben, és az, hogy ezeket az új internetes szolgáltatásokat épp platformnak hívjuk, egy hosszabb folyamat és egy konkrét döntés eredménye, és a kifejezés története még messze nem ért véget: manapság láthatjuk – különösen az európai jogban – a *jogi* fogalomká válását.

A tanulmány szerkezete e két történethez igazodik. Előbb a platformfogalom mint gazdaság- és társadalomszervezési (vagy koordinációs) mechanizmus, azaz mint elméleti

konstrukció kialakulásával foglalkozom, néhány kulcsszerző felvillantásával. A történet alapszála az, hogy Max Weber óta gazdag irodalom foglalkozik a gazdaság- és társadalomszervezési (kontroll-) mechanizmusok elemzésével. Webernél még a bürokrácia áll a középpontban, de igen hamar feltűnik mellette vagy vele szembeállítva a piac és más mechanizmusok is. Ebben a fogalmi keretben tehát a platform egy új kontroll- vagy koordinációs mechanizmus, azaz a tudományos reflexió egyik eszköze.

A tanulmány második része egyvel alacsonyabb absztrakciós szinten elemez: egyrészt a platform szó *etimológiáját* meséli el, amelyből kitűnik, hogy milyen gazdag jelentéstartományai voltak már azelőtt is, hogy a mai internetes architektúrákat jelölték volna vele. A második rész nagyobb része arról szól, hogy hogyan lett az EU online világgal és a digitális gazdasággal kapcsolatos szabályozásának mindössze hat év leforgása alatt az egyik kulcsfogalma a „platform”. Ez a rész tehát a platform mint *jogi fogalom* megszületésének történetével zárul.

A platform mint elméleti-tudományos konstrukció

A platformok felemelkedése egyértelműen összefüggésben van egy irányítási (információs, kontroll-) válsággal. James Beniger elmélete szerint¹ nem ez az első ilyen típusú válság. A 19. század közepének nagyvállalatai az energia és az anyag elszabadulása által okozott válságra válaszul dolgozták ki azokat a modern igazgatási (kontroll)módszereket, amelyeket Max Weber „bürokratikus igazgatásnak” vagy csak egyszerűen „bürokráciának” nevez majd el, és amely igen hamar gyökeret ver az állami szervezetrendszerben is. A bürokrácia, azaz a személytelenül, gépszerűen, kiszámítható szabályok alapján működő, differenciált munkamegosztáson és hierarchián alapuló szervezet, amely szinte bármilyen célra használható, a 19–20. század fordulójának egyik legfontosabb kulturális vívmánya volt. Átalakította az államok, a gazdaság és a társadalom képét is: az erőforrások számbavétele és elosztása, az állam és a magánszervezetek igazgatása ezen a mechanizmuson keresztül történt, és nagyobbbrészt történik ma is.

A 21. század elején az internet megjelenése, majd méretének növekedése újra válságba sodorta az információkezelést és a lassan webre költöző gazdaságot. Erre a válságra új mechanizmus, egy új irányítási módszer született: a platform. Miben nyilvánult meg ez a válság? Elsősorban abban, hogy egyszerűen túl sok adat és információ lett hozzáférhető, túl sok dokumentum, ember, erőforrás lett elérhető mindenki számára az interneten keresztül, túl sok ember kapcsolódott össze, akik túl sok interakcióba léptek egymással, amely interakciókat lehetetlen volt már a régi módszerekkel kontrollálni. Érdekes történet például, ahogy a kezdeti, még szerkesztők által készített internetes keresőszolgáltatásokat felváltják az automatikus

¹ James Beniger: *Az irányítás forradalma*. Budapest, Gondolat–Infonia, 2004.

(algoritmikus) indexelésen alapuló keresőmotorok.² Ez a történet szinte pontosan megismétli azt az 50 évvel korábbi, amikor a számítógépes szövegfeldolgozás hajnalán szintén előbb kézi indexekkel próbáltak meg nagy tömegű szöveget kontrollálni,³ míg a gépi indexelés el nem söpörte ezeket a kísérleteket. Azok az ismert terek és korlátok, irányító és koordináló mechanizmusok, amelyek a hétköznapi életben és az offline számítógépes világban vagy akárcsak a korlátozott méretű „kis” interneten jelen voltak, és amelyeken a bürokratikus igazgatás is nyugszik (például a hatáskör vagy a területi illetékesség formájában), meggyöngültek, vagy egyenesen elvesztették az értelmüket. Az internet hatalmas, kaotikus tenger lett, amelyen nem lehet semmit megtalálni, és amelyen minden egyszerre akar az ember életébe befurakodni.

Ennek a válságnak a megoldási eszköze lett tehát a platform, amely – ahogy azt David Stark és Ivana Pais kimutatják – egyesíti a korábbi szervezési mechanizmusok sok tulajdonságát, de egyiknek sem feleltethető meg, mert egy új, önálló (*sui generis*) minőség és típus. Ebben a részben, Starkkal és Paissal egyetértve, de őket néhány ponton kiegészítve, azt szeretném bebizonyítani, hogy bizonyos korrekciókkal, visszanyúlva Weber és Mises munkásságához, majd felhasználva Beniger, Lessig és Cohen elméleteit is, Kornai koordinációs mechanizmusokról szóló gondolatai meglepően jól használhatók az internetes platformok világában ennek az elméleti konstrukciónak a megértésére. A fő mondandóm, amelyet korábban több cikkben is kifejtettem, továbbra is az, hogy a platformot elsősorban *új koordinációs mechanizmusként* érdemes felfogni, amelynek középpontjában az algoritmusok állnak. Itteni célom megmutatni, hogy ennek az elgondolásnak milyen esztétörténeti előzményei vannak. Ez a történet tehát elsősorban szociológusok, közgazdászok és jogászok gondolatainak összefonódásáról vagy vitáiról szól. Ha a közös elemet keressük a munkásságukban, akkor azt mondhatjuk, hogy végső soron mindannyian ugyanarra az absztrakt kérdésre keresték a választ: milyen, az emberektől részben független, de persze általuk működtetett rendszerszerű, kisebb összekapcsolódó elemekből álló *mechanizmusok* (infrastruktúrák, architektúrák, ösztönző erők, szabályok, hiedelmek, attitűdök) biztosítják a rendet, a társadalmi együttélést és együttműködést, a folyamatok kiszámítható lefutását és a gazdaság működését, a korlátozottan rendelkezésre álló erőforrások elosztását, és ezeknek milyen változatai, variációi képzelhetők el (vagy alakultak ki az idők folyamán), illetve hogy ezek milyen viszonyban vannak egymással. Összesen hat kulcsszerzőt említek meg ebben az írásban: Max Weber, Ludwig von Mises, Kornai Jánost, Polányi Károlyt, James Benigert, Lawrence Lessiget és Julie Cohent, majd egy olyan szerzőpáros cikkével

² Tom Seymour – Dean Frantsvog – Satheesh Kumar: History of Search Engines. *International Journal of Management & Information Systems*, 15. (2011), 4. 47–58.

³ Lásd például Zódi Zsolt: A Google, a jogi adatbázisok és a szöveg számítógépes uralásának három módja. *Infokommunikáció és jog*, 8. (2011), 46. 175–178.

zárom a sort (Stark és Pais), akik részben ugyanezekre a szerzőkre támaszkodva az itt leírtakhoz nagyon hasonló elméletet fejtettek ki nemrégiben.

Ezek a szerzők mindig a koruk valamilyen fontos kérdésére keresték a választ, és eközben jutottak el a kontrollmechanizmusok elemzéséig. Ezért elméleteik bizonyos szempontból korlátozottak. Ugyanakkor mindig tudtak valami ezen túlmutatót, általános érvényűt is mondani. Weber a modern bürokrácia születésének pillanatában teoretizálja azt, ugyanakkor felismeri, hogy a bürokrácia nem csak a gazdaságra vagy az államra jellemző, hanem általános „uralmi forma”. Mises a *new deal* és az egyre kiterjedtebben szabályozó állam és állami tulajdon problémáira reflektál, de maradandóan állítja szembe egymással a piac és a bürokrácia mechanizmusait. Polányi könyve a kapitalizmus kialakulásának folyamatáról szól, de eközben a gazdaság működésének alapvető mechanizmusairól is tesz később széles körben használt kijelentéseket. Kornai a szocialista gazdaság szemszögéből közelít, és állítja fel koordinációs-mechanizmus tipológiáját, ugyanakkor felismeri, hogy a piacon és a bürokrácián kívül más „koordinációs mechanizmusok” is létezhetnek. Beniger az információs társadalom gyökereit kutatja, és ekkor látja meg a bürokráciát mint kulcsmozzanatot egy információs válság megoldásában. Lessig az épp csak elinduló internet világában az algoritmusok (kódok) magatartás-szabályozó (így szintén irányítási mechanizmusként működő) jellegzetességét bontja ki, és azzal a maradandó gondolattal gazdagítja a jogelméletet, hogy a kódok nagyon hatékony magatartás-befolyásoló mechanizmusok. Végül Julie Cohen számára a platformok már szabályozási kérdésként merülnek fel, ugyanakkor ő az, aki felismeri, hogy a platformok nem egyszerűen újfajta webes szolgáltatások, hanem az információs kapitalizmus új alap-infrastuktúrái (koordinációs mechanizmusai).

Természetesen ez a történet ezekkel a szereplőkkel egy általam konstruált narratíva, és lehetséges, hogy sok ponton ingatag. Kornai nem hivatkozza Misest, de erősen támaszkodik Polányira és Weberre, ahogy Beniger és a többi szerző sem hivatkozza Kornait. Cohen, bár támaszkodik Lessigre, a könyvében csak ritkán hivatkozza, ahogy Benigert is, bár Beniger hatása jobban érződik gondolatain. Beniger egyáltalán nem támaszkodik Polányira, ugyanakkor Weber központi helyet foglal el elméletében. Lessig pedig egyáltalán nem hivatkozza az öt megelőző szerzőket (csak Cohen egy korábbi tanulmányát), lévén elsősorban alkotmány- és internetjogász. Abban, hogy ezeknek a szerzőknek a gondolatai mégis összeállnak egy konzisztens rendszerre, Kornai Jánosnak kulcsszerepe van. Ő az, aki egyrészt behozza a bürokrácia és a piac mellé az „etikai” koordinációt mint mechanizmust – amelynek a platformokon óriási jelentősége lesz –, másrészt ő az, aki ezeket a mechanizmusokat egy egységes szempontrendszer szerint írja le, amely (némi kiegészítéssel) remekül használható a platformok jelenségének megértéséhez is.

Piac és bürokrácia

Max Weber

Az első történet kiindulópontja tehát Weber. Köztudomású, hogy a bürokrácia fogalmát abban az értelemben, ahogy itt használjuk – azaz általános szervezési mechanizmusként –, ő alkotta meg. Weber a bürokráciát egy nagyobb folyamat, a racionalizálódás egyik megnyilvánulásaként fogja fel, és uralmi (kontroll-) eszközként tekint rá.⁴ A bürokratikus szervezet fő jellegzetessége, hogy benne a központi szerepet *a szabályok* és az ügyekhez köthető *okiratok* játsszák: szabályok hozzák létre (konstituálják) magát a szervezetet is, és szabályok vezérlik az „ügyek” lefutását, amelyek okiratokon jelennek meg. Weber több ponton is utal rá, hogy a bürokratikus szervezet személytelen gépként működik. Fontos azt is megjegyezni, hogy Weber – alighanem épp az USA-ban 1904-ben tett útjának hatására⁵ – a bürokráciát „többfunkciós” mechanizmusnak tekintette, amely nemcsak a közigazgatásban, hanem az üzleti szervezetekben is használatban van: sőt több helyen is utalás található arra, hogy valójában a modern kapitalista nagyvállalat elképzelhetetlen lenne bürokrácia nélkül, hiszen ennek hiányában még a profitot sem lehetne megfelelően kiszámolni.

Ludwig von Mises

A bürokrácia mint fogalom sorsa ezután különös irányt vesz. A szovjet kommunista állam a gazdasági folyamatok megszervezését is a bürokráciára bízta. De a bürokrácia gazdaságszervezésben játszott szerepe a new deal hatására az USA-ban is megnövekszik. Ennek tudható be, hogy megjelennek azok az elméletek, amelyek a bürokráciát *a piaci mechanizmusok ellenéteként* teoretizálják. Így tesz Ludwig von Mises osztrák származású közgazdász is, már az USA-ban 1944-ben kiadott könyvében, a *Bureaucracy*-ban.⁶

A kapitalista berendezkedés legfőbb sajátossága – írja Mises –, hogy a gazdasági döntéseket egy információgazdag környezetben kell meghozni: „A technológia megszámlálhatatlan lehetőséget biztosít azzal kapcsolatban, hogy milyen, a fogyasztók javát szolgáló termék előállítására fordítsuk a természeti erőforrásokat, a tőkét és az embereket, és hogyan.”⁷ Ebben a helyzetben nem tudunk minden tényezőt figyelembe vevő döntéseket hozni, ezért voltaképpen csak két információra támaszkodunk: az árakra és az elért profitra. Az árakba és a profitba sűrítve jelenik

⁴ Max Weber: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. Budapest, KJK, 1987. 230.

⁵ Lawrence A. Scaff: *Max Weber in America*. New Jersey, Princeton University Press, 2011.

⁶ Ludwig von Mises: *Bureaucracy*. New Haven, Yale University Press, 1944.

⁷ Von Mises (1944): i. m. 22.

meg az az információ, hogy milyen projektet indítsunk el, hol és milyen anyagokkal, milyen munkaerővel valósítsuk meg. Ez az „üzleti menedzsment” (*business management* vagy *profit management*), amelyben a döntések decentralizáltan születnek meg, a menedzser pedig legtöbbször delegálja az alsóbb szintekre az üzleti döntések meghozatalának jogát. Ezt a tevékenységet – legalábbis Mises szerint – nem kötik szabályok, kizárólag a profit vezérli.

A bürokráciát mint „adminisztratív és szervezési technikát” ezzel szemben⁸ a *szabályok* és a *költségvetés* kettős korlátja tartja kordában és irányítja. A bürokratikus szervezet céljai nem mérhetők profitszempontokkal. Egy sor olyan társadalmi cél van, amelyek egyszerűen nem monetarizálhatók, sőt, gyakran még numerikus (statisztikai) jellemzőkkel is nehezen foghatók meg, így megvalósításuk bürokratikus szervezetek feladata. Itt a költségek „értelmes” elköltését nem igazolja vissza a profit, és a mögötte álló vevőelégedettség, ezt máshogy kell mérni.

Nem csoda, hogy Mises végső következtetése az, hogy a piaci mechanizmus – ahol a profit, és ezen keresztül a vevők jóléte a legfőbb szempont – alkalmas egyedül a gazdaság koordinálására. A bürokrácia alkalmatlan erre, és meg kell maradnia a közügyek területén.

Polányi Károly

Polányi már több ponton éppen Misessel polemizálva fejti ki elméletét, amelynek itt csak a különböző „integrációs sémákat” taglaló része érdekes. Ezeket a mechanizmusokat, társadalmi gyakorlatokat Polányi a premodern gazdaság működésének magyarázatául állítja fel. Elméletében ugyanis a piac mint absztrakt mechanizmus csak a modern kapitalizmussal jelenik meg, a korai társadalmakban az árucserét, a gazdaság működtetését a „reciprocitás” és a „redisztribúció” sémái végzik. Polányi elméletében a premodern társadalmakban a gazdaság összekeveredik a többi társadalmi szférával, és működésének valójában nem gazdasági motívumai vannak. „Egy ember gazdasági aktivitása főszabályként a társadalmi kötelekbe alámerülve létezik. Nem azért cselekszik, hogy védje az anyagi javak birtoklásához fűződő egyéni érdekeit; hanem azért hogy társadalmi helyzetét, társadalmi igényeit, társadalmi javait biztosítsa. Csak annyiban értékeli az anyagi javakat, amennyiben szolgálják ezt a célt.”⁹ A reciprocitás a kis közösségeken belüli szívességek egyensúlyi hálózata, a redisztribúció pedig főként a nagy birodalmakban bír gazdaságsszervező erővel. Kornainál a reciprocitásból lesz az etikai, míg a redisztribúcióból a bürokratikus koordinációs mechanizmus.

⁸ Von Mises (1944): i. m. 45.

⁹ Karl Polányi: *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Times*. Boston, Beacon, 2001. With the Foreword of Joseph E. Stiglitz. 48. (Kindle edition).

Polányi a „nagy átalakulást”, azaz a modern kapitalizmus kialakulását két egymással is összefüggő tényező együttesének tulajdonítja. Egyfelől, mondja, a föld, a munka és a pénz, amelyek addig vagy forgalomképtelenek vagy nagyon korlátozottan forgalomképes jószágok voltak, árucikkeké válnak (*commodities*), másfelől a piac, amely addig a fizikai árucseré helyszíne volt, virtualizálódik. Amikor azután nagyjából a 19. század elején az összes fejlett országban lezajlik a céhek visszaszorítása, és a föld és a munka is szabadon adható-vehető jószág lesz, a gazdaság addig társadalmi gyakorlatokba ágyazott szférája is elkülönül a többi társadalmi szférától, és teret nyer az a gondolat, hogy azt a „láthatatlan kéznek”, a szabad piac mechanizmusának kell szabályoznia.

Polányi programja szintén világos: ő már Misesre és tanítványára, Hayekre reflektál. Végso soron arra futtatja ki a gondolatmenetét, hogy a szabadpiac egyrészt tiszta formájában soha nem létezett, másrészt – ahogy azt a *Great Transformation* előszavában Joseph E. Stiglitz is kiemeli¹⁰ – hogy Polányi szerint nem is lenne önmagában működőképes: valamilyen mértékű állami beavatkozásra (*redistribúcióra*) mindenképp szükség van.

Kornai János

Kornai gondolatai a 60-as évektől kezdődően a szocialista rendszer politikai gazdaságtana és főként a létező szocializmus gazdaságának látványos kudarcai körül forogtak. A 80-as évek elején keletkezett írást is ebben a gondolati ívben kell elhelyezni. A koordinációs mechanizmusok elméletével távolabbi célja az volt, hogy bebizonyítsa, a bürokratikus koordináció a gazdaság szférájában sokszor kontraproduktív. Cikkét ezzel zárja: „Sok olyan terület van, amelyen a piaci mechanizmusnak több lenne az előnye, mint a hátránya. Ezért érdemes és szükséges munkálkodnunk a bürokratikus koordináció lényeges visszaszorításán és a piaci koordináció nagymérvű kiterjesztésén.”¹¹

Bár Kornai egy lábjegyzetben elsősorban Polányi integrációs sémáit jelöli meg gondolati forrásként,¹² a bürokrácia és a piac szembeállítása abban a kontextusban, ahogy ő teszi, inkább hasonlít arra, ahogy Mises teoretizálja a problémát. (Ahogy Kornai őszinte és tiszta prokapitalizmusa is inkább az utóbbi, liberális körhöz sorolja be őt.) Kornai ugyanis szembeállítja egymással a két fő koordinációs mechanizmust, akárcsak negyven évvel korábban Mises. Mégis, Kornai konstrukciója egyrészt azért jobban használható, mint Misesé, mert ő már a szocialista gazdaság fejleményeit is figyelembe veszi, másrészt meg azért, mert nemcsak a bürokratikus és a piaci

¹⁰ Polányi (2001): i. m. 102.

¹¹ Kornai János: Bürokratikus és piaci koordináció. *Közgazdasági Szemle*, 30. (1983), 9. 1038.

¹² Kornai (1983): i. m. 1028.

koordinációt vizsgálja, hanem behozza az etikai (és az agresszív) koordináció konstrukcióit is, amely majd a platformok kapcsán különösen hasznosnak bizonyul.

Kornai „koordinációs mechanizmus” alatt „két vagy több egyén vagy szervezet egymásra hatásával járó mikrofolyamat-szabályozását”¹³ érti. A fogalmat nemcsak a gazdaságban véli használhatónak, hanem „mindennemű társadalmi transzformációs és tranzakciós” folyamat esetén, és szinonimaként az „allokációs mechanizmus”¹⁴ kifejezést is ajánlja.

Kornai négy koordinációs mechanizmust különböztet meg: a bürokratikus, a piaci, az etikai és az agresszív koordinációt.¹⁵ Kornai az egyes mechanizmusok esetén három dimenziót vizsgál, az alá-fölé rendeltség, a működést biztosító fő motiváció, hajtóerő vagy „késztetés” és a monetarizáltság, az egyes tranzakciók vagy a működés pénzben történő kifejezhetőségének vagy kifejezettségének dimenzióit. A négy mechanizmust táblázatos formában lásd az 1. táblázatban.

1. táblázat: Koordinációs mechanizmusok Kornai Jánosnál

	Alá-fölé rendeltség, vagy mellérendeltség	Hajtóerő	Monetarizáltság
Bürokratikus	Alá-fölé rendeltség	Utasítások, tiltások és írott (jog)szabályok	Nem szükségszerű, de ha van, a költségvetés
Piaci	Mellérendeltség	Pénzbeli nyereségszerzés szándéka	Mindig monetarizált
Etikai	Mellérendeltség	Erkölcsei elvek és szokások – kölcsönösség, segítségnyújtás szándéka stb.	Nagyon ritkán monetarizált
Agresszív	Alá-fölé rendeltség	Szankcióval fenyegetett parancsok, tiltások	Olykor monetarizált

Forrás: saját szerkesztés Kornai (1983): i. m. alapján

Kornai elméletéből négy mozzanatot emelek ki, amelyek előrelépést jelentenek a korábbi elméletekhez képest.

Kornai egyfelől elemeli a problémát a „piac vagy bürokrácia” antagonizmusából, mert jelzi, hogy nemcsak két ilyen mechanizmus létezik (a piac és a bürokrácia),

¹³ Kornai (1983): i. m. 1025.

¹⁴ Kornai (1983): i. m. 1025.

¹⁵ Magnum opusában, *A szocialista rendszerben* (Kornai János: *A szocialista rendszer, kritikai politikai gazdaságtan*. Budapest, Heti Világgazdaság, 1993. 122–139.) Kornai módosít a tipológián: elhagyja az agresszív koordinációt, de két újabb formával bővíti a sort, az önkormányzati és a családi koordinációval. Itteni céljaimra – hogy megmutassam, hogy a platformok elemzéséhez Kornai elmélete jó kiindulópont – jobbnak találtam a valamivel korábbi, 1983-as cikkekre támaszkodni, annál is inkább, mert a három fő koordinációs típuson (piaci, bürokratikus és etikai) kívül a többinek nincs túl nagy jelentősége ebben az elemzésben.

hanem létezhetnek más mechanizmusok is. Másrészt elszakítja a hatalmi és a perszonifikált („csoport”) mozzanatoktól, és egy értéksemleges megközelítést alkalmaz. Harmadrészt egységes szempontrendszert vezet be, amelyen keresztül az egyes mechanizmusok megítélhetők. Negyedszer felveti – vagy inkább úgy mondhatnánk, hogy visszahozza – azt a gondolatot, hogy az egyes mechanizmusok nem feltétlenül zárják ki egymást, és nincsen szó arról sem, hogy a gazdaság egészében ki kellene zárni a bürokratikus koordináció lehetőségét. A példája – hogy az úthasználatért történő fizetést célszerűbb központi elvonás és finanszírozás formájában megvalósítani, mint minden útszakaszért külön fizettetni az autósokkal – jól szemlélteti ezt.

Információ, kódok és platformok

A platform mint koordinációs mechanizmus megértéséhez a másik gondolati szál szintén Webertől indul, de a tartalma és a fő hangsúlyai is máshová esnek: itt a szerzők a bürokrácia mint információfeldolgozó gépezet működésére koncentrálnak.

James Beniger

Beniger az információs társadalom előképeit, gyökereit kutatja könyvében, és azzal a meglepő állítással áll elő, hogy bár az információs társadalmat a II. világháború utáni időszakra szoktuk tenni, az információ felértékelődése és az információ uralása a visszacsatoláson keresztül már jóval korábban elkezdődött.

Bár már Weber hangsúlyozza, hogy a bürokrácia speciális tudás alapján gyarmolt uralom,¹⁶ de az adatok, az információ és a bürokratikus igazgatás kapcsolódása Benignernél lesz explicit. Az ipari forradalom Beniger szerint „irányítási válságot” idézett elő azzal, hogy az anyag- és az energiaáramok a korábbinál sokkal gyorsabbak lettek.¹⁷ A válság különösen látványos volt azokon a területeken, ahol ezek az áramok nagyon nagy szerepet játszottak, így például az amerikai vasúttársaságoknál. Beniger szerint ezek a cégek egy már korábbról ismert mechanizmust, a *bürokráciát* hívják segítségül az elszabadult anyag és energia kordában tartására.¹⁸ Ahogy a válság az elosztás és a fogyasztás szféráiban is megjelenik, ezekben is megjelennek a bürokratikus kontroll egyes elemei.

Beniger szerint tehát a bürokrácia speciális információfeldolgozó mechanizmus. Könyvében nem jut el az „általános információfeldolgozó gép” (azaz a számítógép) megjelenéséig, de sejthető, hogy az ő elképzelésében a számítógép a bürokratikus

¹⁶ Weber (1987): i. m. 231.

¹⁷ Beniger (2002): i. m. 355.

¹⁸ Beniger (2002): i. m. 629.

kontroll segédeszköze lenne. Ez annál is érthetőbb, mivel könyve még az internet és a platformok megjelenése előtt íródott.

Lawrence Lessig

Lessig látszólag kilóg a fentebbi sorból, hiszen sem Weibert, sem a többi szerzőt nem idézi, és nem beszél explicit „koordinációs mechanizmusokról” sem. Beszél viszont viselkedés- (magatartás)kontrollról, és a *Code 2.0*¹⁹ című könyve ebből a szempontból fordulópontot jelent. Kiindulópontja az, hogy egy magatartást alapvetően *négyféle* eszközzel lehet befolyásolni: jogszabályokkal (joggal), nem jogi normákkal vagy szokásokkal (*norms*), a piaci törvényszerűségekkel és a fizikai tér korlátaival (*architecture*). A virtuális térnek, a *cyberspace*-nek pedig az „architektúrája” a kód. Lessig döbbenti rá a világot arra, hogy az interneten a viselkedésszabályozás fő eszköze a számítógépes algoritmus lesz (*regulation by code*). Aki a kódot kontrollálja a weben, az kontrollálja az embereket is.

Meglepő, hogy Lessig mennyire ráérzett, még bőven a platformok megerősödése előtt, hogy a kódok milyen fontos szerepet fognak játszani az internet világában. Pedig amikor a könyvének első kiadását írta, a platformok lényegében még nem léteztek, és még a második kiadásnál is éppen csak hogy elkezdtek erőre kapni.²⁰

Julie E. Cohen

Lessig könyvének második kiadása után éppen 10 évvel jelenik meg Julie Cohen copyrightjogász cikke, a *Law for the Platform Economy*.²¹ Cohen ebben azt állítja (majd később a könyvében²² részletesen is kifejti) Polányit újraolvasva, hogy hasonlóan a „nagy átalakulás” időszakához, amikor a vagyoni javakban, valamint az intézmények és a jogi szabályozás szintjén is földrengésszerű változások zajlottak (a korábban említett javak, munka, föld és pénz áruvá válása, valamint a piac virtualizálódása) a platformok megjelenésével most ugyanilyen kataklizmatikus változásoknak vagyunk a szemtanúi. „Három hasonló elmozdulás keretezi a változást, amely most zajlik. A szellemi erőforrások [és a személyes adatok – Z. Zs.] tulajdonba vétele, ezzel egy időben az ipari termelés alaptényezőinek dematerializálása és adatosítása, valamint az áruforgalom mintázatainak (logikájának) beágyazása az információs

¹⁹ Lawrence Lessig: *Code 2.0*. New York, Basic Books, 2006. 122.

²⁰ A platformok a 2008-as válságot követően erősödtek meg. A Google 2004-ben, a Facebook 2012-ben ment tőzsdére. Lessig könyvének második kiadása 2006-os.

²¹ Julie E. Cohen: *Law for the Platform Economy*. *U.C. Davis Law Review*, 51. (2017), 1. 133–204.

²² Julie E. Cohen: *Between Truth and Power. The Legal Constructions of Informational Capitalism*. New York, Oxford University Press, 2019.

platformokba.”²³ Emiatt van az, mondja Cohen, hogy „a platform nem egyszerűen egy új üzleti modell, társadalmi technika vagy infrastrukturális forma (jóllehet ez is egyben), hanem a feljövőben levő információs gazdaság legfőbb szervezési formája”.²⁴

David Stark és Ivana Pais elmélete

Eszmetörténeti utazásunk utolsó állomásaként mindenképpen meg kell említeni Stark és Pais 2021-ben megjelent cikkét, amely nemcsak az itt kifejtett elmélethez hasonlít, de a források tekintetében is van hasonlóság az elmondott történethez képest. Stark régebb óta foglalkozik a platformokkal elsősorban szervezetszociológiai szemszögből, és Paisszal együtt jegyzett írásukban²⁵ is ez a hangsúlyos megközelítés. Ők önálló szerveződési formaként (*organisational form*) jellemzik a platformot, és a piaccal, a hierarchiával és a hálózatokkal állítják párhuzamba. Ennek kapcsán visszautalnak Polányira és Weberre is: a legfőbb megkülönböztető jegy az egyes formák közt az, hogy milyen mechanizmusokat használnak az erőforrások allokációjára. Míg a piacokon – mondják – az aktorok a szerződéssel allokálják az erőforrásokat, addig a hierarchiák parancsokkal, a hálózatok pedig együttműködéssel teszik ugyanezt. A platformok pedig *kooptálnak* (beemelnék), azaz úgy használnak erőforrásokat, hogy azt a hagyományos felosztásba (vásárolj, csináld meg, vagy működj együtt) nem lehet besorolni. A kooptálás mint az erőforrás-felhasználás sajátos módja kapcsán a szerzők visszautalnak Elizabeth Anne Watkins és David Stark²⁶ tanulmányára a „Möbius-szervezetről”. A platformok lényegében semmilyen formális (jogi) garanciát nem használnak az erőforrások lekötésekor, hanem azokat mintegy beemelik, befogják. A Möbius-szervezet elnevezéssel pedig a szerzők azt szeretnék éreztetni, hogy ezeknek a platformoknak, részben éppen az ilyen kooptálás miatt a határai elmosódottak, soha véget nem érők. (Persze jogilag nem, jogi szempontból az őket működtető cégeknek nagyon is vannak határai.) De a diffúz, elmosódott jelleg sok más területen is jól látszik. Például amikor a platformmunkások esetén elmosódnak a munka és a szabadidő közötti határok, vagy ahogy a nagy platformok folyamatosan kiterjesztik a tevékenységüket újabb és újabb területekre.²⁷

A platform nem piacként működik – mondják –, mert, bár gyakran emlegetik kétoldalú vagy többoldalú piacnak, a valódi működést ez csak elleplezi:

²³ Cohen (2017): i. m. 135.

²⁴ Cohen (2017): i. m. 133.

²⁵ David Stark – Ivana Pais: Algorithmic Management in the Platform Economy. *Sociologica*, 14. (2020), 3. 47–72.

²⁶ Elizabeth Anne Watkins – David Stark: The Möbius Organizational Form: Make, Buy, Cooperate, or Co-opt? *Sociologica*, 12. (2018), 1. 65–80.

²⁷ Lina M. Khan: Amazon's Antitrust Paradox. *Yale Law Journal*, 126. (2017), 3. 710–805.

„[F]ontosabb, hogy a platformok nem egyszerűen közvetítik a tranzakciókat és ezért jutalékot szednek, hanem azzal a képességükkel, hogy szisztematikusan tudják követni több millió ember lokációját, viselkedését, termelését, választásait és visszajelzéseit, a platformok kinyerik azokat az adatokat, amelyeket algoritmikusan feldolgoznak és monetarizálnak.”²⁸

A platformok továbbá nem „hierarchiák”. (Ez csaknem teljesen megfeleltethető a „bürokrácia” fogalmának.) Nem azok, hiszen egyrészt nincsen direkt utasításadási jog és hierarchikus elrendezés például a „munkáltató” és a „munkavállaló” között, másrészt az együttműködést, az erőforrás-allokációt, a hatalom mikrostruktúráit nem jogi jellegű szabályok konstituálják.

Végül a platformok nem is egyszerű hálózatok. Bár a platformoknak vannak a hálózatokéhoz hasonló jellegzetességei, a hálózatok, ahogy a szerzők fogalmaznak az „együttműködések kumulatív mintázatai”, amelyek mélyén a bizalom húzódik meg. A platformokon nem játszik szerepet a bizalom és a lojalitás, amely a hálózatokat mozgatja. A platformokon a bizalmat a gyors algoritmikus alapú értékelési rendszerek helyettesítik, a lojalitást (megbízhatóságot) pedig a különböző felhasználói csoportok különböző formákat öltő lekötése (*lock-in*).

A platformok tehát új, *sui generis társadalmi szerveződési formák*. Bennük van a három másik szerveződési forma bizonyos jellegzetessége, de egyikre sem lehet azt mondani, hogy teljesen jellemezne a platformot, mert van két jellegzetesség, amely a platformot megkülönbözteti: az algoritmikus menedzsment és a többoldalú (általában háromoldalú) felépítés.²⁹

A platformfogalom kialakulása és formálódása az európai jogban

A „platform” szó etimológiája

Egy etimológiai fejtegetés talán furcsának hathat egy jogi tanulmányban, de egyáltalán nem haszontalan a platform szó történetére, jelentésének alakulására egy pillantást vetni addig a pillanatig, amíg megkapja a „személyeket és erőforrásokat nagy tömegben összekapcsoló webes szolgáltatás” jelentését. Sokan és sokféleképpen fogalmazták ugyanis már meg, hogy nagy jelentősége van annak, hogy milyen kifejezéseket választunk a világ leírására.³⁰ Azt is tudjuk, hogy a legtöbb ilyen választás egy nyelvi közösség spontán aktusa. De vannak olyan helyzetek is – mint például a nyelvújító mozgalom Magyarországon, vagy a nyelvre különösen nagy

²⁸ Stark–Pais (2020): i. m. 50.

²⁹ Ugyanerre a következtetésre jutottam szerzőtársammal egy specifikus platformtípus, a munka-platformok kapcsán: Zsolt Zódi – Bernát Török: Constitutional Values in the Gig-Economy? Why Labor Law Fails at Platform Work, and What Can We Do about It? *Societies*, 11. (2021), 3. 86.

³⁰ Például Neil M. Richards – William Smart: How Should the Law Think about Robots. In Ryan Calo – A. Michael Froomkin – Ian Kerr (szerk.): *Robot Law*. Caterham, Edward Elgar, 2016. 16.

hatást gyakorló költők, írók nyelvi leleményei –, amikor egy szó meggyökeresedése konkrét eseményekhez vagy emberekhez köthető. A platform itt tárgyalt jelentése, legalábbis Tarleton Gillespie igen meggyőző érvelése szerint³¹, kifejezetten köthető egy konkrét eseménysorhoz.

Amikor így elnevezünk valamit, akkor nem egyszerűen címkét ragasztunk egy létező dologra, hanem magát a dolgot is befolyásoljuk, elnevezésünk visszahat a dologra magára. Különösen igaz ez azokra a technológiákra, amelyek épp születőfélben vannak: az elnevezés önálló életet kezd, befolyásolja, hogyan viszonyulunk az adott jelenséghez és annak szabályozásához is.

Az Oxford English Dictionary szerint a platform szó a 16. században jelent meg az angol nyelvben (talán francia hatásra – *platte forme*). Jelentése „emelt felület, amelyen emberek vagy dolgok állhatnak, meghatározott aktivitásra vagy tevékenységre szánt elkülönült építmény”. Ami igazán meglepő, hogy emellett a platform szónak már a kezdetektől volt átvitt jelentése is: „egy terv, egy koncepció, egy ötlet, valami, ami mintául vagy modellként szolgál”.³²

A magyar nyelvben – az Arcanum adatbázisát³³ forrásként használva – úgy tűnik, hogy a 19. század elején jelenik meg a platform szó, kifejezetten a franciából kölcsönzött formában, az „emelvény” jelentésében. Az első átvitt értelmű használat már a kiegyezés utáni időszakra tehető, amikor – szintén nyugat-európai mintákat követve a „politikai platform” jelentésében tűnik fel.³⁴ A magyar nyelvben a statisztikák szerint egyébként a rendszerváltás időszaka nagyon megnövelte a szó népszerűségét, hiszen a különböző pártok eszmei álláspontját vagy az egyes pártokon belüli, egy nézetet valló emberek csoportját igen gyakran hívták ekkoriban „platformnak”.

Ez a kettős jelentés (peron, emelvény, fennsík és politikai program, eszmerendszer, egy párton belüli csoportosulás) egészen a 90-es évekig fennmarad. 1992-ben jelenik meg Steven Wheelwright és Kim B. Clark híres könyve a termékfejlesztés forradalmasításáról, amely fordulatot hoz az angol szóhasználatban.³⁵ Ez a könyv szól először arról, hogy a termékfejlesztés egyik kulcsa az, hogy lennie kell „fő termékeknek” (*core products*) és „származtatott termékeknek” (*derivative products*).³⁶ Példaként a Sony walkman termékcsaládját hozza fel, amely valójában három alaptermékre épült, de több száz alvariánsa volt. A fő termékeket, amelyekre a származtatott termékek épülnek, a könyv platformnak nevezi. Elég valószínű, hogy a könyv ihlette később (és máig) az autóipar szereplőit is, hogy az autók alváz- és gyakran motorkonstrukcióit elkezdjék szintén platformnak hívni. Még az „ipari korszak”

³¹ Tarleton Gillespie: The Politics of 'Platforms'. *New Media & Society*, 12. (2010), 3. 347–364.

³² Platform szócikk. *The Oxford English Dictionary*. Clarendon, 2010.

³³ Arcanum.hu

³⁴ Az *Ellenőr* (4. [1872. június], 148.) című folyóiratból származó idézet.

³⁵ Steven Wheelwright – Kim B. Clark: *Revolutionizing Product Development*. New York, Free Press, 1992.

³⁶ Wheelwright–Clark (1992): i. m. 41–42.

fejléménye az is, hogy a platform gyakran egyúttal valamilyen kvázi szabványt is jelentett.

A szoftveriparban és különösen a játékkonzolok piacán azután a platform szó – részben persze az operációs rendszerek hatására is – új jelentéssel gazdagszik. A szoftveriparban már jellemző, hogy a platformra – amely, ahogy említettem, egyúttal kvázi vagy akár igazi szabvány is – más gyártók is elkezdnek fejleszteni. A platform tehát külső gyártók számára is nyitottá válik, szoftveres alapja lesz más szoftvereknek. Ez a jelentése – hogy egy platformtulajdonos nem csak saját céljaira használja a platformot, hanem megnyitja külső gyártók számára – a játékkonzolok megjelenésével kap még egy jelentésréteget, nevezetesen, hogy a platformon megjelennek *a felhasználók* is. Zhu és Iansiti tanulmányukban már 2007-ben arról írnak, hogy a platform erejét a felhasználói aktivitások, azaz a direkt és indirekt hálózati hatások is növelik.³⁷ Persze a hálózati hatások jelensége – különösen a szoftveriparban – már Hal R. Varian és Carl Shapiro³⁸ korszakos munkája óta jól ismert, de a platformok köré csoportosuló kétoldalú piacok, az egymást is erősítő két piac csak a 2000-es évek közepének fejléménye.

A platform mai jelentésének kialakulásában Gillespie konkrét fordulópontot jelöl meg, mégpedig azt a pillanatot, amikor a Google felvásárolta 2006-ban a YouTube-ot. Gillespie szerint ezek a nagyvállalatok nemcsak a politikai befolyásolás, lobbizás, a szabályozói környezet finom alakíthatása révén igyekeznek saját maguk számára előnyös környezetet teremteni, hanem „diszkurzív munkával” is, és ennek a diszkurzív munkának, tudatos keretezésnek volt a része az is, hogy a Google a YouTube-ot következetesen elkezdte „platformnak” hívni, amikor a felvásárlás utáni marketingkommunikációban fokozatosan lecserélte a „weboldal”, „szolgáltatás”, „fórum”, „közösség” kifejezéseket egységesen a „platform” szóra. A kifejezés sulykolása egyáltalán nem esetleges, és a platformhoz kötődő fentebbi konnotációk mindegyikét felhasználja.

A platformnak, mint láthattuk, van egy fizikai térben érvényes, ha úgy tetszik „építészeti” jelentése: megemelt, kiemelt felület. Ebből a jelentésrétegből a legfontosabb elem a kiemelés, a színpadi jelleg, a szereplés lehetősége. A YouTube reklámkampányában kifejezetten erősítette ezt a jelentést (*broadcast yourself*). Ehhez a jelentéshez szorosan kapcsolódik – hiszen Gillespie szerint ebből, a színpadhoz, a színpadon előadott politikai szónoklatból fejlődött ki – a politikai, átvitt értelme a platform szónak, a valamilyen eszmerendszerben gyökerező közös álláspont, egy elvet valló emberek csoportja jelentés, olyan közös tér, amelyen (a konzolok világában) lehet játszani a hasonló érdeklődésű felhasználókkal, vagy hasonló beállítódású emberekkel lehet találkozni.

³⁷ Feng Zhu – Marco Iansiti: *Dynamics of Platform Competition: Exploring the Role of Installed Base, Platform Quality and Consumer Expectations*. ICIS 2007 Proceedings, 2007. 38.

³⁸ Carl Shapiro – Hal R. Varian: *Az információ uralma. A digitális világ gazdaságtana*. Budapest, Geomédia, 2000. 191–248.

Végül az iparból és a szoftveriparból származó új keletű jelentésréteg is tetten érhető a modern „platform” szóhasználatban: a platform egyben technikai, technológiai, szoftveres alap is, amelyre további szoftverek építhetők, szolgáltatások fejleszthetők. A platformoknak kiterjedt API (Application Programming Interface, Alkalmazásprogramozási Felület) rendszerük van,³⁹ amelyekkel úgy lehet az adott platformra fejleszteni, vagy ahhoz kapcsolódni a saját szoftverekkel és weboldallal, hogy annak kódját, belső működését közben a platformszolgáltató nem tárja fel.

A platformfogalom formálódása az európai jogban

A platform, abban a jelentésében, amely nagyjából a 2000-es első évtized végére kialakul, egyelőre még a marketing és az IT fogalma. Számunkra ugyanakkor még izgalmasabb az a történet, amelyben a platform *jogi* jelentést kap, jogi fogalomává válik az európai jogban. Ebben az utolsó részben ezt a folyamatot rekonstruálom.

Sokat elárul arról, hogy a jogban mennyire fiatal fogalomról van szó, hogy a nagyjából 2009 és 2015 közt szövegezett GDPR egyszer sem említi a „platform” szót, miközben az egyik fő probléma, amelyre reagálva született, éppen a „közösségi hálózatokon történő kapcsolattartás és online tevékenységek”⁴⁰ egyre kiterjedtebb volta volt. Ugyanez igaz a szerzői jogi irányelvre is, amely az „online tartalommegosztó szolgáltató” kifejezéssel operál.⁴¹

A fordulópont a platformfogalom jogi fogalomává válásában egyértelműen 2015–2016. Ebben a két évben kezd gyakorivá válni, főként a digitális gazdaság kontextusában a platform kifejezés. Egy ideig persze még él a régi jelentés is. *Az európai ipar digitalizálása*⁴² című anyag 2016-ban például a platformokat még mint „a gazdasági szereplők több csoportja közötti interakció lehetővé tétele által értéket teremtő többoldalú piaci átjárókat” említi, azaz lényegében a már korábban egyes iparágakban divatos, nem túl nagy létszámú, és főképp közös projektek

³⁹ A Facebook API-jainak leírása például a *Meta for Developers* oldalon érhető el.

⁴⁰ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet). L 119/1 (2016. május 5.). GDPR (18) preambulumbekkezdés.

⁴¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg). L 130/92 (2019. május 17.).

⁴² Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Az európai ipar digitalizálása, a digitális egységes piac előnyeinek teljes körű kiaknázása*. COM(2016)180 végleges (2016. április 19.).

vagy szabványok köré szerveződő, *laza céges egyesülést* érti alatta.⁴³ Ez tehát még egyértelműen a korábban említett termékfejlesztési⁴⁴ (és részben ehhez köthetően szabvány⁴⁵) és persze a szoftveripari⁴⁶ jelentést idézi fel.

2016-ban azonban már feltűnik a platform „általános online infrastruktúra, vagy koordinációs mechanizmus” értelemben történő használata is, amelybe beletartoznak a nagy techcégek által különböző célokkal működtetett szolgáltatások. Ekkortól fogva ezeken a cégeken (a GAFAM-univerzumon) kívül a platformba kezdik beleértetni a közepes és a kicsi webes szolgáltatásokat is, amennyiben azok felhasználókat kötnek össze, és „algoritmikus menedzsmentet” alkalmaznak, függetlenül a gazdasági ágazattól és a tevékenységtípustól. Így platformok lesznek a zene- és videómegosztó, a munkavégzést facilitáló vagy tárgyak és ingatlanok megosztását lehetővé tevő weboldalak éppúgy, mint a gyártást, a logisztikát, az egészségügyi szolgáltatásokat vagy az ügyintézkést facilitáló online szolgáltatások is.

Nehéz megmondani, mekkora szerepe volt ebben a gyors jelentésbeli és szemléletmódbeli váltásban José van Dijcknek, a holland médiatudósnek, aki 2016-ban jelentette meg két kollégájával előbb hollandul a *Platformtársadalom* című könyvet,⁴⁷ majd ugyanebben az évben a híres Oxford Internet Institute ezzel a címmel rendezett konferenciát, amelyen Van Dijck volt a *keynote speaker*.⁴⁸ Mindenesetre 2016-tól kezdve nagyon gyorsan elszaporodik a „platform” kifejezés az EU döntés-előkészítő és normatív anyagaiban is.

Előbb természetesen a döntés-előkészítő és szakértői anyagok kezdik a platform kifejezést gyakran használni. Megjelenik az *Európai digitális egységes piaci stratégiában*⁴⁹ még 2015-ben, majd a Bizottság egy másik közleményében, amely már

⁴³ A meglévő ipari platformokra példa többek között a gépjárműipari ágazatban található AUTOSAR (www.autosar.org/) és a mezőgazdasági gépek ágazatában található ISOBUS (www.aef-online.org/home.html). A folyamatban lévő ipari platformkezdemenyzések közé tartozik a RAMI (www.plattform-i40.de/IP/Navigation/DE/Home/home.html) és az Industrial Data Space (www.fraunhofer.de/). Európai Bizottság [COM(2016)180]: i. m. 11.

⁴⁴ „A platformépítés többek között referenciaarchitektúrák kifejlesztését [...] jelenti.” Európai Bizottság [COM(2016)180]: i. m.

⁴⁵ „kooperatív intelligens közlekedési rendszerek platformja”. Európai Bizottság [COM(2016)180]: i. m. 12.

⁴⁶ „olyan létező nyílt szolgáltatási platformokra építve, mint a például a FIWARE”. Európai Bizottság [COM(2016)180]: i. m. A FIWARE vagy FI-WARE az Európai Unió szándékai szerint a jövő internetének alapjául szolgáló, nyílt technológiai platform.

⁴⁷ José van Dijck – Thomas Poell – Martijn de Waal: *De platformsamenleving: strijd om publieke waarden in een online wereld*. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2016.

⁴⁸ *Call for Papers: IPP2016 – The Platform-Society*.

⁴⁹ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Európai digitális egységes piaci stratégia*. COM(2015)192 végleges (2015. május 6.).

kizárólag a platformok problémájára koncentrált 2016-ban.⁵⁰ Szintén 2016-ban jelenik meg egy bizottsági közlemény a közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrendről.⁵¹ Mindhárom anyagról elmondható, hogy szinte kizárólag a gazdasági aspektusokkal foglalkozik (ez önmagában nem csoda, hiszen mindhárom „a digitális egységes piac” összefüggésében vizsgálja a kérdést), másrészt hogy a „platform” szó amellet, hogy egy általános gyűjtőfogalomként szerepel, talán épp Van Dijck hatására, kezdi elveszíteni egyértelműen pozitív csengését. Van Dijck ugyanis a platformokra fenyegetésként tekint, és a közös értékeink (*public values*) érvényesülését szeretné elérni velük kapcsolatban. „Egyes internetes platformok piaci ereje aggályokat ébreszthet” – írja a digitális egységes piacról szóló stratégia. „Az online platformok az elmúlt két évtizedben drámai változásokat indítottak el a digitális gazdaságban” – kezdődik a platformközlemény. Bár a „kollaboratív gazdaságról” szóló közleményben még találunk pozitív konnotációkat, de ez a hang már jóval gyengébb, mint korábban.

A negatív konnotációk azután akkor erősödnek meg igazán, amikor a 2016-os brüsszeli terrortámadások, és az ennek nyomán az állam- és kormányfők által kiadott elítélő nyilatkozat után az EU kidolgoz egy magatartási kódexet, amelyhez a nagy közösségi platformok mind csatlakoznak.⁵² Ezzel a gyűlöletbeszéd és a platformokon – különösen a közösségimédia- és videómegosztó platformokon – terjedő terrorista tartalmak kérdése nagyon erősen a közbeszéd részévé válik. Még ugyanebben az évben megválasztják Donald Trumpot elnöknek, és lezajlik a brexit-népszavazás is. Mindkettőben máig tisztázatlan szerepet játszanak a platformok, főként a Cambridge Analytica nevű adatmarketing cég személyes preferenciákat felhasználó és nagyrészt illegális mikrotargetálási kampánya. Ettől fogva a figyelem nemcsak hogy ráirányul, hanem sok szempontból aránytalanul nagy mértékben ráirányul a közösségimédia-platformokra, és a „platform” kifejezés szinte szitokszóvá válik.

Az AVMSD⁵³ már videómegosztóplatform-szolgáltatásokat emleget mint a szabályozásának egyik tárgyát, amelyek „elektronikus hírközlő hálózatokon keresztül olyan műsorszámokat, felhasználó által létrehozott videókat” juttatnak el

⁵⁰ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Online platformok és a digitális egységes piac – Lehetőség és kihívás Európa számára.* COM(2016)288 végleges (2016. május 25.).

⁵¹ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: A közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrend.* COM(2016)356 végleges (2016. június 2.).

⁵² A jogellenes online gyűlöletbeszédrel szembeni fellépést szolgáló magatartási kódex. European Commission: *The EU Code of Conduct on Countering Illegal Hate Speech Online.*

⁵³ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1808 irányelve (2018. november 14.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 2010/13/EU irányelvnek (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv) a változó piaci körülményekre tekintettel való módosításáról. L 303/69 (2018. november 28.).

a közönséghez, „amelyekért a videómegosztó platform szolgáltatója nem tartozik szerkesztői felelősséggel, és amelyeket a videómegosztó platform szolgáltatója rendszerez például automatikus eszközökkel vagy algoritmusokkal, különösen megjelenítés, címkézés és sorba rendezés révén”.⁵⁴ Ezzel a definícióval a platform – legalábbis egy területen – jogi fogalomává válik, amelynek már itt láthatóan három fogalmi eleme van: a felhasználói tartalmak (felhasználói részvétel), a (szerkesztői) felelősség hiánya és az algoritmikus menedzsment.

A 2019-es P2B rendelet⁵⁵ a fogalomhasználatot tekintve furcsa átmenetet képvisel. A preambulumbekzdései közt többször említi az „online platform gazdaságot”,⁵⁶ ugyanakkor a normaszövegben nem a platform, hanem az „online közvetítő szolgáltató” fogalmával operál. Ez olyan információs társadalommal összefüggő szolgáltatás, amely „árak és szolgáltatások fogyasztóknak való kínálását” teszi lehetővé „azzal a céllal, hogy előmozdítsa az üzleti felhasználók és a fogyasztók közötti közvetlen ügyletek kezdeményezését”. Ugyanakkor a rendelet két, a platformokkal szorosan összefüggő fogalmat is bevezet a jogba, az *online keresőprogram* és a *rangsorolás* fogalmait. Utóbbi kifejezetten a rendeletben használt platformfogalommal függ össze, hiszen ez a platformokon az árukkal vagy szolgáltatásokkal kapcsolatban alkalmazott *kiemelés vagy a keresési eredményekhez rendelt relevancia*, azaz a platformok „lelkének”, a rangsoroló algoritmusnak a „viselkedése”.

A DSA és a DMA platformfogalma és tipológiája

A platform általános jogi fogalmát azonban a DSA-tervezetben⁵⁷ találhatjuk: a tervezet egy négy fogalomból álló, egyre szűkülő térben helyezi el a platformot mint fogalmat. A platform olyan információs társadalommal összefüggő szolgáltatás, amely ezen belül a „közvetítő szolgáltatások” kategóriájába esik (amelyek közös jellegzetessége az igencsak korlátozott felelősség). Ezen belül a platform a *tárhelyszolgáltatások* közé tartozik, amelyeknek az a jellegzetességük, hogy a felhasználó által előállított tartalom („a szolgáltatás igénybe vevője által küldött és a szolgáltatás igénybe vevőjének kérésére tárolt információ”) tárolását végzik. A platformok kategóriáján belül megjelenik egy új, kiemelt, többletkötelezettségekkel rendelkező

⁵⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1808 irányelve (2018. november 14.): i. m. 1(1)b)

⁵⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1150 rendelete (2019. június 20.) az online közvetítő szolgáltatások üzleti felhasználói tekintetében alkalmazandó tisztességes és átlátható feltételek előmozdításáról (EGT-vonatkozású szöveg). L 186/57 (2019. július 11.).

⁵⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1150 rendelete (2019. június 20.): i. m. (2), (3), (8), (33), (44), (47), (49) preambulumbekzdések.

⁵⁷ Európai Bizottság: *Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.).

platformfajta, az „óriásplatform”, amely lényegében a 45 millió felhasználónál több felhasználóval rendelkező platformokat jelenti.

A platform tehát olyan tárhelyszolgáltatás, amely az információkat nemcsak tárolja, hanem azokat „nyilvánosan terjeszti”. Érdemes felfigyelni arra, hogy a DSA az algoritmikus menedzsmentet (kontrollt) nem tekinti a platform fogalmi elemének (ahogy a P2B rendelet sem), ugyanakkor definiálja az „ajánlórendszer” és a „tartalommoderálás” fogalmait, és több ponton kulcsszerepet szán az ezekre vonatkozó szabályoknak – ezeken keresztül igyekszik a platformok viselkedését befolyásolni.

Az ajánlórendszer esetén kifejezetten fogalmi elem a teljes mértékben vagy részben automatizált rendszer, amely „információkat javasol [...] meghatározva a megjelenített információk relatív sorrendjét vagy fontosságát”. A tartalommoderálásának nem eleme az algoritmikus kontroll a definíció szerint, hiszen ez a közvetítő szolgáltató olyan *tevékenysége*, amely a szerződészerű vagy jogsértő „tartalom vagy információ észlelésére, azonosítására és kezelésére szolgál.” Mindkét fogalom az óriásplatformokon kap jelentőséget. Több más többletkötelezettség mellett az óriásplatformok ugyanis az ajánlórendszereik működését átláthatóvá kell hogy tegyék. „Egyértelműen, hozzáférhetően és könnyen érthetően” kell meghatározniuk a fő paramétereket, azt, hogy ezeket hogyan tudja a felhasználó befolyásolni, és a befolyásolás lehetőségét „könnyen hozzáférhetővé” kell tenni. A tartalommoderálás bár elvileg nem szükségszerűen algoritmikus tevékenység, mégis a tervezet 23. cikke alapján a platformoknak, mégpedig minden méretű platformnak a rendszeresen adott átláthatósági jelentésben – a moderálási gyakorlat mellett – a „tartalommoderálás céljából használt automatizált eszközökről” is be kell számolniuk. A DSA szerint tehát a platformnak nem fogalmi eleme a nagyszámú tag és az algoritmikus kontroll, ugyanakkor azzal, hogy a DSA az óriásplatformot a nagyszámú felhasználóval definiálja, illetve hogy az óriásplatformok féken tartásában két algoritmikus eszköznek kulcsszerepet juttat, e két elemet, mondhatni, közvetve mégiscsak a platformfogalom részévé teszi.

Végül a platformfogalom formálódásában fontos mérföldkő a DMA rendelet-tervezet,⁵⁸ amely a platformszolgáltatásokon belül is képez két újabb platformkategóriát, az egyiket funkcionális alapon („alapvető platformszolgáltatások”), a másikat pedig méret szerint, az „óriásplatformok” kategóriáját tovább szűkítve a legnagyobbakra, a „kapuőrökre”, és rájuk többletkötelezettségeket telepítve. Az alapvető platformszolgáltatások a tervezet szerint a következők: a) online közvetítő szolgáltatás; b) online keresőprogram; c) online közösségi hálózati szolgáltatás; d) videómegosztóplatform-szolgáltatás; e) számfüggetlen személyközi hírközlési szolgáltatás; f) operációs rendszer; g) felhőszolgáltatás; h) hirdetési szolgáltatás, beleértve a hirdetési hálózatokat, hirdetési piactereket és bármely egyéb hirdetési

⁵⁸ Európai Bizottság: *Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály)*. COM(2020)842 végleges (2020. december 15.).

közvetítő szolgáltatást, amelyet az a)–g) pontban felsorolt alapvető platformszolgáltatások bármelyikét nyújtó szolgáltató nyújt. A méret szerinti szűkítés pedig az ismert felhasználószám mellett (45 millió euró) még árbevételi, illetve kapitalizációs kritériumot is beiktat (6,5 milliárd euró árbevétel vagy 65 milliárd euró kapitalizáció).

Összefoglalás és konklúziók

A „platform” fogalma különös utat járt be: a platform mint elméleti konstrukció és ennek nyomán mint jogi fogalom és a platform mint szóalak is. Az, ahogy jelenleg a platformot definiálja a jog – az online szolgáltatások világát szabályozó DSA egyik kulcsfogalmáról van szó –, olyan fejlődés eredménye, amelyet egyszerre alakítottak a társadalomtudományok eredményei, az üzleti tudományokban kidolgozott fogalmak és konkrét üzleti érdekek. A platform társadalomtudományi értelemben koordinációs (vagy kontroll-) mechanizmus, amely Max Weber bürokráciafogalmáig és Polányi „integrációs sémáig” megy vissza. A platform ebben a felfogásban a társadalomszervezés egyik eszköze, a bürokrácia (redisztribúció, hierarchia), a piac és az etikai koordináció (reciprocitás, hálózatok) mellett. Mindenekelőtt az különbözteti meg ezektől a mechanizmusoktól, hogy rendkívüli mennyiségű adatot gyűjt, ezeket algoritmusokkal menedzseli, és soha nem látott mértékben láncolja magához a felhasználókat, a tagjait. Mint általános koordinációs mechanizmus nemcsak a gazdaság szférájában jelenik meg, hanem szinte mindegyik társadalmi alrendszerben.

A platform jogi fogalommá a 2010-es évek közepén válik, nem függetlenül néhány tudományos erőfeszítéstől. Előbb csak a jogszabályok és a döntés-előkészítő anyagok pozitív csengésű magyarázó fogalma, később azonban a nagy techcégeket jelölő, egyre negatívabb konnotációkkal rendelkező fogalom lesz. A DSA, az internetes szolgáltatásokat szabályozni hivatott fő norma már kulcsfogalomként emlegeti. Jelentésének finom átalakulásai jól jelzik a mögöttes társadalmi változásokat is, és ez a jelentésátalakulás még korántsem ért véget, hiszen azzal, hogy a jog is használatba vette, a bíróságok és a jogtudomány egymásra is felelgető diskurzusai újabb finom jelentésrétegekkel fogják majd gazdagítani az elkövetkező években. A tanulmány hozzájárulás kíván lenni ennek a dogmatikai munkának a szilárdabb megalapozásához.

Platform as a Theoretical Construction and as a Narrative Framework

Abstract

The study analyses the phenomenon of platform from two interrelated aspects.

On the one hand, the platform as an economic and social coordination mechanism and the theoretical framework that describes it have a specific history. In this story, the platform is a coordination mechanism among many; a digital architecture that is the child of informational capitalism that competes with or interacts with other coordination mechanisms such as bureaucracy or the market.

This thread is primarily a reflective story of the theoretical constructions of certain authors, like Weber, Mises, Kornai, Polányi, Cohen and Stark and Pais.

On the other hand, the history of platform as a term and also as a narrative framework is also interesting: the word has existed in English for centuries, and the fact that we call these new Internet services platform is the result of a longer process and some concrete decisions. The history of the term is far from over: today we can see it becoming a legal concept, especially in European law.

Felhasznált irodalom

- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet). L 119/1 (2016. május 5.).
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1808 irányelve (2018. november 14.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 2010/13/EU irányelvnek (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv) a változó piaci körülményekre tekintettel való módosításáról. L 303/69 (2018. november 28.).
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1150 rendelete (2019. június 20.) az online közvetítő szolgáltatások üzleti felhasználói tekintetében alkalmazandó tisztességes és átlátható feltételek előmozdításáról (EGT-vonatkozású szöveg). L 186/57 (2019. július 11.).
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg). L 130/92 (2019. május 17.).
- Beniger, James: *Az irányítás forradalma*. Budapest, Gondolat–Infonia, 2004
- Call for Papers: IPP2016 – The Platform-Society. Online: <http://blogs.oxi.ac.uk/ipp-conference/2016/call-for-papers.html>
- Cohen, Julie E.: *Between Truth and Power. The Legal Constructions of Informational Capitalism*. New York, Oxford University Press, 2019. Online: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190246693.001.0001>
- Cohen, Julie E.: Law for the Platform Economy. *U.C. Davis Law Review*, 51. (2017), 1. 133–204. *Ellenőr*, 4. (1872), 148.
- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: A közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrend*. COM(2016)356 végleges (2016. június 2.). Online: <https://bit.ly/3ATNGKN>
- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Az európai ipar digitalizálása, a digitális egységes piac előnyeinek teljes körű kiaknázása*. COM(2016)180 végleges (2016. április 19.). Online: <https://bit.ly/3Pg3KL6>
- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Európai digitális egységes piaci stratégia*. COM(2015)192 végleges (2015. május 6.). Online: <https://bit.ly/3AUGXQD>
- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Online platformok és a digitális egységes*

- piac – Lehetőség és kihívás Európa számára. COM(2016)288 végleges (2016. május 25.). Online: <https://bit.ly/3aHjXKv>
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály)*. COM(2020)842 végleges (2020. december 15.).
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.).
- European Commission: *The EU Code of Conduct on Countering Illegal Hate Speech Online*. Online: <https://bit.ly/3PfcGzt>
- Gillespie, Tarleton: The Politics of ‘Platforms’. *New Media & Society*, 12. (2010), 3. 347–364. Online: <https://doi.org/10.1177/1461444809342738>
- Khan, Lina M.: Amazon’s Antitrust Paradox. *Yale Law Journal*, 126. (2017), 3. 710–805.
- Kornai János: Bürokratikus és piaci koordináció, *Közgazdasági Szemle*, 30. (1983), 9. 1025–1038.
- Kornai János: *Aszocialista rendszer, kritikai politikai gazdaságtan*. Budapest, Heti Világgazdaság, 1993.
- Lessig, Lawrence: *Code 2.0*. New York, Basic Books, 2006.
- Meta for Developers*. Online: <https://developers.facebook.com/>
- Polanyi, Karl: *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Times*. Boston, Beacon Press, 2001.
- Richards, Neil M. – William Smart: How Should the Law Think about Robots. In Ryan Calo – A. Michael Froomkin – Ian Kerr (szerk.): *Robot Law*. Caterham, Edward Elgar, 2016.
- Scaff, Lawrence A.: *Max Weber in America*. New Jersey, Princeton University Press, 2011. Online: <https://doi.org/10.23943/princeton/9780691147796.001.0001>
- Seymour, Tom – Dean Frantsvog – Satheesh Kumar: *History of Search Engines*. *International Journal of Management & Information Systems*, 15. (2011), 4. 47–58. Online: <https://doi.org/10.19030/ijmis.v15i4.5799>
- Shapiro, Carl – Hal R. Varian: *Az információ uralma. A digitális világ gazdaságtana*. Budapest, Geomédia, 2000.
- Stark, David – Ivana Pais: Algorithmic Management in the Platform Economy. *Sociologica*, 14. (2020), 3. 47–72. Online: <https://doi.org/10.6092/issn.1971-8853/12221>
- Van Dijck, José – Thomas Poell – Martijn de Waal: *De platformsamenleving: strijd om publieke waarden in een online wereld*. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2016. Online: <https://doi.org/10.5117/9789462984615>
- Von Mises, Ludwig: *Bureaucracy*. New Haven, Yale University Press, 1944.
- Watkins, Elizabeth Anne – David Stark: The Möbius Organizational Form: Make, Buy, Cooperate, or Co-opt? *Sociologica*, 12. (2018), 1. 65–80. Online: <https://doi.org/10.6092/issn.1971-8853/8364>
- Weber, Max: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. Budapest, KJK, 1987.
- Wheelwright, Steven – Kim B. Clark: *Revolutionizing Product Development*. New York, Free Press, 1992.
- Zhu, Feng – Marco Iansiti: *Dynamics of Platform Competition: Exploring the Role of Installed Base, Platform Quality and Consumer Expectations*. ICIS 2007 Proceedings, 2007.
- Zódi Zsolt: A Google, a jogi adatbázisok és a szöveg számítógépes uralásának három módja. *Infokommunikáció és Jog*, 8. (2011), 46. 175–178.
- Zódi, Zsolt – Bernát Török: Constitutional Values in the Gig-Economy? Why Labor Law Fails at Platform Work, and What Can We Do about It? *Societies*, 11. (2021), 3. 86. Online: <https://doi.org/10.3390/soc11030086>

Hoffman István

Platformok és közigazgatás – Nem önkormányzatoknak való vidék?

A platformok a 20. század végétől, 21. század elejétől a gazdasági életben, különösen a szolgáltatások szervezése körében, valamint a vállalati irányítási rendszerekben nagy jelentőségre tettek szert. A hatékonyabb működés érdekében a közigazgatás is egyre szélesebb körben kezdte alkalmazni ezeket a rendszereket, kezdetben elsősorban a központi szinten. A platformok a helyi önkormányzati igazgatásban is megjelentek, de szélesebb körű alkalmazásukat több tényező – elsősorban az erőforrások korlátozottsága – hátráltatta, így elsődlegesen a nagyvárosi igazgatásban lett nagyobb szerepük. A hazai működés is ezt a modellt követte. A(z önkormányzati) platformok, különösen a központi rendszerekhez való kapcsolódás miatt egyfajta új centralizációs faktorként is szolgálnak: azok alkalmazása hozzájárulhat a közigazgatás központosítottságához.

Bevezetés

Az infokommunikációs technológiák forradalma nemcsak a gazdaságot, hanem a társadalom egészét is jelentősen átalakította. Ez a rendkívül gyors átalakulás a gazdasági életben is jelentős változásokat hozott, amelyek közül a legutóbbi évtizedből talán a platformok széles körű elterjedését emelhetjük ki. A kérdéskörrel foglalkozó szakirodalom rendkívül kiterjedt, amelynek részletes elemzése meghaladja jelen tanulmány célját és terjedelmi kereteit. A szakirodalom azonban abban egyetért, hogy a platformok több oldalról közelíthetők meg: egyrészt mint sajátos termékfejlesztési eredmények, másrészt mint sajátos technológiai stratégia, harmadrészt mint ipari gazdasági jelenség.¹ A platformokkal kapcsolatos szakirodalmat áttekintő, magyar nyelvű cikk is ezt a hármas megközelítést emeli ki a platformokkal kapcsolatban: rögzíti, hogy a platformok egyrészt *piacelmélet*, másrészt a *technológiai menedzsment*, harmadrészt a *stratégiai menedzsment* oldaláról vizsgálhatók.² Mindemellett a platformok mint sajátos, jellemzően az interneten összekötött *hálózatként*, másrészt

¹ Carliss Y. Baldwin – C. Jason Woodard: The Architecture of Platforms: a Unified View. In Annabelle Gawer (szerk.): *Platforms, Markets and Innovation*. Cheltenham–Northampton, Edward Elgar, 2009. 19–20.

² Csontos Réka Sára – Szabó Zsolt Roland: A versengés új szinterei. Platformok stratégiamenedzsment-megközelítésből. *Vezetéstudomány*, 49. (2018), 9. 60–61.

sajátos rendszerként, *ökoszisztémaként* is elemezhetők. Így a szerzők kiemelik, hogy a piacelmélet a platformokra egyrészt mint két csoport összekötését biztosító hálózati felületként, másrészt közös architektúrára keresztül értéket teremtő rendszerként tekintenek. A technológiai menedzsment a hálózati értelmezés körében azt emeli ki, hogy ezeken keresztül a cégek képesek tartalmat és/vagy funkciót előállítani, másrészt egy standardizált ökoszisztémáról van szó, amely emiatt jól összekapcsolható és rendszerbe szervezhető. A stratégiai menedzsment a platform mint hálózat vállalati működtetésének vizsgálatára, valamint az értékteremtő folyamatok rendszerére tekint.³ A platformok a gazdaság széles körét érintik, egyrészt a széles közönség részére a leginkább ismert platformok a szolgáltatások nyújtásával összekötött rendszerek, amelyek közé a különféle szórakoztatóipari felületeket (például Netflix, HBO Max, Spotify), az idegenforgalom terén megjelenő rendszereket (booking.com, Airbnb), valamint egyes személyszolgáltatási megoldásokat (például Uber, Taxify) sorolhatunk. Azonban a platformok szerepe ennél jóval kiterjedtebb: lényegében a modern vállalatirányítás is széles körben épít ezekre a standardizálás miatt könnyen a saját vállalati eljáráshoz és más vállalatok rendszereihez is adaptálható megoldásokra. E körben például az SAP-t mint széles körben elterjedt megoldást emelhetem ki. A fenti platformdefiniációk – kellően általános megfogalmazásukra tekintettel – jól alkalmazhatók a közigazgatási tevékenységek elemzése körében is.⁴

A platformok széles körű elterjedése miatt az azokkal kapcsolatos kérdések a közigazgatás szabályozási témái közé is erőteljesen beépültek. A közfigyelem elsősorban a közösségi gazdaság (megosztásos gazdaság, *sharing economy*) platformjaival kapcsolatos szabályozásra irányult. Elég, ha e körben az Uber működésével kapcsolatos igazgatási kérdésekre gondolunk, amelynek eredményeként a cég 2016-ban kivonult Magyarországról.⁵ Az infokommunikációs forradalom azonban a közigazgatás tevékenységét is jelentősen befolyásolta, az e-közigazgatás kialakulására a platformok is hatást gyakoroltak.

A platformok megjelenése a magyar közigazgatási jogban

Vitathatatlan, hogy mára a digitális forradalom a közigazgatást is elérte. Az e-kormányzás számos előnnyel jár. Például az ügyfeleket nem köti a hivatali nyitvatartás, nem kell találkozniuk tisztviselőkkel, könnyebben hozzáférhetnek az információ-

³ Csontos-Szabó (2018): i. m. 61.

⁴ Andreas Hein et al.: Digital platform ecosystems. *Electronic Markets*, 30. (2020), 1. 87–89.

⁵ Igaz, erősebb hatósági kontrollal, a fennálló igazgatási keretekhez jobban igazodva, de egy új, platformalapú szolgáltató jelent meg az Uber kivonulása után, az észet *Taxify* (ma: *Bolt*). Lásd részletesebben Simonovits Borbála – Surányi Ráchel – Csajbók-Veres Krisztina: Helyzetkép a magyarországi közösségi gazdaság kulcsszereplőiről. A koronavírus válság „vesztesei” és „nyertesei” egy speciális munkaerőpiaci szegmensben. *socio.hu (Társadalomtudományi Szemle)*, 11. (2021), 1. 39–40.

ókhoz, és számos eszköz áll rendelkezésre, hogy segítse őket a döntéseik meghozatalában.⁶ Az e-kormányzat gyűjtőfogalom: a szakirodalomban a kormányzati innováció, a kormányzati információk és szolgáltatások kifejezésére szolgál. Az e-kormányzás célját gyakran papírmentes irodaként fogalmazzák meg, ami azt jelenti, hogy az elektronikus adminisztráció átalakítja a papíralapú folyamatokat elektronikus folyamatokká. Az e-kormányzat számos módot teremt arra, hogy a kormányok és a polgárok egymással kommunikálhassanak. Ennek eredményeképpen az ügyfelek az adminisztratív rendszer szereplői lettek.⁷ Ezért az e-kormányzás a gazdasági fejlődés eszköze. Az egyszerűsített eljárás, a döntéshozatal automatizálása felgyorsíthatja az eljárásokat, ez pedig az adminisztratív költségek csökkentéséhez vezethet. Ezért az irodalom az e-kormányzatba való befektetést a gazdasági fejlődésbe való beruházásnak tekinti. Figyelemmel a platformoknak a gazdasági életben megjelenő hatásaira és eredményeire, az egyes közigazgatási rendszerek is viszonylag korán, az ezredforduló időszakában elkezdték alkalmazni a platformszerű megoldásokat.⁸ A magyar közigazgatásban is megjelentek olyan rendszerek, amelyek végső soron megfelelnek a platformok különböző leírásainak: így egyértelműen ilyen sajátos hálózatként és ökoszisztémaként is leírható az általános kormányzati elektronikus ügyintézési rendszer, az Ügyfélkapu, valamint ahhoz kapcsolódóan a Központi Azonosítási Ügynök (KAÜ).

Amennyiben a magyar rendszerek fejlődésére tekintünk, kiemelhetjük, hogy a platformszerű megoldások elsőként és a leginkább elterjedt módon a *pénzügyi igazgatás körében*, elsősorban a *közbevételek kezelése és befizetése körében* alakultak ki. Az egyik első ilyen, később az Ügyfélkapuba integrálódó rendszert az eBEV-rendszer jelentette, amely a bejelentéseken, az elektronikus ügyintézésen kívül hamar elektronikus fizetési felülettel is rendelkezett, így az egyik első magyar közigazgatási platformnak volt tekinthető. Később több ilyen igazgatási ágazati megoldás is kialakult, a közbevételekhez kötődően többek között a társadalombiztosítás, az építési igazgatás (EKÁER) körében. A hagyományos, közhatalmi igazgatás más területein is kialakultak különféle platformok. Így 2011-től a rendőrségi igazgatásban a Robotzsaru rendszer tekinthető ilyen, platform jellegű megoldásnak.⁹ A tulajdonjoggal kapcsolatos nyilvántartásokban is megjelentek platformszerű megoldások, így az elektronikus földhivatali rendszert és a gépjárműkeresőt is végső soron idesorolhatjuk. A fenti, igazgatási platformok köre az elmúlt években

⁶ Ann O'M. Bowman – Richard C. Kearney: *State and Local Government*. Boston, Wadsworth, 2016. 223.

⁷ Tony E. Wohlers: Local E-Government Sophistication in the United States. In H. J. Scholl (szerk.): *E-Government: Information, Technology and Transformation*. London – New York, Routledge, 2010. 89–90.

⁸ Christopher Ansell – Satoshi Miura: Can the Power of Platforms be Harnessed for Governance? *Public Administration*, 98. (2020), 1. 262–264.

⁹ Horvayné Fehér Judit – Munk Sándor: A rendőrségi informatikai hálózat fogalma, rendeltetése. *Hadmérnök*, 6. (2011), 2. 218.

folyamatosan bővült. Ezek a platformok *alapvetően igazgatási-közhatalmi funkciókhoz kapcsolódtak*, azaz a hagyományos, hatósági igazgatási, azon belül is a hatósági jogalkalmazási és részben a hatósági felügyeleti tevékenységek ellátásához kötődtek.¹⁰

A közigazgatás széles körben nyújt *közszolgáltatásokat* is. Figyelemmel arra, hogy a gazdasági élet platformjai a szolgáltatások körében értek el kiemelkedő sikereket, értelemszerű, hogy a közszolgáltatások körében is megjelentek ezek a megoldások a különböző közigazgatási rendszerekben.¹¹ A magyar közigazgatás által szervezett közszolgáltatások körében is megjelentek ezekkel a szolgáltatási információkkal, valamint ügyintézással kapcsolatos platformok. Így a társadalombiztosítás által nyújtott szolgáltatások, valamint különösen az egészségügyi szolgáltatás körében már az ezredforduló időszakában kialakultak ilyen megoldások. Ezeket a rendszereket többször alakították át, s folyamatosan bővítették az általuk nyújtott szolgáltatásokat és az általuk kezelt adatokat. A 2010-es évek közepére ennek eredményeként alakult ki az egységes Elektronikus Egészségügyi Szolgáltató Tér (EESZT). A szakirodalom hangsúlyozta, hogy az EESZT kialakításával az adatokhoz való jobb hozzáférés mellett a telemedicina lehetőségei is erőteljesebbé váltak, így kiemelték, hogy ez a rendszer az egészségügyi ellátás változásaihoz is vezethet.¹² Az EESZT mint a telemedicina egyik felületének és eszközének szerepe különösen felértékelődött a Covid-19-pandémia kapcsán az elmúlt két évben.¹³ Hasonlóan a Covid-19-pandémia révén kerültek előtérbe az oktatás területén kialakult platformok. Elsőként a felsőoktatási igazgatásban jelentek meg az ezredforduló időszakában az ETR és a Neptun-rendszerekkel, amelyekhez kötődően ugyanebben az időszakban az egyes felsőoktatási intézmények a nemzetközileg elérhető oktatást segítő platformokat, így a Coospace, a Canvas és a Moodle felületeit is kapcsolták és fejlesztették, továbbá ezekbe integrálták az e-konferencia- és a tantermi megoldásokat lehetővé tevő eszközöket (például Zoom, MS Teams stb.). Az e-felsőoktatás jelentősége a Covid-19-világjárvánnyal kapcsolatban elrendelt korlátozásokkal és digitális tanrenddel kapcsolatban vált kiemelkedővé. A 2019/20. tanév második félévében, valamint a 2020/21. tanév nagy részében ezen platformok használata a hazai felsőoktatási intézményekben jelentős mértékben meghatározta az oktatási munkát.¹⁴ Ehhez hasonlóan a 2010-es évek folyamán a köznevelésben kiépített igazgatási és együttműködési (kollaborációs) platform, a KRÉTA és a hozzá kap-

¹⁰ A hatósági igazgatási tevékenységek általános jellemzőit illetően lásd részletesebben Fazekas Marianna (szerk.): *Közigazgatási jog. Általános rész III.* Budapest, ELTE Eötvös, 2020. 143–145.

¹¹ Ansell–Miura (2020): i. m. 265–267.

¹² Ködmön József: Egészségügyi információ az interneten. *Orvosi Hetilap*, 159. (2018), 22. 856–858.

¹³ Györffy Zsuzsanna et al.: A telemedicina lehetőségei a COVID-19-pandémia kapcsán a nemzetközi és a magyarországi tapasztalatok és ajánlások tükrében. *Orvosi Hetilap*, 161. (2018), 24. 986–989.

¹⁴ Hargitai Dávid Máté – Sasné Grósz Annamária – Veres Zoltán: Hagyományos és online tanulási preferenciák a felsőoktatásban – A COVID-járvány kihívásai. *Statistikai Szemle*, 98. (2020), 7. 846–847.

csolódó Digitális Kollaborációs Tér (DKT) használatának kiterjedtsége is jelentősen megnőtt a Covid-19-járvány alatt.¹⁵

Jóllehet a platformok használata a közigazgatásban is jelentősen megnövekedett az elmúlt években, az igazgatás, valamint az általa szervezett közszolgáltatások *személyes* jellege széles körben megköveteli a személyes interakciókat is.¹⁶ Így a platformok alkalmazása összességében nem válthatja ki a teljes közszolgáltatási-igazgatási cselekménysorozatot.¹⁷ A helyi önkormányzatok digitális feladatellátása kapcsán a *személyesség mellett* még más, a fenti eszközök alkalmazásának elterjedését gátló tényezők is megjelennek. Ahogyan a későbbiekben még részletesebben bemutatom, a hazai önkormányzati rendszer fragmentáltsága miatt az állami igazgatási rendszereknél szükségszerűen kisebb, a helyi közösségek autonómiájára építő modellekben a kapacitások is jóval végeesebbek, márpedig egy ilyen rendszer kiépítése jelentős anyagi ráfordítást és humán tőkét igényel – informatikait és az adott ágazat sajátos szakértelmét is.¹⁸

Az önkormányzati igazgatásban a platformok szerepe így erősen korlátozott, azok elsősorban a nagyobb méretű településeknél jelennek meg. Ezek körében amúgy is hangsúlyos a fenti eszközök alkalmazása. Az ezredforduló időszakától kezdődően az *okosvárosok* (*smart cities*) koncepciója révén a platformalapú megoldásokat ezek a nagyobb települések az új típusú szolgáltatásszervezéseikhez is alkalmazni kezdték.¹⁹ Azaz, a platformok *mintha a nagyvárosi önkormányzatok sajátos jelenségeivé váltak volna*.

„Nem önkormányzatoknak való vidék”(?) – Magyarország sajátos helyzete és körülményei

A magyar közigazgatási rendszer erősen decentralizált volt a 2011/2013-as reformok előtt. A demokratikus átmenet után kifejezetten fragmentált és nagyon autonóm önkormányzati rendszer alakult ki.

¹⁵ Czirfusz Dóra – Misley Helga – Horváth László: A digitális munkarend tapasztalatai a magyar közoktatásban. *Opus et Educatio*, 7. (2020), 3. 220–221.

¹⁶ Fazekas Marianna (szerk.): *Közigazgatási jog. Általános rész II.* Budapest, ELTE Eötvös, 2017. 142–145.

¹⁷ Montgomery Van Mart et al.: Operationalizing the Definition of E-Leadership: Identifying the Elements of E-Leadership. *International review of Administrative Sciences*, 85. (2019), 1. 82–83.

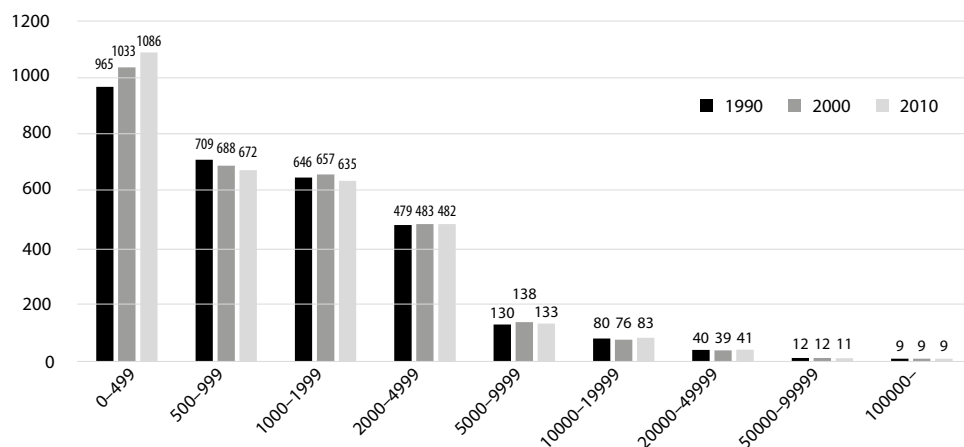
¹⁸ Balogh Zsolt György – Budai Balázs Benjámin: *E-önkormányzat. Az elektronikus-önkormányzati modernizáció fejlesztéspolitikai alapjai című tantárgy egyetemi tankönyve*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 116–118.

¹⁹ Ari-Veikko Anttiroiko – Pekka Valkama – Stephen J. Bailey: Smart Cities in the New Service Economy: Building Platforms for Smart Services. *AI & Society*, 29. (2014). 324–326.

1. táblázat: A magyar települési önkormányzatok népessége (1990–2010)

Év	0– 499	500– 999	1000– 1999	2000– 4999	5000– 9999	10 000– 19 999	20 000– 49 999	50 000– 99 999	100 000–	Össz.
Lakosság/települések száma										
1990	965	709	646	479	130	80	40	12	9	3070
2000	1033	688	657	483	138	76	39	12	9	3135
2010	1086	672	635	482	133	83	41	11	9	3152

Forrás: Szigeti Ernő: A közigazgatás területi változásai. In Horváth M. Tamás (szerk.): *Kilengések. Köszolgáltatási változások*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2013. 282.

1. ábra: Települési önkormányzatok megoszlása a lakosságszám alapján 1990–2010

Forrás: a szerző saját szerkesztése

2. táblázat: Közös önkormányzati hivatalok és polgármesteri hivatalok száma (2019)

Helyi önkormányzatok száma Magyarországon	Polgármesteri hivatalok száma	Közös önkormányzati hivatalok száma	Közös önkormányzati hivatalban részt vevő települési önkormányzatok száma
3153	521	749	2632

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

A helyi közigazgatási feladatok többsége a helyi önkormányzatok hatáskörébe tartozott, és az államigazgatási (hatósági) tevékenységekben is fontos szerepet töltöttek be az önkormányzatok tisztviselői az átruházott államigazgatási feladatok révén. A hazai helyi önkormányzati rendszer e-kormányzati kérdése a magyar stratégiák és szolgáltatásnyújtás jelentős elemévé vált. Magyarországon az önkormányzati e-közigazgatás fejlesztése részben „alulról felfelé” kezdeményezésekhez kapcsolódott, különösen a nagy települések esetén, de jellemző elsősorban a helyi e-közigaz-

gatusban a *top-bottom* megvalósítás volt.²⁰ A 2010-es reformok – amelyek a korábbi, erősen decentralizált magyar közigazgatást jelentős mértékben központosították az önkormányzati feladatok nagy számának államigazgatási felelősségi körbe utalásával – után a helyi és a központi integráció fontos reformkérdés volt. Az önkormányzatok új adminisztratív és adóügyi eljárás szabályokat követve alakították ki az önkormányzati e-közigazgatás új modelljét, mivel az önkormányzatoknak teljes mértékben elektronikus adminisztratív platformot kell biztosítaniuk a helyi adók területén. Ezek az átalakulások hatással voltak az önkormányzati e-szolgáltatásokra is.

A 2013/14-et követően kiépülő új szolgáltatási és e-igazgatási rendszerben *továbbra is meghatározó volt a pénzügyi igazgatás kiemelkedő szerepe a digitális megoldások alkalmazásában*. 2010-et követően került sor a nagy állami nyilvántartások elektronikussá tételére is. Ennek keretében 2014. július 1-jén hatályba lépett az anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvény is, így végső soron az egyik legfontosabb állami alapnyilvántartás is elektronikussá vált. Miként jeleztem, a nagy közszolgáltatási rendszerekben is létrejöttek platformok. A továbbra is önkormányzati feladatnak minősülő egészségügyi alapellátások terén – az előzőekben ismertetettek szerint – az EESZT, míg az önkormányzati szociális pénzügyi és természetbeni, de különösen személyes jellegű alapszolgáltatások, gyermekjóléti alapellátások, valamint az idősgondozás terén az önkormányzati szakosított ellátások körében pedig a *Szociális Ágazati Portál* jelentett sajátos, platformszerű megoldást. A rendszer *töredzettsége* azonban a centralizációs reformokat követően is fennmaradt: egyrészt a különböző nyilvántartások elkülönült platformokként működtek, részben az adatvédelmi, részben pedig a hagyományos igazgatási megoldások alkalmazására figyelemmel. Így a köztük fennálló kapcsolatteremtés erősen korlátozott volt ezen jogi szabályozási háttér és az igazgatási hagyományok miatt.

Miként jeleztem, a *nagyvárosi önkormányzatok* világszerte azon kevés önkormányzati egység körébe sorolhatók, amelyekben a platformoknak hagyományosan nagyobb a szerepük. Magyarországon is érvényesült ez a tendencia: a hazai viszonylatban nagyobb – jellemzően megyei jogú városi – önkormányzatok már az 1990-es évektől kezdődően, az igazgatás hatékonyságának növelése érdekében, sajátos platformokat, elektronikus igazgatási rendszereket kezdtek kialakítani. Ez – az államigazgatási fejlődéshez hasonlóan – elsőként a *pénzügyi igazgatás terén jelent meg*. Az önkormányzati platformok kialakulásának egyfajta nulladik lépése az önkormányzati elektronikus számviteli rendszerek kialakulása volt. Ennek eredetileg nem jött létre egységes platformja, így egyes, a piaci szereplők által fejlesztett rendszerekre alapozva a nagyobb önkormányzatok saját, az államháztartási szabályoknak is megfelelő könyvviteli rendszereket kezdtek kialakítani.²¹ Az önkormányzati

²⁰ Lásd Budai Balázs Benjámin – Tózsá István: *E-közigazgatás*. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2007. 107.

²¹ Simon József: Az önkormányzati gazdálkodás az elszámolási és beszámoló rendszer fogságában. *Tér és Társadalom*, 23. (2009), 4. 162–164.

platformok „első generációját” az ezen könyvviteli rendszerekhez kötődő azon fejlesztések jelentették, amelyek a helyi adóztatás automatizálását biztosították. A helyi önkormányzati bevételek kezeléséhez ugyanis sajátos, helyi adóztatási, platformnak minősülő rendszereket fejlesztettek ezek a nagyobb önkormányzatok. Ezeket a fejlesztéseket döntően maguk végezték, a könyvelési rendszer kiépítésében közreműködő partner bevonásával, és kezdetben jellemzően saját autentikációs rendszereket alkalmaztak, így átjárhatóságuk nem vagy alig volt. Később, különösen az elektronikus adóigazgatási megoldások elterjedésével és az ügyfélkapus azonosítás széles körű alkalmazásával az önkormányzati rendszerek is elérhetővé váltak az ügyfélkapun történő egységes azonosítási rendszerrel. A különböző fejlesztésekre tekintettel azonban a helyi igazgatási platformok között jelentős eltérések maradtak fenn.²² A hatósági igazgatási önkormányzati platformok alakulásában a kötelezően bevezetendő, a Magyar Államkincstár által működtetett Application Service Provider (ASP-) rendszer jelentett új fordulatot. Az önkormányzatok pénzügyi gazdálkodásának nyomon követését valós időben (*real time*) lehetővé tevő rendszer egyben a korábbi igazgatási és könyvviteli rendszerek reformját is elhozta. A platformként értelmezhető ASP-t ugyanis 2016. július 1-jétől fokozatosan valamennyi helyi önkormányzatnak alkalmaznia kell. A rendszer egységes könyvviteli és ehhez kapcsolódóan igazgatási felületet jelent.²³ Az ASP-rendszer kiépülésére tekintettel a korábbi elkülönült önkormányzati platformok igazodtak a központosított rendszerekhez, ennek során a korábbi fejlesztések egy része alkalmazhatatlanná vált, azok pedig, amelyek beépíthetők voltak a központosított rendszerekbe, továbbra is fennmaradhattak.²⁴

A hatósági igazgatás mellett a magyar települési önkormányzatok elsősorban a *közlekedési szolgáltatások* terén vezettek be okosváros- (*smart city*) megoldásokat. Ezek körében részben saját platformokat fejlesztettek, különösen a helyi tömegközlekedés használata (például BKK Futár rendszere), valamint a közterületen gépjárművel történő várakozás nyomon követése és díjának fizetése (parkolás) körében. Ezek a megoldások részben saját fejlesztéseken alapultak, de a központosítás e körben is megjelent. Egyrészt a parkolási közszolgáltatások esetében a nemzeti mobilfizetési rendszer kiépülése jelentett sajátos igazodási pontot, ugyanis a rendszereknek képesnek kellett lenniük arra, hogy azzal összekapcsolódhassanak. Másrészt az okosvárosi megoldások központosításának egy finomabb, „*soft*” formáját jelentették a nemzeti adatközpontok, valamint a szakmai megoldások felkínálása

²² Hoffman István – Cseh Kristóf Balázs – Jugovics Andrea: E-közigazgatás a nagyvárosi önkormányzatok és szerveik hatósági ügyintézésében. In Reisinger Adrienn et al. (szerk.): „*Kulturális gazdaság*”. Kautz Gyula Emlékkonferencia elektronikus formában megjelenő kötete. Győr, Széchenyi István Egyetem, 2019. 9.

²³ Lentner Csaba: *Önkormányzati pénz- és vagyongazdálkodás*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 99–101.

²⁴ Hoffman–Cseh–Jugovics (2019): i. m. 6–9.

(például Lechner Tudásközpont).²⁵ A nemzetközi tendenciáktól eltérően – ahol az okosváros-megoldásokat a humán közszolgáltatások körében is egyre szélesebb körben alkalmazzák²⁶ – a hazai városokban az egészségügyi, szociális és oktatási szolgáltatások körében alig alkalmaznak *smart city* megoldásokat.²⁷ Ennek egyrészt az az oka, hogy a fenti szolgáltatások jó részét 2013-tól államigazgatási felelősségi körbe vonták, így az önkormányzatok szerepe egyes alapszolgáltatások szervezésére korlátozódik, másrészt az önkormányzati rendszerekkel is kommunikálni képes, és az ellátottak számára is érdemi szolgáltatást biztosító rezsimek csak a 2010-es évek végére kezdtek jobban kiépülni, harmadrészt az ezeket a szolgáltatásokat igénybe vevők részéről sem jelentkezett jelentős igény az okosmegoldások bevezetésére.

A fenti folyamatok a 2010-es évektől kezdődően kezdtek túlmutatni a nagyvárosi – hazai viszonylatban a megyei jogú városi – önkormányzatokon: a hatósági igazgatási platformok, valamint egyes, jellemzően a közlekedési szolgáltatások okosmegoldásait néhány, a hazai viszonylatban közepes méretű (nagyobb járásszékhely, illetve 20–25 ezer főnél népesebb) városi önkormányzat is alkalmazni kezdte. A községi önkormányzatok körében a digitalizált megoldások és platformok jelenléte kifejezetten minimális. Így hazai viszonylatban is a platformok egyfajta városi ügyként jelennek meg.

Platformok és önkormányzati igazgatás: egy új típusú centralizáció felé?

A centralizáció és a decentralizáció is különféle formákban jelenhetett meg, azonban a különféle, az önkormányzati igazgatást érintő reformokban két fő irány rajzolódott ki.²⁸ Az egyik a *nyugat- és észak-európai államokra* volt jellemző, ahol ezek a különböző reformok részben felülről indultak, s elsődleges céljuk a rendszerek modernizációja volt. A területi szolgáltatások körében ezek az államok jobban építettek az *önkormányzati* rendszerekre, azaz a különféle reformok elsődlegesen az önkormányzati *lépték* átalakítását tűzték ki célul. Jóllehet, a fenti reformok során is nagyobb ellátási egységek kialakítására törekedtek, ám ezt az önkormányzati rendszeren *belül* végezték el. Ennek az *északi modellnek* a középpontjában az önkormányzati szolgáltatások *koncentrációja* állt, amelynek során a különböző alsó- és középszintű egységek *összevonásával*, valamint *integrációjával* alakítottak ki nagyobb,

²⁵ Henk Tamás: Okosváros-megoldások Magyarországon. In Sallai Gyula (szerk.): *Az okos város (Smart City)*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 232–236.

²⁶ Miltiadis D. Lytras – Anna Visvizi: Who Uses Smart City Services and What to Make of It: Toward Interdisciplinary Smart Cities Research. *Sustainability*, 10. (2018), 6. 2000–2006.

²⁷ Henk (2018): i. m. 231–237.

²⁸ Lásd részletesen Sabine Kuhlmann – Hellmut Wollmann: *Introduction to Comparative Public Administration. Administrative Systems and Reforms in Europe*. Cheltenham–Northampton, Edward Elgar, 2019. 145–147.

hatékonyabb egységeket.²⁹ Az integrációs és koncentrációs tendenciákat tovább erősítették az ezredforduló időszakának átalakuló települési keretei, elsősorban az erősödő *urbanizációs tendenciák*. A nagyvárosokban kialakuló lakhatási válság, a megfizethető lakhatásnak a nagyvárosi perifériákra szorulásával, s ezzel az erősödő szuburbanizációval olyan kihívások jelentek meg, amelyek a hagyományos önkormányzati térszerkezeti rendszerekben nem voltak megfelelően rendezhetők, hiszen a szolgáltatási egységek jelentősen túlnyúltak az önkormányzatok közigazgatási határain. Ezeknek a tényleges egységeknek az együttes kezelése érdekében többféle megoldást alkalmaztak: összevont egységeket vagy sajátos, kötelező társulási együttműködési formákat³⁰.

A szakirodalomban kiemelik, hogy az önkormányzati koncentráció – azaz az önkormányzati egységek összevonásával, illetve a társulások megoldások kialakításával járó – rendszerek további kihívásokat jelentettek, különösen az alkotmányos alapjogokat (is) megvalósító humán közszolgáltatások területén. Az önkormányzati humán szolgáltatási rendszereknek ezért viszonylagosan egységes színvonalon kell biztosítaniuk az ellátásokat.³¹ Ez sajátos feszültséget teremtett ezekben a rendszerekben.

A széles önkormányzati feladatokra – mind az oktatási-kulturális, mind a jóléti közszolgáltatások körében – tekintettel *látens*, „lopakodó” *centralizáció* jelent meg, amikor is a különféle, jellemzően nem is törvényi, hanem rendeleti, valamint sok esetben *soft-law* dokumentumokban megjelenő *szolgáltatási standardok* szabályozásán keresztül erodáltak a helyi közösségek szolgáltatásszervezési szabadságát. A „lopakodó” *centralizáció* mellett az észak- és nyugat-európai államok egyes decentralizációs megoldásai körében a 2000-es évektől megjelent egy olyan tendencia, amelyet a szakirodalom a „cinikus decentralizáció” kifejezéssel illet. Ebben az esetben a reform elsődleges céljaként nem a jóléti funkciók erősítése jelent meg, hanem ténylegesen a felelősség áthárítását célozták a reformok, hiszen a növekvő feladatokhoz nem, vagy nem arányosan biztosították a többletforrásokat.³²

Az önkormányzati platformok megjelenése tulajdonképpen ebbe a *látens centralizációs folyamatba* illeszkedik, a lopakodó *centralizáció* sajátos, 21. századi formáinak is tekinthetők. Az informatikai „forradalommal”, az infokommunikációs technikák széles körű alkalmazásával, valamint az információs társadalom kialakulásával egyre

²⁹ Kuhlmann–Wollmann (2019): i. m. 146–148.

³⁰ Ilyen, az urbanizációs kihívásokra adott, kötelező társulások koncentrációs válasznak tekinthetjük a portugáliai nagyvárosi területeket (*área metropolitana*). A Portói Nagyvárosi Terület (*Área Metropolitana do Porto*) jellemzése tekintetében lásd részletesebben: István Hoffman et al.: Comparative Research on the Metropolitan Administration and Service in Porto. *Studia Iuridica Lublinensia*, 29. (2020), 4. 11–30.

³¹ Fazekas (2017): i. m. 116–117.

³² Pálné Kovács Ilona: *A középszintű kormányzás helyzete és perspektívái Magyarországon*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 21.

fontosabb szerepre tesznek szert a közszolgáltatásokhoz kapcsolódó információk és adatok. A modern államok többségében ezeket az adatrendszereket, platformokat általában *központi szinten* szervezik meg. Mivel ezen adatok nélkül az új típusú, a digitális megoldásokra széles körben építő önkormányzati közszolgáltatás-szervezési megoldások, amelyek sok esetben az úgynevezett *smart city* koncepcióhoz kapcsolódnak, nem, vagy csak korlátozottan végezhető el, ezért az adatok birtoklása és az adatokhoz való hozzáférés szabályozása szintén egyfajta, elsősorban közvetetten érzékelhető, de nagyon is valós centralizációt eredményezett ezekben az államokban.³³ Az előzőekben jelzettek szerint ez a puhább, soft centralizáció – ha szűkebb körben is, de valóságosan – a magyar önkormányzati rendszerben, elsősorban a nagyvárosok körében is megjelent. Az okosvárosi megoldások ugyanis szükségszerűen adatigénylással járnak, amelyet a központi rendszerek tudnak biztosítani. Az adatokhoz való hozzáférés azonban a központi platformokhoz való igazodással is jár, lényegében átjárhatónak kell lennie a helyi rendszereknek a központi rendszerekkel. Ez pedig szükségszerűen a központi rendszerek felületéhez és logikájához való igazodást jelenti. Ennek révén a központ a saját adatrendszerei kialakításával *jelentősen befolyásolhatja a helyi szolgáltatásszervezést* anélkül, hogy látzólag beavatkozna abba. Az egységes adatkezelési és -feldolgozási rendszer is erősíti egy közigazgatás központosítottságát, azaz ennek révén a rendszer centralizáltabbá válik, jóllehet ez első ránézésre nem, vagy csak alig érzékelhető.

Platforms and Public Administration – No Country for Municipalities?

Abstract

Platforms became important ecosystems in the economic life after the end of the 20th century. In order to operate more efficiently, platforms as an ecosystem and technology are now widely applied by the different national public administration systems. However, platforms are mainly used by the central administration, the municipalities started to build their own systems. There are several limitations of the application of the platforms in municipal administration – the majority of them are linked to lack of resources and expertise. Therefore, the platforms seem to be tools of the administration of urban municipalities. This pattern has been followed by the Hungarian municipal system, as well. It could be emphasised, that the (municipal) platforms can be even tools of a latent, “stealth” centralisation, mainly because of the required access to the central data systems.

³³ Ez a látens centralizáció jól megfigyelhető az angolszász közszolgáltatási modellt követő Ausztráliában is. Lásd Richard Tomlinson: The Failure to Learn from Others: Vertical Fiscal Imbalance, Centralisation and Australia’s Metropolitan Knowledge Deficit. *Australian Journal of Public Administration*, 78. (2019), 2. 218–221.

Felhasznált irodalom

- Ansell, Christopher – Satoshi Miura: Can the Power of Platforms be Harnessed for Governance? *Public Administration*, 98. (2020), 1. 261–276. Online: <https://doi.org/10.1111/padm.12636>
- Anttiroiko, Ari-Veikko – Pekka Valkama – Stephen J. Bailey: Smart Cities in the New Service Economy: Building Platforms for Smart Services. *AI & Society*, 29. (2014), 323–334. Online: <https://doi.org/10.1007/s00146-013-0464-0>
- Baldwin, Carliss Y. – C. Jason Woodard: The Architecture of Platforms: a Unified View. In Annabelle Gawer (szerk.): *Platforms, Markets and Innovation*. Cheltenham (UK) –Northampton (MA, USA), Edward Elgar, 2009. 19–45.
- Balogh Zsolt György – Budai Balázs Benjámin: *E-önkormányzat. Az elektronikus-önkormányzati modernizáció fejlesztéspolitikai alapjai című tantárgy egyetemi tankönyve*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.
- Bowman, Ann O'M. – Richard C. Kearney: *State and Local Government*. Boston, Wadsworth, 2016.
- Budai Balázs Benjámin – Tózsza István: *E-közigazgatás*. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2007.
- Csontos Réka Sára – Szabó Zsolt Roland: A versengés új szinterei. Platformok stratégiamenedzsment-megközelítésből. *Vezetéstudomány*, 49. (2018), 9. 57–69. Online: <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2018.09.05>
- Czirfusz Dóra – Misley Helga – Horváth László: A digitális munkarend tapasztalatai a magyar közoktatásban. *Opus et Educatio*, 7. (2020), 3. 220–229. Online: <https://doi.org/10.3311/ope.394>
- Fazekas Marianna (szerk.): *Közigazgatási jog. Általános rész II.* Budapest, ELTE Eötvös, 2017.
- Fazekas Marianna (szerk.): *Közigazgatási jog. Általános rész III.* Budapest, ELTE Eötvös, 2020.
- Győrffy Zsuzsanna – Békási Sándor – Szathmári-Mészáros Noémi – Németh Orsolya: A telemedicina lehetőségei a COVID-19-pandémia kapcsán a nemzetközi és a magyarországi tapasztalatok és ajánlások tükrében. *Orvosi Hetilap*, 161. (2018), 24. 983–992. Online: <https://doi.org/10.1556/650.2020.31873>
- Hargitai Dávid Máté – Sasné Grósz Annamária – Veres Zoltán: Hagyományos és online tanulási preferenciák a felsőoktatásban – A COVID-járvány kihívásai. *Statisztikai Szemle*, 98. (2020), 7. 839–857. Online: <https://doi.org/10.20311/stat2020.7.hu0839>
- Hein, Andreas – Maximilian Schreieck – Tobias Riasanow – David Soto Setzke – Manuel Wiesche – Markus Böhm – Helmut Krcmar: Digital Platform Ecosystems. *Electronic Markets*, 30. (2020), 1. 87–98. Online: <https://doi.org/10.1007/s12525-019-00377-4>
- Henk Tamás: Okosváros-megoldások Magyarországon. In Sallai Gyula (szerk.): *Az okos város (Smart City)*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 217–240.
- Hoffman István – Cseh Kristóf Balázs – Jugovics Andrea: E-közigazgatás a nagyvárosi önkormányzatok és szerveik hatósági ügyintézésében. In Reisinger Adrienn – Kecskés Petra – Buics László – Berkes Judit – Balassa Bernadett (szerk.): *„Kulturális gazdaság”*. Kautz Gyula Emlékkonferencia elektronikus formában megjelenő kötete. Győr, Széchenyi István Egyetem, 2019. 1–11.
- Hoffman, István – János Fazekas – András Bencsik – Bálint I. Bodó – Kata Budai – Tamás Dancs – Borbála Dombrovsky – Péter Ferge – Gergely Kári – Domokos Lukács – Marcell Kárász – Lili Gönczi – Zsolt R. Vasas – Kristóf B. Cseh – Dorottya Papp – Csaba Molnár: Comparative Research on the Metropolitan Administration and Service in Porto. *Studia Iuridica Lublinensia*, 29. (2020), 4. 11–30. Online: <https://doi.org/10.17951/sil.2020.29.4.11-30>

- Horvayné Fehér Judit – Munk Sándor: A rendőrségi informatikai hálózat fogalma, rendeltetése. *Hadmérnök*, 6. (2011), 2. 217–226.
- Ködmön József: Egészségügyi információ az interneten. *Orvosi Hetilap*, 159. (2018), 22. 855–862. Online: <https://doi.org/10.1556/650.2018.31107>
- Kuhlmann, Sabine – Hellmut Wollmann: *Introduction to Comparative Public Administration. Administrative Systems and Reforms in Europe*. Cheltenham (UK) – Northampton (MA, USA), Edward Elgar, 2019.
- Lentner Csaba: *Önkormányzati pénz- és vagyongazdálkodás*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.
- Lytras, Miltiadis D. – Anna Visvizi: Who Uses Smart City Services and What to Make of It: Toward Interdisciplinary Smart Cities Research. *Sustainability*, 10. (2018), 6. 1998–2013. Online: <https://doi.org/10.3390/su10061998>
- Pálné Kovács Ilona: *A középszintű kormányzás helyzete és perspektívái Magyarországon*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.
- Simonovits Borbála – Surányi Ráchel – Csajbók-Veres Krisztina: Helyzetkép a magyarországi közösségi gazdaság kulcsszereplőiről. A koronavírus válság „vesztesei” és „nyertesei” egy speciális munkaerőpiaci szegmensben. *socio.hu (Társadalomtudományi Szemle)*, 11. (2021), 1. 31–61. Online: <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.1.31>
- Simon József: Az önkormányzati gazdálkodás az elszámolási és beszámoló rendszer fogságában. *Tér és Társadalom*, 23. (2009), 4. 161–172. Online: <https://doi.org/10.17649/TET.23.4.1281>
- Szigeti Ernő: A közigazgatás területi változásai. In Horváth M. Tamás (szerk.): *Kilengések. Közszolgáltatási változások*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2013. 269–289.
- Tomlinson, Richard: The Failure to Learn from Others: Vertical Fiscal Imbalance, Centralisation and Australia’s Metropolitan Knowledge Deficit. *Australian Journal of Public Administration*, 78. (2019), 2. 213–226. Online: <https://doi.org/10.1111/1467-8500.12387>
- Van Mart, Montgomery – Alexandru Roman – XioaHao Wang – Cheol Liu: Operationalizing the Definition of E-Leadership: Identifying the Elements of E-Leadership. *International Review of Administrative Sciences*, 85. (2019), 1. 80–97. Online: <https://doi.org/10.1177/0020852316681446>
- Wohlers, Tony E.: Local E-Government Sophistication in the United States. In Hans J. Scholl (szerk.): *E-Government: Information, Technology and Transformation*. London – New York, Routledge, 2010. 89–106.

[Vákát oldal]

Csáki-Hatalovics Gyula Balázs –
Molnár Péter – Czékmann Zsolt

Az atipikus kommunikációs csatornák alkalmazási lehetőségei a magyarországi települési önkormányzatok életében, különös tekintettel a közösségimédia-platformokra

A pandémia és a veszélyhelyzet kezelésére kibocsátott kormányzati intézkedések következtében általánosságban is felértékelődött az online kapcsolattartási formák jelentősége. Jogrendszerünk az elmúlt évtizedben számos lehetőséget vezetett be a hatóságokkal történő, elektronikus úton megvalósuló szabályozott kapcsolattartás vonatkozásában, e kapcsolattartási formák ismertsége és elterjedtsége azonban még nem feltétlenül tekinthető általánosnak.

Tanulmányunkban – elsősorban a közigazgatás helyi szintjére, a települési önkormányzatok világára koncentrálna – az elektronikus kapcsolattartás jogszabályok által még nem teljeskörűen szabályozott formáira, különösen a közösségimédia-használatra fókuszálunk. Számba vesszük azokat a helyzeteket, amikor az önkormányzatok és a lakosság között kommunikáció valósulhat meg. Az egyes kommunikációs formáknál megvizsgáljuk a lehetséges kommunikációs csatornákat és az azokra vonatkozó jogszabályi előírásokat.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy e tanulmány egy hosszabb távú kutatás első állomása, annak eredményei további kutatásokat alapozhatnak meg.

Bevezetés

A közösség-szervezés és társas együttélés elképzelhetetlen kommunikáció nélkül. Minél kisebb a közösség, annál specializáltabb, személyre szabottabb kapcsolattartási formát alakít ki.¹ Ebből a feltételezésből és az ehhez kapcsolódó „helyben szokásos módon” passzusból indult ki a kutatásunk, amelynek keretében az állami (a későbbiekben pontosítjuk ezt a kifejezést) kommunikációs formák közül a legkisebb közösségeket érintőket céloztuk meg. Arra keressük a választ, hogy a jelenlegi

¹ Ez a feltételezés visszafelé azt is jelenti, hogy a lépték növekedésével egyre formalizáltabb kommunikációval találkozunk (maradva a kormányzati kommunikáció és kapcsolattartás területén). Ennek bizonyítása a kutatócsoport középtávú céljai között szerepel.

hazai jogszabályi keretek milyen mértékben engednek teret az újgenerációs, online platformoknak, amelyeket összefoglalóan atipikus csatornáknak nevezünk.

A vizsgálat tárgya

A tanulmány elsősorban a helyi önkormányzatok körébe tartozó települési önkormányzatok kommunikációs tevékenységére fókuszál. A települési önkormányzat mint szervezet számos értelmezési lehetőséget kínál: legtágabb értelemben a települési önkormányzat magában foglalja az önkormányzat által biztosítandó közszolgáltatások ellátásában részt vevő teljes szervezetrendszer, így az önkormányzatot mint törzskönyvi alanyt, az általa alapított vagy fenntartott költségvetési szerveket, a képviselő-testület szerveit, továbbá a közfeladatok ellátásában közfeladat-ellátási szerződés vagy közművelődési megállapodás² alapján részt vevő gazdasági társaságokat, civil szervezeteket és más szereplőket is.

A legszűkebb megközelítésben a települési önkormányzat szervezete a képviselő-testület tagjait foglalja magában.

Tanulmányunkban egy köztes megoldást vettünk alapul, kutatásunk során elsősorban a települési önkormányzat klasszikus szereplőire koncentráltunk. Ennek megfelelően a továbbiakban a polgármester, a képviselő-testület, a képviselő-testület tagjai és az önkormányzat hivatalának (a polgármesteri hivatalnak vagy a közös önkormányzati hivatalnak) a kommunikációs eszközeit és gyakorlatát vizsgáljuk.

A kommunikációs tevékenységek közül a Tapscott-modell szerinti interakciók³ köréből elsősorban az önkormányzat és a vállalkozások, valamint az önkormányzat és a lakosság között megvalósuló információáramlásra (G2C, C2G, G2B és B2G⁴) fókuszáltunk, lévén a kormányzati, önkormányzati szervek közötti kapcsolattartás azoknál formalizáltabb, jogszabályok által egyértelműbben rendezettnek tekinthető.

Figyelemmel arra, hogy írásunk alapvetően a közösségi média alkalmazásának lehetőségét vizsgálja az egyes kommunikációs helyzetek során, meg kell határoznunk azt is, hogy mit értünk közösségi média alatt.

Noha a közösségi média az egyik legszélesebb körben használt és egyben legtöbb vitát kiváltó jelenséggé nőtte ki magát az elmúlt években, a jelenség általános, mindenki által elfogadott definíciójával nem találkozhatunk.

² Lásd a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 77. § (2) bekezdését.

³ Don Tapscott: *Blueprint to the Digital Economy*. New York, McGraw-Hill, 1998.

⁴ Government-to-citizen, Citizen-to-Government, Government-to-Businesses, Businesses-to-Government (magyarul: a kormánynak a polgárok felé, a polgároknak a kormányzat felé, a kormánynak a vállalkozások felé, továbbá a vállalkozásoknak a kormányzat felé irányuló interakciói).

Amikor közösségi médiáról beszélünk, alapvetően el kell különítenünk egymástól a jelenséget és az egyes kommunikációs platformokat.⁵ Társadalmi jelenségeként a közösségi média lényegét voltaképpen az a több milliós felhasználói tömeg által közölt tartalom adja, amelyet megosztanak a felületeken.⁶ Talán egyszerűbb a dolgunk, ha a platformokat szeretnénk meghatározni: A Facebook, a Twitter vagy a YouTube egyaránt alkalmasak arra, hogy az azokon a felhasználó által közzétett adatok (képek, szövegek, egyéb tartalmak) a közzé tevő személy által választott nyilvánossághoz jussanak el, és tovább terjedjenek.⁷

A közösségi média felfogható úgy is, mint a fentiekben említett és más, különféle kétértelmű kommunikációs platformok összessége, amely lehetővé teszi az ötletek és információk szabad áramlását az interneten keresztül.⁸ Lényegét pontosan a felhasználó által generált tartalom és annak gyors, egyszerű elérhetősége képezi.

A kommunikáció formái és csatornái

Kérdésünk a kutatás során a következő volt: Milyen okból kell kommunikálniuk egymással az előző pontban meghatározott szereplőknek? A kommunikáció (legyen az egyirányú tájékoztatás vagy többirányú interakció) *bizonyos esetekben kötelező* vagy legalábbis ajánlott. A kötelező vagy ajánlott kommunikációs kötelezettséget tovább bonthatjuk online és offline csatornákon megvalósuló kommunikációra. Más esetekben *a kommunikáció nem kötelező, de praktikus* megoldásnak tekinthető. Végezetül érdemes azonosítani azokat az eseteket, amikor *a kommunikáció nem kötelező és különösebben nem is indokolható jogi érvekkel*.

A kötelező kommunikáció esetei

Az online, egyirányú tájékoztatást magában hordozó, kötelező kommunikációs formák körében meghatározó az úgynevezett *közzétételi listák* kérdése. Minden közfeladatot ellátó szervezetnek online közzé kell tennie a jogszabály által meghatározott adatkört (ezek tartalmát a jogszabályokban rögzített általános és különös közzétételi

⁵ Csáki-Hatalovics Gyula Balázs: A közösségi média felhasználási lehetőségei a közigazgatásban – nemzetközi elemzés. In Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2020. 42.

⁶ Daniel Miller et al.: *How the World Changed Social Media*. London, UCL Press, 2016. 1–19.

⁷ Koltay András: A social media platformok jogi státusa a szólásszabadság nézőpontjából. In *Medias Res*, 8. (2019), 1. 1.

⁸ Csordás Tamás – Markos-Kujbus Éva – Gáti Mirkó: *A közösségi média, mint stratégiai marketingkommunikációs eszköz*. Budapest, Magyar Marketing Szövetség Marketing Oktatók Klubja 19. országos konferenciája, 2013. augusztus 28–29.

listák⁹ tartalmazzák), amely kötelezettségnek az érintett szervek többnyire saját vagy az e célra létrehozott központi honlapon tesznek eleget. Egyéb ágazati jogszabályok is tartalmazhatnak közzétételi kötelezettséget. Ezekben az esetekben a címzett általában a jegyző, a jogszabály pedig valamely *nyilvántartásnak az önkormányzat honlapján történő közzétételét* írja elő. Tipikus példája az ilyen típusú közléseknek a telepekről, a kereskedelmi szálláshelyekről vagy a kereskedelmi tevékenységet végzőkről készített nyilvántartások közzététele. Bizonyos esetekben *az online közzétételt a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény* (a továbbiakban: az Mötv.) *rendeli el*. Az Mötv. 51. § (2) bekezdése kötelezi a saját honlappal rendelkező települési önkormányzat képviselő-testületét arra, hogy az önkormányzati rendeleteket e honlapon is közzétegye. Az immár az integrált jogalkotási rendszerben megszerkesztett önkormányzati rendeleteket a saját honlapon túl a Nemzeti Jogszabálytárban (NJT) is közzé kell tenni.¹⁰ Közzétételi kötelezettséggel találkozhatunk a *közbeszerzésekről szóló törvényben* is. Mivel a települési önkormányzatok klasszikus ajánlatkérőknek tekintendők, értelemszerűen kiterjed rájuk a törvény 37. §-ában megjelölt kötelezettség. Az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (a továbbiakban: az Ákr.) 88. § (3) bekezdése a *közigazgatási hatósági eljárások* során keletkező hirdetményekkel összefüggésben állapít meg közzétételi kötelezettséget. Végül megemlíthetjük a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény 21. §-ában foglalt hirdetményi úton történő közlést is. Ezek a formák kógens szabályok szerint valósulnak meg.

Az *online, interaktív kommunikáció kötelező formáinak* vizsgálata végső soron az elektronikus ügyintézés önkormányzatok részére is rendelkezésre álló eszköztárhoz vezet el bennünket. Noha az ügyek elektronikus intézésének lehetősége az önkormányzatok és azok ügyfelei számára is mintegy két évtizede adott, több körülmény kifejezetten hátráltatta a hatékony helyi elektronikus ügyintézését lehetővé tevő infrastruktúra és gyakorlat kialakulását. Mára általánosan elfogadott nézet, hogy a rendszerváltozás során megteremtett új önkormányzati rendszert alapvetően a szocialista államszervezet totális ellentételezéseként alakították ki.¹¹ A helyi önkormányzatok nagymértékű autonómiájából és a központi felügyelet gyenge mivoltából következően informatikai téren mindössze szigetszerű fejlesztések történtek. Az önkormányzatok a számítástechnikai infrastruktúra tekintetében is a rendszerváltozás vesztesei közé sorolhatók. Jól jelzi ezt, hogy 1993-ban a mintegy 3200 helyhatóság mindösszesen 6000 számítógéppel rendelkezett, szemben a központi köz-

⁹ Lásd például az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény 33. §-át és a jogszabály 37. § (1) bekezdését.

¹⁰ Lásd a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 29. §-át.

¹¹ Gajdushek György: Változások az önkormányzati rendszerben: Egy értelmezési kísérlet. *Fundamentum*, 16. (2012), 2. 61–73.

igazgatás 49 ezer munkaállomásával.¹² A technikai feltételek hiánya mellett a jogi környezet sem segítette a hatékony e-ügyintézés kialakulását. Az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvényt (a továbbiakban: az Áe.) 2001-ben az elektronikus aláírásról szóló 2001. évi XXXI. törvény módosította ugyan, megteremtve ezzel a kérelmek elektronikus úrlapon történő benyújtásának lehetőségét, ám arra csak külön jogszabályi felhatalmazás alapján kerülhetett sor. A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény a kérelmek elektronikus benyújtásának lehetőségét főszabállyá tette ugyan, ám továbbra is megengedte, hogy jogszabály kizárja az elektronikus út lehetőségét. Az önkormányzati rendszer fentebb ismertetett sajátosságaiból fakadóan talán nem meglepő, ha eleinte az elektronikus ügyintézés lehetővé tévő önkormányzati rendeletek hiányával, a Ket. hatálybalépését követően pedig az elektronikus ügyintézés kizáró önkormányzati rendeletek szinte általánossá válásával találkozhatunk. A kialakult helyzetet végül az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvény rendezte, amely elektronikus ügyintézésre kötelezte mások mellett a helyi önkormányzatok tisztségviselőit és szerveit.¹³ A számítástechnikai infrastruktúrát a központilag fejlesztett ASP-rendszer¹⁴ alkalmazásának bevezetésével és az informatikai eszközök beszerzésének a kapcsolódó KÖFOP-VEKOP pályázati forrásból történő biztosításával alakították ki. Az ASP-rendszer valójában két szint¹⁵ leküzdését jelentette az önkormányzatok vonatkozásában, mivel annak elektronikus ügyintézési felülete, az önkormányzati hivatali portál révén lehetővé vált a kétirányú interakció az ügyfelek és a képviselő-testület szervei között.¹⁶

Az „*offline*” csatornákon keresztül megvalósuló, egyirányú és kötelező kommunikáció nagyjából átfedést mutat a fentebb kifejtett, egyirányú online kommunikációs formákkal. Az önkormányzati rendeleteket az Mötv. 51. § (2) bekezdése értelmében a képviselő-testület hivatalos lapjában és a helyben szokásos módon (a gyakorlatban általában az önkormányzati hirdetőtáblán) is közzé kell tenni. A helyben szokásos

¹² Sikolya Zsolt: *A közigazgatás számítógépesítése a rendszerváltás után. A „hiteles helyektől” az elektronikus közigazgatásig*. Szeged, Primaware, 2001. 183.

¹³ Így a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 41. § (2) bekezdése alapján az önkormányzat hivatalát és a jegyzőt is.

¹⁴ Az ASP-ről lásd bővebben Balázs Szabó: *New Tendencies in E-Government in the European Union*. *Curentul Juridic*, 71. (2017), 4. 90–101.; Gergely Cseh – Zsolt Czékmann: *Good (Digital) Municipality – Municipal Digitization Aspects of Good State and Governance Reports*, in *Particular the Effects of the Introduction of the ASP System*. *Infokommunikáció és Jog*, 17. (2020. október). 9–13.

¹⁵ Az e-közigazgatási érettség első szintje a statikus honlapokban, a második szint az egyirányú elektronikus kommunikációban, míg a harmadik a kétirányú interakcióban ragadható meg. Bővebben lásd Stephen E. Ronaghan: *Benchmarking E-government: A Global Perspective*. New York, United Nations Division for Public Economics and Public Administration, 2002. 2.

¹⁶ Cseh Gergely et al.: *The Possibilities of Local Governments in the Digital Age*. *Publicationes Universitatis Miskolcensis – Sectio Juridica et Politica*, 37. (2019b), 2. 149.

módon történő közzététel nemcsak az önkormányzati rendeletek, de egyes iratok (például hirdetések) vonatkozásában is fennáll.

A kérdés, hogy a helyben szokásos mód lehet-e online platform? A szabályozás önmagában nem zárja ki, de kérdéses, hogy mennyire egyezik a jogalkotó szándékával, illetve milyen gyakorlati relevanciája van a kérdésnek. Leválthatja a közösség kultúrközpontjában történő közzétételt egy Facebook-bejegyzés? A szokás bevett gyakorlatokon alapuló, a közösség többsége számára elfogadott cselekvés, így idővel (jogsabályi korlátozás hiányában) a válaszuk, igen, egy online platform is lehet szokásos.

A két- vagy többoldalú offline aktusok (interakció) jelentős részét az Ákr. alapján folytatott hatósági eljárások és az azok során megvalósuló eljárási cselekmények teszik ki (például kérelmek személyes benyújtása vagy egyes hatósági döntések közzététele), de e körben kell megemlíteni az önkormányzati rendeletekben foglalt, az Ákr. hatálya alá nem tartozó ügyek személyes intézését is (például a civil támogatásokkal összefüggő ügyek személyes intézése). Sajátos „offline” interakció az Mötv. által szabályozott közmeghallgatás és fahelyezés, ahol a képviselő-testület tagjai és a helyi lakosok közvetlenül, szóban kommunikálhatnak egymással.¹⁷ Végezetül nem feledkeztünk meg arról sem, hogy a képviselő-testület ülései fahelyezés szerint nyilvánosak, azon a választópolgárok részt vehetnek, az önkormányzat képviselő-testületének szervezeti és működési szabályzatáról szóló rendeletének keretei között pedig akár kérdéseket is feltehetnek a testületnek.

Amikor a kommunikáció nem kötelező, de praktikus

A hétköznapiak során számos olyan helyzettel találkozhatunk, amikor a települési önkormányzat jogsabályi kötelezettség hiányában, de a köz érdekében végez kommunikációs tevékenységet.

Kiseb településeken a mai napig találkozhatunk közmeghallgatásnak nem minősülő, ám a döntéshozó véleményét érdemben befolyásolni képes egyeztetésekkel (például utcaforumok). A *participatory budgeting* (magyarul leginkább: részvételi költségvetés) lehetőséget biztosít a helyi lakosság számára, hogy a költségvetési kiadások egy részét az általuk meghatározott célokhoz rendeljék, ezáltal rangsorolják a közösséget érintő projekteket.¹⁸ A részvételi költségvetésre ma már Magyar-

¹⁷ A közelmúltban a pandémia hatására kialakult új jelenség a hibrid közmeghallgatás, ahol online és offline párhuzamosan zajlik az esemény. 2021-ben Budapest VIII. kerületében több alkalommal is a Facebookon közvetítették a közmeghallgatásokat.

¹⁸ Usman W. Chohan: The ‘Citizen Budgets’ of Africa Make Governments more Transparent. *The Conversation*, 2016. április 26.

országon is találhatunk példákat.¹⁹ Talán magától értetődik, de fontos szót ejteni arról, hogy a települési önkormányzatok számos, az előző pontba nem tartozó információt (helyi hírek, közérdeklődésre számot tartó információk) is megosztanak a közösséggel online vagy offline formában (települési honlapon, szórólapon, saját, nyomtatott kiadványban vagy közösségimédia-felületen). Ennek egy speciális esete a város- vagy településmarketing céljából folytatott kommunikáció, amelynek célcsoportját nem a helyi vállalkozások vagy a lakosság képezi, hanem éppen új vállalkozások vagy a településen letelepedni szándékozó természetes személyek elérése a cél.

Ezekben az esetekben jogszabályi szintű előírással nem találkozunk a kommunikáció speciális esetére, az általános szabályok mentén kell értelmezni a kereteket. Praktikus az azt jelenti, hogy az önkormányzat *szabadon élhet az online és offline eszközökkel a cél elérése érdekében*.

Nem kötelező és különösebben nem is indokolható kommunikáció

A fenti két esetkörben kommunikáció alapvetően jogszabály által meghatározott *közfeladat ellátására* irányul, vagy valamilyen más formában a közérdeket szolgálja. Azonosíthatunk vajon olyan kommunikációs tevékenységeket is, amelyekről egyik sem mondható el?

Szolgálhatja a közérdeket egy képviselő-testületi tag személyének népszerűsítését célzó bejegyzéssorozat egy közösségimédia-felületen? Milyen viszonyban állnak a közfeladatok ellátásával egy országgyűlési képviselő bejegyzései, amelyeket a települési önkormányzat által üzemeltetett médium átvesz vagy esetleg megoszt? Elképzelhetők olyan értelmezések, amelyek párhuzamot vonnak a közösségi érdekek és az ilyen típusú kommunikációs tevékenységek között, ám álláspontunk szerint ezekben az esetekben az érintett népszerűsítése az elsődleges cél.

A közösségimédia-platformok igénybevétele a kommunikáció során

Miután számba vettük és tipizáltuk az önkormányzati kommunikáció típusait, e fejezetben azt vizsgáljuk meg, hogy mely formák esetében lehet szerepe a közösségimédia-platformoknak.

A kötelező kommunikáció esetében az igénybe vehető kommunikációs csatornákat a jogszabályok alapvetően kógens módon határozzák meg, ennek ellenére mind az online, mind az offline kommunikáció esetében kaphat szerepet a közösségi média is: a képviselő-testületi ülések meghívói, a kihirdetett önkormányzati rendeletek vagy az elektronikus ügyintézési portál elérhetősége megosztható

¹⁹ Újabban Gyöngyös Város Önkormányzata tett ilyen bejelentést. Lásd: <https://gyongyos.hu/reszveteli-koltsegvetes/>.

a közösségimédia-felületeken is. Egy korábbi felmérés²⁰ egyértelműen rámutatott arra, hogy már kistéleplési önkormányzatok esetében is meghatározó jelentőségű a Facebook mint közösségimédia-platform tájékoztató szerepe.²¹ Mindenképpen alá kell húznunk mindazonáltal azt is, hogy a közösségi média szerepe kizárólag a tájékoztatásra, figyelemfelhívásra irányulhat, így a hatályos jogszabályok nem teszik lehetővé például egy kérelem Messenger-üzenetben történő benyújtását.²²

A kommunikáció nem kötelező, de praktikus formái körében a közösségi média már nagyobb szerepet kaphat:²³ a helyi hírek közzétételének gyakorlatias és adott esetben olcsó módja lehet a közösségi oldalon történő megosztás, míg a település-marketing vonatkozásában az előre meghatározható célközönség tervezett elérése (célzott marketingtevékenység) indokolhatja e csatorna alkalmazását. Fontos, hogy egyes kommunikációs formák e kategóriában is megkövetelhetik az azonosítást:²⁴ a közösségi költségvetés tervezésénél például torzító hatással járhat, ha bárki szavazatot adhat le anélkül, hogy személyazonosságát igazolná.

Talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a közösségimédia-platfromon keresztül folytatott kommunikáció a harmadik esetkörben (nem kötelező és nem is különösebben indokolható kommunikáció) a leghangsúlyosabb. Mára egyértelművé vált, hogy a közösségi média alapvetően változtatta meg a politikai kampányokat.²⁵ A politikusok jellemzően saját eredményeiket, céljaikat, programjaikat teszik közzé e csatornán, törekedve a folyamatos jelenlétre, valamint a figyelem megragadására és fenntartására.²⁶ Ahogyan arra az előző fejezetben rámutattunk, a politikusok sok esetben megválasztott polgármesterek vagy önkormányzati képviselők, nyilatkozataik, véleményeik pedig e minőségükben egyes esetekben tekinthetők akár a hiva-

²⁰ A kutatás során a KÖFOP-2.3.4-VEKOP-15-2016-00002 „Önkormányzati Fejlesztések Figyelemmel Kísérése II.” projekt keretében gyűjtött és rendszerezett adatokat használtuk fel, amelyeket a projektet koordináló Belügyminisztérium engedélyével ismertünk meg. A projekt és eredményei részletesen megismerhetők: Illéssy Miklós – T. Nagy Judit – Számadó Róza (szerk.): *21. századi önkormányzati sikertényezők vizsgálata az ÖFFK II. projekt kutatásainak tükrében – Összegző tanulmány*. Budapest, Belügyminisztérium, 2019.

²¹ Cseh Gergely et al.: Digital Visibility of Micro-Municipalities in a Convergence Region (Case Study). In Tamás Kékesi (szerk.): *MultiScience – XXXIII. microCAD International Multidisciplinary Scientific Conference*. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2019a. 76–83.

²² A közösségi médiafelületen megvalósuló kapcsolattartás írásbelinek nem minősülő, elektronikus úton történő kapcsolattartásnak minősül, a hatósági eljárás során kérelem pedig ezen az úton nem nyújtható be, vö. Ákr. 35. § (2) bekezdése.

²³ Lásd bővebben Szabó Balázs: Mobile Applications for Administrative Purpose in the EU and V4 – with Special Regard to Document Management. *European Studies – the Review of European Law, Economics and Politics*, 6. (2019), 1. 107–113.

²⁴ Szabó Balázs: *A magyar közigazgatás technikai-technológiai fejlesztése a XXI. század első két évtizedében*. PhD-értekezés. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2020.

²⁵ Dorota Domalewska: The Permanent Campaign in Social Media: A Case Study of Poland. *Central and Eastern European EDem and EGov Days*, 331. (2018). 461–468.

²⁶ Merkóvity Róbert: A figyelemalapú politika a közösségi média korában. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2018. 85–90.

talos önkormányzati kommunikáció részének is. Fontos ismételt hangsúlyozni, hogy a közösségi média politikai célok érdekében történő használata az esetek meghatározó részében nem feltétlenül a közösség, hanem az egyén érdekét szolgálja.

A közösségimédia-felületek szabályozása vagy éppen szabályozatlansága napjaink egyik nagy kérdése. Globális kihívás a nagy techcégek kordában tartása, és esetünkben ez külön pikantériát ad a kutatásban feltett kérdéseknek, különösen a szabályozás esetének. Praktikus és hasznos a tömegkommunikációk ezen formáját választani, de tisztában kell lenni az ezzel járó veszélyekkel és kiszolgáltatottsággal. Hiába lesz bevett forma egy-egy ilyen platform használata, ha egyik pillanatról a másikra, különösebb figyelmeztetés és ráhatás nélkül megváltozhatnak a felhasználási feltételek vagy a beépített korlátozások,²⁷ amelyek jelentős kockázati tényezőként jelentkeznek.

Megállapítások és következtetések

Az előző fejezetekben tárgyaltak alapján kijelenthető, hogy a közösségimédia-platformok használata egyértelműen az önkormányzati kommunikációs gyakorlat részévé vált. A tanulmányban elvégeztük az önkormányzati kommunikációs tevékenységek tipizálását, amely során az alábbi tevékenységeket azonosítottuk:

- a) a kommunikáció kötelező eseteit (online és offline),
- b) azokat az eseteket, amikor a kommunikáció nem kötelező, ám praktikus, az önkormányzati közfeladat-ellátással összefügg, végül pedig
- c) a kommunikáció nem kötelező és a közfeladat-ellátás tekintetében különösebben nem is indokolható formáit.

Elemzésünk során megállapítottuk, hogy a közösségimédia-platformok alkalmazása elsősorban a harmadik kategóriában tekinthető általánosnak, a második esetben hasznos lehet, az első esetben viszont csak kiegészítő funkcióval bír. Ezen alapvető megállapítások mentén folytatjuk kutatásunkat, immár olyan kérdésekre keresve a válaszokat, hogy milyen premisszái vannak az online platformok használatának, milyen garanciákat kell beépíteni az alkalmazhatóságuk érdekében, vagy éppen milyen belső szabályozást, protokollt kell kialakítani az önkormányzaton belül.

²⁷ Jelenleg az egyik legélesebb kritika, amelyet megfogalmaznak a közösségi médiával szemben, hogy nem átlátható a beépített moderálási mechanizmusa, és ez hatványozottan igaz a politikailag érzékeny tartalmakra. Ilyen környezetben könnyen hiba csúszhat a rendszerbe, és egy poszt vagy akár egy fiók zárolása azonnal komolyan korlátozza ezt a kapcsolattartási formát. Az ilyen fokú kitettség kerülendő.

Possibilities of Application of Atypical Communication Channels among Hungarian Local Governments, with Particular Reference to the Social Media Platforms

Abstract

As a result of the government's decisions to deal with the pandemic and the emergency, the importance of online forms of communication has generally increased. The Hungarian law has introduced a number of possibilities for regulated electronic communication with public authorities over the last decade, but the general awareness and prevalence of these forms of communication is not yet considered generic.

In our study, focusing primarily on the local level of public administration and especially the local governments, we are concentrating on the forms of electronic communication that are not yet fully regulated by law, especially the use of social media. In this paper we collect situations where communication can take place between municipalities and the citizens. For each form of communication, we examine the possible communication channels and the related legal requirements. It is important to emphasise that this study is the first stage of a longer-term research, and its results may provide a basis for further publications.

Felhasznált irodalom

1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról
2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól
2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról
- Chohan, Usman W.: The 'Citizen Budgets' of Africa Make Governments more Transparent. *The Conversation*, 2016. április 26. Online: <https://bit.ly/3uUJW7X>
- Csáki-Hatalovics Gyula Balázs: A közösségi média felhasználási lehetőségei a közigazgatásban – nemzetközi elemzés. In Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2020. 41–53.
- Cseh Gergely – Czékmann Zsolt – Ritó Evelin – Szabó Balázs: Digital Visibility of Micro-Municipalities in a Convergence Region (Case Study). In Tamás Kékesi (szerk.): *MultiScience – XXXIII. microCAD International Multidisciplinary Scientific Conference*. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2019a. 76–83. Online: <https://doi.org/10.26649/musci.2019.057>
- Cseh Gergely – Czékmann Zsolt – Ritó Evelin – Szabó Balázs: The Possibilities of Local Governments in the Digital Age. *Publicationes Universitatis Miskolcensis – Sectio Juridica et Politica*, 37. (2019b), 2. 144–155.
- Cseh, Gergely – Zsolt Czékmann: Good (Digital) Municipality – Municipal Digitization Aspects of Good State and Governance Reports, in Particular the Effects of the Introduction of the ASP System. *Infokommunikáció és Jog*, 17. (2020. október). 9–13.
- Csordás Tamás – Markos-Kujbus Éva – Gáti Mirkó: *A közösségi média, mint stratégiai marketing-kommunikációs eszköz*. Budapest, Magyar Marketing Szövetség Marketing Oktatók Klubja 19. országos konferenciája, 2013. augusztus 28–29.

- Domalewska, Dorota: The Permanent Campaign in Social Media: A Case Study of Poland. *Central and Eastern European EDem and EGov Days*, 331. (2018). 461–468. Online: <https://doi.org/10.24989/ocg.v331.38>
- Gajduszek György: Változások az önkormányzati rendszerben: Egy értelmezési kísérlet. *Fundamentum*, 16. (2012), 2. 61–73.
- Illéssy Miklós – T. Nagy Judit – Számadó Róza (szerk.): *21. századi önkormányzati sikertényezők vizsgálata az ÖFFK II. projekt kutatásainak tükrében – Összegző tanulmány*. Budapest, Belügy-minisztérium, 2019.
- Koltay András: A social media platformok jogi státusa a szólásszabadság nézőpontjából. *In Medias Res*, 8. (2019), 1. 1–56.
- Merkovity Róbert: *A figyelemalapú politika a közösségi média korában*. Budapest, Média tudományi Intézet, 2018.
- Miller, Daniel – Elisabetta Costa – Nell Haynes – McDonald Tom – Razvan Nicolescu – Jolynna Sinanan – Juliano Spyer – Shriram Venkatraman – Xinyuan Wang: *How the World Changed Social Media*. London, UCL Press, 2016. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctt1g69z35>
- Ronaghan, Stephen E.: *Benchmarking E-Government: A Global Perspective*. New York, United Nations Division for Public Economics and Public Administration, 2002.
- Sikolya Zsolt: *A közigazgatás számítógépesítése a rendszerváltás után. A „hiteles helyektől” az elektronikus közigazgatásig*. Szeged, Primaware, 2001.
- Szabó, Balázs: New Tendencies In E-Government In The European Union. *Curentul Juridic*, 71. (2017), 4. 90–101.
- Szabó Balázs: Mobile Applications for Administrative Purpose in the EU and V4 – with Special Regard to Document Management. *European Studies – the Review of European Law, Economics and Politics*, 6. (2019), 1. 108–124.
- Szabó Balázs: *A magyar közigazgatás technikai-technológiai fejlesztése a XXI. század első két évtizedében*. PhD-értekezés. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2020.
- Tapscott, Don: *Blueprint to the Digital Economy*. New York, McGraw-Hill, 1998.

[Vákát oldal]

Gosztonyi Gergely

Az Európai Unió Bírósága hozzájárulása az online platformok felelősségi és monitorozási kérdéseinek alaposabb megértéséhez

Az elektronikus kereskedelemről szóló irányelv 4. szakasza 2000-ben fontos szabályokat állított fel a közvetítő szolgáltató jogsértő tartalomért viselt felelőssége kapcsán, ám az eltelt húsz évben egyértelművé vált, hogy a részletek nem eléggé kidolgozottak. Mindez érinti az információs társadalommal összefüggő szolgáltatás fogalmát ugyanúgy, mint az általános monitorozással kapcsolatos kérdéseket. Jelen tanulmány végigköveti az Európai Unió Bíróságának (EUB) e kérdésben játszott gyakorlatát és szerepét, hiszen az EUB jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a 2020-ban bemutatott Digital Services Act (DSA) – Digital Markets Act (DMA) javaslatcsomag a modern kor követelményeinek megfelelőbb irányba tudjon elindulni a felelősséget illetően.¹

Bevezetés

Az online platform kifejezést a szak- és a köznyelv is sokféleképpen használja, hogy a szolgáltatások és eszközök rendkívül széles és szerteágazó készletét nevezzék meg vele.² Összefoglaló jelleggel Andrea Bertolini olyan entitásokként definiálja őket, amelyek „a) 'over the top' digitális szolgáltatásokat kínálnak a felhasználóknak; b) két- vagy többoldalú piaci üzleti modellként működnek vagy működtethetők és c) lehetővé teszik a piac különböző oldalai közötti interakció általános megkönnyítését, még akkor is, ha nincs közvetlen interakció közöttük”.³ E kérdéskör egyik fontos eleme, azaz az internet szabályozásának egyik kulcskérdése kapcsán, miszerint ki is tehető felelőssé a jogsértő tartalomért, az Európai Unió által kialakított szabályrendszer központi eleme az elektronikus kereskedelemről szóló irányelv

¹ A Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² Andrea Bertolini: *Liability of Online Platforms*. Brussels, European Parliamentary Research Service, 2021. IV.

³ Bertolini (2021): i. m. III.

(Eker. irányelv)⁴ 4. szakasza,⁵ amely a közvetítő szolgáltatók felelőssége címet viseli. A szabályrendszer hármas fogalomrendszerrel dolgozik, amelyből az első kettő esetében („egyszerű továbbítás” és „gyorsítótárolóban történő rögzítés [caching]”) a szolgáltatók – az amerikai Kommunikációs tisztességről szóló törvény⁶ 230(c) (1) paragrafusában szereplőkhöz hasonló – immunitást élveznek a felelősség alól, azaz a feltöltött tartalomért felelősségre nem vonhatók. Az érdekesebb ugyanakkor a tárhelyszolgáltatók felelősségi kérdése, amelyre vonatkozó szabályok az Eker. irányelv 14. cikkében kaptak helyet. Ennek alapján a szolgáltató – főszabály szerint – felelős a tárhelyén elhelyezett tartalomért, és abban az esetben mentesül a felelősség alól,⁷ amennyiben a) nincsen tényleges tudomása jogellenes tevékenységről vagy információról, és – ami a kárigényeket illeti – nincsen tudomása olyan tényekről vagy körülményekről, amelyek nyilvánvalóan jogellenes tevékenységre vagy információra utalnának; vagy b) amint ilyenről tudomást szerzett, haladéktalanul intézkedik az információ eltávolításáról vagy az ahhoz való hozzáférés megszüntetéséről.⁸

Az európai rendszer (relatív)⁹ újdonsága tehát ez az általánosan használt értesítési-eltávolítási eljárás (*notice-and-takedown system*, NTDS¹⁰), amely így egy többlépcsős feltétel- és eljárási rendszert léptetett életbe: a közvetítő szolgáltatónak egyrészt biztos tudomással kell rendelkeznie olyan tartalomról, amely nyilvánvalóan jogellenes, másrészt meghatározott időn belül lépéseket kell tennie a tartalom eltávolítása érdekében. Így tehát megállapítható, hogy az amerikai, szabályozással szemben az Európai Unió egy másik modell (amelyet „biztonságos kikötő modellnek”¹¹

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól („Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv”). L 178/1 (2000. július 17.). 0001–0016.

⁵ Christiane Wendehorst: Platform Intermediary Services and Duties under the E-Commerce Directive and the Consumer Rights Directive. *Journal of European Consumer and Market Law*, 5. (2016), 1. 30–33.

⁶ Communications Decency Act (CDA), Pub. L. No. 104-104 (Tit. V), 110 Stat. 133 1996. február 8.

⁷ Judit Bayer: Rights and Duties of Online Platforms. In Judit Bayer et al. (szerk.): *Perspectives on Platform Regulation*. Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 2021, 27.

⁸ Eker. irányelv, [14].

⁹ Az eljárás már az 1998-as amerikai DMCA-ban (The Digital Millennium Copyright Act [DMCA], Pub. L. 105-304, 112 Stat. 2860 [1998. október 28.]) megjelenik, ám ott csak a szerzői jogsértésekre nézve alkalmazandó. Összevetésnek lásd Miquel Peguera: The DMCA Safe Harbors and Their European Counterparts: A Comparative Analysis of Some Common Problems. *Columbia Journal of Law & the Arts*, 32. (2009), 4. 481–512.

¹⁰ Alexandre De Streel et al.: *Online Platforms' Moderation of Illegal Content Online. Law, Practices and Options for Reform*. Study for the Committee on Internal Market and Consumer Protection, Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies. Luxembourg, European Parliament, 2020. október.

¹¹ Tambiana Madiega: *Reform of the EU Liability Regime for Online Intermediaries. Background on the Forthcoming Digital Services Act*. European Parliamentary Research Service, 2020. május. 1–2.

is szoktak nevezni) mellett tette le a voksát, amely egy nem automatikus mentesülést helyezett a középpontjába.¹²

Az NTDS mellett külön ki kell emelni az Eker. irányelv 15. cikkében foglaltakat, hiszen a fenti szabályozás mellett leszögezték, hogy a tagállamok nem állapítanak meg a szolgáltatókat terhelő olyan általános kötelezettséget, amely alapján a) az általuk továbbított vagy tárolt információkat nyomon kellene követniük, vagy amely szerint b) a jogellenes tevékenységre utaló tényeket vagy körülményeket kellene kivizsgálniuk (*általános monitorozási kötelezettség*).¹³ Ez a szabály tehát nem kötelezi a szolgáltatókat, és így a közösségi médiát sem arra, hogy folyamatosan nyomon kövessék a rájuk felkerülő tartalmakat¹⁴ (*általános monitorozás előírásának tilalma*).¹⁵

A probléma, amellyel azonban szembesülni kellett, hogy „az elektronikus kereskedelemről szóló irányelv végrehajtásának módja az EU-ban nagyon eltérő, és hogy az online felelősségre vonatkozó nemzeti ítélkezési gyakorlat ma (2020-ban¹⁶) továbbra is nagyon széttagolt”.¹⁷ Mindezt tetézi a „jó samaritánus paradoxon”¹⁸ is, azaz az a gyakorlat, hogy az online platformszolgáltatók inkább passzív maradnak, mert aktivitásuk esetén elvesztik a felelősség alóli mentesülés lehetőségét.

Bátran állíthatjuk, hogy az irányelv elfogadása óta eltelt huszonegy évben számos kérdésben zajlottak szakmai viták (így például mikor jelenthető ki, hogy a platformszolgáltató tudomása tényleges; mit jelent a nyilvánvalóan jogellenes tartalom; mi az a haladéktalanság, amelyen belül a szolgáltatónak lépnie szükséges; aktív vagy passzív típusú szolgáltatóról beszélünk-e; de többen felvetették, hogy nem csupán egyféle, hanem többféle eljárásra lenne szükség a különféle tartalmak esetében),¹⁹ ám a szabályzás alapos értelmezése – hiszen mindezek nélkül nem lehet megállapítani,

¹² Fontos mindemellett, hogy az Eker. irányelv, 4. szakasz, 14. cikk (3) alapján a tagállamok számára rendelkezésre áll az a lehetőség, hogy eljárásokat alakítsanak ki az információ eltávolításának vagy a hozzáférés megszüntetésének szabályozására.

¹³ Ki kell ugyanakkor hangsúlyozni – ahogy a későbbi bírósági joggyakorlat is foglalkozott vele –, hogy az Eker. irányelv 47. cikke kijelenti, hogy mindez „nem érinti azonban az egyedi esetben alkalmazandó nyomon követési kötelezettségeket”.

¹⁴ Joris van Hoboken et al.: *Hosting Intermediary Services and Illegal Content Online. An Analysis of the Scope of Article 14 ECD in Light of Developments in the Online Service Landscape: Final Report*. Luxembourg, European Commission, 2018. 45–47.

¹⁵ Jan Oster: *European and International Media Law*. Cambridge, Cambridge University Press, 2017. 234–236.

¹⁶ Értelmező beszúrás a szerző által.

¹⁷ Madiega (2020): i. m. Összefoglaló.

¹⁸ Per Strömbäck: Good Samaritan Paradox Paradox. *Netopia*, 2020. június 12.

¹⁹ Bár jelen tanulmány a 2019-es szerzői jogi irányelv vizsgálatát nem tartja céljának, meg kell jegyezni, hogy az abban foglalt eltávolítási szabályok speciális színterét képezik a rendszernek. Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg). L 130/92 (2019. május 17.) 92–125. Lásd Felipe Romero-Moreno: ‘Notice and staydown’ and Social Media: Amending Article 13 of the Proposed Directive on Copyright. *International Review of Law, Computers & Technology*, 33. (2019), 2. 187–210.

hogy egy tartalmat jogszerűen távolítottak-e el, vagy cenzurális hatásokról beszélhetünk – sok esetben a nemzetközi bíróságokra maradt.

Az Európai Unió Bírósága

A platformszolgáltatói felelősség Eker. irányelvben foglalt szabályainak részletezése szempontjából a két legfontosabb nemzetközi bíróság az Európai Unió Bírósága Luxembourgban és az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) Strasbourgban. A két bíróság két különböző nemzetközi szervezet égisze alatt jött létre, és az EJEB nem uniós intézmény.²⁰

Jelen tanulmány az EUB platformszolgáltatói felelősséggel kapcsolatos kérdéseit elemzi, ám érdemes röviden kiemelni, hogy a két nemzetközi bíróság között milyen fontosabb különbségeket lehet tenni. Elizabeth Imbarlina úgy fogalmaz, hogy „az EUB integratív szereplőnek tekinthető, amely további uniós harmonizációra törekszik, míg az EJEB feladata az emberi jogi normák védelmének biztosítása, amelyen belül szélesebb értelmezési keretet kap az Európai Unión belüli pluralizmus és a nemzeti szuverenitás.”²¹ Az EUB így ítélezésében a gazdasági integráció, a közös piac és az alapszabadságjogok mindegyikére tekintettel kell legyen.

A gyakorlatban így az EUB közvetít az uniós intézmények, valamint az uniós intézmények és a tagállamok közötti vitákban, emellett „biztosítja az Európai Unióról szóló szerződés betartását nemzeti szinten, és a maastrichti szerződés alapján joga van pénzbírságot kiszabni az uniós jogszabályokat megsértő jogi személyekre és tagállamokra”.²² Másik oldalról „az EJEB gyakorlata fokozatosabban (és politikailag talán kevésbé »költséges« módon) végrehajtható, mint az EUB elmarasztaló ítélete esetén”.²³ Ezek a bíróságok figyelembe veszik egymás ítéleteit, amelyekben az emberi jogok megsértésére hivatkoznak, és emellett „a bírósági jogfejlesztés útján az EUB az alapjogvédelem robusztus tételeit dolgozta ki, annak ellenére, hogy formális értelemben az EUB nem emberi jogi bíróság, tehát az alapjogvédelem pusztán másodlagos hozománya az EUB működésének”.²⁴ Mindez azért is fontos, mert ahogy Oreste Pollicino megjegyzi: „Az EJEB és az EUB egészen más módon védi a szólásszabadságot. Míg az előbbi valójában alkotmányjogi alapjogi bíróságként

²⁰ Részletesen lásd Szabó Sarolta: Alapvető jogok védelme és az Európai Unió nemzetközi magánjoga. *Iustum Aequum Salutare*, 10. (2014), 2. 49–60.

²¹ Elizabeth Imbarlina: The Roles and Relationship between the Two European Courts in Post-Lisbon EU Human Rights Protection. *Jurist*, 2013. szeptember 12.

²² Snezana Bardarova: Comparison Between the European Court of Justice and European Court of Human Rights. *SSRN Paper*, 2013. június 18.

²³ Imbarlina (2013): i. m.

²⁴ Daka Marija: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Európai Unió alapjogvédelmi rendszerének összefüggései – konvergencia és divergencia az európai jogi térben. Doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2020. 72.

működik, ez utóbbit jobban befolyásolta az Európai Közösség eredeti gazdasági jellege.”²⁵ Ezen eltérések a két bíróságnak a platformszolgáltatók moderálási vagy tartalomszabályozási kérdéseivel kapcsolatos gyakorlatában is jól tetten érhetők.

Az EJEB-nél tárgyalta Delfi-ügyben²⁶ Észtország megjegyezte, hogy az EUB „soha nem döntött a Delfi-ügyhöz hasonló ügyben”.²⁷ Az EJEB válaszképpen a L'Oréal-ügyre hivatkozott, ám már egy évvel korábban is foglalkozott a kérdéssel.²⁸ Mielőtt az érintett ügyeket megvizsgálánánk az EUB gyakorlatával kapcsolatban, érdemes Oreste Pollicino tanulmányához fordulni, amelyben azt írja, hogy „az EUB előzetes eljárások keretében hozza meg döntéseit. Ebben az esetben a hazai bíróságok játszanak döntő szerepet, amelyek kérdéseket terjesztenek az EUB elé. Ez a különbség (az EJEB-hez képest²⁹) arra készteti a luxembourgi bíróságot, hogy *de facto* szerepet játsszon az alapvető jogok elbírálásában.”³⁰

Mérföldkönek számító esetek az Európai Unió Bírósága előtt

Jelen tanulmányban mindezek alapján érdemes végigkövetni az EUB gyakorlatát a kérdésben, hiszen a fent említett problémák kapcsán az EUB – természetesen az EJEB mellett – számos alapvető ítélettel járult hozzá ahhoz, hogy a 2020-ban bemutatott Digital Services Act (DSA)³¹ – Digital Markets Act

²⁵ Oreste Pollicino: Judicial Protection of Fundamental Rights in the Transition from the World of Atoms to the Word of Bits: the Case of Freedom of Speech. *European Law Journal*, 25. (2019), 2. 168.

²⁶ Nádori Péter: Delfi AS v. Észtország: strasbourgi döntés a névtelen kommentekért viselt szolgáltatói felelősségről. *Infokommunikáció és Jog*, 10. (2013), 56. 131–140.; Nádori Péter: Úton a tömeges internetes szolás jogi megítélésének új megközelítése felé. A strasbourgi Nagykamara ítélete a Delfi-ügyben. *In Medias Res*, 8. (2019), 2. 362.

²⁷ Delfi AS v. Estonia, no. 64569/09, 2015. június 16-i ítélet, [85].

²⁸ Jelen tanulmányban csak a direkt módon kapcsolódó ítéleteket elemzem, a felelősséghez áttételes módon kapcsolódó ügyekről lásd Bartóki-Gönczy Balázs et al.: Általános kérdések – Áttekintés. In Czékmann Zsolt – Barzó Tímea – Csák Csilla (szerk.): „Gondolatok közttere”. A közösségi média személyiségvédelemmel összefüggő kihívásai és szabályozása az egyes államokban. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2021. 14–15.; Nataliia Filatova-Bilous: Once again Platform Liability: on the Edge of the 'Uber' and 'Airbnb' Cases. *Internet Policy Review*, 10. (2021), 2.

²⁹ Értelmező beszűrés a szerző által.

³⁰ Pollicino (2019): i. m. 161.; Részletesebben lásd Gráinne de Burca: After the EU Charter of Fundamental Rights: The Court of Justice as a Human Rights Adjudicator? *Maastricht Journal of European & Competition Law*, 20. (2013), 2. 168–184.

³¹ Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.).

(DMA)³² javaslatcsomag a modern kor követelményeinek megfelelőbb irányba tudjon elindulni a felelősséget illetően.³³

Google France SARL és Google Inc. kontra Louis Vuitton Malletier SA, Google France SARL kontra Viaticum SA és Luteciel SARL, Google France SARL kontra Centre national de recherche en relations humaines (CNRRH) SARL és mások (2010)

A témát érintő első fontos ügyben több különböző védjegytulajdonos perelte a Google francia leányvállalatát, az ügyeket pedig összevonták.³⁴ A perek tárgya mindegyik esetben az volt, hogy a Google keresőmotor az „AdWords” nevű fizetett hivatkozási szolgáltatás keretében használja a védjegyeiket, miközben a találatok hamisított termékek oldalaira vezetnek. Mindegyik érintett azt kérte, hogy a nemzeti bíróság állapítsa meg a Google felelősségét a jogsértés kapcsán. A Google arra hivatkozott, hogy a cégnek nincs kontrollja a linkelt oldalak felett, így a felelőssége sem állapítható meg. Az ügy eljutott az EUB elé, amely az ügy komplexitására és fontosságára tekintettel nagytanácsban járt el, és azt az álláspontot foglalta el, hogy egyrészt az Eker. irányelv alapján a keresőmotor-szolgáltatás egyértelműen „információs társadalommal összefüggő szolgáltatásnak” minősül,³⁵ másrészt a Google nem minősül passzív, technikai jellegű szolgáltatónak, hiszen a cég feltételrendszere alapján születik meg a találatok sorrendje, másrészt a fizetős szolgáltatás alapján módosíthat is ezen a sorrenden.³⁶ Az EUB így ebben az ügyben azt jelezte a nemzeti

³² Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály)*. COM(2020)842 végleges (2020. december 15.).

³³ Gosztonyi Gergely: Az Európai Unió új digitális rendeletcsomagjának irányai. In Peres Zsuzsanna – Bathó Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére. Labor est etiam ipse voluptas*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 405–418.; Zódi Zsolt: Az Európai Unió digitális szolgáltatásokról és digitális piacokról szóló új rendelettervezetei. *Gazdaság és Jog*, 29. (2021), 1. 12–14.; Szőke Gergely László: A közösségi oldalak szabályozási problémái. In Kis Kelemen Bence – Mohay Ágoston (szerk.): *A technológiai fejlődés jogi kihívásai*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021. 105–120.

³⁴ A C-236/08. sz. Google France SARL és Google Inc. kontra Louis Vuitton Malletier SA, a C-237/08. sz. Google France SARL kontra Viaticum SA és Luteciel SARL és a C-238/08. sz. Google France SARL kontra Centre national de recherche en relations humaines (CNRRH) SARL és társai egyesített ügyekben 2010. március 23-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2010:159.

³⁵ A C-236/08. sz. Google France SARL és Google Inc. kontra Louis Vuitton Malletier SA, a C-237/08. sz. Google France SARL kontra Viaticum SA és Luteciel SARL és a C-238/08. sz. Google France SARL kontra Centre national de recherche en relations humaines (CNRRH) SARL és társai egyesített ügyekben 2010. március 23-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2010:110.

³⁶ A C-236/08. sz. Google France SARL és Google Inc. kontra Louis Vuitton Malletier SA, a C-237/08. sz. Google France SARL kontra Viaticum SA és Luteciel SARL és a C-238/08. sz. Google France SARL kontra Centre national de recherche en relations humaines (CNRRH) SARL és társai egyesített ügyekben 2010. március 23-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2010:115.

bíróságnak, hogy általános mentesülés az adott esetben nem képzelhető el, de azt a nemzeti bíróságnak kell vizsgálnia, hogy az adott esetben, a kérdéses termékekkel kapcsolatban fennáll-e a szolgáltató aktív szerepe.³⁷

*L'Oréal SA és mások kontra eBay International AG és mások (2011)*³⁸

A második kiemeltnek számító ügyben a L'Oréal francia kozmetikai vállalat jelezte az eBay online piactérnek, hogy a termékeinek hamisított változatait számos alkalommal árusítják L'Oréal terméknév alatt, miközben a piactér a felhasználói által aláírt szerződésben megtiltja a hamisított áruk adásvételét. Emellett tesztelésre (és nem eladásra) szánt L'Oréal termékek is felkerültek eladásra a honlapra. A kozmetikai vállalat az eBay (és jelen ügyben kiemelten az eBay.co.uk-t működtető európai leányvállalat) felelősségét vetette fel, míg perbe vonta a Google-t is, mivel azon a kozmetikai termékek nevére való keresés után e hamisított és nem eladásra szánt termékek eBay-re mutató hirdetései is megjelentek találatként.

Az ügyben eljáró Arnold bíró számos olyan lehetőséget vetett fel, amelyet az eBay megtehetne a problémák kiszűrése vagy minimalizálása érdekében anélkül, hogy általánosan monitoroznia kellene a rá feltöltött tartalmakat, ugyanakkor megjegyzi, hogy azért, mert mindezek lehetségesek, még jogilag nem biztos, hogy kötelezően meg is kell tennie. „Nincs kétségem afelől, hogy az eBay Europe többet tudna tenni, mint jelenleg. Például úgy tűnik, lehetséges, hogy az eBay Europe az alábbi lépések egy részét vagy mindegyikét megtehetné, bár néhány közülük technikailag nagyobb kihívást és költséget jelent, mint a többi:

- a) a keresőlisták szűrése, mielőtt közzéteszik őket a honlapon;
- b) további szűrők használata, beleértve az olyan szűrőket, amely tesztelésre szolgáló termékeket, valamint az egyéb nem értékesíthető termékeket és a doboz nélküli termékeket észlelik;
- c) nem csupán a megnevezések (címek), hanem a tartalmi leírások szűrése;
- d) megkövetelheti az eladótól, hogy tegye közzé nevét és címét a feltöltéskor, legalábbis amikor olyan termékeket tölt fel, amelyek arra utalnak, hogy azokat kereskedelmi forgalomban kívánják értékesíteni;

³⁷ Ki kell ugyanakkor emelni, amit a *Harvard Law Review* jelzett az ügy és Poiars Maduro főtanácsnok indítványának az EUB-nál logikailag követhetőbb érvelése kapcsán: „A főtanácsnok véleménye azt mutatja, hogy egy hagyományosabb elemzés elkerülhette volna a bíróság érvelésének hibáit, miközben ugyanazt az eredményt érte volna el. [...] A hagyományos doktrína jól szolgált volna az EUB-t a Google France-ügyben még az internet korában is.” Joined Cases C-236/08, C-237/08 & C-238/08, Google France SARL v. Louis Vuitton Malletier SA. *Harvard Law Review*, 124. (2010), 2. 648, 655.

³⁸ A C-324/09. sz. L'Oréal SA és mások kontra eBay International AG és mások ügyben 2011. július 12-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2011:474.

- e) további korlátozásokat írhat elő a magas kockázatú termékek, például illatanyagok és kozmetikumok mennyiségére vonatkozóan;
- f) következetesebbnek kell lenniük irányelveikben, például a doboz nélküli termékek értékesítését illetően;
- g) irányelveket fogad el a jogsértések olyan típusai ellen, amelyeket a jelen ügy nem érint, így különösen az Európai Gazdasági Térségen kívüli áruknak a védjegytulajdonosok beleegyezése nélküli értékesítésére;
- h) jobban vegyék figyelembe a negatív felhasználói visszajelzéseket (különösen a hamisítványokkal kapcsolatban);
- i) szigorúbb szankciók alkalmazása; és
- j) szigorúbban kell felfüggesztenie azoknak a felhasználóknak a fiókjait, akiknek a fiókja már korábban volt felfüggesztve (bár joggal mondhatjuk, hogy az eBay Europe nemrégiben javította e tekintetben a teljesítményét).³⁹

Az angliai bíróság mindezen észrevételek alapján az EUB-hoz fordult – többek között – azzal kapcsolatban, hogy az Eker. irányelv 14. cikke vonatkozik-e egy online piactér működtetőjére, és ha igen, milyen feltételek mellett. Az EUB egyértelműen arra az álláspontra helyezkedett, hogy a válasz igenlő, azaz a vonatkozó jogszabályhely érvényes az online piacterek működtetőire is.⁴⁰ A felelősséggel kapcsolatban a bíróság a Google France-ügyhöz hasonlóan jelezte, hogy a semleges, passzív típusú szolgáltatók felelősség alóli mentesülése elképzelhető, de jelen esetben az eBay aktívan járul hozzá az adásvételek sikerességéhez (például egyes esetekben segítséget nyújtott az árak optimalizálásához vagy hirdetett bizonyos termékeket⁴¹), azaz számára a felelősség alóli mentesülés esetei nem állnak fenn. Az EUB így ebben az ügyben is azt jelezte a nemzeti bíróságnak, hogy általános mentesülés az adott esetben nem képzelhető el, de azt a nemzeti bíróságnak kell vizsgálnia, hogy az adott esetben a L'Oréal termékeivel kapcsolatban fennáll-e a szolgáltató aktív szerepe. Amennyiben a kérdésre a válasz igenlő, akkor a felelősséget is meg lehet állapítani. Kiemelendő, hogy az EUB ítéletéből többen (például Christine Riefa⁴²) azt a következtetést vonták le, hogy a szolgáltatóknak általános monitorozási kötelezettségük lenne ezután, de az EUB ilyen álláspontra az ügy hivatalos dokumentumaiban nem jutott.⁴³

³⁹ L'Oréal SA v. eBay International AG [2009] RPC 21, [2009] ETMR 53, [2009] EWHC 1094 (Ch), [277].

⁴⁰ A C-324/09. sz. L'Oréal SA és mások kontra eBay International AG és mások ügyben 2011. július 12-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2011:474, [109].

⁴¹ A C-324/09. sz. L'Oréal SA és mások kontra eBay International AG és mások ügyben 2011. július 12-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2011:474, [114].

⁴² Christine Riefa: The end of Internet Service Providers liability as we know it – Uncovering the consumer interest in CJEU Case C-324/09 (L'Oréal/eBay). *Journal of European Consumer and Market Law*, 1. (2012), 2. 104–111.

⁴³ Kirsten Gilbert: L'Oréal v. eBay: ECJ Judgment. *SGL*, 2011. július 12.

*UPC Telekabel Wien GmbH kontra Constantin Film Verleih GmbH
és Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH (2014)*

Az ügy előzményeként két német filmforgalmazó cég jelezte az osztrák UPC Telekabelnek, hogy néhány jogvédett filmjük a tudomásuk nélkül letölthető az UPC internetszolgáltatását használó kino.to honlapról.⁴⁴ A két cég a kino.to honlap teljes megszüntetését vagy elérhetetlenné tételét követelte. A UPC tagadta a felelősségét, hiszen álláspontja szerint nem működött közre a jogvédett tartalom továbbításában. Az ügy az EUB elé került, amely – bár nem az Eker. irányelvre, hanem a szerzői jogi irányelvre⁴⁵ hivatkozott – megállapította, hogy az olyan internetszolgáltató, amely jogvédett tartalmakat (is) közvetít a nyilvánosság felé, közvetítő szolgáltatónak minősül, és ennek megállapításához nem szükséges, hogy szerződéses kapcsolat legyen az internetszolgáltató és a jogvédett tartalom védelmi jogosultja között. Az EUB megállapította, hogy annak megválasztása, hogy a szolgáltató milyen módon és milyen technikai megoldásokkal védi a szellemi tulajdont, a saját belátására van bízva⁴⁶ – ennek jogszerűségének megállapítása pedig a nemzeti bíróságok feladata. A megoldásnak ugyanakkor két konjunktív feltételt figyelembe kell vennie: a) a megtett intézkedések nem vonhatják meg szükségtelenül az internethasználóktól a rendelkezésre álló információkhoz való jogszerű hozzáférés lehetőségét és b) ezek az intézkedések megakadályozzák a védett tárgyhoz való jogosulatlan hozzáférést, vagy legalábbis megnehezítik és komolyan eltántorítják a szolgáltatást igénybe vevő internethasználókat, hogy hozzáférjenek a szellemi tulajdonhoz fűződő jogok megsértésével rendelkezésükre bocsátott tartalomhoz.⁴⁷

Sotiris Papasavvas kontra O Fileleftheros Dimosia Etaireia Ltd és mások (2014)

Az ügyben, amelyben a ciprusi bíróság előzetes eljárás keretében kérdést intézett az EUB-hoz, Sotiris Papasavvas perelt be egy újságkiadó vállalatot, annak főszerkesztőjét és két újságíróit olyan online tartalmak miatt, amelyeket rágalmazónak

⁴⁴ A C-314/12. sz. UPC Telekabel Wien GmbH kontra Constantin Film Verleih GmbH és Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH ügyben 2014. március 27-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:192.

⁴⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg). L 130/92 (2019. május 17.) 92–125.

⁴⁶ Faye Fangfei Wang: Site-blocking Orders in the EU: Justifications and Feasibility. *14th Annual Intellectual Property Scholars Conference (IPSC)*. Boalt Hall School of Law, University of California, Berkeley, 2014. augusztus 7–8.

⁴⁷ A C-314/12. sz. UPC Telekabel Wien GmbH kontra Constantin Film Verleih GmbH és Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH ügyben 2014. március 27-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:192, [64].

érzett.⁴⁸ A nemzeti bíróság az EUB-hoz fordult – többek között – azzal kapcsolatban, hogy az Eker. irányelv „információs társadalommal összefüggő szolgáltatással” kapcsolatos szabályrendszere a) kizárja-e a polgári jogi felelősség megállapítását, b) vonatkozik-e egy nyomtatott újság online felületeire; illetve hogy c) van-e jelentősége, hogy az online felület ingyenesen vagy fizetségért cserébe érhető el. Az EUB az Eker. irányelv 3. cikk (1) alapján egyértelműnek látta, hogy Ciprus megállapíthat (jelen esetben a rágalalmazást érintő) szabályokat az „információs társadalommal összefüggő szolgáltatásokkal” kapcsolatban, amelyeket az Eker. irányelv semmilyen módon nem zár ki. A második kérdés megválaszolásához először a harmadik kérdésre adott választ az EUB: a felelősség alóli mentesüléshez nem az a lényeges elem, hogy fizetős vagy ingyenes-e a tartalom, hanem hogy a szolgáltató aktív vagy passzív szerepet játszik a kérdéses tartalommal kapcsolatban.⁴⁹ Az EUB egyértelműen megállapította, hogy mivel itt egy nyomtatott újság kiadója által a saját maga által készített tartalom online megjelenítéséről van szó, így az aktív szerep nem kérdőjelezhető meg. A nyomtatott újság online felületét ugyanakkor az EUB nem tartotta az „információs társadalommal összefüggő szolgáltatásnak”, így a második kérdésre nem adott választ.⁵⁰

Tobias Mc Fadden kontra Sony Music Entertainment Germany GmbH (2016)

Tobias Mc Fadden Németországban egy fény- és hangtechnikát áruló boltot működtetett, és a vásárlói jobb kiszolgálása érdekében ingyen WIFI-hálózathoz való hozzáférést is kínált számukra, amelyhez jelszóvédelem sem csatlakozott.⁵¹ 2010-ben a Sony Music hivatalosan jelezte számára, hogy egy jogvédett zeneszám volt elérhető a hálózaton. Mc Fadden bírósághoz fordult, kérve, hogy a német jogban ismeretes negatív nyilatkozatot (*negative Feststellungsklage*) állítsanak ki számára, amely megerősíti, hogy nem felelős a hálózat biztosításának nyújtásával megvalósuló jogsértésért, mivel a tartalom felett nem volt ellenőrzési jogosultsága. A Sony Music ellenkérelemmel élt, amelyben kártérítés nyújtása mellett kérte Mc Fadden közvetlen felelősségének megállapítását. Mivel Mc Fadden a nemzeti bíróság előtt nem jelent meg, a Sony Music ellenkérelmében foglaltakat elfogadták. Mc Fadden fellebbezett, és a nemzeti bíróság az EUB-hoz fordult – többek között – azzal, hogy a) az információs társadalommal összefüggő szolgáltatás-e a WIFI-hálózat

⁴⁸ A C-291/13. sz. Sotiris Papasavvas kontra O Fileleftheros Dimosia Etaireia Ltd és mások ügyben 2014. szeptember 11-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:2209.

⁴⁹ A C-291/13. sz. Sotiris Papasavvas kontra O Fileleftheros Dimosia Etaireia Ltd és mások ügyben 2014. szeptember 11-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:2209, [46].

⁵⁰ A C-291/13. sz. Sotiris Papasavvas kontra O Fileleftheros Dimosia Etaireia Ltd és mások ügyben 2014. szeptember 11-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:2209, [48].

⁵¹ A C-484/14. sz. Tobias Mc Fadden kontra Sony Music Entertainment Germany GmbH ügyben 2016. szeptember 15-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2016:689.

biztosítása; b) egyszerű továbbítás körébe tartozó szolgáltatás-e ez, és vonatkozik-e rá az Eker. irányelv 12. cikke; c) van-e jelentősége, hogy a szolgáltató az eredeti piaci profilja mellett kiegészítő szolgáltatásként nyújtja a WIFI-hálózathoz való hozzáférést; illetve d) kötelezheti-e a nemzeti bíróság a szolgáltatót, hogy a WIFI-hálózatot valamiféle védelemmel ellátva szolgáltatthassa csak.

Az EUB a kérdések kapcsán egyértelműen leszögezte, hogy a WIFI-hálózat biztosítása információs társadalommal összefüggő szolgáltatásnak minősül. Erre a negatív következtetés eszközével jutott, hiszen semmi sem zárja ki a fogalom definíciós elemei közül ezt – így jelen ügy a szabályozás tárgyi hatályának kiterjesztése miatt is jelentős. Ráadásul – jegyezte meg az EUB – elegendő az, hogy a szolgáltató az eredeti piaci profilja szerinti szolgáltatás népszerűsítése miatt kínálja a szolgáltatást,⁵² a fogalom megvalósulásához nem szükséges sem az, hogy ezért külön díjazást állapítson meg,⁵³ sem pedig az, hogy a hálózatot igénybe vevőkkel külön szerződéses jogviszony álljon fenn.⁵⁴

A felelősség kapcsán az EUB – korábbi álláspontját fenntartva – rávilágított, hogy a mentesülés az Eker. irányelv 12. cikkében foglaltak megvalósulása esetén fennáll.⁵⁵ Az EUB külön kiemelte, hogy az Eker. irányelv 14. cikkében foglalt mentesülési feltételek megvalósulása nem alkalmazható *mutatis mutandis* egy olyan ügyben, amelyben az Eker. irányelv 12. cikke szerinti egyszerű továbbítási szolgáltatásról van szó.⁵⁶ Témánk szempontjából kiemelten érdekes még a nemzeti bíróság hálózathoz való hozzáférési védelmének kérdése, amelyben az EUB (többségében) elfogadta Szpunar főtanácsnok indítványát.⁵⁷ Az EUB kijelentette, hogy – bár a nemzeti bíróság feladata a nemzeti jog és az EU-jog alapján az igazságszolgáltatás – a nemzeti bíróság által hipotetikusán javasolt három technikai megoldásból (a szolgáltatás megszüntetése,⁵⁸ jelszóvédelem⁵⁹ vagy általános forgalommonitorozási

⁵² A C-484/14. sz. Tobias Mc Fadden kontra Sony Music Entertainment Germany GmbH ügyben 2016. szeptember 15-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2016:689, [43].

⁵³ A C-484/14. sz. Tobias Mc Fadden kontra Sony Music Entertainment Germany GmbH ügyben 2016. szeptember 15-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2016:689, [41].

⁵⁴ A C-484/14. sz. Tobias Mc Fadden kontra Sony Music Entertainment Germany GmbH ügyben 2016. szeptember 15-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2016:689, [50].

⁵⁵ Ugyanakkor, ahogy Harkai István pontosan megjegyzi a döntést elemezve: „Kártérítés követelésére akkor is lehetőség van, ha a közvetítő szolgáltató kimentette a polgári jogi felelősségét.” Harkai István: *Az internet hatása a többszörözési és a nyilvánossághoz közvetítési jogra*. Szeged, Iurisperitus, 2021. 222.

⁵⁶ A C-484/14. sz. Tobias Mc Fadden kontra Sony Music Entertainment Germany GmbH ügyben 2016. szeptember 15-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2016:689, [65].

⁵⁷ A C-484/14. sz. Tobias Mc Fadden kontra Sony Music Entertainment Germany GmbH ügyben Szpunar főtanácsnok indítványa, ECLI:EU:C:2016:170, [125–150].

⁵⁸ A C-484/14. sz. Tobias Mc Fadden kontra Sony Music Entertainment Germany GmbH ügyben 2016. szeptember 15-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2016:689, [89].

⁵⁹ A C-484/14. sz. Tobias Mc Fadden kontra Sony Music Entertainment Germany GmbH ügyben 2016. szeptember 15-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2016:689, [99].

kötelezettség⁶⁰) csak a jelszóvédelem állhatja ki a jogszerűség próbáját.⁶¹ Ám az is csak akkor, ha a jelen esetben ütköző három alapjog kellő módon van kiegyensúlyozva a nemzeti bíróság által, azaz a véleménynyilvánítás szabadsága, az üzleti tevékenység szabadságához való jog és a szellemi tulajdonhoz való jog mindegyike érvényre jut.⁶² Mindennek a folyamatos technológiai fejlődés kapcsán megvalósuló nehézségét Ciarán Burke és Alexandra Molitorisová úgy érzékeltette: „ez a kapj el, ha tudsz játék”.⁶³ Martin Husovec ennél is tovább ment, és azt állította, hogy az EUB – a saját „keretezési” (*framing*) problémájából adódóan – ezzel egy újabb lukat fűrt a „biztonságos kikötő” védelmi paradigmájába.⁶⁴

Eva Glawischnig-Piesczek kontra Facebook Ireland Limited (2019)

A Glawischnig-Piesczek-ügyben⁶⁵ az Eker. irányelv egy másik pontjával, a 15. cikkel kapcsolatban kellett állást foglalnia az EUB-nak. Míg korábban elsődlegesen a fentebb vizsgált L'Oréal-, de a két SABAM-ügyben⁶⁶ is az EUB arra jutott, hogy az általános nyomon követés nem elvárás a szolgáltatók felé, úgy tűnik, hogy a kérdés kapcsán jelen ügyben kisebb iránymódosítás figyelhető meg. Az ügyben Eva Glawischnig-Piesczek osztrák képviselőnőről rágalmozó szöveg jelent meg a Facebookon, amely mellé a fényképét is csatolták. Az érintett nem csupán az adott tartalom eltávolítását, hanem minden hasonló (tartalmában azonos értelmű) tartalom eltávolítását kérte a szolgáltatótól. A nemzeti bíróság utasította a szolgáltatót nem csupán az inkriminált tartalom eltávolítására, hanem mindazon hasonló tartalmakéra is, amelyeket a felperes az alperes tudomására hoz. A nemzeti bíróság ugyanakkor az EUB-hoz fordult – többek között – azzal kapcsolatban, hogy az Eker. irányelv 15. cikke a) lehetővé teszi-e azt, hogy az NTDS alkalmazása nemcsak az adott tartalomra, hanem az esetlegesen hasonló, megosztott tartalmakra is

⁶⁰ A C-484/14. sz. Tobias Mc Fadden kontra Sony Music Entertainment Germany GmbH ügyben 2016. szeptember 15-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2016:689, [87].

⁶¹ Szpunar főtanácsnok az indítványában mindhárom módszer jogszerűségét megkérdőjelezte.

⁶² Bernd Justin Jütte: CJEU Sheds Light on Liability for Operators of Open Wi-Fi Networks. *European Law Blog*, 2016. szeptember 28.

⁶³ Ciarán Burke – Alexandra Molitorisová: What Does It Matter Who is Browsing? ISP Liability and the Right to Anonymity. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law*, 8. (2017), 3. 241.

⁶⁴ Martin Husovec: Hole Cap! CJEU Drills (Yet) Another Hole in the E-Commerce Directive's Safe Harbors. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 12. (2017), 2. 125.

⁶⁵ A C-18-18. sz. Eva Glawischnig-Piesczek kontra Facebook Ireland Limited ügyben 2019. október 3-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2019:821.

⁶⁶ A C-70/10. sz. Scarlet Extended SA kontra Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM) ügyben 2011. november 24-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2011:771; A C-360/10. sz. Belgische Vereniging van Auteurs, Componisten en Uitgevers CVBA (SABAM) kontra Netlog NV ügyben 2012. február 16-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2012:85.

vonatkozzon; b) amennyiben a válasz igenlő, milyen feltételei vannak a hasonlóság megállapításának; c) lehetővé teszi-e, hogy ne csak az adott országon belül rójon ilyen követelményt a szolgáltatóra a nemzeti joganyag vagy bíróság; illetve d) ezen kötelezések nem ütköznek-e az „általános monitorozási kötelezettség” tilalmába.

Az EUB döntésében kiemelte, hogy „az információs társadalommal összefüggő szolgáltatásokat mind gyorsaság, mind földrajzi kiterjedés jellemzi”,⁶⁷ és „fennáll annak a tényleges veszélye, hogy a korábban jogellenesnek minősített információt e hálózat más felhasználója újból létrehozza és megosztja”.⁶⁸ Mindezek alapján az EUB azt állapította meg, hogy a tagállamoknak lehetőségük van nem csupán azt előírni, hogy az adott tartalom kerüljön eltávolításra, hanem az esetlegesen hasonló, megosztott tartalmakra vonatkozóan is megállapíthatnak ilyen előírásokat. Ezen döntés indoka, hogy amennyiben a tiltás csak egy adott tartalomra vonatkozna, „hatásai könnyen megkerülhetők lennének olyan üzenetek tárolása révén, amelyek minimális mértékben térnek el a korábban jogellenesnek nyilvánított üzenetektől”,⁶⁹ és így a sérelmet szenvedett félnek újabb és újabb eljárásokat kellene indítania minden esetben.

Kiemelte ugyanakkor az EUB, hogy az ilyen tartalmak eltávolítása – a nemzeti bíróság megállapításával ellentétben – nem csupán a sérelmet szenvedett fél jelzése esetén kell hogy megtörténjen, hiszen ebben az esetben rá indokolatlan terhet helyezne a jogalkotó vagy a jogalkalmazó. Az azonosság megállapításához a tartalmakat kell összehasonlítani, és nem csupán a szavakat, ám ez csak úgy várható el, ha a szolgáltató „nem kényszerül önálló értékelésre a tartalmat illetően”,⁷⁰ ugyanis ebben az esetben rá kerülne indokolatlan teher. Mivel e fentiek automatizált eszközökkel megvalósíthatók, ezért az ütköző alapjogok kiegyensúlyozását is megfelelőnek ítélte az EUB,⁷¹ másrészt pedig – hivatkozva az Eker. irányelv 47. cikkére – összefoglalóan kijelentette, hogy az eseti monitorozás előírása nem áll ellentétben az Eker. irányelv 15. cikkében foglalt tilalommal.⁷² Az extraterritoriális

⁶⁷ A C-18-18. sz. Eva Glawischnig-Piesczek kontra Facebook Ireland Limited ügyben 2019. október 3-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2019:821, [3].

⁶⁸ A C-18-18. sz. Eva Glawischnig-Piesczek kontra Facebook Ireland Limited ügyben 2019. október 3-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2019:821, [36].

⁶⁹ A C-18-18. sz. Eva Glawischnig-Piesczek kontra Facebook Ireland Limited ügyben 2019. október 3-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2019:821, [41].

⁷⁰ A C-18-18. sz. Eva Glawischnig-Piesczek kontra Facebook Ireland Limited ügyben 2019. október 3-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2019:821, [46].

⁷¹ A kérdés bonyolultságát jelzi, hogy egyes kommentárok a fenti döntés kapcsán az aktív/passzív megkülönböztetés jogi „halálát” vizionálták. Andrea Andolina – Andrea Tuninetti Ferrari: Court of Rome and CJEU again on Internet Service Providers’ Liability: Two Days of Ordinary (Dis) harmonization. *Lexology*, 2020. január 27.

⁷² A C-18-18. sz. Eva Glawischnig-Piesczek kontra Facebook Ireland Limited ügyben 2019. október 3-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2019:821, [34].

hatály vonatkozásában⁷³ az EUB megállapította, hogy az Eker. irányelv nem tartalmaz tiltást ezzel kapcsolatban, így a nemzeti joganyag kötelezheti a szolgáltatót az országhatáron túl érvényesülő tiltásra is „a releváns nemzetközi jog keretein belül”.⁷⁴ A jogosan felmerülő kérdést Joan Barata így összegzi: „Mely nemzetközi jogi szabványok teszik lehetővé az azonosítást és a tartalom globális betiltását egyetlen állam ítélete alapján?”⁷⁵

A fentiek – akármennyire is hivatkozik az EUB az Eker. irányelv 47. cikkére – inkább tűnnek általános monitorozásnak, mint egyedi esetnek. Ahogy mindezek alapján tanulmánya konklúziójában Gyetván Dorina megfogalmazta: „Az ítéletekben megfogalmazott érvek összességükben elég aggasztó képet festenek az általános nyomon követés tilalmának értelmezésével, érvényesülésével kapcsolatban.”⁷⁶

Frank Peterson kontra Google LLC és mások és Elsevier Inc. kontra Cyando AG (2021)

Jelen ügyben a YouTube-ra (amelynek tulajdonosa a Google) és az Uploadedre (amelynek tulajdonosa az Elsevier) kerültek fel szerzői jogokat sértő tartalmak, és az EUB-nak ezekkel kapcsolatban kellett a német bíróság kérdéseire előzetes eljárás keretében válaszolnia.⁷⁷ Az EUB álláspontja szerint – megerősítve korábbi döntéseit – a szolgáltatók kapcsán az alábbi kérdéseket kell vizsgálni: a) a szolgáltató bevezetett-e megfelelő technológiai intézkedéseket, amelyekről elvárható, hogy hitelesen és hatékonyan ellensúlyozzák a szerzői jogsértéseket a platformján; b) a szolgáltató részt vesz-e a nyilvánosság számára illegálisan közzétett védett tartalom kiválasztásában; c) a szolgáltató kifejezetten biztosít-e eszközöket az ilyen tartalmak illegális megosztására és d) az üzemeltető tudatosan támogatja az ilyen megosztást, például egy olyan pénzügyi modell elfogadásával, amely arra ösztönzi

⁷³ Annak alátámasztására, hogy a médiajog területén milyen módon függnek össze a kérdések, az extraterritorialitás és az elfeledtetéshez való jog (*right to be forgotten*, RTBF) kapcsán lásd Lános Petra Lea: Az elfeledtetéshez való jog és az extraterritorialitás kérdései. In *Medias Res*, 6. (2017), 2. 365–370.

⁷⁴ A C-18-18. sz. Eva Glawischnig-Piesczek kontra Facebook Ireland Limited ügyben 2019. október 3-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2019:821, [53].

⁷⁵ Joan Barata: The Digital Services Act and Its Impact on the Right to Freedom of Expression: Special Focus on Risk Mitigation Obligations. *Plataforma por la Libertad de Información*, 2021. június 22. 14.

⁷⁶ Gyetván Dorina: Az általános nyomon követési kötelezettség mint a közvetítő szolgáltatók felelősségének jövője? In Fazekas Marianna (szerk.): *Jogi tanulmányok 2021*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2021. 299–315.

⁷⁷ A C-682/18. és a C-683/18. sz. Frank Peterson és Elsevier Inc. kontra Google LLC és társai egyesített ügyekben 2021. június 22-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2021:503.

a felhasználókat, hogy platformjukon keresztül illegálisan közöljék a védett tartalmat a nyilvánossággal?⁷⁸

Fontos kiemelni, hogy az EUB a kérdés vizsgálata során a szerzői jogi irányelv 17. cikkével⁷⁹ nem foglalkozott, bár detektálta a kapcsolódási pontokat.⁸⁰ Az EUB álláspontja szerint pusztán sem az a tény, hogy illegális tartalom található meg a szolgáltató oldalain, sem az, hogy „általános tudomása” lehetett arról, hogy jogellenes tartalmak megosztására is használható a szolgáltatás, sem pedig az önmagában nem alapozza meg a felelősséget, hogy a szolgáltató nyereséget kíván realizálni a tevékenységéből.⁸¹ A tényleges tudomás kapcsán az EUB megerősítette, hogy „tisztában kell lennie olyan tényekkel vagy körülményekkel, amelyekből az illegális tevékenység vagy információ nyilvánvaló, és ez konkrét illegális információkra és tevékenységekre utal.”⁸² Az EUB álláspontja szerint a bejelentéseknek elegendő információt kell tartalmazniuk ahhoz, hogy az adott platform üzemeltetője részletes jogi vizsgálat nélkül meggyőződhesen arról, hogy a tartalom jogellenes, és hogy a tartalom eltávolítása összeegyeztethető a véleménynyilvánítás szabadságával.⁸³ Ez az állítás azonban ellentmondásban van az EJEB Tamiz kontra Egyesült Királyság-ügyben hozott döntésével,⁸⁴ így az összhang biztosítása bizonyosan a következő időszakra marad majd.

Összefoglaló

Ahogy láthattuk, az EUB gyakorlata az Eker. irányelvvel kapcsolatban széles palettát foglal magába. Az EUB fontos pontosító állításokat tett az információs társadalommal összefüggő szolgáltatás fogalmával kapcsolatban, amikor kijelentette, hogy akár a keresőmotor-szolgáltatás, akár az online piactér, akár a WIFI-hálózat biztosítása a fogalom és így a szabályozás hatálya alá tartozik. Ráadásul utóbbi esetben a negatív következtetés eszközét használta az EUB, ezzel mintegy kiterjesztve a szabályozás tárgyi hatályát.

⁷⁸ A C-682/18. és a C-683/18. sz. Frank Peterson és Elsevier Inc. kontra Google LLC és társai egyesített ügyekben 2021. június 22-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2021:503, [84].

⁷⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg). L 130/92 (2019. május 17.) 92–125.

⁸⁰ A C-682/18. és a C-683/18. sz. Frank Peterson és Elsevier Inc. kontra Google LLC és társai egyesített ügyekben 2021. június 22-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2021:503, [59].

⁸¹ A C-682/18. és a C-683/18. sz. Frank Peterson és Elsevier Inc. kontra Google LLC és társai egyesített ügyekben 2021. június 22-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2021:503, [86].

⁸² A C-682/18. és a C-683/18. sz. Frank Peterson és Elsevier Inc. kontra Google LLC és társai egyesített ügyekben 2021. június 22-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2021:503, [112].

⁸³ Colette Brady – Darragh Larkin: CJEU Rules on Liability of Internet Platforms for User Uploads. *William Fry*, 2021. július 15.

⁸⁴ Tamiz v. United Kingdom, no. 3877/14, 2017. szeptember 19-i ítélet.

Idetartozik szintén, hogy az EUB az Eker. irányelv 3. cikk (1) alapján egyértelműen megállapította, hogy a nemzeti szabályozás állapíthat meg polgári jogi felelősséget az „információs társadalommal összefüggő szolgáltatásokkal” kapcsolatban, hiszen ezt a megoldást az Eker. irányelv semmilyen módon nem zárja ki. Mindezek mellett az EUB döntéseiben végig következetesen fenntartotta azt az álláspontját a szolgáltatók aktív vagy passzív szerepével kapcsolatban, hogy csak és kizárólag a semleges, passzív típusú szolgáltatók felelősség alóli mentesülése képzelhető el a szabályozás alkalmazása során.

Az utolsó jelentős kérdés, amellyel az EUB foglalkozott – és amellyel kapcsolatban az EJEB-nek még nincs kifejeződött álláspontja –, az általánosan monitorozási kötelezettség tilalmának Eker. irányelv 15. cikkében foglalt kérdése. Ezzel kapcsolatban ugyanakkor meg kell említeni, hogy úgy tűnik, az EUB a 2011-es L'Oréal-ügy és a 2019-es Eva Glawischnig-Piesczek-ügy között eltelt időben kisebb iránymódosítást fogalmazott meg, és bár az eseti monitorozásra hivatkozott, mégis inkább az ügyet elemezve úgy tűnik, mintha elfordult volna az általános monitorozás elfogadásának irányába.

Fentiek alapján egyértelműen kijelenthető, hogy az EUB joggyakorlata jelentős mértékben hozzájárul az Eker. irányelv szabályainak pontosabb megértéséhez és ahhoz, hogy az internet – mint komplex, folyamatosan változó ökoszisztéma – és az online platformok felelősségi kérdései biztosabb lábakon álljanak a nemzeti bíróságok gyakorlatában is.

Contribution of the Court of Justice of the European Union to a Better Understanding of the Liability and Monitoring Issues of Online Platforms

Abstract

Section 4 of the e-Commerce Directive in 2000 established important rules on the liability of intermediary service providers for infringing content, but over the last twenty years it has become clear that the details are not sufficiently delineated. This concerns the concept of information society service as well as issues related to the general monitoring of the uploaded content. The article follows the case law and role of the Court of Justice of the European Union on this issue, as the CJEU has made a significant contribution to help the Digital Services Act (DSA) – Digital Markets Act (DMA) package presented in 2020 in a more modern direction concerning liability issues.

Felhasznált irodalom

- A C-18-18. sz. Eva Glawischnig-Piesczek kontra Facebook Ireland Limited ügyben 2019. október 3-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2019:821.
- A C-236/08. sz. Google France SARL és Google Inc. kontra Louis Vuitton Malletier SA, a C-237/08. sz. Google France SARL kontra Viaticum SA és Luteciel SARL, és a C-238/08. sz. Google France SARL kontra Centre national de recherche en relations humaines (CNRRH) SARL és társai egyesített ügyekben 2010. március 23-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2010:159.

- A C-291/13. sz. Sotiris Papisavvas kontra O Fileleftheros Dimosia Etaireia Ltd és mások ügyben 2014. szeptember 11-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:2209.
- A C-314/12. sz. UPC Telekabel Wien GmbH kontra Constantin Film Verleih GmbH és Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH ügyben 2014. március 27-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2014:192.
- A C-324/09. sz. L'Oréal SA és mások kontra eBay International AG és mások ügyben 2011. július 12-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2011:474.
- A C-360/10. sz. Belgische Vereniging van Auteurs, Componisten en Uitgevers CVBA (SABAM) kontra Netlog NV ügyben 2012. február 16-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2012:85.
- A C-484/14. sz. Tobias Mc Fadden kontra Sony Music Entertainment Germany GmbH ügyben 2016. szeptember 15-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2016:689.
- A C-484/14. sz. Tobias Mc Fadden kontra Sony Music Entertainment Germany GmbH ügyben Szpunar főtanácsnok indítványa, ECLI:EU:C:2016:170.
- A C-682/18. és a C-683/18. sz. Frank Peterson és Elsevier Inc. kontra Google LLC és társai egyetített ügyekben 2021. június 22-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2021:503.
- A C-70/10. sz. Scarlet Extended SA kontra Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM) ügyben 2011. november 24-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2011:771.
- Andolina, Andrea – Andrea Tuninetti Ferrari: Court of Rome and CJEU again on Internet Service Providers' Liability: Two Days of Ordinary (Dis)harmonization. *Lexology*, 2020. január 27. Online: <https://bit.ly/3OdzsY7>
- Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól („Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv”), L 178/1 (2000. július 17.). 0001–0016.
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg). L 130/92 (2019. május 17.). 92–125.
- Barata, Joan: The Digital Services Act and Its Impact on the Right to Freedom of Expression: Special Focus on Risk Mitigation Obligations. *Plataforma por la Libertad de Información*, 2021. június 22. Online: <https://bit.ly/3z9WIHG>
- Bardarova, Snezana: Comparison Between the European Court of Justice and European Court of Human Rights. *SSRN Paper*, 2013. június 18. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2281215>
- Bartóki-Gönczy Balázs – Koltay András – Papp János Tamás – Sorbán, Kinga: Általános kérdések – Áttekintés. In Czékmann Zsolt – Barzó Tímea – Csák Csilla (szerk.): „*Gondolatok köztete*”. A közösségi média személyiségvédelemmel összefüggő kihívásai és szabályozása az egyes államokban. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2021. 11–37.
- Bayer, Judit: Rights and Duties of Online Platforms. In Judit Bayer – Bernd Holznagel – Päivi Korpisaari – Lorna Woods (szerk.): *Perspectives on Platform Regulation*. Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 2021. 25–46. Online: <https://doi.org/10.5771/9783748929789>
- Bertolini, Andrea: *Liability of Online Platforms*. Brussels, European Parliamentary Research Service, 2021.
- Brady, Colette – Darragh Larkin: CJEU Rules on Liability of Internet Platforms for User Uploads. *William Fry*, 2021. július 15. Online: <https://bit.ly/3PvN6qx>
- Burke, Ciarán – Alexandra Molitorisová: What Does It Matter Who is Browsing? ISP Liability and the Right to Anonymity. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law*, 8. (2017), 3.

- Communications Decency Act (CDA), Pub. L. No. 104-104 (Tit. V), 110 Stat. 133 (1996. február 8.).
- Daka Marija: *Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Európai Unió alapjogvédelmi rendszerének összefüggései – konvergencia és divergencia az európai jogi térben*. Doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2020. Online: <https://bit.ly/3PvpVwH>
- De Burca, Gráinne: After the EU Charter of Fundamental Rights: The Court of Justice as a Human Rights Adjudicator? *Maastricht Journal of European & Competition Law*, 20. (2013), 2. 168–184. Online: <https://doi.org/10.1177/1023263X1302000202>
- Delfi AS v. Estonia, no. 64569/09, 2015. június 16-i ítélet, [85].
- De Streel, Alexandre – Elise Defreyne – Herve Jacquemin – Michele Ledger – Alejandra Michel: *Online Platforms' Moderation of Illegal Content Online. Law, Practices and Options for Reform*. Study for the Committee on Internal Market and Consumer Protection, Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies. Luxembourg, European Parliament, 2020.
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály)*. COM(2020)842 végleges (2020. december 15.).
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.).
- Filatova-Bilous, Natalia: Once again Platform Liability: on the Edge of the ‘Uber’ and ‘Airbnb’ Cases. *Internet Policy Review*, 10. (2021), 2. Online: <https://doi.org/10.14763/2021.2.1559>
- Gilbert, Kirsten: L’Oréal v. eBay: ECJ Judgment. *SCL*, 2011. július 12. Online: www.scl.org/news/2165-l-or-al-v-ebay-ecj-judgment
- Gosztonyi Gergely: Az Európai Unió új digitális rendeletcsomagjának irányai. In Peres Zsuzsanna – Bathó Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére. Labor est etiam ipse voluptas*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 405–418.
- Gyetzán Dorina: Az általános nyomon követési kötelezettség mint a közvetítő szolgáltatók felelősségének jövője? In Fazekas Marianna (szerk.): *Jogi tanulmányok 2021*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2021. 299–313.
- Harkai István: *Az internet hatása a többszörözési és a nyilvánosságához közvetítési jogra*. Szeged, Iurisperitus, 2021.
- Husovec, Martin: HoleY Cap! CJEU Drills (Yet) Another Hole in the E-Commerce Directive’s Safe Harbors. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 12. (2017), 2. 115–125. Online: <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpw203>
- Imbarlina, Elizabeth: The Roles and Relationship between the Two European Courts in Post-Lisbon EU Human Rights Protection. *Jurist*, 2013. szeptember 12. Online: <https://bit.ly/3o5R0Lc>
- Joined Cases C-236/08, C-237/08 & C-238/08, Google France SARL v. Louis Vuitton Malletier SA. *Harvard Law Review*, 124. (2010), 2. 648–655.
- Jütte, Bernd Justin: CJEU Sheds Light on Liability for Operators of Open Wi-Fi Networks. *European Law Blog*, 2016. szeptember 28. Online: <https://bit.ly/3PcAIw8>
- Láncos Petra Lea: Az elfeledtetéshez való jog és az extraterritorialitás kérdései. *In Medias Res*, 6. (2017), 2. 361–371.
- L’Oréal SA v. eBay International AG [2009] RPC 21, [2009] ETMR 53, [2009] EWHC 1094 (Ch), [277].

- Madiega, Tambiama: *Reform of the EU Liability Regime for Online Intermediaries. Background on the Forthcoming Digital Services Act*. European Parliamentary Research Service, 2020. május. Online: <https://bit.ly/3aGDTx9>
- Nádori Péter: Delfi AS v. Észtország: strasbourgi döntés a névtelen kommentekért viselt szolgáltatói felelősségről. *Infokommunikáció és Jog*, 10. (2013), 56. 131–140.
- Nádori Péter: Úton a tömeges internetes szólás jogi megítélésének új megközelítése felé. A strasbourgi Nagykamara ítélete a Delfi-ügyben. *In Medias Res*, 8. (2019), 2. 343–366.
- Oster, Jan: *European and International Media Law*. Cambridge, Cambridge University Press, 2017.
- Peguera, Miquel: The DMCA Safe Harbors and Their European Counterparts: A Comparative Analysis of Some Common Problems. *Columbia Journal of Law & the Arts*, 32. (2009), 4. 481–512.
- Pollicino, Oreste: Judicial Protection of Fundamental Rights in the Transition from the World of Atoms to the Word of Bits: the Case of Freedom of Speech. *European Law Journal*, 25. (2019), 2. 155–168. Online: <https://doi.org/10.1111/eulj.12311>
- Riefa, Christine: The End of Internet Service Providers Liability as we Know it – Uncovering the Consumer Interest in CJEU Case C-324/09 (L'Oréal/eBay). *Journal of European Consumer and Market Law*, 1. (2012), 2. 104–111. Online: <https://doi.org/10.1007/s13590-012-0006-x>
- Romero-Moreno, Felipe: 'Notice and Staydown' and Social Media: Amending Article 13 of the Proposed Directive on Copyright. *International Review of Law, Computers & Technology*, 33. (2019), 2. 187–210. Online: <https://doi.org/10.1080/13600869.2018.1475906>
- Strömbäck, Per: Good Samaritan Paradox Paradox. *Netopia*, 2020. június 12. Online: www.netopia.eu/good-samaritan-paradox-paradox/
- Szabó Sarolta: Alapvető jogok védelme és az Európai Unió nemzetközi magánjoga. *Iustum Aequum Salutare*, 10. (2014), 2. 49–60.
- Szőke Gergely László: A közösségi oldalak szabályozási problémái. In Kis Kelemen Bence – Mohay Ágoston (szerk.): *A technológiai fejlődés jogi kihívásai*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021.
- Tamiz v. United Kingdom, no. 3877/14, 2017. szeptember 19-i ítélet.
- The Digital Millennium Copyright Act (DMCA), Pub. L. 105-304, 112 Stat. 2860 (1998. október 28.).
- Van Hoboken, Joris – João Pedro Quintais – Joost Poort – Nico van Eijk: *Hosting Intermediary Services and Illegal Content Online. An Analysis of the Scope of Article 14 ECD in Light of Developments in the Online Service Landscape: Final Report*. Luxembourg, European Commission, 2018.
- Wang, Faye Fangfei: *Site-blocking Orders in the EU: Justifications and Feasibility*. 14th Annual Intellectual Property Scholars Conference (IPSC), Boalt Hall School of Law, University of California, Berkeley, 2014. augusztus 7–8. Online: <https://bit.ly/3aH7C8W>
- Wendehorst, Christiane: Platform Intermediary Services and Duties under the E-Commerce Directive and the Consumer Rights Directive. *Journal of European Consumer and Market Law*, 5. (2016), 1. 30–33.
- Zódi Zsolt: Az Európai Unió digitális szolgáltatásokról és digitális piacokról szóló új rendelettervezetei. *Gazdaság és Jog*, 29. (2021), 1. 12–14.

[Vákát oldal]

II. rész

Platformgazdaság

[Vákát oldal]

Kiss György

A digitális platformok általi foglalkoztatás társadalmi, gazdasági hatásai és a jog válasza

A platform szinte korlátlan felhasználási lehetőségei közül az egyik legjelentősebb a tevékenységek szervezése, összehangolása. Ha a „platformfoglalkoztatást” – pontosabban a platformon keresztül vagy a szervezésében végzett tevékenységet – a munka jellege szerint csoportosítjuk, akkor számos olyat találunk, amelyet a hagyományos foglalkoztatás alapján is el lehetne végezni. Már ez is felveti a kérdést, hogy milyen új elemei vannak a platform által szervezett munkavégzésnek a korábbi atipikus foglalkoztatási/munkavégzési módszerekhez képest. Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a platformfoglalkoztatás azon túl, hogy átalakítja a munkaerőpiacot, nagy hatással van a gazdaságra, a társadalomra és az egyes szociális intézmények alkalmazhatóságára. A jog egyelőre bizonytalan, amit a szabályozás és a jogalkalmazás heterogenitása mutat.

A digitális platformról és a munkavégzés kapcsolatáról

Témám szempontjából a digitális platform a legújabb atipikus foglalkoztatási (szolgáltatásnyújtási) módszer, azonban eredetileg nem munkajogi fogalom. A platform mint technológiai fejlesztések összessége, bármilyen folyamat, tevékenység és újabb alkalmazások fejlesztésének alapjául szolgál.¹ A platform nem más, mint tiszta innováció, és ebbéli meghatározásából fakadóan szinte ösztönösen kikerül minden tradicionális módszert és szabályozást. Alkalmazása, egyáltalán a platform bármilyen felhasználásában való részvétel az eddig megszokottól eltérő magatartást indukál. A platform változatos, gyors és hatékony megoldásokat kínál, következőképpen eltér a környezetétől. A platform funkcióinak és egyre erőteljesebb térnyerésének csak a szabályozás jelenthet korlátozást, de erre nem mindig van hajlandóság.²

A platform szinte korlátlan felhasználása közül az egyik legjelentősebb a tevékenységek szervezése, összehangolása. Ha a „platformfoglalkoztatást” – pontosabban a platformon keresztül vagy a szervezésében végzett tevékenységet – a munka

¹ Ruonan Sun – Shirley Gregor – Byron Keating: *Information Technology Platforms: Definition and Research Directions*. Adelaide, Australasian Conference on Information Systems, 2015. december.

² Veena Dubal: The Drive to Precarity: A Political History of Work, Regulation, & Labor Advocacy in San Francisco's Taxi & Uber Economies. *Berkeley Journal Of Employment & Labor Law*, 38. (2017), 1. 73–136.

jellege szerint csoportosítjuk, akkor számos olyat találunk, amelyet a hagyományos foglalkoztatás alapján is el lehetne végezni. Már ez is felveti a kérdést, hogy milyen új elemei vannak a platform által szervezett munkavégzésnek a korábbi atipikus foglalkoztatási/munkavégzési módszerekhez képest.

A kérdés megválaszolásához korábbra kell visszanyúlnunk, ugyanis szinte minden korban megfigyelhető volt valamiféle megosztás a munkát adó, szervező és a munkát vállaló között, és a sokat hangoztatott „*outsourcing*” is csakhamar megjelent.³ Ez utóbbi azt jelentette, hogy az adott kor tradicionális struktúráját igyekeztek megbontani, alapvetően a felelősség megosztása, a költségek csökkentése és a nyereség növelése érdekében. A modern munkajogban a tradicionális képletben az első törést a munkaerő-kölcsönzés jelentette, ami azonban már több volt, mint egyszerű kiszervezés. Sikerét mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy az eredetileg a *temporary help service* or *temporary help firm* jellegét csakhamar elveszítette.⁴ Az intézmény az atipikus munkaszervezési módszerből alternatív foglalkoztatássá vált, és találó a „*triangular employment*” elnevezés,⁵ illetve átalakult tartalmára a „*permatemp*” megjelölés.⁶ Annak ellenére, hogy hosszabb távon egyértelműen kimutatható a hagyományos munkajogviszony és a munkaerő-kölcsönzés keretében foglalkoztatott munkavállalók védelmi szintje közötti különbség, ez utóbbi a munkát végzők egy jelentős része számára előnyt is jelentett. Nevezetesen, számosan elkerülték a munkanélküliséget. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a konstrukció alapvetően gazdasági megfontolások által fejlődött és fejlődik napjainkban is.

Mennyivel több a munkaerő-kölcsönzés az egyszerű kiszervezésnél? Az említett trianguláris struktúra két jogviszonyt és egy *de facto* kapcsolatot tartalmaz. A kölcsönző és a munkát végző személy között munkajogviszony, míg a kölcsönző és a kölcsönvevő között egy szolgáltatásra irányuló jogviszony áll fenn. A kölcsönvevő és a munkát végző között nincs jogviszony, az ő kapcsolatuk a munkaszerződésben foglaltakon alapul. A részletek mellőzésével kiemelendő, hogy a munkaszerződés és a polgári jogi szerződés lényegükben különböznek egymástól. A munkaszerződés ugyanis úgynevezett perszonifikált szerződés, a munkáltató nem általában például egy lakatossal, hanem X.Y. lakatossal köti meg a szerződést.

³ Matthew W. Finkin: *Beclouded Work, Beclouded Worker in Historical Perspective. Comparative Labor & Law Legal Studies Research Paper*, 37. (2016), 3. 603–618.; Katherine V. W. Stone: *From Widgets to Digits. Employment Regulation for the Changing Workplace*. Cambridge University Press, 2004; Martin Kenney – John Zysman: *What is the Future of Work? Understanding the Platform Economy and Computation-Intensive Automation*. Berkeley Roundtable on the International Economy, Brie Working Paper, 2016. szeptember.

⁴ Adrián Todolí Signes: *El trabajador en la „Uber economy” ni dependiente ni autónomo, sino todo lo contrario. Trabajo y derecho: nueva revista de actualidad y relaciones laborales*, 25. (2017). 43–60.

⁵ Seth D. Harris – Alan B. Krueger: *A Proposal for Modernizing Labor Laws for Twenty-First-Century Work: The „Independent Worker”*. The Hamilton Project, 2015. 10.

⁶ Erin Hatton: *The Temp Economy: From Kelly Girls to Permatems in Postwar America*. Philadelphia (Pennsylvania), Temple University Press, 2011. 10.

A szolgáltatásra irányuló polgári jogi szerződés tárgya inperszonifikált, a kölcsönvevőt nem a munkát végző személye, hanem maga a szolgáltatás érdekli.⁷ A szolgáltatás tárgya, a munkaerő így helyettesíthető, cserélhető, amelyet a kölcsönző és a kölcsönvevő közötti polgári jogi szerződés gyakran tartalmaz is.

A tradicionális munkajog struktúráján a következő nagyobb törést az úgynevezett nem önálló önfoglalkoztató (*dependent self-employed*) jelentette. Ebben a tanulmányban nem térek ki az önfoglalkoztató, egyéni vállalkozó stb. elnevezésbeli különbségekre, csupán azt jelzem, hogy a valódi vállalkozó és a munkavállaló között kialakult jogállás tartalma meglehetősen bizonytalan. Ez tükröződik több nyelvben a megnevezésekben is: *Arbeitnehmerähnliche*, *worker*, *le travailleur économiquement dépendant*. Megfigyelhető, hogy ezek a szavak a munkavállalóhoz és nem a vállalkozóhoz (*Unternehmerähnliche*) hasonló jogállásra utalnak. Ennek az oka egyértelműen az, hogy a jog valamilyen módon szeretné az amúgy is széles munkavállaló fogalmat⁸ tovább tágítani a munkát végző védelme céljából.⁹ Kérdés azonban, hogy ez a törekvés milyen hatással jár a gazdaságra és a szociális intézményekre. Továbbá: biztos, hogy a védelemnek a munkajog intézményei által kell megvalósulnia egy nem munkavállalói jogállás tekintetében?¹⁰

Kétségtelen, hogy *de iure* vállalkozói minőség ellenére ennek a rétegnek általában csekély esélye van a gazdasági forgalomban való *de facto* részvételre. Jellemzően csak egy megrendelő számára teljesítenek (aki többnyire a korábbi munkáltatójuk volt), rendszeresen és személyesen végzik munkájukat, és jövedelmük jelentős része is ebből a tevékenységből származik.

A platform által szervezett munkavégzés mindkét említett atipikus foglalkoztatási módszernél összetettebb problémákat vet fel. Az első szignifikáns jellemző a tevékenységek nagy fokú diverzitása.¹¹ Az egyes tevékenységek konkrét tartalmi különbségei mellett megfigyelhető, hogy míg a munkát végzők jelentős része szinte ugyanúgy dolgozik, mintha munkajogviszonyban állna, mások alkalmasszerűen, esetleg több platform által szervezeten végeznek munkát. Van, akinek élethivatás,

⁷ Leah F. Vosko: Legitimizing the Triangular Employment Relationship: Emerging International Labour Standards from a Comparative Perspective. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 19. (1997), 1. 65–67.

⁸ Robert Rebhahn: Die Arbeitnehmerbegriffe des Unionsrecht in der modernen Judikatur in des EUGH. *Europäische Zeitschrift für Arbeitsrecht*, (2012), 1. 3–34.; Nicola Kountouris: The Concept 'Worker' in European Labour Law – Fragmentation, Autonomy, and Scope. *Industrial Law Journal*, (2018), 2. 192–225.; Néhány meghatározó eset az Európai Bíróság gyakorlatából: Case 66/85 Deborah Lawrie-Blum v. Baden Württemberg [1986] ECR 02121.; Case 75/63 Mrs. M. K. H. Hoekstra (née Unger) v. Bestuur Bedrijfsvereniging voor Detailhandel en Ambachten [1963] ECR 177.; Case 53/81 D. M. Levin v. Staatssecretaris van Justitie [1982] ECR 1035.; Case 229/14 Ender Balkaya v. Kiesel Abbruch- und Recycling Technik GmbH [2015] EU:C:2015:455.

⁹ Volker Rieble: Die relative Verselbständigung von Arbeitnehmern – Bewegung in den Randzonen des Arbeitsrechts? *Zeitschrift für Arbeitsrecht*, (1998). 327–358.

¹⁰ Rieble (1998): i. m. 341–359.

¹¹ Kenney-Zysman (2016): i. m. 9–11.

egzisztenciális kérdés ez a fajta munka, másoknak csupán mellékes jövedelemforrás. A platform oldaláról vizsgálva, egyesek hatékony kontrollt gyakorolnak a rendszer felett, és így úgy tűnik, hogy munkáltatók, míg mások – alapvetően a tevékenység jellege miatt – ilyen funkciót nem látnak el.¹² Végezetül a diverzitást jól tükrözik az úgynevezett bloggeresetek, amelyeknél még az sem biztos, hogy egyáltalán fennáll-e valamilyen jogviszony a platform és a bloggerek között.¹³

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a platformfoglalkoztatás azon túl, hogy átalakítja a munkaerőpiacot, nagy hatással van a gazdaságra, a társadalomra és az egyes szociális intézmények alkalmazhatóságára. A jog egyelőre bizonytalan, amit a szabályozás és a jogalkalmazás heterogenitása mutat.¹⁴

A platform által végzett tevékenység előretörésének okai, hatásai

A foglalkoztatás és a munkavégzés változásairól

A platform által szervezett és végzett tevékenység megértéséhez fel kell vázolnunk a munkajog funkcióját. Számosan vallják, hogy ez a jogterület a munkavállaló mint gyengébb fél védelmét hivatott biztosítani. Ennek alátámasztására a munkavállaló alárendeltségét, személyi függőségét szokták előtérbe helyezni. Ez a felfogás az idők folyamán némileg megkopott,¹⁵ de kétségtelen, hogy napjainkra sem tűnt el nyomtalanul.¹⁶ Hangsúlyozni kell, hogy a munkajogot jellemző védelmi jelleg csak az egyéni viszonylatokra terjed ki, és a munkajog kollektív része ettől a védelemtől eltérő módon igyekszik a felek közötti egyensúlytalanságot tompítani.

¹² Jeremias Prassl – Martin Risak: Uber, Taskrabbit, and Co.: Platforms as Employers? Rethinking the Legal Analysis of Crowdwork. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 37. (2016), 3. 635–636.

¹³ Case No. 15-cv-02228-RS United States District Court Northern District of California *Jeung v. Yelp, Inc.* Decided Aug 13, 2015; *Tasini v. AOL, Inc.*, F.Supp.2d 734, 745 (S.D.N.Y. 2012), affd No. 12-1428-cv, 2012 WL 61766559 at *1 (2d Cir. Dec. 12, 2012). Az ígéretről lásd Martin Hogg: *Promises and Contract Law. Comparative Perspectives*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011. 211–219.

¹⁴ Lásd erről részletesen Rácz Ildikó: *A digitalizáció hatása a munkajog egyes alapintézményeire*. PhD-értekezés. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2020. 50–51.

¹⁵ Frank Maschmann: *Arbeitsverträge und Verträge mit Selbständigen. Rechtliche Qualifizierung von Dienstleistungsverhältnissen als Abgrenzungs- und Einordnungsproblem*. Berlin, Duncker & Humblot, 2001. 59.

¹⁶ Lásd Német Polgári Törvénykönyv (Bürgerliches Gesetzbuch [BGB]) 611a §; Wolfgang Hromadka: Zur Auslegung des § 611a BGB – eine historisch-dogmatische Analyse. *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*, (2018). 1583–1586.; Bernd Waas: The legal definition of the employment contract un section 611a of the Civil Code in Germany: An important step or does everything remain the same? *Italian Labour Law e-Journal*, 12. (2019), 1. 25.

A munkajog jelzett felfogása sajátos jogviszonyt kreált és vele együtt speciális jogállásokat a magánjogon belül. Komoly törekvések voltak a munkajognak a magánjogtól való elkülönítésére és valamilyen önálló személyiség-közösségi jogviszonyt rendező jogággá alakítására.¹⁷ A munkajog azonban szerződésen alapuló jogág, és a kógens szabályok csak addig terjedhetnek, ameddig a szerződés általános elveit nem annulálják. A tisztán a munkavállalót védő szabályozási rendszer mellett a munkajog egyre több piaci elemet vett át a tradicionális magánjogtól, és ez átalakította e jogág általános megítélését is. Ez a változás szükségszerű volt, hiszen a munkaerőpiac része az általános piaci rendszernek, és a munkaerővel való gazdálkodás a vállalkozói-munkáltatói policy egyik fontos eleme.¹⁸

A piacra, így a munkaerőpiacra is hatással van a technológiai váltás, és általában megfigyelhető, hogy egy új technológia bevezetése a legtöbbször racionalizálással, átszervezéssel jár együtt, ami óhatatlanul egyet jelent a munkavállalói létszám csökkentésével. A létszámcsökkentés, a feleslegessé vált munkavállalók többirányú problémát vetnek fel, amelyre a jog felemás módon reagált. Az úgynevezett „*active labour policy*” számos megoldási képletet állított fel, amelyek lényege a foglalkoztatás rugalmassá tétele és a diverzitás biztosítása volt. Ugyanakkor ragaszkodott a foglalkoztatás biztonságának fenntartásához, amelyet a *flexicurity* néven összefoglalt megoldások, programok fémjeleztek.¹⁹ E politikáknak közös jellemzője volt a hagyományos munkajogi védelem csökkentése, a munkaerőpiac átstrukturálása és a köztes időszakra jelentős szociális támogatás biztosítása. Ezek a megoldások azonban csak a gazdaság viszonylagos prosperitása mellett működtek, és a válság legkisebb jelére felszínre jöttek a bizonytalansági tényezők.

Az aktív munkaerőpiaci politikáknak azonban egy hatása megmaradt. Nevezetesen a feladatok említett kiszervezése, ami egyben a vállalkozások szerkezetének átalakítását is magával hozta. Az automatizálás, a robottechnika elterjedése azt eredményezte, hogy a tevékenységek egy részét nem a szervezeten belül, hanem azon kívül látták el a munkavállalók, az úgynevezett „mozgó munkahelyeken”.²⁰ A munkát teljesítők a legtöbb esetben munkavállalók voltak, azaz vonatkoztak rájuk a kógens munkajogi szabályok, amelyek ugyan országonként különbözőek voltak, de

¹⁷ Hugo Sinzheimer: Über Grundgedanken und die Möglichkeit eines Einheitsarbeitsrechts in Deutschland. In Hugo Sinzheimer – Sir Otto Kahn-Freund – Thilo Ramm: *Arbeitsrecht und Rechtssoziologie*. Frankfurt am Main, Europa Verlag, 1976. 35–62.

¹⁸ Kun Attila: A munkajog „privatizálása”? – Vállalatvezetési kódexek, magatartási szabályzatok a multinacionális vállalatoknál. *Miskolci Jogi Szemle*, 1. (2006), 1. 51–72.; Kun Attila: *A multinacionális vállalatok szociális felelőssége*. Budapest, Ad Librum, 2009.

¹⁹ A flexicurity koncepciójáról lásd Sonja Bekker: *Flexicurity: The Emergence of a European Concept*. Cambridge, Intersentia, 2012; European Commission: *Flexicurity in Europe. Administrative Agreement*. JRC N°31962-2010-11 NFP ISP – FLEXICURITY 2 Final Report. 2013.

²⁰ Eurofound – International Labour Office (ILO): *Working Anytime, Anywhere: The Effects on the World of Work*. Luxembourg, Publications Office of the European Union – Geneva, The International Labour Office, 2017.

bizonyos egységesítési törekvésekkel igyekeztek a globális védelem megteremtésére. Jó példa erre az EU munkajogi tárgyú rendeleteinek, irányelveinek hatása az egyes tagállamok munkajogára.

A munkának a tradicionális munkajogi keretből történő kiszabadítására irányuló erőfeszítéseket többnyire negatívan ítéli meg a munkajogászok közössége, azonban a kétségtelenül meglévő negatívumok ellenére az alábbiakra hívom fel a figyelmet. A munkaerőpiacon megjelent egy mobilizálható, mondhatni képeségei, képzettsége miatt konvertálható munkavállalói réteg, amelynek a munkája több szempontból is hatékonyabb volt a korábbinál. Erre a munkavállalóra a vállalkozásoknak egyre nagyobb igénye lett, és jelenlétük hatott a makrogazdaságra is. A hatékonyabb, rugalmasan lehívható szolgáltatásokra – amennyiben ilyen tevékenységről volt szó – a fogyasztónak is szüksége volt.

A következő lépés az volt, hogy azokat a tevékenységeket, amelyek elláthatók mind munkajogviszony, mind valamilyen polgári jogviszony alapján, *de iure* is átalakították, azaz jogállás-változtatás következett be. Ettől a pillanattól kezdve kétségessé vált a munkavégzés bináris szabályozása – munkáltató/munkavállaló versus vállalkozó/megbízott –, és valamit kezdeni kellett a fentiekben említett köztes réteggel. Annak ellenére, hogy ennek a jogállásnak a vizsgálata közvetlenül nem tárgya ennek a tanulmánynak, indokolt utalni arra, hogy a munkajog, különösen a jogalkalmazás komoly erőfeszítést tesz a jogállás „munkajogiasítására”, ami néha meglepő minősítésekhez vezet.²¹ A probléma megközelítése már önmagában azért aggályos, mert egy másik fogalom – a munkavállaló fogalmának – indikátorai által tesztelik a köztes zónát, és így negatív értelmezés alapján minősítik ezt a jogállást. Nem véletlen, hogy az eredmény esetről esetre változik.²²

A platform „berobbanása”

A napjainkban használt technológia, amely szinte az élet minden területén valamilyen formában jelen van, nagyon rövid idő alatt fejlődött ki. Az internet, a különböző közösségimédia-eszközök nemcsak egyes szokásainkat alakították át, de alapjaiban változtatták meg az emberi kapcsolatokat is. Ami a témát illeti, az internet jellegeből következően csoportképző, mondhatni tömegeket vonz és mozgat. A digitális platform által szervezett tevékenység csak akkor maradhat fenn, ha tömegekhez szól, és ennek a tömegnek az érdeklődését képes megtartani. Nem véletlenül szerepel a konstrukció megjelölésében a *crowd* kifejezés (*crowdsourcer*, *crowdworker*, *crowdsourcing*).²³ Ez azért érdekes elem, mert a tapasztalatok szerint a munkavégzők

²¹ *Byrne Brothers (Formwork) Ltd v Baird & others* [2002] IRLR 96.

²² Rácz (2020): i. m. 49–50.

²³ Jeremias Prassl – Martin Risak: Uber, Taskrabbit, and Co.: Platforms as Employers? Rethinking the Legal Analysis of Crowdwork. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 37. (2016), 3; Valerio

(munkát ajánló) és a munkát igénylők (ügyfél, végfelhasználó) száma nem csökken. Ennek következtében nagyon nehéz ezt a jelenséget a jog hagyományos eszközeivel minősíteni és kezelni.

Annak ellenére, hogy a platform által szervezett munkavégzés merőben új, jelentős mértékben támaszkodik a napjainkban már szinte hagyományosnak számító munkaerő-kölcsönzésre, sőt egyes megjelenési formájukban a *franchise*-ra. A különbségek azonban szignifikánsak. Jól kimutatható ez utóbbi, ha megnézzük, hogy az egyes szereplők hogyan minősítik a maguk jogállását. Ami a platformot illeti, magát közvetítőnek tünteti fel, szerepét abban látja, hogy összehozza a kínálatot és a keresletet.²⁴ Ez már önmagában legalábbis kétséges, ugyanis a kínálatot szervezni, megtartani, fejleszteni kell ahhoz, hogy a kereslet se csökkenjen, azaz a *crowd* fennmaradjon. Ehhez pedig bizonyos szabályozórendszert kell kialakítani, amely meghatározza a feltételeket mind a munkavégző, mind az ügyfél számára.²⁵ A platform kényszerűen ügyel arra, hogy magát ne munkáltatóként tüntesse fel, amit általában azzal fejez ki, hogy a munkavégzőt mint szerződéses partnerét *independent contractor*-ként nevesíti. A munkavégző esetében a képlet összetettebb, mert aki alkalmasszerűen végez munkát, illetve egzisztenciálisan nem kényszerül munkavállaló-szerű teljesítésre, kívül áll ezen a vitán. A többség viszont rendszeresen, üzletszerűen végzi a munkáját, ebből él, inkább választaná a munkavállalói jogállást, de ez a felfogás sem kizárólagos. Végezetül a felhasználó bizonyos tevékenysége miatt megjelenhet mint *co-employer*, habár ez a minősítés inkább csak informális, és korántsem azonos a munkaerő-kölcsönzésnél tapasztalható *joint employer* konstrukcióval.²⁶

A platform által szervezett munka rohamos térnyerése elképzelhetetlen a különböző applikációk nélkül. Az applikáció mind a leendő munkavégző, mind a leendő végfelhasználó rendelkezésére áll. A legtöbb esetben kétfajta szerződési feltétellel van szó. Témám szempontjából fontosabb a platform és a munkavégző közötti kapcsolat, mert az ezt rendező szerződési feltételek sokat elárulnak a platform általi munkavégzés jogi természetéről. Az applikációk alkalmazása azért vitte sikerre ezt a munkaszervezési módszert, mert a fentiekben említetteknek megfelelően minden

De Stefano: The Rise of the “Just-in-Time Workforce”: On-Demand Work, Crowdsourcing and Labour Protection in the “Gig-Economy”. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 37. (2016), 3. 471–503.; Aniket Kittur et al.: *The Future of Crowd Work*. 16th ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work (CSCW 2013), San Antonio (Texas), 2013.

²⁴ Lásd C-437/15. sz. Asociación Profesional Elite Taxi kontra Uber System Spain SL. ügyben Macier Szpunar főtanácsnok 2017. december 20-i indítványát. 52, 54, 56, 65. pont.

²⁵ General terms and conditions for clients – Valid for the use of our Self-Service Marketplace clickworker GmbH, Hatzper Straße 30, 45149 Essen, Germany; User Agreement Upwork Legal; Term of Use Helping Singapore Private Limited (UEN No. 201501510D, “Helping”); Amazon Mechanical Turk Participation Agreement (the „Agreement”); Uber Service Agreement.

²⁶ *Browning-Ferris Industries of California, Inc., d/b/a BFI Newby Island Recyclery, and FPR-II, LLC, d/b/a Leadpoint Business Services, and Sanitary Truck Drivers and Helpers Local 350, International Brotherhood of Teamsters, Petitioner*. Case 32–RC–109684, August 27, 2015; Prassl–Risak (2016): i. m. 3.

olyan tevékenységet el lehet végezni, illetve el lehet érni, amelyet ki lehet szervezni, amely nem igényli a hagyományos termelési vagy szolgáltatási infrastruktúrát.

A platform térnyerése és egyben hatása is a költségek csökkentésén múlik. Ezt gyakran azonosítják a személyi költségek csökkentésével, illetve a munkavégzők keresetének csökkentésével. A tapasztalatok azonban azt támasztják alá, hogy ez nem minden esetben igazolható, továbbá a költségek redukálásának jelentős része a hagyományos infrastruktúra kiiktatásához köthető. Látni kell azonban, hogy a költségek általában megmaradnak, és a csökkentés elsősorban a platform üzemeltetőjét érinti. Pontosabb tehát a költségek csökkentése helyett a költségek megosztásáról beszélni. A megosztás kifejezés ennek következtében a platformtevékenység egyik kulcsszava lett. A *shared economy*²⁷ azonban nemcsak a költségek megosztására vonatkozik. A platform a megosztás több dimenzióját is jellemzi, többek között a funkciók és a felelősség megosztását is. Lényeges továbbá, hogy a platform igyekszik kihasználni a kereslet és a szükséglet éppen aktuális állapotát, és a fogyasztói/felhasználói igények alakulását. Az úgynevezett igény szerinti gazdaság (*on demand economy*)²⁸ előnyeit azonban nemcsak a platform üzemeltetője igyekszik a maga előnyére fordítani, hanem számos esetben a munkát felajánló, a leendő *independent contractor* is. Ismeretes még egy elnevezés, amely ezt a fajta munkavégzést jellemzi, habár nemcsak a platformmunka során tűnik fel, nevezetesen a *gig-economy*.²⁹

A platform által szervezett munkavégzés tehát alapvetően képes átalakítani a gazdasági élet néhány szegmensét, hozzá kell azonban tenni, hogy mindez a fogyasztói szokások változása nélkül aligha történhetett volna meg. A platform egy megfelelő technológiai feltételekkel rendelkező és folyamatosan átalakuló társadalom és gazdaság szükségszerű velejárója. Az irodalomban, így a jogirodalomban is a platformmunka elemzése napjainkban szinte központi helyet foglal el. Lehet, hogy hatásának értékelése túldimenzionált, de fejlődése és felhasználtságának mutatói arra figyelmeztetnek, hogy alábecsülni sem lehet. Ez a megállapítás különösen a jog reagálására vonatkozik, amely hajlamos kategorikus, illetve sematikus megoldásokat választani. Ezek nagyobb hátránnyal járnak, mint előnnyel.

²⁷ Anna R. Davies et al.: Sharing Economies: Moving beyond Binaries in a Digital Age. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 10. (2017), 2. 209–230.

²⁸ Antonio Aloisi: Commoditized Workers: Case Study Research on Labor Law Issues Arising from a Set of on-Demand/Gig Economy Platforms. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 37. (2016), 3. 653–690.

²⁹ Gerald Friedman: Workers without Employers: Shadow Corporations and the Rise of the Gig Economy. *Review of Keynesian Economics*, 2. (2014), 2. 171–188.; De Stefano (2016): i. m. 461–470.; Keith Cunningham-Parmeter: Gig-Dependence: Finding the Real Independent Contractors of Platform Work. *Northern Illinois University Law Review*, 39. (2019), 3. 379–427.

A jog válasza a platform által szervezett gazdasági tevékenységre

Globális probléma, globális megoldás hiányában

A platform által szervezett foglalkoztatás szinte mindenütt azonos problémákat vet fel, azonban a jog reakciója korántsem egységes. A jogalkotás álláspontja nagymértékben függ az adott ország gazdaságától, az állam hozzáállásától a gazdaság szabályozását illetően. Ezen túl, a munkajog reakciója követi a jog általános szerkezetét, amennyiben egyes országok viszonylag tág teret engednek a megállapodásoknak, és így többé-kevésbé háttérbe szorulnak a hagyományos munkajogi intézmények által felvetett aggályok. Különösen a kollektív megállapodások és a versenyjog viszonylatában mutatkozik felfogásbeli különbség a liberális gazdaságpolitika és a piacot erősebben befolyásolni szándékozó megoldások között. A jogalkalmazás álláspontja sem tekinthető egységesnek. Ennek oka többek között visszavezethető arra, hogy a munkajogviszony meghatározására szolgáló tesztek sem azonosak, illetve az egyes elemek prioritása változik. Nem véletlen, hogy az egyre bonyolultabb tesztek sorában többször jelenik meg az úgynevezett észszerűségi teszt, amely gyakran a jogviszony minősítésénél az általános, racionális közfelfogásra hivatkozik.³⁰ Bármennyire is kézenfekvőnek tűnik ez a megoldás, a munkavégzési/foglalkoztatási módszerek folyamatos változása a róluk kialakított képet is alakítja.

A jog globális válaszadási lehetőségét ugyanakkor egy új „jogalkotási” rendszer segítheti elő. Ez pedig nem más, mint a nagy, multinacionális vállalkozások belső joga.³¹ Annak ellenére, hogy az általuk kialakított jogi rend korábban feszültségeket gerjesztett az egyes országok, majd nemzetközi szervezetek jogával, az utóbbi időben megfigyelhető a kölcsönös alkalmazkodás az egymás érdekeinek fokozottabb elismerése. Természetesen ez sem jelent homogén tartalmú választ a platformmunka által felvetett problémákra, de úgy tűnik, hogy teljes széttagoltságról már nem beszélhetünk.

Melyek a jog számára megoldandó kérdések? A legfontosabb a platform által szervezett struktúra minősítése, a jogviszony, illetve a jogviszonyok meghatározása. Erre azért van szükség, hogy ezt a jogi szerkezetet valahogyan el lehessen helyezni a magánjog szerződéses rendszerében. Ez azzal a kérdéssel is megfogalmazható, hogy a platformmunkához a munkajog vagy az általános szerződési jog eszközeivel kell-e közelíteni? Azonban, mint ahogyan igyekszem hangsúlyozni,

³⁰ Lásd különösen a *Pimlico Plumbers Ltd and another v Smith* [2018] UKSC 13 June 2018 ügyet.

³¹ Lance A. Compa – Tashia Hinchliffe-Darricarrère: Enforcing International Labor Rights through Corporate Codes of Conduct. *Columbia Journal of Transnational Law*, 33. (1995). 663–689; Scott A. Carson – Mark Baetz – Shelley McGill: *Codes of Conduct in the Private Sector. A Review of the Academic Literature from 1987 to 2007*. (h. n.), (k. n.), 2008; Jenkins Rhys: *Corporate Codes of Conduct; Self-Regulation in a Global Economy*. Technology, Business and Society Programme Paper Number 2, United Nations Research Institute for Social Development, 2001.

korántsem lényegtelen, hogy milyen munkajogról van szó, másképpen fogalmazva, milyen a munkajog és a magánjog viszonya? Ebben a tekintetben megközelítésbeli különbségek fedezhetők fel a *common law*-ra épülő angolszász – különösen amerikai – és az európai kontinentális jog között.

Ahhoz, hogy a platform által kialakított struktúrát, illetve struktúrákat minősíteni lehessen, meg kell határozni a résztvevők jogállását, valamint az egymáshoz fűződő jogi vagy tényleges kapcsolataikat. Ennek viszont előfeltétele magának a tevékenységnek a minősítése. A fentiekben jeleztem, hogy a platform közreműködésével végezhető tevékenységek tárháza meglehetősen széles, és ennek a munkának közvetlenül nem is tárgya, hogy ezeket részletesen elemezze. Vannak azonban olyan platformok és hozzájuk kötődő tevékenységek, amelyek még azt is kétségessé teszik, hogy egyáltalán platformmunkavégzésről van szó, fennáll-e a felek között valamilyen értékelhető jogi kapcsolat.³² Az alábbiakban a jelzett vitatott kérdéseket foglalom össze.

A platform által szervezett munkavégzés struktúrájáról

A platformmunka főszabályképpen nem véletlenszerű találkozásokon és hirtelen akaratelhatározáson alapul. Nem azt értem ez alatt, hogy a *crowdwork* már önmagában ne tartalmazna bizonyos esetlegességet, véletlenszerűséget, hanem arra utalok, hogy a résztvevők között egy meghatározott jogilag minősíthető kapcsolat áll fenn. Vannak azonban olyan esetek, amikor ennek a kapcsolatnak a léte is bizonytalan, legalábbis a platformmunka szempontjából. Ezek a már említett blogger ügyek. A *Jeung v. Yelp* ügy lényege, hogy egy adott platformra bejegyzéseket lehe-
tett írni a környék vállalkozásairól (étterem, szálloda, egyéb szolgáltatások stb.). Volt, aki kedvtelésből, rendszertelenül írt bejegyzéseket, de egy egyre jelentősebb számú – főként újságírókból álló – csoport rendszeresen, szakmailag megalapozott kritikákat, értékeléseket tett közzé.³³ Ez a csoport *class action*-nal élt, amelyben azt kérték, hogy a bíróság állapítsa meg, hogy ők jelentős mértékben hozzájárultak a platform népszerűségének és értékének növekedéséhez, ezért a *Yelp*-et kötelezze arra, hogy őket munkavállalóként ismerje el, és ennek megfelelően díjazza.³⁴ Többen azt állították, hogy a pusztá regisztráción túl a platform bérelte (*hired*) őket, hogy bizonyos szempontok szerint írjanak véleményeket, és állítólag a platform ellenőrizte az időbeosztásukat és egyéb feltételek meglétét. Mások azt panaszolták, hogy őket figyelmeztetés és indokolás nélkül elbocsátották (*fired*). A fő kérdés az volt, hogy

³² Lásd a Case No. 15-cv-02228-RS United States District Court Northern District of California *Jeung v. Yelp, Inc.* Decided Aug 13, 2015.

³³ Ezek színvonalára, szakmai megalapozottságára jellemző volt, hogy mások is szakvéleményt, tanácsot kértek tőlük.

³⁴ *Jeung v. Yelp, Inc.* 1.

ezek „az állítólagos” nyilatkozatok alkalmasak-e arra, hogy a felek kapcsolatát munkajogviszonynak minősítsék. A bíróság az észszerűség és a jogalkalmazói tapasztalat alapján azt állapította meg, hogy a felperesek által használt kifejezéseket saját kontextusukban kell elemezni, és ezek tartalma végeredményben nem más, mint a regisztráció alapján történő tevékenység, amelyet bármely önkéntesen regisztrált személy folytathat. Ebből következően, önmagában az a tény, hogy a *Yelp* ebből a tevékenységből nyereségre tett szert, még nem alapozza meg, hogy a bloggerek a platform számára szolgáltatást végeznek. A bíróság kifejtette, a jogszabályok és a jogalkalmazás ugyan kiszélesítette a munkavállaló fogalmát, de az a személy, aki a kompenzációra történő utalás vagy ígéret nélkül, alapvetően saját kedvéért végez munkát, nem tartozik a munkavállaló fogalmába, és ezen az sem változtat, ha a másik fél ebből a tevékenységből haszonra tesz szert.³⁵

Ez az ügy nem azért tanulságos, mert nem minősítette a bíróság munkavállalónak a bloggereket, hanem azért, mert nem állapított meg közöttük olyan értékelhető jogi kapcsolatot, amely a platformra bármilyen kompenzációs kötelezettséget rótt volna. Természetesen a platformmunka résztvevői között létezik jogilag releváns kapcsolat, de korántsem mindegy, hogy kik között, és milyen jellegű, és az sem, hogy melyik határozza meg a platform által szervezett munkát (szolgáltatást).

Ezzel a problémával részletesen foglalkozott az irodalom, elemezve az összes szóba jöhető változatot.³⁶ A következőkben ezekre a vizsgálatokra támaszkodom. Az egyes kapcsolatok többféle minősítést tesznek lehetővé. Amennyiben a végfelhasználó és a munkavégző személy jogviszonyát helyezzük előtérbe, úgy a platform szerepe elhanyagolható, valóban csak közvetítő funkciót lát el, ami ebben a konstellációban valójában akár helyettesíthető és kiiktatható. Összetettebb ennél az a konstrukció, amelyben a platform és a végfelhasználó jogviszonyát emeljük ki. Ez könnyen azonosítható lehet a munkaerő-kölcsönzéssel, igaz, hogy egy ilyen minősítéshez több feltétel meglétére lenne szükség. Nem kell feltétlenül munkaszerződésnek fennállnia a platform és a munkavégző között, de a tényleges teljesítés folyamatából egy ilyen következtetés is elképzelhető. Amennyiben megtartjuk a munkavégzőt vállalkozó jogállásának, nem annullálhatjuk a platform jelenlétét, mert valamilyen funkciója van a felhasználó és a munkavégző találkozásában.

És ezen a ponton jutunk a platformmunka Janus-arcához, ami közelebb visz a konstrukció lényegéhez. A kiindulópont az, hogy a végfelhasználó főszabályképpen nem egy konkrét személyt, hanem egy bizonyos szolgáltatást akar (taxi, takarítás, kerti munka stb.). Ennek a biztosítására a platformapplikáció kiválóan alkalmas, mert biztosítja a racionális kiválasztódást és az összekapcsolást.

³⁵ *Jeung v. Yelp, Inc.* 1. Motion and Dismiss. Hasonló döntés született a HufPost-ügyben is. *Tasini v. AOL, Inc.*, F.Supp.2d 734, 745 (S.D.N.Y. 2012), affd No. 12-1428-cv, 2012 WL 61766559 at *1 (2d Cir. Dec. 12, 2012). Az ígéretről lásd Hogg (2011): i. m. 211–219.

³⁶ Prassl–Risak (2016): i. m. 629–634.

A továbbiakban azt kell feltárni, hogy ennek a folyamatnak a teljesítés szakában ki a generálója, azaz ki gyakorolja rá a legnagyobb befolyást.

Nyilván nem jöhet számításba a végfelhasználó, hiszen főszabályképpen ő egy más által biztosított lehetőséget kíván igénybe venni, és ami befolyása van a munkavégző minősítését illetően, az is csak a más által rendelkezésre bocsátott eszközök révén lehetséges. A munkavégző – a tényleges, konkrét feladatot teljesítő – helyzete némileg más, mert a rendszerbe történő belépést követően döntési lehetőségei viszonylag tágak. Amennyiben megteheti, nem rendszeresen teljesít, kihagy periódusokat, más platformok rendszerébe is beléphet stb. A többség azonban nincs abban a helyzetben, hogy a platformkonstrukció által nyújtott lehetőségeket kihasználja, gyakorlatilag egy munkavállalóhoz hasonlóan végzi tevékenységét. Ez alatt csupán azt értem, hogy rendszeresen, személyesen és csak egy platform szolgáltatását igénybe véve, továbbá jövedelme döntő többsége ebből a tevékenységből származik.

Ezzel a fajta teljesítési móddal összefüggésben azonban még nem érintettük a platform tevékenységét. Csupán odáig jutottunk el, hogy egy potenciális szolgáltatást végző belép a platform rendszerébe. Ez viszont még nem minősíti a jogállását. Lehet független vállalkozó – mint ahogyan jogilag aposztrofálják, lehet *dependent contractor*, de akár munkavállaló is.³⁷ Jogállásának minősítését nem elnevezése, hanem részben saját lehetőségei és ehhez idomultán a platform által meghatározott korlátok határozzák meg.

A platformok eszközei a rendszer működtetésére egyrésztől determináltak, másrésztől széles skálán mozognak. A determináció alatt azt értem, hogy a platformnak a rendszer fenntartása érdekében közvetlen vagy közvetett ellenőrzést kell gyakorolnia annak működése felett. Azon túl, hogy a munkavégzőket milyen módon ellenőrzi, ösztönzi, illetve készíti/kényszeríti a teljesítésre, a végfelhasználók szokásait, igényeit és ezek változásait is szem előtt kell tartania. Mindebből következően a platform jóval több, mint egyszerű közvetítő, hiszen fennmaradásához az egész konstrukció, a folyamatok összessége urává kell válnia.

Álláspontom szerint azonban ez még mindig nem jelenti azt, hogy a platform munkáltató lenne. *Prassl* és *Risak* a hivatkozott munkájukban a munkáltató fogalmát a funkcionális megközelítéssel kísérik feltárni.³⁸ Ha alaposabban megvizsgáljuk ezeket a funkciókat, láthatjuk, hogy többségük minden kétoldalú kötelemben megtalálható, attól válnak sajátosan munkáltatói funkcióvá, hogy az egyik szerződési fél az egyes funkciókat olyan tartalommal képes megterhálni, amely más kötelemben a hasonló funkciókra nem jellemző. Így a jogviszony keletkezése

³⁷ C-437/15. sz. Asociación Profesional Elite Taxi kontra Uber System Spain SL. ügyben Macier Szpunar főtanácsnok 2017. december 20-i indítványa, 54.

³⁸ Ezek az alábbiak: Inception and Termination of the Employment Relationship; Receiving Labor and Its Fruits; Providing Work and Pay; Managing the Enterprise – Internal Market, Managing the Enterprise – External Market. *Prassl–Risak* (2016): i. m. 637.; Lásd bővebben Jeremias Prassl: *The Concept of Employer*. Oxford, University Press, 2016. 155–194.

és megszüntetése általános joga a szerződés feleinek, sajátos munkáltatói joggá legfeljebb azáltal válnak, hogy a munkajog az egyenlő bánásmód követelményekkel és a felmondásvédelmi rendszerekkel – több-kevesebb mértékben – befolyásolja ezeknek a jogoknak a gyakorlását. A munka eredményeinek a felhasználása sem más, mint a másik fél szerződéses kötelezettségének az elfogadása, amely elmulasztásának magánjogi következményei vannak. A munka (foglalkoztatás) és a bérfizetés biztosítása már felmutat bizonyos munkajogi sajátosságokat, különös tekintettel a foglalkoztatási kötelezettségre, de ezt sem lehet mechanikusan adaptálni a platformra.³⁹ A vállalkozás belső irányítása, a folyamatok ellenőrzése egészen a végrehajtásig ugyan jellemzi a munkáltatói magatartást, de ez álláspontom szerint minden gazdasági/vállalkozói szervezet sajátja egyben. Ugyanez mondható el a vállalkozás külső piacainak ellenőrzése tekintetében. Mindebből következően nem pontos az az álláspont, hogy a munkáltatói minőséget alapvetően nem a jogállást megalapító jogviszony, hanem a szerződéses fél tényleges funkciója kontextusában kell vizsgálni.⁴⁰ Ugyanis a felsorolt funkciók szinte minden szerződéses kapcsolatban feltűnnek, több-kevesebb intenzitással és eltérő jelleggel. Utalok ezzel összefüggésben a személyes alárendeltség és a gazdasági függőség közötti lényegi különbségre, amelynek összemosása meglepő következtetések levonásához vezetett például a franchise-vevő minősítésénél.⁴¹

Megosztott munkáltatói funkciók?

Mint ahogyan az alábbiakban bemutatom, a jogalkalmazás nem kevés esetben néhány funkció kiemelésével egyszerűen munkáltatónak minősíti a platformot, és ezáltal azt sugallja, hogy a munkavégző munkavállaló, és a köztük lévő jogviszony valamilyen sajátos munkajogviszony. A hivatkozott tanulmány szerzői láthatólag igyekeznek elkerülni a sematikus minősítést, ennek érdekében a feladatok gyakorlásának megosztása konstrukcióját vázolják fel.⁴² Ennek leírása, és bizonyítása meglehetősen nehéz, különösen a felelősség megosztása tekintetében. A tét ebben a vonatkozásban nem kevesebb, mint a munkajogi vagy a magánjogi felelősségi rendszer közötti választás, de egyvalami biztosnak látszik, hogy a felelősség kizárása egyik rendszerben sem lehetséges. Erről árulkodik egyébiránt a platformok által működtetett biztosítási rendszer.

³⁹ *Pimlico Plumbers Ltd and another v Smith* [2018] UKSC 29.

⁴⁰ Prassl–Risak (2016): i. m. 645–646.

⁴¹ David J. Kaufmann et al.: A Franchisee is Not the Employer of its Franchisees or Their Employees. *Franchise Law Journal*, 34. (2015), 4. 439–502; Norbert Horn – Martin Henssler: Der Vertriebsfranchisenehmer als selbstständiger Unternehmer. *Zeitschrift für Wirtschaftsrecht und Insolvenzpraxis*, 1998; Daniel B. Pasternak – Naomi Y. Perera: The NLRB's Evolving Joint-Employer Standard: Browning-Ferris Industries of California Inc. *ABA Journal of Labor & Employment Law*, 31. (2016), 2. 295–324.

⁴² Prassl–Risak (2016): i. m. 646–649.

A Prassl által adott funkcionális munkáltatói fogalomnak⁴³ kétségtelenül erénye, hogy bizonyos fogalmak megközelítése során szakít a hiányból való kiindulással, azaz nem azt vizsgálja, mi nem található egy adott jogállás mögött, hanem azt, hogyan lehetne az adott körülmények között a legpontosabban minősíteni azt. A jogviszony, illetve a jogállások tisztázása azért lényeges, mert arra a kérdésre kell választ adni, hogy felmerül-e szociális védelmi igény, és amennyiben igen, milyen jellegű védelem alkalmazható.

A jog tradicionális válasza egy új jelenségre

Függetlenül attól, hogy egy viszonylag liberális vagy konzervatívabb megközelítéssel kezeli a jog a platformmunkát, a kiinduló- és elhatárolási pont minden esetben a munkajogviszony, és a platform munkáltatói, valamint a munkavégző munkavállalói minőségének vizsgálata.⁴⁴ Ennek kétségtelenül előnye, hogy legalább van egy viszonylag biztosnak tűnő pont, amelyhez vissza lehet nyúlni, vagy el lehet tőle határolódni. Hangsúlyozom, hogy viszonylag, mert a munkajogviszony fogalma régiónként más felfogású definíciót eredményezett, egymástól eltérő tesztek szolgálnak a minősítés alapjául. Jól tükrözi ezt az egyes ítéletek egymástól merőben különböző tartalma.⁴⁵ A részletek ismertetése nélkül állítható, hogy a jogalkotás is két egymástól merőben eltérő megoldás között hezitál. Amennyiben felerősíti a platformmunka munkajogviszonyt idéző elemeit, olyan korlátokat állít fel, amelyek nem biztos, hogy célszerűek a platformtevékenységek szabályozására. Ráadásul, amennyiben ennek ellenére nem mondja ki világosan, hogy a munkát végzők munkavállalók, úgy a versenyjog és a munkajog közötti diszkrepanciát erősíti.⁴⁶ A másik tendencia lényege, hogy a platformok által szervezett munka fejlődésébe csak végső esetben avatkoznak be, és a piac érvényesülését engedik.

Megemlítendő továbbá, hogy a tradicionális munkajogi struktúrára épülő EU-jog attól kezdve zavarban van a fogalmak egzakt meghatározásával, és ebből következően az egyes jogi normák személyi hatályával, amióta a munkavégzők bináris kategorizálása bizonytalanná vált az említett köztes kategória feltűnésével.⁴⁷ Ez egyben azt is jelenti, hogy a munkajogi szabályozás egysége megbomlott,

⁴³ ...our concept of the employer should come to mean *the entity, or combination of entities, playing a decisive role in the exercise of relational employing functions, and regulated or controlled as such in each particular domain of employment law*. Prassl–Risak (2016): i. m. 646.

⁴⁴ A különböző szintű bírósági döntések részletes bemutatását lásd Rácz (2020): i. m. 49–50. Az Uber-ítéletek elemzését lásd Rácz Ildikó: „Uber ítéletek” – Klasszifikációs kérdés új kontösben? *Pécsi Munkajogi Közlemények*, 12. (2019), 1–2. 75–86.

⁴⁵ Rácz (2020): i. m. 49–50.

⁴⁶ Tamás Gyulavári: Collective Rights of Platform Workers: The Role of EU law. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 27. (2020), 4. 406–424.

⁴⁷ Rebhahn (2012): i. m. 3–34.

és inkább megrekedt egy korábbi állapot akkor stabilnak tűnő szabályozásánál, mintsem valamilyen jövőképet vizionálna. Bebizonyosodni látszik, hogy – többek között – a platformmunka által felvetett problémákra csak munkajogi megoldást nem lehet találni.

Az általános szerződési jog lehetséges szerepe a platformmunka által felvetett dilemmák feloldásában

Okoz-e valamilyen válságot a platform által szervezett munkavégzés

A platformmunkát olyan új jelenségként szokták leírni, amely lehetővé teszi az adóelkerülést, jogtalan versenyelőnyt biztosít a hagyományos foglalkoztatási formákhoz viszonyítva, és a munkavégzők számára nem, vagy csak alacsony szintű védelmet biztosít.⁴⁸ A hivatkozott és egyéb dokumentumokból, szakértői anyagokból kitűnően a platformmunkát valami máshoz hasonlítják, és annak függvényében minősítik ezt az új munkavégzési/foglalkoztatási módszert. Számomra ez a megközelítés azért tűnik leegyszerűsítettnek, mert a tárgyalt *crowdwork*, illetve a *gig-economy* nem önmagáért alakult ki, előzményei voltak, és számos más változással járt együtt. Így alapvetően megváltozott a vállalkozói szervezeti struktúra és magatartás, az úgynevezett *corporate governance*. Az sem mellékes, hogy a fogyasztói magatartások sem azonosak a több évtizeddel ezelőtti szokásokkal, többek között azért sem, mert a termelés és a szolgáltatások mögött lévő technológiák a kereslet és a kínálat felgyorsulását hozták magukkal, úgy is fogalmazhatunk, hogy kialakult az úgynevezett szubjektív hiány.

A platformmunkát álláspontom szerint a gazdaság igényei és a polgárok szociális szükségleteinek a rendszerébe beillesztve lehet megítélni. Korántsem azt állítom, hogy a platformmunka többször hangoztatott előnyei minden mást háttérbe szorítanak, de nem is szeretném ezeket az előnyöket alábecsülni. Utalok továbbá arra, hogy a foglalkoztatás és a munkavégzés egy-egy korszaka utáni átalakulás mindig feszültségekkel járt, és az új módszereket korábban is az azt megelőző rendszerrel igyekeztek összehasonlítani.

Kétségtelen, hogy a munkaerőpiac egy része átalakult, vagy éppen átalakulóban van. Ez az átalakulás számos, korábban a hagyományos foglalkoztatási rendszerben dolgozót úgynevezett önállóvá tett, elsősorban *de iure*, ami nem minden esetben hozta magával a gazdasági önállóságot. Az önállóság ugyanakkor együtt jár a döntés viszonylagos szabadságával és egyáltalán nem viszonylagos felelősségével. Ez már önmagában a védelem csökkenésének vagy egyenesen hiányának érzetét kelti.

⁴⁸ Lásd Joachim Schuster – Leonie Nora Rinke: *Draft EU Directive on Platform Work*, 2018. European Parliament, Directive of the European Parliament and of the Council on Digital Platform Worker, Proposal, 2019.

A platformmunkának a hagyományos foglalkoztatási módszerrel való összehasonlítása egyben azt is jelenti, hogy a munkavégző védelmét, illetve a platform működtetője túlhatalmának korlátozását alapvetően a munkajog eszközeivel igyekszik a jog, a jogpolitika megoldani. Ez a törekvés többek között azért nem lehet eredményes, mert számos bírósági ítélet is árnyaltabban közelít a platformstruktúra jogállásaihoz, elismerve azt, hogy a munkát végző személy nem minden esetben munkavállaló.⁴⁹ Az már más kérdés, hogy ők *independent contractornak* minősíthetők-e. Ezen a ponton a védelem kérdése, illetve ennek a jogállásnak a kezelése túlmutat a platformmunkán, minden olyan konstrukciót érint, ahol ez a köztes jogállás megjelenik. Az alábbiakban tehát azt a kérdést érintem, hogy a jognak milyen eszközei vannak ennek a helyzetnek a rendezésére

A szerződésre alapított megközelítés – általános jellemzés

A kiindulópont a munkajog szerződéses alapozása, illetve az a premissza, hogy a munkaszerződés sem történetileg, sem dogmatikailag nem választható le az általános szerződés jogától. Ez egyértelmű a *common contract law* rendszerében, de a kontinentális magánjog fejlődése sem mutat ebben a tekintetben lényeges eltérést.⁵⁰ A munkajognak a magánjogtól történő mesterséges leválasztására a szocialista jogban történt kísérlet, amelynek következményeit napjaink hazai munkajoga is magán viseli. Ebben a kontextusban a munkajog valamiféle szociális jogként jelenik meg, amely elsősorban közjogi eszközökkel védi a gyengébb felet, a munkavállalót.

Ez a megközelítés egy meghatározott korban, egy meghatározó munkavállaló-típus tekintetében alkalmas volt egy sajátos munkajogi intézményrendszer kiépítésére és alkalmazására.⁵¹ Ez a munkavállalói típus – a *Fabrikarbeiter* – azonban később differenciálódott, és a munkavállaló kategórián belül is számos változat jelent meg, amelyek külön, speciális védelmet igényeltek. Majd megjelent az említett köztes zóna, akik már kiléptek a munkajog keretei közül. A folyamat nem ma kezdődött, hiszen már a múlt század nyolcvanas éveiben is téma volt a munkajogból való „menekülés” feldolgozása.⁵² Ettől kezdve erősödött az a törekvés, hogy a munkavállaló fogalmát erre a nem munkavállalói rétegre is kiterjesszék, és a munkajog eszközeivel biztosítsanak számukra védelmet.

⁴⁹ Christina Hießl: *Case Law On The Classification Of Platform Workers: Cross-European Comparative Analysis And Tentative Conclusions*. Report prepared for the European Commission, Directorate DG Employment, Social Affairs and Inclusion, Unit B.2 – Working Conditions, within the framework of the European Centre of Expertise in the Field of Labour Law, Employment and Labour Market Policies (ECE), Brüsszel, 2021.

⁵⁰ Kiss György: *A foglalkoztatás rugalmassága és a munkavállalói jogállás védelme*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 41–107.

⁵¹ Rieble (1998): i. m. 330.

⁵² Klaus Firlley: Flucht aus dem Arbeitsrecht. *Das Recht der Arbeit*, (1987), 4–5. 271–289, 411–422.

Rieble más személettel közelíti meg ezt a problémát. Számára az a kérdés, hogy ezt a csoportot miért nem a vállalkozó oldaláról elemzi a jog, és miért nem a magánjog (gazdasági jog) eszközeivel biztosítja az észszerű kockázatviselés és a piaci forgalomban való reális részvétel lehetőségét?⁵³ Ez egyben azt is jelenti, hogy az úgynevezett köztes réteg viszonyainak szabályozása tekintetében a munkajog eszközei visszaszorulnak. Hangsúlyozom, hogy nem álvállalkozásokról van szó, nem érvénytelen szerződésekről, hanem *de iure* magánjogi szerződésekről. Kétségtelen ugyanakkor, hogy ez a szerződés a legtöbb esetben nem fejezi ki azt a gazdasági funkciót, amely általában a vállalkozásokra jellemző, azaz a mástól döntően nem függő részvételt a gazdasági jogügyleti forgalomban.

Ezen a ponton az elemzők általában szinte megoldhatatlan dilemmával szembesülnek, nevezetesen a függőség megítélése okoz elhatárolási problémákat. Bizonyos, hogy a gazdaságban senki nem független, még a legnagyobb gazdasági vállalkozások is valamilyen tényező által befolyásoltan működnek. Ez lehet a bank, más vállalkozásokkal való stratégiai kapcsolat miatti magatartás stb. Kétségtelen azonban, hogy ez nem azonos a munkavállalói alárendeltséggel, amelyet még ma is a személyi alárendeltséggel fejeznek ki. A *dependent contractor*, illetve az ugyanígy minősíthető platformmunkások túlnyomó többségének a helyzete a kettő között van. Ebből következően teljes egészében sem a munkajog, sem a magánjog szabályai általi rendezés nem lenne célravezető.

Mi az, ami a munkajogból feltétlenül kell? Ha a munkavégzés minimális feltételeit elemezzük, és azok eredetét a különböző alapjogi, szociális jogi dokumentumokból vezetjük le, végeredményben olyan elemeket kapunk, amelyek a tartósan munkavégző személy alapvető egzisztenciális helyzetével, egészségi állapotával, másképpen fogalmazva munkaerejének reprodukciós képességével vannak összefüggésben. Ezek mellőzése a tárgyalt kategóriára vonatkoztatva elképzelhetetlen.

Mi az, ami a magánjogból (gazdasági jogból, versenyjogból) alkalmazható? Ha a szerződésre vonatkozó különböző dokumentumokat elemezzük,⁵⁴ az egyes részletek különbözősége ellenére meghatározhatók a szerződéskötő felek egymás közötti kapcsolatát rögzítő elvek és szabályok. Ezek közé tartozik magának a szerződésnek az értelmezése, a szerződés megkötése minimális feltételeinek rögzítése, az általános feltételek alkalmazása, az összeférhetetlenségi szabályok lefektetése, a felelősségi kérdések rendezése, különös tekintettel a közreműködőért való felelősségre, a teljesítés szabályainak meghatározása, a módosítás, megszüntetés stb. szabályozása.

A legfontosabb kérdés azonban az, hogy pontosan mi legyen egy esetleges jövőbeli szabályozás személyi hatálya. Ebben a tekintetben a munkavégzésre vonatkozó szabályok bináris szerkezetének felbomlása lehet a kiindulópont. Ebből a szempontból tanulságos *Freedland* két tanulmányát felidézni. Az 1976-ban megjelent alapvető

⁵³ Rieble (1998): i. m. 334.

⁵⁴ Restatement (Second) of Contracts, Principle of European Contract Law.

műve a munkaszerződésről mint a munkajog alapintézményéről szólt.⁵⁵ Mintegy bő két és fél évtizeddel később megjelent monográfiájának a *The Personal Employment Contract* címet adta.⁵⁶ Ez utóbbi műben két hibás megközelítésre hívja fel a figyelmet. Egyrészt a munkaszerződés egységességének téves ábrázolására, másrészt a munkaszerződés és a többi személyes munkavégzésre irányuló szerződés közötti dualitás szintén elhibázott modellezésére.⁵⁷

A *personal employment contract* konstrukciója rendkívül összetett probléma, hiszen azon túl, hogy különböző jogi konstrukciók összehangolását igényli, feltételezi a tradicionális munkajognak tulajdonított érdekek és értékek átalakítására való hajlandóságot és egyben a gazdasági ügyleti forgalommal szemben is hasonló követelményeket támaszt. Úgy látszik azonban, hogy bizonyos kezdeményezések már megtörténtek, amennyiben a résztvevők és a jogrend megoldást próbál találni a feltételek kialakítására, valamint a kartelltilalom ártértékelésére. Az út azonban még meglehetősen hosszú, hiszen egy-két kivételtől eltekintve a platformmunka még mindig a munkavégzés szabályozásának bináris keretébe helyeződik, és a jogalkalmazás általában osztja ezt a megközelítést.

Lehetséges megoldás a platform általi munka jogi értékelésére

Az érintett *personal employment contract* – mint *sui generis* jogintézmény a munkavállalóhoz hasonló személyek jogállásának leírására megfelelő lehet, amennyiben kidolgozása kellő pontossággal megvalósul. Álláspontom szerint azonban ez a megoldás nem alkalmazható a platformokra. A szolgáltatást nyújtók eltérő motivációja, a tevékenységek sokszínűsége, az ellenőrzés mennyiségi és minőségi különbségei, valamint a kölcsönös jogok és kötelességek megléte vagy hiánya nem ad kellő alapot ennek a tevékenységnek az egységes megítélésére.

Ami a platformot illeti, lehetséges, hogy tevékenysége átfogja a hagyományos munkáltató funkcióit, annak jogkörét, kötelességeit. Így például az ellenőrzést és a nem megfelelő szolgáltatás esetén történő jogkövetkezmények alkalmazását nem tudja leplezni az új technológiai eszközök nyújtotta lehetőségek által, nevezetesen az algoritmusok alkalmazásával ugyanúgy ellenőrzi a szolgáltatást nyújtó munkáját, mint az egyéb munkáltatók.⁵⁸ A platform általi munkavégzés trianguláris szerkezete felveti a munkaerő-kölcsönzéssel való hasonlóságot, ami többek között annak

⁵⁵ Mark Freedland: *The Contract of Employment*. Oxford, Clarendon Press, 1976.

⁵⁶ Mark Freedland: *The Personal Employment Contract*. Oxford, Oxford University Press, 2003; lásd még Mark Freedland – Nicola Kountouris: *The Legal Construction of Personal Work Relations*. Oxford, Oxford University Press, 2011.

⁵⁷ „*The false unity of the contract of employment; The false duality between the contract of employment and other personal work or employment contract.*” Freedland (2003): i. m. 15–27.

⁵⁸ Alex Rosenblatt – Luke Stark: Algorithmic Labor and Information Asymmetries: A Case Study of Uber's Drivers. *International Journal of Communication*, 10. (2016). 3759–3784.

az alátámasztására szolgál, hogy a platform nem kerülheti el a munkáltatót terhelő köteleességeket és felelősséget. Amennyiben a platform munkáltatónak minősül, úgy a szolgáltatás nyújtójának jogállása munkavállaló. A szolgáltatás fogadója azonban csak abban az esetben osztja a felhasználó felelősségét, ha a munkaerő-kölcsönzés egyértelműen megállapítható. Felelőssége egyebekben a polgári jog szabályai szerint alakul.

Lehetséges egy olyan képlet is, hogy a platform nem munkáltató, azonban a szolgáltatás nyújtója az úgynevezett *economically dependent contractor* helyzetében van. Azaz, nem munkavállaló, de nincs abban a helyzetben, hogy ténylegesen vállalkozóként (*independent contractor*) jelen lehessen a jogügyleti forgalomban. Végezetül a szolgáltatás nyújtója megjelenhet tényleges vállalkozóként is, több platformmal állhat jogviszonyban, szabadon dönthet az adott munka elvállalásáról. Kétségtelen, hogy ez inkább elvi jelentőségű, hiszen így éppen a foglalkoztatás és a munkavégzés tömegjellege szorul háttérbe.

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy olyan folyamatról van szó, amelyre a hagyományos munkajogi eszközökkel előremutató megoldás nehezen található. Ezzel nem azt állítom, hogy a platform szervezésében dolgozók jelentős része ne szorulna védelemre, és ezt a védelmet biztosítani is kell. Kétségtelen azonban, hogy a munkavállalókat megillető védelem egésze nem adaptálható mindenkire, aki a platform által nyújt valamilyen szolgáltatást. Ezt támasztja alá az irányelv javaslat „a platformalapú munkavégzés munkakörülményeinek javításáról”.⁵⁹ Ebből a szempontból figyelemre méltó a javaslat 1. cikkéhez fűzött magyarázat. Ennek értelmében:

„Általános szabályként az irányelv azokra a személyekre vonatkozik, akik az adott tagállamban a hatályos jog, a kollektív szerződések vagy a gyakorlat által meghatározott munkaszerződéssel vagy munkaviszonnyal rendelkeznek, vagy akik esetében a tények értékelése alapján ezek valamelyike feltételezhető, figyelembe véve az EUB ítélkezési gyakorlatát is.”

Ennek a megközelítésnek az a célja, hogy felölelje azokat a helyzeteket is, amikor a platformalapú munkát végző személy foglalkozási státusza nem egyértelmű (ideértve a színlelt önfoglalkoztatás eseteit is), lehetővé téve e státusz helyes meghatározását. Látható, hogy több érdek által meghatározott intézményről van szó, és a jövőbeli szabályozás tartalmának mind a fogyasztók gazdasági igényeinek, mind a munkavégzők szociális szükségleteinek meg kell felelnie. Ezt a foglalkoztatási-munkavégzési formát azonban megkerülni nem lehet.

⁵⁹ European Commission: *Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Improving Working Conditions in Platform Work*. COM(2021)762 végleges (2021. december 9.).

The Social and Economic Impact of Platform Employment and the Legal Response to That

Abstract

One of the most significant uses of digital platforms is the organisation and coordination of activities. If we compartmentalise “platform employment” – more precisely the activity carried out through the platform, or in the organisation of it – according to the nature of the work, we can find many that could be done by traditional employment, as well. This already raises the question of what new elements the work organised by the platform has, compared to previous atypical employment/working methods. In conclusion, in addition to transforming the labour market, platform-employment has a major impact on the economy, society and the employability of individual social institutions. The law is still uncertain, as shown by the heterogeneity of regulation and enforcement.

Felhasznált irodalom

- Aloisi, Antonio: Commoditized Workers: Case Study Research on Labor Law Issues Arising from a Set of on-Demand/Gig Economy Platforms. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 37. (2016), 3. 653–690.
- Bekker, Sonja: *Flexicurity: The Emergence of a European Concept*. Cambridge, Intersentia, 2012.
- C-437/15. sz. Asociación Profesional Elite Taxi kontra Uber System Spain SL. ügyben Macier Szpunar főtanácsnok 2017. december 20-i indítványa.
- Carson, Scott A. – Mark Baetz – Shelley McGill: *Codes of Conduct in the Private Sector. A Review of the Academic Literature from 1987 to 2007*. (h. n.), (k. n.), 2008.
- Compa, Lance A. – Tashia Hinchliffe-Darricarrère: Enforcing International Labor Rights through Corporate Codes of Conduct. *Columbia Journal of Transnational Law*, 33. (1995), 663–689.
- Cunningham-Parmeter, Keith: Gig-Dependence: Finding the Real Independent Contractors of Platform Work. *Northern Illinois University Law Review*, 39. (2019), 3. 379–427.
- Davies, R. Anna – Betsy Donald – Mia Gray – Janelle Knox-Hayes: Sharing Economies: Moving Beyond Binaries in a Digital Age. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 10. (2017), 2. 209–230. Online: <https://doi.org/10.1093/cjres/rsx005>
- De Stefano, Valerio: The Rise of the “Just-in-Time Workforce”: On-Demand Work, Crowdwork and Labour Protection in the “Gig-Economy”. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 37. (2016), 3. 471–503. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2682602>
- Dubal, Veena: The Drive to Precarity: A Political History of Work, Regulation, & Labor Advocacy in San Francisco’s Taxi & Uber Economies. *Berkeley Journal of Employment & Labor Law*, 38. (2017), 1. 73–136.
- Eurofound – International Labour Office (ILO): *Working Anytime, Anywhere: The Effects on the World of Work*. Luxembourg, Publications Office of the European Union – Geneva, The International Labour Office, 2017.
- European Commission: *Flexicurity in Europe. Administrative Agreement*. JRC N°31962-2010-11 NFP ISP – FLEXICURITY 2 Final Report. 2013.
- European Commission: *Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Improving Working Conditions in Platform Work*. COM(2021)762 végleges (2021. december 9.).
- Finkin, Matthew W.: Beclouded Work, Beclouded Worker in Historical Perspective. *Comparative Labor & Law Legal Studies Research Paper*, 37. (2016), 3. 603–618.

- Firley, Klaus: *Flucht aus dem Arbeitsrecht. Das Recht der Arbeit*, (1987), 4–5. 271–289, 411–422.
- Freedland, Mark: *The Contract of Employment*. Oxford, Clarendon Press, 1976.
- Freedland, Mark: *The Personal Employment Contract*. Oxford, Oxford University Press, 2003.
- Freedland, Mark – Nicola Kountouris: *The Legal Construction of Personal Work Relations*. Oxford, Oxford University Press, 2011. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199551750.001.0001>
- Friedman, Gerald: Workers without Employers: Shadow Corporations and the Rise of the Gig Economy. *Review of Keynesian Economics*, 2. (2014), 2. 171–188. Online: <https://doi.org/10.4337/roke.2014.02.03>
- Gyulavári, Tamás: Collective Rights of Platform Workers: The Role of EU law. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 27. (2020), 4. 406–424. Online: <https://doi.org/10.1177/1023263X20932070>
- Harris, Seth D. – Alan B. Krueger: *A Proposal for Modernizing Labor Laws for Twenty-First-Century Work: The “Independent Worker”*. The Hamilton Project, 2015.
- Hatton, Erin: *The Temp Economy: From Kelly Girls to Permatems in Postwar America*. Philadelphia (Pennsylvania), Temple University Press, 2011.
- Hießl, Christina: *Case Law on the Classification of Platform Workers: Cross-European Comparative Analysis and Tentative Conclusions*. Report prepared for the European Commission, Directorate DG Employment, Social Affairs and Inclusion, Unit B.2 – Working Conditions, within the Framework of the European Centre of Expertise in the Field of Labour Law, Employment and Labour Market Policies (ECE), Brüsszel, 2021. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3839603>
- Hogg, Martin: *Promises and Contract Law. Comparative Perspectives*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511895050>
- Horn, Norbert – Martin Henssler: Der Vertriebs francisennehmer als selbstständiger Unternehmer. *Zeitschrift für Wirtschaftsrecht und Insolvenzpraxis*, 1998.
- Hromadka, Wolfgang: Zur Auslegung des § 611a BGB – eine historisch-dogmatische Analyse. *Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht*, (2018). 1583–1586.
- Kaufmann, David J. – Felicia N. Soler – Breton H. Permesly – Dale A. Cohen: A Franchiseor is Not the Employer of its Franchisees or Their Employees. *Franchise Law Journal*, 34. (2015), 4. 439–502.
- Kenney, Martin – John Zysman: *What is the Future of Work? Understanding the Platform Economy and Computation-Intensive Automation*. Berkley Roundtable on the International Economy, Brie Working Paper, 2016. szeptember.
- Kiss György: *A foglalkoztatás rugalmassága és a munkavállalói jogállás védelme*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. Online: <https://doi.org/10.55413/9789632959238>
- Kittur, Aniket – Jeffrey V. Nickerson – Michael Bernstein – Elizabeth Gerber – Aaron Shaw – John Zimmerman – Matt Lease – John Horton: *The Future of Crowd Work*. 16th ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work (CSCW 2013), San Antonio (Texas), 2013. Online: <https://doi.org/10.1145/2441776.2441923>
- Kountouris, Nicola: The Concept ‘Worker’ in European Labour Law – Fragmentation, Autonomy, and Scope. *Industrial Law Journal*, 47. (2018), 2. 192–225. Online: <https://doi.org/10.1093/indlaw/dwx014>
- Kun Attila: A munkajog „privatizálása”? – Vállalatvezetési kódexek, magatartási szabályzatok a multinacionális vállalatoknál. *Miskolci Jogi Szemle*, 1. (2006), 1. 51–72.
- Kun Attila: *A multinacionális vállalatok szociális felelőssége*. Budapest, Ad Librum, 2009.

- Maschmann, Frank: *Arbeitsverträge und Verträge mit Selbständigen. Rechtliche Qualifizierung von Dienstleistungsverhältnissen als Abgrenzungs- und Einordnungsproblem*. Berlin, Duncker & Humblot, 2001. Online: <https://doi.org/10.3790/978-3-428-50528-9>
- Német Polgári Törvénykönyv – Bürgerliches Gesetzbuch.
- Pasternak, Daniel B. – Naomi Y. Perera: The NLRB's Evolving Joint-Employer Standard: Browning-Ferris Industries of California Inc. *ABA Journal of Labor & Employment Law*, 31. (2016), 2. 295–324.
- Perkins, Heather Carson – Sarah J. Yatchak – Gordon M. Hadfield: Franchisor Liability for Acts of the Franchisee. *29 Franchise Law Journal*, (2010). 174–183.
- Prassl, Jeremias: *The Concept of Employer*. Oxford, University Press, 2016. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198735533.001.0001>
- Prassl, Jeremias – Martin Risak: Uber, Taskrabbit, and Co.: Platforms as Employers? Rethinking the Legal Analysis of Crowdwork. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 37. (2016), 3. 619–651.
- Rácz Ildikó: „Uber ítéletek” – Klassifikációs kérdés új kontösben? *Pécsi Munkajogi Közlemények*, 12. (2019), 1–2. 75–86.
- Rácz Ildikó: *A digitalizáció hatása a munkajog egyes alapintézményeire*. PhD-értekezés. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2020.
- Rebhahn, Robert: Die Arbeitnehmerbegriffe des Unionsrecht in der modernen Judikatur in des EUGH. *Europäische Zeitschrift für Arbeitsrecht*, (2012), 1. 3–34.
- Rhys, Jenkins: *Corporate Codes of Conduct; Self-Regulation in a Global Economy*. Technology, Business and Society Programme Paper Number 2, United Nations Research Institute for Social Development, 2001.
- Rieble, Volker: Die relative Verselbständigung von Arbeitnehmern – Bewegung in den Randzonen des Arbeitsrechts? *Zeitschrift für Arbeitsrecht*, (1998). 327–358.
- Rosenblatt, Alex – Luke Stark: Algorithmic Labor and Information Asymmetries: A Case Study of Uber's Drivers. *International Journal of Communication*, 10. (2016). 3759–3784.
- Schuster, Joachim – Leonie Nora Rinke: *Draft EU Directive on Platform Work, 2018*. European Parliament, Directive of the European Parliament and of the Council on Digital Platform Worker, Proposal, 2019.
- Sinzheimer, Hugo: Über Grundgedanken und die Möglichkeit eines Einheitsarbeitsrechts in Deutschland. In Hugo Sinzheimer – Otto Kahn-Freund – Thilo Ramm: *Arbeitsrecht und Rechtssoziologie*. Frankfurt am Main, Europa Verlag, 1976. 35–62.
- Stone, Katherine V. W.: *From Widgets to Digits. Employment Regulation for the Changing Workplace*. Cambridge University Press, 2004. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511617089>
- Sun, Ruonan – Shirley Gregor – Byron Keating: *Information Technology Platforms: Definition and Research Directions*. Adelaide, Australasian Conference on Information Systems, 2015. december.
- Todolí Signes, Adrián: El trabajador en la „Uber economy” ni dependiente ni autónomo, sino todo lo contrario. *Trabajo y derecho: nueva revista de actualidad y relaciones laborales*, 25. (2017). 43–60.
- Vosko, Leah F.: Legitimizing the Triangular Employment Relationship: Emerging International Labour Standards from a Comparative Perspective. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 19. (1997), 1. 43–77.
- Waas, Bernd: The Legal Definition of the Employment Contract in Section 611a of the Civil Code in Germany: An Important Step or does Everything Remain the Same? *Italian Labour Law e-Journal*, 12. (2019), 1. Online: <https://doi.org/10.6092/issn.1561-8048/9695>

Végfelhasználói flexibilitások és platformfelelősség a CDSM-irányelv fényében

Harkai István és Mezei Péter tanulmánya a H2020 ReCreating Europe projekt keretében megvalósuló kutatások eddigi eredményeit mutatja be. Az első részben a platformgazdaság meghatározó szolgáltatóinak szerződéses gyakorlatát tekintették át. A végfelhasználói szerződések egyes elemeit összehasonlítva felállítottak egy értékelési szempontrendszert, amelyet alkalmazva az egyes kategóriákra megállapították a platformok felhasználóbarátságát, vagyis azt, hogy az egyes szolgáltatások mekkora teret engednek a végfelhasználói interakciónak, a tartalomhoz való szélesebb hozzáférésnek. A tanulmány második részét a CDSM-irányelv 17. cikke vizsgálatának szentelik. A sokat vitatott rendelkezések új fejezetet nyitnak a platformgazdaságban. A kiterjedt rendelkezések átültetése 2021 nyarán lezárult. Az átültetés folyamatának vizsgálata része mindkét fentebb nevezett munkacsomagnak (Working Package), amely körében kutatások még nem zárultak le. További eredmények várhatók a végfelhasználókat érintő szerződéses gyakorlat és a 17. cikk tagállami átültetése, az OCSSP-nek minősülő platformok felelősségi kérdései tekintetében.

Bevezetés

A digitálisplatform-gazdaságban az elmúlt két év legfontosabb fejleménye a CDSM-irányelv¹ elfogadása és időközben lezajlott tagállami implementációja volt. A több vonatkozó uniós irányelvet is módosító csomag egyik legfontosabb rendelkezését a 17. cikkben találjuk, amely új felelősségi szabályrendszert vezet be az úgynevezett *online tartalommosztó szolgáltatók* tekintetében. Az eddig fennálló *status quo*t jelentős mértékben megváltoztató, ám egyúttal különböző garanciákat is magában foglaló rendszer egyaránt hatni fog a norma címzettjének tekintendő, a 2. cikk 6. pontban nevesített szolgáltatókra, a jogosultakra és a végfelhasználókra is.

A téma alapos körüljárására és egyben e tanulmány megszületésére is egy nemzetközi kutatási együttműködés adott lehetőséget, amely sok egyéb terület mellett átfogó jelleggel kutatja a végfelhasználók helyzetét Európában, a kulturális javakhoz és információkhoz jutás lehetőségeit, valamint a platformszolgáltatókra vonatkozó

¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról. L 130/92 (2019. május 17.).

új felelősségi szabályokat. Jelen munka két kutatási csomag eddigi eredményeinek szintézise.²

Végfelhasználói flexibilitások a végfelhasználói szerződések (EULA) tükrében

Napjainkban a kulturális javak és az információ döntő mértékben az online térben jut el a végfelhasználókhoz. A megnövekedett fogyasztói igények kielégítésére gombamód szaporodtak el a változatos üzleti modellt és technológiát követő online platformok.³ Tevékenységük egyszerre jelent kihívást az analóg, hagyományos üzleti modellnél maradó terjesztők, a jogosultak, sőt sok esetben más online platformok számára, akik eltérő üzleti modellel igyekeznek megnyerni a fogyasztó végfelhasználók⁴ kegyeit.

A digitálisplatform-gazdaságban a jogosultak – platformüzemeltetők és a végfelhasználók – közötti kényes egyensúly fenntartása mindegyik fél szempontjából rendkívül fontos. Előbbiek a minél magasabb szintű szellemi tulajdonvédelemben, a platformok a számukra kedvező felelősségi szabályozásban, a végfelhasználók pedig a tartalomfogyasztást és az információhoz jutást megkönnyítő korlátozások és kivételek szélesítésében érdekeltek. Az egyensúly fenntartása nemcsak a normatív szabályokon, hanem a platformok szerződéses gyakorlatán is múlik. A H2020 ReCreating Europe végfelhasználókra vonatkozó kutatásában 17 platform végfelhasználói szerződéseit (*end-user license agreement*, EULA) hasonlítottuk össze, hogy képet kaphassunk arról, vajon az egyes online szolgáltatók milyen mértékben teremtenek rugalmas, felhasználóbarát környezetet szerződéses gyakorlatukkal.

A végfelhasználói szerződések és a platformok szerződéses gyakorlatával foglalkozó szerzők közül többen is vizsgálták már a platformok és a végfelhasználók érdekviszonyainak egy-egy szegmensét. Peter Rott a letölthető tartalmak további felhasználására vonatkozó szerződéses korlátokat kutatta a fogyasztók szemszögéből.⁵ Pascale Chapdelaine a végfelhasználói jogok szerződéses alapjait vizsgálta, az online felhasználásokra fókuszálva.⁶ Liliia Oprysk és Karin Sein a végfelhasználói

² H2020 ReCreating Europe Working Package 2 on end users és Working Package 6 on intermediaries.

³ Platformok alatt jelen tanulmány szerzői elsősorban azokat a digitális tartalomszolgáltatókat értik, amelyek tevékenysége digitális tartalmak nyilvánosság számára hozzáférhetővé tételére irányul. Az alábbiakban tizenhét különböző szolgáltatást vizsgálunk az online streamingszolgáltatástól a közösségi médián át a digitális piacterekig.

⁴ Jens Schovsbo: Integrating Consumer Rights into Copyright Law: From a European Perspective. *Journal of Consumer Policy*, 31. (2008), 4. 393–408.

⁵ Peter Rott: Download of Copyright-Protected Internet Content and the Role of (Consumer) Contract Law. *Journal of Consumer Policy*, 31. (2008), 4. 441–457.

⁶ Pascale Chapdelaine: *Copyright User Rights – Contracts and the Erosion of Property*. Oxford, Oxford University Press, 2017.

szerződések rugalmasságát elemezte, szintén a fogyasztók irányából közelítve.⁷ John David Michels és szerzőtársai a felhőalapú szolgáltatások szerződéses gyakorlatát elemezték.⁸ Aaron Perzanowski és Chris Jay Hoofnagle munkájukban amellet érveltek, hogy a platformokkal szemben végfelhasználói elvárás a lehető legmegengedőbb szerződéses gyakorlat.⁹ Thomas Riis kötetében a tudásalapú társadalmat és a végfelhasználókat érintő szerződéses gyakorlatot elemzi.¹⁰ Kutatásunk ezek sorába illeszkedve igyekszik új megközelítésből áttekinteni az általunk legfontosabbnak ítélt online platformok szerződéses gyakorlatát.

Az online környezetben a végfelhasználók magas elvárásokat támasztanak mind a tartalmak, mind a szolgáltatások tekintetében. Ezek az elvárások olykor azonban éles eltéréseket mutatnak a platform végfelhasználókra vonatkozó szerződéses gyakorlatától, amely a végfelhasználók tekintetében egyébként is sokszor túl komplikált, nehezen értelmezhető előírásokat tartalmaz.¹¹

A CDSM-irányelv 17. cikk (7)–(9) bekezdései több olyan rendelkezést is tartalmaznak, amelyek relevánsak lehetnek a platformok szerződéses gyakorlata szempontjából. E vonatkozásban a kutatás átfogó pre-CDSM tanulmányként is értelmezhető, amelyet majd egy pro-CDSM munka követ, már kifejezetten a 17. cikk (7)–(9) bekezdések alkalmazására fókuszálva.

A tanulmány módszertana az összehasonlító módszerre és az empirikus módszerre támaszkodik. Mark van Hoecke „szerszámoszláda-módszerére” (*toolbox theory*)¹² nagyban támaszkodtunk. Ez több módszer – funkcionális, kontextuális és „közös elem” (*common core*) – együttes alkalmazását jelenti. Az összehasonlítás tárgya 17 online tartalomszolgáltató, közösségimédia-platform, illetve online pi-

⁷ Lillia Oprysk – Karin Sein: Limitations in End-User Licensing Agreements: Is There a Lack of Conformity Under the Digital Content Directive? *IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 51. (2020), 5. 594–623.

⁸ Johan David Michels – Christopher Millard – Felicity Turton: Contracts for Clouds, Revisited: An Analysis of the Standard Contracts for 40 Cloud Computing Services. *Queen Mary University of London, School of Law, Legal Studies Research Paper 334/2020*, 2020. 1–79.

⁹ Aaron Perzanowski – Chris Jay Hoofnagle: What We Buy When We Buy Now. *University of Pennsylvania Law Review*, 165. (2017), 2. 321.

¹⁰ Thomas Riis (szerk.): *User Generated Law – Re-Constructing Intellectual Property Law in a Knowledge Society*. Cheltenham, Edward Elgar, 2016.

¹¹ Sabrina V. Helm et al.: Consumer Interpretations of Digital Ownership in the Book Market. *Electronic Markets*, (2018), 2. 177–189.; Aaron Perzanowski – Jason Schultz: Digital Exhaustion, *UCLA Law Review*, 58. (2011), 4. 896.; Pierre-Luc Racine: Copyright Digital Exhaustion: A Public Interest Approach for the Retransfer of Licensed Digital Content in Canada. *Intellectual Property Journal*, (2019), 3. 367–370.; Hayleigh Boshier: Key Issues around Copyright and Social Media: Ownership, Infringement and Liability. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 15. (2020), 2. 125.; Stavroula Karapapa: Exhaustion of Rights on Digital Content Under EU Copyright: Positive and No Perspectives. In Tanya Aplin (szerk.): *Research Handbook on Intellectual Property and Digital Technologies*. Cheltenham, Edward Elgar, 2020. 490.

¹² Mark van Hoecke: Methodology of Comparative Legal Research. *Law and Method*, (2015). 1–35.

actér. A kiválasztott platformokat a végfelhasználói szerződésekben fellelhető rendelkezések szerint osztályoztuk egy 1–5-ig terjedő skálán, hogy megmérjük, vajon mennyire biztosítanak felhasználóbarát környezetet a végfelhasználók számára (végfelhasználói rugalmasságindex). A vizsgálat során nyolc faktort vettünk figyelembe: 1. a hozzáférés jogának terjedelme; 2. tiltott felhasználási cselekmények; 3. a végfelhasználói tartalmakra (*user-generated content*, UGC) vonatkozó rendelkezések; 4. a platformnak és más felhasználóknak engedélyezett felhasználási cselekmények a UGC-t illetően; 5. a hozzáférést korlátozó további technológiai megkötések; 6. családi megosztás és a hozzáférés átruházásának lehetővé tétele/korlátozása; 7. a felhasználói fiók/szerződés módosítása és felmondása; 8. eljárási garanciák.¹³

1. táblázat: Az elemzés tárgyát képező szolgáltatások áttekintő táblázata

Streaming tárhelyszolgáltatással	Streaming tárhelyszolgáltatás nélkül	Online piacterek	Közösségi média
SoundCloud	Spotify	Stream	Twitter
Bandcamp	Netflix	Electronic Arts Origin	Instagram
YouTube	Disney+	Amazon	Facebook
Twitch		Apple Media Service	
Dailymotion		Google Play	
Pornhub			

Forrás: a szerzők szerkesztése

A tanulmány fókuszában álló végfelhasználók heterogén csoportot alkotnak. Chapdelain hierarchikus rendszerbe rendezi őket. Piramisának csúcsán azok a felhasználók találhatók, akik teljes kontrollt gyakorolnak a fizikai műpéldányok felett. Alattuk helyezkednek el azok, akik audiovizuális streamingszolgáltatásokra fizetnek elő. Legalul találhatók a közösségimédia-szolgáltatások igénybe vevői.¹⁴ Minden felhasználó a lehető legteljesebb hozzáférésre törekszik,¹⁵ sőt úgy vélik, hogy a szolgáltatók egyenesen kötelesek ezt a törekvést a legteljesebb mértékben kielégíteni.¹⁶ A hozzáférést ugyanakkor nagyban meghatározza a platform üz-

¹³ Az adatok utolsó ellenőrzése 2021. március–májusban történt meg, és a CDSM-irányelv tagállami átültetését megelőző állapotot tükrözi. A jelenleg is zajló második körös kutatásban már csak azokat a szolgáltatásokat vizsgáljuk, amelyek a CDSM-irányelv tekintetében online tartalommegosztó szolgáltatóknak (*online content service provider*, OCSSP) minősülnek. A cél, hogy képet kapjunk arról, hogy a szűkítést követően elemzett végfelhasználói szerződések hogyan ültették át a szerződéses gyakorlatukba a CDSM-irányelv 17. cikkének rendelkezéseit.

¹⁴ Chapdelaine (2017): i. m. 191–202.

¹⁵ Cheryl Foong: *The Making Available Right – Realizing the Potential of Copyright's Dissemination Function in the Digital Age*. Cheltenham, Edward Elgar, 2019. 3.

¹⁶ Rob Frieden: What's New in the Network Neutrality Debate? *Michigan State Law Review*, (2015), 2. 747.

leti modellje és technológiája, az alkalmazott szerződéses gyakorlata, valamint a jogszabályi környezet. Ez utóbbi tekintetben különös jelentősége van a szerzői jogi korlátozások és kivételek rendszerének. Ezek az esetkörök az Európai Unió Bírósága (EUB) joggyakorlatában egyre inkább felhasználói jogokként jelennek meg.¹⁷ A digitális térben azok a garanciák, amelyek a művek és más teljesítmények élvezetét, felhasználását teszik lehetővé a végfelhasználók számára, nem érvényesülnek maradéktalanul. Erre kitűnő példa a jogkimerülés intézményének normatív és bírósági korlátozása digitális műfelhasználások esetében.¹⁸

Kutatásunkban azt vizsgáltuk, hogy az egyes platformok szerződéses gyakorlata mennyire rugalmas, milyen mértékben enged teret az elhelyezett tartalom felhasználásának, vannak-e eljárási garanciák, amelyek enyhítik a szolgáltató erőfölényéből származó hátrányos viszonyt. Ilyen biztosíték például az értesítési és eltávolítási eljárás, a különféle panaszkezelési mechanizmusok vagy azok az üzleti modellek, amelyek a végfelhasználói tartalmak (*user-generated content*, UGC) készítésének, elhelyezésének és hozzáférhetővé tételének engednek teret. A tágabb felhasználói mozgásteret biztosító platformok szabadsága csálóka, azt ugyanis a platformot működtető szoftver szigorú keretek közé tereli. A rugalmas felhasználói élményt hivatottak növelni továbbá az olyan megoldások, amelyek például lehetővé teszik a tartalom több eszközre való letöltését vagy az adott előfizetői fiókon belül több felhasználó hozzáadását, illetve a megosztást különböző közösségimédia-platformokon.

A felhasználói hozzáférést további korlátok is nehezítik. Ilyenek például a hatásos műszaki intézkedések,¹⁹ a földrajzi helyzet alapján történő hozzáférés-korlátozás

¹⁷ Vö. *Technische Universität Darmstadt v. Eugen Ulmer*, Case C-117/13, ECLI:EU:C:2014:2196, 43–44. bekezdések; *Funke Medien v. Bundesrepublik Deutschland*, Case C-469/17, ECLI:EU:C:2019:623, 70. bekezdés; *Spiegel Online v. Volker Beck*, Case C-516/17, ECLI:EU:C:2019:625, 54. bekezdés. A felhasználói jogok elméletéről lásd Marcella Favale: The Right to Access in Digital Copyright: Right of the Owner or Right of the User? *The Journal of World Intellectual Property*, 15. (2012), 1. 1–25.; Caterina Sganga: Right to Culture and Copyright: Participation and Access. In Christophe Geiger (szerk.): *Research Handbook on Human Rights and Intellectual Property*. Cheltenham, Edward Elgar, 2015. 560–576.; Christophe Geiger – Elena Izyumenko: The Constitutionalisation of Intellectual Property Law in the EU and the Funke Medien, Pelham and Spiegel Online Decisions of the CJEU: Progress, But Still Some Way to Go! *IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 51. (2020), 3. 282–306.; Maurizio Borghi: Exceptions as Users' Rights? In Eleonora Rosati (szerk.): *The Routledge Handbook on EU Copyright Law*. Oxford, Routledge, 2021. 263–280.

¹⁸ *Nederlands Uitgeversverbond and Groep Algemene Uitgevers v. Tom Kabinet Internet BV and Others*, Case C-263/18, EU:C:2019:1111. Az ítélet kritikai elemzését lásd például Péter Mezei: The Doctrine of Exhaustion in Limbo – Critical Remarks on the CJEU's Tom Kabinet Ruling. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego – Prace z Prawa Własności Intelektualnej*, (2020), 2. 130–153.

¹⁹ Alkalmazásukat maga az uniós szerzői jog is korlátozza bizonyos esetekben. Lásd Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról. L 167/10 (2001. június 22.) 6. cikk (3)–(4) bekezdés.

(geoblokkolás), amely az internet *de facto* territorializálódásához vezethet.²⁰ Az EULA-k nyelvezete gyakran túl bonyolult, a végfelhasználók számára nem enged teret a feltételek megtárgyalására, hanem csak a feltételek elfogadása vagy elutasítása jöhet szóba²¹ mint lehetséges opció. A vizsgált szerződések megszorító módon korlátozzák a végfelhasználók mozgásterét, amely lényegében a hozzáférés jogát jelenti mindössze. Az EULA-k természete már átnyúlik a fogyasztóvédelem területére. A végfelhasználóknak, akik egyben a digitális termékek és szolgáltatások fogyasztói is, lehetőségük van a félrevezető szerződési feltételek a 2019/770 irányelvben foglaltak szerint történő megtámadására.²²

Az egyes szolgáltatások a felhasználói rugalmasság tükrében

Streaming, tárhelyszolgáltatással

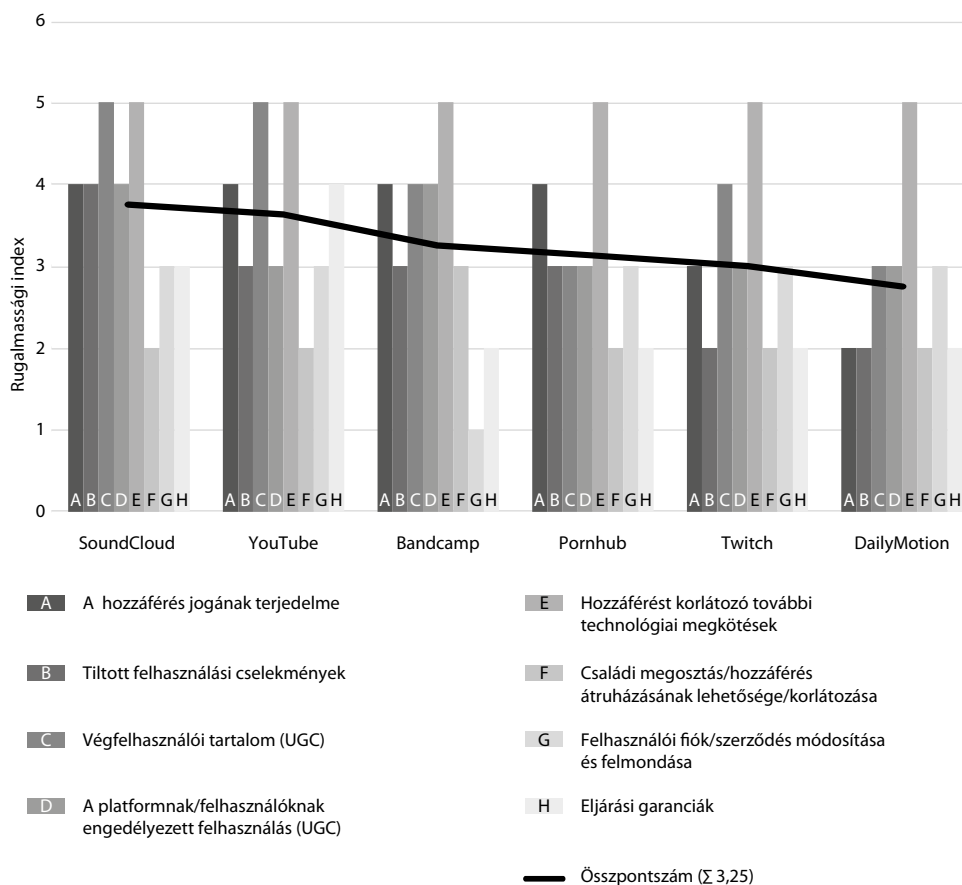
Azok a streamingszolgáltatások, amelyek tárhelyeket is üzemeltetnek, üzleti modelljüket nagymértékben a UGC-tartalmakra építették. Ezzel egyúttal nagyobb mozgásteret biztosítanak a végfelhasználók részére, akik saját tartalmaikat feltölthetik és hozzáférhetővé tehetik az adott platformon keresztül. Ezeknél a platformoknál a hatásos műszaki intézkedések alkalmazása nem olyan intenzív, a közösségi interakciókra is nagyobb lehetőség van, ahogy az offline műélvezetre is. Az elemzett platformok közül a YouTube rendelkezik a legfejlettebb, végfelhasználókat védő eljárási garanciákkal.²³ Ebben a kategóriában a leginkább felhasználóbarát platformnak a SoundCloud, a legkevésbé rugalmasnak pedig a Dailymotion tekinthető. A kategóriában vizsgált platformok rugalmassági indexének átlaga 3,25.

²⁰ Tal Kra-Oz: Geoblocking and the Legality of Circumvention. *IDEA – The Intellectual Property Law Review*, 57. (2017), 3. 387. A geoblokkolás szintén részben jogellenessé vált a 2017/1128 rendelet értelmében.

²¹ Oprysk-Sein (2020): i. m. 597–598.

²² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/770 irányelve (2019. május 20.) a digitális tartalom szolgáltatására és digitális szolgáltatások nyújtására irányuló szerződések egyes vonatkozásairól. L 136/1 (2019. május 22.), 7. cikk.

²³ Vö. Maayan Perel – Niva Elkin-Koren: Accountability in Algorithmic Copyright Enforcement. *Stanford Technology Law Review*, (2016), 3. 510–516; Kristofer Erickson – Martin Kretschmer: “This Video is Unavailable”: Analyzing Copyright Takedown of User-Generated Content on YouTube. *JIPITEC – Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*, (2018), 1. 75–89.

1. ábra: Streaming tárhelyszolgáltatásai

Forrás: a szerzők és Danka Luca szerkesztése

Streaming tárhelyszolgáltatás nélkül vagy korlátozott tárhelyszolgáltatással

Az e kategóriában vizsgált platformok egyik fő jellemzője, hogy jogosított, professzionális tartalmakat tesznek interaktív, on-demand módon a nyilvánosság számára hozzáférhetővé. Ebből következik, hogy tárhelyszolgáltatási funkciót széles körben szinte egyáltalán nem is rendszeresítettek, és a végfelhasználói tartalmak sem játszanak döntő szerepet. A szigorúbb felhasználási feltételek, a technikai korlátozások nagyobb száma és a csekély közösségimédia-funkció alacsonyabb rugalmassági indexet eredményez. Az eljárási garanciák a hozzáférhetővé tett tartalmakat előállító jogosultak érdekeit védik, a végfelhasználói panaszok előtt kis tér nyílik. A kategória leginkább felhasználóbarát platformja a Spotify, a legkevésbé rugalmas szolgáltatás pedig a Netflix, míg a csoport átlagindexe 2,63.

Online piacterek

Az internetes áruházak szerepe a harmadik felek tartalmainak nyilvánosságához juttatása. Erre ők maguk is felhasználási szerződést kötnek a jogosulttal. Ez a tény szigorú végfelhasználói szerződéseket eredményez. A rugalmasságon nyomot hagy, hogy a valódi áruházakkal ellentétben a digitális piactereken a végfelhasználók nem szerezhetnek tulajdonjogot a „megvásárolt” termék felett, és a jogkimerülés érvényesítésének lehetősége is ki van zárva. Egyes platformok, mint például a videójáték-áruház Steam, nagyban épít a különféle rajongói, felhasználói tartalmakra. A UGC-k használatára a szolgáltatók széles körű felhasználási jogot kapnak, a panasztételi mechanizmus ugyanakkor alulfejlett, kivéve a Google-t, amely kiterjedtebb panasztételi mechanizmust kínál. Az EULA-k módosításának és felmondásának lehetősége egyoldalú. A magasabb rugalmassági index mindezek ellenére az innovatív üzleti megoldásaiknak köszönhető. Az Apple például szélesebb teret enged a tartalmak letöltésének és a családi megosztásnak. E kategória összpontszáma 2,9, a leginkább felhasználóbarát platform az Apple Media Service, a legkevésbé rugalmas szolgáltatás pedig az Amazon.

Közösségi média

A közösségimédia-platformok természetesen építették üzleti modelljüket a végfelhasználói tartalmakra, ezért az e kategóriában vizsgált szolgáltatások érték el a legmagasabb rugalmassági mutatót. A felhasználási lehetőségek itt a legszélesebbek, a végfelhasználói szerződések is itt a legrugalmasabbak a hozzáférés és hozzáférhetővé tétel tekintetében. A lehetőségeknek ugyanakkor határt szab a platformot üzemeltető szoftver kódja, amely a felhasználást funkcionálissá teszi. A szerződési feltételek alakítása e körben is rugalmatlan, a felhasználó vagy elfogadja azokat vagy elutasítja. A jogsértő tartalmakért főszabály szerint a végfelhasználó felel, ami *expressis verbis* meg is jelenik a felhasználási feltételek között. Ez utóbbi faktor a CDSM-irányelv 17. cikkének tükrében bizonyosan meg fog változni, ami lehetőséget ad a felhasználási szerződések további elemzésére. A kategória szolgáltatásai 3,86-os átlagot értek el.

Részkonklúzió

A végfelhasználók az online elérhető tartalmakhoz szeretnének lehetőleg azonnali és minél korlátlanabb hozzáférést szerezni. Ez kiolvasható a platformok előfizetői táborának és a regisztrált felhasználók számának növekedéséből. Gyorsan bővül az online piacterek forgalma és a letöltött digitális tartalmak mennyisége is. A milliárdnyi felhasználó igényeivel a növekvő platformgazdaság igyekszik lépést

tartani. Az általunk vizsgált 17 szolgáltató mind az üzleti modellek és a szoftveres háttér, mind pedig a kialakított szerződéses gyakorlat tekintetében eltér egymásól. Ez utóbbi valóban igen szigorú feltételekkel kínál hozzáférést a platformhoz és a tartalmakhoz. A felhasználóbarátság nagyban függ attól, hogy egy platform milyen mértékben enged teret a végfelhasználói interakciónak, vagy milyen mértékben végez csak on-demand streamingszolgáltatást. A platformok között zajló vertikális és horizontális verseny további kedvező elemeket adhat hozzá a felhasználói élményhez. Ilyen például az offline módban történő hozzáférés vagy a hozzáférés családi körben történő megosztása. Vagyis amíg egy végfelhasználó teljes kontrollt élvez egy fizikai műpéldány felett, addig a digitális tartalmakhoz való hozzáférés több tényező által jelentősen korlátozott, a hozzáférés amúgy is bonyolultan megfogalmazott feltételeinek kialakításába pedig nincsenek bevonva.

Új status quo a platformgazdaságban?

A CDSM-irányelv 17. cikke alapvető változásokat hozhat a platformgazdaság azon szereplői számára, akik az új felhasználási és felelősségi szabályok hatálya alá esnek. A végfelhasználók, akik eddig többé-kevésbé szabadon tölthették fel és oszthatták meg tartalmaikat, szintén új kihívások elé néznek. Az új irányelvi rendelkezések jogpolitikai indokai között a jogirodalom az úgynevezett értékhiányt (*value gap*) kiemelt helyen említi. E fogalom támogatóit a zeneipar képviselői között kell elsősorban keresni, akik Annemarie Bridy szerint e kifejezéssel arra kívántak utalni, hogy a hatályos felelősségi szabályok túl nagy teret engednek a YouTube-hoz hasonló platformok üzemeltetői számára a zeneművek, hangfelvételek és előadóművészi teljesítmények díjfizetés nélküli kiaknázására. Az értékhiány valójában tehát azért keletkezik, mert a nyilvánossághoz közvetített tartalmak után egyes szolgáltatások kevesebb jogdíjat fizetnek, mint más zárt streamingszolgáltatók, amelyek üzleti modelljüket már eleve jogosított, professzionális tartalmak hozzáférhetővé tételére építették.²⁴ A UGC-ket tároló és a tömeges megosztást elősegítő platformok tekintetében az Elker-irányelv²⁵ felelősségi szabályai a jogosultak szerint túl megengedők.²⁶

²⁴ Annemarie Bridy: The Price of Closing the „Value Gap”: How the Music Industry Hacked EU Copyright Reform. *Vanderbilt Journal of Entertainment & Technology Law*, 22. (2020), 2. 326.; Az online zenei szolgáltatások üzleti modelljei közötti különbségekhez lásd Harkai István: Új üzleti modellek az audiovizuális művek nyilvánosságához közvetítésében – I. rész. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 15. (2020), 2. 25–38.; Mezei Péter – Harkai István – Ibrahim Ádám: A blokklánc technológia szerzői jogi aspektusai. In Görög Márta – Mezei Péter (szerk.): *Innovatív társadalom – innovatív szellemi tulajdonvédelem*. Szeged, Iurisperitus, 2020. 93–96.

²⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól („Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv”). L 178/1 (2000. július 17.).

²⁶ Bridy (2020): i. m. 327–328.

Hogy megfeleljenek az Elker-irányelv rendelkezéseinek, az üzemeltetők tartalomszűrési mechanizmusokat, értesítési és eltávolítási eljárásokat fejlesztettek ki. Ezek közül a YouTube szoftvere, a *Content ID* külön is említést érdemel. Ez a technológia minden végfelhasználói tartalomhoz egy egyedi azonosítót (*fingerprint*) csatol, amelyeket egy adatbázisban tárol. Ha egy feltöltött tartalom megegyezik egy védett tartalommal, utóbbi jogosultjának lehetősége van választani a díj kifizetése vagy a tartalom blokkolása között. Ha az előbbit választja, a feltöltött tartalomhoz kötött reklámokból származó bevételből fog részesedni. Ez jóval előnyösebb mindenki számára, mint a tartalom hozzáférhetetlenné tétele. A Content ID előnyeit felismerve a zeneipar szereplői engedélyezték a YouTube számára a zenei repertoárjaik felhasználását, hiszen egyrészt a tartalomazonosító rendszerhez is hozzáférhetnek így, másrészt pedig élvezhetik a hasznát a rendkívül dinamikusan növekvő online platformgazdaságnak. Ugyanakkor a YouTube-tól származó bevételek elmaradnak az egyéb más digitális zenei szolgáltatások, például a Spotify által fizetett jogdíjaktól, továbbá a jogosultak azt is nehezményezik, hogy a Content ID használatát a YouTube szerződéses feltételekhez köti.²⁷ A Content ID tevékenységét Henning Grosse Ruse-Khan automatizált jogosításnak (*automated licensing*) nevezi. A moderálás során a tartalmak általában elérhetők maradnak, mert a hozzájuk kapcsolódó reklámbevétel ígérete kecsegtető a jogosultak számára is.²⁸ Ruse-Khan tanulmányában utal is arra, hogy a Content ID-hoz kötődő kérelmek 50:1 arányban meghaladták az értesítési és eltávolítási eljáráshoz kapcsolódó jogosulti kérelmeket.²⁹

A CDSM-irányelv új felelősségi rendszere mögött meghúzódó jogpolitikai indokokat a (61)–(70) preambulumbekkezdések részletesen taglalják, utalva arra, hogy az „online tartalompiac működése az elmúlt években összetettebbé vált”.³⁰ A tartalomszolgáltatók jelentős szerepre tettek szert a tartalmak nyilvánosságához közvetítésében, ezért szükséges, hogy a méltányosság és a szerződési szabadság elvét figyelembe véve, a jogosultak érdekeit segítve „előmozdítsák [...] az engedélyezési piac fejlődését”.³¹

²⁷ Bridy (2020): i. m. 332–333. Vö. *Comment of the European Copyright Society on Selected Aspects of Implementing Article 17 of the Directive on Copyright in the Digital Single Market Into National Law*. 2020. 7.

²⁸ Henning Grosse Ruse-Khan: *Automated Copyright Enforcement Online: From Blocking to Monetization of User-Generated Content*. *University of Cambridge Faculty of Law Research Paper*, (2020), 8. 15–16.

²⁹ Ruse-Khan (2020): i. m. 4.

³⁰ CDSM-irányelv: Az Európai Parlament és a Tanács 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról. L 130/92 (2019. május 17.) (61) preambulumbekkezdés.

³¹ CDSM-irányelv: Az Európai Parlament és a Tanács 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról. L 130/92 (2019. május 17.) (61) preambulumbekkezdés.

A 2. cikk 6. pontja megadja az *online tartalommegosztó szolgáltató* definícióját. Ez alatt kell érteni

„az információs társadalommal összefüggő szolgáltatást nyújtó szolgáltatót, amelynek fő vagy egyik célja a felhasználói által feltöltött, jelentős mennyiségű, szerzői jogi védelem alatt álló mű vagy más védelem alatt álló teljesítmény tárolása és ahhoz hozzáférés biztosítása a nyilvánosság számára, amely műveket és más védelem alatt álló teljesítményeket nyereségszerzési céllal összerendezi és promótálja”.

Nem minősülnek online tartalommegosztó szolgáltatónak a nonprofit online enciklopédiák, a nonprofit oktatási és tudományos adatbázisok, a nyílt forráskódú számítógépes programokat fejlesztő és megosztó platformok, az elektronikus hírközlési szolgáltatások nyújtói, az online piacterek és a vállalkozások közötti felhőalapú szolgáltatások, valamint azok a felhőalapú szolgáltatások, amelyek a felhasználók saját használatára tárolják a tartalmakat.

A 17. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy az „online tartalomszolgáltató nyilvánossághoz közvetítést vagy a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tételt valósít meg, ha a felhasználó által feltöltött, szerzői jogi védelem alatt álló művekhez vagy más védelem alatt álló teljesítményekhez hozzáférést biztosít a nyilvánosság számára”. Ebből a megfogalmazásból kitűnik, hogy az uniós jogalkotó a szolgáltató tevékenységét szerzői jogilag releváns felhasználási cselekménynek – az InfoSoc-irányelv³² 3. cikk (1) és (2) bekezdése szerinti nyilvánossághoz közvetítésnek – minősítette.³³ E cselekményért pedig a szolgáltatónak felhasználási engedélyt kell szereznie a jogosultaktól, amelyeknek a (2) bekezdés értelmében ki kell terjednie a felhasználók által végzett cselekményekre is, ha az nem kereskedelmi jellegű, vagy nem termel jelentős bevételt.

A Bizottság 17. cikkkel kapcsolatos iránymutatása leszögezi, hogy a 17. cikk (1) és (2) bekezdése „lex specialisnak tekintendő a 2001/29/EK irányelv 3. cikkét és a 2000/31/EK irányelv 14. cikkét illetően”.³⁴ Tehát nem új, csak az OCSSP-kre (*online content-sharing services providers*) elfogadott nyilvánossághoz közvetítési joggal állunk szemben, hanem a 17. cikk az EU szerzői jogi rendszerében az InfoSoc-irányelvvel már meghonosított nyilvánossághoz közvetítést rendeli alkalmazni azokra a felhasználásokra, amelyeket az OCSSP-k végeznek. Az iránymutatás utal rá,

³² Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról. L 167/10 (2001. június 22.).

³³ Faludi Gábor: CDSM-napló – 7. rész: Néhány szó a CDSM irányelv 17. cikkéről. *Copyright* 21, 2019. június 6.

³⁴ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak. A digitális egységes piacon a szerzői jogról szóló (EU) 2019/790 irányelv 17. cikkével kapcsolatos iránymutatás.* COM(2021)288 végleges (2021. június 4.). 2.

hogy „a korábbi jogi keret alapján nem volt egyértelmű”, hogy az érintett szolgáltatók maguk nyilvánosságához közvetítést végeznek-e.³⁵

A 17. cikk (3) bekezdés látszólag szembehelyezkedik az Elker-irányelv 14. cikkének felelősségkorlátozó intézkedéseivel, amelyek azonban szintén nem jelentették a tárhelyszolgáltatások teljes immunitását. Amennyiben ugyanis a szolgáltatók az ott foglalt kimentési lehetőségek fennállását nem tudták bizonyítani, nem mentesülhettek a felelősség alól. A CDSM-irányelv 17. cikk (4) bekezdése is ismer olyan esetköröket, amelyek mentén a szolgáltatás a felelősségét kimentheti, amennyiben bizonyítja, hogy a) minden tőle telhetőt megtett az engedély megszerzése érdekében,³⁶ és b) a szakmai gondosság magas szintű ágazati normáinak megfelelően minden tőle telhetőt megtett annak biztosítása érdekében, hogy azon konkrét műveket és más védelem alatt álló teljesítményeket, amelyekre vonatkozóan a jogosultak megadták a szolgáltatónak a lényeges és szükséges információkat, elérhetetlenné tegyék, c) a jogosult megfelelően indokolt értesítésének kézhezvételét követően haladéktalanul intézkedett az értesítés tárgyát képező művek vagy más védelem alatt álló teljesítmények hozzáférhetetlenné tétele vagy honlapjairól történő eltávolítása érdekében, valamint a b) pontnak megfelelően minden tőle telhetőt megtett azok jövőbeli feltöltésének megakadályozására.

A fent ismertetett felelősségi alakzat álláspontunk szerint nem más, mint az Elker-irányelv felelősségi szabályainak egy továbbfejlesztett változata. Ezt a felelősségi rendszert ugyanakkor csak akkor kell alkalmazni, amennyiben a 17. cikk (1) bekezdésében foglalt kötelezettség szerint a felhasználást nem sikerült jogosítani. Az első lépcső tehát az engedélykérés és a megfelelő díj megfizetése kell hogy legyen. Amennyiben nem sikerül az engedélyt megszerezni, a (4) bekezdés rendelkezéseit kell vizsgálni ahhoz, hogy a jogsértő tartalom feltöltéséért a szolgáltató a felelősségét kimenthesse. Az üzemeltetőnek tehát immár nemcsak az a feladata, hogy engedélyt szerezzen – és az engedélyért minden tőle telhetőt megtegyen – a platformján hozzáférhető mű felhasználására, hanem az is, hogy magas szintű szakmai gondossággal eljárva eltávolítsa azokat a jogsértő tartalmakat, amelyek létre a jogosultak előzőleg felhívták a figyelmét.

A felelősség alóli mentesülés feltételeit az (5) bekezdés a)–b) pontjai tovább árnyalják. A (4) bekezdésben foglalt kötelezettségeket – az arányosság elvének betartásával – a szolgáltató típusához, közönségéhez és méretéhez, valamint a felhasználók által feltölteni kívánt tartalom típusához kötik. További kritérium az eltávolítást és a feltöltés megakadályozását szolgáló eszköz léte és a szolgáltatót terhelő költségek mértéke.

³⁵ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak. A digitális egységes piacon a szerzői jogról szóló (EU) 2019/790 irányelv 17. cikkével kapcsolatos iránymutatás.* COM(2021)288 végleges (2021. június 4.). 1.

³⁶ A szakirodalom erre a rendelkezésre *best effort*ként hivatkozik.

A 17. cikk (6) bekezdése mérsékli a (4) bekezdés kötelezettségeit, az a) pontra korlátozva az olyan szolgáltatások esetében, amelyek az Európai Unióban kevesebb mint három éve elérhetők, és amelyek forgalma nem éri el a 10 millió eurót. Számukra az egyetlen kötelezettség, hogy a megfelelően indokolt értesítés kézhezvételét követően haladéktalanul intézkedjenek a védett művek és teljesítmények hozzáférhetetlenné tételéről vagy eltávolításáról. Az előzetes tartalomszűrés csak akkor kötelezettség, ha a végfelhasználók havi átlagos száma meghaladja az ötmillió főt az előző naptári évhez képest.

Sokat vitatott sarokpontja a 17. cikknek az alapjogok közötti egyensúly esetleges felborulása. A (84) preambulumbekkezdés e körben kimondja, hogy az irányelv tiszteletben tartja az alapvető jogokat, többek között a Charta alapelveit. A 17. cikk (7) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a cikk rendelkezései nem érinthetik azokat a felhasználói tartalmakat, amelyek egyébként nem sérelmesek a szerzői és szomszédos jogi jogosultakra, és egyébként is valamely kivétel vagy korlátozás hatálya alá tartoznak. Ez utóbbiak különösen az a) és b) pontokban említett idézés, kritika, ismertetés, karikatúra, paródia vagy utánzat készítése céljából való felhasználás. Ezen szabad felhasználási esetkörök kötelezően átültetendők a tagállamok szerzői jogába. A 17. cikk (8) bekezdése megerősíti az Elker-irányelv 15. cikk felelősségkorlátozó intézkedéseit, kimondva, hogy a 17. cikk alkalmazása nem vezethet általános nyomon követési kötelezettséghez. A (9) bekezdés hatékony és gyors panasztételi és jogorvoslati mechanizmus bevezetését írja elő arra az esetre, ha a tartalomszűrés során jogszerűen feltöltött tartalom eltávolítására kerülne sor. A jogosultaknak továbbá megfelelően indokolniuk kell az eltávolítási kérelmeiket. Az eltávolításról szóló döntést emberi felülvizsgálatnak kell alávetni, a tagállamoknak pedig további peren kívüli jogorvoslati mechanizmusokat is rendszeresíteniük kell.

A CDSM-irányelv fent bemutatott rendelkezései lényegében két részre osztják a platformszolgáltatásokat. Az OCSSP-k³⁷ sokkal szigorúbb megítélés alá esnek majd, míg azok az egyébként jogszerűen üzemelő szolgáltatások, amelyek nem esnek e kategóriába, megmaradnak a hagyományos elektronikus kereskedelmi szabályok hatálya alatt. Legalábbis egyelőre.³⁸ Matthias Leistner szerint az új szabályok területspecifikus (szerzői jogi) felelősségi alakzatot teremtenek. Az eddigi normák horizontálisak, generálisan alkalmazandók voltak. Az új rendelkezésekkel

³⁷ Leistner utal rá, hogy az új kategória megalkotása során vitát váltott ki, vajon a 17. cikk és az abban rejlő szabályok sui generis szabályrendszert alkotnak-e az online tartalmegosztó szolgáltatások tekintetében. Lásd Matthias Leistner: European Copyright Licensing and Infringement Under Art. 17 DSM Directive – Can We Make the New European System a Global Opportunity Instead of a Local Challenge? *Zeitschrift für Geistiges Eigentum/Intellectual Property Journal*, 12. (2020), 2. 130.

³⁸ Az úgynevezett *Digital Service Act*, DSA, vagyis az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról szóló jogszabálytervezete újra kívánja szabályozni a közvetítő szolgáltatások felelősségi rendszerét az egyszerű továbbítást (3. cikk), a gyorsítótárazást (4. cikk) és a tárhelyszolgáltatást (5. cikk) végző szolgáltatások esetében.

a jogalkotó elismerte azt a tényt, hogy az OCSSP-k³⁹ versenytársaikhoz képest eltérő üzleti modellt üzemeltetnek, amelyek a védett művek nyilvánossághoz közvetítésére épülnek.⁴⁰ Erre tekintettel kell bevezetniük olyan új, előzetes szűrési mechanizmusokat, amelyek a jogosulatlan tartalmakat még azelőtt kiszűrjék, hogy azok a platformon keresztül elérnének a nyilvánosság tagjaihoz. Ugyanakkor az ilyen szűrési mechanizmusnak arányosnak kell lennie, nem vezethet olyan tartalmak hozzáférhetetlenné tételére vagy blokkolására, amelyeket vagy jogszerűen helyeztek el, vagy valamely korlátozás, illetve kivétel, esetleg valamely alapjog (információhoz jutás joga, véleménynyilvánítás szabadsága) hatókörébe esnek.⁴¹ Az elsődleges felelősség Elker-irányelv 14. cikk szerinti kimentésének immár nem lesz helye. A mentesülés csak akkor lehetséges, ha a szolgáltató hatékony szűrőmechanizmust rendszeresít, illetve beszerzi a szükséges felhasználási engedélyeket, és díjat fizet. E két együttes feltétel teljesítése komoly kihívás elé állítja majd az érintett szolgáltatásokat.⁴²

További kérdés, hogy hogyan kell majd pontosan értelmezni a 17. cikk (4) bekezdés a) pontjában foglalt „minden tőle telhetőt megtett az engedély megszerzése érdekében” fordulatot. Vajon összhangban áll-e majd a Charta 16. cikkében foglalt vállalkozás szabadságával, ha a szolgáltató a szerződéskötési kötelezettségét szem előtt tartva tárgyalásba bocsátkozik a jogosultakkal, de nem sikerül észszerű, arányos és kölcsönösen előnyös megállapodásra jutni? Kimerítette-e ez esetben az üzemeltető a (4) bekezdés a) pontjában foglaltakat, miközben a (4) bekezdés további kötelezettségeit maradéktalanul teljesíti?⁴³ Ezekre a kérdésekre minden bizonnyal az EUB előbb-utóbb választ adhat majd.

Christophe Geiger és Bernd Justin Jütte úgy látják, hogy az új rendelkezések alapján a szolgáltatások automatikus szűrési mechanizmust fognak alkalmazni (*upload filters*), amelyek még az előtt ki fogják lökni a jogsértő végfelhasználói tartalmakat, mielőtt azok az OCSSP tárhelyére, majd onnan a nyilvánossághoz kerülhetnének.⁴⁴ Ez az a pont, ahol az új felelősségi rendszer és az alapjogok kvázi

³⁹ A (6) bekezdés rendelkezései alapján csak a legnagyobb, széles körben használt szolgáltatások (YouTube, Dailymotion, Instagram, TikTok, Flickr) esnek majd a 17. cikk kötelezettségei alá. Vö: Leistner (2020): i. m. 172.

⁴⁰ Leistner (2020): i. m. 191–192.

⁴¹ Leistner (2020): i. m. 142.; Vö. Gerald Spindler: The Liability System of Art. 17 DSMD and National Implementation – Contravening Prohibition of General Monitoring Duties? *JIPITEC – Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law*, 10. (2019), 3. 349.

⁴² Martin Sentfleben: Institutionalized Algorithmic Enforcement – The Pros and Cons of the EU Approach to UGC Platform Liability. *Florida International University Law Review*, 14. (2020), 2. 304–305; Vö. Spindler (2019): i. m. 348.

⁴³ Christophe Geiger – Bernd Justin Jütte: Platform Liability Under Art. 17 of the Copyright in the Digital Single Market Directive, Automated Filtering and Fundamental Rights: An Impossible Match. *GRUR International*, (2021), 6. 535.

⁴⁴ Geiger–Jütte (2021): i. m. 517.

feloldhatatlan kollízióba kerülhetnek egymással. Egyrésztől ugyanis a 17. cikk (8) bekezdése maga mondja ki, hogy nincs helye az általános nyomon követésnek, másrészt viszont elvárja, hogy a már jelzett, jogsértő tartalmak újfent ne kerüljenek fel a tárhelyre (*notice and stay down*),⁴⁵ illetve a feltöltött tartalmakat maga a platformszolgáltató jogosítsa. Az előbbi feltétel megvalósítása azonban jelenlegi tudásunk szerint csak akkor lehetséges, ha előzetesen szűri meg a felhasználói tartalmakat. Geiger és Jütte úgy látják, hogy ez általános nyomon követéshez fog vezetni, ami önmagában ellentmond a 17. cikk (8) bekezdésének, és veszélyezteti az Alapjogi Charta 11. cikkében meghatározott véleménynyilvánítás és tájékozódás szabadságát, a 16. cikkben foglalt vállalkozás szabadságát. Az automatizált szűrési mechanizmus ugyanis nem lesz képes megfelelően különbséget tenni a korlátozások és kivételek körébe eső felhasználások és az alapjogi egyensúlyra kényes esetek között.⁴⁶ E helyütt Christophe Geiger és Bernd Jütte úgy érvelnek, hogy a másodlagos jogforrásnak tekintendő CDSM-irányelvet az elsődleges jogforrás Alapjogi Chartával összhangban kell értelmezni, az egyes alapjogok egyenrangúak, azok között nincs hierarchia.⁴⁷ Az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikk (1) bekezdése maga is kimondja, hogy a „Charta ugyanolyan jogi kötőerővel bír, mint a Szerződések. [...] A Chartában foglalt jogokat, szabadságokat és elveket a Charta VII. címében foglalt, az értelmezést és alkalmazást szabályozó általános rendelkezéseknek megfelelően kell értelmezni, kellően figyelembe véve a Chartában említett azon magyarázatokat, amelyek meghatározzák az egyes rendelkezések eredetét.” Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az alapjogokat ne lehetne korlátozni, amennyiben azok lényegét a korlátozás nem érinti, és a korlátozó rendelkezés maga tiszteletben tartja az arányosság követelményét.⁴⁸

A 17. cikk gyakorlati alkalmazása, pláne annak bírósági gyakorlata egyelőre a jövő kódéba vész.⁴⁹ Az már most látszik, hogy az új rendelkezések komoly alapjogi aggályokat vethetnek fel, és szembehelyezkednek mind az Elker-irányelv általános nyomon követési tilalmával, amelyre egyébként maga a 17. cikk is utal, illetve az EUB vonatkozó esetjogával. Az eddigi és a CDSM-irányelv által megkövetelt tartalomszűrési szolgáltatást tekintve egyet kell értenünk Ruse-Khannal, aki szerint a platformszolgáltatók „*funkcionális szuverénként*” kezdtek működni,⁵⁰ ami kitűnik

⁴⁵ Geiger–Jütte (2021): i. m. 519.

⁴⁶ Geiger–Jütte (2021): i. m. 517.

⁴⁷ Geiger–Jütte (2021): i. m. 520.

⁴⁸ Geiger–Jütte (2021): i. m. 522.

⁴⁹ Lengyelország az első, a 17. cikket érintő, EUB előtt zajló ügyben éppen azt szeretné elérni, hogy az EUB semmisítse meg a 17. cikk (4) bekezdés *b)* és *c)* pontjának második tagmondatát, amely a jövőbeli feltöltések megakadályozásának kötelezettségét írja elő. Ha pedig ezt a kérést nem lehet úgy teljesíteni, hogy az egyéb rendelkezések lényege ne változna meg, akkor az egész 17. cikket semmisítse meg. Az indítványban a főtanácsnok a lengyel kérelem elutasítására tesz javaslatot. C-401/19. Lengyel Köztársaság v. Európai Parlament, az Európai Unió Tanácsa. ECLI:EU:C:2021:613.

⁵⁰ Ruse-Khan (2020): i. m. 6.

a szerződéses gyakorlatukból is. Ez lényegében egy internacionális feltételrendszer jelent, amely meglehetősen nehézvé teszi a jogkeresést a végfelhasználók oldalán.⁵¹ Ez részben már kitűnik az első részben bemutatott kutatási eredményekből is. A kutatás második fázisában tehát indokolt lesz annak vizsgálata, hogy az OCSSP-ként üzemelő platformok hogyan vezetik majd át felhasználási feltételeikbe azokat a vita-rendezési és jogorvoslati mechanizmusokat, amelyeket a CDSM-irányelv számukra előír. A Charta 47. cikkében nevesített hatékony jogorvoslathoz és tisztességes eljáráshoz való jog ugyanis nemcsak a szellemi tulajdon jogosultját, hanem mindenkit, így a végfelhasználókat is megilleti.

Összegzés

A digitálisplatform-gazdaságban számos üzleti modell fejlődött ki az elmúlt húsz esztendőben, amelyek tevékenységükkel védett tartalmak keresetőségét, hozzáférhetővé tételét, megosztását segítik elő a végfelhasználók számára. Az üzleti modellek bevételi forrásai ugyancsak sokfélék, jellemzően reklámbevételekre és előfizetési díjakra hagyatkoznak. Tevékenységük során ugyanakkor a védett tartalmak hozzáférhetővé tételét azon platformok esetében, amelyek OCSSP-nek minősülnek, nem követi minden esetben a felhasználás megfelelő engedélyezése és a jogosultak díjazása. A CDSM-irányelv igyekszik a platformgazdaság egyensúlyát helyrebillenteni. E célt szolgálja annak kimondása, hogy egyes platformok (OCSSP) maguk is nyilvánossághoz közvetítést végeznek, ezért pedig engedélyt kell kérniük, és díjat kell fizetniük.

Jelen pillanatban valószínű forgatókönyvnek tekinthető, hogy az érintett szolgáltatók egy kombinált, emberi felügyelet mellett működő szűrő és eltávolító mechanizmust fognak üzemeltetni, amely inkább igyekszik majd túlteljesíteni a kötelezettségeit a jogosultak felé a mentesülés érdekében, de egyben eleget téve a 17. cikk végfelhasználók alapvető jogait és érdekeit szem előtt tartó rendelkezéseinek is. Utóbbiak tekintetében kérdés, hogy a szűrőrendszerek hogyan lesznek képesek hatékonyan és gyorsan felismerni a korlátozások és kivételek körébe eső tartalmakat, és meg tudnak-e majd birkózni az olyan, még inkább szofisztikált kérdésekkel, mint az egyes alapjogok kollíziójának összemérése, amely alapvetően jogalkalmazói, bírói kérdés, nem pedig egy saját gazdasági érdekeit néző piaci entitás feladata.

End-user Flexibility and Platform Liability in the Light of the CDSM Directive

Abstract

The paper by István Harkai and Péter Mezei introduces the results of the research carried out so far in the framework of the H2020 ReCreating Europe project. In the first part, the contractual practices and private ordering mechanisms of the leading service providers in the platform economy

⁵¹ Ruse-Khan (2020): i. m. 13.

were reviewed. By comparing the different elements of End-user License Agreements, a set of evaluation criteria was established, which was applied to each category to determine the user-friendliness of platforms, i.e. the extent to which each service allows for end-user interaction and wider access to content. The second part of the paper is devoted to an examination of Article 17 of the CDSM Directive. The much-debated provisions open a new chapter in the platform economy. The implementation of the extensive provisions was completed in summer 2021. The study of the implementation process is part of both Working Packages of H2020 ReCreating Europe project, for which research is still in progress. Further outcomes is expected on contractual practices for end-users with special regard to the complaint and redress mechanisms and on the implementation of Article 17 by Member States, as well as on liability issues for OCSSP platforms.

Felhasznált irodalom

- Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információk társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról. L 167/10 (2001. június 22.).
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól („Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv”). L 178/1 (2000. július 17.).
- Az Európai Parlament és a Tanács 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról. L 130/92 (2019. május 17.).
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/770 irányelve (2019. május 20.) a digitális tartalom szolgáltatására és digitális szolgáltatások nyújtására irányuló szerződések egyes vonatkozásairól. L 136/1 (2019. május 22.).
- Borghesi, Maurizio: Exceptions as Users’ Rights? In Eleonora Rosati (szerk.): *The Routledge Handbook on EU Copyright Law*. Oxford, Routledge, 2021. 263–280. Online: <https://doi.org/10.4324/9781003156277-17>
- Bosher, Hayleigh: Key Issues around Copyright and Social Media: Ownership, Infringement and Liability. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 15. (2020), 2. 123–133. Online: <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpaa006>
- Bridy, Annemarie: The Price of Closing the „Value Gap”: How the Music Industry Hacked EU Copyright Reform. *Vanderbilt Journal of Entertainment & Technology Law*, 22. (2020), 2. 323–358.
- Chapdelaine, Pascale: *Copyright User Rights – Contracts and the Erosion of Property*. Oxford, Oxford University Press, 2017. Online: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198754794.001.0001>
- Comment of the European Copyright Society on Selected Aspects of Implementing Article 17 of the Directive on Copyright in the Digital Single Market Into National Law*. 2020. 7.
- Erickson, Kristofer – Martin Kretschmer: “This Video is Unavailable”: Analyzing Copyright Takedown of User-Generated Content on YouTube. *JIPITEC – Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*, (2018), 1. 75–89.
- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak. A digitális egységes piacon a szerzői jogról szóló (EU) 2019/790 irányelv 17. cikkével kapcsolatos iránymutatás*. COM(2021)288 végleges (2021. június 4.).

- Faludi Gábor: CDSM-napló – 7. rész: Néhány szó a CDSM irányelv 17. cikkéről. *Copyright* 21, 2019. június 6. Online: <https://bit.ly/3REtPFr>
- Favale, Marcella: The Right to Access in Digital Copyright: Right of the Owner or Right of the User? *The Journal of World Intellectual Property*, 15. (2012), 1. 1–25. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2613511>
- Foong, Cheryl: *The Making Available Right – Realizing the Potential of Copyright's Dissemination Function in the Digital Age*. Cheltenham, Edward Elgar, 2019. Online: <https://doi.org/10.4337/9781788978187>
- Frieden, Rob: What's New in the Network Neutrality Debate? *Michigan State Law Review*, (2015), 2. 739–786.
- Funke Medien v. Bundesrepublik Deutschland, Case C-469/17, ECLI:EU:C:2019:623
- Geiger, Christophe – Elena Izyumenko: The Constitutionalisation of Intellectual Property Law in the EU and the Funke Medien, Pelham and Spiegel Online Decisions of the CJEU: Progress, But Still Some Way to Go! *IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 51. (2020), 3. 282–306. Online: <https://doi.org/10.1007/s40319-019-00901-1>
- Geiger, Christophe – Bernd Justin Jütte: Platform Liability Under Art. 17 of the Copyright in the Digital Single Market Directive, Automated Filtering and Fundamental Rights: An Impossible Match. *GRUR International*, (2021), 6. 517–543. Online: <https://doi.org/10.1093/grurint/ikab037>
- Harkai István: Új üzleti modellek az audiovizuális művek nyilvánosságához közvetítésében – I. rész. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 15. (2020), 2. 25–38.
- Helm, Sabrina V. – Victoria Ligon – Tony Stovall – Silvia Riper: Consumer Interpretations of Digital Ownership in the Book Market. *Electronic Markets*, (2018), 2. 177–189. Online: <https://doi.org/10.1007/s12525-018-0293-6>
- Karapapa, Stavroula: Exhaustion of Rights on Digital Content Under EU Copyright: Positive and No Perspectives. In Tanya Aplin (szerk.): *Research Handbook on Intellectual Property and Digital Technologies*. Cheltenham, Edward Elgar, 2020. 483–505.
- Kra-Oz, Tal: Geoblocking and the Legality of Circumvention. *IDEA – The Intellectual Property Law Review*, 57. (2017), 3. 385–430.
- Leistner, Matthias: European Copyright Licensing and Infringement Under Art. 17 DSM Directive – Can We Make the New European System a Global Opportunity Instead of a Local Challenge? *Zeitschrift für Geistiges Eigentum/Intellectual Property Journal*, 12. (2020), 2. 123–214. Online: <https://doi.org/10.1628/zge-2020-0008>
- Lengyel Köztársaság v. Európai Parlament, az Európai Unió Tanácsa, C-401/19, ECLI:EU:C:2021:613.
- Mezei, Péter: The Doctrine of Exhaustion in Limbo – Critical Remarks on the CJEU's Tom Kabinet Ruling. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego – Prace z Prawa Własności Intelektualnej*, (2020), 2. 130–153. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3560138>
- Mezei Péter – Harkai István – Ibrahim Ádám: A blokklánc technológia szerzői jogi aspektusai. In Görög Márta – Mezei Péter (szerk.): *Innovatív társadalom – innovatív szellemi tulajdonvédelem*. Szeged, Jurisperitus, 2020. 93–96.
- Michels, Johan David – Christopher Millard – Felicity Turton: Contracts for Clouds, Revisited: An Analysis of the Standard Contracts for 40 Cloud computing Services. *Queen Mary University of London, School of Law, Legal Studies Research Paper No. 334/2020*, 2020. 1–79. Online: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3624712
- Nederlands Uitgeversverbond and Groep Algemene Uitgevers v. Tom Kabinet Internet BV and Others, Case C-263/18, EU:C:2019:1111.

- Oprysk, Liliia – Karin Sein: Limitations in End-User Licensing Agreements: Is There a Lack of Conformity Under the Digital Content Directive? *IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 51. (2020), 5. 594–623. Online: <https://doi.org/10.1007/s40319-020-00941-y>
- Perel, Maayan – Niva Elkin-Koren: Accountability in Algorithmic Copyright Enforcement. *Stanford Technology Law Review*, (2016), 3. 510–516.
- Perzanowski, Aaron – Chris Jay Hoofnagle: What We Buy When We Buy Now. *University of Pennsylvania Law Review*, 165. (2017), 2. 315–378. Online: <https://doi.org/10.31228/osf.io/kw7sx>
- Perzanowski, Aaron – Jason Schultz: Digital Exhaustion. *UCLA Law Review*, 58. (2011), 4. 889–946.
- Racine, Pierre-Luc: Copyright Digital Exhaustion: A Public Interest Approach for the Retransfer of Licensed Digital Content in Canada. *Intellectual Property Journal*, (2019), 3. 367–370.
- Riis, Thomas (szerk.): *User Generated Law – Re-Constructing Intellectual Property Law in a Knowledge Society*. Cheltenham, Edward Elgar, 2016.
- Rott, Peter: Download of Copyright-Protected Internet Content and the Role of (Consumer) Contract Law. *Journal of Consumer Policy*, 31. (2008), 4. 441–457. Online: <https://doi.org/10.1007/s10603-008-9081-6>
- Ruse-Khan, Henning Grosse: Automated Copyright Enforcement Online: From Blocking to Monetization of User-Generated Content. *University of Cambridge Faculty of Law Research Paper*, (2020), 8. 15–16. Online: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3565071
- Schovsbo, Jens: Integrating Consumer Rights into Copyright Law: From a European Perspective. *Journal of Consumer Policy*, 31. (2008), 4. 393–408. Online: <https://doi.org/10.1007/s10603-008-9079-0>
- Senftleben, Martin: Institutionalized Algorithmic Enforcement – The Pros and Cons of the EU Approach to UGC Platform Liability. *Florida International University Law Review*, 14. (2020), 2. 299–328. Online: <https://doi.org/10.25148/lawrev.14.2.11>
- Sganga, Caterina: Right to Culture and Copyright: Participation and Access. In Christophe Geiger (szerk.): *Research Handbook on Human Rights and Intellectual Property*. Cheltenham, Edward Elgar, 2015. 560–576. Online: <https://doi.org/10.4337/9781783472420.00044>
- Spiegel Online v. Volker Beck, Case C-516/17, ECLI:EU:C:2019:625
- Spindler, Gerald: The Liability System of Art. 17 DSMD and National Implementation – Contravening Prohibition of General Monitoring Duties? *JIPITEC – Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law*, 10. (2019), 3. 344–374
- Technische Universität Darmstadt v. Eugen Ulmer, Case C-117/13, ECLI:EU:C:2014:2196.
- Van Hoecke, Mark: Methodology of Comparative Legal Research. *Law and Method*, (2015). 1–35. Online: <https://doi.org/10.5553/REM/000010>

[Vákát oldal]

Menyhárd Attila

A platformok polgári jogi felelőssége

A tanulmány a platformokat a legáltalánosabb olyan műszaki-szervezési megoldásnak, felületnek tekint, amelyek különböző felhasználói csoportok egymás közötti interakcióit működtetik, függetlenül ennek az interakciónak a céljától. A polgári jogi felelősség szempontjából azért tekinti ezt különleges helyzetnek, mert az interakciónak a közvetítése szerződéses jogviszonyokon keresztül valósul meg, amelyben a platform üzemeltetőjének a magatartása nem azonos a felhasználó magatartásával. A platform a felhasználók közötti kapcsolatot bonyolítja. Amennyiben a platform egyik felhasználója jogsérelmet okoz a platform egy másik felhasználójának (vagy harmadik személynek), felmerül a kérdés, hogy a platform üzemeltetője ennek a jogsérelemnek a következményeként mennyiben lehet helytállásra köteles a sérelmet szenvedett féllel szemben. A tanulmány vizsgálja a közösségi és a kereskedelmi platformok helyzetét. A kereskedelmi és a közösségi platformokra is igaz, hogy annyiban állapítható meg a platform üzemeltetőjének a felelőssége, amennyiben a jog elvárja tőle a jogsértés megakadályozását. A helyzetük azonban eltér annyiban, hogy míg a közösségi platformok esetében az alapjogok közötti prioritásoknak a felállítása a platform üzemeltetőjével szemben elvárás, addig a kereskedelmi platformok esetében a kérdés az, hogy a platformon értékesített áru vagy szolgáltatás által okozott károkért a platform üzemeltetője felelősséggel tartozhat-e. A közösségi platform üzemeltetőjével szemben támasztott követelmények olyan jogpolitikai döntések meghozatalát teszik szükségessé, amelyek jogpolitikai természetűek. A kereskedelmi platform üzemeltetőjével szemben az elvárás az lehet, hogy lépéseket tegyen annak érdekében, hogy a platform segítségével értékesített áruk és szolgáltatások minősége a vevői elvárásoknak megfeleljen, és a megfelelő biztonságot nyújtsa. Ehhez a termékfelelősségi szabályoknak az online piacterek üzemeltetőire való kiterjesztése tűnik adekvát lépésnek. A joggyakorlat a jelenlegi keretek között ezt nem tudja konzisztensen megvalósítani. Ilyen irányú változás egyébként jó illeszkedne a Digital Services Act és a Digital Markets Act által kijelölt irányokba, és összhangban lenne a European Law Institute által megfogalmazott javaslatokkal is. Ez a változás ugyanakkor kifejezetten sürgős, mert a szétnyíló európai és amerikai megközelítés önmagában is problémát jelent a globalizált környezetben. Az európai fogyasztóvédelmi politika szempontjából továbbá aligha fogadható el, hogy a fogyasztói érdekek védelmi szintje Európában alacsonyabb legyen, mint az Amerikai Egyesült Államok piacán.

Bevezetés

A jelen tanulmánynak nem célja a platformok kategorizálása, és nem célja az sem, hogy fogalmakat alkosson. A platformokat a legáltalánosabb meghatározásban olyan műszaki-szervezési megoldásnak, felületnek tekinti, amelyek különböző felhasználói csoportok egymás közötti interakcióit működtetik,¹ függetlenül ennek az interakciónak a céljától. A polgári jogi felelősség szempontjából ez azért különleges helyzet, mert ennek az interakciónak a közvetítése szerződéses jogviszonyokon keresztül valósul meg, amelyben a platform üzemeltetőjének a magatartása nem azonos a felhasználó magatartásával. A platform a felhasználók közötti kapcsolatot bonyolítja. Amennyiben a platform egyik felhasználója jogsérelmet okoz a platform egy másik felhasználójának (vagy harmadik személynek), felmerül a kérdés, hogy a platform üzemeltetője ennek a jogsérelemnek a következményeként mennyiben lehet helytállásra köteles a sérelmet szenvedett féllel szemben.

Közösségi versus kereskedelmi platformok

A platform üzemeltetőjének a felelőssége a platformot igénybe vevő felhasználók által egymásnak vagy harmadik személynek okozott károkért jelenleg az európai jogrendszerekben érvényesülő felelősségi megoldásokból nem adódik természetesen. A platform üzemeltetője ugyanis csak az interakció közvetítő közegét biztosítja, de nem képviseli a felhasználót, és aktív károkozó magatartást sem fejt ki. A platform üzemeltetőjének a felelőssége a vétkességi (felróhatósági) alapú felelősségi alakzatok alkalmazási körében annyiban állapítható meg, amennyiben a platform üzemeltetőjétől elvárjuk a jogsérelm megakadályozását. A vétkességi alapú felelősséget ennek a kötelezettségnek a felróható elmulasztása alapozhatja meg. A platform üzemeltetőjének a felelőssége más, speciális felelősségi alakzatok alkalmazási körében pedig akkor állapítható meg, ha ezt a kockázatot a jog kifejezetten rá telepíti. Ilyenek lehetnek a másért való felelősségi alakzatok, a termékfelelősség szabályai vagy az üzembentartói felelősségi alakzatok. A digitális környezetben működő média-, közösségi vagy digitális tartalmak megosztását biztosító platformok esetén kialakultak a különböző „notice-and-take-down” mechanizmusok, amelyek a jogsértés megelőzését, illetőleg elhárítását a platform üzemeltetőjének a kötelezettségévé teszik. Ilyen értelemben nem új az a gondolat, hogy a platform szervezőjével szemben a jog olyan elvárásokat támasszon, amelyek mentén a platform üzemeltetője köteles kontrollálni a platform működését, és nem tekinthető passzív szereplőnek. Ezek olyan helyzetek, amelyekben a platform szervezője a platformon közvetlenül megjelenő tartalmat ellenőrzi. A kereskedelmi platformok esetében azonban a jogsértés nem a platformon következik be, hanem az áru vagy a szolgáltatás hibájában,

¹ Nick Srnicek: *Platform Capitalism* Polity Press. Cambridge, 2017. 42.

azaz a platformon kötött szerződésnek a platformon kívül eső, ezért a platform szervezője által nem ellenőrizhető teljesítési fázisában.

Jogpolitikai szempontból a platformok kártérítési felelősségének alátámasztottságát két kérdésre adott válasz befolyásolja. Az egyik az, hogy a platform üzemeltetője mennyire tudja befolyásolni a felhasználók magatartását, a másik pedig az, hogy mennyire képes internalizálni és a felhasználók között szétteríteni a jogsértés reparálásának a költségeit. Az első kérdés középpontjában az áll, hogy a platform üzemeltetőjével szemben milyen elvárásokat támasztunk (ha támasztunk) annak kapcsán, hogy mások jogsértéseit megakadályozzák. A másik kérdés nem a platform üzemeltetőjének a magatartására kérdez rá, hanem arra, hogy a platform üzemeltetőjét értelmes lehet-e elsődleges költségviselővé tenni azoknak a kockázatoknak a kapcsán, amelyeket a platform által közvetített felhasználók tevékenysége a többi felhasználó számára jelent.

A platformok egy része a felhasználók közötti kommunikáció számára biztosít közvetítő csatornát (ilyenek például a közösségi oldalak), egy másik része pedig áruk és szolgáltatások piacra juttatásában működik közre. Ezek a szerepkörök eltérő felelősségi kérdéseket vetnek fel. Míg a kommunikációs közvetítői szerepkör a felelősség szempontjából azt a kérdést nyitja meg, hogy milyen keretek között terhelheti a közvetítő közeget biztosító platformszolgáltatót felelősség a közvetítő közegben megvalósuló jogsértések megakadályozása kapcsán, addig a kereskedelmi közvetítői szerepkör szempontjából az a kérdés, hogy a közvetítő közeget biztosító platformszolgáltatót terhelheti-e felelősség az általa közvetített áru vagy szolgáltatás által a platformon kívül okozott károkért.

A platform üzemeltetőjének a kártérítési felelőssége kapcsán az is befolyásolhatja a válaszainkat, hogy a kártérítési felelősségi gondolkodásunk elsősorban a cselekvőre és a cselekvésre van modellezve. Más jogalanyok tevékenységének az ellenőrzése és felügyelete, illetőleg befolyásolása kapcsán felmerülő mulasztások viszonylag ritkán kerülnek a kártérítési felelősségről gondolkodás középpontjába. A felhasználók közötti kommunikációt biztosító platformok, így a közösségi oldalak kapcsán a felelősségi problémák középpontjában az áll, hogy a platform üzemeltetője képes-e megfelelően mérlegelni azt, hogy az egymással szembeállított jogosultságok közül melyik kapjon prioritást. A közösségi oldalak működése és az online szolgáltató felelőssége kapcsán felmerülő kérdések alapjogi megközelítést igényelnek. Sajátosságuk abban rejlik, hogy a piaci szereplőtől olyan helyzetben is elvárjuk az alapjogok betartását, amelyben egymással szemben álló alapjogokról kell eldönteni, hogy melyik érvényesülhet a másikkal a rovására.

A közösségi platformok működtetői központi szerepet töltenek be a társadalmi diskurzusok becsatornázásában és a kereskedők piacra lépésében. A közösségi és a kereskedelmi közvetítői platformok azonban nem kezelhetők egységesen, mert a működésük eltérő szabályozási igényeket és felelősségi kérdéseket vet fel. A közösségi platformok szabályozása már egy ideje napirenden lévő kérdés, és általános álláspontnak tűnik, hogy szabályozásra szükség van. Ez a megközelítés azonban

figyelman kívül hagyja, hogy a jogot nem lehet a szabályozással azonosítani. A jognak egy része társadalmi közvetítéseket tükröző bírósági döntéseken alapszik, amelyekben egymásnak ellentmondó értékek között kell a bíróságnak valamifajta prioritást felállítania. Az alapjogok érvényesítése tipikusan ilyen, a hagyományos értelemben vett *szubszumció*val nem kezelhető jogalkalmazást igényel. Ennélfogva nem lehet szabályozás tárgyává tenni, mert nem lehet előre megfogalmazni, hogy egy előre nem ismert tényállás mellett az adott tényállásban releváns társadalmi értékek közül melyiket kell előnyben részesíteni a másikkal szemben. Márpedig a közösségi platformoktól éppen ezt várjuk el; azaz az elvárásunk ugyanaz, mint ami egy bíróságnak vagy alkotmánybíróságnak lenne a feladata. Ha ezt a jogalkotó szabályozással akarja megközelíteni, akkor hamis illúziót kelt. Amikor a közösségi oldalak üzemeltetőjétől az alapjogok betartását várjuk el, akkor valójában állami feladat ellátását várjuk el tőle. A szabályozás helyett innovatív megoldásra lesz szükség ezen a téren.² A hagyományos megközelítések és jogvédelmi keretek nem működnek, és az is valószínű, hogy ezeket a platformokat nem elegendő szabályozási tárgyként kezelni; eredményesebb megközelítés lenne ezeket a piaci szereplőket a privatizált szolgáltatások gondolatkerében mozogva partnernek tekinteni, és erre felépíteni az egyébként valóban szükséges állami kontrollt.

Tekintettel arra, hogy az ezzel kapcsolatos problémák más helyütt részletesen kifejtésre kerültek,³ és az ennek kapcsán megfogalmazott következtetések a kereskedelmi platformok felelősségének a megítélésére nem alkalmazhatók, a közösségi oldalak üzemeltetőinek felelősségével a továbbiakban most nem foglalkozunk.

A kereskedelmi platformok jogállásának felelősségi keretei

A platformok egyik fontos sajátossága, hogy korlátozhatják a hozzáférést a platform szolgáltatásaihoz, és korlátozhatják – és ezáltal kontrollálják – továbbá a felhasználók magatartását. Ezáltal befolyásolhatják a felhasználóknak a platform közegében való magatartását is. Emellett a kereskedelmi platformok képesek lehetnek arra is, hogy internalizálják azt a költséget, amelyet a platform segítségével árut vagy szolgáltatást értékesítő piaci szereplők az áru vagy szolgáltatás hibás teljesítésével a platformon vásárló fogyasztóknak vagy harmadik személyeknek okoznak. Egyrészt ezt az üzemeltető képes beépíteni a felhasználók részére nyújtott szolgáltatásnak az árába, másrészt pedig az eladókkal (gyártókkal) kötött szerződésben tudja ezt

² Ez lehet például speciális bírósági eljárásrend, valamifajta *public-private partnership* vagy más, együttműködésen, illetőleg gyors visszacsatolásokon alapuló modell kialakítása is.

³ Menyhárd Attila: Az információs technológiai fejlődés hatása az állam szerepvállalására. In Török Bernát – Zódi Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai. Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 67–87.

megfelelően kezelni, és a tapasztalatok szerint a platformok működtetői ezt meg is teszik.

A kereskedelmi platformok üzemeltetői kereskedelmi közvetítők, akiknek a felelősségét a felhasználók felé elsősorban a velük fennálló szerződéses kapcsolat határozza meg. Az eladói pozícióban lévő felhasználó számára a platform vevőket közvetít, és fordítva, a potenciális vevők számára eladókat kínál. A platform által a felhasználók részére nyújtott szolgáltatás tárgya ez a közvetítő tevékenység. A platform szerződésszegéssel okozott kártérítési felelősséggel a felhasználók felé akkor tartozhat, ha ezt a szolgáltatást nem megfelelően nyújtja. Az eladói pozícióban lévő felhasználó által teljesített szolgáltatás hibájáért ezért a platform üzemeltetője szerződésszegés alapján nem tartozhat felelősséggel. Szerződésszegés alapján nem tartozhat továbbá felelősséggel harmadik személyekkel szemben sem, hiszen velük nincsen szerződéses kapcsolatban. A jelenlegi felelősségi jogi keretek szerint a platform üzemeltetője ezért akár a felhasználóval, akár harmadik személlyel szemben a szerződésen kívüli kártérítési felelősség szabályai szerint tartozhat felelősséggel. Ebben a körben ezért az olyan szabályok, amelyek a szerződésszegéssel és a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség egymáshoz való viszonyát rendezik, nem relevánsak.

Az alapvető kérdés ezért voltaképpen az, hogy a platform üzemeltetője minősülhet-e gyártónak, ami a termékfelelősségi szabályok alapján való kártérítési felelősségét alapozná meg, vagy tekinthető-e olyan személynek, aki a platform segítségével szerződést kötő kötelezett által okozott kárért felel.

A formálódó európai platformszabályozási környezet

A platformok működésének szabályozása az európai jogalkotó számára is kiemelt jogalkotási törekvéssé vált. Az elektronikus kereskedelemről szóló 2000/31/EK sz. irányelv csak kisebb részben tudja kezelni azokat a szabályozási igényeket, amelyeket a platformok működése által generált digitális környezet különböző kihívásai idéznek elő. Az Európai Unió Bizottsága 2020. december 15-én fogadta el a digitális piacokról szóló rendelettervezetet⁴ (Digital Markets Act, DMA), amelynek az a célja, hogy a belső piac digitális „kapuőreiként” működő platformok működésének a negatív következményeit kezelje. A Digital Markets Act ezeket a platformokat olyan magánjogi szabályalkotónak tekinti, amelyek szűk keresztszektorként működhetnek a vállalkozások és a fogyasztók viszonyában. Elsősorban e „kapuőrök” tisztességtelen gyakorlatának meghatározására és tilalmára vonatkozó harmonizált

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazatban a versenyalapú és tisztességes piacokról. European Commission: *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Contestable and Fair Markets in the Digital Sector (Digital Markets Act)*. COM(2020)842 végleges (2020. december 15.).

szabályokat állapít meg, és piaci vizsgálatokon alapuló végrehajtási mechanizmust biztosít. Ezzel egy időben fogadta el a Bizottság a digitális szolgáltatások egységes piacáról (Digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) szóló rendelettervezetet (Digital Services Act, DSA)⁵ amelynek fontos célkitűzése az online szolgáltatók elszámoltathatóságának a biztosítása. Ennek megfelelően a DSA felelősségi kérdésekkel is foglalkozik. Ez a szabályozáscsomag hivatott meghatározni azt az európai jogi környezetet, amelyben az online platformok működni fognak.

Az európai szabályozási környezet formálódó tartalmi keretrendszere elsősorban az illegális tartalmak kiküszöbölésére, az eladók nyomon követhetőségének és azonosíthatóságának a biztosítására, a felhasználók érdekeinek a védelmére (például a megjegyzések moderálásával), az átláthatósági követelmények megfogalmazására (például az ajánlási algoritmusok működési elveinek illetőleg hatásainak a feltárása), a rendszerrel való visszaélési lehetőségek kiküszöbölésére, továbbá az adatok hozzáférhetőségének biztosítására és külső felügyeleti rendszer működtetésére fókuszál.

A platformnak mint kereskedelmi közvetítőnek a jogállása

A kereskedelmi közvetítői jogviszonyok „térképe”

A platformok, akár kereskedelmi közvetítőként, akár más természetű közvetítő közegként ténylegesen szabályozóként működnek, korlátozhatják a hozzáférést és a felhasználói magatartást is. A kártérítési felelősség releváns lehet több irányban is: a vevő által a másik termékének hibája miatt elszenvedett kárért, a harmadik személyek által elszenvedett közvetett károkért és a platform üzemeltetője által elszenvedett kárért való felelősség is felmerül, ha például csökken a felhasználói kör; ezen túlmenően reputációs kockázattal is számolni lehet.

Az európai szabályozási környezet egyelőre nem foglalkozik a platformoknak a közvetített áru vagy szolgáltatás hibájáért való kártérítési felelősségével, így a platformok polgári jogi (kártérítési) felelősségét a jelenleg meglévő keretrendszerben kell értelmezni.

A kereskedelmi közvetítői jogviszonyok alapvetően két kategóriába sorolhatók annak megfelelően, hogy a közvetítő (jelen esetben a platform) csak a szerződő feleket közvetíti, vagy az áru illetőleg szolgáltatás értékesítésében is közreműködik-e.

A kereskedelmi közvetítők jogi értelemben függetlenek attól a gazdasági szereplőtől, amelynek terméke piacra juttatásában szerepet vállalnak. A tipikus közvetítői jogviszonyok fő jellemzője, hogy megbízási természetűek. Mind a tartós közvetítői, mind az alkuszi, illetőleg a bizományosi jogviszony háttérjogát a megbízási szer-

⁵ Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.).

ződés szabályai képezik. A *tartós kereskedelmi közvetítői* jogviszonyra vonatkozó különös szabályozás európai háttérű, az Európai Közösségek Tanácsának az önálló kereskedelmi ügynökökre vonatkozó tagállami jogszabályok összehangolásáról szóló 86/653/EGK irányelvének a magyar jogba való átvételeként alakult. Ez a szabályozás a tartós kereskedelmi közvetítőt (önálló kereskedelmi ügynököt) olyan kereskedelmi közvetítőként határozza meg, aki díjazás ellenében, állandó jellegű megbízás alapján áruk adásvételét vagy az árukra vonatkozó más szerződést közvetíti, ideértve azt is, ha a szerződés – akár a megbízó nevében, akár saját nevében a megbízó javára való – megkötésére is jogosult. Önállóan az a kereskedelmi ügynök minősül, aki a tevékenységét nem munkaviszony alapján végzi. A fő kötelezettsége az, hogy minden észszerű, elvárható erőfeszítést megtegyen a kereskedelmi ügynöki szerződésben meghatározott szerződések közvetítése érdekében.

Az *alkusz* és tartós kereskedelmi közvetítő funkciója annyiban hasonló, hogy mind a kettő szerződéseket közvetít, azonban az alkusz nagyszámú, a piacon fellépő potenciális eladó ajánlatát nagyszámú lehetséges szerződő fél részére közvetíti alkalmi megbízások alapján. Az alkusz, eltérően a tartós kereskedelmi közvetítőtől, nem a szolgáltatással a piacon fellépő fél megbízottjaként, hanem a szolgáltatás vevőjének a megbízottjaként lép fel. Ez alapvetően határozza meg a jogállásuk közötti különbséget is, mert éppen ellentétes érdekviszonynak alárendelten eljárva kell tevékenykedniük. Éppen ezért az akár külön törvényi szabályozás alá eső (például biztosítási, pénzügyi szolgáltatási, tőkepiaci szektorok), akár nem szabályozott alkuszi tevékenységre (például ingatlanközvetítés) a tartós kereskedelmi közvetítői jogviszonyra vonatkozó speciális szabályok nem alkalmazandók.

A *bizomány* a megbízási szerződésből kialakult önálló szerződéstípus, amelynek lényege, hogy a bizományos szerződést köt a megbízó javára, de saját nevében. Megbízás is szólhat szerződés kötésére, azonban a megbízott szerződéskötése a megbízó és harmadik személy között hoz létre jogviszonyt, míg a bizományos szerződéskötése közte és a harmadik személy között. A megbízott a megbízója nevében jár el, a bizományos ellenben a saját nevében, a megbízó javára. Megbízás nemcsak szerződés kötésére szólhat, a bizomány igen. Másképp megfogalmazva az a megbízási jogviszony, amelynek alapján a megbízott feladata szerződések kötése a saját nevében, megbízója javára, bizomány és nem megbízás lesz. A bizományi szerződés alapján kötött szerződés a bizományossal szerződő féllel szemben a bizományost jogosítja és kötelezi. Az elhatárolás elsősorban a megbízott és bizományos felelőssége közötti különbség miatt lényeges. A bizomány archetípusa az adásvételi bizományt szabályozza, de bizományi szerződés az is, ha a bizományos feladata nem adásvételi, hanem más szerződés kötése.

Az atipikus kereskedelmi jogviszonyok (mint a forgalmazási megállapodás és a franchise) közgazdasági mozgatórugója az úgynevezett *progresszív vertikális integráció*, vagyis a gyártó cégek, rendszergazdák azon törekvése, hogy a terjesztői hálózat egyes lépcsőfokain állókat minél intenzívebben bevonják a termelésbe (és a termékek terjesztésébe), a szerződéses hálózaton keresztül mintegy

fióktelepükké tegyék őket. Az előállító, és így szükségképpen a piramis csúcsán álló, általában multinacionális vállalatok célja a marketingtevékenység átvétele, központosítása, és a terjesztési lépcsőfokokon álló cégek minél intenzívebb integrálása a rendszerbe, akár *de facto* függővé, alárendeltté tétele is. A forgalmazási szerződések tipizálásának szempontja az együttműködés és integráció intenzitásának mértéke, a leglazábbtól a legintenzívebb felé haladva. Külön nevesíthető formái például a beszállítói keretszerződés, a szakkereskedelmi szerződés, a szerződéses kereskedelmi szerződés, a bizományos ügynöki szerződés, a kereskedelmi képviselési szerződés, és a *franchising*.

A forgalmazási megállapodások strukturális sajátossága, hogy a forgalmazó és a szállító között keretjellegű szerződés alapján tartós kereskedelmi és szerződéses kapcsolat jön létre, amelynek keretében a forgalmazó az árut a saját nevében, adásvételi vagy szállítási szerződésekkel, vevőként megveszi, majd eladóként a saját nevében adja a piacon tovább. A keretmegállapodás (a forgalmazási szerződés) tartalmazza azokat a feltételeket, amelyekkel a szállító az árut az egyes egyedi, a keretmegállapodás alapján a forgalmazó megrendeléseivel létrejövő adásvételi, illetőleg szállítási szerződésekben a forgalmazónak eladja. Ez tartalmazza a forgalmazónak a forgalomélénkítéssel, piacépítéssel, kiegészítő szolgáltatások nyújtásával kapcsolatos kötelezettségeit, a kizárólagossággal kapcsolatos előírásokat, a feleknek a rendelések leadásával és azoknak a szállító általi teljesítésével kapcsolatos jogait és kötelezettségeit, a díjazás rendszerét, a megszüntetésre vonatkozó szabályokat stb. A forgalmazási megállapodásoknak a komplex adásvételi jelleggel járó további sajátossága, hogy a forgalmazó díjazása – szemben a bizományossal, az alkusszal és a kereskedelmi ügynökkel – nem jutaléki rendszerben történik, hanem a szállító (gyártó) árlistájából adott kedvezményekkel, amelyek segítségével a forgalmazó az áru továbbeladása során árrést és ezzel hasznot tud elérni. Az árendedményi rendszer optimális felépítése kulcsfontosságú a forgalmazó motiválása és a piacépítésben való érdekeltté tétele kapcsán.

A beszállítói keretszerződés a leglazább együttműködési forma, amelyben még az adásvételi elemek dominálnak. Szerződési mellékkötelezettségként azonban már megjelenik egyfajta forgalomélénkítési kötelezettség, és a szerződéses partner érdekeinek figyelembevétele (fokozott együttműködési kötelezettség.) Az előállítónak azonban nincs utasítási joga a kereskedő felé. Valamiféle szelektálás, megkülönböztetés lehetséges (szelektív forgalmazási megállapodások), de nem biztosít kizárólagossági jogot. A szakkereskedelmi szerződés alapján a gyártó áruit csak az erre felhatalmazott szakkereskedői hálózat értékesítheti. A kereskedő jobban kötve van a rendszerhez, köteles követni az előállító utasításait. A forgalomélénkítési és érdekképviselési elem természetesen itt is tetten érhető. A szerződés alapján a szerződéses kereskedő még a saját nevében és számlájára végzi tevékenységét, de betagozódik az előállító értékesítési rendszerébe. A gyártó teljesen átveszi, és egyedül gyakorolja a marketingtevékenységet. A kereskedő tehát nem más, mint a gyártó meghosszabbított karja.

A bizományos ügynöki szerződés lényege, hogy a bizományos ügynök még saját nevében, de idegen számlára végzi a tevékenységét. A gyártó folyamatosan figyeli és segíti munkáját, akár a kereskedelmi képviselő esetében. A kereskedelmi képviselői szerződés esetén a kereskedelmi képviselő más nevében és számlájára végzi a tevékenységét, saját bevétele csak a forgalom után őt megillető jutalék.

A forgalmazási szerződések dogmatikai, szerződésrendszertani (tipológiai) besorolása kapcsán e szerződések jogi természete határozza meg a rájuk vonatkozó szabályozást, amelynek során a forgalmazási, forgalomélnéktési, üzletkötési jelleg az elsősorban meghatározó. Azok a szerződések, amelyek esetében az egyszerű adásvételi, szállítási feladatot a szoros együttműködésen alapuló, kvázi hierarchikus forgalomélnéktési elem váltja fel, szükségképpen a kereskedőnek az értékesítési rendszerbe való szerves betagozódásával, utasításhoz kötöttségével, így egyfajta alárendeltségi pozíciójával járnak. A gyártó (szállító) és a kereskedő közötti szerződés szinte mindig a gyártó általános szerződési feltételei szerint jön létre, tehát itt is tetten érhető az aszimmetria, ami miatt a kereskedőket bizonyos értelemben és mértékben védeni kell a „kizsákmányolással” szemben.

A franchise-rendszerekben az egyes tagok jogilag önállóak ugyan, de valójában szorosan betagozódnak a gyártó/rendszergazda rendszerébe. A rendszer egységesen jelenik meg a piacon, a tagok használati jogot kapnak az egyes védett jogokra; a tudnivalókat és az egységes fellépést, dizájnt, imázst az úgynevezett kézikönyv tartalmazza. E szerződésekben általában szerepelnek beszerzési kötöttségek, forgalmazási/eladási megkötések (ez utóbbiak alapvetően háromfélék szoktak lenni: ügyfelek vagy vevők szerinti kötöttség, földrajzi területek szerinti kötöttség és marketingpolitikai kötöttség), továbbá a szerződési feltételekre vonatkozó egyéb megkötések. Mindezek hatására a csoportos együttműködés eredményeképpen a hálózat mint egység lép fel a piacon a verseny szempontjából is, így a versenyhelyei jelentősen megnőnek.

A platformok helye a kereskedelmi közvetítői jogviszonyok térképén

A közvetítő feladata bizományi, forgalmazási vagy franchise jogviszonyokban az árunak az értékesítése. A közvetítő ugyanakkor önálló kereskedelmi ügynöki (tartós kereskedelmi közvetítői) vagy alkuszi jogviszony esetében csak a szerződő feleket közvetíti egymáshoz. A kereskedelmi közvetítői jogviszonyoknak ebben a rendszerében a platformok elsősorban abba a kategóriába sorolhatók, amelyben a közvetítő nem lép fel a vevő felé az áru vagy szolgáltatás értékesítőjeként, csak a szerződő feleket közvetíti. Amennyiben a platform a saját nevében végez értékesítést, annyiban a felelőssége is problémamentesen illeszkedik a meglévő felelősségi keretekbe. A platformok azonban jellemzően nem a saját nevükben végzik az értékesítést. Ennek számos oka van; ha mégis így döntenének, az gyökeresen más üzleti modellt és forgalmazási vagy bizományi jellegű szerződéses jogviszonyt igényelnének.

Ugyanakkor a platformok mint kereskedelmi közvetítők nem illeszkednek a kialakult keretrendszerbe. A hagyományos kereskedelmi közvetítői formák, továbbá az európai szabályozás is az önálló kereskedelmi ügynöki (tartós közvetítői) és az alkuszi jogviszonyt nevesítik és tipizálják kisebb-nagyobb mértékben. A kereskedelmi közvetítő platformok önálló kereskedelmi ügynöki (tartós közvetítői) jogviszonyba azért nem kerülnek, mert nem jellemző rájuk, hogy kevés számú gyártó (értékesítő, szolgáltató) részére végeznék a tevékenységüket, és így nem tagozódnak be a gyártó (értékesítő, szolgáltató) értékesítési hálózatába sem. Önálló kereskedelmi ügynöknek (tartós közvetítőnek) a platformok tehát nem minősülhetnek, mert a jogállásuk nem felel meg az önálló kereskedelmi ügynöki (tartós közvetítői) jogviszony egyik alapvető fogalmi elemének. Ennélfogva a jogállásuk leginkább az *alkuszi* pozícióhoz áll közel, a lojalitási kötelezettségük azonban egyáltalán nem világos. Az alkuszt a lojalitási kötelezettsége a vevői pozícióban lévő félhez kapcsolja. A platform esetében azonban az alkuszi minősítés csak abból fakad, hogy mivel az önálló kereskedelmi ügynöki (tartós közvetítői) minősítés kizárt, az alkuszi jogállás azon alapvető kritériumának pedig, hogy a közvetítő nagyszámú eladó ajánlatát nagy számú vevő felé közvetíti, a platform megfelel.

A platform üzemeltetőjének a felelőssége: contra

A jelenlegi szabályozási keretek nem teszik lehetővé az ilyen pozícióban lévő kereskedelmi közvetítő felelősségének a megállapítását a közvetített eladó (szolgáltató) által értékesített termék vagy szolgáltatás hibájáért, illetőleg az ebből eredő károkért. A platform (üzemeltetője) nem eladó, ezért nem terheli szavatosság. Elvileg egy jogrendszer lehet nyitott az eladó fogalmának olyan széles értelmezésére, amely a közvetítőt is magába foglalja, a jelenleg ismert mértékadó jogrendszereknél azonban ez nem tapasztalható, és ilyen irányú fejlődés nem is várható. A platform nem gyártó, ezért nem terheli termékfelelősség sem.

A gyártói felelősségnek a kereskedelmi közvetítőkre való kiterjesztése bizonyos szempontból nagyon is logikus lépés lehet, hiszen a vevővel a közvetítő kerül kapcsolatba, a közvetítő maga is professzionális piaci szereplő, ezért a vevő számára személyre szabottan is tud tájékoztatást adni, és a gyártóhoz képest jóval egyszerűbben tud eseti kockázatokat is azonosítani. A gyártó ezzel szemben nem tud a vevővel vagy a potenciális vevőkkel közvetlenül kommunikálni, ezért nem tudja a vevő igényeiből és helyzetéből eredő kockázatokat sem felmérni. Különösen indokolt lehet a gyártói felelősségnek, azaz a termékfelelősségnek az alkalmazása a közvetítőre akkor, ha a gyártó a kommunikáció egyoldalú lehetőségétől is el van zárva, mert nem maga dönti el, hogy milyen módon és milyen tartalommal ad tájékoztatást a termék használata vagy a szolgáltatás igénybevétele kapcsán felmerülő kockázatokról a (potenciális) vevőnek. Ezért merült fel az Amerikai Egyesült Államok termékfelelősségi joggyakorlatában a „*learned intermediary*” doktrína (kü-

lönösen például kórházi kezelés során alkalmazott gyógyszerek kapcsán, ahol még használati ismertetőt sem tud a gyártó a beteghez eljuttatni). Ugyanakkor az még ma sem állítható, hogy az Amerikai Egyesült Államok bíróságai ezt következetesen elfogadnák és alkalmaznák.⁶

Az Európai Bíróság jelenleg irányadó gyakorlata szerint ilyen doktrína alkalmazására az európai termékfelelősségi szabályok nem adnak lehetőséget. Ezt éppen egy olyan döntésben mondta ki a Bíróság, amelynek központi kérdése az volt, hogy a tagállami jogalkotó kiterjesztheti-e a termékfelelősségi szabályokat a kereskedelmi közvetítő forgalmazóra.⁷ Ennek az állásfoglalásnak az alapja elsősorban az az értelmezés, amellyel az Európai Bíróság a termékfelelősségi irányelvet már korábban, három döntésben nem minimum, hanem maximum harmonizációnak minősítette. A Bíróság ezekben a döntésekben megállapította, hogy ha a károsult kártérítési igénye a termékfelelősségi szabályok alkalmazási körébe tartozik, a tagállami jog párhuzamos kártérítési rezsimei és szabályai nem alkalmazhatók, még akkor sem, ha azok kedvezőbbek lennének a károsult számára. Vagyis a termékfelelősségre vonatkozó jogszabályok hatálya alá tartozó igényeket a termékfelelősség szabályai szerint kell elbírálni.⁸

Ennek a megközelítésnek a fényében konzekvens volt az az állásfoglalás, hogy a tagállami jogalkotó nem implementálhatja a termékfelelősségi irányelvet úgy, hogy a kereskedelmi közvetítőt a gyártóval azonos felelősséggel terheli.

A platform üzemeltetőjének a felelősségével szembeni további érvként lehet felhozni továbbá, hogy a platform nem tudja befolyásolni a termék gyártójának a magatartását, és nem tudja ellenőrizni a termék minőségét sem. Ahogy korábban már megállapítottuk, a felelősség megállapítása a hagyományos felelősségi jogi gondolkodásunk szerint elsősorban akkor és annyiban lehet indokolt, ha és amennyiben az adott személy magatartását a felelősség megállapítása befolyásolni tudja. Indokolt lehet továbbá a felelősség megállapítása akkor, ha a felelős személy abban a helyzetben van, hogy internalizálja a marasztalással járó költségeket, ennek a lehetőségei és korlátai azonban a platformok működése kapcsán egyelőre nem látszanak. Ha a szolgáltató erre nem képes, akkor annak egyrészt az a valószínű következménye, hogy a szolgáltató számára a felelősség kiszámíthatatlan kockázatot jelent, amelyet sem beárazni, sem biztosítással fedezni nem tud, másrészt pedig az, hogy kis hiba, vagy akár más által tanúsított, a szolgáltató által egyáltalán nem ellenőrizhető

⁶ Például Jerica L. Peters: *State v Karl: An Unreasonable Rejection of the Learned Intermediary Doctrine*. *Jurimetrics*, 48. (2008), 3. 285–308.

⁷ ECJ C-327/05, *Commission v. Denmark*, ECLI:EU:C:2007:409.

⁸ ECJ case C-183/00 *Maria Victoria González Sánchez v Medicina Asturiana SA* [2002] ECR I-3901 ECLI:EU:C:2002:255; ECJ case C-52/00 *EC Commission v French Republic* [2002] ECR I-3827 ECLI:EU:C:2002:252; ECJ case C-154/00 *EC Commission v Hellenic Republic* [2002] ECR I-3879 ECLI:EU:C:2002:254.

jogellenes magatartás (például minőségi hibás termék forgalomba hozatala) azzal a következménnyel jár, hogy a szolgáltató fizetéseképtelenséggel szembesül.

Ez nem az internetes szolgáltatások speciális kísérőjelensége, hanem a gyártás és a kereskedelem tömegességének a következménye. Tömeges károk esetén a polgári jogi felelősség nem feltétlenül alkalmas eszköze a kockázattelépítésnek. Magyarországi példaként jól mutatja ezt a devecseri vörösiszap-katasztrófa esete. A bíróság a veszélyes üzemi felelősség szabályainak az alkalmazásával problémamentesen állapította meg az ipari katasztrófa okozójának a felelősségét,⁹ annak a vagyona azonban messze nem nyújtott fedezetet a megítélt kártérítési összegek kifizetésére. A kártérítésre marasztalásnak a következményeként a károsultak nemcsak azzal szembesültek, hogy a megítélt összeget nem kapják meg, hanem azzal is, hogy az adott esetben a munkaadójukat is elvesztik. Amerikai és német gyógyszergyárakkal (Contergan-ügy) szemben alkalmazott kártérítési következmények részben csődökhöz vezettek, részben pedig azt eredményezték, hogy cégek egyszerűen kivonultak a piacról, vagy legalábbis egyes piaci szegmensekből, nem akarván vállalni a felelősséggel járó kockázatot és az ebből eredő bizonytalanságokat. Ennek a következménye – egyes gyógyszergyárak csődje mellett – a termelés és az innováció csökkenése lett.¹⁰ A tömeges károkozás következményeinek egy további példája az Enron-botrány hatása volt a könyvvizsgálói piacra. Az Enron fizetéseképtelenné válását megelőzően, nemzetközi szinten a nagyvállalatok részére nyújtott könyvvizsgálati szolgáltatások piacát öt nagy cég uralta. Az Enron-ügyben az Arthur Andersen felelőssége csődhez vezetett, ezzel megszűnt tényező lenni a könyvvizsgálati piacon, és a „Big Five” azonnal „Big Four”-ra zsugorodott. Egyetlen károkozó magatartás radikális piacszerkezeti változást eredményezett. A kártérítési felelősség megállapításának ezekben a helyzetekben nincs világos társadalmi hozadéka. Az állam, így áttételesen a társadalmi közösség átveheti ugyan ezt a kockázatot, ez azonban közvetlen közérdekekkel nem érintett, tisztán kereskedelmi tevékenység kockázatai kapcsán nem tűnik indokoltnak. A probléma elvileg biztosítással is kezelhető, ez azonban nem tud teljesen egységes alapra építkezni, ha a lehetséges károk tényállásai nagyon sokfélék lehetnek,¹¹ mert a biztosítás alapja a megtérítendő károk kiszámíthatósága. Ezen túlmenően, a biztosítási költségeket ebben az esetben is internalizálni kell. Globalizált környezetben azonban az egyes nemzeti jogok reakcióinak és divergáló gyakorlatainak a kiszámíthatatlansága miatt ez egyelőre nagyon nehezen kezelhető alternatíva. Az olyan ügyek, mint például

⁹ BH 2014. 244. sz.

¹⁰ Paula Jacobi: Pharmaceutical Tort Liability: A Justifiable Nemesis To Drug Innovation and Access? *The John Marshall Law Review*, 38. (2005), 3. 987.

¹¹ Willem H. van Boom: Mass Torts: Debates and Pathways. In Willem H. van Boom – Gerhard Wagner (szerk.): *Mass Torts in Europe – Cases and Reflections*. Berlin–Boston, De Gruyter, 2014. 12.

a *Bollea v. Gawker*¹² ugyanakkor azt mutatják, hogy az online szolgáltatók piaca is rendkívül sérülékeny ebből a szempontból. Ez nemcsak a szolgáltató problémája, de társadalmilag sem feltétlenül hatékony következmény.

A platform üzemeltetőjének a felelőssége: pro

A platform üzemeltetőjét terhelő felelősség megállapítása mellett ugyanakkor komoly jogpolitikai érvek szólnak, függetlenül attól, hogy a szabályozás és a gyakorlat jelenlegi struktúráiba ez nem illeszthető jól. A platform (üzemeltetője) dönt arról, hogy ki értékesíthet a platformon keresztül, így befolyásolni tudja a platform közvetítésével értékesítő piaci szereplők lehetőségeit és korlátait. Nemcsak azt döntheti el, hogy kit enged be és kit nem a kereskedési felületre, de az értékesítő felekkel kötött szerződéseiben különböző feltételeket is szabhat. Lehetőséget biztosíthat fogyasztói visszajelzésekre, és ennek alapján monitorozni tudja az értékesítők tevékenységével járó kockázatokat, a fogyasztói visszajelzések továbbítása alapján pedig vizsgálni tudja az értékesítő attitűdjét is. Így mindenképpen lehetősége van arra, hogy minőségi kontrollt gyakoroljon a felületén értékesítők tevékenysége felett, és ezzel védje a fogyasztói érdekeket, illetőleg megelőzzön jogellenes, illetőleg károkozó magatartásokat.

Az adott helyzetben továbbá, minden korlát mellett, még mindig a platform működtetője a legolcsóbb költségviselő, mert el tudja dönteni, hogy ki és milyen feltételek mellett értékesíthet a platform igénybevételével. Ez akkor is így van, ha a platform gazdasági erőfölénybe kerül a piacon, mert ebben az esetben is alkalmazhat belépési feltételeket, amennyiben azok nem diszkriminatívak.

A felelősség megállapítását diktálja a károsult érdekvédelem is: sokszor a platform az egyetlen elérhető szereplő a láncolatban, nagyobb az esély a kártérítési fedezetre, miközben a költségek, ha korlátokkal is, de internalizálhatók, és a felelősség megállapítása jó ösztönző a platform üzemeltetője számára a platform igénybevételéhez meghatározott feltételek megfelelő kialakítására, valamint a felhasználók platformon végzett tevékenységének a kontrollálására. Így erősebb lehet a preventív hatás. A platform üzemeltetője a termék forgalmazásának a korlátozására mindenképpen jobb helyzetben van, mint a fogyasztó.

Az aktuális helyzet, és merre tovább?

Általános konklúzióként fogalmazható meg, hogy az eddigi felelősségi sémák alapján a platform üzemeltetőjének a felelőssége a platform igénybevételével értékesített

¹² Nicole K. Chipi: Eat Your Vitamins and Say Your Prayers: *Bollea v. Gawker*, Revenge Litigation Funding, and the Fate of the Fourth Estate. *University of Miami Law Review*, 72. (2017), 1. 280.

áru vagy szolgáltatás hibájáért vagy az abból eredő károkért nem alapozható meg. Az európai és az amerikai bíróságok is a „contra” szempontok és érvek mentén mozogva egészen a közelmúltig el is zárkóztak attól, hogy a platformok felelősségét ilyen tényállásokban megállapítsák. Az európai gyakorlatban kézzelfogható változás még nincs ebben, az amerikai joggyakorlat azonban figyelemre méltó és várhatóan messze ható fordulatot látszik venni, ami teljesen átírhatja a kereskedelmi platformok helyzetét, és komoly piaci hatásai is várhatók.

Az amerikai bírói gyakorlat egészen a legutóbbi időig elutasította a platformok üzemeltetőivel szemben támasztott követeléseket, ez azonban 2019-ben megváltozott. Amerikai felsőbíróságok két olyan döntés hoztak, amelyek éppen a felelősség megállapítása melletti jogpolitikai megfontolások mentén marasztalták el az Amazont az Amazon platformján értékesített termék hibája által okozott károkért.

Oberdorf v. Amazon

Az egyik döntésnek¹³ a tényállása szerint, 2015. január 12-én a felperes, Heather Oberdorf, hazatért a munkából, „flexi” pórázt tett a kutyájára, és elvitte sétálni. Séta közben a kutya váratlanul megugrott, aminek a következtében a nyakörvön lévő gyűrű, amely a póráz végét a nyakörvhöz rögzítette, eltörtött, a póráz pedig visszacsapott, és a felperes arcát, valamint a szemüvegét találta el. Ennek következtében a felperes komoly sérülést szenvedett el, és a bal szemére tartósan megvakult. A felperes a nyakörvet az Amazonon vásárolta. Kártérítési pert indított az Amazon ellen, amelyben termékfelelősségi, valamint általános kártérítési felelősségi alapon kérte az Amazont kártérítésre marasztalni.

Az ügyben az alsóbíróságok a keresetet, az addigi gyakorlatot követve, elutasították. A regionális fellebbviteli bíróság azonban, megváltoztatva az alsóbíróságok döntését, a keresetnek helyt adott. A döntés szempontjait érdemes részletesebben is megvizsgálni, mert ezekben fogalmazódnak meg azok a jogpolitikai elvek, amelyeknek a mentén a joggyakorlat további fejlődése várható, és amelyeket az európai joggyakorlatnak is rövid időn belül meg kell fontolnia. A bíróság alapvetően négy kérdést vizsgált meg.

Az Amazon elsődlegesen azzal érvelt, hogy csakúgy, ahogy egy aukciós házban kínált áru értékesítése esetén, úgy az Amazon weboldalán található minden egyes árucikk is visszavezethető egy harmadik fél eladóhoz. A bíróság nem fogadta el az Amazonnak azt a védekezését, hogy minden egyes árucikk visszavezethető egy olyan eladóhoz, aki perelhető. A bíróság azért nem fogadta el ezt a védekezést, mert az Amazon által működtetett platformon a harmadik fél eladók csak az Amazonon keresztül kommunikálhatnak a vásárlóval. Ez lehetővé teszi a harmadik fél eladók számára azt is, hogy elrejtőzzenek a vásárló elől, így a termékek hibái miatt kárt

¹³ Oberdorf v. Amazon.com Inc, No. 18-1041 (3d Cir. 2019).

szenvedett fogyasztók nem tudnak igényt érvényesíteni az eladókkal szemben. Az Amazon által értékesített hibás termék által károsult fél számos esetben egyáltalán nem tudta megfelelően azonosítani („megtalálni”) a termék harmadik fél eladóját vagy gyártóját. A perbeli tényállás szerinti esetben az is kiderült, hogy az Amazon általában nem is tesz lépéseket annak biztosítására, hogy a platformon értékesítő harmadik fél eladók a vállalkozásuk helye szerint szabályosan működő, tisztességes vállalkozások legyenek. Ezen túlmenően az Amazon nem alkalmazott olyan ellenőrzési folyamatokat, amelyek biztosították volna például, hogy a harmadik fél eladók teljesítsék a velük szemben különböző eljárásokban megállapított kötelezettségeket. Miután a felperes megsérült a hibás nyakörv miatt, sem ő, sem az Amazon nem tudta azonosítani és megtalálni az értékesítő The Furry Gang nevű céget. Ennek eredményeképpen *az Amazon az értékesítési láncolat egyetlen elérhető szereplője a felperes számára.*

Az Amazonnak egy további védekezése az volt, hogy nem tudja befolyásolni a harmadik fél által kínált termékek tervezőinek vagy gyártóinak a magatartását. Ezért a felelősségének a megállapítása nem ösztönözné a biztonságosabb termékek előállítását. A bíróság ennek a védekezésnek sem adott helyt. A bíróság, az Amazon érveivel szemben, arra a következtetésre jutott, hogy bár az Amazon valóban nem gyakorol közvetlen befolyást a harmadik féltől származó termékek tervezésére és gyártására, ténylegesen ellenőrzést gyakorol a platformon értékesítők felett. Ezek a piaci szereplők szerződéses jogviszonyban vannak az Amazonnal. Ez a szerződés biztosítja az Amazon számára a jogot, hogy a saját belátása szerint, egyoldalú döntéssel bármely termék forgalmazását felfüggeszse a platformon, és vissza is tarthatja a harmadik fél eladók részére teljesítendő kifizetéseket. Ezen túlmenően tranzakciós korlátokat szabhat meg, és bármikor, bármilyen okból megszüntethet vagy felfüggeszthet bármely, a platformon értékesítő felek részére egyébként nyújtott szolgáltatást. Ezért az Amazon, a bíróság megállapítása szerint, képes arra, hogy saját belátása szerint eltávolítsa a nem biztonságos termékeket a weboldaláról. Az Amazon szigorú felelősségi (termékfelelősségi) alapon való marasztalása pedig ösztönzően hatna erre.

A harmadik tényező, amelyet a bíróság megvizsgált, az volt, hogy az Amazon a fogyasztóhoz képest jobb helyzetben van-e, hogy megakadályozza a hibás termékek forgalomba kerülését. A bíróság ennek kapcsán megállapította, hogy az Amazon teljes mértékben abban a helyzetben van, hogy hibás termékekről szóló bejelentéseket fogadjon, és ennek következményeként az ilyen termékeket eltávolítsa a platformról. Az Amazon honlapja, amelynek kezeléséhez az Amazon saját belátása szerint jogosult, a harmadik fél eladók által felsorolt termékek nyilvános fórumaként szolgál. Az Amazon a harmadik fél eladókkal kötött szerződésében fenn is tartja a vásárlói visszajelzések gyűjtésének lehetőségét. A harmadik fél eladók viszont ebből a szempontból rossz helyzetben vannak, mert az Amazon kifejezetten korlátozza azokat a csatornákat, amelyeket a harmadik fél eladók használhatnak a vásárlókkal való kommunikációra. Ez a szempont a bíróság következtetése szerint szintén az Amazon felelősségének megállapítása mellett szól.

Negyedik tényezőként a bíróság azzal foglalkozott, hogy az Amazon tudja-e internalizálni és „porlasztani” a felelősséget a felhasználók között. Az Amazon a platformot igénybe vevő eladókkal kötött szerződésében kikötheti, és ki is köti az eladók kártérítési kötelezettségét az Amazon által az eladó hibája folytán bekövetkező mindenfajta veszteségért és költségért. Ezen túlmenően az Amazon a vele szerződő eladóknak felszámított jutalékalapú díjakat a vevőik által jelentett kockázat alapján módosíthatja. A bíróság megállapítása szerint az Amazon ügyfelei különösen kiszolgáltatottak a jelen ügghöz hasonló helyzetekben. Sem a felperesnek, sem az Amazonnak nem sikerült megtalálnia a The Furry Gang nevű harmadik fél eladót. Ezzel szemben, ha az Amazonnak az lett volna az érdeke, hogy nyomon kövesse a harmadik féltől származó eladóit, akkor ezt megtehetette volna. Ez a negyedik tényező tehát szintén az Amazon felelősségének megállapítása mellett szól.

Mindennek alapján a bíróság az Amazon marasztalása mellett döntött. Az Amazon a védekezésében voltaképpen azt kérte a bíróságtól, hogy a bíróság a helyzetét úgy ítélje meg, ahogy azt egy árverési értékesítést bonyolító aukciósház esetében tenné. A bíróság a döntéssel valójában azt fejtette ki, hogy miért más az Amazon pozíciója egy ilyen aukciósház helyzetéhez képest, és az Amazonnal kapcsolatos döntését el is határolta az aukciósházak felelőssége kapcsán korábban kialakult, és a felelősség megállapítását mellőző bírói gyakorlattól.¹⁴

Bolger versus Amazon

A másik, az Amazon felelősségét megállapító, a kaliforniai fellebbviteli bíróság által meghozott döntés tényállása szerint a felperes, Angela Bolger egy csereakkumulátort vásárolt a laptopjához az Amazonon. Az akkumulátornak az Amazonon megjelent hirdetése az eladót E-Life néven azonosította, amelyet a Lenoge Technology (HK) Ltd. használt az Amazonon. Az akkumulátort a felperes megkapta, és használni is kezdte, azonban az elmondása szerint az akkumulátor néhány hónappal később felrobbant, ő pedig súlyos égési sérüléseket szenvedett. Bolger beperelte az Amazont és több más alperest, köztük a Lenoge-t is. A bíróság mulasztásos ítélettel el is marasztalta ezeket a nem védekező alpereseket, a megítélt összeg behajthatósága azonban erősen kétséges volt, ezért a felperes továbbra is kérte az Amazon elmarasztalását. A bíróság az Amazont el is marasztalta. Az Amazon felelősségének a megállapítása során a bíróság döntő jelentőséget tulajdonított annak, hogy az Amazon lehet az értékesítési lánc egyetlen olyan tagja, amely végül elérhető a károsult felperes számára, valamint hogy az Amazon jelentős szerepet játszhat abban, hogy a platformon forgalmazott termékek biztonságosak legyenek, és ennek érdekében nyomást gyakorolhat a gyártóra, illetőleg az eladóra, továbbá hogy – hasonlóan általában véve is a kereskedelmi közvetítőkhez – az Amazon a kártérítésként kifi-

¹⁴ Musser v Vilsmeier Auction Co, Inc, 562 A.2d 279 (Pa. 1989).

zetett összeget az eladóval (gyártóval) fennálló szerződéses jogviszonyának a keretei között rendezni tudja.¹⁵

Ezek a döntések erős szakmai támogatást kaptak. Általános álláspontnak is tekinthető, hogy a gyakorlatnak ezt a változást stabilizálnia, és ezeket az elveket következetesen alkalmaznia kellene. A joggyakorlat ezzel jelentős mértékben hozzájárulhatna a jog fejlődéséhez.¹⁶

Az európai kontextus

Az európai uniós termékfelelősségi szabályok lehetővé teszik, hogy a termék forgalmazója gyártónak minősüljön, de csak akkor, ha a termék gyártója nem állapítható meg, és a forgalmazó nem tájékoztatja észszerű időn belül a károsultat a gyártónak vagy annak a személyéről, akinek a számára a terméket forgalmazta.¹⁷ A termékfelelősségi szabályok alapján tehát, ha a gyártót vagy az értékesítési láncolatban előrébb álló szállítót a forgalmazó megnevezi, a forgalmazó nem minősül gyártónak. Az Európai Bíróságnak a gyakorlata kifejezetten ki is zárja, hogy bármely más esetben a forgalmazót termékfelelősség terhelje.¹⁸ Ezért, bár azzal egyet lehet érteni, hogy az európai környezet is lehetővé teszi a forgalmazó elmarasztalását,¹⁹ ez csak abban az esetben jelenthet megoldást, ha a gyártó nem azonosítható, és a jelenlegi gyakorlat nem engedi meg a termékfelelősségi irányelv szabályainak a kiterjesztő alkalmazását. A fenti, az Amazont marasztaló esetekben, így például az Oberdorf-ügy tényállásában azért juthatott volna egy európai bíróság is azonos eredményre, mert az Amazon nem tudta azonosítani a gyártót (eladót). Ez azonban bár nem lenne igaz, ha a gyártót az Amazon azonosítani tudta volna, és nem igaz a Bolger-ügyre sem. Az amerikai döntések tesztje messze túlmutat az Európai Bíróság megfontolásain, és komplex, jogpolitikai megfontolásokon alapuló eredményekre vezet. Az európai értelmezés egyelőre nem teszi lehetővé azoknak a jogpolitikai szempontoknak a mérlegelését, amelyeken ezek az amerikai döntések nyugodtak. Ezért pillanatnyilag hatalmas a szakadék az európai és az amerikai gyakorlat között.

¹⁵ Bolger v. Amazon.com, LLC, D075738, 2020 WL 4692387, at *5 (Cal. Ct. App. Aug. 13, 2020).

¹⁶ Sean M. Bender: Product Liability's Amazon Problem. *The Journal of Law and Technology at Texas*, 4. (2020). 95–149.; Christopher Boyd: One Click Liability: Section 230 and the Online Marketplace. *DePaul Law Review*, 70. (2021), 3. 597–638.

¹⁷ A Tanács irányelve (1985. július 25.) a hibás termékekért való felelősségre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről. L 210/29 (1985. augusztus 7.). 3. cikk (3).

¹⁸ ECJ C-327/05, *Commission v. Denmark*, ECLI:EU:C:2007:409.

¹⁹ Caroline Cauffman: Platform Liability for Unsafe Products sold by Third Party Sellers. *Maastricht University*, 2021. október 6.

Az európai lépéskényszer

Az európai szintén egyelőre sem közösségi, sem tagállami szinten nincs világos jele változásnak. A kereskedelmi közvetítő platformok működése nem illeszkedik jól a létező szabályozási keretrendszerbe sem a szerződési jogi minősítés, sem pedig a jelenlegi kártérítési jogi paradigmák mellett. A felelősség megállapítására érzékelhetően formálódik a társadalmi igény, az európai szabályozási térben azonban a felelősségnek egyelőre nincs alapja. Bár van olyan javaslat, amely a jelenlegi szabályozási környezet keretei között is lát lehetőséget jogfejlesztésre a gyakorlatban,²⁰ a termékfelelősségi szabályoknak a kereskedelmi közvetítőkre való kiterjesztése európai jogalkotói lépést igényel.²¹ A divergáló európai és amerikai megközelítés önmagában is problémát jelent a globális környezetben, és ez a feszültség jogalkotói lépéseket fog igényelni a közeli jövőben. A termékfelelősségi irányelv alkalmazási körét ugyanis csak szabályozással lehet kiterjeszteni az online piacterek üzemeltetőire.

Következtetések

A jelenlegi európai szabályozási keretekbe és az Európai Bíróság gyakorlata által kialakított, a tagállamok bíróságaira is kötelező doktrínába nem illeszkedik az online piacterek üzemeltetőinek a felelőssége a platformon értékesített áru vagy szolgáltatás hibája által okozott károkért. Ennek a felelősségnek a megállapítását ugyanakkor mind a társadalmi elvárások, mind pedig jogpolitikai indokok alátámasztják. A felelősség megállapításával a jog az online piacterek üzemeltetőivel szemben megfelelő ösztönzőket tud biztosítani annak érdekében, hogy a platformon megjelenő értékesítők tisztességes vállalkozások, és a forgalmazott termékek és szolgáltatások megfelelő minőségűek és biztonságosak legyenek. A platformok így arra is ösztönözve lennének, hogy a fogyasztói panaszokat megfelelően kezeljék. Az értékesítőkkal kötött szerződésekben a platformok tovább is tudják hárítani az ezekből eredő kockázatot, így a fogyasztókhoz képest mindenképpen olcsóbb költségviselők. A vevők

²⁰ European Law Institute: *Model Rules on Online Platforms*. 2019. 19–22. Az ELI modellszabályai az Európai Bíróságnak a Wathelet-ügyben (CJEU case C-149/15 of 9.11.2016, Wathelet, ECLI:EU:C:2016:840) meghozott ítéletét látják olyan kiindulópontnak, amelynek gondolati alapja tovább vihető ebbe az irányba. A platform üzemeltetőjének objektív felelőssége valóban megjelenik ebben a döntésben, arra azonban az ELI modellszabályai sem adnak választ, hogy ez miként egyeztethető össze a termékfelelősség kapcsán kialakult gyakorlattal. Ezért az ELI modellszabályai ebben a tekintetben nem meggyőzők.

²¹ Christoph Busch: Rethinking Product Liability Rules for Online Marketplaces: A Comparative Perspective. 49th Annual Research Conference on Communications, Information, and Internet Policy, Washington (DC), 2021. szeptember 22–24. 45.

száma sokszor reálisan valóban csak a platform jelenik meg az értékesítési láncolat elérhető szereplőjeként.

Ehhez a változáshoz a termékfelelősségi szabályoknak az online piacterek üzemeltetőire való kiterjesztése tűnik adekvát lépésnek. A joggyakorlat a jelenlegi keretek között ezt nem tudja konzisztensen megvalósítani. Ilyen irányú változás egyébként jó illeszkedne a Digital Services Act és a Digital Markets Act által kijelölt irányokba, és összhangban lenne a European Law Institute által megfogalmazott javaslatokkal is. Ez a változás ugyanakkor kifejezetten sürgős, mert a szétnyíló európai és amerikai megközelítés önmagában is problémát jelent a globalizált környezetben. Az európai fogyasztóvédelmi politika szempontjából továbbá aligha fogadható el, hogy a fogyasztói érdekek védelmi szintje Európában alacsonyabb legyen, mint az Amerikai Egyesült Államok piacán.

Civil Liability of Platforms

Abstract

The contribution addresses platforms as the most common technical-organisational solutions and interfaces that operate interactions between different groups of users, regardless of the purpose of these interactions. It considers a special situation from the point of view of liability for damages because the mediation of the interaction is carried out through contractual relations in which the conduct of the platform operator is not identical to that of the user. It is the platform that facilitates the interaction between users. If a user of the platform causes damage unlawfully to another user (or to a third party), the question arises as to what extent the platform operator shall be liable to the injured party as a consequence of this loss. There is a distinction to be made between social media platforms on the one hand and commercial platforms (online marketplaces) on the other hand. For both commercial and social media platforms, the liability of the platform operator can be established to the extent that the law requires the platform operator to prevent wrongful interference with rights of users. However, their position is different, while in case of social media platforms the expectation is that the platform operator should set priorities between fundamental rights, in case of commercial platforms the question is whether the platform operator shall be held liable for the damage caused by goods or services sold on the platform. The requirements imposed on the operator of the social media platform require choices which are of implementing policy. The requirement on the operator of a commercial platform may be to take steps to ensure that the quality of goods and services sold via the platform meets customer expectations and provides adequate security. Extending product liability rules to operators of online marketplaces seems an appropriate step in this direction. Case law cannot consistently achieve this under the current framework. Such a change would fit well with the direction of the Digital Services Act and the Digital Markets Act and would be in line with the proposals of the European Law Institute. This change is particularly urgent, as the divergence between the European and U.S. approaches is itself a problem in a globalised environment. It is hardly acceptable for the European consumer policy that the level of protection of consumer interests in Europe should be lower than in the U.S. market.

Felhasznált irodalom

- A Tanács irányelve (1985. július 25.) a hibás termékekért való felelősségre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről. L 210/29 (1985. augusztus 7.).
- Bender, Sean M.: Product Liability's Amazon Problem. *The Journal of Law and Technology at Texas*, 4. (2020). 95–149. Online: <http://ludovika.lnkiy.in/5EIH6>
- Bolger v. Amazon.com, LLC, D075738, 2020 WL 4692387, at *5 (Cal. Ct. App. Aug. 13, 2020).
- Boyd, Christopher: One Click Liability: Section 230 and the Online Marketplace. *DePaul Law Review*, 70. (2021), 3. 597–638.
- Busch, Christoph: *Rethinking Product Liability Rules for Online Marketplaces: A Comparative Perspective*. 49th Annual Research Conference on Communications, Information, and Internet Policy, Washington (DC), 2021. szeptember 22–24. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3784466>
- Cauffman, Caroline: Platform Liability for Unsafe Products Sold by Third Party Sellers. *Maastricht University*, 2021. október 6. Online: <https://bit.ly/3Ofdh3I>
- Chipi, Nicole K.: Eat Your Vitamins and Say Your Prayers: Bollea v. Gawker, Revenge Litigation Funding, and the Fate of the Fourth Estate. *University of Miami Law Review*, 72. (2017), 1. 269–307.
- ECJ C-327/05, Commission v. Denmark, ECLI:EU:C:2007:409, 2007. július 5-i ítélet.
- ECJ case C-154/00 EC Commission v Hellenic Republic [2002] ECR I-3879. ECLI:EU:C:2002:254, 2000. október 12-i ítélet.
- ECJ case C-183/00 Maria Victoria González Sánchez v Medicina Asturiana SA [2002] ECR I-3901 ECLI:EU:C:2002:255, 2002. április 25-i ítélet.
- ECJ case C-52/00 EC Commission v French Republic [2002] ECR I-3827 ECLI:EU:C:2002:252, 2002. április 25-i ítélet.
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.). Online: <https://bit.ly/3yEigFm>
- European Commission: *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Contestable and Fair Markets in the Digital Sector (Digital Markets Act)*. COM(2020)842 végleges (2020. december 15.). Online: <https://bit.ly/3uTXLne>
- European Law Institute: *Model Rules on Online Platforms*. 2019.
- Jacobi, Paula: Pharmaceutical Tort Liability: A Justifiable Nemesis To Drug Innovation and Access? *The John Marshall Law Review*, 38. (2005), 3. 987–1009.
- Menyhárd Attila: Az információs technológiai fejlődés hatása az állam szerepvállalásaira. In Török Bernát – Zódi Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai. Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 67–87.
- Musser v Vilsmeier Auction Co, Inc, 562 A.2d 279 (Pa. 1989).
- Oberdorf v. Amazon.com Inc, No. 18-1041 (3d Cir. 2019).
- Peters, Jerica L.: State v Karl: An Unreasonable Rejection of the Learned Intermediary Doctrine. *Jurimetrics*, 48. (2008), 3. 285–308.
- Srnicek, Nick: *Platform Capitalism* Polity Press. Cambridge, 2017.
- Van Boom, Willem H.: Mass Torts: Debates and Pathways. In Willem H. van Boom – Gerhard Wagner (szerk.): *Mass Torts in Europe – Cases and Reflections*. Berlin–Boston, De Gruyter, 2014. Online: <https://doi.org/10.1515/9783110349467>

Gombos Katalin – Strihó Krisztina

A közösségi platformok és a Digitális Európa program magánjogi elemei

A tanulmány középpontjában a 21. századi kihívások egyik markáns területe, a digitalizáció és az ahhoz kapcsolódó európai uniós program áll. A digitális tér által kínált témakörök közül a közösségi platformokra és az influenszerekre, valamint az európai e-justice stratégiára, továbbá fogyasztóvédelmi kérdésekre fókuszálnak a szerzők. Az elektronikus kommunikációs eszközök és információs technológiák egyre újabb változatai számos új izgalmas kérdést vetnek fel napjaink európai magánjogi jogviszonyaiban is.

A technikai újdonságok fontos változásokat idéztek elő az európai jog által szabályozott magánjogi jogviszonyokban mind a jogalkotás, mind pedig a jogalkalmazás területén.

Bevezetés

Az Európai Bizottság 2021. március 9-én bemutatta az Európai Unió 2030-ig megvalósítandó digitális átalakulására vonatkozó jövőképét és megoldási javaslatait, amelynek értelmében az EU 2021-től 2030-ig tartó digitális évtizedének végére négy sarkalatos ponton lehet és kell javítani Európa digitális felkészültségét. A *készségek – infrastruktúrák – vállalkozások – közszolgáltatások* négyesében gondolkodva egyrészt a felhasználók, fogyasztók, polgárok digitális készségeit növelni szükséges,¹ továbbá jelentősen bővíteni kell az infokommunikációs szakemberek számát. Másrészt biztosítani kell a korszerű technológiát,² biztonságos, összekapcsolt és fenntartható digitális infrastruktúrákat kell teremteni.³ Harmadrészt technológiafejlesztéssel el kell érni a vállalkozások digitális átalakulását⁴ mind az innovációban élenjárók

¹ A célkitűzés az, hogy a népesség legalább 80%-a rendelkezzen digitális alapkészségekkel.

² Számítástechnikai fejlesztésekkel a kvantumgyorsulással rendelkező számítógép-technológiát kell elérni.

³ Célkitűzés az 5. generációs 5G technológia általánossá tétele, adatoldalról pedig 10 ezer klímasemleges és fokozottan biztonságos peremhálózati csomópont kialakítása, a felhőtechnológia jelentős bővítése.

⁴ Célkitűzés, hogy az uniós vállalkozások 75%-a használja a felhőszolgáltatásokat, a mesterséges intelligenciát és a nagy adathalmazokat.

támogatásával,⁵ mind pedig a lemaradók alapkészségeinek emelésével.⁶ Negyedrészt pedig a közszolgáltatások digitalizálása a cél.⁷

A 21. század – fenti célkitűzésekben is megfogalmazott – technikai újdonságai egyértelműen azzal a hatással járnak, hogy mind több felhasználó fogyasztó helyezi át életének egy szegmensét az elektronikus térbe, elsősorban különböző közösségi platformok segítségével. Az életünket még jelenleg is nagyban befolyásoló Covid-19-világjárvány kevés pozitív hatása között említhető, hogy felhívta a figyelmet az elektronikus felületek előnyeire, ez pedig különösen a határon átnyúló jogviszonyokban segít a fizikai távolságból adódó nehézségek leküzdésében. A technikai újdonságok fontos változásokat idéztek elő az európai jog által szabályozott magánjogi jogviszonyokban mind a jogalkotás, mind pedig a jogalkalmazás területén.

A közösségi platformok – a fogalmi alapokról

Az európai magánjog és a közösségi platformok egyik alapvető kérdéseként merül fel, hogy a megváltozott környezetben milyen módon történik a fogyasztók megszólítása, hiszen a kommunikáció, a hirdetések és a reklámozás színtere egyre inkább a közösségi platformokon zajlik. Ennek a kérdésnek a körbejárásához vizsgálódásainkat érdemes néhány fogalmi kérdés tisztázásával kezdeni. A hétköznapi nyelvhasználatban és a szakirodalomban is gyakran használjuk például a *social media* (azaz a közösségi média), a közösségi platform, az internetes platform, a közösségi felület, a közösségi oldal kifejezéseket. E fogalmakat legtöbbször szinonim értelemben használjuk, de indokolt lehet közülük egy meghatározó összefoglaló kategóriát kiemelni. Központi jelentőségűnek tűnik ugyanis az internetes platform elnevezés, amely egyben a legtagabb generalizáló kategóriaként is kezelhető.

Az internetes platform fogalma több oldalról is megközelíthető. A francia államtanács definíciója szerint internetes (digitális) platformnak tekinthetünk minden olyan internetes oldalt, amely lehetővé teszi harmadik személyek számára, hogy tartalmakat, szolgáltatásokat, árukat kínáljanak, illetve minden olyan online platformot, amely ezekhez biztosít hozzáférést (például alkalmazásboltok, keresőmotorok).⁸ Bartóki-Gönczy Balázs a platform alatt azon piaci szereplőket érti, amelyek egy úgynevezett kétoldalú piacon lehetővé teszik két jól elkülönült csoport

⁵ „Unikornisok” finanszírozása.

⁶ Ez főként a kései csatlakozó kkv- (kis- és középvállalkozói) szektorra vonatkozó elképzelés, a digitális alapkészségek 90%-ra emelésével.

⁷ A kulcsfontosságú közszolgáltatások teljes spektrumának online térbe helyezése a cél. Ezek között említhető az e-egészségügy (egészségügyi adatokhoz való teljes körű hozzáférés biztosítása a polgárok részére) és a digitális személyazonosítók használatának növelése.

⁸ Conseil d'État: Étude annuelle 2014 – Le numérique des droits fondamentaux. 2014.

között a kapcsolatteremtést. Értelmezésében tehát a kétoldalú piacon működő platformszolgáltató közvetít e két csoport között.⁹ A kétoldalú piac megfogalmazást Nemeslaki András szerint a platformgazdaságtanból vezethetjük le,¹⁰ de ez a kifejezés a fogalom versenyjogi aspektusaira is utal, amire Szilágyi Pál mutat rá.¹¹ A marketingszempontrú megközelítés szerint a felhasználók által feltöltött információk összességét jelenti, amely egyidejűleg minősül marketingeszköznek,¹² információforrásnak és stratégiának.¹³ Egyes szerzők egy rózsaszín elefánttal azonosítják a fogalmat, hiszen egyrészt a beszélgetések középpontját képezi, másrészt viszont „absztrakt, megfoghatatlan, kissé nehezen érthető, és még felfedezésre vár”.¹⁴ A hivatkozott forrás ugyan egy évtizeddel ezelőtti, mégis időtálló a leírás, hiszen a terület jelenleg is felfedezésre és szabályozásra vár. Zódi Zsolt álláspontja szerint a platform napjainkra jogi fogalomká vált,¹⁵ Kiss György IT-fogalomként, a technológiai fejlesztések összességékként jelöli azt meg.¹⁶ Menyhárd Attila a platformokat kereskedelmi közvetítőként határozza meg, hiszen különböző felhasználói csoportok egymás közötti interakcióit működtetik, valamint áruk és szolgáltatások piacra juttatásának eszközei, amelyek azonban korlátozhatják a hozzáférést és a szereplők magatartását is.¹⁷ Akármelyik meghatározásból is indulunk ki, a piac¹⁸ az a központi elem, amely összeköti az európai magánjogi jogviszonyokat a közösségi platformokkal.

⁹ Fogalmának elemzésére lásd Bartóki-Gönczy Balázs: *Az online közvetítő szolgáltatók mint az információhoz való hozzáférés új kapuerei*. PhD-értekezés. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Doktori Iskola, 2018. február 12.

¹⁰ Nemeslaki András: Platformgazdaságtan – kétoldalú piacok elmélete. In Sasvári Péter (szerk.): *Informatikai rendszerek a közszolgáltatásban I*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 169–188.

¹¹ Szilágyi Pál: A kétoldalú piacok versenyjogi megítélése a médiapiacokra tekintettel. *In Medias Res*, 1. (2012), 1. 80–90.

¹² Muhammad Tariq – Fazal Wahid: Assessing Effectiveness of Social Media and Traditional Marketing Approaches in Terms of Cost and Target Segment Coverage. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3. (2011), 1. 1049–1074.

¹³ W. Glynn Mangold – David J. Faulds: Social Media: The New Hybrid Element of the Promotion Mix. *Business Horizons*, 52. (2009), 1. 357–365.

¹⁴ Nagy Tamás: Vélemény 2.0 – közösségi média könyv. *Mek.oszk.hu*, 2010.

¹⁵ Zódi Zsolt: A platform, mint az információs kapitalizmus fő szervezési mechanizmusa. In Gyekiczky Tamás (szerk.): *Határter: Digitális kihívások a jogban*. Budapest, Patrocinium, 2021. 55–118.; Zódi Zsolt: Kódokba zárt jog. Néhány gondolat az új AVMS irányelv kapcsán. *In Medias Res*, 8. (2019), 2. 169–186.

¹⁶ Kiss György: *A digitális platformok által kínált foglalkoztatás társadalmi, gazdasági hatásai és a jog válasza*. (Kézirat megjelenés alatt.)

¹⁷ Menyhárd Attila: Az információs technológiai fejlődés hatása az állami szerepvállalásra. In Török Bernát – Zódi Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai. Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 67–87.

¹⁸ A piac központi szerepéről és a piacmeghatározás jelentőségéről lásd Szűcs Anikó Edit: Az érintett piac meghatározásának nehézségei. *EU jog*, 1. (2021), 4. 2–6.

Az Európai Unió digitális egységes piaca

Az Európai Bizottság 2015. május 6-án fogadta el a digitális egységes piacra vonatkozó stratégiát, amelynek alapjaként már az *Új kezdet Európa számára a munkahelyteremtés, a növekedés, a méltányosság és a demokratikus változás programja* című¹⁹ közleményében deklarálta azokat kiemelt feladatokat, amelyek között szerepel az összekapcsolt digitális egységes piac. A kiemelt prioritás értelmében az elektronikus kommunikációs eszközök határtalan fejlődése adta lehetőségeket ki kell aknázni a gazdasági és társadalmi viszonyokban, a gazdaság növekedése, a munkahelyteremtés érdekében. A fejlődés alapvető feltétele az Európai Unión belüli egységesítés a jogalkotás terén is, különösen a fogyasztóvédelmi és a versenyjogi szabályok, az elektronikus kereskedelem, a szolgáltatásnyújtás szabadsága vonatkozásában, továbbá a közös európai adatvédelmi szabályok területén. A kinyilatkoztatott elvek mentén a digitális egységes piaci stratégia az alábbi három pillérre épül:

- a) „Az internetes termékek és szolgáltatások elérhetőbbé tétele az európai fogyasztók és vállalkozók számára – ehhez gyorsan meg kell szüntetni az internetes és a fizikai szegmens közötti legfontosabb különbségeket, vagyis a tagállamközi internetes tevékenység útjában álló akadályokat.
- b) A digitális hálózatok és szolgáltatások fellendülését elősegítő feltételek megteremtése – ehhez nagy sebességű, biztonságos és megbízható infrastruktúrára és tartalomszolgáltatásra, valamint az innovációt, a beruházást, a tisztességes versenyt és az egyenlő versenyfeltételeket biztosító szabályozási környezetre van szükség.
- c) Az európai digitális gazdaság növekedési potenciáljának maximalizálása – ez az IKT (információs és kommunikációs technológia) – infrastruktúrába és a felhőalapú szolgáltatás és a *big data* technológiákba, valamint a kutatás-fejlesztésbe való beruházást igényel, amelynek révén növelhető az ipari versenyképesség, a közszolgáltatások színvonala, valamint a befogadás és a készségek és képességek szintje.”²⁰

A stratégia megszületése óta számos olyan jogalkotási lépésre is sor került, amelyek célja a digitális egységes piac megteremtése volt. Ezek között említhető az alábbi néhány kiemelten fontos jogforrás, jogforrás-módosítás és jogalkotási kezdeményezés:

¹⁹ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – A Bizottság 2015. évi munkaprogramja – Új kezdet*. COM(2014)910 végleges (2014. december 16.), amely alapja volt a Bizottság 2015. évi munkaprogramjának, és ezt a témakört érintette Jean-Claude Juncker nyitóbeszéde is Strasbourgban 2014. július 15-én.

²⁰ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának Európai digitális egységes piaci stratégia*. COM(2015)192 végleges (2015. május 6.).

- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/302 rendelete (2018. február 28.) a belső piacon belül a vevő állampolgársága, lakóhelye vagy letelepedési helye alapján történő indokolatlan területi alapú tartalomkorlátozással és a megkülönböztetés egyéb formáival szembeni fellépésről, valamint a 2006/2004/EK és az (EU) 2017/2394 rendelet, továbbá a 2009/22/EK irányelv módosításáról;²¹
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/644 rendelete (2018. április 18.) a határokon átnyúló csomagkézbesítési szolgáltatásokról;
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1128 rendelete (2017. június 14.) az online tartalomszolgáltatásoknak a belső piacon való, határokon átnyúló hordozhatóságáról;
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/2394 rendelete (2017. december 12.) a fogyasztóvédelmi jogszabályok végrehajtásáért felelős nemzeti hatóságok közötti együttműködésről és a 2006/2004/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről;
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1808 irányelve (2018. november 14.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 2010/13/EU irányelvnek (Audiovizuális média-szolgáltatásokról szóló irányelv) a változó piaci körülményekre tekintettel való módosításáról;
- Javaslat – az Európai Parlament és a Tanács irányelve az áruk internetes és egyéb távértékesítésére irányuló szerződések egyes vonatkozásairól.²²

Témánk szempontjából különösen jelentős, hogy az Európai Bizottság a digitális piacok egységesítése és a versenyképesség fenntartása érdekében 2020-ban javaslatot tett a Digital Services Act²³ (a továbbiakban: DSA) és a Digital Markets Act²⁴ (a továbbiakban: DMA) megalkotására:

- Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról²⁵ (DSA);

²¹ Ezt hívjuk röviden Geoblocking rendeletnek.

²² Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács irányelve az áruk internetes és egyéb távértékesítésére irányuló szerződések egyes vonatkozásairól*. COM(2015)635 végleges (2015. december 9.).

²³ A fogalmi keretek körében érdekesség, hogy a DSA az online platform és az online óriásplatform kifejezéseket használja, azonban azok fogalmi meghatározása nélkül.

²⁴ A DMA kiemelten foglalkozik a tartalomszolgáltatókkal, akiket mint kapuőröket határoz meg, tekintettel arra, hogy egyfajta szűrő szereppel bírnak.

²⁵ Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2015. december 15.).

- Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály)²⁶ (DMA).

A jövő digitális Európájára vonatkozó tervek

2020 júniusában az Európai Bizottság *Európa nagy pillanata: Helyreállítás és felkészülés – a jövő generációért*²⁷ című közleményében bejelentette, hogy az egységes piac digitalizációja a válságból való kilábalás alapvető pillére lesz. Az Európai Bizottság elképzelései szerint az alábbi területekre kell a legnagyobb figyelmet fordítani:

- a) támogatni szükséges az összekapcsoltság javítására irányuló beruházásokat;
- b) határozottabb ipari és technológiai jelenlétre van szükség az ellátási lánc stratégiai pontjain (ezeken belül kiemelkedő jelentőségű területek a mesterséges intelligencia, a kiberbiztonság, az 5G technológia és a felhő-infrastruktúra fejlesztése);
- c) valós adatgazdaságra és európai adatterekre van szükség;
- d) mindezeknek a tisztességesebb és egyszerűbb üzleti környezet kialakítását kell eredményeznie.

A digitális egységes piaci prioritások szorosan összekapcsolódnak, az azok keretében megjelölt feladatok végrehajtása egymást feltételezi, kölcsönösen függenek egymástól, így kizárólag komplexen kezelhetők.²⁸ E komplexitás jegyében kitekinthetünk néhány olyan szorosan kapcsolódó kérdésre is, mint a mesterséges intelligencia²⁹ vagy az adatstratégia³⁰ kérdése, de itt említhető a Covid-19-válság

²⁶ Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály)*. COM(2020)842 végleges (2015. december 15.).

²⁷ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Európa nagy pillanata: Helyreállítás és felkészülés – a jövő generációért*. COM(2020)456 végleges (2020. május 27.).

²⁸ Strihó Krisztina: *Az elektronikus kereskedelem. A kereskedelem digitalizációjának alapvetései*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020b. 57–58.

²⁹ Lásd Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – A közös európai adattér kialakítása felé*. COM(2018)237 végleges (2018. április 25.); Európai Bizottság: *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan*. (2019. április 8.); Európai Bizottság: *Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése*. COM(2020)65 végleges (2020. február 19.).

³⁰ Lásd Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Európai adatstratégia*. COM(2020)66 végleges (2020. február 19.).

leküzdéséhez és az abból való kilábaláshoz szükséges³¹ technológiákra³² vagy a magánjogi igények érvényesítésére³³ vonatkozó közös uniós eszköztár³⁴ is. Ezek közül ebben a tanulmányban a magánjogi igényekhez legszorosabban kapcsolódó eljárási-igényérvényesítési kérdésekre, a mesterséges intelligencia e területen való alkalmazhatóságának problematikájára térünk ki.

Az e-justice kihívásai a 21. században

Az európai e-justice stratégia egyik alapcélkitűzése az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés javítása, amelyet elősegít az e-igazságügy területén az információkhoz való hozzáférés javítása és egyszerűsítése, valamint a határokon átnyúló bírósági és bíróságon kívüli eljárások elektronizálásának támogatása. Ma már evidencia, hogy ezen a területen is komoly jelentősége van az információs és kommunikációs technológiai eszközöknek, és egyre gyakrabban kifejezetten a közösségi (social) média e területbe való bevonásának. A legjelentősebb intézményeknek ma már vannak Facebook-profiljai, a kapcsolatfelvételle, bemutatkozásra, tevékenységének megismertetésére, népszerűsítésére szolgáló oldalak a közösségi média kedvelt felületein lelhetők fel. Az e-ügyintézésre, tanácsadásra, segítségnyújtásra használt európai portálok, az információkhoz való hozzáférés javítását szolgáló eszközök, felületek folyamatos bővülése mellett várható az eljárásokat támogató „okos” formanyomtatványok, e-igazságügyi szolgáltatások számának növekedése, az információs és kommunikációs technológiai rendszereknek, valamint az azok által támogatott üzleti folyamatoknak a biztonságos adatcsere támogatására, valamint az információk és az ismeretek megosztására való képességének, azaz az átjárhatóságnak az erősítése is.

A big data korszakban mindez komoly adatvédelmi kihívások elé állít bennünket, hiszen más felületek alkalmasak az érzékeny adatokkal való munkafolyamatok kezelésére és az elektronikus térben való egyszerű megjelenést biztosító platformok alkalmazására. Mindkét szegmens esetén a tapasztalatok azt mutatják, hogy

³¹ Lásd Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Európa nagy pillanata: Helyreállítás és felkészülés – a jövő generációért.* COM(2020)456 végleges (2020. május 27.).

³² A Bizottság 2020/518 ajánlása (2020. április 8.) a Covid-19-válság leküzdéséhez és az abból való kilábaláshoz szükséges technológia és adatok, különösen a mobilalkalmazások és az anonimizált mobilitási adatok használatára szolgáló közös uniós eszköztárról. L 114/7 (2020. április 14.).

³³ Gelencsér Dániel et al.: *Uniós polgári eljárásjogi vívmányok a társadalmi fenntarthatóság szolgálatában.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.

³⁴ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Európa digitális jövőjének megtervezése.* COM(2020)67 végleges (2020. február 19.).

ezeknek a területeknek a fejlesztése mindenképpen indokolt.³⁵ Az elektronizáció sok területen kézzelfogható, mérhető eredményeket, egyszerűsítési lehetőségeket jelent. Gondoljunk csak az összekapcsolt nyilvántartásokból (például ingatlan-nyilvántartás, cégnyilvántartás) egyszerűen, egy klikkeléssel kinyerhető adat sebessége és ugyanezen adat központi hatóságokon vagy bíróságokon keresztül történő mechanikus, papíralapú lebonyolításának időtényezője közötti különbségre.

Az e-justice célkitűzései

Az e-justice fontos célkitűzése a határokon átnyúló bírósági és bíróságon kívüli eljárások digitalizálásának támogatása. Ennek egyik megnyilvánulásaként értékelhetjük az európai e-igazságügyi portál³⁶ létrehozását, amely az európai e-igazságügyi rendszer egységes, többnyelvű, felhasználóbarát hozzáférési pontja. Miután ez egy dinamikus tartalmú, többnyelvű elektronikus adatbázis, így jelenleg az e-justice az együttműködés legfőbb európai szintű eszköze. Felhasználókat és bíróságokat egyaránt támogató felületén számos interaktív elektronikus szolgáltatás érhető el, amelyek közül kiemelkedő jelentőségűek az eljárásokat támogató interaktív formanyomtatványok és a jogszabálykereső felületek. Ma már az e-justice portál az európai és nemzeti bírósági ügyekre vonatkozó információk központnak is tekinthető, amely felöleli a polgári és kereskedelmi ügyekben illetékes Európai Igazságügyi Hálózat által lefedett tartalmakat is.³⁷ Lehetőséget ad az uniós országokat érintő kísérleti projektek, például az e-CODEX keretében jogi adatok biztonságos cseréjére. Néhány területen – a tagállamok együttműködési hajlandóságától függő mértékben – tartalmaz összekapcsolt nemzeti adatbázisokat, így például a földhivatali, a fizetéseképtelenségi nyilvántartások, cégnyilvántartások területén.

A 2019–2023-as időszakra szóló *Európai e-igazságügyi stratégia*³⁸ az igazságügy területének folyamatos digitalizációja révén az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés további javítását tűzte ki célul. Összhangban áll az európai e-igazságügy elveivel és célkitűzéseivel, továbbá szorosan kapcsolódik a cselekvési tervben³⁹ meghatározott konkrétabb célokhoz. A stratégia három fő területet határoz meg: az információkhoz való hozzáférést, az igazságügy területén az e-kommunikációt, valamint a kölcsönös átjárhatóság fejlesztését.

³⁵ A Bizottság 2014/333/EU határozata (2014. június 5.) az európai igazságügyi portálon szereplő személyes adatok védelméről. L 167/57 (2014. június 6.). 57–60.

³⁶ Európai igazságügyi portál.

³⁷ Polgári és kereskedelmi ügyekben illetékes EIH.

³⁸ A 2019–2023-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia. 2019/C 96/05 (2019. március 13.). 3–8.

³⁹ A 2019–2023-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia. 2019/C 96/05 (2019. március 13.). 9–32.

Az információkhoz való hozzáférés területén a cselekvési terv olyan projekteket tartalmaz, amelyek az általános igazságügyi információkhoz való hozzáférés, az adatállományokhoz, az igazságszolgáltatás igénybevétele szempontjából releváns adatok biztosításához kíván szélesebb bázist biztosítani. A kölcsönös átjárhatóság területén a cselekvési terv fejlesztésre irányuló javaslatokat tartalmaz az e-CODEX rendszer,⁴⁰ valamint formanyomtatványok, dokumentumok és strukturált adatok rendszeren keresztüli cseréjét célzó kísérleti projektek tekintetében. A nemzeti rendszerek közötti kölcsönös átjárhatóságot az e-CODEX technológia *e-justice communication via online data exchange*, azaz az internetes adatcserén alapuló e-igazságügyi kommunikáció) folytatásaként a Me-CODEX (*maintenance of e-CODEX*, azaz az e-CODEX karbantartására irányuló) projekt biztosítja. Ezen túl célkitűzés a közös és harmonizált *backend* rendszerek (a programoknak, weboldalaknak a hátsó, a felhasználó elől rejtett, a tényleges számításokat végző része, amelynek feladata adatok feldolgozása) létrehozása meghatározott jogi eszközök számára.

Szemantikai átjárhatóságot kíván megteremteni a használt kifejezések harmonizációja és a beszéd automatikus írásbeli átírását lehetővé tevő hangfelismerő eszközök alkalmazása, valamint az automata katalogizáló eszköz az EuroVoc⁴¹ és a LegiVoc⁴² bővítésére. Napjainkban európai interoperabilitási keretben⁴³ nyílik lehetőség a kölcsönös átjárhatóság biztosítására, amely az információs és kommunikációs technológiai rendszereknek az adatcsere támogatására, valamint az információk és az ismeretek megosztására való képessége terén kiemelkedő. Ezenkívül a nemzeti, európai és globális jogi információs rendszereken keresztül közzétett jogi információkhoz való hozzáférés könnyíthető meg, valamint ezeknek az információknak a megosztása és összekapcsolása. Az egymással összekapcsolt jogi adatok lehetővé teszik a felhasználók számára, hogy gyors és megbízható módon megtalálják a releváns információkat.⁴⁴ Az e-kommunikáció területén a cselekvési terv projekteket tartalmaz a fenti célkitűzések megvalósításához szükséges biztonságos adatcserét lehetővé tevő felületek és az online kommunikáció lehetőségének a fejlesztésére. Ez utóbbi eszközöként változatlanul szerep jut a polgárok, a bírák

⁴⁰ e-CODEX.

⁴¹ EuroVoc.

⁴² LegiVoc.

⁴³ Interoperable Delivery of European eGovernment Services.

⁴⁴ Vannak olyan összekapcsolható rendszerek, amelyek esetén a megvalósíthatóság csak távlatilag biztosítható. Ilyenek: az európai öröklési bizonyítványok nyilvántartásainak összekapcsolása, az elektronikus szakértői nyilvántartások és az online szakértés, egy fenntartható és elismert platform létrehozása az uniós büntetés-végrehajtási információk központosításához (EPIS adatbázis), technikai híd/kapu létrehozása az online vitarendezési rendszerek és a kis értékű követelések uniós elektronikus eljárása között, a védelemben részesülő nagykorú személyek nemzeti nyilvántartásainak összekapcsolása, a fordítók és tolmácsok adatbázisaihoz való hozzáférés biztosítása az e-igazságügyi portálon keresztül (BabelLex), közös adósinformációs rendszer.

és az igazságügyi hatóságok közötti, határokon átnyúló videokonferencia révén történő közvetlen kommunikációt szolgáló eszközök további fejlesztésének.

A mesterséges intelligencia felhasználhatóságának kérdései

A mesterséges intelligencia fogalmát sokan sokféle értelemben használják,⁴⁵ az elméletek többsége a következő négy számítástechnikai alapú kategóriába sorolható: *embereként gondolkodó rendszerek, emberként viselkedő rendszerek, racionálisan gondolkodó rendszerek, racionálisan cselekvő rendszerek*. A mesterséges intelligencia bonyolult rendszerek összefoglaló elnevezése, azon belül két nagy típus különböztethető meg: egyrészt a szoftveralapú, másrészt a fizikai változatai említethetők.⁴⁶ Az előbbi csoportba tartoznak például az elemzőszoftverek, a különböző keresőmotorok, továbbá a beszéd- és hangfelismerő, valamint -leíró rendszerek.⁴⁷ A fizikailag is megjelenő mesterséges intelligenciák a robotok,⁴⁸ speciális fajtáik az önvezető autók és a drónok.⁴⁹ A mesterséges intelligencia komplex környezetben képes feladatokat végrehajtani anélkül, hogy folyamatosan egy felhasználó utasításait követné (autonómia), és képes arra is, hogy a tapasztalaton alapuló tanulás révén teljesítményjavulást érjen el (adaptivitás).⁵⁰ Az Európai Bizottság által adott definíció szerint: „A mesterséges intelligencia olyan rendszereket takar, amelyek intelligens magatartást tanúsítanak a környezetük analizálása és a meghatározott célok elérése érdekében – bizonyos mértékű autonómiával – tett lépéseik révén.”⁵¹

⁴⁵ Lásd a többféle megközelítésre Woodrow Barfield – Ugo Pagallo (szerk.): *Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence*. Cheltenham, Edward Elgar, 2018; Georgios I. Zekos: *Economics and Law of Artificial Intelligence. Finance, Economic Impacts, Risk Management and Governance*. Cham, Springer, 2021.

⁴⁶ Ryan Calo – A. Michael Froomkin – Ian Kerr: *Robot Law*. Cheltenham, Edward Elgar, 2016.

⁴⁷ Lásd elemzésükre Roland Vogl: *Research Handbook on Big Data Law*. Cheltenham, Edward Elgar, 2021.

⁴⁸ A robotjoggal kapcsolatban lásd Klein Tamás – Tóth András: *Technológia jog – Robotjog – Cyberjog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020; Marcelo Corrales – Mark Fenwick – Nikolaus Forgó: *Robotics, AI and the Future of Law*. Singapore, Springer, 2018.

⁴⁹ Strihó (2020b): i. m.

⁵⁰ Simon Emese Réka: A mesterséges intelligencia kihívásai a szellemi tulajdon védelmének területén. In Smuk Péter (szerk.): *Társadalmi fenntarthatóság: Fenntartható biztonság és társadalmi környezet tanulmányok I.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 1819–1826.

⁵¹ European Commission: *A Definition of AI: Main Capabilities and Scientific Disciplines*. (2019. április 8.); Lásd még a definitív megközelítésekre: Jan De Bruyne – Cedric Vanleenhove (szerk.): *Artificial Intelligence and the Law*. Cambridge, Intersentia, 2021; Thomas Wischmeyer – Timo Rademacher: *Regulating Artificial Intelligence*. Cham, Springer, 2020.

A mesterséges intelligencia az információs és kommunikációs technológiák területén⁵² az egyik fő fejlesztésnek számít.⁵³ A mesterséges intelligencia fontos szerepet játszik a digitális Európa program e-justice stratégiájának megvalósításában is, hiszen itt számos formája hasznosítható, például a kockázatelemzésre,⁵⁴ döntéselemzésre⁵⁵ használható gépi tanulási rendszerek, de említhető a tiszta mesterséges intelligencia⁵⁶ (robotbíró),⁵⁷ és léteznek a döntéskiszolgáló, de emberi értelemmel vegyített rendszerek (ilyenek a döntéshozatalt magas fokban előkészítő és segítő, de humán bírói döntéshozatalt igénylő szisztémák).⁵⁸ Sajátos fajtájának tekinthetők a már létező, metaadatokat rendszerező keresők (ilyen a jogforrások és esetjog keresésére egyaránt alkalmas Eur-Lex,⁵⁹ vagy az esetjog áttekintésére a Bíróság ítélezési gyakorlatának keresőmotorja),⁶⁰ amelyek megvalósíthatóságához és további fejlesztéséhez nagyban hozzájárult az európai esetjogi azonosító⁶¹ (European Case Law Identifier⁶² – ECLI) bevezetése.⁶³ Az Eur-Lex vonatkozásában a célkitűzés olyan irányú fejlesztés, amely a honlap fejlesztésével, a keresőmotor javításával

⁵² Kecskés Gábor – Lévaýné Fazekas Judit (szerk.): *Az autonóm járművek és intelligens rendszerek jogi vonatkozásai*. Győr, Universitas-Győr, 2020.

⁵³ Az Európai Bizottság már 2018-ban előterjesztette stratégiáját a mesterséges intelligencia tárgyában, és ugyanebben az évben megállapodott a tagállamokkal egy összehangolt tervről. A mesterséges intelligenciával foglalkozó magas szintű szakértői csoport 2019 áprilisában ismertette a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozó etikai iránymutatásait, és a mesterséges intelligencia az Európai Bizottság 2020-ban közzétett stratégiájának is fontos pillére.

⁵⁴ Liu Han-Wei – Lin Ching-Fu – Chen Yu-Jie: Beyond State v. Loomis: Artificial Intelligence, Government Algorithmization, and Accountability. *International Journal of Law and Information Technology*, 27. (2019), 2. 122–141.

⁵⁵ Például COMPAS az Amerikai Egyesült Államok gyakorlatában vagy a Predictice Franciaországban.

⁵⁶ Például e-bíróági úton hozott végrehajtási eljárásban (*debt collection proceedings*) MI-döntés születik Hollandiában egy speciális hatáskörű magánbíróság előtt. Lásd Henriette Nakad-Westrate et al.: Digitally Produced Judgements in Modern Court Proceedings. *International Journal of Digital Society*, 6. (2015), 4. 1102.

⁵⁷ Például észt robotbíró program, amelynek lényege az, hogy a kis értékű, vagyis 7000 euró alatti ügyekben dönt a mesterséges intelligencia.

⁵⁸ Gombos Katalin et al.: A mesterséges intelligencia jogalkalmazási területen való hasznosíthatóságának alapjogi kérdései. In Török Bernát – Zódi Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia alkalmazásának hatása az alapjogokra*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 327–355.

⁵⁹ EUR-Lex.

⁶⁰ InfoCuria.

⁶¹ Az esetjogi azonosító nemcsak az Európai Unió Bírósága által hozott határozatok azonosítására alkalmas, hanem az működhet a tagállami ítéletek esetén is. Ezért a célkitűzések között említhető azon bíróságok/tagállamok számának növelése, amelyek a bírósági határozataikhoz ECLI-azonosítót rendelnek.

⁶² European Case Law Identifier – Az európai esetjogi azonosító (ECLI) keresésére szolgáló program.

⁶³ A Tanács következtetései az európai esetjogi azonosító (European Case Law Identifier – ECLI) és a minimális számú egységes esetjogi metaadat (metadata) bevezetésére való felkérésről. C 127/1, 2011. április 29. 1–7.

a felhasználói élményt javítja. A keresőfunkció javítása különösen az információk teljesebb körű és felhasználóbarátabb megjelenítésére szolgál. Felvethető továbbá az e-igazságügyi portálon működő olyan *chatbot* kifejlesztése is, amely segítséget nyújt a felhasználónak, és elirányítja az általa keresett információhoz.

Az ítéletek kölcsönös áramlása egy megnyilvánulásként is értékelhetjük azokat a törekvéseket, amelyek nemcsak az Európai Unió Bírósága, hanem tagállami bírósági ítéletek rendszerezett, kereshető közzétételét célozzák, az ítélkezési gyakorlat közzététele során figyelembe véve az adatvédelmi iránymutatásokat. Ennek érdekében a közzététel megkönnyítéséhez álnevesítésre van szükség, vagy anonimizálni kell a határozatokat. Az egyik lehetséges fejlesztési irány, hogy olyan, mesterséges intelligencián alapuló eszköz jöjjön létre, amely a bírósági határozatok automatizált álnevesítésére/anonimizálására szolgál, felhasználva a bírósági határozatokat tartalmazó adatbázisokat. A rendszer „tanításához” szükséges (különösen a nemzeti bírósági adatokból származó) adatok szolgáltatása, ami a tagállamok részéről fokozott együttműködést igényel.

A mesterséges intelligencia egyik lehetséges további felhasználási módja a bírósági határozatok elemzéséhez kifejlesztendő, mesterséges intelligencián alapuló eszköz létrehozása. Egy ilyen rendszer felhasználható a bírói döntések támogatására. Ilyenkor a mesterséges intelligencia működési alapját modellügyekben vagy azonos tárgykorú korábbi ügyekben való szövegbányászat adja, amelyből szövegalapú elemzéssel, egy algoritmus segítségével adható egy lehetséges döntési javaslat (indokokkal együtt). Ez a módszer döntéstámogató, azaz a humán bírói döntéshozatalt nem helyettesíti, csak elősegíti, egyfajta előkészítést végez el.

Ennek az eszköznek egy továbbgondolt változata használható azonban meghatározott jogterületeken akár „kiber-igazságszolgáltatásra” is. Főként az automatizált döntéshozatalra lehet itt gondolni, amikor nagyrészt formanyomtatványok, dinamikus elektronikus felületek használatával, humán bírói döntéshozatal mellett is elsősorban mechanikus, formai ellenőrzésre kerül sor a döntés meghozatalakor.

A mesterséges intelligencia észszerű használata sok tekintetben megkönnyítheti a jogalkalmazást, ugyanakkor sok garanciális alapjogi kérdést is felvet, miután az algoritmikus döntéshozatal adat- és információs aszimmetriái jól láthatók. Az Európai Bizottság a mesterséges intelligenciáról szóló *Fehér Könyvének* már a bevezetőjében utal ezekre a dilemmákra. Hiszen a gyorsan fejlődő mesterséges intelligencia számos területen (egészségügy, fenntarthatóság, nanotechnológia, termelési és gazdasági rendszerek hatékonyságának növelése) pozitívan tudja megváltoztatni életünket, ugyanakkor számos olyan potenciális kockázattal is jár, mint az átláthatatlan döntéshozatal, a nemi és más alapú megkülönböztetés, a profilozás, a magánéletünkbe való betolakodás vagy a bűncselekmények céljából történő felhasználás.⁶⁴

⁶⁴ Európai Bizottság: *Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése*. COM(2020)65 végleges (2020. február 19.)

Annak érdekében, hogy az alkalmazott mesterséges intelligencia valóban megbízható (*trustworthy*) legyen, és az automatizált döntéshozatal által érintett valamennyi kérdésre megnyugtató válasz szülessen, átfogó keretrendszerre van szükség, amelyben nemcsak szabályozzuk, de értelmezzük is a mesterséges intelligenciát. Szükséges felállítani egy interdiszciplináris keretrendszert, amely választ ad mind a jogi, mind az etikai aggályokra.⁶⁵

A közösségi média és az európai magánjogi jogviszonyok kapcsolata

Az európai e-igazságügyi stratégiában megfogalmazott elveken kívül néhány új jogterület felbukkanása is jelentősen átforgalmazza a 21. századi európai magánjogi jogviszonyokat. A médiafogyasztás színtere eltolódott a közösségi platformok irányába, ennek köszönhetően előtérbe került az online reklámozás és a különböző híres arculatok,⁶⁶ és az influenszerek⁶⁷ meggyőző tevékenysége is kiemelkedően jelentős. Ezeknek a témaköröknek a jogalkalmazásban való egyre nagyobb jelentőségét a magyar Gazdasági Versenyhivatal döntésein és az Európai Unió Bírósága előtti ügyeken keresztül szemléltetjük.

Az influenszerek és a közösségi felületek

Az influenszer szó az angol eredetű „influence” kifejezés képzővel bővített változata, ezért célszerű az egynyelvű angol szótár meghatározásából kiindulnunk. A keresett szó főnévként egyrészt erőteljes hatást jelent, amely tárgyra vagy személyre irányulhat; másrészt olyan erőt, amely valakit vagy valamit meghatározott cselekvésre, viselkedésre készítet; harmadrészt olyan személyt vagy dolgot, amely érinti valamely személy viselkedésének vagy gondolkodásának a módját. A fogalom igeiként jelenti a valamely személy viselkedésének vagy gondolkodásának módjára történő hatásgyakorlást (követendő példaként szolgál, egyfajta iránymutatásként hat), valamint egy különös helyzetre és a fejlesztés módjára történő hatásgyakorlást.⁶⁸ Valamennyi megközelítésből egyértelműen kitűnik, hogy az „influence” szó esetén a hangsúly a befolyásoló erőn, a tényleges hatásgyakorlás tényén van.

⁶⁵ Európai Bizottság: *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan*. (2019. április 8.).

⁶⁶ Az arculatátviteli szerződéssel kapcsolatban lásd Strihó Krisztina: *A merchandising szerződés*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020a.

⁶⁷ Strihó Krisztina: Az influencer jogi megítélése. *Jogtudományi Közöny*, 75. (2020c), 4. 174–179.

⁶⁸ *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford, Oxford University Press, 1997. 796.

Az „influenszer” kifejezés az „influence” szóból ered, amelynek központi eleme szintén a hatásgyakorlás. Jelen esetben az „influenszer”, a véleményvezér olyan személyt takar, aki valamilyen termék, szolgáltatás, ezáltal akár valamely cég iránti kereslet növelése érdekében lép fel.⁶⁹ „A véleményvezérek egy-egy termékkategóriáról alapos ismerettel rendelkeznek, amely kiegészülve személyiségükkel és széles kapcsolathálójukkal jelentős befolyást képes gyakorolni mások fogyasztására.”⁷⁰ A Gazdasági Versenyhivatal (a továbbiakban: GVH) által közzétett ajánlás szerint „az influencer olyan, a digitális környezetben befolyás gyakorlására, fogyasztói vélemény formálására képes személy, aki akár eseti partnerként, akár dedikált márkanagykövetként online tartalmat tesz közzé saját weboldalán, közösségi média oldalán, esetleg egyéb online platformon, függetlenül attól, hogy a tartalom a sajátja vagy vendégbejegyzés; legtöbb esetben a véleményvezér elkötelezett követőbázissal rendelkezik.”⁷¹ A véleményvezetés adottsága pedig képes az egyént, a fogyasztót megfertőzni, és irányítani más emberek attitűdjeit. A véleményvezér ez irányú tevékenységének alapvető feltétele a népszerűség, amelynek szintjét különböző mérőszámokkal lehet kimutatni, így a követők és a kedvelések számával, továbbá a megosztások arányával. A felsorolt mutatók alapján célszerű meghatározni az influenszerek típusait. A követők száma alapján beszélhetünk *mega*, *makro*, *mikro* és *nano* véleményvezérekről. A mega influenszerek csoportjába tartoznak az egymillió követőt meghaladó véleményvezérek, a makro kategória táborához sorolhatók a negyvenezer követői számot meghaladó, azonban legfeljebb egymilliót elérő személyek. Az egyezer és negyvenezer közötti követővel rendelkezőket mikro influenszernek tekintjük. Végül az egyezer főt el nem érő vezérek alkotják a nano csoportot. A tartalom típusai szerint megkülönböztetjük a bloggereket, a youtube-reket, a podcastereket és a közösségi bejegyzőket.⁷²

A GVH gyakorlata

A GVH három döntésében [Kasza Tibor ügye (110/2016. VJ), Dukai Regina ügye (111/2016. VJ) és Rubint Réka ügye (112/2016. VJ)] is megállapította, hogy a sokak által ismert, híres, sok esetben kedvelt személyek által reklámozott termékek, szolgáltatások esetén a fogyasztókat arról a körülményről is tájékoztatni kell, hogy a részükről történő bejegyzés (kvázi reklám) mögött ellenszolgáltatás vagy egyéb

⁶⁹ Strihó (2020c): i. m.

⁷⁰ Neulinger Ágnes – Piskóti Marianna: Fiatal véleményvezérek a családban, azaz a fiatal felnőttek befolyása a család környezettudatosságára: egy skálatesztelés eredményei. In Hetesi Erzsébet – Révész Balázs (szerk.): „Marketing megújulás” – Marketing Oktatók Klubja 20. Konferenciája előadásai. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, 2014. 240–249.

⁷¹ Gazdasági Versenyhivatal: #GVH#Megfeleles#Velemenyezer. 2017. november 20.

⁷² Werner Geyser: What is an Influencer? – Social Media Influencers Defined. *Influencer Marketing Hub*, 2022. január 27.

közvetlen gazdasági érdek (is) áll (például ajándék, kedvezmény, pénzbeli ellenszolgáltatás). Mindhárom ügy esetén a versenyfelügyeleti eljárás alapja a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmának feltételezett megsértése volt.⁷³ A GVH megállapításai szerint az eljárás alá vont személyek szerkesztői tartalomnak álcázott reklám⁷⁴ közzétételével jogellenes magatartást tanúsítottak, hiszen a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatot tanúsítottak a hivatkozott „feketelistás” tényállás megvalósításával. Valamennyi hivatkozott eljárás kötelezettségvállalással zárult.

A közzétett GVH esetek pozitív hozománya, hogy publikálásra került ajánlás jelleggel a *#GVH#Megfeleles#Velemenyvezer*⁷⁵ című szakmai anyag, amely követendő és kerülendő magatartási formákat irányoz elő az influenszerek számára. A GVH alapvető elvárásként fogalmazza meg a véleményvezér irányában, hogy az általa népszerűsített termék, szolgáltatás, márkanév, cég vonatkozásában fennálló üzleti kapcsolatáról, közvetlen gazdasági érdekelttségéről a potenciális fogyasztókat, a követőket egyértelműen, észlelhető módon, hangsúlyosan, szembetűnően, egyszerűen és közérthető módon tájékoztatni kell. Versenyjogi szempontból a GVH az alábbi megjelölési módokat minősíti elfogadhatónak:

- egyszerű tartalom, amely a fogyasztók által is könnyen és jól értelmezhető;
- azonos platformon azonos jelölések alkalmazása;
- az üzleti kapcsolat hangsúlyos, egyértelmű és jól észlelhető megjelölése;
- az üzleti kapcsolat az adott tartalomhoz közvetlenül kapcsolódik;
- az elsősorban képi elemeket tartalmazó felületen, mint például az Instagram, elegendő a megfelelő címkézés (#hashtag) alkalmazása;
- a főként szöveges oldalak, mint a Facebook esetében opcionális a címkézés szerinti tájékoztatás.

A GVH tapasztalatai szerint a következő megoldásokat viszont célszerű kerülni:

- ha a címkézés nem utal az ellenszolgáltatás tényére;
- a homályos és pontatlan megjelölés, például #partner#, #promóció#;
- az üzleti kapcsolatra történő utalás burkolt formában történik meg, például hyperlink segítségével;
- elégtelen megoldás önmagában a hirdető oldalára mutató link alkalmazása vagy a cégnév feltüntetése;

⁷³ Az Fttv. mellékletének 11. pontjában foglalt magatartás megvalósításával valószínűsíthetően megsértették az Fttv. 3. § (1) bekezdésében megjelölt tilalmat.

⁷⁴ Az írott vagy elektronikus médiában szerkesztői tartalom használata az áru értékesítésének vagy más módon történő igénybevételenek előmozdítására úgy, hogy ezért a vállalkozás ellenszolgáltatást nyújtott, ez azonban nem tűnik ki egyértelműen a tartalomból vagy a fogyasztó számára egyértelműen felismerhető képi vagy akusztikus elemekből.

⁷⁵ Gazdasági Versenyhivatal (2017): i. m.

- nehezen fellelhető megjelölés;
- az üzleti kapcsolat ténye csak a hosszabb szöveges részt követően jelenik meg.⁷⁶

Kiemeljük, hogy a tisztességes piaci magatartás tanúsítása nemcsak a fogyasztókkal szemben minősül alapvető követelménynek, hanem a versenytársak irányában is.⁷⁷ Fontos kérdés az is, hogy valamely termék, szolgáltatás, cég népszerűsítése milyen jogalapon történik. Egyszerű társadalmi hirdetés formájában, vagy *merchandising* szerződés, esetleg szponzorálási szerződés alapján szólítják meg a fogyasztókat. Az influenszer – jellemzően – a népszerűsítő tevékenységét valójában *merchandising* szerződés alapján végzi.

A merchandising

A *merchandising* szimbólumok, védjegyek, szerzői jogi alkotások részei, valódi vagy képzeletbeli személyek külső megjelenésének felhasználását jelenti abból a célból, hogy a kérdéses megjelöléseket nem eredeti funkcióinak megfelelően, mint a meghatározott áruk és szolgáltatások azonosítására alkalmas megnevezésként, hanem más áruk és szolgáltatások értékesítésére használják fel a kérdéses figurák általános ismertségének, vonzerejének kiaknázásával.⁷⁸

A *merchandising* (szerződés) valamely, a gazdasági reklámtevékenységtől eltérő területen közismertté és általánosan elfogadottá, keresetté vált személy személyhez fűződő jogi védelme alatt dolog, védjegy vagy egyéb árujelző kereskedelmi hasznosítása, vagy szerzői mű avagy annak valamely jellegzetes karaktere, a mű címe, egy részlete másodlagos felhasználása az eredetitől eltérő területen értékesítésösztönző és a reklámozó cég ismertségének kialakítása, fokozása céljából.⁷⁹ A konkrét szerződés közvetett tárgya alapján a *merchandising* szerződés négy típusa jelölhető meg, nevezetesen a személyiség *merchandising*, a sporteseményhez, sporttevékenységhez kapcsolódó szerződés, a karakter (szerzői mű *merchandising*) és a márka vagy védjegy *merchandising*. A személyiség *merchandising* szívesen alkalmazott típusnak minősül. Jól példázza jelen állításunkat a futball-világbajnoksággal összefüggő marketingtevékenység, kereskedelmi hasznosítás.⁸⁰ A sportról szóló 2004. évi I. törvény speciálisan a sporttevékenységet köti össze a marketingtevékenységgel, amikor úgy rendelkezik,

⁷⁶ Gazdasági Versenyhivatal (2017): i. m.

⁷⁷ Lásd még Vörös Imre: *Tisztességtelen verseny – fogyasztóvédelem. Egy európai jogi irányelv átültetésének margójára*. Budapest, MTA Jogtudományi Intézet, 2007.

⁷⁸ Nemzetközi Iparjogvédelmi Egyesület (AIPPI), 1995; Strihó (2020a): i. m. 57.

⁷⁹ Strihó (2020a): i. m. 84.

⁸⁰ Ezzel kapcsolatban lásd Strihó Krisztina: A football világbajnokság reklámarcai. *Debreceni Jogi Műhely*, 8. (2011), 1. 27–32.

hogyan az arculatátviteli szerződés egy olyan felhasználási szerződésnek minősül, amelynek közvetett tárgya valamely sportoló neve, képmása, továbbá a sportszervezet, sportszövetség vagy sportköztestület neve, jelvénye, illetve a sporttevékenységgel összefüggő más eszmei javak. A fogyasztói döntések befolyásolása érdekében kifejtett felhasználási magatartás megvalósulásának tipikus területei: hirdetőtábla, dísz- és ajándéktárgy, ruházat, valamint elektronikus felület.⁸¹ A *karakter merchandising* egy sajátos területét képezik a szerzői jogi oltalom alatt álló alkotások, illetve azok meghatározott jellegzetes részének vagy részeinek a felhasználása. A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szt.) szabályozza a merchandisingot mint jogintézményt, azonban nevesítés nélkül. A vonatkozó szakasz szerint a szerzőt megilleti a műben szereplő jellegzetes és eredeti alak kereskedelmi hasznosításának és az ilyen hasznosítás engedélyezésének kizárólagos joga [Szt. 16. § (3) bekezdés]. A Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT) több ügygel (például SZJSZT 13/2003.) összefüggésben hivatkozott az idézett rendelkezésre, és pontosan meghatározta a merchandising fogalmát. A definícióban kiemelték, hogy az általánosnak tekintett nemzetközi megközelítéssel összhangban a merchandiser által kifejtett felhasználási magatartás alapvető célja valamely termék, szolgáltatás vonatkozásában az értékesítési volumen növelése, azonban a közvetett tárgy spektrumát leszűkíti, specializálja a szerzői jogi oltalom alá tartozó dolgokra. Az SZJSZT által kimunkált fogalomban kifejezetten termék, szolgáltatás kelendőségének a fokozását hangsúlyozzák, azonban kiterjeszthető a felhasználó (cég) ismertségének a fokozására is. A *márka vagy védjegy merchandising* az AIPPI⁸² által nevesített negyedik fő terület. A megkülönböztető jelzésekről szóló részben már kitértünk arra a tényre, hogy a védjegy különösen fontos szerepet játszik a vizsgált téma szempontjából. Fontossága abban rejlik, hogy védjegy is képezheti a felhasználásra irányuló, jelen esetben védjegyliscencia szerződés közvetett tárgyat, és a reklámarc maga is részesülhet jogi oltalomban, védjegyként lajstromozva.

A név mint arculat? – példa a Bíróság gyakorlatából

A Bíróság előtt a C-361/04. P ügyben merült fel a merchandising problematikája. A jogvita előzménye volt, hogy 1998. szeptember 11-én a DaimlerChrysler AG (a továbbiakban: DaimlerChrysler) a PICARO szóvédjegy közösségi védjegyként történő lajstromozása iránti kérelmet nyújtott be. 1999. augusztus 19-én a „succession Picasso” személyegyesülés felszólalást nyújtott be a védjegybejelentési kérelemmel szemben az összetéveszthetőség fennállására hivatkozva. A „succession Picasso” e tekintetben a PICASSO korábbi közösségi szóvédjegyre hivatkozott.

⁸¹ A sportról szóló 2004. évi I. törvény. 35. § (3) bek.

⁸² Nemzetközi Iparjogvédelmi Egyesület.

Az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala⁸³ ezt a felszólalást elutasította, majd az Elsőfokú Bíróság (ma Törvényszék) is elutasította az e határozatot támadó keresetet, mert úgy vélte, hogy a felperesek által hivatkozott két megjelölés vizuálisan és hangzásban hasonló, azonban ez utóbbi szempontból a hasonlóság foka csekély.

A Picasso-örökösök hivatkoztak a nagy hírnévnek örvendő vagy nagyon népszerű személyek (történelmi személyiségek, mint például Napóleon, Churchill vagy Gorbacsov; híres divattervezők, mint például Christian Dior vagy Alessi; sportolók, mint például Boris Becker vagy Tiger Woods; zeneművészek, mint például Mozart) saját nevének védjegyként való használata elterjedtségére. Utaltak arra, hogy a merchandising jelentős szerepet játszik az olyan egyéb termékek értékesítésében is, amelyeknek már semmiféle kapcsolatuk nincs az eredeti termékkel, így például a Coca-Cola (üdítőitalok) felsőruházati cikkek és papíráruk esetében; a Marlboro (cigaretta) felsőruházat esetében; a Davidoff (szivar) luxuskosmetikumok esetében.⁸⁴ A főtanácsnok rámutatott arra, hogy már a Picasso-örökösök által a Citroën autógyárnak a Xsara típus egyik modelljének elnevezésére adott használati engedély (licencia) éles kritikákat váltott ki, attól tartva, hogy ezáltal a zseniális alkotóművész imázsa helyrehozhatatlan kárt szenved, és a harmadik évezredben a Picasso név már csupán egy autómárkát jelent majd.⁸⁵ Az Elsőfokú Bíróság szerint a festő, Pablo Picasso hírneve olyan, hogy azt – ellenkező értelmű konkrét bizonyítékok hiányában – nem lehet úgy tekinteni, hogy a PICASSO megjelölés mint járművekkel kapcsolatos védjegy az átlagos fogyasztó észlelésében felülírja a festő nevét oly módon, hogy e fogyasztó a PICASSO védjeggyel találkozva az érintett áruk összefüggésében a továbbiakban figyelmen kívül hagyja a megjelölés jelentését mint a festő nevét, és azt elsősorban a gépjárműveket jelölő védjegyek egyikének tekinti.

A Bíróság ebben az ügyben az ütköző védjegyek vizuális, hangzásbeli és fogalmi hasonlóságát illetően megállapította, hogy az átfogó értékelésnek a védjegyek által keltett összbemutatóra kell alapulnia, különös tekintettel a megkülönböztető és meghatározó elemekre.⁸⁶ A két ütköző megjelölés vizuálisan és hangzásban hasonló, ám hangzásbeli hasonlóságuk csekély. Egyébiránt pedig e megjelölések fogalmi szinten sem hasonlóak.⁸⁷ Az érintett védjegyek közötti hasonlóságot a vizuális, hangzásbeli és fogalmi hasonlóságuk mértéke alapján kell megítélni,

⁸³ Korabeli megjelöléssel OHIM, ma EUIPO.

⁸⁴ A C-361/04. P. sz. Claude Ruiz-Picasso és társai kontra az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala ügyben Dámaso Ruiz-Jarabo Colomer főtanácsnok 2005. szeptember 8-án ismertetett indítványa. 64. pont.

⁸⁵ A C-361/04. P. sz. Claude Ruiz-Picasso és társai kontra az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala ügyben Dámaso Ruiz-Jarabo Colomer főtanácsnok 2005. szeptember 8-án ismertetett indítványa. 65. pont.

⁸⁶ A C-361/04. P. sz. Claude Ruiz-Picasso és társai kontra az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala ügyben 2006. január 12-én hozott ítélet. 19. pont.

⁸⁷ A T-185/02. sz. Claude Ruiz-Picasso és társai kontra az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala ügyben 2004. június 22-én hozott ítélet 55. pontja szerinti érvek.

valamint adott esetben mérlegelni kell, hogy mekkora jelentőséget kell tulajdonítani ezeknek a különféle elemeknek, figyelembe véve a szóban forgó áruk vagy szolgáltatások kategóriáját, valamint a forgalmazás körülményeit.⁸⁸ A gépkocsikra vonatkozó védjegyek közötti összetéveszthetőség esetleges fennállásának értékelése során figyelembe kell venni azt a tényt, hogy az érintett áruk jellegére, különösen azok árára és kifejezetten technikai jellegére tekintettel ezen áruk megvásárlásának pillanatában az érintett közönség figyelmének szintje különösen magas. Amikor ténylegesen bizonyított, hogy egy adott áru objektív jellemzőiből az következik, hogy az átlagos fogyasztó kizárólag különösen figyelmes vizsgálatot követően vásárolja meg az adott árut, jogilag fontos figyelembe venni, hogy ez a körülmény az áruk és védjegyek közötti választás döntő pillanatában csökkentheti az ilyen árukat jelölő védjegyek közötti összetéveszthetőséget.⁸⁹ Ezért a konkrét ügyben az állított jogsérelem nem áll fenn.

Az idézett ügy központi eleme ugyan nem a közösségimédia-felületekkel való kapcsolódásra irányult, de értelemszerű, hogy az ilyen védjegyjogosultságokkal összefüggő kérdéseknek ma már elsősorban az internetes platformok adta lehetőségek között van a legnagyobb jelentősége, hiszen a közösségi médiában terjedő, gyakran személyre szabott reklámok között igen nagy jelentősége van a merchandising elemeknek. Az ügy jól mutatja a magánjog és a közösségi média kapcsolatrendszerének összetettségét is. A problémák többrétegűsége jól kimutatható a nemzetközi adásvétellel kapcsolatos ügyeken keresztül is.

Internetes adásvétel – egy klikkelés jogi hatásai

Az El Madjoub-ügy⁹⁰ alapja egy gépjármű internetes oldalon történő eladása volt. Az internetes oldalon hozzáférhetőek voltak azok az általános szerződési feltételek, amelyek joghatósági kikötést tartalmaztak az egyik tagállamban található bíróság javára. Ez az általános szerződési feltételeket tartalmazó ablak azonban nem nyílt meg automatikusan az ügyletkötés előkészítési és lebonyolítási szakaszában sem, a vevő viszont egy külön jelölőnégyzetre klikkeléssel fogadhatta el e feltételeket. A kérelmezett előzetes döntéshozatali eljárásban a Bíróság azt kiindulópontnak tekintette, hogy az alapeljárásbeli vevő az érintett eladó internetes oldalán található megfelelő jelölőnégyzetre kattintással kifejezetten elfogadta a kérdéses általános szerződési feltételeket. Ugyanakkor megállapította azt is, hogy a Brüsszel I. rendelet 23. cikk (2)

⁸⁸ A C-361/04, P. sz. Claude Ruiz-Picasso és társai kontra az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala ügyben 2006. január 12-én hozott ítélet. 37. pont.

⁸⁹ A C-361/04, P. sz. Claude Ruiz-Picasso és társai kontra az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala ügyben 2006. január 12-én hozott ítélet. 39–40. pont.

⁹⁰ A C-322/14. sz. Jaouad El Majdoub kontra CarsOnTheWeb.Deutschland GmbH ügyben 2015. május 21-én hozott ítélet.

bevezetésének célja, hogy bizonyos elektronikus továbbítási formákat egyenértékűvé tegyen az írásbeli formával annak érdekében, hogy a szerződések elektronikus úton történő megkötése egyszerűsödjön. Ahhoz viszont, hogy az elektronikus úton történő közlés ugyanazokat a garanciákat biztosítsa, szükséges az, hogy lehetséges legyen az általános szerződési feltételeknek a szerződés megkötése előtt való elmentése és kinyomtatása. Amennyiben az egy klikkeléssel való elfogadás technikája ezt lehetőséggé teszi, az már a vevő felelőssége, hogy él-e ezzel a lehetőséggel. Önmagában az a körülmény tehát, hogy az általános szerződési feltételeket tartalmazó internetes oldal nem nyílik meg automatikusan az internetes oldalon való regisztráció és az egyes vásárlási műveletek során, nem vonja kétségbe a joghatóságot kikötő megállapodás érvényességét. Ezért az ilyen elfogadási technika a Brüsszel I. rendelet 23. cikk (2) bekezdése értelmében vett, elektronikus módon történő közlésnek minősül.

Az eset jól mutatja, hogy internetes felületek használata jelentősen átforgalmazza elektronikusan megkötött jognyilatkozataink 21. századi értelmezését.⁹¹

Összegzés

Az Európai Bizottság 2019–2024 közötti időszakra megfogalmazott prioritásai között szereplő digitális korra felkészült Európa újgenerációs digitális technológiákkal hoz számottevő változásokat mindennapi életünkbe. Az elektronikus kommunikációs eszközök és információs technológiák egyre újabb változatai számos új izgalmas kérdést vetnek fel napjaink európai magánjogi jogviszonyaiban is. Már évek óta hódítanak az okosszerződések (*smart contract*⁹²) és a blokklánc (*blockchain*⁹³) technológiák, és éppen az új kihívások miatt megnőtt az adat mint érték jelentősége, ami felvet számos adatvédelmi,⁹⁴ kiberbiztonsági⁹⁵ kérdést is. Ma már nem számít

⁹¹ Gombos Katalin: *A jog érvényesülésének térsége – Az Európai Unió nemzetközi magánjogi szabályainak XXI. századi kihívásai*. Budapest, Wolters Kluwer, 2021. 213–233.

⁹² Judit Glavanits: Smart Cities, Iot and Blockchain: The Importance of Oracles. In Judit Glavanits – Balázs Horváthy – László Knapp (szerk.): *EU Business Law and Digital Revolution. Selected Studies from New Fields of Technology*. Győr, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, 2019. 209–232.

⁹³ Judit Glavanits: Sustainable Public Spending Through Blockchain. *European Journal of Sustainable Development*, 9. (2020), 4. 317–327.

⁹⁴ Az adatközpontú gazdaság fejlődésének elősegítésére hozott jogforrások közül lásd Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1807 rendelete (2018. november 14.) a nem személyes adatok Európai Unióban való szabad áramlásának keretéről. L 303/59 (2018. november 28.); Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1024 irányelve (2019. június 20.) a nyílt hozzáférésű adatokról és a közzsféra információinak további felhasználásáról. L 172/56 (2019. június 26.).

⁹⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/881 rendelete (2019. április 17.) az ENISA-ról (az Európai Unió Kiberbiztonsági Ügynökségről) és az információs és kommunikációs technológiák kiberbiztonsági tanúsításáról, valamint az 526/2013/EU rendelet hatályaon kívül helyezéséről (kiberbiztonsági jogszabály). L 151/15 (2019. június 7.).

kivételesnek egy kattintással jognyilatkozatokat tenni, egy klikkeléssel jogügyleteket kötni. A piaci folyamatok nagy részének digitális térbe helyeződésével a digitális egységes piac megvalósítása felé teszünk folyamatos lépéseket. A digitális terekben számos olyan új fogyasztómegszólítási eszközzel találkozhatunk, amely kifejezetten a közösségi média adta lehetőségeket kínálja számunkra (elég csak a merchandising vagy az influenszerek szerepére gondolni). Ezek a 21. századi tendenciák új holisztikus gondolkodásmódot igényelnek a mai kor fogyasztóitól, jogalkotóitól és jogalkalmazóitól, és felhívják a figyelmet a felmerülő kérdések komplexitására, továbbá arra is, hogy a jogi garanciáknak milyen fontos a szerepe.

Private Law Elements of the Community Platforms and the Digital Europe Program

Abstract

The study focuses on digitalisation, a prominent challenge of the 21st century, and the related EU programme. Among the topics offered by the digital space, the authors focus on community platforms and influencers, as well as the European e-Justice strategy and consumer protection issues. Newer and newer versions of electronic communication tools and information technologies also raise a number of exciting new issues in European private law.

Technical innovations have brought about important changes in the private law relationship governed by European law, both in terms of legislation and enforcement.

Felhasznált irodalom

- A 2019–2023-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia. 2019/C 96/05 (2019. március 13.).
Online: <https://bit.ly/3IJISKS>
- A Bizottság 2014/333/EU határozata (2014. június 5.) az európai igazságügyi portálon szereplő személyes adatok védelméről. L 167/57 (2014. június 6.). Online: <https://bit.ly/3zegblm>
- A Bizottság 2020/518 ajánlása (2020. április 8.) a COVID-19-válság leküzdéséhez és az abból való kilábaláshoz szükséges technológia és adatok, különösen a mobilalkalmazások és az anonimizált mobilitási adatok használatára szolgáló közös uniós eszköztárról. L 114/7 (2020. április 14.).
Online: <https://bit.ly/3OhyqdE>
- A Tanács következtetései az európai esetjogi azonosító (European Case Law Identifier – ECLI) és a minimális számú egységes esetjogi metaadat (metadata) bevezetésére való felkérésről. C 127/1 (2011. április 29.). 1–7. Online: <https://bit.ly/3RD0nj9>
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1128 rendelete (2017. június 14.) az online tartalomszolgáltatásoknak a belső piacon való, határokon átnyúló hordozhatóságáról. L 168/1 (2017. június 30.).
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/2394 rendelete (2017. december 12.) a fogyasztóvédelmi jogszabályok végrehajtásáért felelős nemzeti hatóságok közötti együttműködésről és a 2006/2004/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről. L 345/1 (2017. december 17.).
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1807 rendelete (2018. november 14.) a nem személyes adatok Európai Unióban való szabad áramlásának keretéről. L 303/59 (2018. november 28.).
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1808 irányelve (2018. november 14.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási

- rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 2010/13/EU irányelvnek (Audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló irányelv) a változó piaci körülményekre tekintettel való módosításáról. L 303/69 (2018. november 28.).
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/302 rendelete (2018. február 28.) a belső piacon belül a vevő állampolgársága, lakóhelye vagy letelepedési helye alapján történő indokolatlan területi alapú tartalomkorlátozással és a megkülönböztetés egyéb formáival szembeni fellépésről, valamint a 2006/2004/EK és az (EU) 2017/2394 rendelet, továbbá a 2009/22/EK irányelv módosításáról. L 60 I/1 (2018. március 2.).
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/644 rendelete (2018. április 18.) a határokon átnyúló csomagkézbesítési szolgáltatásokról. L 112/19 (2018. május 2.).
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1024 irányelve (2019. június 20.) a nyílt hozzáférésű adatokról és a közzsféra információinak további felhasználásáról. L 172/56 (2019. június 26.).
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/881 rendelete (2019. április 17.) az ENISA-ról (az Európai Unió Kiberbiztonsági Ügynökségről) és az információs és kommunikációs technológiák kiberbiztonsági tanúsításáról, valamint az 526/2013/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről (kiberbiztonsági jogszabály). L 151/15 (2019. június 7.).
- Barfield, Woodrow – Ugo Pagallo (szerk.): *Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence*. Cheltenham, Edward Elgar, 2018. Online: <https://doi.org/10.4337/9781786439055>
- Bartóki-Gönczy Balázs: *Az online közvetítő szolgáltatók mint az információhoz való hozzáférés új kapui*. PhD-értekezés. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Doktori Iskola, 2018. február 12. Online: <http://lnkiy.in/SQcNt>
- C-322/14. sz. Jaouad El Majdoub kontra CarsOnTheWeb.Deutschland GmbH ügyben 2015. május 21-én hozott ítélet.
- C-361/04, P. sz. Claude Ruiz-Picasso és társai kontra az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala ügyben 2006. január 12-én hozott ítélet.
- C-361/04. P. sz. Claude Ruiz-Picasso és társai kontra az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala ügyben Dámaso Ruiz-Jarabo Colomer főtanácsnok 2005. szeptember 8-án ismertetett indítványa.
- Calo, Ryan – A. Michael Froomkin – Ian Kerr: *Robot Law*. Cheltenham, Edward Elgar, 2016. Online: <https://doi.org/10.4337/9781783476732>
- Conseil d'État: *Étude annuelle 2014 – Le numérique des droits fondamentaux*. La documentation française, 2014. Online: www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/144000541.pdf
- Corrales, Marcelo – Mark Fenwick – Nikolaus Forgó: *Robotics, AI and the Future of Law*. Singapore, Springer, 2018. Online: <https://doi.org/10.1007/978-981-13-2874-9>
- De Bruyne, Jan – Cedric Vanleenhove (szerk.): *Artificial Intelligence and the Law*. Cambridge, Intersentia, 2021. Online: <https://doi.org/10.1017/9781839701047>
- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – A Bizottság 2015. évi munkaprogramja – Új kezdet*. COM(2014)910 végleges (2014. december 16.). Online: <https://bit.ly/3zcIjoU>
- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – A közös európai adattér kialakítása felé*. COM(2018)237 végleges (2018. április 25.). Online: <https://bit.ly/3Pd0rEW>
- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Európa digitális jövőjének megtervezése*. COM(2020)67 végleges (2020. február 19.). Online: <https://bit.ly/3PhAUdi>

- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Európai adatstratégia*. COM(2020)66 végleges (2020. február 19.). Online: <https://bit.ly/3IKLXJI>
- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Európai digitális egységes piaci stratégia*. COM(2015)192 végleges (2015. május 6.). Online: <https://bit.ly/3aRs3A2>
- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Európa nagy pillanata: Helyreállítás és felkészülés – a jövő generációért*. COM(2020)456 végleges (2020. május 27.). Online: <https://bit.ly/3RF32J5>
- Európai Bizottság: *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan*. (2019. április 8.). Online: <https://bit.ly/3yO3jAF>
- Európai Bizottság: *Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése*. COM(2020)65 végleges (2020. február 19.). Online: <https://bit.ly/3PiQwgW>
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács irányelve az áruk internetes és egyéb távértékesítésére irányuló szerződések egyes vonatkozásairól*. COM(2015)635 végleges (2015. december 9.). Online: <https://bit.ly/3cfcVwR>
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály)*. COM(2020)842 végleges (2015. december 15.). Online: <https://bit.ly/3yESzEE>
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2015. december 15.). Online: <https://bit.ly/3PdicUr>
- Európai igazságügyi portál. Online: <https://e-justice.europa.eu/home.do>
- European Commission: *A Definition of AI: Main Capabilities and Scientific Disciplines*. (2019. április 8.). Online: <https://bit.ly/3AWrQXa>
- Gazdasági Versenyhivatal: *#GVH#Megfeleles#Velemenyvezer*. Online: <https://bit.ly/3uTkKZf>
- Gelencsér Dániel – Gombos Katalin – Hideg István Milán – Selnicean László: *Unió polgári eljárásjogi vármányok a társadalmi fenntarthatóság szolgálatában*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.
- Geyser, Werner: What is an Influencer? – Social Media Influencers Defined. *Influencer Marketing Hub*, 2022. január 27. Online: <https://influencermarketinghub.com/what-is-an-influencer/>
- Glavanits, Judit: Smart Cities, Iot and Blockchain: The Importance of Oracles. In Judit Glavanits – Balázs Horváthy – László Knapp (szerk.): *EU Business Law and Digital Revolution. Selected Studies from New Fields of Technology*. Győr, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, 2019. 209–232.
- Glavanits, Judit: Sustainable Public Spending Through Blockchain. *European Journal of Sustainable Development*, 9. (2020), 4. 317–327. Online: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n4p317>
- Gombos Katalin: *A jog érvényesülésének térsége – Az Európai Unió nemzetközi magánjogi szabályainak XXI. századi kihívásai*. Budapest, Wolters Kluwer, 2021.
- Gombos Katalin – Gyuranecz Franciska Zsófia – Krausz Bernadett – Papp Dorottya: A mesterséges intelligencia jogalkalmazási területen való hasznosíthatóságának alapjogi kérdései. In Török Bernát – Zódi Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia alkalmazásának hatása az alapjogokra*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 327–355.

- Han-Wei, Liu – Lin Ching-Fu – Chen Yu-Jie: Beyond State v. Loomis: Artificial Intelligence, Government Algorithmization, and Accountability. *International Journal of Law and Information Technology*, 27. (2019), 2. 122–141. Online: <https://doi.org/10.1093/ijlit/eaz001>
- Kecskés Gábor – Lévainé Fazekas Judit (szerk.): *Az autonóm járművek és intelligens rendszerek jogi vonatkozásai*. Győr, Universitas-Győr, 2020.
- Kiss György: *A digitális platformok által kínált foglalkoztatás társadalmi, gazdasági hatásai és a jog válasza*. (Kézirat megjelenés alatt.)
- Klein Tamás – Tóth András: *Technológia jog – Robotjog – Cyberjog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. Online: <https://doi.org/10.55413/9789632958293>
- Mangold, W. Glynn – David J. Faulds: Social Media: The New Hybrid Element of the Promotion Mix. *Business Horizons*, 52. (2009), 1. 357–365. Online: <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.03.002>
- Menyhárd Attila: Az információs technológiai fejlődés hatása az állami szerepvállalásra. In Török Bernát – Zódi Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai. Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 67–87.
- Nagy Tamás: *Vélemény 2.0 – közösségi média könyv*. 2010. Online: <https://mek.oszk.hu/10300/10353/10353.pdf>
- Nakad-Westrate, Henriette – Ton Jongbloed – Jaap van den Herik – Abdel-Badeeh M. Salem: Digitally Produced Judgements in Modern Court Proceedings. *International Journal of Digital Society*, 6. (2015), 4. 1102. Online: <https://doi.org/10.20533/ijds.2040.2570.2015.0135>
- Nemeslaki András: Platformgazdaságtan – kétoldalú piacok elmélete. In Sasvári Péter (szerk.): *Informatikai rendszerek a közszolgáltatásban I*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 169–188. Online: <https://bit.ly/3o6QRXU>
- Neulinger Ágnes – Piskóti Marianna: Fiatal véleményvezérek a családban, azaz a fiatal felnőttek befolyása a család környezettudatosságára: egy skálatesztelés eredményei. In Hetesi Erzsébet – Révész Balázs (szerk.): *„Marketing megújulás” – Marketing Oktatók Klubja 20. Konferenciája előadásai*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, 2014. 240–249. Online: www.eco.u-szeged.hu/download.php?docID=39993
- Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford, Oxford University Press, 1997.
- Simon Emese Réka: A mesterséges intelligencia kihívásai a szellemi tulajdon védelmének területén. In Smuk Péter (szerk.): *Társadalmi fenntarthatóság: Fenntartható biztonság és társadalmi környezet tanulmányok I*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 1819–1826.
- Strihó Krisztina: A football világbajnokság reklámarcai. *Debreceni Jogi Műhely*, 8. (2011), 1. 27–32. Online: <https://doi.org/10.24169/DJM/2011/1/3>
- Strihó Krisztina: *A merchandising szerződés*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020a.
- Strihó Krisztina: *Az elektronikus kereskedelem. A kereskedelem digitalizációjának alapvetései*. Budapest, Wolters Kluwer, 2020b.
- Strihó Krisztina: Az influencer jogi megítélése. *Jogtudományi Közöny*, 75. (2020c), 4. 174–179.
- Szilágyi Pál: A kétoldalú piacok versenyjogi megítélése a médiapiacokra tekintettel. *In Medias Res*, 1. (2012), 1. 80–90. Online: <https://bit.ly/3AUjyyU>
- Szűcs Anikó Edit: Az érintett piac meghatározásának nehézségei. *EU jog*, 1. (2021), 4. 2–6.
- T-185/02. sz. Claude Ruiz-Picasso és társai kontra az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala ügyben 2004. június 22-én hozott ítélet.
- Tariq, Muhammad – Fazal Wahid: Assessing Effectiveness of Social Media and Traditional Marketing Approaches in Terms of Cost and Target Segment Coverage. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3. (2011), 1. 1049–1074.

- Vogl, Roland: *Research Handbook on Big Data Law*. Cheltenham, Edward Elgar, 2021. Online: <https://doi.org/10.4337/9781788972826>
- Vörös Imre: *Tisztességtelen verseny – fogyasztóvédelem: Egy európai jogi irányelv átültetésének margójára*. Budapest, MTA Jogtudományi Intézet, 2007.
- Wischmeyer, Thomas – Timo Rademacher: *Regulating Artificial Intelligence*. Cham, Springer, 2020. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-32361-5>
- Zekos, Georgios I.: *Economics and Law of Artificial Intelligence. Finance, Economic Impacts, Risk Management and Governance*. Cham, Springer, 2021. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-64254-9>
- Zódi Zsolt: Kódokba zárt jog. Néhány gondolat az új AVMS irányelv kapcsán. *In Medias Res*, 8. (2019), 2. 169–186.
- Zódi Zsolt: A platform, mint az információs kapitalizmus fő szervezési mechanizmusa. In Gyekiczky Tamás (szerk.): *Határtér: Digitális kihívások a jogban*. Budapest, Patrocinium, 2021. 55–118.

[Vákát oldal]

Pünkösty András

Merre tart az európai szintű platformszabályozás? – Áttekintés a platformok szabályozásának versenyjogi ösztönzőiről, valamint a fúziókontroll lehetséges fejlesztéséről

A technológiai szektor szabályozása valamennyi meghatározó jogrendszerben napirenden lévő kérdés. A digitális gazdaság sajátosságai miatt néhány meghatározó „kapuőr” platform¹ kikezdehetetlen pozíciókra tett szert, amellyel képes kontrollálni a digitális gazdaság (ökoszisztémák) fejlődési irányait, egyúttal a verseny előnyös hatásai is korlátozottá váltak. Ebben a folyamatban az online hirdetési piac struktúrája és a fúziókontroll nem kellő határfoka egyaránt közrejátszott. Jelen írás az európai szabályozási javaslatok mögött meghúzódó versenyjogi elvi ösztönzőket igyekszik áttekinteni, egyúttal vizsgálja a fúziókontroll hatékonyságával kapcsolatos egyes kérdéseket.

Bevezetés

Az Európai Unió a digitális transzformációt előkészítő folyamat² során az online platformok szabályozása szempontjából két mérföldkőnek számító jogszabálytervezetet dolgozott ki, a digitális piacokról szóló (a továbbiakban: DMA)³, valamint a digitális szolgáltatásokról szóló (a továbbiakban: DSA)⁴ rendelet tervezetét.⁵

¹ Jelen írás a az online platformok vonatkozásában szabályozás tárgyát illetően egyaránt használja a DMA szóhasználatában az alapvető platformszolgáltatás esetében meghatározott „kapuőri” pozíciót elérő platform, illetve DSA „óriásplatform”, valamint az Amerikában jellemző „big tech” kifejezéseket.

² Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács határozata „A digitális évtizedhez vezető út” elnevezésű, 2030-ig szóló szakpolitikai program létrehozásáról*. COM(2021)574 végleges (2021. szeptember 15.).

³ Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály)*. COM(2020)842 végleges (2020. december 15.).

⁴ Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.).

⁵ A digitális átállásra vonatkozóan számos fontos innovatív jogszabály-tervezetet fogadtak el, amelyek közül kiemelkedő még a mesterséges intelligencia felhasználására vonatkozó szabályozás tervezete is.

Jelen tanulmányban ezek szabályozási ösztönzőit, illetve a fúziókontroll gyakorlatával kapcsolatos kihívásokat tekintem át vázlatosan. Szokás arra hivatkozni, hogy a technológiai versenyben Európa lemaradt, és szabályozási innovációi⁶ révén igyekszik a hátrányából előnyt faragni.⁷ Más megközelítés szerint Európa egészet érintő szuverenitási kérdésként is értelmezhető az európai uniós fellépés a technológiai szabályozás területén.⁸ Ugyanakkor meglátásom szerint alapvető fontosságú szabályozási célkitűzés a jól megragadható, sajátos európai értékek érvényre juttatásának szándéka a digitális térben is.⁹ Ismert továbbá, hogy a technológiai szabályozás nagyban támaszkodik a versenyjogi jogérvényesítés tapasztalataira, és áthatja annak szemlélete.¹⁰ A szabályozás mögött meghúzódó versenyjogi jogalkalmazói tapasztalatok a szakirodalom által gazdagon feldolgozottak.¹¹ Ezzel kapcsolatban korábbi írásomban igyekeztem párhuzamba állítani az egyesült államokbeli, valamint az európai uniós versenyjogi fellépésből kinőtt szabályozói kezdeményezéseket.¹² Jelen fejezetben arra teszek kísérletet, hogy a szabályozási tervek nyomon követése mellett vázoljam a online hirdetési piac jellemzőit, illetve a fúziókontrollal kapcsolatos kihívásokat vegyem számba.

A technológiai fejlődéssel való lépéskényszer a szabályozásban

Az online piacok működése eltér a hagyományos „megfogható” piacokétól.¹³ Az elmúlt 2010-es évtizedben a versenyjogi jogalkalmazás és a témában született

⁶ Az „MI Kódex” legújabb tervezetét lásd Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról*. COM(2021)206 végleges (2021. április 21.).

⁷ Tóth András: Az adatmonopóliumok tündöklése és letérése. In Török Bernát – Zódi Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021b. 161–181.

⁸ Tóth András: Az Európai Unió (szabályozási) útja a szuverenitás felé az adatalapú gazdaságban. *Európai Tükör*, 24. (2021c), 2. 27–56.

⁹ European Commission: *Shaping Europe's Digital Future*.

¹⁰ Tóth András: A technológiai óriások piaci megregulálásának versenyjogi mozgatói és aspektusai különös tekintettel a Digital Markets Act javaslatra. *Versenytükr*, (2021a), 1. 37–54.

¹¹ Polyák Gábor et al.: *Versenyjogi előzmények és piacsabályozási eszközök a digitális piacokról szóló európai rendelet tervezetében*. Budapest, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet, 2021. 1–20.; Tóth (2021a): i. m.

¹² Pünkösty András: Versenyjogi megfontolások a technológiai óriások szabályozásával kapcsolatban. *In Medias Res*, (2021), 2.

¹³ Rob Frieden: Challenges to the Conventional Wisdom About Mergers and Consumer Welfare in a Converging Internet Marketplace. The 48th Research Conference on Communication, Information and Internet Policy, 2020.

szakértői jelentések sok tekintetben feltérképezték a digitális gazdaság jellemzőit és az abból adódó kihívásokat. Érzékletesen mutatja be és összegzi mindezen jellemzőket a DMA (2) preambulumbeközdése, egyúttal leírja a platformok sajátosságait a digitális gazdaságban.¹⁴ A DMA (2) preambulumbeközdésében található összetett fogalmat – az alapvető platformszolgáltató –, valamint a versenyjogi keretek adta legfontosabb fogalmakat az 1. táblázatban mutatom be (1. táblázat). A digitális gazdaság „megismerési folyamata” ugyanakkor nem záródott le, hiszen a technikai fejlődés töretlen, amelyből egyenesen következik a technológiai fejlődés hatásai megértésének folyamatosan jelentkező kihívása. Ezzel egyúttal is a DMA (2) preambulumbeközdése kiérlelt módon foglalja össze azokat az elemeket, amelyek miatt piaci versenyt akadályozó jelenséggé válhatnak egyes kapuőri pozícióba került platformok, amelyek üzleti felhasználói és végfelhasználói számára tisztességtelen gyakorlatokat és feltételeket állíthatnak elő,¹⁵ aminek az ár, a minőség, a választék és az innováció látja kárát.¹⁶

Andreas Mundt szerint a nagy platformok által jelentett kockázatok semmivel sem csökkentek a Covid-19-járvány óta, sőt a nagy technológiai vállalkozások (*big tech*) egyre nagyobbak, és még több befolyással rendelkeznek.¹⁷ Mundt a piaci szereplőkkel folytatott beszélgetésekből úgy látja, hogy azok egyre nagyobb aggodalommal tekintenek a jövőbe a potenciális versenykorlátozó gyakorlatok miatt, odáig menően, hogy egy big tech vállalkozásnak az algoritmus megváltoztatásával kapcsolatos „finom utalása” is már jelentős hatással van a versenyre.¹⁸ Hangsúlyozza, hogy a beavatkozásnak gyorsnak és hatékornak kell lennie, ami kihívást jelent a hagyományos versenyjogi gyakorlat számára, így nem csoda, hogy világszerte zajlik a vita, hogy mi a megfelelő hozzáállás és keret a digitális gazdaság számára.¹⁹ A versenyjogi joggyakorlat számos üggyel járult hozzá ahhoz, hogy ez a hozzáállás formálódjon, és a keretrendszer kialakítása meginduljon, bár a kihívások is nyilvánvalók.

¹⁴ Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály)*. COM(2020)842 végleges (2020. december 15.) – DMA (2) preambulumbeközdés.

¹⁵ DMA (4) preambulumbeközdés.

¹⁶ DMA (4) preambulumbeközdés.

¹⁷ Andreas Mundt – Thomas Vinje: Andreas Mundt: Giving Back to Digital Consumers. *Concurrentes Review*, (2022), 1.

¹⁸ Mundt–Vinje (2022): i. m.

¹⁹ Mundt–Vinje (2022): i. m.

1. táblázat: Az online platformok sajátosságai – a DMA (2) preambulumbekazódás fogalmai és magyarázatuk

Jellemző	Rövid magyarázat	Előzmény
Szélsőséges méretgazdaságosság	A digitális szolgáltatások előállítási költsége sokkal kisebb, mint amekkorát az azt igénybe vevők száma arányosan indokolna – ez extrém szintig érvényesül.	Crémer-jelentés 2. ²⁰
Igen erős hálózati hatás	Az adott szolgáltatás annál értékesebb és nagyobb felhasználói élményt nyújt, minél többen használják azt.	Crémer-jelentés 2.
Szolgáltatások többoldalúsága (többoldalú piac)	Kétoldalú/többoldalú piacok egyszerre két vagy több vásárlói csoportot szolgálnak ki (például a közösségimédia-szolgáltatás, illetve hirdetói tevékenység).	Crémer-jelentés 3., részletesen B6-22/16, 2019. február 6.
Vevőfogvatartási hatás (lock-in effect)	Olyan piaci gyakorlat hatása, amellyel egy vállalat rendkívül megnehezítheti ügyfelei számára, hogy elhagyják, illetve hogy új szolgáltatóra váltsanak. A szakirodalom a „kényszerkötődés” elnevezést is használja, amely inkább a platformok közötti átjárhatóság hiányából következő „bezártságot” hangsúlyozza. ²¹	Crémer-jelentés 2., 8.
Függőleges (vertikális) irányú integráció	Az egymásra épülő szolgáltatások értékesítési láncának összekapcsolódása egy vállalat tevékenységén belül.	Crémer-jelentés 7., 67.
adatvezérelt előnyök	Az adat meghatározó bemeneti hozzávaló számos online szolgáltatás számára, általuk új, innovatív szolgáltatások és termékek előállítása lehetséges.	Adat versenyjogi vonatkozásaival kapcsolatos német–olasz tanulmány ²² és Furman-jelentés 1.73., Crémer-jelentés 2.
„Multi-homing” hiánya	A platformok közötti átjárhatóság ²³ , azaz a fogyasztók és üzleti felhasználók azon képessége, hogy váltsanak a szolgáltatások (illetve eszközök) között, vagy egyszerre több szolgáltatást használjanak.	Furman-jelentés ²⁴ 1.82.
Zéró áras üzleti modell	Az ingyenes árazású üzleti modelleknél adott szolgáltatás kapcsán elkülöníthetők a nem pénzbeli és a pénzbeli tranzakciók. Az előbbi a felhasználókra vonatkozik, akik nem pénzzel fizetnek a szolgáltatásokért, hanem az adataikkal, a figyelmükkel és felhasználói elköteleződésükkel, a piac másik oldalán viszont pénzbeli tranzakciók valósulnak meg a hirdetőkkal az adatkereskedelem révén, valamint a jövőbeli értékesítésekkel összefüggésben. (Az ilyen üzleti modellek esetében a verseny jellemzően nem az ár tekintetében valósul meg, hanem a szolgáltatás minőségi jellemzőiben.)	OECD Titkárság ²⁵
Jelentős gazdasági (piaci) erő	A versenyjog központi fogalma a vállalkozások piaci erejét írja le (erőfölényes helyzetben egy vállalkozás a többi versenytársától független magatartást tud folytatni).	Furman-jelentés 1.95., Crémer-jelentés 4.

²⁰ Jacques Crémer – Yves-Alexandre de Montjoye – Heike Schweitzer: *Competition Policy for the Digital Era*. European Commission, 2019. (Crémer-jelentés)

²¹ Belényesi Pál: A digitális piacok időszzerű versenyjogi vonatkozásai. *Gvh.hu*, 2015. október 2. 11.

²² Bruno Lasserre – Andreas Mundt: Competition Law and Big Data. The Enforcers’ View. *Italian Antitrust Review – Rivista Italiana Di Antitrust*, 4. (2017), 1. 87–103.

²³ Belényesi (2015): i. m. 11.

²⁴ Unlocking Digital Competition. Digital Competition Expert Panel. 2019. 4.

²⁵ OECD Secretariat: *Quality Considerations in the Zero Price Economy*. (2017. november 28.).

Jellemző	Rövid magyarázat	Előzmény
Piaci átbillenés (<i>market tipping</i>)	Amikor a felhasználók többsége egy adott cég szolgáltatása mellett dönt, így az adott vállalkozás uralni tudja a piacot.	Furman-jelentés 3.3.
Platform-ökoszisztémák feletti kontroll	Digitális platformok, illetve piacterek köré épülő üzleti modell, amelyben harmadik partnerek a platform által meghatározott, ellenőrzött kapcsolódási módok következtében fejlesztenek további szolgáltatásokat, ilyen módon az adott platform ellenőrzése közvetlenül érvényesül.	Furman-jelentés 1.70.
Magas belépési korlátok (<i>entry barriers</i>)	Azok a körülmények, amelyek miatt nagyon korlátozott a lehetősége annak, hogy új szereplő jelenjen meg az adott piacon (például az adatvagyon a digitális gazdaságban).	Furman-jelentés 1.64.
Megtámadhatóság hiánya	Olyan piaci működés, ahol nincs meg/nagyon korlátozott annak a lehetősége, hogy új szereplő lépjen be a piacra, aki így versenynyomást fejthetne ki.	Furman-jelentés 3.1.

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Mundt szerint a leginkább szembevetendő változás, hogy a hagyományos piaci erőfölényes megközelítéshez képest alapvetően más a helyzet akkor, amikor egyes vállalkozások „digitális ökoszisztémák felett” gyakorolnak kontrollt – köszönhetően a hálózati hatásoknak és az adatvezérelt folyamatoknak: így vertikálisan integrált konglomerátumstruktúrákkal kell szembenézni.²⁶ Ennek megfelelően szinte valamennyi versenyjogi rezsimben alapvető szabályozási folyamatok zajlanak a digitális gazdaság kihívásainak kezelésére.

2. táblázat: Szabályozói megközelítés az egyes versenyjogi rezsimekben

Németország	Európai Unió	Egyesült Királyság	Egyesült Államok
A német verseny törvény új 19a szakasza ²⁷	DMA (DSA)	Versenypárti szabályozás kiépítése, „ <i>pro-competitive regime</i> ” ²⁸	Technológiafókuszú versenyjogi reform-javaslatok ²⁹

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Az angol versenyhatóság a Competition & Markets Authority (CMA) állásfoglalása szerint összességében elmondható, hogy a fogyasztók és a társadalom óriási hasznot húznak a digitális piacokból, az általunk használható termékek és szolgáltatások széles skálájából a barátokkal és családtagokkal való kapcsolattartás módjáig, de ahogy egyre jobban tájékozódunk a digitális gazdaságban, lehet látni, hogy a verseny leáll.³⁰ A digitális piacok gyors ütemben fejlődnek világszerte, és egyetértés van

²⁶ Mundt–Vinje (2022): i. m.

²⁷ Amendment of the German Act against Restraints of Competition. *Bundeskartellamt*, 2021. január 19.

²⁸ New Regime Needed to Take on Tech Giants. *GOV.UK*, 2020. július 1.

²⁹ Összefoglalóként lásd Anna Kertesz: US Antitrust Policy Targets the Technology Sector. *White & Case*, 2021. szeptember 28.

³⁰ Will Hayter: Digital Markets and the New Pro-Competition Regime. *GOV.UK*, 2022. május 10.

abban, hogy a meglévő versenytörvények nem mindig képesek ezzel lépést tartani. Új versenypárti megközelítésre van szükség a legerősebb digitális cégek felügyeletéhez, ezért a CMA digitális piacokkal foglalkozó munkacsoportja 2020 decemberében javaslatot tett a szabályozás reformjára.³¹

A német versenytörvény módosítását követően a német versenyhivatal (Bundeskartellamt) számos eljárást indított a digitális gazdaságban. Az Egyesült Államokban huzamosan jelen van a szabályozói beavatkozás igénye az online piacokon.

A DMA szabályozási koncepciója

A DMA a méltányos és megtámadható piacok elérését tűzi ki célként a digitális piacokon. A támadható piacok elmélete mint közgazdaságtani megközelítés jelentős hangsúlyt fektet a lehetséges verseny szerepére.³² Az elmélet alapvető meglátása, hogy a belépési korlátok szabályozói és hatósági úton való csökkentése kívánatos a hatékony piaci verseny fenntartása érdekében.³³ (Jellemző tétele továbbá, hogy nem csupán a piacon, de a piacokért is folyik a verseny.³⁴) Mindezeket a szempontokat alapvető kiindulási pontként adottnak veszi a DMA szabályozási tervezete, amely az online piacok megtámadhatatlanságát teszi meg fő okként a szabályozói beavatkozás indokoltsága kapcsán. A megtámadhatatlanság miatt jelentkező hatékonysági kihívások miatt szükséges a szabályozás. A DMA indoklásában hangsúlyozza, hogy annak célja *kiegészíti* a versenyjogi szempontból megfogható, bármely adott piacon a torzulásoktól mentes verseny védelmét,³⁵ de attól *el is tér*, mivel a közvetlen célja a megtámadható és méltányos piacok elérése, függetlenül a piaci szereplők (azaz a kapuőr platformok) magatartásának tényleges, valószínű vagy vélelmezett hatásaitól. Tehát az EUMSZ 101. és 102. cikkek eltérő jogi érdekeket védelmeznek, amelyek nem érintik a DMA szabályozási koncepcióját.³⁶

Újabb módosítások a DMA szabályozói koncepciójában

A DMA jelenlegi szövegtervezete újabb garanciákat igyekszik beépíteni a szabályozói cél elérése érdekében.³⁷ A tervezetet rendes jogalkotási eljárás keretében fogadják el, amelynek során az uniós intézmények előterjesztik saját módosító

³¹ Digital Markets Taskforce. *GOV.UK*, 2020. április 3.

³² Boytha Györgyné – Tóth Tihamér (szerk.): *Versenyjog*. Budapest, PPKE JÁK, 2010.

³³ Boytha–Tóth (2010): i. m., illetve vö. Crémer-jelentés 36.

³⁴ Vö. Crémer-jelentés 5, 23, 36.

³⁵ Lásd DMA (10) preambulumbekzdés.

³⁶ Lásd DMA (9) preambulumbekzdés.

³⁷ Deal on Digital Markets Act: Ensuring Fair Competition and More Choice for Users. *European Parliament*, 2022. március 24.

javaslataikat, végső soron a Tanács és Európai Parlament együttesen alkotja meg az uniós jogi aktust.³⁸ Az intézmények – az Európai Parlament javaslatára – egyetértettek abban, hogy a legnagyobb üzenetküldő szolgáltatóknak nyitottnak és interoperábilisnak (átjárhatónak) kell lenniük a kisebb üzenetküldő szolgáltatásokkal, amennyiben azok ezt kérelmezik. Így az üzenetküldés a platformokon átívelően lehetségessé válna, amivel nőne a felhasználók döntési szabadsága, hogy melyik szolgáltatást veszik igénybe.³⁹ A Parlament kiegészítette továbbá, hogy a célzott hirdetések érdekében a személyes adatok kombinációja csak akkor lesz lehetséges, ha a felhasználó ehhez kifejezett hozzájárulását adta a kapuőr platform számára. Hasonlóképpen a Parlament elérte a nagyobb választási szabadságot a böngésző, virtuális asszisztens és a keresőmotorok választása esetében. A lehetséges szankció tekintetében további fontos változások várhatók, így a jogsértés esetén az előző üzleti évben elért világszintű forgalom 10%-áig terjedő, míg ismételt jogsértés esetén 20%-áig terjedő büntetés szabható ki, egyúttal rendszerszintű problémák esetén a vállalkozás eltávolítható lenne bármilyen felvásárlás megvalósításától.

Az online hirdetési piacok legfontosabb trendjei

Az online piacok működésének megértése a 2010-es évek versenyjogi fejlődésének fontos vonulata volt. Ebben a „tanulási” folyamatban számos szakértői dokumentum született, de olyan hatósági döntések is, amelyeket utólag esetleg problémásnak ítélnék meg a szakértők. A középpontban az online hirdetési piac áll, valamint az azt uraló technológiai óriások, nevezetesen a Meta (Facebook) és a Google. Ezek a vállalkozások a folyamatosan bővülő online hirdetési piacon kikezdzhetetlen pozíciókra tettek szert, aminek az a jelentősége, hogy az „ingyenes szolgáltatásokhoz” kapcsolódó bevételek a hirdetésekben jelennek meg (kétoldalú piacok), egyúttal a bevételek volumene jelzi a vállalkozások gazdasági potenciálját.

A globális hirdetési piac 2017 és 2020 között 488 milliárdról 590 milliárd euróra hízott, amelyben egyrészt folyamatosan nőtt a digitális hirdetések aránya a hagyományos megoldásokhoz képest úgy, hogy az online hirdetések kiadásai még 2020-ban is növekedtek.⁴⁰ Az előrejelzések szerint 2025-re 750 milliárd euró összegre bővül a teljes piac, és míg 2017-ben még a hagyományos megoldásokra költöttek többet,⁴¹ erre az időszakra a digitális hirdetések a teljes – és folyamatosan

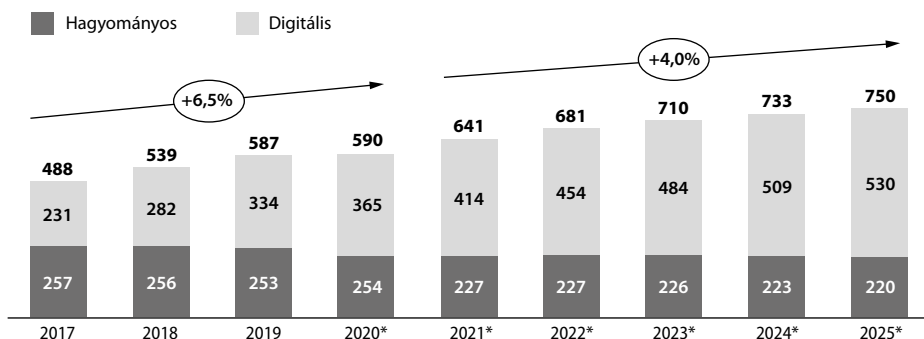
³⁸ A Lisszaboni Szerződés fontos eredménye volt, hogy a korábbi együttdöntési eljárás vált a jogalkotás „rendes” eljárásává, ezzel a Parlament a Tanáccsal egyenrangú társjogalkotóvá vált.

³⁹ Deal on Digital Markets Act... (2022): i. m.

⁴⁰ The Shape of the Digital Advertising Industry. *Statista*, 2021. június 6.

⁴¹ A hagyományos reklámok 257 milliárd euróval szemben a digitális reklámokra „csak” 231 milliárd eurót költöttek.

bővülő – piac 70%-át teszik ki (530 milliárd euró).⁴² Erre az időszakra a digitális hirdetési piac szintén közel 70%-át uralják majd a keresésen alapuló (215 milliárd euró) és a közösségi médiában megjelenő (161 milliárd euró) hirdetések.⁴³

1. ábra: A digitális és hagyományos hirdetésekre fordított költségek 2020-ban (a világ hirdetési bevétele 2017–2025 között, milliárd euróban)

Forrás: Statista Advertising & Media Outlook: The Shape of the Digital Advertising Industry, 2021. március

Ennek a következménye a szabályozási igény kialakulása. Az angol versenyhivatal ágazati vizsgálata⁴⁴ szerint az Egyesült Királyságban 2019-ben 14 milliárd angol fontot költöttek összesen a digitális hirdetésekre, amelynek 80%-át a Google és a Facebook felületein költötték el. Ennek az összegnek mintegy fele az online keresésekhez kapcsolódó hirdetés (*search advertising*), és körülbelül ötmilliárd font a kijelzőkön megjelenő reklám (*display advertising*).⁴⁵

Az online piacokon egyes szereplők hatalmassá duzzadásának okai az online piacok sajátos működése mellett ezen szereplők feltételezhető versenykorlátozó magatartása. A folyamatban lévő szabályozások kapcsán a DSA *online óriásplatformoknak*,⁴⁶ míg a DMA *kapuőröknek* minősíti⁴⁷ azokat a szereplőket, amelyek léte indokolja a beavatkozást.

⁴² The Shape of the Digital Advertising Industry (2021): i. m.

⁴³ The Shape of the Digital Advertising Industry (2021): i. m.

⁴⁴ *Online Platforms and Digital Advertising. Market Study Final Report.* Competition & Markets Authority, 2020. 16. pont.

⁴⁵ *Online Platforms and Digital Advertising* (2020): i. m. 16. pont.

⁴⁶ Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról.* COM(2020)825 végleges (2020. december 15.) – DSA 25. cikk (1)–(3).

⁴⁷ DMA 3. cikk szerint a 2. cikkben meghatározott követelményeknek megfelelően.

A fúziókontroll kihívásai

A fúziókontroll hagyományos kereteivel kapcsolatban az online piacok tekintetében egyre nyilvánvalóbbak a nehézségek. Mike Walker, az CMA vezető közgazdásza szerint elkerülhetetlen annak a következtetésnek a levonása, hogy a fúziókontrollt a versenyhivatalok „alulértékesítették” (*underenforcement*) a technológiai szektorban.⁴⁸ Megjegyzi, hogy 2008 és 2018 között a Google, Apple, Amazon, a Facebook (Meta) és a Microsoft együttesen több mint 400 felvásárlást hajtottak végre, de egyik sem került tiltásra.⁴⁹ Az online piacok rendkívül dinamikusan változó viszonyai miatt a hagyományos piaci részesedések alapján számított versenyhatás-elemzések – tehát az összefonódás versenyre gyakorolt káros hatásának felmérése – nem hatékonyak. Ismert továbbá az úgynevezett „gyilkos felvásárlások” (*killer acquisition*) problémája. Ez a technológiai szektorban gyakori jelenség azt jelenti, hogy a nagy technológiai vállalkozások még azelőtt megvásárolják az innovatív, új – de piaci részesedéssel, vagy jelentős piaci erővel nem rendelkező – vállalkozásokat, mielőtt azok jelentős tényezővé tudnának válni. Ezzel az adott ötlet vagy ígéretes üzleti megoldás még azelőtt „beleolvad” a felvásárló vállalkozásba, mielőtt az valódi versenynyomást tudna kifejteni, és csupán a nagy technológiai vállalkozás portfóliója bővül tovább. Legtöbb esetben az ilyen felvásárlások nem érik el a fúziókontroll-szabályok által megállapított bejelentési küszöböt.

A digitális piacokon a versenyhatás-elemzés és a piaci folyamatok előrejelzése szinte lehetetlen feladatnak tűnik a hatóságok szakemberei számára. Ennek legfőbb okai a rendkívül gyorsan változó piaci körülmények, ha tetszik a technológiai fejlődés gyakorlata. Hagyományosan a fúziókontroll az egyes körülhatárolható piacokon öröködik a versengő piaci struktúra felett, azaz hogy ne jöjjön létre olyan piaci koncentráció, amely során az egyik szereplő erőfölényes pozícióját kihasználva függetleníteni tudja magát a versenytársak magatartásától, így a verseny előnyös hatásai eltűnnek. A digitális gazdaságban ugyanakkor új piacok jönnek létre, míg a régiek eltűnnek, sőt gyakran nem is a piacokon folyik a verseny, hanem a piacokért. Ezt nevezzük dinamikusan változó piacoknak, amelyet nem biztos, hogy kellően figyelembe tud venni a jelenlegi fúziós rezsim. Erre hívta fel a figyelmet Pamela Jones Harbour, az Egyesült Államok versenyhatóságának (Federal Trade Commission, FTC) biztosa, amikor feltétel nélkül engedélyezték, hogy a Google felvásárolja a DoubleClick vállalkozást. A többség álláspontja szerint a fúzió számos kedvező hatással jár a fogyasztók szempontjából. Különvéleményében a biztos asszony ugyanakkor kifejtette, hogy ő más irányú piaci fejlődést tételez fel, mint az FTC döntéshozó testülete. Úgy ítélte meg, hogy az összeolvadás megvalósítása teljesen átforgalmazza a hirdetési piacot, és a többségi döntés nem értékeli megfelelően sem

⁴⁸ Mike Walker: Competition Policy and Digital Platforms: Six Uncontroversial Propositions. *European Competition Journal*, 16. (2020), 1. 4.

⁴⁹ Walker (2020): i. m. 5.

a verseny, sem a magánszféra biztosításával (*privacy*) kapcsolatos szempontokat. Úgy tűnik, hogy Harbour biztos asszonyának igaza lett. Egyrészt a Google – a Meta mellett – a rendkívüli sebesen bővülő online hirdetési piac megtámadhatatlan szereplője, és számos szerző tartja utólag elhibázottnak a fúzió engedélyezését, úgy Amerikában,⁵⁰ mint Európában.⁵¹

Hasonlóan jellegzetes példa az összefonódások megítélésének kihívásaira a Facebook (Meta) felvásárlásainak értékelése az FTC részéről. Az FTC a technológiai óriás ellen – időben később – indított keresetében kifogásolta,⁵² hogy a Facebook versenyző magatartás helyett felvásárolta azokat a cégeket, amelyek veszélyt jelenthettek volna a piaci pozícióira. Igaz ez az okostelefonok elterjedésével egy időben fel-futó, képek megosztásán alapuló Instagram felvásárlására, valamint a piaci átbillenési pont közelébe jutó WhatsApp megvételére is. A WhatsApp azért is volt különösen veszélyes a Facebook pozícióira, mert a mobil üzenetküldéssel foglalkozó vállalkozás olyan mértékben terjedt el, amely miatt közel került ahhoz, hogy ez a piac átbillenjen. A Facebook – a belső levelezés tanulsága alapján – ilyen körülmények között nem engedhette meg magának a kockázatot, hogy a WhatsApp belépjen a közösségimédia-szolgáltatás piacára. A Facebook az Instagramot 2012-ben egymilliárd, míg a WhatsAppot 2014-ben tizenkilencmilliárd dolláros prémiumáron vásárolta fel.⁵³ Az FTC olyan felvásárlások miatt támadta a Facebookot, amelyeket korábban ő maga jóváhagyott, ami a helyzet összetettségét mutatja.

Az említett két technológiai vállalkozás gazdasági erejét a digitális hirdetési piacon betöltött szerepük adja, amely kikezddhetetlennek tűnik, és folyamatosan bővül az előrejelzések szerint (lásd a 2. ábrát).⁵⁴ Az online hirdetések célba juttatása szempontjából a felhasználók adatai kulcsfontosságúak a vállalkozások számára, így érthetővé válik, hogy a szociális média és az internetes keresések területén piacvezető vállalkozások uralják a digitális hirdetési piacot, egyúttal, hogy az adatéhségük az üzleti modelljük részét jelenti. Az európai adatvédelmi elveknek való megfelelés olyan komoly kihívások elé állítja a Facebookot, hogy – fenyegetőzésnek beillő – kiszólásokat engedett meg magának arról, hogy elhagyja az európai piacot. Miután az ötlet nem várt helyeslésre lelt az európai vezetők részéről, a Facebook persze gyorsan visszakozott.⁵⁵ A CMA szintén szorosan nyomon követi a Google arra irányuló kezdeményezését, hogy a Privacy Sandbox keretében megreformálja az *ad tech* a piacot.

⁵⁰ Tóth András: Algoritmusok és versenyjog. *Versenytükör*, 14. (2018), 2. 43.

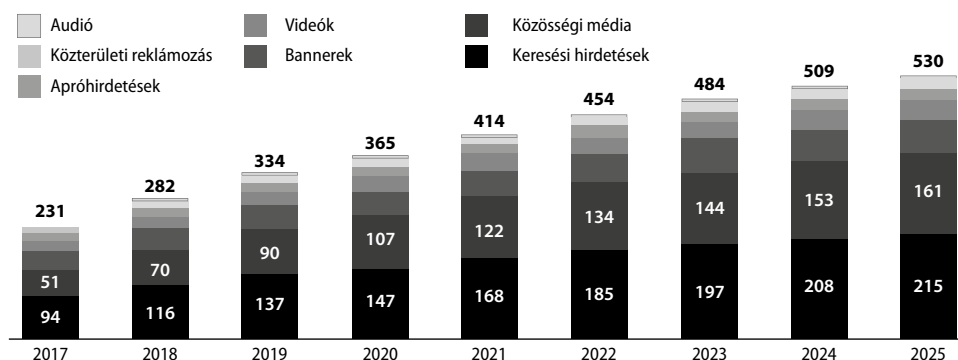
⁵¹ Frieden (2020): i. m.

⁵² Az eredeti keresetet lásd Federal Trade Commission v. Facebook, INC. Case No.: 1:20-cv-03590. 2021. január 13.

⁵³ A cég így valósította meg Mark Zuckerberg 2008-as belső levelezésben kifejtett filozófiáját, miszerint „jobb felvásárolni, mint versenyezni”.

⁵⁴ A piac méretét illetően, a bevétel nagyságrendjét illetően, valamint az online és offline hirdetések arányait is tekintve.

⁵⁵ Pascale Davies: Meta Warns it May Shut Facebook in Europe but EU Leaders Say Life Would be ‘Very Good’ without it. *Euronews*, 2022. február 9.

2. ábra: A digitális hirdetésekben a keresési és a szociálmédia-alapú keresésekre történő költségek aránya (a világ hirdetési bevétele 2017–2025 között, milliárd euróban)

Forrás: Statista: The Shape of the Digital Advertising Industry, 2021. június. Statista Advertising and Media Outlook, 2021. március

De vajon mi okozza a nehézséget az online piacokon zajló összefonódások ellenőrzésénél? A probléma többrétegű. Először is a technológiai innovációval nehezen tartja a lépést a jogalkalmazás, bár azt gondolom, hogy a 2010-es években lezajlott „tanulási folyamat” során a versenyjogi szakma már reagált az online piacok sajátos működési elveire, és jobban tudja értelmezni a folyamatokat. Mégis alapvető kihívás maradhat a jogi szakma számára a technológiai szektor elvi szintű megértése (akár az algoritmusok szintjén), és nincs módja például a felek nyilatkozatát a technológia szintjéig ellenőrizni. Másodszor az online piacok sokszor rendkívül dinamikusan változnak, és nehéz az érintett piacok meghatározása.⁵⁶ Amint Rob Frieden kifejti,⁵⁷ a versenyhatóságok azért óvatosak az online piacokon történő érdemi beavatkozással, mert a rendkívül bonyolult elemzési folyamattal összefüggésben felmerülő esetleges hibák esetén inkább vállalják fel – azt a kisebb kockázattal járó helyzetet –, hogy egy káros versenyhatással rendelkező fúziót engedélyezzenek (*false negative*), mintsem hogy káros versenyhatással nem rendelkező fúziót blokkoljanak (*false positive*).

Frieden rámutat, hogy az Egyesült Államok versenyfelügyeleti szervei az elmúlt években számos, több milliárd dolláros összefonódás versenyhatásait vizsgálták, de szinte valamennyit engedélyezték kötelezettség vállalása mellett. Kifejti, hogy a hatóságok hajlamosak a különböző piaci szegmensek közötti vertikális integrációt megvalósító fúzióknak kedvezni, azzal a feltételezéssel, hogy a rövid távú fogyasztói előnyök meghaladhatják a potenciális károkat. Nézete szerint a hagyományos piacokon bevált megközelítés nem működik megfelelően az internetes piacokon, és különösen ott kellene nagyobb figyelmet szentelni a versenyhatás vizsgálatának,

⁵⁶ Buránszki Judit: A digitális piacokat érintő összefonódások vizsgálatának tapasztalatai a Gazdasági Versenyhivatal legutóbbi ügyei során. *Versenytükör*, 16. (2020), 2. 10.

⁵⁷ Frieden (2020): i. m. 483.

ahol a vállalkozások több piacon tevékenykednek, ami nem könnyen illeszthető be az egymást kölcsönösen kizáró vertikális és horizontális ellátási láncok hagyományos modelljébe. Frieden valószínűsíti, hogy az internetes akvizíciók valós verseny- és fogyasztói károkat hordoznak magukban, különösen hogy a piacok egyre inkább koncentrálnak, és gyakran egy-egy vállalkozás dominálja azokat. Frieden ugyan nem támogatja – az USA-ban irányadó – chicagói iskolán alapuló antitröszt szemlélet „megtagadását”, de javasolja, hogy a felügyeleti hatóságok és a bíróságok sokkal mélyebben elemezzék a tervezett tranzakciókkal összefüggésben a fogyasztók várható költségeit és hasznait, és pontosabban azonosítsák a rövid és a hosszú távú hatásokat a kapcsolódó piacokon.⁵⁸

A CMA Facebook(Meta)/Giphy döntése

Ezen előzmények után vált igazán fontos fejleménnyé, hogy 2021 novemberében az angol versenyhatóság (CMA) megtiltotta a Facebooknak (Meta), hogy felvásárolja a Giphyt, a népszerű GIF-eket⁵⁹ kínáló céget.⁶⁰ A döntés akár egyfajta fordulópontot is jelezhet az online piacokon a fúziókontroll-eljárásokat illetően. A CMA második fázisú eljárásban vizsgálta⁶¹ a tranzakciót,⁶² és döntésében⁶³ arra kötelezte a Facebookot, hogy teljes egészében idegenítse el a Giphy vállalkozást.⁶⁴

A CMA vizsgálata arra vonatkozott, hogy 1. releváns összefonódási helyzet van-e (*relevant merger situation*), 2. és az összefonódás a verseny jelentős mértékű csökkenésével jár-e (*substantial lessening of competition*, SLC), valamint 3. szükség van-e jogorvoslatra (*remedy*)? A CMA a „valószínűségek egyensúlya” (*balance of probabilities*) tesztet alkalmazza, amely szerint a CMA-nak meg kell határoznia, hogy inkább valószínű-e, mint hogy nem az, hogy a verseny jelentős mértékű csökkenése bekövetkezik.

A Giphy a világ legnagyobb ingyenes GIF „virtuális matrica” (*sticker*) szolgáltatója, amely egyfelől egy *online adatbázisból*, valamint egy *keresőmotorból áll*. A Giphy

⁵⁸ Frieden (2020): i. m. 480.

⁵⁹ Graphics Interchange Format.

⁶⁰ CMA Directs Facebook to Sell Giphy. *GOV.UK*, 2021. november 30.

⁶¹ A második fázisú vizsgálat 2021. április 1-jén kezdődött, és a végső döntést 2021. november 30-án adta ki a CMA.

⁶² Az USA-ban bejegyzett társaságok vonatkozásában az érintettséget a 1) forgalmi teszt és a 2) kénálati részesedés alapján állapíthatja meg a hatóság, amelyből az utóbbi érvényesült, mivel a GIF-ke-resések 50-60%-át (heti átlagos keresés) a társaságok adták 0-5% közötti növekedéssel.

⁶³ A vizsgálat során 280 ezer belső dokumentumot vizsgált át, hogy jobban megértse a felek jövőre vonatkozó üzleti terveit, valamint más piaci szereplőktől is gyűjtött adatokat, hogy jobban megismerje a „GIF-könyvtárak” működését, az azzal való reklámozási tevékenységet, illetve a piaci szereplők véleményét a tranzakcióval kapcsolatban.

⁶⁴ Completed Acquisition by Facebook, Inc (now Meta Platforms, Inc) of Giphy, Inc. Final Report. *Competition and Markets Authority*, 2021. november 30.

jellemző bevételi forrása a hirdető és márkák számára kidolgozott *Paid Alignment* hirdetési konstrukció, amelyen keresztül a céges *brand* építésére, valamint a hirdető céljait szolgáló speciális GIF-eket fejleszt ki. A versenyhivatali vizsgálat kimutatta, hogy a partnerek elégedettek voltak a Giphy szolgáltatásával és innovatív értékesítési módszerének megfelelően képes volt versenynyomást kifejteni az online hirdetési piacon. Figyelemre méltó módon a CMA kimondta, hogy a piac meghatározására csak annyiban fektet hangsúlyt, amennyiben annak a vizsgálathoz hozzáadott értéke van, ehelyett a vizsgálat hangsúlya az, hogy céltársaság *versenyző* helyzetben van-e a felvásárlóval.

A CMA úgy ítélte meg, hogy a felvásárlásnak káros horizontális és vertikális hatásai is vannak. A szolgáltatás előnye a hagyományos *ad tech* megoldásokkal szemben, hogy⁶⁵

- a reklámot a felhasználó által közvetlenül választja ki valamilyen gondolat, érzelem bemutatására, ami miatt a hirdetés nagyon személyessé és hatásossá válik;
- a személyes üzeneteken keresztül küldött hirdetések hitelességet kölcsönöznek a hirdető számára, mivel olyan valaki osztja meg azt egy személyes csatornán, akiben megbízunk;
- egyfajta „hurokhatás” is érvényesül, mivel a hirdetés valószínűleg többször is a szemünk elé kerül;
- végül kész megoldást jelent arra a régóta fennálló nehézségre, miszerint az online üzenetküldő szolgáltatások számára nehéz bevételhez jutni, tekintve, hogy a legtöbb hirdetési megoldás érzékelhetően rontaná a felhasználói élményt.

A CMA vizsgálata a közösségimédia-szolgáltatás (*social media services*) és a vizuális reklámok (*visual advertising*) piacain zajlott, és annak megállapításai összhangban voltak a CMA 2020 júniusában publikált, online platformokról és digitális hirdetésekről szóló ágazati vizsgálatával is. A lehetséges kárelméletek vonatkozásában az egyoldalú horizontális hatások mellett a vertikális hatásokat is vizsgálta a CMA, és mindkettő esetében valószínűsítette a káros versenyhatásokat (*substantial lessening of competition*, SLC), valamint elvégezte a kontrafaktuális vizsgálatot is (mi lenne várható abban az esetben, ha nem valósulna meg a fúzió).⁶⁶

A vizsgálat maga is elismeri, hogy nehéz precízen meghúzni a vizsgált piacok határait, és ilyen körülmények között a versenyhatás-vizsgálat a piaci részesedéseket csak annyiban vizsgálta, amennyiben annak érdemi hozzáadott értéke van, és inkább arra helyezte a hangsúlyt, hogy a felek milyen szoros versenyt folytatnak

⁶⁵ *Online Platforms and Digital Advertising. Market Study Final Report.* Competition and Markets Authority, 2020. July 1. 40.

⁶⁶ *Online Platforms and Digital Advertising...* (2020): i. m. 30–35.

(akár a jelenben vagy a jövőre vonatkozóan).⁶⁷ További fontos megállapítása a vizsgálatnak, hogy a fúzió a Giphy innovatív megoldásai révén megszüntetné az általa önálló piaci szereplőként kifejtett „dinamikus” versenyt.⁶⁸ Ugyanakkor a tranzakció értelmében a Giphynek be kellett fejeznie a szolgáltatását harmadik felek részére.

A CMA a Giphy mint a vizuális reklámok piacán szereplő potenciális versenytárs eltűnését jelentős veszteségként értékelte (horizontális versenyhatás). Kiemelte többek között a vizuális hirdetések esetében a magas piacra lépési korlátokat, minthogy rendkívül csekély sikeres piacra lépés történt azóta, hogy a Facebook piacvezetővé vált, ugyanakkor a Giphy már nagy felhasználói adatbázist épített ki, és elkezdte növelni a bevételeit a számos nehézség ellenére is. A CMA kiemelte, hogy egy újabb potenciális versenytárs még több nehézséggel szembesülne abban a világban, ahol a két legnagyobb GIF-szolgáltató, a Giphy és a Tenor a két legnagyobb techvállalkozás, a Facebook és a Google tulajdonában van.

A CMA tehát úgy találta, hogy a felvásárlás jelentős versenyhátránnyal jár, ezért strukturális beavatkozást írt elő, és a Facebooknak el kellett adnia a Giphy vállalkozást. Mivel az összefonódás végrehajtása már megkezdődött a döntéskor, a Giphy sokkal gyengébb pozícióban volt, mint a tranzakciót megelőzően, ezért a CMA megfogalmazta azokat az elvárásokat, amelyek teljesítésével a Giphy olyan szinten működhet és tud versenyezni, mintha a Facebook nem vásárolta volna fel.

A fúziókontroll-szabályok reformjára vonatkozó szabályozói kezdeményezések

A nagy online platformok felvásárlásainak ellenőrzésével összefüggésben jelentős szabályozói reformelképzelések vannak napirenden mind az Európai Unióban, mind az Egyesült Államokban. Az EU jogalkotási eljárásában a DMA-tervezet 12. cikke írja elő, hogy a kapuőr *bejelenti* az Európai Bizottságnak vagy a nemzeti versenyhatóságnak bármely, a Fúziós rendelet⁶⁹ 3. cikke értelmében tervezett összefonódást, amely alapvető platformszolgáltatót/digitális ágazatban bármely szolgáltatót érint. Az Egyesült Államokban nagyívű jogszabályi reformok vannak az asztalon, jóllehet ezen reformok megvalósulása kérdéses.

A nagy technológiai platformok felvásárlásaival kapcsolatos szabályozási terveket a 3. táblázat foglalja össze.

⁶⁷ *Online Platforms and Digital Advertising...* (2020): i. m. 23.

⁶⁸ *Online Platforms and Digital Advertising...* (2020): i. m. 43.

⁶⁹ A Tanács 139/2004/EK rendelete (2004. január 20.) a vállalkozások közötti összefonódások ellenőrzéséről (az EK összefonódás-ellenőrzési rendelete). L 24/1 (2004. január 29.).

3. táblázat: Az online felvásárlásokat (fúziókat) érintő szabályozási kezdeményezések

Európai Unió	USA
DMA-tervezet 12. cikk – a kapuőr tájékoztatja a Bizottságot bármely alapvető platform-szolgáltatót, vagy digitális ágazatban bármilyen szolgáltatást nyújtó vállalkozást érintő felvásárlásról.	Platform Competition and Opportunity Act („A platform verseny és hozzáférés biztosításáról szóló törvénytervezet”)⁷⁰ Merger Filing Fee Modernization Act („A fúziós bejelentési díj modernizálásáról szóló törvénytervezet”)⁷¹ Competition and Antitrust Law Enforcement Reform Act of 2021 (CALERA) („A 2021. évi verseny és antitröszt szabályok reformjáról szóló törvénytervezet”)⁷² Prohibiting Anticompetitive Mergers Act of 2022 (A versenykorlátozó fúziók megtiltásáról szóló törvénytervezet”)⁷³
	A legnagyobb technológiai vállalatokra hárítaná annak bizonyítási terhét, hogy nem versenyeznek a felvásárlandó vállalkozással. Megemelné a fúziós eljárások hatósági díját. A beavatkozási szint változását irányozza elő, amely csökkenne a verseny jelentős csökkenésének (SLC) <i>észlelhető kockázatára</i>. 5 Mrd USD ügyletérték feletti <i>vagy</i> a 33% feletti piaci részesedéssel <i>vagy</i> 25% feletti munkaerőpiaci részesedéssel járó fúziókat <i>megtiltandó</i>.

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Összegzés

A technológiai szektorban mélyreható változások zajlanak, amelyek gazdasági és társadalmi jelentősége miatt a platformok szabályozásának kérdése folyamatosan napirenden van mind az Európai Unió, mind az USA jogalkotási programjában. A digitális gazdaság sajátos jellemzői miatt elkerülhetetlenné vált a szabályozói beavatkozás, amelynek hajtóereje a versenyjogi megközelítés. A nagy technológiai vállalkozások (platformok) számos fogyasztói előnyt és hatékony szolgáltatásokat generálnak, de piaci erejüknél fogva és a digitális ökoszisztéma felett gyakorolt kontrollálási képességük, valamint a felhalmozott adatvagyonuk révén versenykorlátozó és egyes vélemények szerint innovációt is akadályozó módon képesek fellépni.⁷⁴ Ezért az európai uniós szabályozás a méltányos és megtámadható online piacokat célozza, ezzel lehetővé kívánja tenni a verseny fogyasztói jólétet generáló hatását.

A versenyjogi jogalkalmazás két alapvető kérdéssel fog szembesülni a platformokkal szembeni fellépés során a közeljövőben, amelyre választ kell adnia. Egyfelől mivel az óriásplatformok működése egyszerre vet fel versenyjogi, adatvédelmi, fogyasztóvédelmi és a magánszférához kapcsolódó kérdéseket, adódik a kérdés, hogy vajon a jogalkalmazás képes lesz-e adekvát választ adni az ezen területek

⁷⁰ H.R.3826 – Platform Competition and Opportunity Act of 2021.

⁷¹ H.R.3843 – Merger Filing Fee Modernization Act of 2021.

⁷² S.225 – Competition and Antitrust Law Enforcement Reform Act of 2021.

⁷³ Prohibiting Anticompetitive Mergers Act of 2022.

⁷⁴ Walker (2020): i. m. 4.

keresztmetszetében meghúzódó tevékenységek értékelésére,⁷⁵ vagy fennmarad a platformok számára kedvező helyzet, hogy az egyszerre több jogág megközelítését szükségszerűen átfedő, összetett tevékenységük értékelése hatásköri okokból csupán csak szűkebb narratívának kell megfeleljen?⁷⁶ A másik kérdés, hogy vajon a versenyjogi értékelésben – beleértve a fúziókontroll kárelmélet-értékeléseit – minőségi (kvalitatív) tényezők is szerepet kaphatnak-e, illetve változik-e a beavatkozási szint annak érdekében, hogy versengő piaci struktúrák fennmaradjanak az adatvezérelt digitális gazdaságban?

Egyre gyakrabban fogalmazódik meg az a vélemény, hogy a fúziókontroll reformra szorul, és a jelenlegi *status quo* fenntartásával és az érvényben lévő piacdefiníciókkal, fogyasztói hatásvizsgálattal és közgazdaságtani megközelítéssel a felügyeleti szervek nem képesek elég körültekintően vizsgálni az összefonódásokat. Az online piaci felvásárlások lényeges rövid és hosszabb távú hatásokat okozhatnak, amelyeket a versenyjogi felügyeleti szervek figyelmen kívül hagyhatnak, vagy nem képesek azonosítani. A hibás negatív döntések háttérében az húzódik meg, hogy a fúziókontroll-eljárások sokszor nem képesek felismerni a kalkulálható kiegyenlítő fogyasztói költségeket, valamint a nehezen számszerűsíthető verseny- és fogyasztói hátrányokat sem. Ezért felmerül annak a lehetősége, hogy a fúziókontroll-eljárások során a beavatkozáshoz szükséges kárelméleteket, illetve a bizonyítási szintet újra kell hangolni.⁷⁷ Ezzel együtt az európai uniós szabályozási koncepciók – beleértve a DMA által előirányzott kereteket – új fejezetet nyithatnak az online platformok versenyző piaci környezetének kialakításában.

Where Is Platform Regulation at European Level Heading? An Overview of the Competition Law Incentives of Platform Regulation and the Possible Development of Merger Control

Abstract

The regulation of the technology sector is on the agenda almost in all major jurisdictions. Due to the specificities of the digital economy, some “gatekeeper” platforms have gained extreme dominance and the ability to control the digital ecosystem. Additionally, the benefits of competition and specific incentives for innovation have become limited. In this process, the characteristics of the online advertising market and the possible underenforcement of a merger control are vital elements. This paper seeks to review the competition law incentives of the European regulatory proposals and examine some issues relating to the effectiveness of the merger control.

⁷⁵ Intersection of Competition, Consumer Protection, and Privacy. *International Competition Network*. www.internationalcompetitionnetwork.org/news-events/intersection-sept2021/

⁷⁶ Lásd a Bundeskartellamt Facebook-döntésének (B6-22/16, 2019. február 6.) a bírósági felülvizsgálata során kibontakozott jogértelmezési vitát, illetve az ahhoz kapcsolódóan 2021. március 24-én kezdeményezett előzetes döntéshozatali eljárást. ECLI:DE:OLGD:2021:0324.KART2.19V.00.

⁷⁷ Erwann Kerguelen: What if Error Risk could Embrace Uncertainty? *European Competition Journal*, 17. (2021), 1. 188–204.

Felhasznált irodalom

- Amendment of the German Act against Restraints of Competition. *Bundeskartellamt*, 2021. január 19. Online: <https://bit.ly/3AWcl1b>
- A Tanács 139/2004/EK rendelete (2004. január 20.) a vállalkozások közötti összefonódások ellenőrzéséről (az EK összefonódás-ellenőrzési rendelete). L 24/1 (2004. január 29.). Online: <http://data.europa.eu/eli/reg/2004/139/oj/hun>
- Belényesi Pál: A digitális piacok időszzerű versenyjogi vonatkozásai. Gvh.hu, 2015. október 2. 11. Online: <http://ludovika.lnkiy.in/z7z5O>
- Boytha Györgyné – Tóth Tihamér (szerk.): *Versenyjog*. Budapest, PPKE JÁK, 2010.
- Buránszki Judit: A digitális piacokat érintő összefonódások vizsgálatának tapasztalatai a Gazdasági Versenyhivatal legutóbbi ügyei során. *Versenykör*, 16. (2020), 2. 5–24.
- CMA Directs Facebook to Sell Giphy. *GOV.UK*, 2021. november 30. Online: <https://bit.ly/3clCX1A>
- Completed Acquisition by Facebook, Inc (now Meta Platforms, Inc) of Giphy, Inc. Final Report*. Competition and Markets Authority, 2021. november 30. Online: <https://bit.ly/3yLRw66>
- Crémer, Jacques – Yves-Alexandre de Montjoye – Heike Schweitzer: *Competition Policy for the Digital Era*. European Commission, 2019. Online: <https://bit.ly/3IKhAmA>
- Davies, Pascale: Meta Warns it May Shut Facebook in Europe but EU Leaders Say Life Would be ‘Very Good’ without it. *Euronews*, 2022. február 9. Online: <https://bit.ly/3aIfuXN>
- Deal on Digital Markets Act: Ensuring Fair Competition and More Choice for Users. *European Parliament*, 2022. március 24. Online: <https://bit.ly/3zadu4a>
- Digital Markets Taskforce. *GOV.UK*, 2020. április 3. Online: <https://bit.ly/3z9e4z4>
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács határozata „A digitális évtizedhez vezető út” elnevezésű, 2030-ig szóló szakpolitikai program létrehozásáról*. COM(2021)574 végleges (2021. szeptember 15.).
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály)*. COM(2020)842 végleges (2020. december 15.).
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.).
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról*. COM(2021)206 végleges (2021. április 21.).
- European Commission: *Shaping Europe’s Digital Future*. Online: <https://bit.ly/3Px2LWB>
- Federal Trade Commission v. Facebook, INC. Case No.: 1:20-cv-03590. 2021. január 13. Online: <https://bit.ly/3O9hzeV>
- Frieden, Rob: *Challenges to the Conventional Wisdom About Mergers and Consumer Welfare in a Converging Internet Marketplace*. The 48th Research Conference on Communication, Information and Internet Policy, 2020. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3748022>
- Hayter, Will: Digital Markets and the New Pro-Competition Regime. *GOV.UK*, 2022. május 10. Online: <https://bit.ly/3PiVTws>
- H.R.3826 – Platform Competition and Opportunity Act of 2021. *Congress.gov*. Online: www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/3826
- H.R.3843 – Merger Filing Fee Modernization Act of 2021. *Congress.gov*. Online: www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/3843

- Intersection of Competition, Consumer Protection, and Privacy. *International Competition Network*. Online: <https://bit.ly/3RHP7Ss>
- Kerguelen, Erwann: What if Error Risk could Embrace Uncertainty? *European Competition Journal*, 17. (2021), 1. 188–204. Online: <https://doi.org/10.1080/17441056.2020.1863038>
- Kertesz, Anna: US Antitrust Policy Targets the Technology Sector. *White & Case*, 2021. szeptember 28. Online: <https://bit.ly/3c9H9RM>
- Lasserre, Bruno – Andreas Mundt: Competition Law and Big Data. The Enforcers' View. *Italian Antitrust Review – Rivista Italiana Di Antitrust*, 4. (2017), 1. 87–103.
- Mundt, Andreas – Thomas Vinje: Andreas Mundt: Giving Back to Digital Consumers. *Concurrences Review*, (2022), 1.
- New Regime Needed to Take on Tech Giants. *GOV.UK*, 2020. július 1. Online: <https://bit.ly/3uUB2HE>
- OECD Secretariat: *Quality Considerations in the Zero Price Economy*. (2017. november 28.). Online: <https://bit.ly/3ci5Vzi>
- Online Platforms and Digital Advertising. Market Study Final Report*. Competition & Markets Authority, 2020. Online: <https://bit.ly/3B0AW55>
- Polyák Gábor – Pataki Gábor – Gosztonyi Gergely – Szalay Klára: *Versenyjogi előzmények és piacsabályozási eszközök a digitális piacokról szóló európai rendelet tervezetében*. Budapest, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet, 2021. 1–20. Online: <http://real.mtak.hu/135528/>
- Prohibiting Anticompetitive Mergers Act of 2022. Online: <https://bit.ly/3aRKWTs>
- Pümkösty András: Versenyjogi megfontolások a technológiai óriások szabályozásával kapcsolatban. *In Medias Res*, (2021), 2. Online: <https://bit.ly/3AVCDAN>
- S.225 – Competition and Antitrust Law Enforcement Reform Act of 2021. *Congress.gov*. Online: www.congress.gov/bill/117th-congress/senate-bill/225/text
- The Shape of the Digital Advertising Industry. *Statista*, 2021. június. Online: <https://bit.ly/3RB56Sx>
- Tóth András: Algoritmusok és versenyjog. *Versenytükr*, 14. (2018), 2. 40–50.
- Tóth András: A technológiai óriások piaci megrendezésének versenyjogi mozgatói és aspektusai különös tekintettel a Digital Markets Act javaslatra. *Versenytükr*, (2021a), 1. 37–54.
- Tóth András: Az adatmonopóliumok tündöklése és letörése. In Török Bernát – Zódi Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021b. 161–181.
- Tóth András: Az Európai Unió (szabályozási) útja a szuverenitás felé az adatalapú gazdaságban. *Európai Tükör*, 24. (2021c), 2. 27–56. Online: <https://doi.org/10.32559/et.2021.2.2>
- Unlocking Digital Competition. Digital Competition Expert Panel*. 2019. Online: <https://bit.ly/3cl1d3E>
- Walker, Mike: Competition Policy and Digital Platforms: Six Uncontroversial Propositions. *European Competition Journal*, 16. (2020), 1. 4. Online: <https://doi.org/10.1080/17441056.2020.1730063>

III. rész

Platformok és szólásszabadság

[Vákát oldal]

Török Bernát

A szólásszabadság a közösségi platformokon és a Digital Services Act

Jelen tanulmány azt foglalja össze, mit jelentenek, és milyen kihívást hordoznak a közösségimédia-platformok a szólásszabadság számára. Először röviden számba vesszük a platformok és a véleménynyilvánítás kapcsolatát meghatározó alapvető alkotmányjogi szempontokat, majd azonosítjuk a legfontosabb kihívásokat, és megvizsgáljuk, hogy vajon az Európai Unió keretében kidolgozott, a digitális szolgáltatások egységes piacáról szóló rendelet (Digital Services Act) tervezete hatékony választ ígér-e a felmerülő kérdésekre.

Bevezetés

A közösségi média kezdetben, rövid ideig, nem jelentett kihívást a szólásszabadság doktrínája számára. Megjelenésükkor ezek a platformok személyes kapcsolatokat létesítettek az online világban, és a felületeiken zajló kommunikáció is ehhez igazodott. Nem a társadalmi nyilvánosságnak, hanem személyek közti magántársalgásoknak adtak teret. Az interneten elérhető más kommunikációs csatornák, blogok, honlapok, kommentek voltak azok, amelyek bekapcsolták a megszólalót a társadalmi párbeszédbe. A helyzet az elmúlt évek során gyökeresen megváltozott: a közösségimédia-platformok alapjaiban rajzolták át a nyilvánosság szerkezetét, és meghatározó jelentőségű szereplőként döntő hatást gyakorolnak a társadalmi párbeszéd alakulására. Ma már senki nem kérdőjelezi meg, hogy ezekre a szolgáltatókra a nyilvánosság fontos fórumaiként kell tekintenünk, arról azonban élénk vita folyik, mit várunk el tőlük a megváltozott körülmények között. Sarkalljuk-e őket egyre aktívabb beavatkozásra, vagy inkább kössük meg a kezüket a társadalmi vitába való beavatkozás terén?

Az, hogy a platformok működése szoros összefüggésben van a szólásszabadsággal, ma már nyilvánvaló. Nem mindegy azonban, mit gondolunk ennek az összefüggésnek a természetéről. A szólásszabadság ugyanis régóta több már szűken vett jogi fogalomnál,¹ és ez a jellemzője az utóbbi időszakban csak tovább erősödött. A nyugati alkotmányok és nemzetközi egyezmények a véleménynyilvánítás jogáról

¹ Frederick Schauer: The First Amendment as Ideology. *William and Mary Law Review*, 33. (1992), 3. 853–870.

kitüntetett jelentőségű alapjogként szólnak, emellett azonban nemcsak a közéleti, hanem a jogtudományi diskurzusban is előfordul, hogy elsődlegesen nem jogi, hanem politikai természetű követelményként hivatkoznak rá.² Miközben a jogi és a politikai érvek egyaránt legitimek és fontosak, a tisztázás erejéig érdemes elkülönítenünk őket annak érdekében, hogy világosan lássuk érvényük hatókörét és az érvényesítésükre igénybe vehető eszköztárat.

E helyütt most a szólásszabadságból fakadó legfontosabb alkotmányjogi megfontolásokat foglaljuk össze. Olyan követelményeket veszünk tehát számba a közösségi médiával kapcsolatban, amelyeket akár jogi szabályozással is érvényre lehet juttatni – legalábbis Európában. Az alább érintett kérdések némelyikében ugyanis lényeges ponton tér el egymástól az amerikai és az európai alkotmányjogi doktrína, és a felhozott érvek mindenekelőtt az öreg kontinensre érvényes következtetésekre vezetnek. E következtetések lényege az, hogy a közösségi médiával szemben nemcsak politikai természetű elvárásként fogalmazhatjuk meg mások szólásszabadságának tiszteletben tartását, illetve a társadalmi párbeszéd ügyének előmozdítását, hanem jogi követelményként is szembezegezhetjük vele.

A platformok és a szólásszabadság

A közösségi platformok működése, a szólásszabadság és a társadalmi nyilvánosság egyre összetettebb módon kapcsolódnak egymáshoz. Az alábbiakban azokat az összefüggéseket emeljük ki, amelyek alapvető jelentőséggel bírnak az alapjogi megközelítés számára.

A platformok demokratikus hozadéka

A közösségi média egyik döntő újítása a szólásszabadság felől nézve, hogy bárki számára képes biztosítani a nyilvánosság elé lépés tényleges lehetőségét. Az elvi lehetőség természetesen eddig is adott volt mindenütt, ahol a szólásszabadság alkotmányos jogát biztosították. A szólás jogához azonban nem társultak olyan infrastrukturális eszközök, amelyek valóban lehetővé tették volna bárki számára, hogy a hangja – akár nap mint nap – sokakhoz eljusson. A hagyományos média, vagyis az újságok, a rádiók és a televíziók esetében technikai vagy gazdasági korlátok állják ennek útját, és a szűkösség világát feloldó internet sem hozott önmagában akkora áttörést, mint az online platformok világa. Ezek a szolgáltatók alakították ugyanis ki azt a kommunikációs szerkezetet, hálózati rendszert, amelyben reálissá vált, hogy sokan szóljanak sokakhoz, korábban elképzelhetetlen gyorsasággal.

² Jack Balkin: The First Amendment in the Second Gilded Age. *Buffalo Law Review*, 66. (2018b), 5. 983.

A platformok demokratikus hozadéka a szólásszabadság szempontjából az, hogy bárkinek a hangját be tudják csatornázni a társadalmi párbeszédbe. Többről van itt szó, mint a technológia és a hálózat alkalmasságáról. A közösségi média – működésének első időszakában – megteremtette a társadalmi párbeszéd kapuőrök nélküli szféráját, ahol nem lap- vagy tévétulajdonosokon, nem is szerkesztőségeken, de még csak nem is újságírókon, hanem mindenekelőtt a megszólalón múlik, hozzászól-e közügyeinkhez. Kár lenne vitatni: van ebben kockázat is. Csakhogy bármi is legyen a véleményünk sokak megszólalásának lehetőségéről és ennek kockázatairól, ameddig a szabad véleménynyilvánításra mint a demokrácia legfontosabb legitimációs és részvételi alapjára tekintünk,³ addig nem zúzhatjuk szét ezt a lehetőséget, hanem jó gyakorlatainak kialakításán kell fáradoznunk.

Alapjog a platformmal szemben

Miután kiépült a struktúra, amelyben bárki sokakhoz szólhat, fontos kérdéssé vált, milyen mértékben avatkozhatnak be a szolgáltatók a felületeiken közzétett tartalmakba. Az évekkel ezelőtti kiindulópont egyértelmű volt: elvileg bármit megtehetnek, hiszen magáncégekről van szó, amelyek saját meggyőződésük és szabályaik szerint alakíthatják a platformjukon folyó párbeszédet. A tengerentúlon a mai napig ez az uralkodó jogászai hozzáállás a platformok működéséhez. Az amerikai alkotmányjogi doktrína szerint ugyanis az alapjogok az állammal – és csak az állammal – szemben kényszeríthetők ki.⁴ Márpedig a közösségi média semmiképp sem illeszthető be az állami cselekvések közé.⁵ Ennek értelmében nem a felhasználó hivatkozhat a szólásszabadságra a szolgáltatóval szemben, hanem éppen a szolgáltató hivatkozhat rá a szabályozási igényekkel szemben: a saját felületén úgy alakítja a kommunikációs tartalmat, ahogy akarja.

Kétségtelen, hogy a modern alkotmányok mindenhol abból a célból jöttek létre, hogy világosan meghatározott keretek közé tereljék az államhatalom működését, így biztosítva mindenekelőtt a polgári szabadságjogok gyakorlásának lehetőségét. Az alkotmánynak ebből a rendeltetéséből adódóan a szabályai az államot és annak szerveit kötelezik: megmondják, hogyan kell eljárniuk, meddig terjed a közhatalmuk, és mit kell tenniük az emberi jogok megfelelő garantálása érdekében. A magánszemélyek e jogviszonyokban a jogosulti oldalon helyezkednek el: elvárhatják, hogy az állam betartsa a működésére vonatkozó előírásokat, és tiszteletben

³ Robert C. Post: *Democracy, Expertise, and Academic Freedom*. New Haven – London, Yale University Press, 2012. 1–26.

⁴ Erwin Chemerinsky: *Constitutional Law*. New York, Aspen Publishers, 2006. 507–517.

⁵ Jonathan Peters: The Sovereigns of Cyberspace and State Action: The First Amendment's Application – Or Lack Thereof – To Third-Party Platforms. *Berkley Technology Law Journal*, 32. (2017), 2. 989–1026.

tartsa magánszférájukat és polgári jogaikat. Az alkotmányjog tehát olyan vertikális hatályú normák rendszere, amelyek a közhatalom gyakorlója és az állampolgár közti viszonyt szabályozzák. Az európai jogfejlődés ugyanakkor ezt a vegytiszta képletet az utóbbi évtizedekben már meghaladta, és – elismerve, hogy életünkre és jogaink érvényesülésére korántsem csak az államhatalom lehet meghatározó befolyással – egyes alapjogok tekintetében túllépett a jog vertikális hatályának körén. Az alapjogok horizontális hatályán ehhez képest azt értjük, amikor a polgár az alkotmányos jogainak védelmét nem az állammal, hanem másik magánféllel szemben igényelheti. Az európai jogrendszerek bizonyos körben már bevett gyakorlatként ismerik el az alapjogok horizontális hatályát.⁶ Jellemzőnek tekinthető a magyar Alkotmánybíróság összegző megállapítása: „Az a vita, hogy az alapjogok és az államcélok a magánjogra hatással vannak-e, ma már csak arról folyik, hogyan van hatással az alkotmánytörvény a magánjogi viszonyokra. Vagyis a behatás módszerei és intenzitása a vita tárgya.”⁷

Annak ellenére tehát, hogy az alkotmányos jogok a rendeltetésükből adódóan elsősorban továbbra is az államot kötelezik a polgári szabadság tiszteletben tartására, az európai alkotmányjogi gondolkodásnak jó ideje szerves része, hogy néhány jól körülhatárolt esetben, amikor magánszereplők kerülnek mások alapjogainak érvényesülését jelentős mértékben befolyásoló helyzetbe, az alkotmányos értékek velük szemben is követelményeket állítanak.⁸ A platformok az évek során olyan jelentős felületeivé váltak a társadalmi párbeszédnek, hogy míg korábban a szólásszabadság ügye szinte kizárólagosan a polgár és az állam közti viszonyként volt értelmezhető, ma már harmadik szereplőként számolni kell a diskurzus infrastruktúráját széles körben meghatározó közösségi médiával is.⁹ Sokak szerint ráadásul ennek a harmadik szereplőnek a tevékenysége a polgárok cselekedeteire gyakorolt hatását tekintve a „kormányzás” ismérveivel mutat rokonságot.¹⁰ Nem arról van szó, hogy a közösségi médiára az államra vonatkozó teljes követelményrendszert lehetne vagy kellene alkalmazni, de a platformszolgáltatónak tiszteletben kell tartania az érintett alapjogból fakadó lényegi szempontokat.¹¹ A szólásszabadságból következő ilyen

⁶ Mindenekelőtt a hátrányos megkülönböztetés tilalma volt az az alkotmányos előírás, amelynek a hatályát a törvényhozások a társadalomra széles körben elismerték, magánviszonyokban is előírva az egyenlő bánásmód kötelezettségét. Hasonló folyamat játszódott le a személyes adatok védelméhez való joggal is.

⁷ 8/2014. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [56].

⁸ Eleni Frantziou: *The Horizontal Effect of Fundamental Rights in the European Union*. Oxford, 2019.

⁹ Jack Balkin: Free Speech Is a Triangle. *Columbia Law Review*, 118. (2018a), 7. 2011–2056.

¹⁰ Kate Klonick: The New Governors: The People, Rules, and Processes Governing Online Speech. *Harvard Law Review*, 131. (2018), 6. 1598–1670.; Nabiha Syed: Real Talk About Fake News: Towards a Better Theory for Platform Governance. *The Yale Law Journal Forum*, 127. (2017/2018). 337–357.

¹¹ Látni kell, hogy a platformlét eleve a közösségi média és a szólásszabadság viszonyrendszerén kívül is erős érveket jelent az alapjogok horizontális hatályának érvényesítése mellett. Vö. Zsolt

kritérium mindenekelőtt az, hogy a közügyek vitája során mindenki szabadon megfogalmazhassa és közzétehesse az álláspontját. Minél inkább társadalmi kérdéseink aktuális és feszítő vitájáról van szó, annál szűkebb körben nyílhat lehetőség a véleménynyilvánításba való beavatkozásra, és annál kevésbé térhet el a szolgáltató a már kialakult alkotmányos mércék figyelembevételétől.¹²

A közösségimédia-platform moderáló és navigáló tevékenysége összetett hatással van a szólásszabadság társadalmi érvényesülésére.¹³ A tartalmi moderálás jelenti a legközvetlenebb hatást, de a platformok a moderáláson túl a felületükön zajló diskurzus szerkezetének meghatározásával, különösen pedig a figyelmünk algoritmizált terelésével (navigálásával) is fontos társadalmi érdekeket érintenek. A 21. századi információs társadalom általános ismérve a társadalmi nyilvánosság működésére is igaz: ma már nem a rendelkezésre álló információ vagy vélemény a szűkös, hanem a figyelem, amivel az emberek az őket elárasztó információ- és véleménybőség egy részét igyekeznek befogadni.¹⁴ A közösségi média így messze nemcsak tartalmi beavatkozással, hanem figyelmünk navigálásával is fontos hatással tud lenni a társadalmi vita alakulására.

Keretet szabni a moderálásnak

A leghevesebb viták középpontjába elsőként a moderálás került. A platformoktól szűk körben kifejezetten elvárjuk – Európában ma már néha szigorú regulációval is –, hogy szabjanak határt a felületükön folyó párbeszédnek.¹⁵ A moderálásnak az a szintje, amelynek célja nyilvánvalóan jogszerűtlen tartalmak – például a gyűlöltre uszító, a terrorizmust támogató, vagy akár az eleve megtevesztésre létrehozott profilok – eltávolítása, szervesen illeszkedik a demokratikus nyilvánosság ismert kereteibe. Hasonlóképpen, ha adott konkrét helyzetben erőszakos cselekmények valós veszélyét váltja ki egy megszólalás, a tényleges veszélyhelyzet elmúltáig indokolt lehet a fellépés. Más beavatkozásoknál azonban már más a helyzet, és minél közvetlenebb kapcsolatban állnak társadalmi-politikai kérdéseinkkel, annál kevésbé indokolható a vélemények eltüntetése.

Az a gyakorlat, hogy a platformok – többek között bejegyzések vagy profilok törlésével, felfüggesztésével – saját mércéik szerint szabadon beavatkoznak a közéleti vita tartalmába, ma már nem egyeztethető össze a szólásszabadság jogával.

Zödi – Bernát Török: Constitutional Values in the Gig-Economy? Why Labor Law Fails at Platform Work, and What Can We Do about it? *Societies*, 11. (2021), 3.

¹² Török Bernát: *Szabadon szólni, demokráciában*. Budapest, HVG–ORAC, 2018. 147–173.

¹³ Sofia Grafanaki: Platforms, the First Amendment and Online Speech: Regulating the Filters. *Pace Law Review*, 39. (2018), 1. 111–162.

¹⁴ Tim Wu: *The Attention Merchants: The Epic Scramble to Get Inside Our Heads*. New York, Alfred A. Knopf, 2016. 255–266.

¹⁵ Lásd például a 2017-es német NetzDG-t.

A törléstől sem visszariadó széles körű moderálás a kezdeti demokratikus vívmánytól messzire repíti a platformokat, és minden eddigénél hatékonyabban működtethető kapuőrökké teszi őket. Nem volt még olyan mechanizmus, amely a társadalmi párbeszéd ekkora jelentőséggel bíró szegmenséből ennyire hatékonyan, egyetlen klikkeléssel tudta volna eltüntetni bárkinek a hangját. Nincs ugyanis hatékonyabb kontroll annál, mint amikor az online térben kódok és algoritmusok szereznek érvényt előírásoknak.¹⁶ Kirívó esetek a moderáló rendszer potenciális „zárókövét” is megmutatták már: ha a szolgáltató maga nem lépne fel adott közléssel vagy megszólalóval szemben, akkor az alkalmazások elérésében jobbra megkerülhetetlen kulcsszereplők (Google, Apple, Amazon) is elérhetetlenné tehetik az érintett kommunikációs felületet.¹⁷

Az alkotmányos kiindulópontok és a szolgáltatók gyakorlata közti ellentmondás feloldására alapvetően két út kínálkozik: vagy módosítunk a szólásszabadságból fakadó követelményeken, vagy megváltoztatjuk a platformok gyakorlatát. A kérdés nyitottnak tekinthető, hiszen hozhatók föl érvek amellett, hogy a véleménynyilvánítás eddigi szempontjai kevesebb megszólalóra, lassabban folyó kommunikációs folyamra, megfontoltabb közéleti megnyilvánulásokra lettek szabva, ezért új mércéket kell kialakítanunk. Ezek az alkotmányossági szempontok azonban mindenekelőtt nem bizonyos körülményekre, hanem a demokratikus jogállamra lettek szabva. Kétségtelen tény, hogy társadalmi viszonyaink és demokratikus eszmecserénk feltételei jelentősen más képet mutatnak most, mint évtizedekkel ezelőtt.¹⁸ Nemcsak Európában, hanem a legnagyobb múltra visszatekintő amerikai szólásszabadság-doktrína égisze alatt is szükség van a változások tudatosítására.¹⁹ Az említett elvi kiindulópontok azonban a demokrácia lényegéből, a demokratikus részvétel gondolatából fakadnak, így ameddig közös a meggyőződés, hogy demokratikus (ön)kormányzás keretében akarjuk intézni a közügyeinket, addig a társadalmi gyakorlatainkat kell hozzájuk igazítani, nem pedig fordítva.

Elvárások a navigálással szemben

A tartalmi beavatkozást jelentő moderálás helyett sokkal inkább a közösségi média más beavatkozási lehetőségeit érdemes a középpontba helyezni akkor, amikor a nyilvánosság súlyosodó problémáinak megoldásán gondolkodunk. Ezt a hangsúlyváltást

¹⁶ Lawrence Lessig: *Code 2.0*. New York, Basic Books, 2006. 5, 83–138.

¹⁷ Lásd a Google és az Apple reakcióját Donald Trump letiltásával kapcsolatban: Jack Nicas – Davey Alba: Amazon, Apple and Google Cut Off Parler, an App That Drew Trump Supporters. *The New York Times*, 2021. január 9.

¹⁸ Tim Wu: Is the First Amendment Obsolete? *Michigan Law Review*, 117. (2018), 3. 547–581.

¹⁹ Toni M. Massaro – Helen Norton: Free Speech and Democracy: A Primer for Twenty-First Century Reformers. *U.C. Davis Law Review*, 54. (2021), 1631–1685.

az is indokolja, hogy a korábban is meglévő kihívások – úgymint az álhírek terjedése vagy a visszhangkamrák kialakulása – nem pusztán a megszólalók számának robbanásszerű megugrása miatt váltak nyomasztóbbá. A közösségimédia-platform különféle funkciók révén különféle hatással van a társadalmi kommunikációra, ami disztingvált megközelítést indokol. A navigálás körébe sorolható szolgáltatói aktivitás eszközeinek közös vonása, hogy a felhasználók figyelmének algoritmizált terelése (navigálása) révén központi szerepük van az egyes közlések által elért nyilvánosság és befolyásoló erő alakulásában.

Egyrészt a szolgáltató a társalgás szerkezetét döntően befolyásoló funkciókat működtet. A felhasználók közlései nem maguktól, hanem azonnali lájkolások, megosztások és kommentek révén nyerik meg az esélyt arra, hogy egy szempillantás alatt százezres vagy milliós tömegeket érjenek el. Ez a folyamat azonban korlátok közé terelhető. A közösségi média „demokratikus hozadéka” abból áll, hogy ki-ki megoszthassa a véleményét, és az tartalmi beavatkozás nélkül eljuthasson a nyilvánossághoz. Ettől nagyon eltérő kérdés már az, hogy a közzétett vélemény számára – a platform többletfunkciói révén – villámgyorsan a lehető legszélesebb nyilvánosságot kell-e generálni.

Másrészt a közösségi média felületén zajló folyamatok alapvető irányítója az algoritmizált figyelemterelés (hírfolyam). Algoritmus dönt arról, milyen tartalmakra hívja föl a felhasználók figyelmét, és az általa kiválasztott tartalomnak összehasonlíthatatlanul nagyobb esélyük van a széles körű terjedésre. A közvélemény alakulására gyakorolt hatása miatt a jog a navigálás iránt sem lehet közömbös. Mindenképpen aggályos, hogy a társadalmi párbeszéd e befolyásolásának szempontjaiba jelen állás szerint legfeljebb a szolgáltatók önkényesen csepegtetett adatai vagy egykori dolgozóik utólagos (ön)kritikus vallomása nyomán nyerhetünk bepillantást. Különösen erős érvek szólnak az átláthatóság biztosítása mellett azok után, hogy az eddig nyilvánosságra került információk az algoritmusok káros hatásának tudatos negligálására utalnak.²⁰

Többről van szó ugyanakkor, mint a transzparencia növeléséről. A navigálásnak fontos szerepe lehet a nyilvánosság egyes problémáinak enyhítésében, ami érdemi elvárások megfogalmazását is indokoltta teheti. Vagy mi is szabályozzuk az algoritmusokat, vagy csak ők szabályoznak minket.²¹ Érdemi szerepvállalást jelentene például, ha a platformok az algoritmusaiikkal úgy alakítanák a felületükön zajló diskurzus szerkezetét, hogy a felhasználók tömegei – a visszhangkamrák közti szakadék további mélyülése helyett – sokszínűbb tartalmakkal találkozzanak. Az álhírek elleni küzdelemben is a megbízható hírforrások helyzetbe hozása jelenthet érdemi előrelépést, nem pedig az egyre terebélyesedő moderálás. Eddig alkalmazott

²⁰ The Facebook Files – A Wall Street Journal Investigation. *The Wall Street Journal*.

²¹ Lawrence Lessig előadása Budapesten (Nemzeti Köszolgálati Egyetem, 2021. október 29.), lásd Bodnár Zsolt: Lawrence Lessig Budapesten: Ha nem tudjuk szabályozni az algoritmusokat, ők fognak szabályozni minket. *Qubit*, 2021. október 30.

algoritmusaihoz hasonlóan a platformok ezekre a problémákra is kidolgozhatnák a gépi figyelemterelés olyan módszertanát, amely nem teszi őket önálló tartalmi szerkesztővé.

A digitális szolgáltatásokról szóló rendelettervezet (DSA)

Az Európai Bizottság 2020 decemberében nyújtotta be a digitális szolgáltatások egységes piacáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre vonatkozó javaslatát (Digital Services Act, DSA).²² A jogszabálytervezet a digitális piacokat és szolgáltatásokat megregulázó nagyobb szabályozási csomag részeként jelent meg, de a közösségimédia-platformok és a szólásszabadság viszonyát illetően a DSA rendelkezései önálló vizsgálatot érdemelnek, mivel elsősorban ezek hivatottak rendezni az imént felvetett kérdéseket. A DSA önmagában véve is tekintélyes terjedelmű jogszabálytervezet, amely részletes szabályokat irányoz elő az online platformok működésére. Az alábbiakban csupán azokat az elemeit érintjük, amelyek a szólásszabadság felől felmerülő kihívásokra próbálnak választ adni. Fontos kiemelni, hogy a jogalkotási folyamat jelen stádiumában figyelembe vesszük azokat a módosító javaslatokat is, amelyek 2021 novemberében kerültek az Európai Tanács elé, és amelyek kifejezetten releváns kiegészítéseket tettek témánk szempontjából.

Alapjogi megközelítés

A rendelettervezet az online platformok szabályozási kihívásait egyértelműen abban a jellegzetesen európai keretben helyezi el, amely a felmerülő problémák egy részét – sőt lényegi részét – alapjogi kérdésnek tekinti. A konkrét rendelkezésekben megjelenő alapjogi szabályoknak a módosító javaslatokkal együtt olvasott tervezet világos szempontokkal ágyaz meg. Már a (3) preambulumbekkezdésben megjelenik az az alapállás, mely szerint az információs társadalom online korszakában a közvetítő szolgáltatók tevékenységének kiemelt jelentősége van abból a szempontból, hogy megfelelően érvényesülnek-e az Unió Alapjogi Chartájában foglalt alapvető jogok, különösen a véleménynyilvánítás és az információ szabadsága. Az online óriásplatformok, vagyis a legnépszerűbb közösségi médiaplatformok, illetve a nagy keresőprogramok esetében pedig az (56) preambulumbekkezdés további szempontként emeli ki, hogy ezeknek a használata erősen befolyásolhatja a közvélemény és a közbeszéd alakulását, ami a társadalmi kockázatok enyhítése érdekében az alapvető jogokra épülő szabályozást és jogérvényesítést tesz szükségessé. Ezt a gondolatot viszi tovább

²² European Commission: *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a Single Market For Digital Services (Digital Services Act) and amending Directive 2000/31/EC. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.) (DSA).*

az (57) bekezdés is, amely a rendszerszintű kockázatok között emeli ki azt a hatást, amelyet ezek a szolgáltatások a Charta oltalma alá tartozó alapjogoknak, többek között a véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadságának a gyakorlására fejtenek ki.

Fontos értelmezési szabálya a rendelettervezetnek a (105) preambulumbekkezdés, amely szerint valamennyi rendelkezést az alapvető jogokkal összhangban kell értelmezni és alkalmazni, különös tekintettel a véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadságára, valamint a tömegtájékoztatás szabadságára és sokszínűségére. A hatóságoknak megfelelő egyensúlyra kell törekedniük az érintett alapjogok között. A preambulum említett útmutatásaival egybecsengve a rendelettervezet 1. cikke olyan biztonságos, kiszámítható és megbízható online környezet kialakítását tűzi ki célul, amelyben a Chartában rögzített jogok hatékony védelmet élveznek.

Mindezeknek az iránymutatásoknak köszönhetően mire a rendelettervezet a konkrét kérdések szabályozásához ér, addigra nem lehet kérdéses sem az érintett jogalanyok, sem pedig a majdani jogalkalmazók számára: az online platformok és felhasználók közti jogviszony magánjogi alanyok között létrejövő olyan kötelék, amelyben horizontális hatállyal megjelennek az alapjogi szempontok, lényeges jogokkal és követelményekkel befolyásolva a felek jogi pozícióját.

Moderálás keretek között

A fentiekben azonosított egyik alapjogi probléma a moderálás kérdése. A rendelettervezet – helyesen – szélesen adja meg a tartalommoderálás fogalmát, és annak tekint minden olyan automatizált vagy nem automatizált tevékenységet, amely a szerződési feltételekkel összeegyeztethetetlen, vagy jogellenes felhasználói tartalom vagy információ észlelésére, azonosítására vagy kezelésére szolgál, ideértve az elérhetőséget, láthatóságot és hozzáférhetőséget érintő intézkedéseket. Ennek értelmében a tartalom eltávolítása, illetve a fiók felfüggesztése vagy megszüntetése mellett a rendelettervezet már jóval finomabb beavatkozásokat is moderálásnak tekint, mint például az információ láthatóságának csökkentését, a tartalom hátrasorolását vagy demonetizálását.²³

A jogellenes tartalmak szűkebb körén túl a moderálás jogi keretét a jogviszony magánjogi természetének megfelelően a platformszolgáltató és a felhasználó között létrejött szerződés feltételei adják, amely feltételek között kiemelkedő jelentőséggel bírnak a szolgáltató által meghatározott kritériumok, az úgynevezett közösségi szabályok, alapelvek vagy sztenderdek. A moderálással összefüggő központi kérdés éppen ezért az, hogy a szolgáltatók mint magánszereplők szabadon alakítják és alkalmazzák-e ezeket a szerződéses feltételeket, vagy pedig léteznek szempontok és követelmények, amelyek korlátozzák ebbéli szabadságukat.

²³ DSA 2. cikk p) pont.

Nagyon fontos, témánk szempontjából önmagában véve mégis kisebb jelentőségű rendelkezés, hogy a rendelettervezet 12. cikk (1) bekezdése alapján a közvetítő szolgáltatók könnyen hozzáférhetően, egyértelműen, egyszerűen és érthetően kötelesek tájékoztatást adni a tartalommoderálás célját szolgáló eljárásairól, intézkedéseikről és eszközeikről. Bár a transzparencia képezheti az alapját minden további követelmény érvényesítésének, önmagában véve ez az előírás nem kötné még meg a szolgáltatók kezét a moderálás szabályainak meghatározásakor és alkalmazásakor.

Perdöntő jelentősége van ugyanakkor a moderálás érdemi alakítása szempontjából a 12. cikk (2) bekezdésének. Eszerint a közvetítő szolgáltatóknak kellő gondossággal, objektíven és arányosan kell eljárniuk a tartalommoderálás körébe tartozó szerződési feltételek alkalmazása és érvényesítése során, kellően figyelembe véve minden érintett jogait és jogos érdekeit, beleértve a szolgáltatást igénybe vevők alapvető jogait. Jóllehet ez az alapvető jellegű rendelkezés nem szab egzakt mércét a szolgáltatók kezének megkötésére, generálklauzulaként ez lehet majd az a biztos alap, amelyre a tartalommoderálás kontrollja során a jogalkalmazók alapjogi érveket és tesztek építhetnek.

Az alapjogok horizontális hatályának gyakorlati működéséhez nincs szükség többre. Az e tekintetben közösnek tekinthető európai alapjogi doktrína lényegét jól fejezi ki a magyar Alkotmánybíróság értékelése az alapvető jogok magánjogi viszonyokban való megjelenéséről. Eszerint az alapjogok a magánjog generálklauzuláin keresztül képesek beszűrődni a magánjog rendszerébe, amely módszer egyfelől világos lehetőséget nyújt az alkotmányos követelmények és szempontok megjelenésére, másfelől biztosítja, hogy a polgári jogviszonyok továbbra is polgáriak maradjanak. Generálklauzula hiányában ugyanakkor az alapjogok nem képesek közvetlenül hatni a magánjogban.²⁴ Ahhoz tehát, hogy a platformszolgáltatók szerződési feltételeken (közösségi szabályokon) alapuló moderálási gyakorlatát a felhasználó szólásszabadságát védő szempontokkal tereljük korlátok közé, pont a 12. cikk (2) bekezdésében foglalt generálklauzulára van szükség. A klauzula valódi működését erősen támogatja, hogy a fent bemutatott módon a rendelettervezetnek a módosításokkal együtt olvasott szövege kétséget nem hagyva helyezi alapjogi kontextusba a tervezet valamennyi rendelkezését.

A 12. cikk (2) bekezdésében foglaltak tartalmi értelemben is elegendőek az alapjogi helyzet figyelembevételére és az ütköző szempontok feloldására. A rendelettervezet a szolgáltatás igénybe vevőit megillető alapvető jogok kellő figyelembevételének, valamint a szerződési feltételek alkalmazása során az „arányosság” érvényesítésének előírásával megteremti a kereteit az alapjogi mérlegelés elvégzésének. A DSA elfogadását követően a jogalkalmazás izgalmas kérdése lesz, miként alakíthatók ki a szolgáltatók speciális és jogos „közösségi” érdekei, valamint a felhasználók szólásszabadsága ütközésének feloldására szolgáló tesztek. Egyelőre két dolgot tudhatunk biztosan: egyfelől olyan magánjogi jogviszonnyal állunk

²⁴ 8/2014. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [56].

szemben, amelyben relevánsak és érvényesítendők az alapjogi szempontok, másfelől azonban nyilvánvalóan figyelembe kell venni a szolgáltatók érdekeit, vagyis nem lehet automatikusan átvenni az állami beavatkozásra vonatkozó mércéket.

A navigálás szabályozása

Az alapjogi kontextus nemcsak a moderálásra, hanem a navigálásra is vonatkozik. Jóllehet ebben a körben nem találunk a 12. cikk (2) bekezdésében foglalthoz hasonló közvetlen érdemi szabályt, közvetett módon egyértelműen szerephez jutnak az alapjogi érvek. A rendelettervezet az algoritmizált figyelemterelést az „ajánlórendszerek” fogalmán keresztül szabályozza, annak tekintve azt a teljesen vagy részben automatizált rendszert, amelyet az online platform arra használ, hogy az online interfészén konkrét információkat javasoljon a szolgáltatás igénybe vevője számára.²⁵ A rendelettervezetben visszaköszön az a megállapításunk, mely szerint az ajánlórendszereknek a közvéleményre gyakorolt hatása miatt a szabályozás a navigálással szemben sem lehet közömbös. A tervezet nemcsak általában véve hozza összefüggésbe a nagy platformokat a közbeszéd, a közvélemény alakulásával és a tájékozódás szabadságával,²⁶ hanem kiemelt szerepet tulajdonít ebben az ajánlórendszereknek. A (62) preambulumbekkezdés leszögezi, hogy a legnagyobb platformok ajánlórendszereinek jelentős hatása lehet arra, hogy a felhasználók információhoz jussanak az interneten, ezért szolgáltatóiknak következetesen biztosítaniuk kell az igénybe vevők megfelelő tájékoztatását.

A navigálásra vonatkozó konkrét rendelkezések mindenekelőtt megteremtik a transzparencia követelményének jogi alapjait. A 29. cikk értelmében az online óriásplatformok üzemeltetőinek a szerződési feltételeikben egyértelműen, hozzáférhetően és könnyen érthetően meg kell határozniuk az ajánlórendszereikben használt fő paramétereket. A felhasználók számára továbbá lehetővé kell tenni e paraméterek módosítását vagy befolyásolását oly módon, hogy legalább egy olyan alternatíva elérhető legyen, amely nem profilalkotáson alapul.

Az átláthatóság mellett az ajánlórendszerekre vonatkozó 29. cikkben nem találunk olyan közvetlen érdemi szabályt, amely a közvéleményre és a tájékozódás szabadságára gyakorolt hatásra tekintettel bizonyos körben korlátozná vagy megkötné a navigáló platform kezét. A rendelettervezet azonban a kockázatértékelés és -csökkentés keretében olyan mechanizmust intézményesít, amely közvetett módon egyértelműen alkalmasnak látszik az ajánlórendszerek megregulázására. Az online óriásplatformoknak legalább évente egyszer azonosítaniuk, elemezniük és értékelniük kell a működésükből eredő jelentősebb rendszerszintű kockázatokot, és ennek a kockázatértékelésnek magában kell foglalnia az alapvető jogok

²⁵ DSA 2. cikk o) pont.

²⁶ Preambulum (56)–(57).

gyakorlását érintő negatív hatásokat, külön nevesítve a véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadságát.²⁷ Az így azonosított kockázatok kezelésére a platformüzemeltetőknek megfelelő kockázatsökkentő intézkedéseket kell hozniuk, kiemelt figyelmet fordítva az intézkedések alapjogi hatására. Az egyes kockázatsökkentő intézkedések példálódzó felsorolásakor pedig a tervezet első helyen említi az ajánlórendszerek módosításának eszközét.²⁸ Levonható tehát az a következtetés, hogy közvetetten, a kockázatkezelés keretében a rendelettervezet azt az elvárást támasztja a platformokkal szemben, hogy ajánlórendszereiket folyamatosan a közvélemény demokratikus alakulására és a tájékozódás szabadságára vonatkozó alkotmányos követelményekhez igazítsák. A konkrét mércék tekintetében itt is elmondható az, ami a moderálásnál: a joggyakorlatra hárul a felelősség, hogy a közvélemény szempontjait és a szolgáltatók jogos érdekeit egyaránt figyelembe véve alakítsa ki a beavatkozás gyakorlati tesztjeit. Azokat a teszteket, amelyek adott esetben – ha nem is megoldást, de legalább – választ próbálnak adni a demokratikus közvéleményre leselkedő olyan veszélyekre, mint amilyen a minden korábbinál hézagmentesebben záró visszhangkamrák kialakulása.

Összességében a DSA-módosításokkal kiegészített szövege – az alapjogi elvárásokra érzékeny jogalkalmazói gyakorlatot feltételezve – alkalmasnak tűnik arra, hogy megtegye, amit jogi szabályozással meg lehet tenni a platformokon jelentkező szólásszabadság-kihívások kezelésére. Jó azonban szem előtt tartanunk, hogy a problémák egy része, amelyeket a platformok nyakába varrunk, valójában a nyilvánosságunk működésének korábban is erősödő, súlyos anomáliáira mutatnak rá. A közbeszédben egyre nyomasztóbb mértékben jelen lévő irracionalitást, a visszhangkamrákba való bezárkózást, vagy a hiteles, a társadalom kritikus tömegei által közösen elfogadott és irányadónak tekintett orgánumok hiányát nem a platformok kora hozta el. A kétségkívül meglévő és a közösségi média által felerősített problémák terén a tüneti kezelésnél remélhetőleg több, de gyógyírnál bizonyosan kevesebb várható a szabályozástól.

The Freedom of Speech on Social Platforms and the Digital Services Act

Abstract

This paper summarises what social media platforms mean to free speech and how they challenge it. We first describe the fundamental constitutional aspects of the relationship between platforms and expression, then identify the main challenges, and examine whether the draft Digital Services Act of the European Union promises an effective response to the issues that arise.

²⁷ DSA 26. cikk (1) b) pont.

²⁸ DSA 27. cikk (1) a) pont.

Felhasznált irodalom

- Balkin, Jack: Free Speech Is a Triangle. *Columbia Law Review*, 118. (2018a), 7. 2011–2056.
- Balkin, Jack: The First Amendment in the Second Gilded Age. *Buffalo Law Review*, 66. (2018b), 5. 979–1012.
- Bodnár Zsolt: Lawrence Lessig Budapesten: Ha nem tudjuk szabályozni az algoritmusokat, ők fognak szabályozni minket. *Qubit*, 2021. október 30. Online: <https://bit.ly/3yJG4I9>
- Chemerinsky, Erwin: *Constitutional Law*. New York, Aspen Publishers, 2006.
- European Commission: *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a Single Market For Digital Services (Digital Services Act) and amending Directive 2000/31/EC*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.). Online: <https://bit.ly/3o9BNsx>
- Frantziou, Eleni: *The Horizontal Effect of Fundamental Rights in the European Union*. Oxford, 2019.
- Grafanaki, Sofia: Platforms, the First Amendment and Online Speech: Regulating the Filters. *Pace Law Review*, 39. (2018), 1. 111–162.
- Klonick, Kate: The New Governors: The People, Rules, and Processes Governing Online Speech. *Harvard Law Review*, 131. (2018), 6. 1598–1670.
- Lessig, Lawrence: *Code 2.0*. New York, Basic Books, 2006.
- Massaro, Toni M. – Helen Norton: Free Speech and Democracy: A Primer for Twenty-First Century Reformers. *U.C. Davis Law Review*, 54. (2021), 1631–1685.
- Nicas, Jack – Davey Alba: Amazon, Apple and Google Cut Off Parler, an App That Drew Trump Supporters. *The New York Times*, 2021. január 9. Online: <https://nyti.ms/3o7YQ71>
- Peters, Jonathan: The Sovereigns of Cyberspace and State Action: The First Amendment’s Application – Or Lack Thereof – To Third-Party Platforms. *Berkley Technology Law Journal*, 32. (2017), 2. 989–1026.
- Post, Robert C.: *Democracy, Expertise, and Academic Freedom*. New Haven – London, Yale University Press, 2012.
- Schauer, Frederick: The First Amendment as Ideology. *William and Mary Law Review*, 33. (1992), 3. 853–870.
- Syed, Nabiha: Real Talk About Fake News: Towards a Better Theory for Platform Governance. *The Yale Law Journal Forum*, 127. (2017/2018). 337–357.
- The Facebook files – A Wall Street Journal Investigation. *The Wall Street Journal*. Online: <https://on.wsj.com/3aNNMcj>
- Török Bernát: *Szabadon szólni, demokráciában*. Budapest, HVG–ORAC, 2018.
- Wu, Tim: *The Attention Merchants: The Epic Scramble to Get Inside Our Heads*. New York, Alfred A. Knopf, 2016.
- Wu, Tim: Is the First Amendment Obsolete? *Michigan Law Review*, 117. (2018), 3. 547–581. Online: <https://doi.org/10.36644/mlr.117.3.first>
- Zódi, Zsolt – Bernát Török: Constitutional Values in the Gig-Economy? Why Labor Law Fails at Platform Work, and What Can We Do about it? *Societies*, 11. (2021), 3. Online: <https://doi.org/10.3390/soc11030086>

[Vákát oldal]

Szikora Tamás

A platformszabályozás egy új iránya Donald Trump Facebookról való kitiltásának példáján keresztül

„Mindennap felelősek vagyunk irányelveink betartatásáért, és hetente milliónyi tartalmi döntést hozunk. De végül is nem hiszem, hogy az olyan magáncégeknek, mint a miénk, egyedül kellene meghozniuk a beszédrel kapcsolatos fontos döntéseket. Ezért szólítottam fel a kormányokat, hogy határozzanak meg egyértelműbb normákat a káros tartalommal kapcsolatban. Ezért is adunk lehetőséget az embereknek a tartalmi döntéseink elleni fellebbezésre azáltal, hogy létrehozzuk a független felügyeleti testületet.”¹

A közösségi oldalak nyilvános kommunikációban betöltött meghatározó szerepe miatt egyre sürgetőbb a tartalommoderálás kérdése. Kezdetben a platformok által elfogadott közösségi alapelvek létét, később már csak azok gyakorlatban való tényleges érvényesülését fedte homály, azonban jól kitapintható igény mutatkozott a tartalommoderálási eljárás átláthatóságára. A Facebook az egyre erőteljesebb nyomás hatására egy korábban nem ismert megoldást választott: létrehozta az Oversight Boardot, amely a közösségi alapelvek sérelmét felvető tartalmak eltávolítását eredményező döntésekkel szembeni jogorvoslati fórumként funkcionál. A tényleges működését 2020 őszén megkezdő testület életre hívása pozitív reakciókat és bírálatokat is kiváltott. A tanulmány a Donald Trump korábbi amerikai elnök Facebookról történt kitiltását eredményező döntés értékelésével igyekszik rávilágítani, hogy az Oversight Board egy-egy döntésével növelheti a platform működésének átláthatóságát, azonban ez éppen azokat a releváns kérdéseket nem érinti, amelyek a Facebookot napjainkra a nyilvános diskurzus kereteit alapvetően meghatározó magánvállalkozássá tették.

¹ Lásd a Facebook (ma: Meta) alapítójának és vezérigazgatójának, Mark Zuckerbergnek a közösségi oldalon 2019 szeptemberében közzétett levelében foglaltakat az Oversight Board életre hívásával kapcsolatosan. Az eredeti szöveg: „We are responsible for enforcing our policies every day and we make millions of content decisions every week. But ultimately I don't believe private companies like ours should be making so many important decisions about speech on our own. That's why I've called for governments to set clearer standards around harmful content. It's also why we're now giving people a way to appeal our content decisions by establishing the independent Oversight Board.” Mark Zuckerberg: Facebook's Commitment to the Oversight Board. *Meta*, 2019.

Bevezetés

Mióta a jelentősebb közösségi platformok meghaladták az eredendően kapcsolatépítésre és azok ápolására szolgáló funkciójukat, és szépen lassan a nyilvános kommunikációs csatornák leginkább meghatározó fórumává nőtték ki magukat, egyre jelentősebb kérdéssé vált a felületükön folyó diskurzus szükség szerinti moderálásának kérdése. A nagyobb közösségi oldalak (elsődlegesen: Facebook, Twitter, YouTube) üzemeltetői az Egyesült Államokban székhellyel bíró vállalkozások, amelyek működésük során a vonatkozó jogszabályokra² alapozva előszeretettel hivatkoznak a felhasználók által közzétett tartalmak vonatkozásában a felelősség alóli mentességükre. Idővel azonban a teljes immunitás tarthatatlansága nyilvánvalóvá vált, és a közösségi oldalak az általuk nyújtott szolgáltatásokon folyó kommunikáció kereteit meghatározó saját szabályzatokat (közösségi alapelveket) fogadtak el és alkalmaztak. Kezdetben e szabályok létét, később már „csupán” a gyakorlatban való tényleges érvényesülésüket fedte homály, azonban jól megragadható igény mutatkozott a tartalommoderálási eljárás átláthatóságára (főleg miután egyre gyakrabban a moderálási tevékenység eredményeképpen tévesen eltávolított tartalmakról szóltak a hírek³).

Látván az egyre erőteljesebb nyomást, a Facebook egy olyan független testület létrehozásáról döntött, amely a közösségi alapelvek sérelmét felvető tartalmak eltávolítását eredményező döntésekkel szembeni jogorvoslati fórumként funkcionál. A testület létrehozása mindenképpen novumnak tekinthető a platformszabályozást érintő kérdések körében, és noha számos tekintetben hiányérzet fogalmazható meg a testület létrehozatalát, függetlenségét, működési (eljárási) szabályait vagy akár egyes konkrét döntéseit illetően, annyi bizonyosan állítható, hogy a korábbi kritikái hangokra adott válaszként a Facebook *Oversight Board*-jának életre hívásával biza-kodó hangok is megjelentek a nyilvánosságban. Jelen írás fókuszában a platformok tartalommoderálási tevékenységének előzményei, keretei, az említett testület életre hívásával összefüggő releváns kérdések, valamint az első ígázán emblematisz ügben született döntés bemutatása áll.

Tartalommoderálás a platformokon

A moderálási gyakorlat kialakulása, illetve egyes kritikái

A piaci alapon működő technológiai óriásokat ebbéli jellegzetességükből adódóan talán nem oly meglepő módon elsősorban a részvényeik értékének növekedése hajtja,

² Így elsősorban az 1996-os Communications Decency Act 230 szakaszára [47 U.S.C. § 230 (1996)].

³ Jonathan Peters: Sexual Content and Social Media Moderation. *Washburn Law Review*, 59. (2020), 3. 469–472.

ezért gazdasági érdekük azt diktálja, hogy a felhasználók minél több időt töltsenek el a felületeiken, és annak során a lehető legtöbb interakciót hajtsák végre. Alapvető különbség a 20. és a 21. századi média-ökoszisztéma között, hogy míg korábban a nagyszámú közönség, addig napjainkban a jelentős számú, tartalomkészítésben is meghatározó szerepet vállaló megszólaló nélkülözhetetlen a rendszer működéséhez.⁴ Kezdetben ezeken a platformokon nem volt releváns kérdés a közzétett tartalmak felügyelete, a Facebook tartalommoderálására vonatkozó belső irányelvei is elsőként 2009-ben készültek el.⁵ Egyébiránt a platformok általi moderálás mellett az amerikai, széles immunitást biztosító szabályozás elvetésével párhuzamosan optimális lehetőségként az ipari önszabályozás rendszerének alkalmazása is felmerült.⁶

A platform tartalommoderálásának elvei, módszerei hosszú éveken keresztül a széles nyilvánosság előtt ismeretlen voltak, amely körülmény miatt – főként a platformnak a demokratikus diskurzusra gyakorolt egyre jelentősebb hatására figyelemmel – fokozatosan élesebb hangok szólaltak fel az eljárások átláthatóságát, elszámoltathatóságát követelve. Majd másfél évtizednyi (2004–2018), titokban tartott tartalommoderálási elvek és gyakorlatok alkalmazását és a közösségi alapelvek (*Community Standards*) nyilvánosságra kerülését követően az elégedetlenség nem csökkent érdemben, tekintettel arra, hogy a „szabályozás” megismerhetőségén túl annak alakítását illetően érdemi beleszólásra nem nyílt lehetőség külső szereplő(k) számára.⁷ Szintén érdemi változás történt a 2010-es évek második felében, ugyanis míg kezdetben az egyes bejegyzések eltávolításával kapcsolatos döntésekkel szemben nem lehetett „fellebbezni”, erre lényegében 2018-tól lehetőségük van a felhasználóknak.⁸

Kezdetben kizárólag emberi tevékenység eredménye volt a sérelmes tartalmak eltávolítása, később ehhez automatizált eszközöket (mesterséges intelligenciát) is igénybe vettek, végül maguk a felhasználók is aktív szereplőkké vál(hat)tak e folyamatban (*flagging*). Csak hogy némiképp számokkal is illusztrálhassuk a tartalommoderálás folyamatát, ízelítőképpen: például a gyűlöletbeszéd tekintetében negyedéves szinten a Facebook az utóbbi években tízmillió nagyságrendű tartalmat távolított el felületéről, amelynek elenyésző, 2-3%-a történt felhasználói jelzés következtében (ezek közül utóbb egyébiránt nagyságrendileg néhány százezret

⁴ Jack M. Balkin: Szólásszabadság az algoritmusos társadalomban. A big data, a magánszabályozás és a véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája. In *Medias Res*, (2018), 2. 231.

⁵ Thomas A. Kadri – Kate Klonick: Facebook v. Sullivan: Public Figures and Newsworthiness in Online Speech. *Southern California Law Review*, 93. (2019), 1. 59.

⁶ Nina I. Brown: Regulatory Goldilocks: Finding the Just and Right Fit for Content Moderation on Social Platforms. *Texas A&M Law Review*, 8. (2021), 3. 451–494.

⁷ Kate Klonick: The Facebook Oversight Board: Creating an Independent Institution to Adjudicate Online Free Expression. *Yale Law Journal*, 129. (2020), 8. 2427–2448.

⁸ Ian Wren: Facebook Updates Community Standards, Expands Appeals Process. *NPR*, 2018. április 24.

állítottak vissza az oldalon).⁹ Ezek a számok az átlagos felhasználó számára szinte felfoghatatlannak tűnnek, és akár azt is gondolhatnánk, hogy a közösségi oldalon ennek köszönhetően megszűnnek a gyűlöletkeltő tartalmak, ugyanakkor az érdeklődő közönség éppen arról nem jut információhoz, hogy milyen mennyiségű jogsértő tartalom marad végül a platformon elérhető, és vált(hat) ki ténylegesen káros hatásokat a nyilvánosságban.

Az előzőekben említettek mellett a közösségi oldalak felületén folyó kommunikáció kereteit meghatározó és nyilvánosan hozzáférhető közösségi alapelvek tekintetében további kritikák is emelhetők. Egyfelől az általános alapelveket túlzottan tág keretben megfogalmazott normarendszer kevés fogódzót nyújt a felhasználóknak, főleg akkor, ha emellett a tartalom moderálását ténylegesen végző személyek ennél részletesebb iránymutatások mentén végzik napi munkájukat.¹⁰ Más szerzők amiatt fogalmaznak meg negatív véleményeket, mert a közösségi alapelvek jóval szélesebb körben korlátozzák a platformon elfogadhatónak tartott véleménykifejezéseket, mint a vonatkozó alkotmányos alapelvek (elsődlegesen nyilván az Egyesült Államok Első Alkotmánykiegészítésére gondolva). Ezzel párhuzamosan pedig a politikusok privilegizált státuszuknak köszönhetően (értve ez alatt a nyilvánosság fórumaihoz való könnyebb hozzáférés lehetőségét) a már egyébként is meglévő véleménybefolyásoló erejüket még erőteljesebben képesek kihasználni azáltal, hogy a demokratikus folyamatok tisztelben tartására hivatkozással bizonyos mentességet is élveztek a tartalom-ellenőrzés alól.¹¹

Szintén említést érdemel, hogy a túlzottan terjengős, a szabályozás minden részletének és a teljes fogalomrendszer kidolgozására törekvő normarendszernek a megalkotása, illetve a felhasználóktól az abban foglaltak megismerésére és elsajátítására irányuló igény szintén nem elvárható.¹² Őszintén belegondolva, a közösségi médiában rohamos sebességgel folyó és rendkívül dinamikus kommunikáció világában igen életszerűtlennek tűnhet, hogy minden egyes bejegyzés előtt a felhasználók akár csak belekezdnenek a beláthatatlanul hosszú magyarázatokat tartalmazó közösségi alapelvek tanulmányozásába, mielőtt az adott poszt közzétételéről döntenének. Megjegyzendő, az Oversight Board döntéseiben is igen gyakori kritika a platform irányába, hogy a felhasználók számára megismerhető szabályrendszer nem kellően pontos, kiszámítható, és az annak mentén elfogadható véleménykifejezés keretei nem kellően körülhatárolhatóak. Megfontolásra érdemes, hogy valóban az-e a járható út, hogy a közösségi alapelvek részletes kommentárként kívánnak funkcionálni, azt a kockázatot magukban rejtve ezzel, hogy terjedelmüket meglátva a felhasználók

⁹ Hate Speech. *Meta*.

¹⁰ Susan Benesch: But Facebook's Not a Country: How to Interpret Human Rights Law for Social Media Companies. *Yale Journal on Regulation Bulletin*, 38. (2020–2021). 93–94.

¹¹ Joseph Thai: Facebook's Speech Code and Policies: How They Suppress Speech and Distort Democratic Deliberation. *American University Law Review*, 69. (2020), 5. 1641–1688.

¹² Benesch (2020–2021): i. m. 103.

inkább bele se kezdenek azok megértésébe és elsajátításába, avagy inkább életszerűbb, ha fogyasztható magyarázattal szolgálva próbálják meg rögzíteni a még elfogadhatónak ítélt kommunikáció kereteit. Talán ez utóbbi irány szerencsésebb lenne.

*A nemzetközi emberi jogi normák alkalmazása mint a platformok
tartalommoderálásának szabályozási keretei*

A közösségi platformok tartalommoderálásának kereteiként jellemzően a nemzetközi jogi normáknak, így elsődlegesen a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában (PPJNE), főként annak 19. cikkében¹³ megfogalmazott előírásoknak való megfelelést tartják üdvözlendőnek. Az említett norma megköveteli, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása hármass feltételrendszer teljesülése esetén vethető korlátozás alá, így törvény által kifejezetten kell előírni, jogszerű célból kell történnie, továbbá szükséges mértékűnek kell lennie. A nemzetközileg elfogadott emberi jogi normák alkalmazásának jelentősége abban áll, hogy világos, kiszámítható szabályokat tartalmaznak, azokat következetesen és diszkriminációmentesen alkalmazzák, és a döntésekben foglaltakat is kellőképpen arányosan hajtják végre.¹⁴ E szabályozási keret alkalmazásával jellemzően azokat a kritikákat vetik fel, hogy azokat nem magáncégek, hanem államok írták és ratifikálták, azok az egyes államok intézkedéseivel szemben nyújtottak védelmet állampolgáraiknak, illetve jóval az internet és a közösségi média elterjedése előtt nyertek megfogalmazást, így némi adaptáció és az értelmezési keretek módosítása elengedhetetlen.¹⁵ Amint azt egyébiránt a későbbiekben látni fogjuk, a Facebook Oversight Boardja is a PPJNE említett háromelemű tesztjét alkalmazza vizsgálatai során.

Említést érdemel Evelyn Douek írása, aki a nemzetközi emberi jogi normák (IHRL – International Human Rights Law) tartalommoderálás kapcsán való alkalmazása vonatkozásában részletesen számba veszi annak előnyeit és hátrányait. Az előnyök között nevezi meg, hogy az IHRL a) használata olyan legitimitást adhat

¹³ „19. cikk 1. Nézetei miatt senki sem zaklatható.

2. Mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat határokon való tekintet nélküli – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más tetszése szerinti módon történő – keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is.

3. Az e cikk 2. bekezdésében meghatározott jogok gyakorlása különleges kötelességekkel és felelősséggel jár. Ennélfogva az bizonyos korlátozásoknak vethető alá, ezek azonban csak olyanok lehetnek, amelyeket a törvény kifejezetten megállapít és amelyek

a) mások jogainak vagy jó hírűvének tisztelőben tartása, illetőleg

b) az állambiztonság vagy a közrend, a közegészség vagy a közérköcs védelme érdekében szükségesek.”

¹⁴ Michael Karanicolas: Squaring the Circle Between Freedom of Expression and Platform Law. *Pittsburgh Journal of Technology Law and Policy*, 20. (2019–2020), 1. 201.

¹⁵ Michael Lwin: Applying International Human Rights Law for Use by Facebook. *Yale Journal on Regulation Bulletin*, 38. (2020), 53–85.; Karanicolas (2019–2020): i. m. 179–180.

a tartalom moderálásához, amely jelenleg hiányzik; b) mint globális normák összessége, a lehető legnagyobb mértékben igazodik azon elvárásokhoz, hogy egységes globális szabályokkal rendelkezzen; c) közös fogalmakat képes nyújtani az online kommunikáció elfogadható kereteiről szóló viták tekintetében; d) normatív alapot biztosít a vállalatoknak ahhoz, hogy megtagadják a szolgáltatásaikon található tartalom indokolatlan cenzúrázását; e) a tartalmi kérdések mellett eljárási normákat is tartalmaz, amelyek segíthetnek korlátozni a platformok önkényes hatalomgyakorlását; és végül f) a legkevésbé rossz megoldásnak minősül. Az említett elvek alkalmazásának hátrányai között pedig az alábbiakat említi a szerző: a) a normákat illetően nincs egyetemes konszenzus, különösen ami a véleménynyilvánítás szabadságát illeti; b) az IHRL nem egyetlen, önálló, összefüggő szabályrendszer, és bizonyos téren hiányosságokat, következtetlenségeket tartalmaz; c) a normarendszer jellegéből adódóan a legtöbb nehezen megítélhető esetben kiterjedt mérlegelési jogkört hagyna a platformoknak; d) ezt figyelembe véve a platformoknak tartalommoderálási gyakorlatukon keresztül lehetőségük nyílhat akár az IHRL jövőbeli alakítására is; e) még ha a platformok jóhiszeműen próbálnák is átvenni az IHRL normáit, nem rendelkeznek megfelelő kompetenciákkal azok pontos (jogi) tartalmának meghatározására; f) a felmerülő kompetenciahiányok ugyanúgy vonatkoznak az eljárási normákra, mint az anyagi normákra; és g) a platformok világa paradigmaváltást követel meg a jogról való gondolkodásban, és az IHRL még nem dolgozott ki joggyakorlatot vagy megfelelő eszközöket ennek az alapvető változásnak a kezelésére.¹⁶

A PPJNE 19. cikkében megfogalmazott követelmények „vegytiszta” alkalmazásán túl olyan véleményekkel is találkozhatunk, amelyek szerint az említett normarendszer alkalmazása mindenképpen megfelelő eszköz lehet a platformok moderálási tevékenységének keretezésére, ugyanakkor azzal a megszorítással, hogy a hármas követelményrendszernek a jogszerű cél (legitimáció) meghatározására irányuló előírása a platformok (magánvállalkozások) esetében ne legyen megkövetelt. E javaslatnak az indoka, hogy a platformok esetében könnyen előfordulhat, hogy a közérdek fennálltának vizsgálata során profitmaximalizálás iránti igényük aláásná az objektív értékelést.¹⁷

A Facebook Oversight Board életre hívása

Történeti előzmények

Az Egyesült Államokban a közösségi oldalak szigorú szabályozására egészen a 2016-os elnökválasztási kampány lefolyásáig nem mutatkozott komoly igény,

¹⁶ Evelyn Douek: The Limits of International Law in Content Moderation. *UC Irvine Journal of International, Transnational, and Comparative Law*, 6. (2021). 44–66.

¹⁷ Evelyn Mary Asward: To Protect Freedom of Expression, Why Not Steal Victory from the Jaws of Defeat? *Washington and Lee Law Review*, 77. (2020), 2. 609–660.

azonban az említett dátumtól kezdődően az ilyen irányú megközelítés egyre nagyobb hangsúlyt kap a szakmai viták során. Egyes szerzők magukat a platformokat tartják a legalkalmasabbnak a tartalommoderálási irányelvek megalkotására, alkalmazására és érvényesítésére. Ezen irányelveknek két sarkalatos szempontja az átláthatóság és a tisztességes eljárási szabályok érvényre juttatása annak biztosítása érdekében, hogy a platformok e téren végzett tevékenysége nyilvánosan elszámoltatható legyen, és hogy a felhasználók megfelelő eljárásban részesüljenek.¹⁸ Talán ezen érvek is meghallgattatásra találtak Mark Zuckerberg részéről, aki 2018 novemberében¹⁹ a közösségi platformok tartalommoderálása felett ellenőrzést gyakorló testület korábban ismeretlen formájának életre hívását vetette fel, elsődlegesen a Facebook működését illető egyre komolyabb és élesebb kritikák, valamint a mind gyakrabban hangoztatott állami szabályozási igény (megelőzésének) hatására.

Emellett vélhetően a felhasználók platformba vetett bizalmának növelése és ezzel szoros összefüggésben a vállalat gazdasági érdeke sem „elhanyagolható” szempont, ahogyan az sem, hogy a Facebook egyes döntések esetén könnyen a testületre tud mutatni mint a meghatározó kérdésekben végleges döntést hozó független szervre. Evelyn Douek szerint a Facebooknak a tartalommoderálási probléma ilyen módon történő megoldására négy indok szolgálhatott: a) a tartalommoderálás legitimációjának megteremtése; b) a további, széles körű kormányzati szabályozási terhek megelőzése és elkerülése; c) a vitás ügyek eldöntésének kiszervezése a Facebooktól elkülönült szervezethez; valamint d) az aktuális standardok hatékonyabb érvényesítésének megteremtése.²⁰

Az előzetes bejelentések értelmében a Facebook első embere egy olyan – emblematikusan a Facebook Legfelső Bíróságának (*Supreme Court*) nevezett – független testület felállításának gondolatát fogalmazta meg, amelynek elsődleges feladata a platform tartalomszabályozásával és az ezzel járó döntésekkel kapcsolatos problémák kezelése lenne. Másfél éves komoly, nyilvános konzultációt²¹ is magában foglaló előkészítő munkát követően 2020 májusában érkezett a hír a testület megalakulásáról.²² Az első körben 20 tagot jelentett be a Facebook, akiknek a kiválasztása során számos szempontot értékeltek, köztük a tagok nyelvi és földrajzi megoszlását, az általuk magas szinten művelt szakterületek sokszínűségét. Mindenképpen érdemes kiemelni, hogy már az első körben kinevezettek között magyar tag is szerepelt, Sajó András, a strasbourgi bíróság korábbi tagja, elnökhelyettese.²³

¹⁸ Karanjot Gill: Regulating Platforms' Invisible Hand: Content Moderation Policies and Processes. *Wake Forest Journal of Business and Intellectual Property Law*, 21. (2021), 2. 171–212.

¹⁹ Mark Zuckerberg: A Blueprint for Content Governance and Enforcement. *Facebook*.

²⁰ Evelyn Douek: Facebook's „Oversight Board”: Move Fast With Stable Infrastructure and Humility. *North Carolina Journal of Law and Technology*, 21. (2019), 1. 17–28.

²¹ Kadri-Klonick (2019): 95–96.

²² Nick Clegg: Welcoming the Oversight Board. *Meta*, 2020. május 6.

²³ Ellenőrző Bizottság: *Az Ellenőrző Bizottság első tagjainak bemutatása*. 2020. május 6.

Szabályozási keretek

A testület működését alapvetően két dokumentum határozza meg: egyfelől a struktúrájának, felhatalmazásának, felelősségi és jogkörének kereteit alapjaiban rögzítő alapokmány,²⁴ illetve a tényleges működést, az egyes eljárások menetét is részleteiben rendező szabályzat.²⁵ A szervezet egyik leginkább hangsúlyozott jellemvonása a függetlensége (elsődlegesen magától a vállalatától), amelynek ékes bizonyítékát – az alkotó szándéka szerint – a testület működésének pénzügyi biztosítását szolgáló, a Facebook által (eredendően 130 millió dollárral) létrehozott alap jelenti. A hosszas, alapos előkészítő munkákat követően a testület ténylegesen 2020 őszén kezdte meg működését, december elején pedig már az első, felülvizsgálatra kiválasztott ügyekről szóltak a hírek.²⁶ 2021 januárjában aztán még jobban felpörögtek az események: az első döntések megszületését követően az Egyesült Államokban nagy vihart kavart történések folyamánként Donald Trump közösségi platformról való kitiltásának ügye is eljutott a testület elé (e döntéssel részletesen az írás *Donald Trump Facebookról való kitiltásának ügye* című fejezete foglalkozik).

A testület a tevékenységét szabályozó előírások értelmében kizárólag olyan ügyeket választhat ki részletes vizsgálatra, amelyekben a platform egyes felhasználói tartalmakat eltávolított (és a felhasználó ezt kifogásoló jogorvoslati kérelmét elutasították). Az egyes ügyek kiválasztásáról a testület diszkrecionális jogkörében dönt,²⁷ amivel összefüggésben egyes vélemények szerint csupán az alapjogok védelmének *à la carte* jellegű védelme valósulhat meg.²⁸ Emellett rendkívüli körülmények fennállásakor – jelentősnek és nehezen megítélhetőnek minősített ügyek felmerülése esetén – maga a Facebook fordulhat a testülethez döntéshozatal végett. A konkrét ügy kiválasztását követően a testületnek 90 nap áll rendelkezésére az ügy eldöntésére, amely időtartam különleges körülmények fennállása esetén meghosszabbítható.²⁹ Ugyan az egyes eljárásokban részt vevő tagok személye nem nyilvános, a végső döntés a testület internetes oldalán nyilvánosan elérhető, amiről aztán rövid határidőn belül a panaszt benyújtó felhasználót is értesítik.³⁰

Igen fontos körülmény a testület hatáskörét érintően, hogy technikai és/vagy jogi korlátok miatt nem minden tartalomtípussal szemben van lehetőség felülvizsgálatot kezdeményezni, így például egyes tartalomtípusok (például a *spamek*), jogsértéstípusok (például a szellemi alkotásokat sértő tartalmak) vagy szolgáltatások (például

²⁴ Ellenőrző Bizottság: *Az Ellenőrző Bizottság alapokmánya*.

²⁵ Oversight Board Szabályzata.

²⁶ Ellenőrző Bizottság: *Az Ellenőrző Bizottság által tárgyalandó első esetek és a kinevezett kuratóriumi tagok bejelentése*. 2020. december.

²⁷ Oversight Board Szabályzata, 1. cikk 3. pont.

²⁸ Aldo Iannotti della Valle: A Facebook Court is Born: Towards the 'Jurisdiction' of the Future? *European Journal of Privacy Law & Technology*, (2020), 1. 106.

²⁹ Oversight Board Szabályzata, 1. cikk 3.1. pont.

³⁰ Oversight Board Szabályzata, 1. cikk 3.2. pont.

WhatsApp) esetében az Oversight Board nem járhat el. Hasonlóképpen a már blokkolt, a büntetőjogi szabályokba ütköző tartalmak szintén nem képezhetik vizsgálat tárgyát.³¹ A szabályzat megteremti annak lehetőségét, hogy rendkívüli körülmények esetén maga a Facebook forduljon a testülethez, egyfajta gyorsított eljárásban kérve az érintett ügy kivizsgálását, amely esetben legfeljebb 30 napon belül döntést kell hoznia a testületnek a kérdésben.³²

Ami a döntés következményeit illeti, az kötelező erővel bír a platformra, kivéve, ha annak végrehajtása jogszabályba ütközne. A döntés végrehajtása körében a Facebook hét napon belül megteszi a szükséges intézkedéseket – így dönt a kérdéses tartalom eltávolításának fenntartásáról vagy a platformra való visszaállításáról –, és egyúttal megvizsgálja, hogy fellelhető-e a platformon további, az adott ügy tárgyát képező és ugyanazon szöveggörnyezetben megjelenő egyenértékű tartalom.³³ Amennyiben igen, úgy ezekkel szemben is meghozza a szükséges intézkedéseket.³⁴

A testület ugyan számos tekintetben „felülvizsgálhatja” a felhasználók platformon folyó kommunikációját, ugyanakkor igen jelentős véleménybefolyásoló erővel bíró kérdésekben nem lehet hozzá fordulni, mint például a politikai reklámok közzétételével kapcsolatos problémák esetén, amely kérdés rendezése teljes egészében a Facebook kezében marad. Ha a Facebook – konkrétan Mark Zuckerberg – hisz abban, hogy a Facebook és felhasználói számára egyaránt valóban érdemi hozzáadékkal járhat a világos, demokratikus elveknek megfelelő eljárásrend, intézményrendszer és internetszabályozás megteremtése, akkor érdemes megfontolni a testület hatáskörének kiterjesztését, illetve kifejezetten e kérdések felügyeletére (akár párhuzamosan) is létrehozni a megfelelő fórumot.³⁵ Mindenesetre jelen állapotában a testület hatásköreit tekintve úgy tűnik, hogy az igazán fajsúlyos kérdésekben a grémiumnak nem lesz lehetősége állást foglalni, és a viták megállnak egyes döntésekhez kapcsolódó kritikai megjegyzések ütköztetésénél.³⁶

³¹ Oversight Board Szabályzata, 2. cikk 1.2. pont.

³² Oversight Board Szabályzata, 2. cikk 2. pont.

³³ Oversight Board Szabályzata, 2. cikk 2.3. pont.

³⁴ Megjegyzendő, a Facebook ilyen irányú fellépése összhangban áll az Európai Unió Bíróságának 2019-es döntésével, ahol éppen a Facebookot érintő ügyben az ítélet arra a megállapításra jutott, hogy a platform kötelezhető arra, hogy egy tagállami bíróság által jogellenesnek nyilvánított információval nemcsak az azonos tartalmú, de az azzal „azonos értelmű” információt, a közlétező személyétől függetlenül, akár világszerte törölje platformjáról. Az ugyanis, hogy a tárhelyszolgáltatót egy konkrét (jogsértő) információval azonos tartalmú információk (például hozzászólások) törlésére kötelezik, az irányelv szerinti „egyedi esetekben alkalmazandó” olyan nyomon követésnek tekinthető, amely az érintett érdekei sérelmének megelőzése érdekében jogszerűen előírható. Lásd C-18/18. sz. Eva Glawischig-Piesczek kontra Facebook Ireland Ltd. ügyben hozott 2019. október 3-ai ítélet.

³⁵ Robert Yablon: Political Advertising, Digital Platforms, and the Democratic Deficiencies of Self-Regulation. *Minnesota Law Review Headnotes*, 104. (2020), 1. 37–38.

³⁶ Evelyn Douek: „What Kind of Oversight Board Have You Given Us?” *University of Chicago Law Review Online*, 1. (2020), 5. 1–11.

Az is jól látható tehát, hogy a testület egyes konkrét (eltávolított) tartalmak kapcsán hozott döntéseket vizsgálhat felül, és olyan meghatározó kérdésekben, mint például az algoritmusok működésével kapcsolatos átláthatóság követelményének érvényesítése, eszköztelen marad. Ennek nem csupán az lesz a következménye, hogy például egyes bejegyzések hírfolyamban való hátrébb sorolása tekintetében szabad keze marad a Facebooknak, de ezen eszköz alkalmazása révén az is könnyen elérhető, hogy egyes tartalmak – kisebb figyelmet kapva – ne csak a platformon maradhassanak, de – elsődlegesen az előzőekből következően – az Oversight Board látóköréből is kikerülhessenek.³⁷ Jól látható tehát, hogy ugyan a testületet igen gyakran autonóm, független, önálló hatáskörrel rendelkező szervként aposztrofálják, a szabályozási keretek meghatározásának köszönhetően ténylegesen eléggé korlátozott lehetőségekkel rendelkezik, a nyilvánosság formálására gyakorolt hatásai pedig vélhetően a Facebook felhasználóinak milliárdjai számára szinte érzékelhetetlenek lesznek.

Donald Trump Facebookról való kitiltásának ügye

Az eset rövid tényállása

Néhány hónappal a tényleges működése megkezdését követően egy vitathatatlanul igen jelentőségteljes ügyben kellett állást foglalnia a testületnek: 2021 januárjában maga a Facebook fordult a bizottsághoz a Donald Trump közösségi platformról való kitiltásának ügyében hozott döntés felülvizsgálata végett.³⁸ A széles nyilvánosság számára bizonyára ismert eset háttérében az állt, hogy az amerikai elnökválasztás finisében a washingtoni Capitoliumban éppen zajló elektori szavazások idejére a választás tisztaságát megkérdőjelező politikai erők, élükön Donald Trumppal, tüntetést szerveztek az épület környékére. A tüntetés sajnálatos módon tragédiába torkolló eseménnyé eszkalálódott, amelynek végül öt halálos áldozata lett. Donald Trump, az Egyesült Államok elnöke az említett tragikus események idején két bejegyzést³⁹ tett közzé a Facebookon és az Instagramon. A bejegyzéseket igen rövid

³⁷ Douek (2019): i. m. 43.

³⁸ Ellenőrző Bizottság: *Az Ellenőrző Bizottság elfogadta az USA volt elnöke, Donald Trump Facebookról és Instagramról való, határozatlan időre szóló felfüggesztéséről szóló esetet.* 2021. január.

³⁹ A két bejegyzés szövege az alábbi volt: „Ismerem a fájdalmatokat. Tudom, mit éreztek. Ellopták tőlünk a választást. Nagy többséggel győztünk, és ezt mindenki tudja, főleg a másik oldal, de most haza kell mennetek. Békére van szükség. Rendre van szükség. Tisztelnünk kell azokat a nagyszerű embereket, akik a rendre vigyáznak. Nem szeretnénk, hogy bárkinek baja essen. Nagyon nehéz időket élünk. Soha nem fordult elő korábban, hogy ilyesmi történt volna, hogy el tudták volna venni ezt mindannyiunktól – tőlem, tőletek, az országunktól. A választást elcsalták, de nem játszhatunk ezeknek az embereknek a kezére. Békére van szükség. Ezért menjetek haza. Szeretünk benneteket. Nagyon különlegesek vagytok. Látjátok, mi történik. Látjátok, hogy másokkal milyen rosszul, milyen gonosz módon bánnak. Tudom, mit éreztek. De menjetek haza békében.” (2021. január 6. 16:21)

időn belül eltávolították a platformokról a veszélyes magánszemélyekre és szervezetekre vonatkozó alapelvek⁴⁰ sérelmére hivatkozva.

A közösségi alapelvek sérelme miatt a Facebook a második bejegyzés törlésével egyidejűleg 24 órára letiltotta Donald Trump számára a bejegyzések közzétételét a platformokon. Másnap Donald Trump bejegyzései, a Facebookon kívüli megnyilatkozásai, valamint a Capitoliumban történt erőszak súlyosságára vonatkozó egyéb információk vizsgálata után a Facebook „határozatlan időre, de legalább a következő két hétre, a békés hatalomátvétel megtörténteig” meghosszabbította a letiltást. A Joe Biden elnök január 20-i beiktatását követő napon a Facebook bejelentette, hogy benyújtotta az esetet a bizottsághoz, „felülvizsgálatra”.

A nagy érdeklődést kiváltó eljárás három igen fontos kérdésre irányult: a) helyes döntés született-e a közösségi alapelvek megsértése kapcsán; b) helyénvaló volt-e határozatlan időre megtiltani Donald Trump számára bejegyzések közzétételét a platformon; c) milyen sajátos elbírálás alá kell esnie azoknak az eseteknek, amikor az érintett felhasználó politikai vezető?

A közzétett tartalmak jogsértő jellegére vonatkozó érvelés

A testület a tartalmak jogsértő jellegének megítélése kapcsán a PPJNE 19. cikkében foglalt kereteket vette figyelembe (erről lásd *A nemzetközi emberi jogi normák alkalmazása mint a platformok tartalommoderálásának szabályozási keretei* cím alatt írtakat). A veszélyes emberek és szervezetek dicsőítésére és támogatására vonatkozó szabályok egyértelműsége tekintetében ugyan rögzíti a testület, hogy azok túl általánosak, és e téren sok kívánnivalót hagynak maguk után, ez azonban – megítélése szerint – nem teszi alkalmazásukat kétségesse az adott esetre nézve. Így végső soron a testület a konkrét ügy vonatkozásában – némiképp nehezen érthető módon – kelően egyértelműnek ítélte a szabályozást. A jogszerű cél fennállta tekintetében szintén folytatott érdemi vizsgálatot a testület, a közösségi alapelvek hivatkozott pontjával összhangban állónak találta.

Ami a szükségesség és arányosság kérdését illeti, mindkét bejegyzés kapcsán egyetértett a Facebookkal abban, hogy azok súlyosan megsértették a Facebook közösségi alapelveinek (és az Instagram közösségi irányelveinek) azon szabályait, amelyek tiltják az erőszakos cselekményben részt vevő emberek dicsőítését vagy támogatását. A testület az első bejegyzés kapcsán a „Szeretünk benneteket. Nagyon különlegesek

„Ilyen dolgok és események történnek, amikor egy nagy többséggel megnyert, szent választást minden teketória nélkül, gonosz módon elragadnak azoktól a nagy hazafiaktól, akikkel hosszú időn át rosszul, méltánytalanul bántak. Menjetek haza szeretetben és békében. Soha ne felejtsetek el ezt a napot!” (2021. január 6. 17:41)

⁴⁰ Veszélyes magánszemélyek és szervezetek. *Meta*.

vagytok”, míg a második vonatkozásában a „nagy hazafiak”, és a „soha ne felejtsetek ezt a napot” kitételek kapcsán találta igazoltnak a fenti „tényállás” megvalósulását.

Abban talán kevés vita alakul ki, hogy akkor, amikor a demokratikus világban párját ritkító erőszakos, végül több ember halálához vezető események zajlanak, a több tízmillió követővel rendelkező (akik közül vélhetően az aktuális tüntetés résztvevőinek jelentős része is kikerült) és nagy befolyással bíró politikai vezető némi mértéktartást tanúsítson megszólalásai során. Ebből következően elfogadható, ha az egyébiránt már megkezdődött erőszakos cselekmények támogatásához a leghalványabb mértékben is hozzájáruló véleményeket valamilyen szintű korlátozásnak vetjük alá, a kritikus helyzet mielőbbi felszámolása végett.

Mindazonáltal, azt is szem előtt kell tartani, hogy az alapelvek sérelmét megalapozó kijelentések – amik közül például a „szeretünk benneteket” még akár megmosolyogtató is lenne, ha nem ismernék a háttérben meghúzódó tragikus körülményeket – nem önmagukban értelmezendők. Való igaz, hogy Donald Trump ezeket az erőszakos cselekmények tudatában, azokkal összefüggésben, sőt, azokra reagálva tette közzé. Talán alappal feltételezhetjük azt is, hogy az üzeneteket olvasók sem szövegkörnyezetükből kiragadva a kifogásolt szavakat, kifejezéseket érzékelték, és ez vezérelte őket későbbi tetteikben.

Elolvasva a bejegyzéseket, teljes összefüggésükben, nehéz azokat úgy értelmezni, hogy dicsőítik vagy támogatják az erőszakban részt vevő személyeket (avagy elitélendő tevékenységüket). Hogy mást ne is említsünk, az első bejegyzésben kifogásolt szövegrész előtt a „békére van szükség. Ezért menjetek haza” mondatok figyelmen kívül hagyásával ugyanis teljesen más értelmet nyer a megszólalás – nem is említve a korábban többször hangsúlyozott, a rend és a béke megteremtését szorgalmazó kijelentéseket. Hasonlóképpen, a második bejegyzést értelmezve is komoly megerősítésre lehet szükség, hogy abból az erőszakos tettek dicsőítése legyen kiolvasható: a „nagy hazafiak” jelzővel nem a randalírozókat illeti, és a „soha ne felejtsetek ezt a napot” fordulat sem agresszív tetteik támogatásáról kívánja biztosítani őket.

A szövegkörnyezetükből kiragadott kifejezésekre alapozva helybenhagyott döntést azért is érheti kritika, mert maga a testület mutatott rá korábbi döntéseiben, hogy az egyes tartalmakat (bejegyzéseket) kontextusban kell értékelni.⁴¹ Noha az nem állítható, hogy a testület nem értékelte volna a szöveg kontextusát, azonban mindezt jóval tágabb összefüggéseiben, az aktuális politikai környezet fényében vizsgálta. A fennálló politikai feszültség figyelembevételével természetesen releváns tényező, ugyanakkor a testület következetesen megalapozatlan állításoknak nevezte Donald Trumpnak a választások elcsalásával kapcsolatosan hangoztatott kijelentéseit, és ennek tükrében ítélte meg a bejegyzéseket. Talán, ha a testület

⁴¹ Az egyes tartalmak kontextusban való értékelését – azok önmagában (kiragadottan) történő megítélésével szemben – előtérbe helyező vélemény hangsúlyozásával kapcsolatosan lásd: Richard Ashby Wilson – Molly K. Land: Hate Speech on Social Media: Content Moderation in Context. *Connecticut Law Review*, 52. (2021), 3. 1029–1076.

megalapozatlan állítás helyett inkább elismerte volna a volt elnök megnyilvánulásainak – a legszélesebb körű védelmet élvező – politikai vélemény jellegét, e kontextus is másképpen lett volna értékelhető. Mindazonáltal, ha minden körülményt kizárunk, és kizárólag az erőszakos megnyilvánulásokat nézzük, majd azok mellé állítjuk a „Szeretünk benneteket. Nagyon különlegesek vagytok”, a „nagy hazafiak” és a „soha ne felejtétek ezt a napot” megszólalásokat, esetleg akkor tűnhetnének erőszakot támogató megnyilvánulásnak. Ellenben, ha minden körülményre kiterjedő értékelését végezzük el Donald Trump eltávolított bejegyzéseinek, akkor könnyen más kimenetelű eredményre juthatunk.

Ha nem magát a két bejegyzést, hanem az események kiteljesedését helyezzük tágabb kontextusba, akár érthető is lehet a testület döntése – de ettől még annak indokolása kritika tárgya maradhat. Már csak azért is, mert a testület feladata kizárólag a Facebook döntéseinek a közösségi alapelvekkel való összhangjának vizsgálata. Az egyfelől igaz, hogy Donald Trumpnak a választás elcsalására irányuló álláspontja a januári eseményeket megelőző hetekben, hónapokban uralta a (legalábbis tengerentúli) közvéleményt. Ebben vitathatatlanul nagy segítségére volt a közösségi média is. Ha az akkori elnök kommunikációját, majd a Capitolium ostromát mint az események akkori kicsúcsosodását nézzük, alappal merült fel a félelem a történések jövőbeli – akár még komolyabb – eskalálódására. Ez pedig nehezen vitathatóan megelőzendőnek tekinthető. Az is igaz, hogy a közrend, közbiztonság fenntartása jogos indokát adhatja a véleménynyilvánítás korlátozásának. A testület érvelése alapján tehát úgy tűnik, hogy egy legitim cél elérése (nevezetesen a további erőszak kockázatának minimálisra csökkentése) érdekében született meg egy, érvelését tekintve azonban vitára okot adó döntés.

Az alkalmazott szankció helyénvaló jellege

Döntésében az Oversight Board ugyan indokoltan tartotta a Facebook által Donald Trumpgal szemben alkalmazott korlátozásokat, azonban a közösségi alapelvek megsértése miatt alkalmazott szankciót, azaz a felhasználó „határozatlan időre” történő eltiltását a platform használatától – szemben a határozott idejű felfüggesztéssel vagy a végleges letiltással – már nem ítélte helyénvalónak. A testület rámutatott arra, hogy a platform büntetési rendszere nem kellően egyértelmű, és nem ad megfelelő iránymutatást a Facebook mérlegelési gyakorlatának szabályozására, és hat hónapos határidőt adott a Facebooknak az „önkényes” büntetés kivizsgálására, és a megfelelő döntés meghozatalára.⁴²

A vállalat a testület kifogásaira adott válaszában jelezte, hogy új eljárásrendet dolgozott ki a különleges esetekre – talán nem meglepő módon éppen az olyanokra,

⁴² Ellenőrző Bizottság: *Az Ellenőrző Bizottság helyt adott Donald Trump korábbi elnök felfüggesztésének, de úgy ítélte meg, hogy a Facebook nem megfelelő büntetést szabott ki.* 2021. május.

mint amilyen például a problémát felszínre hozó Trump-ügy. A bevezetett eljárásrend szerint az elkövetett cselekmény súlyosságától függően határozott időre, legfeljebb kétéves időtartamra lehet felfüggeszteni egy adott felhasználó fiókját. Donald Trump esetében pedig a platform rögtön a maximális idejű korlátozás alkalmazása mellett döntött (az „eredeti” 2021. januári döntés meghozatalától számítva).

Ugyanakkor a kétéves időtartam lejártát követően sem történik meg automatikusan a volt amerikai elnök fiókjának aktiválása: a bejelentés szerint körültekintő, szakértők bevonásával zajló értékelés mellett megvizsgálják, hogy továbbra is fennáll-e a közbiztonság veszélyeztetésének kockázata. Amennyiben úgy ítélik meg, hogy továbbra is kockázatos Donald Trump jelenléte a Facebookon, a felfüggesztés – természetesen határozott időre – meghosszabbítható; de végső soron a végleges eltávolítás sem elképzelhetetlen. Vagyis a bejelentett módosítások első ránézésre nem eredményeznek érdemi változást.

Mindazonáltal érdekes kérdéseket vet fel, hogy milyen szempontok szerint kerülhet sor annak megítélésére, hogy Donald Trump a határozott idejű „büntetés” lejártakor vajon továbbra is komoly veszélyt jelent-e a közbiztonságra. Esetleg a nyilvánosság különféle fórumain történő megnyilvánulásainak elemzése révén? Vagy netán egy esetleges (nem feltétlen elnök)választás közeledte már nyomós indokként szolgálhat a veszély jelenlétének megállapításához? De ezek a kérdések jelenleg biztosan nem aktuálisak. Mindenesetre a Facebook nyilatkozatában kiemeli, hogy természetesen ez a döntés csak az általa üzemeltetett szolgáltatásokra vonatkozik, és Trump számára adott a lehetőség, hogy véleményét bármilyen más csatornán megossza a széles közvéleménnyel. Való igaz, hogy nem kötelező a platformon való jelenlét, de az is, hogy nem ismert még egy olyan felület, ahol a világ népességének több mint egyharmada jelen lenne.

A hírérték mint kivételszabály alkalmazásának keretei

A fentebb említett bejelentésből ugyanakkor a Trumpgal szemben alkalmazott szankciót ért kritika mellett van még egy érdekesség, amely szintén a bizottság döntésében foglalt „iránymutatások” folyamánya. A testület ugyanis jelezte a vállalat számára, hogy a platform közösségi alapelvei nem tartalmazznak kellően egyértelmű tájékoztatást a „hírérték miatti engedmény” alkalmazásának folyamatát és feltételeit illetően. Ezen előírás engedélyezi a közösségi alapelveket sértő tartalom platformon tartását, ha a Facebook úgy ítéli meg, hogy az érintett tartalomnak „hírértéke van és közérdekű” (*newsworthy or important to the public interest*). A kivételszabály bevezetésére egyébiránt 2016-ban, a vietnámi háború kapcsán *Napalm girl* néven ismertté vált fénykép eltávolításával kiváltott széles körű kritikák hatására került sor.⁴³ (A testület döntésében

⁴³ Sam Levin – Julia Carrie Wong – Luke Harding: Facebook Backs Down from ‘Napalm Girl’ Censorship and Reinstates Photo. *The Guardian*, 2016. szeptember 9.

e kérdéskörrel összefüggésben tett egy mindenképpen említésre érdemes megjegyzést: a hírérték miatti engedmény szabályának alkalmazásáról igen csekély mértékű információ érhető el, ez az átláthatatlan döntéshozatali folyamat pedig hozzájárulhat ahhoz a vélekedéshez, hogy politikai vagy kereskedelmi megfontolások nem kívánt módon befolyásolják a vállalat – értve ez alatt akár a tartalommoderálási – politikáját.)

A testület felvetésére adott válaszában⁴⁴ a Facebook jelezte, hogy az említett kivételszabály alkalmazása esetén kizárólag az érintett tartalmat értékeli, függetlenül attól, hogy annak közzétevője politikus (közszerelő) vagy magánszemély. Az értékelés körében tehát egyedüli szempont, hogy az adott tartalom közzétételéhez (avagy eltávolításának elmaradásához) fűződő (köz)érdek nagyobb mértékű-e, mint annak a platformon maradása esetén felmerülő veszély kockázata. Amennyiben a kérdésre a válasz igen, úgy a tartalom eltávolítására nem kerül sor.

Ez a magyarázat egyértelművé teszi, hogy az egyes tartalmak értékelése során nem meghatározó szempont a közlő személye, hanem csupán az, hogy az adott állítás, véleményközlés mennyiben áll összefüggésben a közügyekkel, az aktuális közéleti vitákkal. A szabályban megjelenő „hírértékre” utaló elem bizonyára sok fejtörést fog még okozni a moderátoroknak. Emellett kétséges, hogy egy vitathatatlanul közérdekű, ámde hírértékűnek nem titulált tartalom ez utóbbi hiányosságának köszönhető eltávolítása mennyiben állhat összhangban például a közügyekhez kapcsolódó viták legszűkebb körű korlátozásához fűződő érdekekkel.

Megjegyzést érdemel, a Facebook korábbi moderációs gyakorlata a közszerelői (*public figures*) státusz meghatározása során némiképp mechanikus módon a Google News szolgáltatás alkalmazását várta el a moderátoroktól, és amennyiben az érintett személyt a szolgáltatás keresési listája feldobta, a kérdéses tartalom más elbírálás alá esett.⁴⁵ A tartalommoderálás elveinek ilyen jellegű szabályai mindenképpen kritikára adhatnak okot.

Záró gondolatok

Az Oversight Board megalakulása abban a tekintetben nem jelent újítást, hogy a közösségi oldalak üzemeltetői továbbra is maguk határozzák meg a felületeiken folyó kommunikáció kereteit, azaz azt, hogy milyen tartalom- és jogsértéstípusok tekintetében járnak el, és hoznak döntéseket. Az újítást az hozta, hogy ezt követően a nyilvánosságra hozott, részletes indokolással ellátott döntések már konkrét, szakértelemmel bíró személyekhez is kapcsolhatók. Ez a körülmény valamilyen szinten bizonyosan szolgálja a sokszor hiányolt átláthatóság követelményét, illetve a kiszámítható „jogalkalmazás” terén is előrelépést eredményez. Pesszimista hangok szerint ugyanakkor például az Oversight Board működésének köszönhetően a Facebook

⁴⁴ A hírértékkel bíró tartalmakkal kapcsolatos megközelítésünk. *Meta*, 2022. január 19.

⁴⁵ Kadri-Klonick (2019): i. m. 61–64.

már nem lesz annyira rákényszerítve akkurátus és kifinomult tartalommoderálást végezni, és a „panaszkodó” felhasználókat a testülethez tudja irányítani, illetve valódi problémákról is képes lehet a figyelmet elterelni.⁴⁶ Mindenesetre bizonyos, hogy érdekfeszítő tapasztalatokat hozhat a testület életre hívása, hiszen az online véleménynyilvánítás korlátainak megállapítása, az egyes alkotmányos jogok ütközésének feloldása eddig tipikusan bírósági vagy alkotmánybírósági döntéseken keresztül volt megismerhető, amit mostantól egy piaci szereplő által felállított testület (is) végez a saját platformja vonatkozásában.⁴⁷

Valamivel több mint egy év működés távlatából nehéz szilárd állításokat megfogalmazni, mindenesetre jelenleg annyi látható, hogy a testület ténykedése éppen azokban a – közösségimédia-platform működését alapjaiban meghatározó – kérdésekben nem lehet képes változást hozni (például az algoritmusok működése), amelyek lehetővé tették, hogy a Facebook napjainkra a nyilvános diskurzus kereteit, formáját, illetve irányát az egyes államoknál is nagyobb hatékonysággal meghatározni képes magánvállalkozássá válhasson.

A New Direction of Platform Regulation through the Example of Banning Donald Trump from Facebook

Abstract

Due to the dominant role of social media sites in public discourse, the issue of content moderation has become an increasingly urgent and pending issue. Initially, the existence of the community standards adopted by the platforms was still obscured, but over time only their actual application in practice remained shrouded, but there was a palpable need for transparency in the content moderation process. Under increasing pressure, Facebook has opted for a previously unknown solution: it has created the Oversight Board as a forum for appealing against decisions that result in the removal of content violating Facebook Community Standards. The creation of the Board, which started operating in Autumn of 2020, triggered both critical and optimistic voices. The study, evaluating the decision to ban former U.S. President Donald Trump from Facebook, seeks to shed light on the fact that the Oversight Board's decision may increase the transparency of the platform's operation; however, this is without prejudice to the relevant issues that have made Facebook a fundamentally dominant private enterprise in today's public discourse.

⁴⁶ Klonick (2020): i. m. 2488.

⁴⁷ Pongó Tamás: Új korszak az online véleménynyilvánítás korlátozásában? Gondolatok a Facebook Oversight Board működéséről. *Iustum Aequum Salutare*, 16. (2020), 4. 147–162.

Felhasznált irodalom

- A hírtérkékel bíró tartalmakkal kapcsolatos megközelítésünk. *Meta*, 2022. január 19. Online: <https://bit.ly/3cqty96>
- Aswad, Evelyn Mary: To Protect Freedom of Expression, Why Not Steal Victory from the Jaws of Defeat? *Washington and Lee Law Review*, 77. (2020), 2. 609–660. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3478888>
- Balkin, Jack M.: Szólásszabadság az algoritmos társadalomban. A big data, a magánszabályozás és a véleménynyilvánítás szabályozásának új iskolája. In *Medias Res*, (2018), 2. 197–247.
- Benesch, Susan: But Facebook's Not a Country: How to Interpret Human Rights Law for Social Media Companies. *Yale Journal on Regulation Bulletin*, 38. (2020–2021). 86–111.
- Brown, Nina I.: Regulatory Goldilocks: Finding the Just and Right Fit for Content Moderation on Social Platforms. *Texas A&M Law Review*, 8. (2021), 3. 451–494. Online: <https://doi.org/10.37419/LR.V8.I3.1>
- C-18/18. sz. Eva Glawischnig-Piesczek kontra Facebook Ireland Ltd. ügyben hozott 2019. október 3-ai ítélet.
- Clegg, Nick: Welcoming the Oversight Board. *Meta*, 2020. május 6. Online: <https://bit.ly/3REkcpM>
- Communications Decency Act*. 1996.
- Della Valle, Aldo Iannotti: A Facebook Court is Born: Towards the 'Jurisdiction' of the Future? *European Journal of Privacy Law & Technology*, (2020), 1. 98–107.
- Douek, Evelyn: Facebook's „Oversight Board”: Move Fast With Stable Infrastructure and Humility. *North Carolina Journal of Law and Technology*, 21. (2019), 1. 1–78.
- Douek, Evelyn: The Limits of International Law in Content Moderation. *UC Irvine Journal of International, Transnational, and Comparative Law*, 6. (2021). 37–76. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3709566>
- Douek, Evelyn: „What Kind of Oversight Board Have You Given Us?” *University of Chicago Law Review Online*, 1. (2020), 5. 1–11.
- Ellenőrző Bizottság: *Az Ellenőrző Bizottság alapokmánya*. Online: <https://oversightboard.com/governance/>
- Ellenőrző Bizottság: *Az Ellenőrző Bizottság által tárgyalandó első esetek és a kinevezett kuratóriumi tagok bejelentése*. 2020. december. Online: <https://bit.ly/3aQX9YB>
- Ellenőrző Bizottság: *Az Ellenőrző Bizottság elfogadta az USA volt elnöke, Donald Trump Facebookról és Instagramról való, határozatlan időre szóló felfüggesztéséről szóló esetet*. 2021. január. Online: <https://bit.ly/3obozvk>
- Ellenőrző Bizottság: *Az Ellenőrző Bizottság első tagjainak bemutatása*. 2020. május 6. Online: <https://bit.ly/3IIaejC>
- Ellenőrző Bizottság: *Az Ellenőrző Bizottság helyt adott Donald Trump korábbi elnök felfüggesztésének, de úgy ítélte meg, hogy a Facebook nem megfelelő büntetést szabott ki*. 2021. május. Online: <https://bit.ly/3Pe70GR>
- Gill, Karanjot: Regulating Platforms' Invisible Hand: Content Moderation Policies and Processes. *Wake Forest Journal of Business and Intellectual Property Law*, 21. (2021), 2. 171–212.
- Hate Speech. *Meta*. Online: <https://bit.ly/3RSRi63>
- Kadri, Thomas A. – Kate Klonick: Facebook v. Sullivan: Public Figures and Newsworthiness in Online Speech. *Southern California Law Review*, 93. (2019), 1. 37–97.
- Karanicolas, Michael: Squaring the Circle Between Freedom of Expression and Platform Law. *Pittsburgh Journal of Technology Law and Policy*, 20. (2019–2020), 1. 177–211. Online: <https://doi.org/10.5195/tlp.2020.236>

- Klonick, Kate: The Facebook Oversight Board: Creating an Independent Institution to Adjudicate Online Free Expression. *Yale Law Journal*, 129. (2020), 8. 2418–2499.
- Levin, Sam – Julia Carrie Wong – Luke Harding: Facebook Backs Down from ‘Napalm Girl’ Censorship and Reinstates Photo. *The Guardian*, 2016. szeptember 9. Online: <https://bit.ly/3RCrJ90>
- Lwin, Michael: Applying International Human Rights Law for Use by Facebook. *Yale Journal on Regulation Bulletin*, 38. (2020). 53–85.
- Oversight Board Szabályzata*. Online: www.oversightboard.com/sr/governance/bylaws
- Peters, Jonathan: Sexual Content and Social Media Moderation. *Washburn Law Review*, 59. (2020), 3. 469–488.
- Pongó Tamás: Új korszak az online véleménynyilvánítás korlátozásában? Gondolatok a Facebook Oversight Board működéséről. *Iustum Aequum Salutare*, 16. (2020), 4. 147–162.
- Thai, Joseph: Facebook’s Speech Code and Policies: How They Suppress Speech and Distort Democratic Deliberation. *American University Law Review*, 69. (2020), 5. 1641–1688.
- Veszélyes magánszemélyek és szervezetek. *Meta*. Online: <https://bit.ly/3vicPeL>
- Wilson, Richard Ashby – Molly K. Land: Hate Speech on Social Media: Content Moderation in Context. *Connecticut Law Review*, 52. (2021), 3. 1029–1076.
- Wren, Ian: Facebook Updates Community Standards, Expands Appeals Process. *NPR*, 2018. április 24. Online: <https://n.pr/3zf08nj>
- Yablon, Robert: Political Advertising, Digital Platforms, and the Democratic Deficiencies of Self-Regulation. *Minnesota Law Review Headnotes*, 104. (2020), 1. 13–40.
- Zuckerberg, Mark: A Blueprint for Content Governance and Enforcement. *Facebook*. Online: <https://bit.ly/3zbwor7>
- Zuckerberg, Mark: Facebook’s Commitment to the Oversight Board. *Meta*, 2019. Online: <https://bit.ly/3o7erUq>

Pintér Melinda

Szólásszabadság vagy cenzúra a nagyobb jó érdekében? – A politikai diskurzus megvalósítható keretei és korlátai a közösségi médiában

Jelen tanulmány azt vizsgálja, milyen típusú szabályozás kellene ahhoz, hogy az online platformokon zajló diskurzus a demokratikus potenciál szempontjából elérje a célját, és ezáltal ezek a platformok a demokratikus társadalmi nyilvánosság terepévé válhassanak.

Bevezetés

Szólásszabadság vagy cenzúra. Talán ez a két végletes elvárás az, ami legtöbbször megfogalmazódik az online platformokon zajló politikai diskurzust illetően a közbeszédben vagy akár a tudományos közegben is. Az egyik megközelítés szerint a politikáról való beszélgetésnek és a politikai véleménynyilvánításnak az online térben teljes szabadságot kell adni, a másik szerint viszont bizonyos módszerekkel moderálni, korlátozni, akár cenzúrázni kell, egyszóval keretek közé kell szorítani. Mindez nagyon jól mutatja egyrészt azt, hogy milyen szélsőséges álláspontok ütköznek a téma kapcsán, másrészt pedig azt, hogy egyik vagy másik véleményt képviselő tábor ebből adódóan mennyiben találja hasznosnak vagy károsnak az online platformokon megvalósuló politikai diskurzust.

Jelen tanulmány gondolatmenetének kiindulópontja az, hogy a szólásszabadság és a korlátozásoktól mentes – adott esetben – politikai vita, amelyre a közösségi médiában és egyéb online platformokon is lehetőség nyílik, része és szükséges eleme a demokráciának, alapjog. Ugyanakkor az utóbbi évek negatív fejleményei kapcsán – mint például az álhírek terjedése, a dezinformációs kampányok vagy a kommentbotok egyre szélesebb körű működése – úgy tűnhet, hogy az online térben megvalósuló politikai diskurzus inkább káros, mint hasznos.

Éppen ezért: az online platformokon zajló politikai diskurzust mindenképpen szükséges szabályozni. Ez a tanulmány annak vizsgálatára tesz kísérletet, hogy vajon lehetséges-e egy olyan elméleti, és akár a gyakorlatban is alkalmazható keret megteremtése az online térben, amelyben a politikai vélemények cseréje, a politikáról való vita szabályozott formában valósul meg, ha pedig lehetséges egy ilyen (szabályozási) környezet létrehozása, akkor annak milyen tulajdonságokkal kellene bírnia.

Jelen összefoglaló elsőként felvet néhány olyan kérdést, amelyre a tágabb témának, illetve ennek a konkrét értelmezési keretnek a vonatkozásában fontos lehet válaszolni. Ezt követően röviden részletezi a használt főbb fogalmak, illetve vizsgálati fókuszok – a politikai diskurzus fogalma, az online politikai diskurzus fontossága és megvalósíthatósága – ebben a tanulmányban megjelenő megközelítési, illetve értelmezési keretét. Ehhez kapcsolódóan aztán bemutatja azokat a külső és belső veszélyeket, amelyek az online platformokon megjelenő politikai diskurzust fenyegetik; ezután pedig kísérletet tesz a „jó” diskurzus minőségi szempontjainak leírására. Lezárásként azzal foglalkozik, hogy miért (lenne) fontos az online platformokon zajló politikai diskurzus szabályozása, és ennek hogyan kellene optimális esetben megvalósulnia.

Válaszra váró kérdések

A tanulmány három témakör vizsgálatával foglalkozik. Elsőként azzal, hogy melyek azok a veszélyek vagy káros jelenségek, amelyek az online platformokon megvalósuló politikai diskurzushoz kapcsolódóan megjelennek. Ezt követően a politikatudomány – illetve a filozófia – a politikai diskurzus „elvárt” minőségével összefüggő nézőpontjait veszi számba abban a tekintetben, hogy milyennek kellene lennie a politikai diskurzusnak „minőségi” szempontból. Végül pedig kísérletet tesz arra, hogy – legalább részben, de – válaszoljon a témával kapcsolatban megfogalmazódó néhány főbb kérdésre, amelyek a következők:

- Meghatározható-e a politikatudomány értelmezési keretei által olyan alapelvek, amelyek megadják, hogy milyennek „kellene” lennie a politikai diskurzusnak az online platformokon, és amelyek egy szabályozás alapjává válhatnak?
- Meghatározható-e egy olyan ideális keret, amelyben egy olyan, a politikai diskurzus minél szélesebb körű érvényesülését szem előtt tartó korlátozás valósul meg, amely ugyanakkor nem jelent cenzúrát?
- Vajon összhangban vannak-e ezzel a tervezett szabályozási lépések?

Fogalmi tisztázás és értelmezési keret

Még mielőtt az előzőekben bemutatott gondolatmenetbe belekezdénénk, érdemes egyrészt tisztázni azt, hogy mit értünk itt és most diskurzus, illetve politikai diskurzus alatt; másrészt pedig: miért fontos ez?

A politikai diskurzus fogalma – itt és most

Ahogy Max Weber is megfogalmazta még a 20. század elején: „a mai politika nagyrészt a nyilvánosság előtt, a beszélt vagy az írott szó eszközével folyik”.¹ Noha ez a megállapítás 1919-ben, több mint száz évvel jelen sorok megírása előtt született, úgy tűnik, hogy relevánsabb, mint valaha. Minden eddiginél több csatorna, eszköz és platform áll rendelkezésre, hogy politikával kapcsolatos tartalmak érjenek el bennünket – ahogyan arra is, hogy a politikáról beszéljünk, egyik vagy másik aspektusáról, történéséről cseréljünk eszmét.

Mit értünk tehát itt és most politikai diskurzus alatt? Az online platformokon, a közösségi médiában a felhasználók által lefolytatott vitát, amikor valamilyen politikai kérdésben, valamilyen politikai üggyhez kapcsolódóan nyilvánítanak véleményt, beszélgetnek egymással, véleményeket cserélnek: azaz a *deliberációt*, a tanácskozást, magát a diskurzust, ami értelmezhető és vizsgálható offline és online megjelenésében is.

Az akár offline terekben, akár online platformokon megvalósuló deliberáció a deliberatív demokrácia gondolatiskolájának keretében közelíthető meg tudományos értelemben. A deliberatív demokrácia kiindulópontja az, hogy a döntéseket – és ebben az értelemben természetesen a politikai döntéseket is – széles körű társadalmi diskurzusnak, vitának kell megelőznie. Szükséges mindez azért, hogy a lehető legtöbb vélemény, megközelítés, nézőpont jelenjen meg a tanácskozás során, mivel ennek pozitív hozadéka van a diskurzus végén megszülető döntésre nézve: minél több szempont jelent meg és csatornázódott be, annál több ilyen megközelítés vált publikussá, és lett esélye arra, hogy mások nézőpontját befolyásolja. Egyszóval: minél több és minél diverzebb hang és szempont jelenik meg a tanácskozás során, a végül megszülető döntés annál szélesebb rétegek számára tűnhet legitimnek, hiszen számos megközelítés és vélemény jelent meg, amelyeket a tanácskozó felek mérlegeltek és beépítettek, beépíthettek végül a közös döntésbe.

Az online politikai diskurzus fontossága

Ezek az előbbieken részletezett szempontok azért lényegesek, mert a deliberatív demokratikus megközelítés a képviseleti rendszer betegségeire adható esetleges gyógyírként fogalmazódott meg a 20. század utolsó évtizedeiben, egészen onnantól kezdődően, hogy a deliberatív demokrácia fogalmát Joseph M. Bessette megalkotta 1980-ban.² A képviseleti demokráciák esetében látható, hogy egyfajta bizalomvesztés

¹ Max Weber: *A politika mint hivatás*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem – Művelődéskutató Intézet, [1919] 1989. 33.

² Derek W. M. Barker – Noëlle McAfee – David W. McIvor (szerk.): *Democratizing Deliberation: A Political Theory Anthology*. Dayton (OH), Kettering Foundation Press, 2012. 7.

figyelhető meg velük szemben, amennyiben a demokratikus képviseleti szervekbe vetett bizalom csökkenését vagy adott esetben akár legitimitásuk megkérdőjelezését ennek tekintjük. Hogy mindezek a képviseleti demokráciák válságtünetei-e, avagy sem, arról megoszlanak a vélemények, mindenesetre az állampolgárok véleményeire, döntéseire való hangsúly helyezése, vagy akár az ő, bármilyen platformon végbemenő tanácskozásaik eredményeinek fokozott nyomon követése és a döntéshozatalba való beemlése akár a politikától elfordult rétegeket is visszacsábíthatja egy olyan, a politikai képviseletre épülő rendszerben, ahol a döntéshozók alapesetben nem (csak) ugyanazok, akikre a döntések vonatkoznak.

És a második kérdésre válaszolva: miért fontos a politikai diskurzus, és jelen esetben az online diskurzus? Azért, mert az információs társadalomban, a digitális korban a széles körben használt online platformoknak köszönhetően az online diskurzus a társadalmi nyilvánosságot jeleníti meg, és ez a nyilvánosság jóval szélesebb körű, mint volt néhány évtizeddel korábban az offline közegben. És azt is mondhatnánk akár, hogy az online platformok a demokrácia vagy a jogállamiság garanciái is egyben, ha ezeken a platformokon a diskurzus szabadon történhet meg, bármilyen korlátozás nélkül.

Az online platformokon is megvalósulhat – a fentiekben vázolt értelemben vett – politikai diskurzus, sőt: ezek a diskurzusok, tanácskozó alkalmak olyan esetben is megtörténhetnek, amikor erre személyesen nincs lehetőség. A 21. század digitális világában már szinte minden állampolgár zsebében ott lapul egy internet-eléréssel rendelkező telefon, amelynek segítségével szinte bárki bármikor bármilyen online platformhoz csatlakozni tud, és részt tud venni a politikai diskurzusban.

Az online politikai diskurzus megvalósíthatósága

Ugyanakkor felmerülhet az, hogy ennek a gondolatmenetnek – miszerint az online platformok alkalmasak arra, hogy egy érdemi, politikai diskurzus valósulhasson meg általuk –, már a premisszája is rossz, mert annyi káros vagy torzító hatás éri a felhasználókat és ezáltal a diskurzust is, hogy nem is lehet egyáltalán az ötletét sem felvetni annak, hogy ez a terep megfelelő lenne bármilyen, adott esetben politikai típusú diskurzusra.

Amennyiben viszont az online platformok strukturális jellemzőit vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy igenis alkalmasak arra, hogy politikai diskurzus valósuljon meg rajtuk. Mert mi kell ahhoz, hogy egy offline vagy online tér vagy platform keretében meg tudjon valósulni a diskurzus? Milyen jellemzőkkel kell bírnia egy ilyen közegnek? Milyen szempontoknak kell érvényesülniük benne?

Ezekre a kérdésekre a deliberatív demokrácia szakirodalmának áttekintése, azon belül is a téma olyan teoretikusainak megközelítései adhatnak választ, mint például John S. Dryzek, Carolyn Hendricks, John Gastil, Simon Niemeyer, Joshua Cohen, James S. Fishkin vagy Jürgen Habermas. A deliberatív demokrácia definícióját vagy a vele szemben támasztott elvárásokat egzakt módon és egy az egyben ezen szerzők

értekezései sem adják meg, ezért jelen dolgozat arra vállalkozik, hogy a deliberatív demokrácia tématerületének legfontosabb forrásanyagaira a teljesség igénye nélkül támaszkodva az alábbiakban felvázolja az online térben megvalósuló diskurzushoz elengedhetetlenül szükséges formai és tartalmi szempontokat.

Formai és tartalmi elvárások

Nézzük először a formai jellegű szempontokat. Mindenképpen szükséges, hogy a diskurzus egy olyan platformon valósuljon meg, amely nem zárt, hanem mindenki számára hozzáférhető, továbbá minden résztvevő számára látható és elérhető a diskurzusban részt vevő többi szereplő hozzászólása, a diskurzushoz hozzátett megállapítása. Azt is mondhatnánk, hogy egy ilyen platformnak inkluzívnak, egyenlőnek, transzparensnek kell lennie, és lehetőséget kell biztosítania arra, hogy a társadalom, az állampolgárok minél szélesebb rétegei vegyenek részt a vitában, azaz reprezentatívnak is kell lennie. Szintén fontos, hogy megvalósulhasson az online platformon a diszkurzivitás, azaz ne csak vélemények kinyilvánítására, hanem beszélgetésre is legyen lehetőség. Belátható, hogy egy nyílt, szabad hozzáférésű online platform megfelel ezeknek a feltételeknek.

Tartalmi szempontból kissé más, talán nehezebben mérhető elvárások jelennek meg az online platformokat illetően – olyan elvárások, amelyek offline közegben talán sokkal hatékonyabban érvényesülnek. Ha online politikai diskurzusról van szó, akkor mindenképpen elengedhetetlen, hogy a tanácskozás résztvevői kellő informáltsággal rendelkezzenek a tanácskozás középpontjában álló kérdést illetően, az érveiket a kérdéses ügyben nyíltan osszák meg, és hogy nyitottak legyenek arra, hogy a vita végén megszülető döntést mindannyian elfogadják majd.

Formai és tartalmi elvárások a deliberatív megközelítés tükrében

Megvalósítható-e a politikai diskurzus az online térben? Ha újra áttekintjük a formai és tartalmi szempontokat, amelyeket az online politikai diskurzus megvalósítására alkalmas platformokkal szemben támasztottunk, akkor azt kell látnunk, hogy ezek a szempontok vagy kívánalmak a deliberatív megközelítés optimális diskurzussal szemben támasztott követelményeinek feleltethetők meg.

Egyrészt – és ezen szempontok megfeleltethetők a politikai diskurzus céljára alkalmas online platformokkal szemben az előbbiekben támasztott „formai” követelményeknek –, hogy minden, a tanácskozásban részt venni akaró állampolgár számára meg kell adni azt a lehetőséget, hogy szabadon nyilváníthassa ki véleményét, azaz a platformnak inkluzívnak kell lennie.³ Továbbá lényeges, hogy

³ Donatella della Porta: Szociális fórumok és demokrácia a globális igazságossági mozgalomban. *Fordulat*, 12. (2010), 4. 12.

az állampolgárok közötti egyenlőség valamilyen formája megjelenjen,⁴ minden egyes fél hozzászólása, véleménye „azonos értéket” képviseljen. Lényeges továbbá, hogy a vitában részt vevők képviseljék a nyilvánosság főbb álláspontjait,⁵ azaz reprezentatív legyen maga a tanácskozás. Ha ez nincs meg, akkor egyrészt az veszélyezteteti a korábbiakban említett egyenlőség kívánalmát, másrészt pedig fennáll a veszély, hogy a tanácskozás végén megszülető döntésben nem reprezentálódik az állampolgárok kisebb vagy nagyobb csoportjainak véleménye. A transzparencia is kiemelten fontos, mivel ez szintén biztosítja a tanácskozás legitimitását. Végül, de nem utolsósorban pedig elvárás a diszkurzivitás: a tanácskozás tárgyalásos, vita jellege, a lehetőség arra, hogy „a preferenciák interakciók során alakuljanak át”,⁶ hogy az online platformon a politikai diskurzusban részt vevő bármelyik fél meggyőzhető legyen, és őt is meg tudják győzni mások.

Másrészt pedig a politikai diskurzus céljára alkalmas online platformok tartalmi kritériumait vizsgálva szintén látható, hogy azok megfeleltethetők a deliberatív demokratikus megközelítés alapelveinek. Mégpedig például annak, hogy az eredményes diskurzushoz a résztvevőknek megfelelő mértékű információval kell rendelkezniük a tárgyalat kérdésről, hogy a döntésük a lehető legjobb legyen; továbbá, hogy a közös tanácskozás során megszülető döntést a társadalom többsége legitimnek fogadja el, a tanácskozás során felhozott érvek racionálisak legyenek, valamint hogy a folyamat során felhozott érveket a tanácskozás résztvevői elfogadják és elismerjék.⁷

Ha pedig azt állítjuk, hogy ezek a szempontok megjelennek, érvényesülnek az online platformok esetében, akkor a kérdésre úgy tudunk válaszolni: igen, a politikai diskurzus megvalósítható az online térben. Ugyanakkor más tényezők is szükségesek ahhoz, hogy ez a diskurzus – bármilyen mérhető szempontok alapján – tényleg megfelelő legyen, azaz elérje a célját. A diskurzus minőségére ugyanis egyéb tényezők, belső és külső veszélyek is hatással vannak.

Az online platformokon megvalósuló politikai diskurzust fenyegető veszélyek

Melyek azok a veszélyek vagy káros jelenségek, amelyek az online platformokon megvalósuló politikai diskurzushoz kapcsolódóan megjelennek? Érdekes megkülönböztetnünk az egyszerűség kedvéért „külső” és „belső” fenyegetésnek hívott veszélyeket.

Ezek az alábbiakban részletesen is bemutatott, külső és belső fenyegetések azért fontosak a vizsgált téma szempontjából, mert a politikai diskurzust befolyásolják,

⁴ Joshua Cohen: *Deliberation and Democratic Legitimacy*. In Alan Hamlin – Philip Pettit (szerk.): *The Good Polity – Normative Analysis of the State*. New York, Blackwell, 1989. 19.

⁵ James S. Fishkin: *When the People Speak*. Oxford, Oxford University Press, 2009. 160.

⁶ Della Porta (2010): i. m. 11.

⁷ Della Porta (2010): i. m. 12.

nemcsak az információs zaj vonatkozásában, hanem azzal is, hogy a diskurzus minőségére hatnak. Ahhoz pedig, hogy a diskurzus megfelelő legyen, és elérje a célját, bizonyos minőségi szempontok elengedhetetlenül lényegesek lesznek.

A „külső” fenyegetések

Ha álhírek vagy dezinformációs kampányok bombázzák a mindenkori felhasználót, akkor az befolyással lesz arra, hogy milyen véleményei alakulnak ki például egy adott politikai narratíváról, és a diskurzusban ezeket a véleményeit hogyan közvetíti. Ha szintén más, a valóság, a tények egyfajta eltorzítását célzó vagy befolyásolási gyakorlatok érik el őt – legyenek azok lejárató kampányok vagy összeesküvés-elméletek –, akkor ugyanez lesz a helyzet.

Ezek a politikai diskurzust érő, úgynevezett „külső” fenyegetések, méghozzá azért, mert ezek a diskurzust – amennyiben azt egy, az online platform terében aktuálisan, egy adott témához kapcsolódóan megvalósuló mezőnek tekintjük – kívülről fenyegetik, azaz a diskurzusban részt vevő felhasználóra és az ő véleményére, interakcióira egyfajta külső erőként hatnak.

Hogy miért rendkívül fontosak ezek a veszélyek, az talán egyértelmű: befolyásolják az állampolgár, vizsgált kiindulópontunk esetében pedig az online felhasználó értelmezési keretét, hatnak arra a valóságra, amelyben interpretálja a körülötte megjelenő történeteket. Ha nagymértékben torzul – például dezinformációs kampányok hatására – ez a keret, az azt jelenti, hogy a diskurzusba bekapcsolódó állampolgár, felhasználó hozzászólásainak premisszája is már hamis lesz, ami a tanácskozást még tovább befolyásolhatja. Nagy dilemma, hogy ezt a helyzetet hogyan érdemes kezelni a gyakorlatban egy diskurzus értelmezése, minőségének vizsgálata során.

Külső veszély – és ezzel együtt a politikai diskurzusba való bekapcsolódás egyfajta nulladik lépcsője – lehet továbbá a belépési küszöb problémája: az online platformokon zajló diskurzusba eleve nem tud bekapcsolódni az, aki nem rendelkezik internet-hozzáféréssel vagy kellő jártassággal az online térben ahhoz, hogy megtalálja, elérje ezeket a platformokat.

A „belső” veszélyek

Az empirikus kutatások szerint ugyanakkor a diskurzusokhoz belülről, a diskurzus lényegi eleméből, a szöveg szintjéről, a beszélgetésből „érkező” belső fenyegetések is pont annyira rontják a vitát, és csökkentik ezeknek a platformoknak a társadalmi nyilvánosság terepeként betöltött szerepét, mint az álhírek vagy a dezinformáció, vagy minden egyéb, itt és most külsőként megjelölt fenyegetés. Vajon melyek lehetnek a belső fenyegetésnek tekintett veszélyek?

Kutatások azt mutatják, hogy a diskurzus textualitása és minősége nagyon nagy szerepet kap, adott esetben akár a véleményformálásban is. Egy 17 millió kommentet automatizált szövegelemzéssel vizsgáló kutatás többek között azt mutatta,⁸ hogy az obszcén kifejezések, a személyeskedő sértések, a gúnynevek használata a hazai online politikai diskurzus alapvető elemeinek számítanak. Ez azért különösen lényeges, mivel „a durvaság durvaságot szül”,⁹ azaz az ilyen típusú kommunikáció szükségszerűen rontja a vita, a diskurzus minőségét.

Hasonló következtetésre jutott egy, az országgyűlési képviselők Facebook-oldalán megjelenő kommenteket vizsgáló kutatás is,¹⁰ amely a 2014-es országgyűlési választások idején 183 képviselő Facebook-oldalán megjelenő 7048 poszt strukturális elemeit, a leírtakban megjelenő érzelmi tónusokat, vagy például a barát/ellenség kép megjelenését vizsgálta. A kutatás megállapításai szerint az egyes posztok bizonyos strukturális jellemzői (például hogy a hozzászóló saját szövegét tartalmazza-e csak, vagy képet, hangulatjelet, megosztott tartalmat stb.), érzelmi tónusa (azaz hogy pozitív vagy negatív töltetű a szöveg) és egyéb tényezői (humoros-e a tartalom, felszólít-e például offline aktivitásra, további szereplő is megjelenik-e a posztban stb.) szintén hatással vannak a reakciókra, azaz a diskurzusra.¹¹ Ezek a strukturális jellemzők nem feltétlenül rontják a diskurzus minőségét, akkor például nem, ha egy hangulattal történik a válasz, ami egyértelműen jelzi a hozzászóló szándékát; de akár ronthatják is, ha például a GIF-ben adott reakció eltereli a vita fókuszát az eredeti témától.

Egy, az internetes trollok tevékenységét 40 magyar politikai blog 200 diskurzusának kvalitatív és kvantitatív elemzése alapján vizsgáló hazai kutatás arra a következtetésre jutott,¹² hogy ezek a politikai diskurzusokban trollként, azaz tudatosan provokáló szándékkal fellépő szereplők kialakíthatnak olyan kommunikációs sémákat, amelyek segítségével elérik diszkurzív céljaikat, amelyek legtöbb esetben a közösség és a diskurzus bomlasztásában, valamint konfliktusok előidézésében nyilvánulnak meg.¹³

Melyek lehetnek tehát ezek a diskurzust belülről fenyegető veszélyek? Összefoglalva azt mondhatnánk, hogy a durva szóhasználat, a sértő kifejezések, szándékos megfélemlítést elérni szándékozó kommunikációs sémák használata, vagy például

⁸ Gabriella Szabó – Zoltán Kmetty – Emese K. Molnár: Politics and Incivility in the Online Comments: What is Beyond the Norm-Violation Approach? *International Journal of Communication*, 15. (2021), 2. 1659–1684.

⁹ Szabó – Kmetty – K. Molnár (2021): i. m. 1674.

¹⁰ Bene Márton: Virális politika – Állampolgári reaktivitás a képviselőjelöltek Facebook-oldalain. *Politikatudományi Szemle*, 25. (2016), 2. 84–110.

¹¹ Bene (2016): i. m. 84.

¹² Petykó Márton: Az internetes troll mint identitás kialakítása politikai blogok diskurzusaiban. *Magyar Nyelvőr*, 137. (2013), 3. 274–313.

¹³ Petykó (2013): i. m. 301.

a vita lényegi eleméről a diskurzust elterelő strukturális tartalmak (hangulatjelek, GIF-ek stb.).

A (politikai) diskurzus minőségi szempontjai

Ahogy a korábbiakban említettük: fontos, hogy minőségi szempontból a diskurzus megfelelő legyen. Ez azért lényeges, mert a demokratikus potenciál szempontjából csak akkor éri el a célját, ha megfelel azoknak a jellemzőknek vagy szempontoknak, amelyeket az online politikai diskurzus megvalósíthatósági szempontjai esetében is felsoroltunk, és amelyek a deliberatív megközelítés optimális diskurzussal szemben támasztott követelményeinek is megfeleltethetők.

De milyennek is kellene lennie ennek a minőségnek? Milyen szempontoknak kell érvényesülniük egy diskurzusban – és egy online diskurzusban – ahhoz, hogy minőségi szempontból jó legyen, és hogy ezáltal az adott közeg vagy az az adott tanácskozás tényleg lehetővé tegye a politikai diskurzust? Meg tudjuk-e egyáltalán ezt határozni?

A válasz az, hogy igen, méghozzá a diskurzusetika értelmezési kerete az, ami meg tudja mondani, hogy milyennek kellene lennie ahhoz a diskurzusnak, hogy az jó legyen. Ez pedig – a jelen tanulmány kiindulópontját képező gondolatmenet értelmében – az online platformokon megvalósuló politikai diskurzusok esetében is értelmezhető.

A diskurzusetika és a jó diskurzus

Ahhoz, hogy megtudjuk, milyen a „jó” vagy „megfelelő” diskurzus, nagyon röviden át kell tekinteni azt az elméleti megközelítést, amelyből ez levezethető, és ami a deliberatív kezdeményezések elvi kiindulópontjául is szolgál – ez pedig Jürgen Habermas diskurzusetikája.

Habermasnak a deliberatív demokráciát illető megközelítésében a demokratikus döntés egy konszenzusereső diskurzus eredménye.¹⁴ Ez egy olyan, racionális tanácskozást jelent, amely „lehetővé teszi a közösség általános akaratának megszületését”.¹⁵ Egy olyan folyamatról van tehát szó, amikor egy adott közegben történő diszkusszió keretei között egy bizonyos témában tanácskoznak, vitatkoznak egymással a közösség tagjai.

A diskurzusetika szerint a tanácskozás akkor jó, azaz akkor éri el a célját, ha a benne részt vevő felek nyíltan és korlátozásoktól mentesen nyilvánítják ki

¹⁴ Szűcs László Gergely: A diskurzuselv mint a jogállamiság garanciája. Vizsgálódások egy radikális Habermas-kritika kapcsán. *Magyar Filozófiai Szemle*, 55. (2011), 2. 17.

¹⁵ Szűcs (2011): i. m. 1.

a véleményüket,¹⁶ a tanácskozás során pedig érveik logikailag koherensek.¹⁷ A tanácskozás központi kérdését illetően elvárás, hogy az a közjóra irányuljon: akár olyan, utilitarista értelemben, mint hogy a tanácskozás témájának olyannak kell lennie, amely a lehető legtöbb ember számára a lehető legjobb megoldás megtalálását eredményezi, vagy úgy, hogy – a különbség elve értelmében – a téma és a közös döntés eredménye olyan legyen, ami a közösség leghátrányosabb tagjait szolgálja.¹⁸ Fontos elem továbbá még a tisztelet, abban a tekintetben legalábbis, hogy a jó diskurzus során a tanácskozó felek odafigyelnek egymásra.¹⁹ Emellett a jó tanácskozás valamilyen konszenzus elérésére törekszik,²⁰ és végül, de nem utolsósorban pedig Habermas megközelítésében a diskurzusetika fontos eleme a hitelesség, azaz a tanácskozásban történő őszinte és nyílt részvétel.²¹ Egy ilyen optimális diskurzusban egyrészt az „egyéni orientációkon túlmutató irányelvek nyerhetnek legitimitást”,²² másrészt pedig „nem nyomhatók el az egyéni és kisebbségi kezdeményezések”.²³

Miért lényeges ez? Azért, mert ezen alapelvek megvalósulása mérhető – akár online folytatott diskurzus esetében is. És hogy hogyan lehet mérni mégis ezt az absztrakt fogalmat, a diskurzus minőségét? Például az úgynevezett Diskurzus-minőség Indexszel (Discourse Quality Index – a továbbiakban: DQI), amelynek az előbbiekben bemutatott habermasi diskurzusetika és a racionális érvelés elmélete az alapja, és amely egy olyan összetett mérőeszköz, amely lehetőséget ad arra, hogy a diskurzus ilyen tekintetben vizsgálható, a tanácskozás során végbemenő érvelés minősége pedig mérhető legyen.

A Discourse Quality Index (DQI)

A DQI-t eredetileg a parlamenti viták során lezajló érvek, érveléssorozatok méréseire dolgozták ki a Swiss Center for Deliberation kutatói.²⁴ A DQI kiindulópontja a habermasi diskurzusetika, ahhoz pedig, hogy megtudjuk, hogy egy konkrét diskurzus megfelel-e, és ha igen, mennyiben felel meg a habermasi diskurzusetikának, az alábbi szempontokat méri az index:²⁵

¹⁶ Schlemmer Éva: Mérhető-e a diskurzus minősége? *Jel-Kép: Kommunikáció, közvélemény, média*, (2018), 3. 95.

¹⁷ Schlemmer (2018): i. m. 95.

¹⁸ Schlemmer (2018): i. m. 95.

¹⁹ Schlemmer (2018): i. m. 95.

²⁰ Schlemmer (2018): i. m. 95.

²¹ Schlemmer (2018): i. m. 96.

²² Szűcs (2011): i. m. 1.

²³ Szűcs (2011): i. m. 1.

²⁴ Jürg Steiner: *The Foundation of Deliberative Democracy. Empirical Research and Normative Implications*. Cambridge, Cambridge University Press, 2012.

²⁵ Schlemmer (2018): i. m. 96.

- a vitában való részvétel,
- érvek indoklásának szintje,
- érvek indoklásának tartalma,
- más csoportok iránti tisztelet,
- más résztvevők igényeinek tiszteletben tartása,
- más résztvevők ellenérveinek tiszteletben tartása,
- álláspontok változása a vita során.

A DQI praktikus használata során a kutatók a beszédaktusokat tekintik alapegységnek, és ezekben a beszédaktusokban vizsgálják a diskurzus minőségét. Méghozzá úgy, hogy kódolási kategóriákat állítanak fel az egyes beszédaktusokhoz az alábbiak szerint:²⁶

1. A beszélőt akadályozták-e a beszédben?
2. A beszélő igazolta-e érveit racionális, logikus és kidolgozott módon?
3. A beszélő hivatkozik-e a közjóra?
4. A beszélő tiszteletet mutat-e mások érveivel szemben?
5. A beszélő enged-e mások jobb érveinek?

A DQI a kritikusai szerint sok hiányossággal rendelkezik, és több kritikus megközelítést az index megalkotói is elismernek.²⁷ Az egyik legnagyobb probléma az index bírálói szerint az, hogy a hitelességet – amely a habermasi diskurzusetika fontos eleme – nem lehet vele mérni, továbbá, hogy mivel csak a diskurzus szövegével foglalkozik, ezért a szövegen túli, például a nonverbális elemeket nem méri vagy veszi figyelembe, annak ellenére, hogy ezek fontos befolyásolói lehetnek a tanácskozásnak.²⁸ További kifogások merülnek fel vele szemben azért, mert egy olyan komplex megközelítést, mint a diskurzus, nem lehet kvantifikálni, és mivel a kódolást emberek, megfigyelők végzik, ezért ez nem is lesz objektív.

Noha a DQI alapvetően a beszédaktusok, azaz a beszélt nyelv, az „élő” tanácskozás vizsgálatából indul ki, számos összefüggésben és többféle célra alkalmazható. Az online platformokon megvalósuló tanácskozást, példának okáért a hozzászólásokat is lehetséges beszédaktusok helyett beszédegységekként értelmezni, így ugyanolyan hatékonysággal és hatásfokkal vizsgálható a diskurzus ebben a tekintetben. Ráadásul ebben az esetben a DQI-vel szemben megfogalmazott kritikák nagy része is semmissé válik, hiszen az online platformokon nem tud hatással lenni semmilyen nonverbális elem a diskurzusra.

Lesznek ugyanakkor természetesen más, egyéb elemek, amelyek az eredeti DQI megközelítésében – amely a beszédaktusok méréséből indult ki – nem szerepeltek, mint például a hangulatjelek vagy GIF-ek használata a diskurzusban, a válaszok

²⁶ Schlemmer (2018): i. m. 96.

²⁷ Steiner (2012): i. m.

²⁸ Schlemmer (2018): i. m. 100.

csoportosulása, azaz bizonyos hozzászólások, megnyilvánulások fontossága azáltal, hogy ahhoz többen intéztek választ, és így tovább. A DQI az online platformokon és az azok keretében zajló online diskurzus minőségének mérése során éppen hogy előnyt tud kovácsolni a vele szemben megfogalmazott kritikákból, hiszen a kifogásolt elemek (például a nonverbalitás mérésének figyelmen kívül hagyása) ebben az esetben nem is kell, hogy megjelenjenek.

A minőség mint megfogható elvárás?

Amikor a diskurzus minőségéről beszélünk, akkor azt nem a jó és a rossz oppozíciójában kell felfogni – azaz hogy egy adott, például egy online platformon megvalósuló diskurzus helyes vagy helytelen –, hanem egyfajta skálaként, amelynek fokozatai vannak.

Egy ilyen mérőeszköz, mint a DQI, meg tudja mutatni, hogy egy akármilyen online platformon, aktuálisan egy ügghöz kapcsolódóan kialakuló diskurzus például milyen minőségű, a minőség pedig itt azt jelenti, hogy a diskurzus, a vita, a demokratikus potenciál szempontjából eléri-e a célját, a közjót szolgálja-e, benne igazi vita valósul-e meg. A DQI által vizsgált szempontok alapján tehát meghatározható, hogy a demokratikus potenciál szempontjából egy ilyen online diskurzus megfelelő (volt), vagy nem.

Ennek pedig azért van jelentősége, mert ha megfordítjuk ezt a megközelítést, akkor azt is mondhatjuk, hogy ezen kívánalmaknak, elvárásoknak megfelelően megalkotható egy olyan tér is, egy olyan keret, egy olyan online platform, amely megfelel ezeknek az előírásoknak, és ahol ezért szükségképpen jó lesz a diskurzus.

Válasz a kérdésekre

Még jelen tanulmány bevezetőjében, illetve gondolatmenetének kifejtése kezdetén megfogalmaztunk három kérdést a vizsgált témakörök vonatkozásában. Az általunk az előzőekben vizsgált megközelítések – az online politikai diskurzus fogalma, az online diskurzust fenyegető veszélyek, valamint a jó diskurzus minőségi mutatói és mérhetősége – áttekintése után időszerű lenne ezeket a kérdéseket, a lehetőségekhez mérten legalábbis, megválaszolni. A válaszok nem lesznek teljes körűek és mindenre kiterjedőek; ugyanakkor talán gondolatébresztőként szolgálhatnak egyik vagy másik téma vonatkozásában.

Meghatározhatók-e alapelvek a diskurzus minőségét illetően?

Az első megfogalmazott kérdés úgy szólt, hogy meghatározhatók-e a politikatudomány értelemezési keretei által olyan alapelvek, amelyek megadják, hogy milyennek

„kellene” lennie a politikai diskurzusnak az online platformokon, és amelyek egy szabályozás alapjává válhatnak.

A kérdésre úgy válaszolhatnánk, hogy elméletben igen, és nemcsak a politikatudomány, hanem egyéb, hozzá kapcsolódó tudományterületek, például a filozófia is segíthetnek abban, hogy ilyen alapelvek megfogalmazásra kerüljenek. Ezek lehetnek egyrészt Habermas, illetve a diskurzusetika egyéb teoretikusainak megközelítései alapján megalkotott szempontok – mint ahogyan jelen tanulmányban is rámutattunk erre. A másik elméleti keret, amely ezeknek az alapvető jellemzőknek, elvárásoknak a lefektetésében segíthet, a deliberatív demokratikus megközelítés elvei. Mint ahogyan szintén rámutattunk, ezek az elvek megjelennek, megjelenhetnek az online platformok esetében mind formai, mind pedig tartalmi tekintetben.

Megalkotható-e olyan szabályozási keret, ami nem jelent cenzúrát?

A másik kérdés az volt, hogy meghatározható-e egy olyan ideális keret, amelyben egy olyan, a politikai diskurzus minél szélesebb körű érvényesülését szem előtt tartó korlátozás valósul meg, amely ugyanakkor nem jelent cenzúrát.

A válasz szintén az lehet, hogy elméletben igen. Ugyanis, ahogyan azt korábban is kiemeltük, a DOI által vizsgált, a diskurzusokban megjelenő (minőségi) szempontok szolgálhatnak akár egyfajta mintaként vagy tervrajzként is, hogy egy olyan optimális online platform jöjjön létre egy célzott szabályozással, amelynek keretében a diskurzus szükségszerűen jó lesz majd, mivel a keret, azaz az online platform olyan fékeket és ellensúlyokat valósít meg szabályozással (például moderálással), amely segíti a minőségi diskurzus létrejöttét.

És ennek a technikai feltételei már most is megvannak akár. A Stanford University Human-Centered Artificial Intelligence²⁹ intézete nemrégiben fejlesztette a Moderator ChatBot for Civic Discourse³⁰ nevű, mesterséges intelligenciát használó „gépi moderátort”, amely a Stanford’s Center for Deliberative Democracy³¹ és James Fishkin több évtizedes, a deliberatív kezdeményezésekhez kapcsolódó kutatási eredményei alapján képes arra, hogy egy online vitát olyan mederben tartson, amely által az majd megfelel a jó diskurzus követelményeinek.

Akár lehetséges lenne az is, hogy minden egyes online platform, amely lehetővé teszi a (politikai) diskurzust, beépítsen egy ilyen vagy ehhez hasonló „moderátort”, amely folyamatosan figyeli a diskurzust, és a deliberatív megközelítés és a diskurzusetika jó diskurzusról vallott megközelítései alapján folyamatosan moderálja a vitát, a tanácskozást. Mindez persze nem ennyire egyszerű, de a technikai lehetőségek

²⁹ Az intézet honlapja: Stanford University Human-Centered Artificial Intelligence.

³⁰ Katharine Miller: A Moderator ChatBot for Civic Discourse. *Stanford University Human-Centered Artificial Intelligence*, 2020. február 6.

³¹ A Stanford’s Center for Deliberative Democracy honlapja.

adottak, szinte már csak a platformok döntése lenne az, hogy a szabályozás során ilyen irányba indulnak el, avagy sem.

*Összhangban vannak-e a szabályozási lépések
az ideális (online) diskurzussal szemben támasztott elvárásokkal?*

És így érkezünk el a harmadik kérdéshez. Vajon összhangban vannak a tervezett szabályozási lépések azzal, amit a jó (online) diskurzusról tudunk? Azaz: törekednek arra az online platformok, hogy olyan szabályozást valósítsanak meg, amely az online politikai diskurzusokat minőségi szempontból javíthatja?

A válasz – egyelőre legalábbis úgy tűnik – az, hogy nem. A gyakorlatban mindezen nem láthatók célzottan ilyen törekvések a platformok részéről. Na de milyenek a szabályozási törekvések? Érdekes az alábbiakban áttekinteni, hogy a szabályozás skáláján ebben a tekintetben inkább a szólásszabadság vagy a cenzúra látszik megvalósulni? Mindez segít végső választ adni a tanulmány kiindulópontjaként a címben feltett kérdésre is.

A szabályozás kérdései

A szabályozás kérdése, milyensége, azaz hogy milyen kereteket ad az online platform, és milyen – adott esetben – korlátok között zajlik az online diskurzus, már csak azért is lényeges, mert a szakirodalom azt mutatja, hogy ezen online platformok bizonyos adottságai nagymértékben határozzák meg azt, hogy az adott térben kialakuló vita milyen lesz, illetve hogy a demokratikus potenciál szempontjából eléri-e célját. Ráadásul egy egy időben zajló kétirányú folyamatról beszélhetünk, hiszen nemcsak a technológia, illetve a technológiai feltételek alakítják az online platformokon zajló politikai diskurzust, de ez a politikai diskurzus ugyanúgy hatással van arra a környezetre, amelyben végbemegy.³² Részben éppen ezért fontos a politikai diskurzusoknak helyet adó online platformok szabályozása és az, hogy ez a szabályozás milyen lesz, és hogy milyen kereteket ad az online platformokon megvalósuló diskurzusnak.

Továbbá már csak azért is fontos ez a kérdés, mert a szabályozás hiánya járhat pozitív, de természetesen negatív következményekkel is. Ez a bevezetőben is említett két véglet – az ellenőrzés és a korlátozás teljes hiánya, valamint a cenzúra – egyaránt megjelenik az online platformokon. A szabályozatlan, azaz moderálatlan online fórumok, chatsobák vagy egyéb, a diskurzust lehetővé tevő felületek mindenki számára ismerősek lehetnek. Ugyanakkor arra is van példa, hogy egy platform a sza-

³² Scott Wright – John Street: Democracy, Deliberation and Design: the Case of Online Discussion Forum. *New Media & Society*, 9. (2007), 5. 855.

bályozás, a moderálás szélsőséges eszközét, a cenzúrát alkalmazza, ellehetetlenítve ezzel az online politikai diskurzusban részt venni kívánó felhasználó hozzászólási lehetőségét.

És nemcsak az egyszerű, hétköznapi felhasználók azok, akiket adott esetben érinthet mindez: a közelmúltban a legnagyobb közösségimédia-platformok, a Twitter, a Facebook és az Instagram is felfüggesztette, majd határozatlan időre letiltotta a volt amerikai elnök, Donald Trump fiókját – a Twitter ezzel a szankcióval ráadásul még hivatali ideje alatt, 2021 januárjában sújtotta Trumpot –,³³ lehetetlenné téve ezzel azt, hogy belefolyjon az adott platformon zajló politikai diskurzusba. Mindez természetesen akár a „nagyobb jó” érdekében is megtörténhetett, ugyanakkor ilyen irányú, az online platformon megvalósuló politikai diskurzusok kereteit felállító sarokkövek, vagy akár konkrét szabályozási kritériumok nélkül nehezen értelmezhető egy komplex megközelítés részeként.

Elindult viszont a felülvizsgálata annak a 2000-ben elfogadott EU-s irányelvnek (*Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv*),³⁴ amely a közösségimédia-tartalmak európai szabályozásának irányadója. Ez a felülvizsgálat sok egyéb mellett például olyan területeken valósul meg, mint hogy hogyan és ki moderálja a jogsértő tartalmat, hiszen ez sok esetben ellentmondásos lehet. A legnagyobb közösségimédia-platform, a Facebook esetében a platform maga moderál és dönt a megjeleníthető tartalmakról, úgyhogy ilyen és ehhez hasonló esetekben vagy az adatvédelem kapcsán ezek a szabályozási célok egyértelműek, és maga a felülvizsgálat is szükségszerű. De úgy tűnik, hogy a diskurzus kapcsán más tekintetben egyelőre nem cél a szabályozás vagy valamilyen keret felállítása, ez nem is merült fel, holott az általunk külsőnek nevezett fenyegetések mellett a belső, a diskurzus immanens részét képező veszélyek vagy diszkrepanciák is ugyanúgy rontják a diskurzust, és ellehetetleníthetik azt, hogy a tanácskozás a demokratikus potenciál szempontjából elérje a célját, és azt, hogy az online platformok a demokratikus társadalmi nyilvánosság terepévé váljanak.

Konklúzió – Szólásszabadság vagy cenzúra?

Mindezek után érdemes választ adni a címben feltett kérdésre is. Jelen tanulmány konklúzióját ennek kapcsán talán úgy lehetne megfogalmazni, hogy sem a teljes szólásszabadság, a bármilyen moderáció nélküli vita, sem pedig a beszélgetés áramlását túlságosan is keretek közé szorító és limitáló, szigorú cenzúra nem lehet

³³ *Permanent Suspension of @realDonaldTrump*. Twitter-közlemény Donald Trump felhasználói fiókjának zárolásáról. 2021. január 8.

³⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól (*Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv*). L 178/1 (2000. július 17.).

előnyös akkor, ha a cél az, hogy az online platformok a demokratikus nyilvánosság terepévé váljanak. Egy átgondolt szabályozás szolgálhatja a nagyobb jó elérését, azaz azt, hogy az online platformokon megvalósuló diskurzus a demokratikus potenciál szempontjából elérje a célját. A szabályozásnak pedig egyebek mellett a minőségi diskurzus megvalósulását is ugyanúgy kellene szolgálnia, mint más, hasonlóan neuralgikus területek, például az adatvédelem kérdésének rendezését.

Talán a későbbi szabályozási törekvésekben már az erre vonatkozó szándék is megjelenik. Ugyanis, ha kívánni lehetne ezzel kapcsolatban, akkor mindenképpen az lenne lényeges, hogy a platformok elgondolkodjanak egy olyan szabályozási keret kialakításán, amely figyelembe veszi azt, hogy hogyan tud benne a jó, a minőségi diskurzus megvalósulni – hiszen erre mind az elméleti, mind a módszertani háttér rendelkezésre áll, és a gyakorlati megvalósítás is lehetséges. Ugyanis a moderálás vagy a tartalom ellenőrzése hosszú távon emberek nélkül, csak a mesterséges intelligencia által lehetséges, illetve lehetséges lesz a jövőben, tekintve az online platformok felhasználóinak számát és az általuk gyártott tartalmak mennyiségét; és egy ilyen, a mesterséges intelligencia alkalmazásával járó megoldás a jogsértő tartalmak jelzése mellett a diskurzus minőségének kívánalmait, illetve azok érvényesülését is tudná monitorozni. De ez utóbbi az, amelynek megvalósítására, úgy tűnik, még nincs meg a szándék, pedig fontos lenne, hosszú távon legalábbis mindenképpen.

Freedom of Speech or Censorship for the Greater Good? – Feasible Frameworks and Limitations of Political Discourse in Social Media

Abstract

The present study examines what type of regulation would be needed for discussion on online platforms to achieve its goal in terms of democratic potential, and thus these platforms could become a field of democratic social publicity.

Felhasznált irodalom

- Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól (Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv). L 178/1 (2000. július 17.).
Online: <https://bit.ly/3aR0pDj>
- Barker, Derek W. M. – Noëlle McAfee – David W. McIvor (szerk.): *Democratizing Deliberation: A Political Theory Anthology*. Dayton (OH), Kettering Foundation Press, 2012.
- Bene Márton: Virális politika – Állampolgári reaktivitás a képviselőjelöltek Facebook-oldalain. *Politikatudományi Szemle*, 25. (2016), 2. 84–110.
- Cohen, Joshua: Deliberation and Democratic Legitimacy. In Alan Hamlin – Philip Pettit (szerk.): *The Good Polity: Normative Analysis of the State*. New York, Blackwell, 1989. 17–34.
- Della Porta, Donatella: Szociális fórumok és demokrácia a globális igazságossági mozgalomban. *Fordulat*, 12. (2010), 4. 9–42.
- Fishkin, James S.: *When the People speak*. Oxford, Oxford University Press, 2009.

- Miller, Katharine: A Moderator ChatBot for Civic Discourse. *Stanford University Human-Centered Artificial Intelligence*, 2020. február 6. Online: <http://lnkiy.in/p5F7l>
- Permanent suspension of @realDonaldTrump*. Twitter-közlemény Donald Trump felhasználói fiókjának zárolásáról. 2021. január 8. Online: <http://lnkiy.in/vrXvA>
- Petykó Márton: Az internetes troll mint identitás kialakítása politikai blogok diskurzusaiban. *Magyar Nyelvőr*, 137. (2013), 3. 274–313.
- Schlemmer Éva: Mérhető-e a diskurzus minősége? *Jel-Kép: Kommunikáció, közvélemény, média*, (2018), 3. 95–124. Online: <https://doi.org/10.20520/JEL-KEP.2018.3.95>
- Stanford University Human-Centered Artificial Intelligence. Online: <https://hai.stanford.edu/>
- Stanford's Center for Deliberative Democracy. Online: <https://cdd.stanford.edu/>
- Steiner, Jürg: *The Foundation of Deliberative Democracy. Empirical Research and Normative Implications*. Cambridge, Cambridge University Press, 2012. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139057486>
- Szabó, Gabriella – Zoltán Kmetty – Emese K. Molnár: Politics and Incivility in the Online Comments: What is Beyond the Norm-Violation Approach? *International Journal of Communication*, 15. (2021), 2. 1659–1684.
- Szűcs László Gergely: A diskurzuselv mint a jogállamiság garanciája. Vizsgálódások egy radikális Habermas-kritika kapcsán. *Magyar Filozófiai Szemle*, 55. (2011), 2. 75–96.
- Weber, Max: *A politika mint hivatás*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem – Művelődéskutató Intézet, [1919] 1989.
- Wright, Scott – John Street: Democracy, Deliberation and Design: the Case of Online Discussion Forum. *New Media & Society*, 9. (2007), 5. 849–869. Online: <https://doi.org/10.1177/1461444807081230>

[Vákát oldal]

Nádori Péter

„Hogyan érvényesíti a Facebook a szabályait?” Kutatási adatok és szempontok a Facebook magyar felhasználókat érintő moderációs tevékenységének értelmezéséhez

A tanulmány az „átlagos” magyar felhasználók és a Facebook-moderáció kapcsolatára fókuszál.¹ Empirikus adatok segítségével ahhoz kíván hozzájárulni, hogy a Facebook és a szólásszabadság, a Facebook és a demokrácia viszonyrendszeréről szóló diskurzusok megalapozottabbá, gazdagabbá váljanak. A Nemzeti Közszerológiai Egyetem Információs Társadalom Kutatóintézetének (ITKI) a magyar felnőtt lakosságot reprezentáló mintán először 2019-es adatfelvétellel végzett, majd 2020-ban és 2021-ben megismételt kutatásának adatai segítségével orientáló képet ad arról, milyen meghatározó szerepet tölt be a Facebook a magyar társadalmi nyilvánosságban, és hogy hány felhasználót érintenek a platform moderációs beavatkozásai. A kutatás elsőként mérte fel azt is, hogy a moderációs döntéseket elszenvedő felhasználókban mi marad meg a Facebook kommunikációjából, illetve mi a törlések és letiltások utóélete.

Az ITKI kutatásaiban négy kérdés fókuszált a facebookos tartalommoderációra. A kutatási adatok révén először alapozhatók tudományos módszerekkel előállt ismeretekre a témáról szóló diskurzusok. Kiderült,

- hogy jelentős mennyiségű és minden bizonnyal növekvő számú és arányú magyar felhasználót érintettek a Facebook törlései és kitiltásai,
- hogy egyre csökkenő arányban szólaltak fel a felhasználók a Facebook döntései ellen,
- hogy az érintett felhasználók kisebb, de jelentős része, minden évben legalább egyharmada arról számolt be, hogy a moderációs döntésről nem kapott tájékoztatást,
- hogy hasonló volt azok aránya, akik fellebbeztek a döntés ellen, és választ sem kaptak,
- és hogy szignifikáns összefüggés mutatkozott a platformok, illetve a politikusok manipulációjától való félelem és aközött, hogy az adott felhasználót érintette-e a Facebook moderációja.

¹ Hogyan érvényesíti a Facebook a szabályait? *Meta Transparency Center*.

A tanulmány az adatok bemutatása mellett kitér azok kontextusára is. Összefoglalja, hogy mit jelent a moderáció a tömeges internetes kommunikációban, hogyan írhatók le a különböző moderációs megoldások, és milyen gyakorlatok jellemzik a Facebook tevékenységét ezen a téren.

A tanulmány további releváns kutatások irányait is felsorolja. Újabb nagymintás kutatások adhatnak még differenciáltabb képet a facebookos tartalommoderáció valóságáról, arról, hogy a felhasználók hogyan látják az őket érintő döntéseket, azoknak milyen utóélete, illetve hatása, eredménye van. Az ilyen kutatások adhatnak valós képet arról is, hogy a Facebook átláthatósági vállalásai hogyan érvényesülnek a valóságban.

Bevezetés

Legkésőbb 2016, az úgynevezett Trending News hírfolyamba való szerkesztői beavatkozások napvilágra kerülése, majd Donald J. Trump amerikai elnökké választása óta igaz világszerte, hogy a globális digitális óriásplatformok, különös tekintettel a Facebookra, a leggyakrabban a demokráciára egyértelműen káros szereplőkként kerülnek bemutatásra a közéleti vitákban.² A Facebook kezdőlapján található Trending News – az azóta megszűnt felület az éppen legfontosabb-legnépszerűbb híreket listázta – kezelésének kiszivárgott gyakorlata és a vállalat más moderációs döntései az Egyesült Államokban politikai és médiaszereplők szerint a cég „antikonzervatív” elfogultságát bizonyították.³ Trump győzelméért pedig más politikai és médiaszereplők a Facebook felelőtlenségét és profitéhségét tették felelőssé: szerintük ezek miatt terjeszthetett az elnökjelölt igen hatékonyan olyan kampányanyagokat, amelyeket e kommentátorok szándékosan megtevesztőnek minősítettek.⁴

A magyar közéletben évek óta ugyancsak hangsúlyosan jelen van annak tárgyalása, hogy a Facebook „közösségi oldal” mennyire meghatározó, jellemzően káros szerepre tett szert az emberek közti kapcsolattartásban, az információszerzésben, a felhasználók világképének és döntéseinek alakításában. Ezekben a diskurzusokban – a világ számtalan más országához hasonlóan, és gyakran a máshonnan már ismert gondolatmeneteket visszhangozva – változatos permutációkban vannak jelen politikai, alapjogi, adatvédelmi, fogyasztóvédelmi, versenyjogi, mentálhigi-

² Persze évekkel korábban is írtak és beszéltek már arról – ha nem is az azóta szinte kötelező apokaliptikus indulattal –, hogy milyen következményekkel jár, ha világszerte néhány óriásplatformra gyűlik szinte mindenki, aki a kifejezés szabadságának jogát így vagy úgy gyakorolni akarja. Lásd például Jillian C. York: Policing Content in the Quasi-Public Sphere. *OpenNet Initiative*, 2010. szeptember; Jeffrey Rosen: The Deciders: The Future of Privacy and Free Speech in the Age of Facebook and Google. *Fordham Law Review*, 80. (2012), 4. 1525.

³ Cathy Young: How Facebook, Twitter Silence Conservative Voices Online. *The Hill*, 2016. október 28.

⁴ Lásd például Sarah Perez: Rigged. *TechCrunch*, 2016. november 10.

énés és más alapozású érvek és retorikák.⁵ A kritikák sűrűn irányulnak a Facebook moderációs tevékenységére, vagyis azokra az aktivitásokra, amelyekkel a platform a felhasználók által közzétett tartalmakat, illetve magukat a felhasználókat kormányozza, rendszabályozza. A Facebook értelmezése szerint ezekkel az aktivitásokkal kívánja érvényesíteni a platform saját, a felhasználók által közzétett tartalmakra vonatkozó, elsősorban a felhasználók érdekeit szolgáló szabályait, a különböző jogszabályokat, valamint egyéb, transzparens vállalásait. A platform bizonyos kritikái szerint mindez csak porhintés, a moderációs tevékenységek, de minimum azok egy része a Facebook leplezett üzleti és/vagy ideológiai-politikai céljainak tervezett szolgálatában áll.⁶

A hivatásos közéleti szereplők, politikai vagy egyéb „influenszerek” Facebook-ügyi panaszai Magyarországon is gyakran megtalálják útjukat a nyilvánossághoz, amikor úgy érzik, a platform jogtalanul korlátozta üzeneteik célba juttatását.⁷ Arról, hogy az „átlag”, „civil” felhasználók (és ideérték ezúttal mindenkit, akinek a tevékenységét egyébként nem kíséri a média figyelme) kifejezési szabadsága hogyan érvényesül vagy éppen sérül a platformon, viszonylag ritkábban van szó. Pedig egy másik óriásplatform, a Google szolgáltatásának segítségével hamar kideríthető, hogy bőven lehetnek magyar facebookosok, akiket érintettek vagy érintenek a Facebook moderációs döntései. Az elmúlt években legalább két alkalommal volt példa arra, hogy a Facebook valamilyen okból nagy mennyiségű magyar felhasználót egy hullámban tiltott ki a szolgáltatásból.⁸ Jó néhány olyan oldal található a magyar interneten, ahol erre vonatkozó tapasztalataikat osztják meg a kitiltottak.⁹ Olyan is van számos, ahol a Facebook-profil visszaszerzésére vonatkozó tanácsok találhatók.¹⁰

Ez a tanulmány erre a kérdéskörre, az „átlagos” magyar felhasználók és a Facebook-moderáció kapcsolatára fókuszál. Empirikus adatok segítségével ahhoz kíván hozzájárulni, hogy a Facebook és a szólásszabadság, a Facebook és a demokrácia viszonyrendszeréről szóló diskurzusok megalapozottabbá, gazdagabbá váljanak. (Ilyen adatok jellemzően nemzetközi kontextusban is csak ritkán és korlátozottan

⁵ Lásd például Borsodi Attila: Harcra készülnek a Facebookkal. *Magyar Nemzet*, 2021. november 19.; Erdélyi Péter: A Facebook lesz a nyugati típusú demokrácia vége, ha nem szabályozzuk gyorsan. *444*, 2019. szeptember 23.

⁶ A Facebook szolgáltatás mellett az Instagramot és a WhatsAppot is birtokló és működtető céget korábban ugyancsak Facebooknak hívták. A Facebook, Inc. 2021. október 28-ától Meta néven működik – és 2022 februárjára a címbeli idézetben is a Meta váltotta a Facebookot –, de az egyszerűség kedvéért a tanulmányban a vállalatot is Facebooknak nevezem.

⁷ Lásd például Demeter Szilárd: Miért kellene szabályozni a Facebookot. *Origo*, 2020. augusztus 9.; Szily László: Egy hétre letiltotta a Facebook a kettősmércés Jámbor Andrást. *444*, 2017. július 6.

⁸ Dömös Zsuzsanna: Megszólalt a Facebook a tiltott magyarokkal kapcsolatban. *24.hu*, 2019. június 22.; Dömös Zsuzsanna: A Facebook megint elkezdett fiókokat tiltani a semmiből. *24.hu*, 2020. augusztus 24.

⁹ Például Miért tiltott le a facebook, ha nem csináltam semmit? *Gyakorikérdések.hu*.

¹⁰ Például Bátky Zoltán: Itt próbálkozz, ha téged is tiltott a Facebook. *PC World*, 2019. június 19.

állnak rendelkezésre.¹¹⁾ A Nemzeti Közszerológati Egyetem Információs Társadalom Kutatóintézetének a magyar felnőtt lakosságot reprezentáló mintán először 2019-es adatfelvétellel végzett, majd 2020-ban és 2021-ben megismételt, az információs társadalom hazai állapotát és változásait felmérő kutatása olyan eredményekkel is szolgált, amelyek orientáló képet adnak arról, milyen szerepet tölt be a Facebook a magyar társadalmi nyilvánosságban, és hogy hány felhasználót érintenek a platform moderációs beavatkozásai. A kutatás elsőként mérte fel azt is, hogy a moderációs döntéseket elszenvedő felhasználókban mi marad meg a Facebook kommunikációjából, illetve mi a törlések és letiltások utóélete.¹²⁾

A tanulmány

- első része rövid történeti és elméleti kitekintéssel arról szól, hogy a Facebook kontextusában mit jelent a moderáció;
- a második rész – az ITKI kutatási adatait is felhasználva – alátámasztja, miért lehet lényeges a szólásszabadság, a demokrácia szempontjából az, hogy kiket érint, és hogyan működik a Facebook moderációs tevékenysége;
- a harmadik rész bemutatja az ITKI kutatásaiban a Facebook magyar felhasználókat érintő moderációs tevékenységéről keletkezett adatokat;
- a negyedik rész pedig felvázolja további, e témáról szóló empirikus kutatások lehetséges irányait.

Moderáció a Facebook-korszak előtt és a Facebookon

Moderáció az interneten

A terület egyik kiemelkedő kutatója így definiálja a moderáció fogalmát:

„A tartalom moderációja az internetes oldalakon, a közösségi médiában és más online felületeken megjelenő, a felhasználók által előállított tartalmak ellenőrzésének szervezett gyakorlata, melynek célja annak megállapítása, hogy a tartalom elfogadható-e az adott webhely,

¹¹⁾ Nicolas P. Suzor et al.: What Do We Mean When We Talk About Transparency? Toward Meaningful Transparency in Commercial Content Moderation. *International Journal of Communication*, 13. (2019). 1526–1543.

¹²⁾ Az ITKI kutatásaiban a MASMI European Market Research Network magyar tagja, a MASMI Hungary végezte a telefonos adatfelvételt (a minta 2019-ben 1003, 2020-ban és 2021-ben 1004 fős volt). A kutatással nyert adatok kor, nem, iskolai végzettség, településtípus és régiók szerint is reprezentatívak a teljes felnőtt magyar lakosságra. A kutatások vezetője Rab Árpád, az ITKI tudományos főmunkatársa és Török Bernát, az ITKI igazgatója volt; e tanulmány szerzője projektelnácsadóként vett részt a munkában. Rab Árpádot megkülönböztetett köszönet illeti a tanulmányhoz nyújtott segítségéért.

földrajzi hely vagy joghatóság számára. A folyamat eredményeként a platform vagy webhely megbízásából eljáró moderátor eltávolíthatja a felhasználói tartalmat.”¹³

Ebben a tanulmányban kifejezetten beleérttem a moderáció fogalmába azokat a gyakorlatokat is, amelyek a felhasználók fegyelmezése céljával és/vagy a kihágásokat megtorlandó részben vagy egészben, időlegesen vagy véglegesen megfosztják a felhasználókat az adott webhelyen, platformon egyébként rendelkezésükre álló kommunikációs lehetőségektől. Ilyen eszköz lehet a regisztrált felhasználói fiókhoz tartozó jogosultságok korlátozása (például a felhasználó nem tehet közzé tartalmat, de olvashatja a mások által megjelenítetteket), teljes megvonása, végső esetben a felhasználói fiók megszüntetése. De ilyen eszköz a felhasználó által közzétett tartalom más felhasználók általi elérhetőségének törlés nélküli korlátozása is.

A moderáció gyakorlatilag egyidős a számítógépes hálózati kommunikációval, legalábbis annak azon formáival, amelyekben a kommunikáció címzettje nem egy vagy több, az üzenet küldője által az adott üzenethez specifikusan kiválasztott címzett, hanem potenciális befogadók valamilyen más módon definiált köre (ez lehet egy levelezőlista feliratkozóinak zárt listája, de más esetben ugyanígy bárki, aki a hálózathoz hozzáfér).¹⁴ A múlt század végén, az akkoriban az irodalomban *CMC-nek* (*computer-mediated communication*, számítógép-közvetítésű kommunikáció) nevezett hálózati információáramlás hőskorát jellemző levelezőlisták, a UseNet-hírcsoportok és a hálózati hirdetőtáblák, az úgynevezett *bulletin board systemek* mai szemmel intimnek tűnő világában sok tekintetben hasonló kihívásokkal néztek szembe a *sysopok* és *adminok*, vagyis a rendszerek működtetői, mint a mai óriásplatformok.¹⁵ Egy 1995-ben megjelent amerikai kézikönyv így írta le a helyzetet és a felhasználók hozzáállását:

„Mi történik, amikor egyesek elfogadhatatlan módon kezdenek viselkedni egy hírcsoportban vagy levelezőlistán? Az egyértelműen kötekedő vagy obszcén viselkedés hamar tönkreteszi a legjobb hírcsoportot is. A jelenség felbukkanása nyomán jelent meg a hírcsoportokban (és a levelezőlistákon) a moderáció gyakorlata. A moderált csoportokban (vagy listákon) minden levél (vagy poszt) először egy meghatározott személyhez érkezik. Ő a moderátor, aki ellenőrzi az üzenetet, és ha elfogadható, továbbküldi a csoportba. Vannak újonnan érkező UseNet-felhasználók, akiket megráz a moderált csoportok léte, mert úgy gondolják, hogy egyfajta cenzúrával van dolguk. [...] Más új felhasználók számára éppen az a felháborító, hogy vannak moderálatlan csoportok, és az az elvárásuk, hogy a sysop vagy más autoritás távolítsa el minden sértő, obszcén vagy a témához egyáltalán nem kötődő tartalmat.”¹⁶

¹³ Sarah T. Roberts: Content Moderation. In Laurie A. Schintler – Connie L. McNeely (szerk.): *Encyclopedia of Big Data*. Springer International Publishing, 2022. 211.

¹⁴ Figyelemre méltó, hogy a Facebook egy ideje lehetővé teszi, hogy felhasználói minden egyes posztjuk közönségét külön definiálják ismerőseik közül, így bizonyos értelemben az e lehetőséget kihasználó facebookozók posztjai kívül esnek a fent körülírt halmazon. További vizsgálódás tárgya lehet, hogy a Facebook moderációs aktivitása más jellemzőket mutat-e a nyilvános, illetve a zárt listákhoz eljuttatott posztok esetében.

¹⁵ E szolgáltatások mibenlétéről lásd például az egykorú kézikönyvet: Bakonyi Géza – Drótos László – Kokas Károly: *Navigáció a hálózaton*. Budapest, Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program, 1994. 12.3.

¹⁶ Noel Estabrook et al.: *Using UseNet Newsgroups*. Indianapolis, Que, 1995. 14.

Ahogy a fenti könyvrészlet is utal rá, nemcsak a moderáció egyidős a hálózati kommunikációval, hanem a moderáció létjogosultságának vitatott volta is. A magyar internetes nyilvánosságban az ezredforduló körül meghatározó Index Fórumon annak fénykorában, 2001-ben indított úgynevezett topikot (fórumtémát) „Jogtalan a moderálás!” címmel a Szeppent néven fórumozó felhasználó. Szeppent úgy vélte, hogy „a szabadságjogok sárba tiprása felnőtt emberek társalgásainak minden nemű ellenőrzése, rendszabályozása, tartalmi módosítása”.¹⁷ A Lapras nevű fórumozó még a topiknyitás napján azzal vágott vissza, hogy az „internet szabad. Az egyes tartalomszolgáltató viszont meghatározhatja mit enged az általa üzemeltetett helyen és mit nem. Ha nem tetszik elmehetsz.”¹⁸ A privát szereplők által működtetett, de a szólásszabadság jogának gyakorlását lehetővé tevő internetes szolgáltatások körüli viták sokszor azóta is ezek körül az álláspontok körül forognak.¹⁹

Ha belenézünk a néhány évvel későbbi, ugyanezen a felületen futott „Az Index moderátorai igazságtalanok” című, szűrőpróbaszerűen kiválasztott topikba, azt látjuk, hogy a moderáció konkrét gyakorlatát kritizáló hozzászólások is szépen megelőlegezték a platformok mai világából ismerős nézeteket és nézeteltéréseket. Felmerült, hogy a moderátorok elfogultak, hogy világnézeti-politikai szándékok vezérlik őket, ugyanígy az is, hogy sokkal aktívabban kellene fellépniük bizonyos stílusú és tartalmú hozzászólások ellen. Megjelent olyan álláspont is, amely szerint a moderátorok önkényesen, illetve következtelenül dolgoznak, mások védelmükbe vették őket, és arra hívták fel a figyelmet, hogy a hatalmas mennyiségű hozzászólás mindegyikét képtelenek egyenként ellenőrizni. Olyan felhasználó is volt, aki úgy vélte, a moderátorok döntéseit a felületet működtető Index portál üzleti érdekei motiválják.²⁰

Az internetes tartalommoderáció működése, formái, gyakorlatai természetesen sokat változtak, rétegződtek már a *bulletin board systemek* és az Index Fórum fénykora között is. Míg az előbbieket esetében a moderátorok a leggyakrabban a felületet informatikai tekintetben is gondozó rendszergazdák, az utóbbiban a mindenféle díjazás nélkül dolgozó, önkéntes moderátorok voltak meghatározók. (Ahogyan abban az időszakban az élenjáró amerikai interneten is.²¹)

Ha egy adott szolgáltató tartalommoderációs tevékenységét ma a maga összefüggésében kívánjuk feltárni, olyan jellemzőket kell vizsgálnunk, mint hogy

- professzionális moderátorok végzik-e a tevékenységet, vagyis kapnak-e ellenszolgáltatást a munkájukért, illetve a moderálás-e a fő tevékenységük;

¹⁷ Szeppent: Jogtalan a moderálás! *Index Fórum*, 2001. június 17.

¹⁸ Lapras: Jogtalan a moderálás! *Index Fórum*, 2001. június 17.

¹⁹ Lásd például Marco Bassini: Fundamental Rights and Private Enforcement in the Digital Age. *European Law Journal*, 25. (2019), 2. 182–197.

²⁰ Az Index moderátorai igazságtalanok. *Index Fórum*, 2007. augusztus 18.

²¹ Hector Postigo: America Online Volunteers: Lessons from an Early Co-Production Community. *International Journal of Cultural Studies*, 12. (2009), 5. 451–469.

- a professzionális moderátorok a szolgáltatást működtető entitás alkalmazottai-e, vagy más módon kapcsolódnak hozzá;²²
- a moderáció a tartalmak megjelenése előtt vagy az után zajlik-e (elő- vagy utómoderáció);
- a moderáció minden, az adott felületen megjelenésre szánt felhasználói tartalmat érint-e, vagy csak egy – valamilyen szempont szerint kiválasztott/kiválasztódó – részüket;
- szerepet kapnak-e a moderációban automatizált, gépi rendszerek;²³
- ha igen, hoznak-e „önálló döntéseket” (vannak-e emberi akció, jóváhagyás nélkül megvalósuló moderációs beavatkozások);²⁴
- van-e írásba foglalt, nyilvános (vagy a releváns felhasználók számára nyilvános) szabályrendszer, amely leírja, hogy milyen tartalmak nem jelenhetnek meg az adott felületen;
- hogyan, és mennyire átláthatóan készülnek és alakulnak a szabályok, szabályzatok;
- az adott szolgáltatás saját szabályain és a jogszabályokon kívül érvényesek-e további szabályok, szabályzatok a felhasználói tartalmakra, azok kezelésére és a kezelés átláthatóságának biztosítására;
- használnak-e a moderátorok valamilyen központi útmutatót, segédletet döntéseik támogatására;
- ha igen, ez nyilvános-e, illetve a releváns felhasználók számára megismerhető-e;
- ha igen, alakításába beleszólhatnak-e a közösség tagjai, és ha igen, milyen módon és mértékben;
- mi a moderáció eszközrendszere, milyen szankciókban nyilvánulhat meg a moderáció (tartalom törlése, felhasználó korlátozása, hibapontrendszer, tartalom figyelmeztető címkével való megjelenítése stb.);
- az adott hálózati kommunikációs felület fenntartója számára mi(k) a moderációs tevékenység meghatározó célja(i) (például felhasználói élmény/biztonságérzet javítása; jogi kitettség minimalizálása; kedvező márkapercepció fenntartása stb.);

²² A kérdés jelentőségéről és összetettségéről lásd Paul M. Barrett: *Who Moderates the Social Media Giants? A Call to End Outsourcing*. New York, Stern Center for Business and Human Rights, 2020; Sarah T. Roberts: *Behind the Screen: Content Moderation in the Shadows of Social Media*. New Haven – London, Yale University Press, 2019.

²³ Robert Gorwa – Reuben Binns – Christian Katzenbach: Algorithmic Content Moderation: Technical and Political Challenges in the Automation of Platform Governance. *Big Data & Society*, 7. (2020), 1. 1–15.

²⁴ Tarleton Gillespie: Content Moderation, AI, and the Question of Scale. *Big Data & Society*, 7. (2020), 2. 1–5.

- milyen mértékben és módon támaszkodik a moderáció a szolgáltatás felhasználóira (kifogásolt tartalmak jelentése, kategorizálása, tartalmak priorizálása);
- milyen mértékben és módon támaszkodik a moderáció a szolgáltatótól független entitásokra (szakértők, *stakeholderek*);
- a moderációs döntésekről kapnak-e külön tájékoztatást az érintettek; ha igen, az mennyire részletes, szerepel-e benne indoklás; a moderációs döntések ellen felszólalhatnak-e az érintettek; ha igen, hogyan kommunikálja a szolgáltató a lehetőséget;
- ha igen, van-e erre kidolgozott, transzparens „tisztességes eljárás”;
- az eljárásrendben szerepet kap-e a szolgáltatótól független entitás; ha igen, milyen ponton és milyen hatáskörrel;
- a szolgáltató valamilyen rendszerességgel nyilvánosan beszámol-e moderációs tevékenységéről, és ha igen, hogyan.

Moderáció a Facebookon

Az óriásplatformok korát az internetes szólásszabadság, közelebbről a felhasználói tartalmak moderációja kontextusában nem a konfliktusok alapvető mintázata különbözteti meg a hálózati kommunikáció korábbi időszakaitól, hanem a nagyságrendjük és az ebből következő – vélt vagy valós – társadalmi jelentőségük.²⁵ Ahogyan Jillian C. York már 2010-ben megfogalmazta: „Szabályozatlan, központ nélküli internet helyett központosított platformok működnek társadalmi nyilvánosságként: kvázi társadalmi nyilvánosságként. Ez a kvázi társadalmi nyilvánosság állami és magán-tartalomszabályozásoknak alávetve működik, amelyek több joghatóságon és különféle társadalomerkölcsi normákon ívelnek át.”²⁶ Egyes internetes fórumok egyes felhasználói számára a 2000-es évek első felében is élet-halál kérdése lehetett, hogy az adott fórum moderátora elsüllyeszti-e egy-egy hozzászólásukat, esetleg törli-e a *nickjüket*. Az internetezők száma azonban magyar viszonylatban a töredéke volt a mainak, egy-egy fórum felhasználóinak száma pedig a töredék töredéke. (Miközben a 2010-ben York által még lényeges tényezőként említett úgynevezett blogok jelentősége a társadalmi nyilvánosságban rövid felívelés után mára teljesen elsikkadt – illetve a blogok korábbi funkcióinak nagy részét is átvette a Facebook.) Az, hogy a Facebook mai valósága valóban felfogható kvázi társadalmi nyilvánosságként, az egyén, a demokrácia, az állam és a további jó- és rosszhiszemű aktorok számára is felértékeli az egyes moderációs döntések jelentőségét, ahogyan a mo-

²⁵ Ha kicsit távolabbra tekintünk a médiatörténetben, az is elég tisztán ki fog rajzolódni, hogy az alkotmányos-piaci társadalmakban a tömegeket elérő kommunikáció mindenkor kapuőreit voltaképpen a kezdetek óta hasonló mintázatú kritikák érik.

²⁶ Jillian C. York: Policing Content in the Quasi-Public Sphere. *Opennet.net*, 2010.

deráció általános kereteit, működését, illetve befolyásolhatóságát is.²⁷ Továbbra is – legalább részben – helytálló a Facebookra nézve az, amit Koltay a platformok kontextusában így fogalmazott meg:

„A magánszabályozás egyik fő problémája [...] az állami szabályozáshoz képest részben szigorúbb, részben megengedőbb, egyúttal ennek következtében kiszámíthatatlan tartalomszabályozás. A másik fő gond a döntéshozatalra vonatkozó megfelelő eljárás hiánya, ami jobbra nélkülözi a jogi eljárásokban érvényesülő alkotmányos garanciákat, például az érintett felhasználó megfelelő értesítését, a fellebbezési lehetőséget, a nyilvános eljárást, a megismerhető döntéshozót, az írásba foglalt és megismerhető döntést stb.”²⁸

Az előző alfejezetben sorolt szempontokat a Facebook lassan két évtizedes történetére vetítve ugyanakkor a platform tartalommoderációs és azzal összefüggő struktúráira és aktivitásaira nézve kirajzolódik, hogy azok

- korábban szinte teljesen titokban zajlottak (persze nem a végeredményt, hanem az ahhoz vezető folyamatokat illetően), míg ma sok minden nyilvános, illetve ismert belőlük; a platform negyedévente közzéteszi a tartalommoderációs tevékenységét összegző jelentést is;²⁹
- míg a platform kezdeti időszakában csak az általános szerződési feltételek róttak a tartalmaikra vonatkozó köteleket a felhasználókra, később megjelentek és fejlődtek a kifejezetten erről szóló úgynevezett Közösségi alapelvek (*Community Standards*),
- a moderátorok munkájára vonatkozó egyes szabályzatok, segédletek köre – illetve legalábbis ezek egy része – a korábbi gyakorlattal szemben ma nyilvánosan megismerhető, a szankciórendszer ugyancsak nyilvános; a szabályzatokat sok esetben gyakorlatias magyarázatok is kísérik, egyértelmű a törekvés arra, hogy ezek közérthetők, hasznosak legyenek;³⁰
- a platform egyre szélesebb körben és nagyobb mértékben alkalmaz automatizált rendszereket a moderátori döntések előkészítésére, támogatására, bizonyos típusú tartalmak esetén meghozatalára;
- egyre nagyobb szerepet kapnak a moderáció kereteinek, gyakorlatainak és az ezekre vonatkozó információszolgáltatás milyenségének kialakításában, esetleg ellenőrzésében külső szereplők, legyenek azok nemzetközi

²⁷ Azt ugyanakkor szem előtt kell tartani, hogy a Facebook korántsem egyenlő a nyilvánossággal. A nagy nézettségű televíziók jelentősége továbbra is óriási, ahogyan különböző társadalmi szegmensekben, közegekben számtalan más csatorna is fontos szerepet játszhat. A Facebook azért unikális, mert nemcsak az elérés, hanem a célzás és – ezzel összefüggésben – a manipuláció maximumának ígérhet láthatják benne az ilyesmi iránt érdeklődők.

²⁸ Koltay András: *Az új média és a szólásszabadság. A nyilvánosság alkotmányos alapjainak újragondolása*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 5.4.1.

²⁹ Community Standards Enforcement Report. *Meta Transparency Center*.

³⁰ Monika Bickert: Publishing Our Internal Enforcement Guidelines and Expanding Our Appeals Process. *About Facebook (blog)*, 2018. április 24.

szervezetek, az Európai Unió, nemzeti kormányok, társadalmi csoportok képviselői/megjelenítői, vagy a Facebook által felkért tényellenőrök (miközben általában a felhasználók részvételére a szabályok kialakításában nincsen törekvés);³¹

- fokozatosan létrejött egy kvázi jogi jellegű, egyre definiáltabb és differenciáltabb eljárásrend, amelyben a felhasználók fellebbezhetnek a kifogásolt moderációs döntések ellen; „harmadfokú fórumként” létrejött a Facebooktól szervezetileg független Ellenőrző Bizottság, amelynek döntései a platformra is kötelezők (de amely a hozzá érkező ügyek közül szabadon válogat, gyakorlati „jogorvoslatot” csak kevesek számára jelent, a döntések jelentősége inkább precedensértékükben van).

A változások önmagukban természetesen semmit nem mondanak a Facebook indítékairól és szándékairól, kezdeményezéseinek „őszinte” (bármit is jelentsen ez a világ egyik legnagyobb vállalatának kontextusában) vagy „álságos” voltáról, illetve arról, hogy a platform szűkös vagy bőséges erőforrásokat fordít-e a tartalommoderálásra, vagy hogy hogyan bánt magukkal a moderátorokkal.³² Arról sem, hogy a platform adekvát módon közelíti-e meg, sőt, egyáltalán helyesen ismeri-e fel a problémákat, vagy hogy a definiált folyamatok és mindennapi gyakorlatok megfelelően működnek-e, illetve mi tekinthető jogi és más értelemben megfelelőnek. E tanulmánynak nem is célja, hogy ilyen és más hasonló dimenziókban normatív állításokat tegyen.³³ Azt azonban feltétlenül érdemes szem előtt tartani, hogy amikor a Facebook moderációs tevékenységéről beszélünk, akkor korántsem valamilyen statikus dologról van szó: az idesorolható politikák és gyakorlatok folyamatosan, gyakran igen dinamikusán változnak az időben, miközben természetesen ugyancsak érdemben eltérők lehetnek a különböző nyelvi és/vagy joghatósági közegekben érvényes megoldások és az átélt felhasználói tapasztalatok. (A külső környezet, ideértve a jogi kereteket, ugyancsak meglehetősen dinamikusán változik.³⁴) Az óriásplatformok moderációs

³¹ Adi Robertson: Mark Zuckerberg Wants to Democratize Facebook – Here’s What Happened When he Tried. *The Verge*, 2018. április 5.

³² Casey Newton: The Trauma Floor: The Secret Lives of Facebook Moderators in America. *The Verge*, 2019. február 25.

³³ A közösségi média és a jog találkozásának dilemmáiról lásd összefoglalóan Zódi Zsolt: *Platformok, robotok és a jog*. Budapest, Gondolat, 2018. 113–131.

³⁴ Lásd Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK iránylevél módosításáról*. (DSA) COM(2020)825 végleges (2020. december 15.); A jogi környezetről lásd még Lábod Péter: Szerzői jogi „user-szabadságok” a globális tartalommegosztó platformokon. *In Medias Res*, 10. (2021), 1. 102–127.; Pünköszt András: Versenyjogi megfontolások a technológiai óriások szabályozásával kapcsolatban – Az egyesült államokbeli és európai megoldási kísérletek összehasonlító elemzése. *In Medias Res*, 10. (2021), 2. 251–72.

tevékenysége nagyságrendjét, technológiai meghatározottságait és vélt vagy valós jelentőségét illetően mindenesetre fényévekre van a saját kezdeteitől is.³⁵

A platformok és a szólásszabadság, közelebbről a tömeges moderáció összefüggéseivel foglalkozó aktivisták, szakértők és szervezetek által 2018-ban összeállított úgynevezett Santa Clara Alapelvek a moderáció átláthatóságának és számonkérhetőségének legfontosabbként felfogott követelményeit foglalják össze.³⁶ Az alapelvek három területen sorolják fel azokat a minimumkövetelményeket, amelyek teljesülése esetén az adott platform moderációs működése átláthatónak és számonkérhetőnek tekinthető: számok (a moderációról közzétett adatok, statisztikák), értesítés (az érintett felhasználók tájékoztatása), fellebbezés (a döntések elleni felszólamlás lehetősége és folyamata). A Facebook az elmúlt időszakban mindhárom területen az átláthatóbb működés irányába tett lépéseket – az ITKI itt feldolgozott kutatásának jelentősége az, hogy az egyedi felhasználók szintjén vizsgálja, hogy ezek a lépések a valóságban milyen mértékben és milyen mintázatokkal érvényesülnek.

A Facebook egy 2021. októberi sajtónyilatkozat szerint 15 ezer moderátort dolgoztat – szándékosan nem úgy fogalmazok, hogy „alkalmaz”, mivel a kritikák sorával illetett gyakorlat szerint nagy többségük nem a cég alkalmazottja, a feladatot *outsource*-olja a platform.³⁷ Egy amerikai aktivista egy amerikai újságíró által továbbfejlesztett aforizmáját még tovább fejlesztve: ez a felhasználók számát figyelembe véve olyan, mintha egész Magyarországon hat-hét rendőrnek kellene üldözni és megelőzni mindennemű bűnt.³⁸ Az is igaz persze, hogy ennek a hét zsarunak a munkáját a világ legerősebb és legfejlettebb – bár gyakran hibázó – harci robotjai segítik, ami azért árnyalja a képet.³⁹ A Facebook mai tartalommoderációs tevékenységének túlnyomó részét automatizált, részben gépi tanuláson alapuló, mesterséges intelligenciát alkalmazó rendszerek végzik:

„A Facebookon és az Instagramon mindennap több millió szabálysértő bejegyzést és fiókot távolítunk el. Ennek legnagyobb része automatikusan történik, ahogy a technológiánk a színfalak mögött dolgozik a szabálysértő tartalmak eltávolításán – gyakran még mielőtt bárki láthatná őket.”⁴⁰

³⁵ Jeffrey Rosen: Google’s Gatekeepers. *The New York Times*, 2008. november 28.

³⁶ Santa Clara Principles 1.0. *The Santa Clara Principles*, 2018. 2021-ben tették közzé a további szempontokat felvonultató Santa Clara Principles 2.0-t.

³⁷ Tom Simonite: Facebook Is Everywhere; Its Moderation Is Nowhere Close. *Wired*, 2021. október 25.

³⁸ Lance Ulanoff: Facebook Is Too Big to Moderate. *OneZero (blog)*, 2021. május 12.

³⁹ Sorbán Kinga: Az online platformok által alkalmazott mesterségesintelligencia-alapú tartalomszűrés szabályozási kérdései. In Török Bernát – Zöldi Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai. Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 303–324.

⁴⁰ Hogyan észleli a technológia a szabálysértéseket? *Meta Transparency Center*, 2022. január 19.

A Facebook vezérigazgatója, Mark Zuckerberg az Egyesült Államok kongresszusa által tartott meghallgatáson 2021-ben azt mondta, hogy a platformon a gyűlölet-beszéd miatt eltávolított tartalmak 95%-át, a törölt terrorista tartalmak 98-99%-át a mesterséges intelligencia moderálta.⁴¹ Egyes rendszerek feladata éppen az, hogy eldöntse, mely tartalmakról kell humán moderátornak döntést hozni; más rendszerek ezt a döntéshozatalt hivatottak támogatni – vagy éppen azt, hogy a moderátorok meg tudják őrizni az ép elméjüket. („Az ellenőrzéshez használt eszközbe a jóllétet segítő számos funkciót építettünk. Ezek segítenek ellenőreinknek például a videók némitásának, a képek elhomályosításának, illetve a fekete-fehér megjelenítés lehetőségével.”⁴²)

A mesterséges intelligencia térnyerése az internetes tartalommoderálásban évek óta tartó folyamat.⁴³ Amerikai sajtóértesülés szerint a korábbiakhoz képest is a gépi rendszerek jelentőségének ugrásszerű növekedését hozta magával a koronavírus-járvány. A Facebook biztonsági okokból ódzkodott attól, hogy a humán moderátorok *home office-ből* dolgozzanak, az irodákban viszont nem maradhattak. Az algoritmusokkal ilyen gond nem volt, és azóta „ők a főnökök”.⁴⁴

A Facebook saját, magyar nyelvű megfogalmazása szerint a platform 2016 óta „[t]artalmi szabályainak betartatásához [...] három lépésből álló megközelítést alkalmaz [...]: eltávolítás, csökkentés és tájékoztatás.”⁴⁵

- Eltávolítás: klasszikus tartalommoderációs eszközök, a szabályokat sértő tartalom törlése, illetve a felhasználói fiók korlátozása vagy letiltása.
- Csökkentés: az érintett tartalmakat „eldugja” az algoritmus, kevesebb felhasználó hírfolyamában fognak feltűnni. Értelemszerűen olyan tartalmakkal jár el így a platform, amelyek nem ütköznek a közösségi alapelvekbe, de „problémásak” vagy „más módon alacsony színvonalúak”.
- Tájékoztatás: a közösségi alapelveket nem egyértelműen sértő, de „potenciálisan félrevezető vagy kényes” tartalmakhoz figyelmeztető jelzéseket, illetve az adott tartalmat értelmező, kiigazító más tartalmak ajánlóját rendelheti a Facebook.

⁴¹ Katie Canales: Mark Zuckerberg Said Content Moderation Requires ‘nuances’ That Consider the Intent behind a Post, but Also Highlighted Facebook’s Reliance on AI to Do That Job. *Business Insider*, 2021. március 25.

⁴² Az ellenőrzést végzők segítése a megfelelő döntések meghozatalában. *Meta Transparency Center*, 2022. január 19.

⁴³ Kirsten Gollatz – Felix Beer – Christian Katzenbach: *The Turn to Artificial Intelligence in Governing Communication Online*. Berlin, Alexander von Humboldt Institut für Internet und Gesellschaft, 2018.

⁴⁴ Elizabeth Dwoskin – Nitasha Tiku: Facebook Sent Home Thousands of Human Moderators Due to the Coronavirus. Now the Algorithms Are in Charge. *The Washington Post*, 2020. március 24.

⁴⁵ A moderációs eszközökről és eljárásokról szóló összefoglaló forrás ez az oldal, illetve az innen elérhető aloldalak: Reagálás művelettel. *Meta Transparency Center*, 2022. január 19.

A felhasználói tartalom eltávolítása esetére a Facebook azt vállalja, hogy arról – „általában a hírfolyamban” – tájékoztatja az érintettet, és világos, érthető módon elmagyarázza, mi volt a moderálás oka, és hogyan lehet elkerülni a hasonló normasértést. Az érintett felhasználónak „általában” lehetősége van jelezni, ha nem ért egyet a döntéssel, ha pedig ez sikerül, ugyancsak „általában” kérheti annak felülvizsgálatát (hogy csak általában, arról a Facebook közlése szerint az említett sajtóinformációval konzisztens módon a koronavírus-járvány tehet). Visszajelzést itt csak arra az esetre ígér a platform, ha a felülvizsgálat megváltoztatja a korábbi döntést.

A Facebook vállalja, hogy a fiókok korlátozásáról is küld hasonló tájékoztatást, itt viszont – legalábbis az ismertetőben – nem szerepel a fellebbezés lehetősége. A fiók letiltásáról szóló információ akkor jelenik meg, amikor az érintett felhasználó megpróbál belépni, és vagy lehet felülvizsgálatot kérni, vagy nem (az nem derül ki, hogy ez mitől függ).

A felhasználók normaszegéseit hibapontokkal követi a Facebook. Bár sok a „például” és az „általában” a leírásban, összességében egy darabig jól követhető és átlátható, hogy miért hány hibapont jár, hány hibapontért pedig milyen szankció, például „4 hibapont: 7 napos tartalom-létrehozási korlátozás”. (Remekül illusztrálja, hogy milyen gyorsan változó világ az internetes moderáció világa, és ezeket a változásokat néha még a főszereplőknek is milyen nehéz követni, hogy a hibapontokról szóló egyik, 2022 januárjában frissített oldalról egy 2018-as másikra lehet átlépni további információért – itt viszont az szerepel, hogy a Facebook szándékosan nem árulja el, hogy hány hibapontért milyen szankció jár, nehogy a felhasználók kijátsszák a rendszert.⁴⁶) A súlyosabb kihágások és súlyosabb szankciók esetére több mozgásteret hagy magának a Facebook, nincsenek ilyen egyértelmű vállalások. A hibapontok a felhasználói fiókban megtekinthetők, és egy év után elévülnek.

A kifejezés szabadságának internetes viszonyai szempontjából fontos jelenség a „csökkentés”, a tartalommegjelenítő és -ajánló algoritmusok használata egyfajta moderációra. Bár az eszköz nem teszi elérhetetlenné a moderált tartalmat, nem némítja el a felhasználót, egyáltalán nem mindegy, hogy egy Facebook-bejegyzés ezer vagy százezer felhasználó hírfolyamában jelenik meg.⁴⁷ A *shadowbanning*, vagyis egyes tartalmak elérésének korlátozása anélkül, hogy a tartalom törlésre és a szerző értesítésre kerülne, a transzparencia oldaláról vitatható megoldás.⁴⁸ A Facebook Átláthatósági központjában nem találtam utalást arra, hogy ennek az eszköznek az alkalmazásáról elvileg kap-e, és ha igen, milyen értesítést az érintett. Az ugyanakkor kiderül, hogy a módszert nemcsak kattintásvadász vagy spam jellegű tartalmak esetében alkalmazhatják, hanem akkor is, ha egy felhasználó visszatérően olyan tartalmakat oszt meg, amelyeket a platformmal együttműködő tényellenőrök problémásnak minősítettek.

⁴⁶ Enforcing Our Community Standards. *Meta (blog)*, 2018. augusztus 6.

⁴⁷ Bordács Bálint: Varga Judit rendkívüli ülést hívott össze a Facebook tiltásai miatt. *Origo*, 2021. január 18.

⁴⁸ Suzor (2019): i. m. 1531–1532.

A Facebook jelentősége a nyilvánosságban

Az ITKI reprezentatív mintás kutatásai azt vizsgálták, „milyen jellemzők tárhatók fel a magyar felnőttek körében az információs technológiák – elsősorban kommunikációs célú – használata során”.⁴⁹ A kutatások adatai azt mutatják, hogy a Facebook társadalmi jelentőségére vonatkozó álláspontok nem légből kapottak:

- a platform használata roppant elterjedt a magyar internetezők körében;
- a Facebook-felhasználók nagy többsége számára hírforrásként is szolgál a platform.

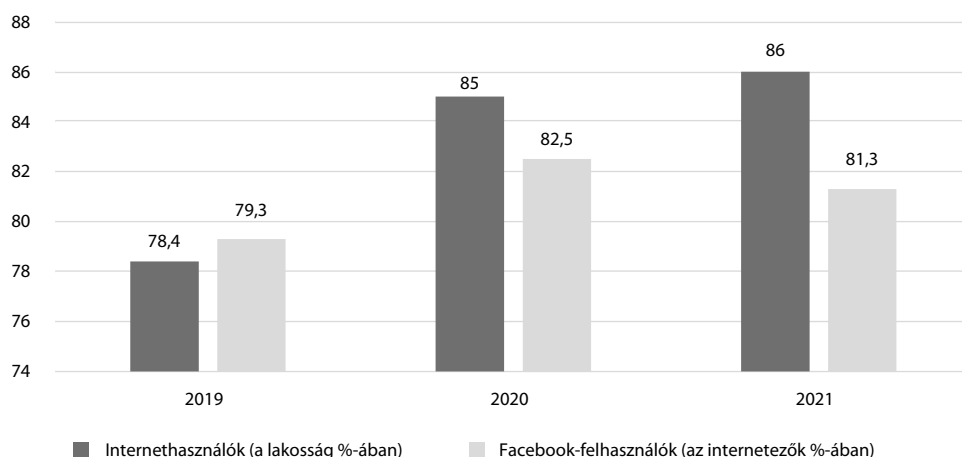
Itt érdemes megjegyezni: azt ugyanakkor semmi nem támasztja alá, hogy a Facebook lenne a társadalmi nyilvánosság alakításának egyetlen, vagy akár legfontosabb felülete Magyarországon. A platform alapjellemei, így az, hogy a felhasználók aktívan részt vehetnek a kommunikációban, illetve hogy a fizetett üzenetek igen hatékonyan tetsző módon juttathatók el hozzájuk, egyes esetekben mintha elfeledtetnék, hogy az egyéb típusú médiumok egyelőre nem haltak ki. Mint a lejjebb ismertetett kutatási adatok igazolják, a televízió és a rádió szerepe továbbra is kiemelkedő az információszerzésben.

Internet- és Facebook-penetráció

A kutatás eredményei szerint a magyar felnőtt lakosság körében 2019-ben 78% lett azoknak az aránya, akik – függetlenül attól, hogy hol fértek hozzá (otthon, munkahelyen, internetkávézóban stb.) – internethasználónak tartották magukat. A 2020-as adatfelvétel idejére az arány 85%-ra emelkedett. (Könnyen elképzelhető, de nem feltétlenül bizonyítható, hogy a jelentős növekedésnek a koronavírus-világjárványhoz, illetve annak a munka, az oktatás és a magánélet világa gyakorolt hatásaihoz volt köze.) 2021-re az előző évhez képest elhanyagolható, 1 százalékpontos emelkedést mutatott ki a kutatás. A magukat egyáltalán internetezőnek állító felnőttek között messze túlnyomó többségben vannak az intenzív használók. 2019-ben az összes internet-felhasználó 91,7%-a, 2020-ban 93,6%-a, 2021-ben 92,6%-a mondta azt, hogy mindennap internetezik.

A három év alatt 3 százalékponton belül maradt, tehát szinte elhanyagolható volt a Facebook-felhasználók arányának változása: 2019-ben a felnőtt internetezők 79,3, 2021-ben 81,3%-a számolt be arról, hogy facebookozik. Ez azt jelenti, hogy mintegy 5 millió nagykorú honfitársunk a „legnépszerűbb közösségi oldal” felhasználója.

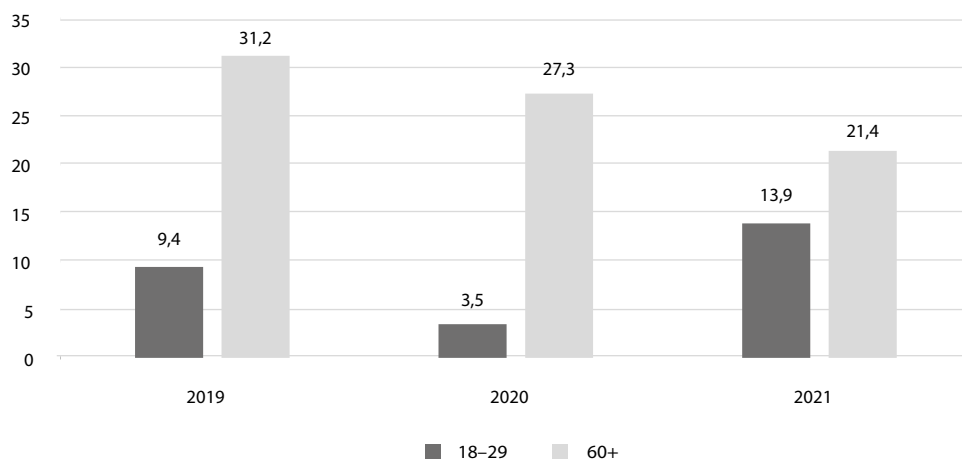
⁴⁹ Rab Árpád Szörény – Török Bernát: *Bizalom, tudatosság, veszélyérzet az interneten*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Információs Társadalom Kutatóintézet, 2020. 1.

1. ábra: Internet- és Facebook-penetráció

Forrás: a szerző saját szerkesztése

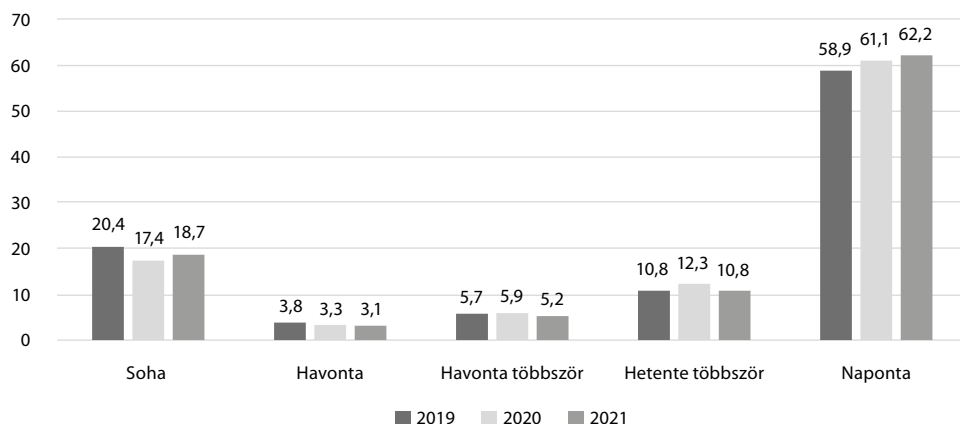
A szinte változatlan, vagy csak nagyon kis mértékben változó Facebook-penetrációs adatok mögött ugyanakkor figyelemre méltó tendenciák is meghúzódhatnak. Egyértelműnek tetszik, hogy a szolgáltatás használata a legidősebbek között is teret nyer – 2019-ben a 60 évesnél idősebb internetezők közel egyharmada mondta azt, hogy soha nem facebookozik, két évvel későbbre ez az arány egyötöd körülire csökkent. A 2020-as, a pandémia sokkja utáni adatfelvétel szerint a legfiatalabb felnőttek közül szinte mindenki facebookozott, egy évvel később viszont közel 14% vallotta magát Facebook-kerülőnek.

2. ábra: Facebook-kerülők a legfiatalabbak és a legidősebbek között (a korosztályhoz tartozó internetezők %-ában)

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A Facebook-használat gyakoriságát bemutató kutatási adatok ugyancsak arra utalnak, hogy a szolgáltatás használata elérhetett, de legalábbis megközelíthetett egyfajta szaturációs pontot. 2019-ben az internetező magyar felnőttek közel 59%-a számolt be arról, hogy mindennap facebookozik; 2021-ben valamivel 62% fölé volt ez az érték. 1,5 százalékpont körüli, tehát nagyjából elhanyagolható mértékben csökkent a soha nem facebookozó felnőtt internetezők aránya ugyanebben az időszakban.

3. ábra: A Facebook-használat gyakorisága (az internetezők %-ában)

Forrás: a szerző saját szerkesztése

2020-hoz képest a mindennap facebookozó fiatalok aránya is jelentősen kisebb lett 2021-re. A pandémia első évében a 18–29 éves magyar internetezők 77,3%-a, 2021-ben viszont már csak 70,1%-a vallotta magát a közösségi szolgáltatás mindennapos felhasználójának.

A rövid időszakon belüli jelentős ingadozások eredőit egyelőre csak találgatni lehet, az kétségtelen azonban, hogy a visszaesés konzisztens a Frances Haugen *whistleblower* által az amerikai törvényhozásnak és médiának átadott információkkal. Ezek szerint a cég „krízisként”, a „létét fenyegető veszélyként” kezeli a tizenéves amerikai felhasználók számának visszaesését.⁵⁰ A nyilvánosságra került belső dokumentumok szerint a „fiatal felnőtt” szegmensbe sorolt, 18–29 éves amerikai felhasználók száma és aktivitása hosszabb ideje folyamatos csökkenést mutat.⁵¹

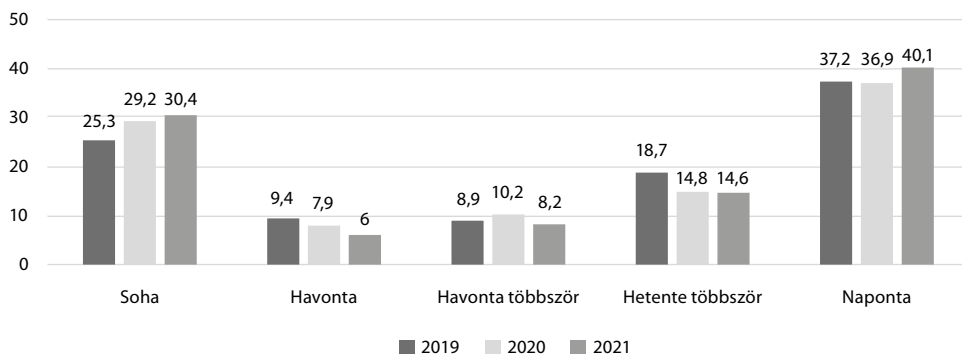
⁵⁰ Alex Heath: Leaked Files Show Facebook Is in Crisis Mode over Losing Young People. *The Verge*, 2021. október 25.

⁵¹ Kurt Wagner – David McLaughlin: Facebook, Alarmed by Teen Usage Drop, Left Investors in the Dark. *Bloomberg*, 2021. október 25.

A Facebook jelentősége az információszerzésben

Az internet magyar felhasználóinak jelentős része a világ híreiről való értesülésre is használja ezeket a szolgáltatásokat.⁵² 2021-ben a teljes felnőtt lakosság mintegy 59,5%-a számolt be arról, hogy a közösségi média hírforrást is jelent számára. Összehasonlításképp: a televízióra vonatkozóan ugyanez az arány 81,1%, a rádiónál 68,9%, az internetes híroldalak és applikációk esetében 68,2%, a nyomtatott napilapoknál 33,6%.

Ezen a téren sem egyirányúak azonban az idő előrehaladtával mutatkozó változások: 2019 és 2021 között néhány százalékponttal emelkedett azok aránya, akik számára mindennapi hírforrás a közösségi média, de 5 százalékponttal nőtt azok aránya is, akik saját bevallásuk szerint egyáltalán nem használják ilyen célra ezeket. Hogy valóban trendekről van-e szó, az persze legfeljebb több további év távlatában derülhet majd ki.

4. ábra: A közösségi oldalak hírforrásként való használata (az internetezők %-ában)

Forrás: a szerző saját szerkesztése

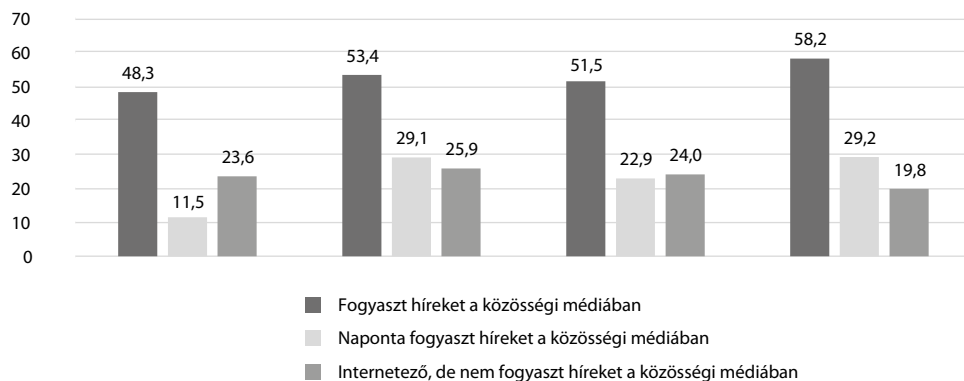
A kérdések és a módszertan eltérései miatt közvetlen összevetésre nem alkalmasak, ám a fenti magyar adatok perspektívába állítását szolgálhatják más kutatási eredmények. Az amerikai Pew Research Center rendszeresen vizsgálja az USA felnőtt lakosságát reprezentáló mintán a facebookos hírfogyasztást. Az általuk 2021. augusztusi felvétellel készített kutatás szerint a 18 évesnél idősebb amerikaiak 19%-a gyakran, 29%-a néha, 19%-a ritkán, 24%-a soha nem fogyaszt híreket közösségi oldalon (a fennmaradó 9% egyáltalán nem jut digitálisan hírekhez).⁵³ A 2021-es magyar adatokat a teljes felnőtt lakosságra vetítve: 34,5% mindennap, további 12,5% pedig hetente többször fogyaszt híreket a közösségi médiában, vagyis a gyakori

⁵² A kutatásban itt a Facebook példaként szerepelt, a kérdés a „közöségi médiára” általában vonatkozott.

⁵³ Mason Walker – Katerina Eva Matsa: News Consumption Across Social Media in 2021. *Pew Research Center (blog)*, 2021. szeptember 20.

facebookos hírfogyasztásról beszámolók aránya jóval magasabbnak tűnik. Azok aránya, akik megtehetnék, de soha nem fogyasztanak híreket ezeken a felületeken, az USA-ban 26,4% körül volt, míg Magyarországon 30,4%.

Az ITKI a felnőtt lakosság és az információs társadalom viszonyrendszeréről szóló kutatást, amelyben az itt hivatkozott adatok keletkeztek, 2019-ben három további kelet-közép-európai országban – Csehországban, Lengyelországban és Romániában – is elvégezte.⁵⁴ Az eredmények ebben az esetben teljes mértékben összehasonlíthatók (a kérdőív és az adatfelvétel módszertana ugyanaz volt mind a négy esetben). Mint az alábbi ábrán látszik, a kutatás nem mutatott ki nagyságrendi eltéréseket az országok között, de az is feltűnik, hogy a közösségi médiában híreket fogyasztó felnőttek aránya Magyarországon volt a legmagasabb, ahogyan – ha csak egytized százalékpontnyival is – azoké is, akik ezt mindennap megtették.⁵⁵

5. ábra: Közösségi média és hírfogyasztás

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Kutatási adatok a Facebook magyar felhasználókat érintő tartalommoderációs tevékenységéről

Az ITKI-kutatás a Facebook moderációs tevékenységére vonatkozóan két alapvető kérdéskört vizsgált. Egyrészt azt, hogy a magyar internetezők, illetve facebookozók

⁵⁴ A telefonos adatfelvételeket a MASMI European Market Research Network végezte 2019 novemberében. (A minta Csehországban 1004, Lengyelországban 1000, Romániában 1008 fős volt). A kutatással nyert adatok kor, nem, iskolai végzettség, településtípus és régiók szerint is reprezentatívak az országok teljes felnőtt lakosságára nézve. Kutatási jelentés: Török Bernát – Rab Árpád Szörényi – Szikora Tamás: *Internetes attitűdök – Régióink és a világháló*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Információs Társadalom Kutatóintézet, 2020.

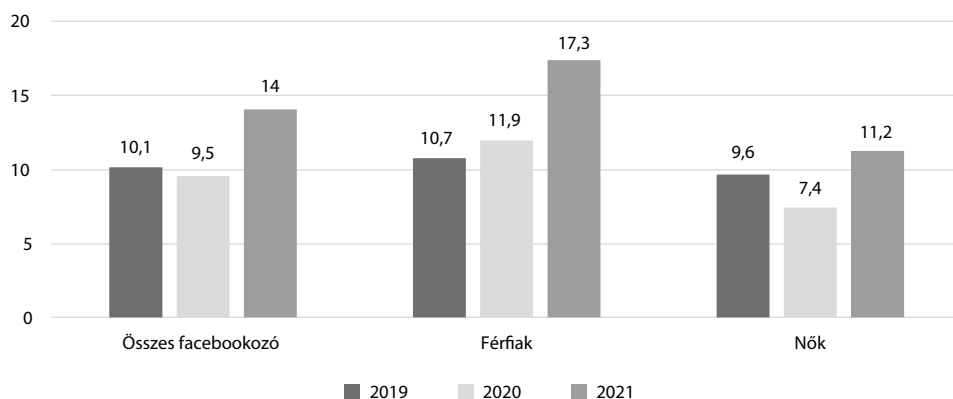
⁵⁵ A kutatások vonatkozó eredményeiről részletesen lásd Szikora Tamás: A közösségi oldalak algoritmusának véleménybefolyásoló ereje. Fókuszban egy közép-kelet-európai kutatás eredményei. *In Medias Res*, 11. (2021), 1. 143–154.

közül mennyien érintettek a moderációban, és az érintettek milyen egyéb jellemzőket mutatnak. A másik vizsgált kérdéskör a Facebook-moderáció átláthatósága és a moderációs eljárás volt.

A Facebook által moderált felhasználók mennyisége és jellemzői

2019-ben az összes magyar facebookozó 10,1%-a számolt be arról, hogy előfordult már vele: egy bejegyzését törölte a Facebook, vagy egy időre letiltották a szolgáltatás használatáról. A következő évre egy százalékpont alatti csökkenést, 2021-re aztán érdemi növekedést mutattak az adatok – ekkor a felnőtt magyar facebookozók 14%-a emlékezett olyan esetre, amikor bejegyzését törölte, illetve a szolgáltatás használatáról letiltotta a Facebook. Ez azt jelenti, hogy minden tizedik magyar felnőtt tud felidézni ilyen esetet.

Feltűnő, hogy míg 2019-ben nem mutatkozott érdemi különbség a nemek között, a következő két évben egyre markánsabban az látszott, hogy a férfiak közül többeket érintettek a Facebook moderációs beavatkozásai. 2021-ben több mint 6 százalékponttal több férfi számolt be törlésről/letiltásról, mint nő.

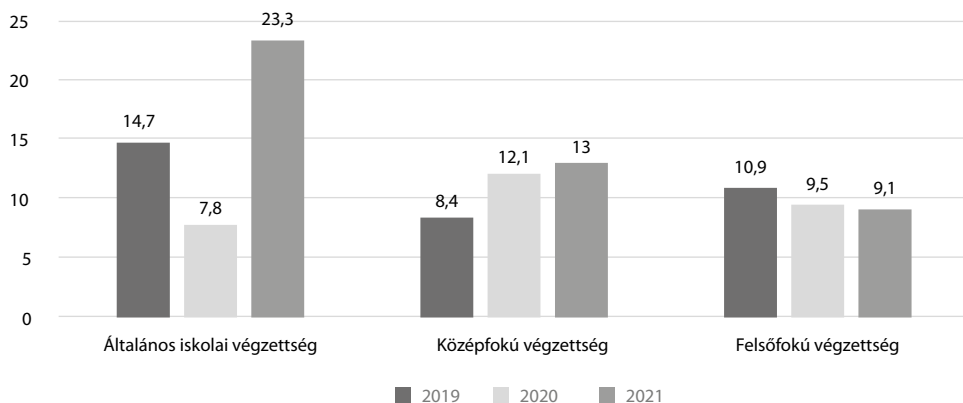

6. ábra: Azon felhasználók aránya, akiknek bejegyzését törölte a Facebook, vagy egy időre letiltották a szolgáltatásról (a facebookozók %-ában)

Forrás: a szerző saját szerkesztése

2019-ben a különböző iskolai végzettségű szegmensek között a középfokú végzettségű felnőttek körében volt a legalacsonyabb az érintettek aránya (8,8%), míg a legfeljebb nyolc általánost végzettek körében volt a legmagasabb (14,7%). A következő két év adatai nem alkalmasak arra, hogy határozott trendeket lássunk belőlük. A diplomás érintettek konzisztens, minimálisan csökkenő tendenciát mutató számaránya ettől függetlenül feltűnő, ahogyan az is, hogy a középfokú végzettségűek között nem meredeken, de folyamatosan nőtt az érintettek aránya. Az alapfokú

végzettségű facebookozók közötti érintettek arányának 2020-as visszaesését további elemzések, illetve kutatások magyarázhatják majd meg, az mindenesetre figyelemre méltó, hogy 2021-ben a legfeljebb 8 általánost végzett facebookozók közel egy-negyede tudott törlést vagy letiltást felidézni.

7. ábra: Azon felhasználók aránya, akiknek bejegyzését törölte a Facebook, vagy egy időre letiltották a szolgáltatásról (az összes facebookozó %-ában)

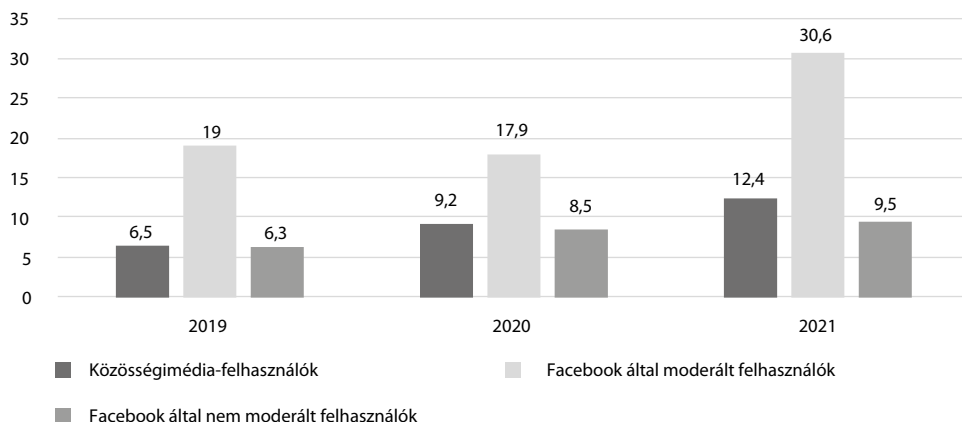
Forrás: a szerző saját szerkesztése

A felmérés egyéb kérdéseire adott válaszokat a moderációban való érintettségre vonatkozóval összevetve feltűnt, hogy azok a felhasználók, akiket letiltott, illetve tartalmukat törölte a Facebook, az átlagosnál szignifikánsan jobban tartanak attól, hogy olyan közösségi platformok, mint a Facebook, manipulálják őket. 2021-ben az átlagos érték az ötfokú skálán (1 = egyáltalán nem tart a platformok manipulációjától; 5 = nagyon tart ettől) 2,02 volt, míg a moderáltak körében 2,3.⁵⁶ Hasonló összefüggés mutatkozott a moderációban való érintettség és aközött, hogy mennyire tart valaki a politikusok manipulációjától: 2021-ben az átlag az ötös skálán 1,95, a moderációval érintettek között 2,28 volt.

Talán nem meglepő, de mindenképpen említést érdemel, hogy szintén szignifikáns eltérés mutatkozott a Facebook által moderált felhasználók és az összes közösségimédia-felhasználó között a „Gyártott vagy osztott meg olyan tartalmakat az interneten, amit később megbánt?” kérdésre adott válaszokban is. 2019-ben a moderáltak 19%-a válaszolt igennel, míg az összes felhasználót tekintve az érték csak 6,5% volt. A következő évben a törléssel vagy letiltással érintett felhasználók hasonló arányban mondták, hogy előfordult velük ilyen, míg a 2021-es adat a 2019-esnél bő 10 százalékponttal magasabb (30,6%) volt. Figyelemre méltó, hogy az összes

⁵⁶ A szignifikanciaszámítást alacsony mérési szintű változók esetén Z-próbával, magas mérési szintű változók esetén T-próbával végeztük. Szignifikánsnak a 95%-os megbízhatósági szinten várhatóanál magasabb vagy alacsonyabb értékeket tekintjük.

közösségi-média-felhasználó körében évről évre nőtt azok aránya, akik saját emlékezetük szerint kitettek olyasmit az internetre, amit aztán megbántak (2019-ben 6,5%, 2020-ban 9,2%, 2021-ben 12,4%).

8. ábra: Azon felhasználók aránya, akik gyártottak vagy osztottak meg olyan tartalmat az interneten, amelyet később megbántak (az összes közösségi-média-felhasználó, illetve a moderálással érintettek és nem érintettek %-ában)

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Átláthatóság és tisztességes eljárás

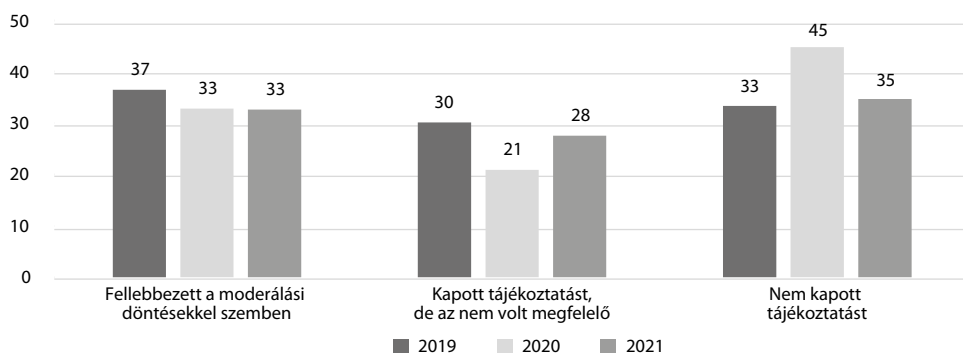
A kérdőív ebben a körben arra kereste a választ, hogy akiket letiltott vagy tartalmakat törölt a Facebook,

- kaptak-e erről értesítést a platformtól;
- fellebbeztek-e a moderációs döntés ellen (kérvényezték-e a tiltás feloldását, illetve a törölt tartalom visszaállítását);
- és ha igen, a fellebbezésnek mi lett az eredménye.

Szem előtt kell tartani, hogy az adatok a kutatás jellegéből adódóan a felhasználók *percepcióját* tükrözik, vagyis azt, hogy hogyan emlékeznek vissza a történetekre – nem pedig azt, hogy valójában mi történt. Egyáltalán nem kizárt mondjuk, hogy a Facebook valójában minden moderálási döntést indokol valamilyen csatornán – de ha a felhasználók közül ez sokaknak nem tűnik fel, nem hagy bennük nyomot, az mindenképpen figyelemre méltó függetlenül attól, hogy miért alakul így.

2019-ben az érintett felhasználók bő egyharmada mondta azt, hogy egyáltalán nem kapott tájékoztatást az intézkedés indokáról. Azok között, akik úgy emlékeztek, hogy profiljuk letiltásának, illetve az általuk publikált tartalom törlésének okáról kaptak tájékoztatást a Facebooktól, némi többségben voltak, akik megfelelőnek tartották a kapott tájékoztatást. Az arányok jelentősen nem változtak

a következő két évben sem, de azért voltak ingadozások. 2019-ben és 2021-ben egyaránt az érintettek mintegy egyharmada emlékezett úgy, hogy semmilyen külön tájékoztatást nem kapott a Facebook moderációs döntéséről; 2020-ban az arány jóval magasabb, 45%-os volt.⁵⁷ Ugyanebben az évben volt a legalacsonyabb, 21%-os azok aránya, akik kaptak tájékoztatást, de az nem volt megfelelő.

9. ábra: A törlés és/vagy letiltás okáról tájékoztatást kapott érintettek aránya (az érintettek %-ában)

Forrás: a szerző saját szerkesztése

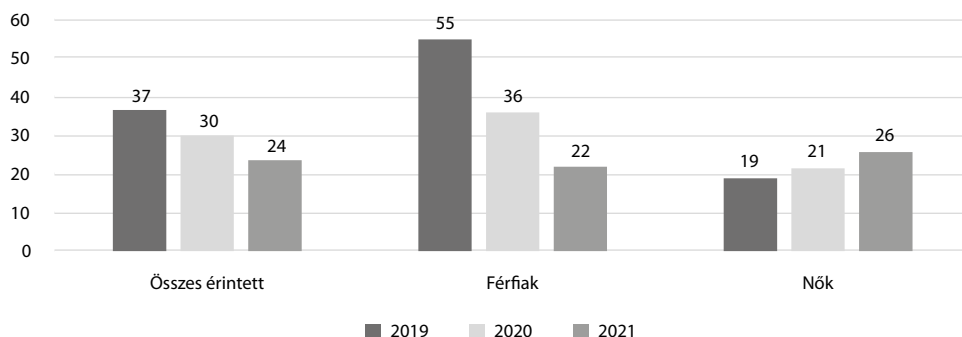
2019-ben az érintett felhasználók 37%-a számolt be arról, hogy fellebbezett a moderálási döntésekkel szemben a Facebooknál, vagyis kérte fiókja és/vagy a törölt tartalom visszaállítását. Ezeket az adatokat a reprezentatív mintán belüli alacsony elemszám miatt már az indokolt óvatossággal kell kezelni, néhány trend ennek fenntartása mellett megfigyelhető:

- folyamatosan csökken azok aránya, akik arról számolnak be, hogy a Facebookhoz fordultak az őket érintő döntés megváltoztatása érdekében;
- a férfiak és a nők erre való hajlandóságában ellentétes irányú változások mutatkoznak – a férfiak körében meredeken csökken, a nők között, csekélyebb dinamikával, de évről évre emelkedik a felszólamlók aránya. 2019-ben az érintett férfiak 55%-a fordult ilyen ügyben a szolgáltatóhoz, 2021-ben csak 22%-uk; a nőknél a 2019-es arány 19%, a 2021-es 26% volt.

A fellebbező felhasználók (itt természetesen a reprezentatív mintán belül már még kisebb elemszámra vonatkoznak az adatok) 43%-a emlékezett úgy 2019-ben, hogy semmilyen választ nem kapott a felszólamlására, 30% esetében viszont feloldották a profil tiltását, illetve a tartalom törlését. A következő évben jóval kevesebben mondták azt, hogy a Facebook elengedte a füle mellett felszólamlásukat (25%), és sokkal többen, hogy fellebbezésük sikeres volt (65%). A 2021-es számok inkább a 2019-esekhez hasonlítanak – ahhoz képest valamivel kevesebben számoltak be

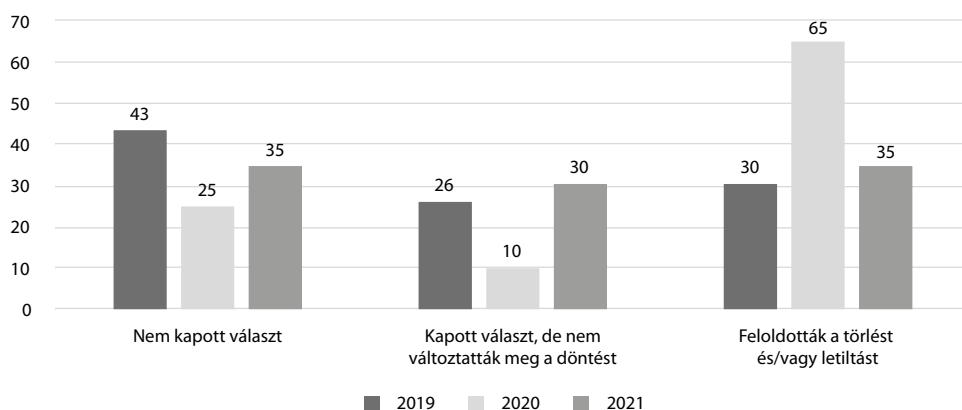
⁵⁷ Ahol a reprezentatív mintán belül alacsony elemszámon alapulnak az adatok, egész százalékra kerekítve adom meg őket.

arról, hogy nem kaptak választ a fellebbezésükre (35%), de valamivel többen arról, hogy eredményesen fordultak a Facebookhoz a moderációs döntés megváltoztatásáért (szintén 35%).

10. ábra: A döntés megváltoztatását kérvényezők aránya (az érintettek %-ában)

Forrás: a szerző saját szerkesztése

11. ábra: A döntés megváltoztatását szorgalmazó kérvények eredménye (az érintettek %-ában)

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Összegzés

Az ITKI kutatásaiban négy kérdés fókuszált a facebookos tartalommoderációra. Ez nyilvánvalóan csupán arra volt elég, hogy hozzávetőleges képet kapjunk arról, hogy marginális, vagy éppen sokakat érintő problémakörről van-e szó, valamint néhány alapvető dolgot megtudjunk arról, hogyan idézik fel az érintett felhasználók az eljárásokat. Bármilyen szűk is volt a fókusz, a kutatási adatok révén először alaphozható tudományos módszerekkel előállt ismeretekre a témáról szóló diskurzusok.

Látható,

- hogy jelentős mennyiségű és minden bizonnyal növekvő számú és arányú magyar felhasználót érintettek a Facebook törlései és kitiltásai;
- hogy egyre csökkenő arányban szólaltak fel a felhasználók a Facebook döntései ellen;
- hogy az érintett felhasználók kisebb, de jelentős része, minden évben legalább egyharmada arról számolt be, hogy a moderációs döntésről nem kapott tájékoztatást;
- hogy a döntés ellen fellebbezők csoportjában hasonló volt azok aránya, akik erre választ sem kaptak;
- és hogy szignifikáns összefüggés mutatkozott a platformok, illetve a politikusok manipulációjától való félelem, és aközött, hogy az adott felhasználót érintette-e a Facebook moderációja.

További kutatások lehetséges irányai

További nagymintás kutatások adhatnak az eddigieknél sokkal differenciáltabb képet a facebookos tartalommoderáció valóságáról, arról, hogy a felhasználók hogyan látják az őket érintő döntéseket, azoknak milyen utóélete, illetve hatása, eredménye van. Az ilyen kutatások mutathatják be azt is, hogy a Facebook átláthatósági vállalásai hogyan érvényesülnek a valóságban.

Ennek megfelelő kutatási módszertan és minták segítségével érdemes rákérdezni arra, hogy az egyes felhasználók mikor, hányszor és milyen jellegű moderációs döntésekkel találkoztak, az eljárásra (értesítés, fellebbezés, visszajelzés) vonatkozó kérdéseket pedig konkrét moderációs aktusokhoz kötni. Vizsgálható, hogy a felhasználók számítottak-e a moderálásra, milyen szándékok és tényezők hatását látják érvényesülni benne, jogosnak/indokoltnak tartják-e a döntést, illetve változtattak-e valamit a facebookos tartalom-közzétételi gyakorlataikon a moderálás hatására. Vizsgálható, hogy mi volt a moderációs döntés kontextusa (például milyen jellegű oldalon közzétett bejegyzést törölt a Facebook), indoka (ha emlékszik ilyenre a felhasználó), hivatkozott-e a Facebook a felhasználási feltételek vagy a közösségi alapelvek meghatározott pontjára, kifogásolt tartalom esetén besorolta-e azt a nemkívánatos tartalmak valamelyik kategóriájába. Eddigi adataink semmit nem mondanak arról, hogy a magyar felhasználókat érintő moderációs döntések milyen arányban érintenek a demokratikus közvitákkal közvetlenül érintett tartalmakat, és milyen arányban más jellegű – például szerzői jogi, fogyasztóvédelmi vagy éppen büntetőjogi – alapozásúak; ennek a területnek a feltárása is fontos lenne. Vizsgálható, hogy milyen szankciókat alkalmaz a különböző esetekben a Facebook (például milyen időtartamra szólnak a felhasználói fiókok korlátozásai, tiltásai), mennyire érthetően és következetesen működik a hibapontok rendszere. A platform összetett valóságának feltárása érdekében külön, de azonos kérdésekkel vizsgálható az egyéni

profilokra vonatkozó moderációs aktusok mellett a felhasználók által adminisztrált úgynevezett oldalakra, illetve csoportokra vonatkozó döntések köre.

A platform szabályozói szándékai csak áttételesen érvényesülnek a felhasználók egymást érintő moderációs tevékenységében – amennyiben a Facebook határozza meg, hogy milyen lehetőségek állnak a felhasználók rendelkezésére –, de a kifejezés szabadságának szempontjából bizonyos tekintetben mindegy, hogy egy adott közlést a Facebook moderátorai vagy egy felhasználó, esetleg egy csoport adminisztrátora tüntet el az oldalról. Éppen ezért, ahol ez értelmezhető, a Facebook-moderációhoz hasonló dimenziókban vizsgálható a felhasználói tartalommoderáció gyakorlata és percepciója, a moderáló és a moderálást elszenvedő felhasználók válasza alapján. Érdekes lehet az egyéni felhasználók számára rendelkezésre álló, a *shadowbanning* gyakorlatát idéző eszköz, amelynek segítségével elrejtethők (*hide-olhatók*) más felhasználók.

Külön, dedikált kutatások témája lehet a közéleti-politikai, illetve kereskedelmi oldalak és az ilyen szereplők által közzétett reklámok facebookos moderációjának viszonyrendszere. Bár a médiában és az irodalomban viszonylag kevesebb szó esik erről, Magyarországon is számtalan vállalkozás működhet, amelynek marketing- és értékesítési tevékenysége szinte kizárólag a Facebookon (esetleg a Facebookon és az ugyancsak a Meta által működtetett Instagramon) valósul meg. Egy – hangsúlyozottan nem reprezentatív – 2021-es felmérés szerint egy „Facebook-letiltás átlagosan 1,2 millió forintos kárt okoz a [kis- és középvállalat]oknak”, amelyek egyharmada elszenvedett már reklámfiók- vagy profiltiltást a platformtól, miközben a letiltottak 55%-a semmilyen információt nem kapott arról, hogy ez miért történt.⁵⁸ Elképzelhető, hogy teljesen fals számokról van szó, de ennek igazolásához is módszertanilag megalapozott kutatásra lenne szükség.

Az ITKI ismertetett kutatásában a Facebook-moderáció témájában használtakhoz képest más típusú kérdésekkel vizsgálható, hogy a konkrétan átélt moderációs döntésektől függetlenül mi a magyar Facebook-felhasználók álláspontja egyes, a Facebookról szóló nemzetközi és hazai vitákban gyakran és élesen érintett, illetve az ő hozzáállásukat jellemző kérdésekről, például:

- Gyakran találkozhatnak-e kifogásolható tartalmakkal a Facebookon?
- Ha kifogásolható tartalmat látnak, jelentik-e a Facebooknak?
- Milyen gyakoriak a hamis hírek, a személyes sértések, a trágárságok?
- Milyen gyakoriak a gyerekeket, kiskorúakat bemutató jogsértő tartalmak?
- A Facebookon túl sok-e a politikusokhoz, pártokhoz kötődő (általuk közzétett vagy róluk szóló) tartalom?
- A kifogásolható tartalmak között milyen gyakoriak a politikai témához kapcsolódó, a társadalmi csoportokat sértő, az erőszakra buzdító tartalmak?

⁵⁸ Egy Facebook-letiltás átlagosan 1,2 millió forintos kárt okoz a kkv-knak. *Prim Online*, 2021. december 8.

- A Facebooknak inkább vagy kevésbé kellene beavatkoznia a felhasználók dolgába?
- Megfelelő erőfeszítéseket tesz-e a Facebook a kifogásolható tartalmak ellen?
- Helyes-e, ha egy kereskedelmi oldal, egy közéleti szereplő, illetve egy sztár eltávolítja a kritikus hozzászólásokat?
- Joga és/vagy kötelessége-e a Facebooknak korlátozni, szükség esetén elhallgattatni az erőszakra buzdító vagy káros nézeteket (például vírus témában) terjesztő közszereplőket?
- Helyes-e, ha egy politikus oldala letiltja a vele egyet nem értő felhasználókat?
- Gyakori-e, hogy egyes felhasználók azért jelentenek a Facebooknál felhasználót/tartalmat, hogy indokolatlan kellemetlenséget okozzanak másnak?
- A Facebook megfelelő számú és felkészültségű magyar moderátort alkalmaz-e?
- Szigorúbb magyar törvényekkel kellene-e meggátolni a Facebookot abban, hogy magyar tartalmakat töröljön, magyar felhasználókat függessen fel vagy tiltson le?
- Igaz és helyes-e, hogy a Facebookon a tartalmak és felhasználók törlése/felfüggesztése a leggyakrabban emberi beavatkozás nélkül, automatikusan történik?
- Ha valamilyen problémája van az embernek, érdemes és egyszerű-e kapcsolatba lépni a Facebookkal?

Innovatív módszertani megoldásokat is igénylő kutatási feladat lehet az ismertetett eredmények mögötti folyamatok és összefüggések feltárása. Csak egy példa: miért csökken a férfiak között, és miért nő a nők között azon moderációval érintett Facebook-felhasználók aránya, akik fellebbeznek a döntés ellen? Vagy: tetten érhető-e valamilyen valós folyamat abban, hogy a diplomások körében lassan, de folyamatosan csökken a moderáltak aránya? Vagy: különbözött-e a Facebook visszajelzési gyakorlata az előző és a következő évben követettől 2020-ban, és ez okozza-e a jelentős eltéréseket? Ezekre a kérdésekre önmagában a kérdőíves módszert használva nem feltétlenül kaphatunk adekvát válaszokat, szükség lehet szakmai interjúkra, illetve fókuszcsoportos vizsgálatokra is. Szélsőségesen izgalmas lenne egy megfelelő minta tagjainak facebookos viselkedését, illetve a Facebook velük összefüggő viselkedését szoftveres módszerrel naplózni, majd az így kapott eredményeket összevetni a kérdőíves válaszokkal.

A már rendelkezésre álló adatokat, ahogyan szó volt róla, a megfelelő körülményekkel kell kezelni, hiszen három év alapján nem szabad túlzott magabiztossággal mindenhol trendeket látni – különösen nem a moderációval érintetteket illetően. Éppen ezért lehet fontos a reprezentatív kutatás megismétlése azonos kérdésekkel további években is.

“How Facebook Enforces Its Policies?” Research Data and Considerations for Understanding Facebook’s Moderation Activities Concerning Hungarian Users

Abstract

The study focuses on the relationship between Hungarian Facebook users and the platform company’s moderation practices. By using empirical data, it aims to contribute to a more informed and enriched discourse on the relationship between Facebook on one hand, and freedom of expression and democracy on the other. Using data from a survey conducted by the Information Society Research Institute of the National University of Public Service (ITKI) on a sample of the Hungarian adult population, first in 2019 and then repeated in 2020 and 2021, it provides an orienting picture of the dominant role Facebook plays in the Hungarian social public sphere and how many users are affected by the platform’s moderation interventions. The research was also the first to assess what Facebook communication is retained by users who are subject to moderation decisions and what the aftermath of deletions and blocking is.

The research of the ITKI focused on four questions regarding Facebook’s content moderation practices. For the first time, the research data can be used to inform the discourse on the topic using scientific methods. It transpired that:

- a significant and certainly growing number and proportion of Hungarian users have been affected by Facebook deletions and bans
- a decreasing proportion of users have appealed Facebook’s decisions
- a minority, but significant proportion of affected users, at least one third of them each year, reported that they had not been informed of the moderation decision
- a similar proportion appealed the decision and received no response
- there was a significant correlation between the fear of manipulation by platforms or politicians and whether the user was affected by Facebook’s moderation decision

In addition to presenting the data, the paper also discusses their context. It summarises what moderation means in the context of mass communication on the Internet, how different moderation approaches can be described, and what practices characterise Facebook’s activities in this field.

The paper also lists directions for further research. Forthcoming large-scale research could provide an even more nuanced picture of the reality of content moderation on Facebook, how users perceive the decisions that affect them, their aftermath and their impact and outcome. Such research can also give a realistic picture of how Facebook’s transparency commitments are translated into reality.

Felhasznált irodalom

- Az ellenőrzést végzők segítése a megfelelő döntések meghozatalában. *Meta Transparency Center*, 2022. január 19. Online: <https://bit.ly/3OghFzs>
- Az Index moderátorai igazságtalanok. *Index Fórum*, 2007. augusztus 18. Online: <https://bit.ly/3PgwaVu>
- Bakonyi Géza – Drótos László – Kokas Károly: *Navigáció a hálózaton*. Budapest, Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program, 1994. 12.3. Online: <https://mek.oszk.hu/01200/01290/html/>

- Barrett, Paul M.: *Who Moderates the Social Media Giants? A Call to End Outsourcing*. New York, Stern Center for Business and Human Rights, 2020.
- Bassini, Marco: Fundamental Rights and Private Enforcement in the Digital Age. *European Law Journal*, 25. (2019), 2. 182–197. Online: <https://doi.org/10.1111/eulj.12310>
- Bátky Zoltán: Itt próbálkozz, ha téged is letiltott a Facebook. *PC World*, 2019. június 19. Online: <https://bit.ly/3uU5n9s>
- Bickert, Monika: Publishing Our Internal Enforcement Guidelines and Expanding Our Appeals Process. *About Facebook (blog)*, 2018. április 24. Online: <https://bit.ly/3zdbfgp>
- Bordács Bálint: Varga Judit rendkívüli ülést hívott össze a Facebook tiltásai miatt. *Origo*, 2021. január 18. Online: <https://bit.ly/3AWqbAF>
- Borsodi Attila: Harcra készülnek a Facebookkal. *Magyar Nemzet*, 2021. november 19. Online: <https://bit.ly/3IKvi92>
- Canales, Katie: Mark Zuckerberg Said Content Moderation Requires ‘nuances’ That Consider the Intent behind a Post, but Also Highlighted Facebook’s Reliance on AI to Do That Job. *Business Insider*, 2021. március 25. Online: <http://Inkiy.in/d1pTn>
- Community Standards Enforcement Report. *Meta Transparency Center*. Online: <https://bit.ly/3IM5WYp>
- Demeter Szilárd: Miért kellene szabályozni a Facebookot. *Origo*, 2020. augusztus 9. Online: <https://bit.ly/3aR5kEh>
- Dömös Zsuzsanna: Megszólalt a Facebook a letiltott magyarokkal kapcsolatban. *24.hu*, 2019. június 22. Online: <https://bit.ly/3AXahGc>
- Dömös Zsuzsanna: A Facebook megint elkezdett fiókokat tiltani a semmiből. *24.hu*, 2020. augusztus 24. Online: <https://bit.ly/3OjdqDo>
- Dwoskin, Elizabeth – Nitasha Tiku: Facebook Sent Home Thousands of Human Moderators Due to the Coronavirus. Now the Algorithms Are in Charge. *The Washington Post*, 2020. március 24. Online: <https://wapo.st/3aGOUyt>
- Egy Facebook-letiltás átlagosan 1,2 millió forintot kárt okoz a kkv-knak. *Prim Online*, 2021. december 8. Online: <http://hirek.prim.hu/cikk/146295/>
- Enforcing Our Community Standards. *Meta (blog)*, 2018. augusztus 6. Online: <https://bit.ly/3uQ6pTN>
- Erdélyi Péter: A Facebook lesz a nyugati típusú demokrácia vége, ha nem szabályozzuk gyorsan. *444*, 2019. szeptember 23. Online: <https://bit.ly/3ca9yXW>
- Estabrook, Noel – Kate Gregory – Jim Mann – Tim Parker: *Using UseNet Newsgroups*. Indianapolis, Que, 1995.
- Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. (DSA) COM(2020)825 végleges (2020. december 15.).
- Gillespie, Tarleton: Content Moderation, AI, and the Question of Scale. *Big Data & Society*, 7. (2020), 2. 1–5. Online: <https://doi.org/10.1177/2053951720943234>
- Gollatz, Kirsten – Felix Beer – Christian Katzenbach: *The Turn to Artificial Intelligence in Governing Communication Online*. Berlin, Alexander von Humboldt Institut für Internet und Gesellschaft, 2018. Online: <https://doi.org/10.31235/osf.io/vwpcz>
- Gorwa, Robert – Reuben Binns – Christian Katzenbach: Algorithmic Content Moderation: Technical and Political Challenges in the Automation of Platform Governance. *Big Data & Society*, 7. (2020), 1. 1–15. Online: <https://doi.org/10.1177/2053951719897945>

- Heath, Alex: Leaked Files Show Facebook Is in Crisis Mode over Losing Young People. *The Verge*, 2021. október 25. Online: <https://bit.ly/3aJk7B5>
- Hogyan érvényesíti a Facebook a szabályait? *Meta Transparency Center*. Online: <https://transparency.fb.com/hu-hu/enforcement/>
- Hogyan észleli a technológia a szabálysértéseket? *Meta Transparency Center*. 2022. január 19. Online: <https://bit.ly/3IJRujw>
- Koltay András: *Az új média és a szólásszabadság. A nyilvánosság alkotmányos alapjainak újragondolása*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 5.4.1.
- Lábod Péter: Szerzői jogi „user-szabadságok” a globális tartalommegosztó platformokon. In *Medias Res*, 10. (2021), 1. 102–127.
- Lapras: Jogtalan a moderálás! *Index Fórum*, 2001. június 17. Online: <https://bit.ly/3zbspuM>
- Miért tiltott le a Facebook, ha nem csináltam semmit? *Gyakorikérdések.hu*. Online: <https://bit.ly/3AYOVIQ>
- Newton, Casey: The Trauma Floor: The secret lives of Facebook moderators in America. *The Verge*, 2019. február 25. Online: <https://bit.ly/3aS0jeC>
- Perez, Sarah: Rugged. *TechCrunch*, 2016. november 10. Online: <https://social.techcrunch.com/2016/11/09/rugged/>
- Postigo, Hector: America Online Volunteers: Lessons from an Early Co-Production Community. *International Journal of Cultural Studies*, 12. (2009), 5. 451–469. Online: <https://doi.org/10.1177/1367877909337858>
- Pünköszt András: Versenyjogi megfontolások a technológiai óriások szabályozásával kapcsolatban – Az egyesült államokbeli és európai megoldási kísérletek összehasonlító elemzése. In *Medias Res*, 10. (2021), 2. 251–72.
- Rab Árpád Szörény – Török Bernát: *Bizalom, tudatosság, veszélyérzet az interneten*. Budapest, Nemzeti Közszerkeleti Egyetem Információs Társadalom Kutatóintézet, 2020.
- Reagálás művelettel. *Meta Transparency Center*. 2022. január 19. Online: <https://bit.ly/3zd4Cuw>
- Robertson, Adi: Mark Zuckerberg Wants to Democratize Facebook – Here’s what Happened When he Tried. *The Verge*, 2018. április 5. Online: <https://bit.ly/3clyj3D>
- Roberts, Sarah T.: *Behind the Screen: Content Moderation in the Shadows of Social Media*. New Haven – London, Yale University Press, 2019. Online: <https://doi.org/10.12987/9780300245318>
- Roberts, Sarah T.: Content Moderation. In Laurie A. Schintler – Connie L. McNeely (szerk.): *Encyclopedia of Big Data*. Springer International Publishing, 2022.
- Rosen, Jeffrey: Google’s Gatekeepers. *The New York Times*, 2008. november 28. Online: <https://nyti.ms/3zdcHiR>
- Rosen, Jeffrey: The Deciders: The Future of Privacy and Free Speech in the Age of Facebook and Google. *Fordham Law Review*, 80. (2012), 4. 1525–1538.
- Santa Clara Principles 1.0. *The Santa Clara Principles*, 2018. Online: <https://santaclaraprinciples.org/scp1/>
- Simonite, Tom: Facebook Is Everywhere; Its Moderation Is Nowhere Close. *Wired*, 2021. október 25. Online: <https://bit.ly/3ocoaZQ>
- Sorbán Kinga: Az online platformok által alkalmazott mesterségesintelligencia-alapú tartalomszűrés szabályozási kérdései. In Török Bernát – Zódi Zsolt (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai. Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 303–324.

- Suzor, Nicolas P. – Sarah Myers West – Andrew Quodling – Jillian York: What Do We Mean When We Talk About Transparency? Toward Meaningful Transparency in Commercial Content Moderation. *International Journal of Communication*, 13. (2019). 1526–1543.
- Szeppent: Jogtalan a moderálás! *Index Fórum*, 2001. június 17. Online: <https://bit.ly/3yJnz6J>
- Szikora Tamás: A közösségi oldalak algoritmusának véleménybefolyásoló ereje. Fókuszban egy közép-kelet-európai kutatás eredményei. *In Medias Res*, 11. (2021), 1. 143–154.
- Szily László: Egy hétre letiltotta a Facebook a kettősmércés Jámbor Andrást. *444*, 2017. július 6. Online: <https://bit.ly/3OcSQYm>.
- Török Bernát – Rab Árpád Szörény – Szikora Tamás: *Internetes attitűdök – Régióink és a világháló*. Budapest, Nemzeti Közszerológálati Egyetem Információs Társadalom Kutatóintézet, 2020. Online: <https://bit.ly/3AYrHIY>
- Ulanoff, Lance: Facebook Is Too Big to Moderate. *OneZero (blog)*, 2021. május 12. Online: <https://bit.ly/3PkeEhp>
- Wagner, Kurt – David McLaughlin: Facebook, Alarmed by Teen Usage Drop, Left Investors in the Dark. *Bloomberg*, 2021. október 25. Online: <https://bloom.bg/3RRg7iG>
- Walker, Mason – Katerina Eva Matsa: News Consumption Across Social Media in 2021. *Pew Research Center (blog)*, 2021. szeptember 20. Online: <https://pewrsr.ch/3aICw0W>
- York, Jillian C.: Policing Content in the Quasi-Public Sphere. *OpenNet Initiative*, 2010. szeptember. Online: <https://bit.ly/3yJSTIL>
- Young, Cathy: How Facebook, Twitter Silence Conservative Voices Online. *The Hill*, 2016. október 28. Online: <https://bit.ly/3o7zQNp>
- Zódi Zsolt: *Platformok, robotok és a jog*. Budapest, Gondolat, 2018.

Koltay András

A közösségi média és a véleménynyilvánítás szabadsága a munkaviszonyban – A munkáltatók és a munkavállalók jogai és kötelezettségei

A tanulmány a munkahelyi szólásszabadság alapvető kérdéseit tekinti át a munkavállalók közösségi-média-használata, annak lehetséges korlátai szempontjából. A munkavállalók szólásszabadságának általános kérdéseit is vizsgálja, amelyek az általuk alkalmazott eszköz jellegétől függetlenül is relevánsak. Ezt követően a közösségi médiával kapcsolatban specifikusan felmerülő kérdéseket tekinti át, e körben a munkavállalók elektronikus megfigyelésének feltételeivel is foglalkozik. A tanulmány következtetése szerint a munkahelyi szólásszabadság a vélemények közlésére vonatkozó alkotmányos korlátoktól elrugaszkodva érvényesül. Aggasztó jelenség az, hogy a munkáltatók nem csupán a munkahelyen vagy a munkaviszonnyal összefüggésben állítanak korlátokat a munkavállaló elé, hanem a közéleti kérdésekben kifejtett véleményt is megtorolhatják, amennyiben az sérti az érdekeiket. Az „érdeksérelem” pedig szintén tágan értelmezett, a társadalmi megítélés, imázs lehetséges romlása vagy a munkahelyi közösség kohéziójának gyengítése is elegendő lehet a fellépésre. Ezt a jelenséget a közösségimédia-platformok számos tekintetben támogatják. A munkavállaló számára a közösségi média lehetőség a véleménye kifejtésére, a nyilvánosságban való részvételre, egyúttal a korábbiakban nem tapasztalt veszélyforrás is rá nézve. A közösségi média e tekintetben képes lehet arra, hogy a szabadság korlátozása érdekében használják fel.

Bevezetés

A szólásszabadság az európai államok által védett egyik legbecsesebb jog, és nincs ez másként a világ számos más pontján sem. Sok évszázados küzdelmek vezettek el oda, hogy a kontinensen ma a legtöbben félelem nélkül mondhatják el véleményüket közéleti vagy magántermészetű kérdésekben. Vannak azonban olyan élethelyzetek, amelyek az alkotmányos védelmet képesek zárójelbe tenni. A felek megállapodása, a magánfelek egymás közötti jogviszonya lehet olyan, hogy abban az elsősorban az államot és az állami szerveket kötelező szólásszabadság alkotmányos joga nem érvényesül teljes erővel. Ezen helyzetek közül a munkaviszony, a munkahelyi szólásszabadság kérdése kiemelkedő fontosságú. Ha külső korlátok nélkül lehetővé tesszük a munkáltatóknak és a munkavállalóknak, hogy félretegyék a szólásszabadság védelmének kérdését, az a gyakorlatban az alkotmányos jog kiüresedéséhez vezethet. Az állam és a jogrendszer persze csak óvatosan és korlátok között befolyásolhatja

a magánautonómia területét, de a szólásszabadság biztosításának kérdése lehet olyan súlyú, hogy ilyen beavatkozást indokoljon.

A következőkben a munkahelyi szólásszabadság alapvető kérdéseit tekintem át a munkavállalók közösségimédia-használata, annak lehetséges korlátai szempontjából. A *Szólásszabadság a munkahelyen* cím alatt a munkavállalók szólásszabadságának általános kérdéseit vizsgálom, amelyek az általuk alkalmazott eszköz – legyenek azok a hangszállaik vagy valamely médium – jellegétől függetlenül is relevánsak. A *Szólásszabadság, munkahely és közösségimédia-használat* fejezet a közösségi médiával kapcsolatban specifikusan felmerülő kérdéseket tekinti át, míg *A munkavállalók magánélethez való joga az interneten* rész a munkavállalók elektronikus megfigyelésének feltételeivel foglalkozik röviden. Végül az utolsó szakaszban általános következtetések levonására teszek kísérletet.

Szólásszabadság a munkahelyen

A szólásszabadság joga nemcsak politikai gyűléseken, más közéleti eseményen vagy a médiában illeti meg az egyéneket, hanem életük minden pillanatában. Egy ember általában több időt tölt a munkahelyén, illetve munkavégzéssel, mint otthon vagy kedvteléseinek hódolva, továbbá egészen biztosan többet, mint amennyit a közéleti szereplésre szán, így azt is gondolhatjuk, hogy a munkahelyi véleménynyilvánítás gyakoribb, és az egyén számára nagyobb jelentőséggel bír, és egészen biztosan gyakrabban megélt élmény, mint a dedikáltan a véleménynyilvánításra nyitva álló fórumokon – például a médiában vagy a nyilvános gyülekezés során – történő megszólalás.

A szólásszabadság határai elvben a munkahelyen, illetve a munkavégzés közben is ugyanazon tartalommal érvényesülnek, mint azon kívül, így ha egy munkatárs egy másikat becsmérel, vagy róla valótlanúságot terjeszt, akkor a személyiségvédelem és a szólásszabadság ütközésére irányuló általános szabályok alkalmazandók. A szólásszabadság védelmét a munkahelyen is ugyanazon érvek támasztják alá, mint általában véve – a közügyek vitáinak szabadsága, az igazság keresése vagy az egyén autonómiájához, kiteljesedéséhez fűződő érdek ott is érvényesül.¹

Ugyanakkor a munkahelyen, munkavégzés közben, illetve általában a munkavállaló és a munkáltató viszonyában a szólásszabadság általános szabályain túl egyéb szabályok is érvényesülnek, amelyek jellemzően a munkavállaló megszólalási lehetőségeit szűkítik. A munkáltató érdekei megkövetelhetik, hogy a munkavállaló ne gyakorolhassa a szólásszabadságát azon mértékben, ahogyan azt az alapjog védelme számára lehetővé tenné. Ezek a szempontok legitímek, a jog által védettek lehetnek, a munkáltató gazdasági érdekeinek, társadalmi megítélésének védelme,

¹ A szólásszabadság igazolásairól lásd András Koltay: *Freedom of Speech: The Unreachable Mirage*. Budapest, CompLex, 2013. 3–20.

a működés, a hatékony munkavégzés biztosítása stb. alapot adhatnak a munkavállaló szólásszabadságának korlátozására. De nagyon nehéz elhatárolni a legitim módon védendő érdekeket a munkáltatói önkénnytől. A munkavállaló e jogviszonyban jellemzően a gyengébb fél, kiszolgáltatottabb helyzetben van, ezért a munkajog őt számos eszközzel igyekszik védeni, de ezen eszközök csak töredékesen alkalmazhatók a szólásszabadsága védelmében. A jogszabályok nem lehetnek képesek valamennyi olyan esetkört rögzíteni, amelyben a munkáltatói érdekek védelme alapot adhat a jogkorlátozásra, ezért a bíróságok feladata a szemben álló érdekek közötti megfelelő egyensúlyozás.

Vitatható, hogy ha a munkavállaló olyan véleményt formál, amelyet a munkáltatója elutasít, és amiatt őt szankcióval sújtja, felmerül-e egyáltalán a szólásszabadság sérelme,² elvégre a munkavállaló a munkaszerződése megkötésével jellemzően beleegyezik szólásszabadsága szűkítésébe is. Oliver Wendell Holmes bírósági elnök ebben az esetben az elbocsátott munkavállaló valójában nem a beszédhez való jogára, hanem a munkaviszonya megőrzéséhez való jogára hivatkozik, ez utóbbi viszont alkotmányos jogként nem létezik.³ A bíróságok, ellentétben Holmes megközelítésével, manapság figyelembe veszik a munkavállaló beszédhez való jogait, de nem feltétlenül a megfelelő mértékben.

Alapvető kérdés, hogy szükséges-e különbséget tenni a közügyeket érintő és az egyéb megnyilvánulások között, a munkáltató beavatkozási lehetőségének mértékét érinti-e az a körülmény, hogy a munkavállaló beszéde milyen ügyre vonatkozott. A szólásszabadság alkotmányos védelme akkor erősebb, ha a megszólalás a közügyek vitáiban vesz részt, ebből kiindulva pedig nem lenne elképzelhetetlen az a megközelítés, amely a magántermészetű ügyeket érintően (a belső munkahelyi vitákat is ideértve) a munkavállaló szólásszabadságának szűkebb érvényesülését irányozná elő. De a helyes kérdésfeltevés nem úgy szól, hogy miről beszélt a munkavállaló, hanem hogy milyen akceptálható érdekei fűződnek a munkáltatónak a véleményformálás szankcionálásához. Van-e joga korlátozni dolgozója szólásszabadságát akkor, ha ez utóbbi beszédének nincsen semmi köze a munkaviszonyához, illetve a munkahelyéhez?⁴

Paul Wragg megállapítása szerint az angol joggyakorlat nem veszi kellően komolyan a munkavállalói szólásszabadságot.⁵ Vitás helyzetek legtöbbször nem a fontos közügyekben való véleménynyilvánítás, hanem a munkavállalók egymás közötti csevegése után merülnek fel, és a demokrácia szempontjából kiemelten fontos vélemények védelme ezekre a fésületlen, olykor sértő, triviális megszólalásokra nem terjed ki. De a „nem fontos” ügyeket érintő beszéd is fontos a megszólaló számára,

² Eric Barendt: *Freedom of Speech*. Oxford, Oxford University Press, 2005. 488.

³ McAuliffe v. Mayor of New Bedford 25 NE 517 (1892).

⁴ Barendt (2005): i. m. 490.

⁵ Paul M. Wragg: Free Speech Rights at Work: Resolving the Differences Between Practice and Liberal Principle. *Industrial Law Journal*, 44. (2015), 1. 1–28.

és egyáltalán nem lehetünk biztosak abban, hogy ezek széles körű korlátozása nem sérti meg a szólásszabadság alapvető elveit, elsősorban az egyéni önkifejezéshez, önkiteljesedéshez fűződő érdek védelmét.⁶ Feltehetően hasonló a helyzet más európai országokban is, mert a munkavállaló védelmének erőteljes elvi alapjai e tekintetben jobbra hiányoznak a jogrendszerekből.

A bíróságok sokszor adottnak veszik, hogy speciális munkajogi jogszabályokban a munkáltató érdekeinek védelmét szolgáló általános előírások, illetve esetlegesen a munkaszerződés vonatkozó klauzulái együttesen alapot adnak arra, hogy a munkáltató fellépjen azon esetekben, amikor a munkavállaló neki nem tetsző véleményt közöl. A munkajogi szabályok még abban az esetben is túlzott felhatalmazást adhatnak a munkáltatónak, amikor látszólag a munkavállalót igyekeznek védeni. A magyar *Munka törvénykönyve* szerint például a „munkavállaló véleménynyilvánításhoz való jogát a munkáltató jó hírnevét, jogos gazdasági és szervezeti érdekeit súlyosan sértő vagy veszélyeztető módon nem gyakorolhatja”.⁷ Világos, hogy e rendelkezés szinte korlátozás nélküli eszközt ad a munkáltató kezébe ahhoz, hogy fellépjen a munkavállalói véleménynyilvánítással szemben. A brit jogrendszer ezzel szemben nem nevesíti külön a munkavállaló szólásszabadságát, de közvetve annak védelme kiolvasható a jogszabályokból: az Employment Relations Act 1999 94. szakasza az igazságtalan elbocsátást tiltja meg, a Human Rights Act 1998 3. szakasza pedig rögzíti, hogy minden brit jogszabályt úgy kell értelmezni, hogy az összeegyeztethető legyen az Emberi Jogok Európai Egyezményébe foglalt jogokkal, köztük a 10. cikkben szereplő kifejezés szabadságával.⁸ Lényegében mindegy, hogy külön munkajogi szabály tesz-e említést a munkavállaló szólásszabadságáról, avagy sem, a védelem mértéke nem elsősorban ezen múlik.

A munkajogi törvényeken és munkaszerződéseken túl releváns kiegészítő szabályrendszert képeznek az egyenlő bánásmódot, azaz a diszkrimináció tilalmát rögzítő jogszabályok. Az Európai Unió több irányelvet is elfogadott a munkavállalókkal szembeni diszkrimináció ellen,⁹ a nemzeti jogok szerint pedig a politikai vagy más vélemény pedig olyan védett tulajdonság, amely alapján nem megengedett

⁶ Wragg (2015): i. m. 27.

⁷ 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről, 8. § (3) bek.

⁸ Dorcas Seah: Social Media and Freedom of Expression in the Workplace: Is the Law and Practice in the UK Fit for Purpose? *Bristol Law Review*, (2016), 11. 21–24.

⁹ A Tanács 76/207/EGK irányelve a férfiak és a nők közötti egyenlő bánásmód elvének a munkavállalás, a szakképzés, az előmenetel és a munkakörülmények terén történő végrehajtásáról; a Tanács 79/7/EGK irányelve a férfiakkal és a nőkkel való egyenlő bánásmód elvének a szociális biztonság területén történő fokozatos megvalósításáról; a Tanács 86/378/EGK irányelve a férfiak és a nők közti egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatási szociális biztonsági rendszerekben történő megvalósításáról; a Tanács 2000/43/EK irányelve a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének végrehajtásáról; a Tanács 2000/78/EK irányelve a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek a létrehozásáról; a férfiak és nők közötti esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatás és munkavégzés területén történő megvalósításáról szóló, 2006. július 5-i 2006/54/EK tanácsi irányelv.

kedvezőtlenebb bánásmódban részesíteni a vélemény közlőjét más, összehasonlítható helyzetben levő személyhez vagy csoporthoz képest.¹⁰ Azonban, ha a munkáltató egységesen szigorúan lép fel a munkavállalói véleménynyilvánítással szemben, akkor a diszkrimináció nem lesz megállapítható.

A munkaviszony a felek olyan, kölcsönös egyetértésen nyugvó, szabad rendelkezésük szerint létrejött, a privátautonómia területére tartozó jogviszony, amelynek tartalmát az alkotmányosan védett jogok első ránézésre kevésbé lehetnek képesek befolyásolni. A felek alapvető jogai azonban az efféle magánjogias jellegű jogviszonyokban is figyelembe veendők. Az alapvetően a német alkotmányjogból származó *Drittwirkung* fogalma szerint a feleknek tekintettel kell lenniük egymás alkotmányos jogaira egymás közti viszonyaikban.¹¹ Ebből fakadóan a munkáltatónak biztosítania kell munkavállalója szólásszabadságát, és azt csak megfelelő indokok alapján, arányos szankcióval sújtva korlátozhatja. Ezt az elvet speciális törvényi szabály nélkül is figyelembe vehetnék a bíróságok. Helyes lenne, ha a megfelelő indokok körét kellően szűkre szabnák, és nem lenne elegendő bármiféle érdeksérelem vagy annak csekély veszélye ahhoz, hogy a munkavállaló szólásszabadságát korlátozzák.

A munkáltató gazdasági, üzleti érdekeinek védelme lehet a legerősebb érv a jogkorlátozáshoz. Ez annak az igazolását feltételezi, hogy a munkavállaló beszéde a munkáltatónak kárt okozott, vagy a kár bekövetkeztének veszélyét idézte elő. A magyar Alkotmánybíróság 14/2017. (VI. 30.) AB határozata egy olyan per nyomán született, amelyben a munkáltató (egy bank) felmondása arra hivatkozott, hogy a munkavállalója neki anyagi hátrányt okozott. A humánerőforrási szakértőként dolgozó munkavállaló másokkal együtt egy internetes portált üzemeltetett, amelyen humánerőforrás-gazdálkodási kérdéseket tárgyalt. A felmondás szerint az internetes portál, valamint a megjelent írások témája szorosan összefüggött a munkavállaló munkaköri feladataival. Az anyagi hátrány lényegében abban mutatkozott, hogy a munkavállaló a nyilvánossággal is megosztotta azon tudását, tapasztalatát, információit, amelyeket a munkáltatónál végzett munkája során szerzett. Az Alkotmánybíróság a panaszt elutasította, mivel a panaszos által közétett írások szakmai jellegűek, és nem közéleti vitákhoz kapcsolódnak, így a megjelent írások nem élvezhetik a szólásszabadság védelmét.¹² A döntéssel szemben a panaszos az Emberi Jogok Európai Bíróságához (EJEB) fordult, amely a *Herbai v. Hungary* ügyben¹³ született döntésben megállapította, hogy a szólásszabadság nem csak

¹⁰ Lásd például a magyar 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról. 8. §.

¹¹ Az alapjogok horizontális hatályának kérdéseiről a munkajog kontextusában lásd Kiss György: *Alapjogok kollíziója a munkajogban*. Pécs, Justis Tanácsadó Bt., 2010. 125–184.

¹² Az Alkotmánybíróság 14/2017. (VI. 30.) AB határozata a Kúria Mfv.I.10.655/2013/6. sorszámú ítélete alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló alkotmányjogi panasz elutasításáról. Indokolás, [40] bek.

¹³ *Herbai v. Hungary*, no. 11608/15, 2020. február 5-i ítélet.

a szűken értelmezett közéleti kérdésekre vonatkozik.¹⁴ Továbbá, a magyar bírósági eljárásokban nem nyert bizonyítást az, hogy a kérelmező magatartása ténylegesen hátrányosan érintette volna a munkáltató gazdasági érdekét.¹⁵

Azonban a védendő érdekek nem csupán gazdaságiak lehetnek. A magyar Legfelsőbb Bíróság EBH2004. 1050. számú döntése szerint a munkaviszonyban előírt együttműködési kötelezettség megsértésének minősül, ha a munkavállaló a szólás-szabadságával élve a munkáltatója fontos érdekét és a mértéktartás követelményét mellőzve jár el – a konkrét esetben a munkavállaló újságíró a munkáltatója által kiadott lapban tett közzé erőteljes kritikát a munkáltatójára vonatkozóan. De ezen, legalábbis az elvek szintjén egyszerűbben megítélhető eseteken túl a munkáltatók olyan esetekben is könnyűszerrel bocsájtanak el dolgozókat, amikor azok nem a munkaviszonyukkal összefüggésben teszik közzé véleményüket. Nehéz az egyensúly felállítását a munkavállalói vélemények védelme és a munkáltató imázsának, társadalmi megítélésének védelme között. Korábban ez a probléma nem jelentkezett tömegesen, mert a munkavállalók véleményének nem volt olyan nyilvános és egyúttal a közzététel megtörténtét is kétségbevonhatatlanul bizonyító platformja, mint manapság a közösségi média. Az online platformokon ma bárki ingyen, azonnal és tetszőleges gyakorisággal nyilváníthat véleményt, amelyet korábban csak irodai szomszédjainak vagy az ebéd-, illetve a cigarettaszünetekben mondhatott el, jóval bizalmasabb körülmények között. A másik körülmény a társadalmi igazságosság nevében fellépő, az éppen aktuális erkölcsi normákat üzleti érdekeik védelmében kőkeményen érvényesítő munkáltatók erőteljes fellépése a nem *comme il faut* módon viselkedő dolgozóikkal szemben.¹⁶

A kedvező imázs és a társadalmi igazságosság növelése melletti elkötelezettség nemcsak a jogszerűtlen véleményekkel szemben indítja fellépésre a munkáltatót, hanem az apró botlások miatt is, és a lehető legerősebb megtorlást (a munkavállalók esetében: az elbocsátást) irányozza elő.¹⁷ Ez különösen aggályos akkor, ha valamely fontos közéleti kérdésben közzétett vélemény nyomán történik – erre példa egy olyan eset, amelyet egyelőre nem követett bírósági eljárás. Petry Zsolt, a berlini Hertha BSC futballklub kapusedzője 2021 tavaszán egy interjú után elvesztette állását. A cikkben az edző úgy nyilatkozott, hogy Európa morálisan „mélyre süllyedt”, a nyugat-európai bevándorláspolitikája pedig „az erkölcsi leépülés megnyilvánulása”, ami „végigsöpör a kontinensen”. Petryt a véleménye miatt bocsátották el, mert az nem fér össze a Hertha által képviselt értékekkel, a nyitottsággal, a toleranciával és a sokszínűséggel. A német társadalmi kultúra ma jórészt ezekre épül, ezt pedig az edző megsértette. Az eset nyomán úgy tűnhet, hogy a szólásszabadság már nem

¹⁴ Herbai v. Hungary, no. 11608/15, 2020. február 5-i ítélet. 43. bek.

¹⁵ Herbai v. Hungary, no. 11608/15, 2020. február 5-i ítélet. 48. bek.

¹⁶ Henry Engler: “Cancel culture” in the Workplace: New Challenges and Risks for Compliance, HR & Boards. *Thomson Reuters*, 2020. szeptember 15.

¹⁷ A Letter on Justice and Open Debate. *Harper's Magazine*, 2020. július 7.

alapvető tartópillére a közös európai értékrendnek és kultúrának, úgy, ahogyan a második világháború után először Nyugat-Európában, majd a vasfüggöny leomlása után a teljes kontinensen annak minősült. Érthető és elfogadható, ha a futballklub számára fontos a sokszínűség és a tolerancia védelmezése, de ha ez a szempont mindent felülír, és a berlini társadalmi értékrenddel össze nem egyeztethető megszólalás a lehető legerőteljesebb reakciót váltja ki, akkor a munkáltató ezzel mind a sokszínűség híveit, mind a kritikusait kiskorúsítja. Az előbbieket nem tartja képesnek álláspontjuk megvédésére, az utóbbiakat pedig érdemesnek véleményük kimondására.

Természetesen egy közéleti ügyről alkotott véleményről olykor nehéz lehet megmondani, hogy van-e kapcsolódása, kihatása a vélemény közlőjének munkájára. A berlini futballklub elkötelezettsége a nyílt társadalom iránt lehet identitásának olyan fontos része, hogy az azzal össze nem férő vélemények egy munkavállalója szájából romboló hatással vannak erre a nyilvános identításra. De ez a kapcsolódás egy kapusedző munkájához mégiscsak igen távoli és esetleges. Továbbá egy európai intézménynek, mint amilyen egy futballklub is, a szólásszabadság védelmét, az eltérő véleményekkel szembeni toleranciát is érdemes lenne identitása építőkövének tekinteni. Másként minősülhet és a szólásszabadság korlátozására vonatkozó alkotmányos elvekkel összefér az az eset, amikor a munkavállaló konkrét, azonosítható személyekkel szemben, azok jogait sértő megnyilvánulással él.

A munkáltatók identitásának védelme más összefüggésben is érzékeny kérdés. Az állami intézmények vallásilag, világnézetileg, politikailag semlegességre kötelezettek. A *Vogt v. Germany* ügyben¹⁸ az EJEB előtt nem is az merült fel, hogy a kérelmező tanárnő, aki a kommunista párt tagja volt az 1970-es évek Nyugat-Németországában – amikor a kommunista párt a német alkotmánnyal össze nem férő tevékenységet folytatott –, megpróbálta volna indoktrinálni a rábízott gyerekeket, illetve hogy biztonsági kockázatot jelentett volna rájuk nézve. Párttagsága miatti elbocsátása és a német bíróságok döntései a szólásszabadságához fűződő jogát sértették.¹⁹ A világnézetileg, vallásilag elkötelezett (magán)intézmények esetében más lehet a helyzet, erre példa a *Rommelfanger v. Germany* ügyben²⁰ született döntés. A kérelmező orvost egy, a katolikus egyház által fenntartott kórház azután bocsájtotta el, hogy levelet tett közzé az egyik hetilapban, amelyben az abortusz mellett foglalt állást. Ez nem fér össze az egyház tanításaival. A német bíróságok és az EJEB is úgy látta, hogy az egyházi intézmények által megkövetelt lojalitás az egyház értékrendjével az egyén szólásszabadságának korlátját képezheti, de ez a korlátozás nem lehet aránytalan. Jelen esetben azonban az abortuszról való hallgatás – amennyiben nem tud azonosulni az egyház álláspontjával – nem volt észszerűtlen és túlzott terhet jelentő elvárás a munkavállaló felé. Fordított helyzetben, a vallásilag semleges intézmények fellépése a vallási tartalmú véleményeket

¹⁸ *Vogt v. Germany*, no. 17851/91, 1995. szeptember 26-i ítélet.

¹⁹ *Vogt v. Germany*, no. 17851/91, 1995. szeptember 26-i ítélet. 60–61. bek.

²⁰ *Rommelfanger v. Germany*, no. 12242/86, admissibility decision.

hangoztató – jellemzően vallási jelképet viselő vagy vallási elkötelezettsége jeléül bizonyos ruhadarabot viselő – munkavállalókkal szemben szintén a munkavállaló kifejezési szabadságát érinti.²¹

A magán- és a közsféra munkáltatói jogainak terjedelme a munkavállalóikkal szembeni fellépésre nem csak az utóbbira vonatkozó semlegességi követelmény miatt tér el. Az alkotmányosan védett jogok biztosítása a közsférát (az állami, illetve az államhoz kapcsolható, valamint az önkormányzati intézményeket) közvetlenül kötelezi. A fegyveres szervek esetében a semlegességi követelmény azonban jelentősebb súllyal esik a latba, mint más állami munkáltatóknál.²² Az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának gyakorlata a közalkalmazottak szólásszabadságának kérdését alaposan körüljárta.²³ A *Pickering v. Board of Education* ügyben²⁴ a bíróság kimondta, hogy a közalkalmazott véleménye közügyekben – aki a munkáltatójával szemben írt olvasói levelet a helyi újságba – nem lehet alapja az elbocsátásnak. A *Connick v. Myers* ügyben²⁵ tisztázta, hogy ez a védelem a közügyeken kívüli más témájú véleményekre nem vonatkozik. A *Rankin v. McPherson* ügyben²⁶ megállapította, hogy a közügyet érintő, nem a nyilvánosságnak szánt, de szélsőségesnek tekinthető vélemény is (a remény megfogalmazását a Reagan elnök elleni sikertelen merényletet követően, hogy a következő próbálkozás eredményes lesz) a szólásszabadság védelme alá tartozik. A *Garcetti v. Ceballos* ügyből²⁷ pedig az derült ki, hogy ha egy munkavállaló munkahelyi feladata a véleményformálás bizonyos közügyekben, akkor munkaviszonyából fakadó kötelezettségei teljesítése nem minősülhet a szólásszabadsága gyakorlásának. Ilyen részletes és kifinomult bírósági vagy alkotmánybírósági gyakorlat Európában nem ismert, mindenesetre a közösségi médiára áttérő munkavállalói véleménynyilvánítás az amerikai gyakorlatot is jórészt zárójelbe tette. Amit Ardith McPherson Reagan elnökkel kapcsolatban mondott, a közösségi médiában való közzététel esetén aligha minősülne védett beszédnek.

²¹ A nyakban viselt apró kereszt miatti elbocsátás sérti a szólás- és vallásszabadságot egy repülőtéri dolgozó esetében, de nem sérti az ápolónő esetében [*Eweida and Others v. the United Kingdom*, no. 48420/10, 59842/10, 51671/10 és 36516/10, 2013. május 27-i ítélet], a fejkendő viselésének megtiltása nem diszkriminatív, ha nem kifejezetten a muszlim nőkkel szemben irányul (*C-157/15. sz., Samira Achbita és Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding kontra G4S Secure Solutions NV* ügyben, az előzetes döntéshozatal iránti kérelemről 2017. március 14-én hozott döntés [GC]; a *C-188/15. sz., Asma Bougnaoui és Association de défense des droits de l’homme [ADHD] kontra Micropole SA* ügyben az előzetes döntéshozatal iránti kérelemről 2017. március 14-én hozott döntés [GC]).

²² Lásd *Rekvényi v. Hungary*, no. 25390/94, 1999. május 20-i ítélet.

²³ Frank E. Langan: Likes and Retweets Can’t Save Your Job: Public Employee Privacy, Free Speech, and Social Media. *University of St. Thomas Law Journal*, 15. (2018), 1. 228.

²⁴ *Pickering v. Board of Education* 391 US 563 (1968).

²⁵ *Connick v. Myers* 461 US 138 (1983).

²⁶ *Rankin v. McPherson* 483 US 378 (1987).

²⁷ *Garcetti v. Ceballos* 547 US 410 (2006).

A belső visszaélések bejelentőit (*whistleblower*) védelem illeti meg, hogy ne érje őket retorzió amiatt, mert rávilágítottak olyan visszaélésekre, amelyek feltárása a közérdeket szolgálja. E bejelentők, ha elszánták magukat a cselekvésre, értelem-szerűen vagy az adott kérdésben hatáskörrel bíró állami hatósághoz, vagy a sajtóhoz tudnak fordulni. A bejelentők védelme nem a sajtó joga, hiszen a sajtó névtelenül maradásukat a forrásvédelem jogán keresztül képes biztosítani, de az őket védő szabályoknak a sajtó is a kedvezményezettje, mivel nagyobb eséllyel jut hozzá fontos és közlésre érdemes tartalomhoz. Külön pikáns probléma, amikor újságírók válnak visszaélések „bejelentőivé”. A német Walraff/Bild-eset egy fedésben lévő újságíró cikke nyomán indult: a személyazonossága felőli megtévesztés – amely által beépült egy másik szerkesztőségbe – az információk megszerzéséhez szükségesnek, így a sajtószabadság által védett tevékenységnek minősült.²⁸ Az EJEB pedig olyan ügyekben hozott döntéseket, amelyekben az újságírók saját munkáltatóik visszaéléseire hívták fel a nyilvánosság figyelmét – az EJEB döntései az újságírókat védtek munkáltatójuk szankcióitól.²⁹

Szólásszabadság, munkahely és közösségimédia-használat

A közösségi médián keresztül történő véleménynyilvánítás minden felhasználó számára kínálgató lehetőség arra, hogy véleményét eljuttassa a nyilvánossághoz, de ez egyúttal korábban nem ismert veszélyeket is hordoz rájuk nézve. A vélemény közlése gyors, akár azonnali is lehet, így nagyobb tér nyílik a sértő, meggondolatlan, elkapkodott megszólalásoknak, amelyek általában szűrés nélkül jelennek meg. A korábban szűk körben maradó, szóban elhangzó vélemények a nyilvánosság elé kerülhetnek, terjedésük ráadásul a beszélő által ellenőrizhetetlen. Még a vitathatatlanul jogszerű véleményeket is követheti szankció a munkáltató részéről. A munkaszerződések a törvényi szabályokon túl tovább szűkíthetik a munkavállalói véleménynyilvánítás lehetőségeit, és számos munkáltatónál léteznek speciális szabályzatok a közösségimédia-használatra vonatkozóan, amelyek nemcsak a munkaviszonnyal összefüggő megnyilvánulásokra, hanem a munkavállaló közösségimédia-jelenlétére általában is kiterjedhetnek.³⁰ A *social media policyk* előírása különösen érzékeny kérdés az állami munkáltatók esetében, ahol a munkavállalók szólásszabadsághoz fűződő jogának biztosítása a munkáltató részéről alkotmányos

²⁸ BVerfGE 66, 116; 1 BvR 272/81 (Wallraff/Bild-döntés); Barendt (2005): i. m. 441–444.

²⁹ Fuentes Bobo v. Spain, no. 39293/98, 2000. február 29-i ítélet; Matúz v. Hungary, no. 73571/10, 2014. október 21-i ítélet; Wojtas-Kaleta v. Poland, no. 20436/02, 2009. július 16-i ítélet.

³⁰ Kathleen McGarvey Hidy: Social Media Policies, Corporate Censorship and the Right to be Forgiven: A Proposed Framework for Free Expression in an Era of Employer Social Media Monitoring. *University of Pennsylvania Journal of Business Law*, 22. (2020), 2. 346–385.

kötelezettség.³¹ A munkáltatók ezzel együtt is szigorúan léphetnek fel a közösségi médiában megjelenő véleményekkel szemben, ha úgy látják, hogy az a munkahelyi közösség „bomlasztására alkalmas”.³²

A közösségi média használatának belső szabályozása nem kifogásolható azon esetekben, amikor a munkáltató jogos érdeke a dolgozók tevékenységének szabályozása, kiváltképpen, ha posztjaik, *tweetjeik* a munkáltató véleményeként tűnhetnek fel a platformokon. Ezen okból vezette be a *New York Times* saját újságírói számára a közösségi média használatára vonatkozó irányelveit; van abban valami pikáns, hogy a hagyományos média újságíróinak közösségi médiabeli tevékenysége belső szabályozás alatt áll, de könnyen indokolható. Ahogy maguk az újságírók is mondják: amit ők tesznek közzé, még ha magánemberként is, az az újság véleményeként tűnik fel.³³

A közösségi médiában nem csupán a felhasználó által közzétett szöveg, kép vagy videó, hanem más expresszív aktus is „beszédnek” minősülhet, például tartalmak megosztása vagy azokra adott, egy gombnyomással kifejezhető reakció. A Facebook „like”-gombjának használata tárgyában tisztázni kellett azt, hogy alkalmazása egyáltalán véleménynyilvánításnak minősül-e. A Bland v. Roberts ügyben³⁴ az egyik amerikai szövetségi kerületi bíróság azt állapította meg, hogy egy tartalom iránti tetszésnyilvánítás nem minősül védett beszédnek, mert nincs olyan lényegi tartalma, amely alkotmányos védelemben lenne részesíthető. Azaz lényegében hiányzik a vélemény tartalma, a „like”-gomb megnyomása nem jelent azonosulást az érintett tartalommal. Az ügyben a Hampton város seriffjének megválasztását megelőző kampány idején (a hivatalt közvetlen választás útján töltötték be) a később újraválasztott seriff ellenében indult egy másik jelölt. Ez utóbbi Facebookon elérhető kampányoldalán a seriff hivatalában dolgozó munkatársak egy része tetszésnyilvánítását fejezte ki a „like”-gomb használatával. Amikor az újraválasztott seriff ezen dolgozókat nem nevezte ki újból korábbi pozíciójukra, ők pert indítottak egyesülési joguk és szólásszabadságuk megsértésére hivatkozva. A kerületi bíróság elutasította a keresetet, elvetve a szimbolikus beszéd doktrínájának alkalmazását, ami a közösségimédia-platformok működését értő szakmai közösségben éles kritikát váltott ki.³⁵ A kerületi bíróság döntésével szembeni fellebbezés után a Fourth Circuit megállapította a szólásszabadság megsértését.³⁶ A bíróság szerint a „like”-gomb

³¹ Langan (2018): i. m. 241–243.

³² Denise S. Smith – Carolyn R. Bates: The Evolution of Public Employee Speech Protection in an Age of Social Media. *Atlantic Law Journal*, 22. (2020), 1. 1–41.

³³ The Times Issues Social Media Guidelines for the Newsroom. *New York Times*, 2017. október 13.

³⁴ Bland v. Roberts 857 F.Supp. 2d 599 (ED Va., 2012).

³⁵ Ira P. Robbins: What Is the Meaning of Like: The First Amendment Implications of Social-Media Expression. *The Federal Courts Law Review*, 7. (2013), 1. 127–151.; Leigh E. Gray: Thumb War: The Facebook “Like” Button and Free Speech in the Era of Social Networking. *Charleston Law Review*, 7. (2013). 447–487.

³⁶ Bland v. Roberts No. 12-1671 (4th Cir. 2013).

alkalmazása szimbolikus beszéd, szavak nélkül is érzékelhető véleményt hordoz, ami hasonló ahhoz, mint amikor egy választási kampány során az egyik jelölt tábláját az őt támogató polgár kitűzi az előkertjébe (ahogyan az az Egyesült Államokban szokás). A munkavállalók érdeke véleményük kinyilvánításában megelőzi a seriff azon érdekét, amely a közösség zavartalan szolgálatához fűződik. Amit a munkavállaló a közösségi médiában tesz, szinte kivétel nélkül beszédnek tekinthető, és azzal kapcsolatban felmerülhet a szólásszabadság védelme; ugyanakkor mint beszéd a munkáltató érdekeit sértheti, így alapot adhat a közlővel szembeni fellépésre.³⁷

A közösségi média a gyors, sokszor meggondolatlan, tömeges és kontroll vagy szűrő nélküli véleménynyilvánítás terepe.³⁸ Ebből eredően egy szemvillanás alatt rendkívül kellemetlen helyzetbe kerülhet az a munkavállaló, aki elkapkodva nyilvánít véleményt. Kérdés, hogy indokolt-e a gyorsan és külső szűrő igénybevétele nélkül közzétett véleményekre tekintettel a bíróságoknak – és a munkáltatóknak – eltérniük a nyilvános kommunikációra eddig alkalmazott mércéktől. Amikor 2012-ben egy walesi futballista, Daniel Thomas homofób üzenetet tett közzé Twitter-oldalán a brit olimpiai műugrócsapattal kapcsolatban, a Director of Public Prosecutions (DPP) véleménye szerint az üzenet sértő volt, de nem „súlyosan sértő”, mert szerzője humorosnak szánta, és saját követőinek küldte (főleg barátoknak és családtagoknak), a nyilvánosságra kerülést követően gyorsan eltávolította, megbánást tanúsított, a futballcsapata is megbüntette, a megcélzott műugrók pedig nem szerepeltek a címezettek között, csak a nyilvánosságra kerülést követően szereztek tudomást az üzenetről.³⁹ Ebből pedig az következik, hogy a közösségi médiabeli beszéd kontextusa egészen tágran értelmezve fontos és vizsgálendő szempont a bűncselekménnyé minősítést megelőzően. Más esetekben azonban a viccnek szánt megjegyzések nyomán börtönbe került a szerző, igaz, a pályán szívrohamot kapott fekete futballistán viccelődő szerző más felhasználókkal vitába keveredve további rasszista és sértő megjegyzést tett, magatartása tehát nem tekinthető egyszeri és a kontextus ismeretében bűncselekményként nem értékelendő „hibának”.⁴⁰

A Chambers v. DPP ügyben a Communications Act 2003 127. szakasz 1. bekezdés a) pontja szerinti másik tényállási elemet, az üzenet fenyegető (*menacing*) jellegét kellett a bíróságnak megítélnie.⁴¹ Paul Chamberst azért vádolták meg és ítélték el, mert a doncasteri Robin Hood reptér felrobbantásával „fenyegetőzött”, amikor azzal szembesült, hogy a kedvezőtlen időjárás miatt törölték a járatát. Az ügy Angliában „Twitter-joke trial-ként” híresült el, mert valójában soha nem állt fenn

³⁷ Langan (2018): i. m. 245.

³⁸ Peter Coe: The Social Media Paradox: An Intersection with Freedom of Expression and the Criminal Law. *Information & Communications Technology Law*, 24. (2015), 1. 32–33.

³⁹ DPP Statement on Tom Daley Case and Social Media Prosecutions. *Crown Prosecution Service Blog*, 2012. szeptember 20.

⁴⁰ Steven Morris: Student Jailed for Racist Fabrice Muamba Tweets. *The Guardian*, 2012. március 27.

⁴¹ Chambers v. DPP [2012] EWHC 2157.

annak veszélye, hogy Chambers beváltja meggondolatlan fenyegetését.⁴² Az, hogy az alsóbb fokú bíróságok elítélték, annak volt a következménye, hogy szerintük az üzenet önmagában fenyegető volt, egy átlagember annak tekinthette, és aggodalmat válthatott ki belőle.⁴³ A Legfelső Bíróság végül felmentette a vádlottat valós fenyegetés hiányában, tekintve, hogy az üzenet nem volt alkalmas félelem és nyugtalanság előidézésére azokban, akiknek küldték, vagy akik láthatták.⁴⁴

Más kérdés, hogy a munkáltatók nemcsak a jogellenes tartalmak esetén léphetnek fel, az általuk alkalmazott mérce – amelynek alkalmazása a munkaviszony megszüntetését eredményezheti – elszakad a jogellenesség mércéitől, és lényegében a munkáltatók belátására bízva azt, hogy mit engednek meg a munkavállalóiknak, és mit nem. Ebben a tekintetben a közösségi médiabeli beszéd nemhogy nem „enyhítő körülmény”, amely jellegénél fogva a meggondolatlan, sértő beszéd eltérését ösztönzi, hanem éppen ellenkezőleg, a munkavállalói beszéd hangerősítőjeként, egyúttal bizonyítási eszközként nehezebb helyzetbe hozza a szólásszabadságára hivatkozni próbáló munkavállalót. A sértő beszéd nyilvános „láthatósága” súlyosabb megítélést von maga után, mint ha a beszéd szóban, az online világtól távol került volna közzétételre. Frank LoMonte találó példája szerint, ha egy iskolai tanárnő otthon megiszik egy pohár sört, abból nem lehet baj, ha azonban kitesz magáról egy képet a Facebookra, amelyen alkoholfogyasztás közben látható, bajba kerülhet a munkáltatójánál. A közösségi médiabeli beszéd, amely sokszor jelképes, átvitt értelmű, nem komolyan gondolt, szigorúbb büntetést kaphat, mint a ténylegesen tanúsított magatartás.⁴⁵

A közösségi médiabeli kommunikáció helyes megítélése céljából Jake Rowbottom javasolja az alacsony szintű beszéd (*low level speech*) kategóriájának bevezetését a jogalkalmazást vezérlő doktrínák közé. A magas és az alacsony értékű beszéd megkülönböztetése már ismert – például a közügyek vitái tartoznak az előbbi körbe, a pornográfia vagy a kereskedelmi beszéd pedig az utóbbiba.⁴⁶ A doktrína szerint minél inkább egy közügy vitáját érinti a megszólalás, annál „értékesebb”, annál szigorúbban védendő. Az új kategória nem a beszéd tartalmát, hanem a közvételének kontextusát érinti, így a *social mediában* zajló vitákat, veszekedéseket, fenyegetéseket, a gyűlölet kifejeződéseit a platformon keresztül zajló kommunikáció általános jellegzetességeit értékelve „alacsony szintűnek” minősítené, és kevésbé

⁴² Martin Beckford: Twitter Joke Trial Conviction Quashed in High Court. *The Telegraph*, 2012. július 27.

⁴³ Chambers v. DPP, 17. bek.

⁴⁴ Chambers v. DPP, 30. bek.

⁴⁵ Frank D. LoMonte: The “Social Media Discount” and First Amendment Exceptionalism. *University of Memphis Law Review*, 50. (2019), 2. 405–406.

⁴⁶ Jeffrey M. Shaman: The Theory of Low-Value Speech. *SMU Law Review*, 48. (1995), 2. 297–348.

szigorúan korlátozná, mint például a hagyományos médiában vagy a jelenlévők között elhangzó hasonló tartalmú beszédet.⁴⁷

A közösségi média a teljesen nyilvános és a magánszférába tartozó fórumok között helyezkedik el, közelebb a teljes nyilvánossághoz. Célját tekintve mégsem tekinthető azonosnak egy hagyományos médium céljaival, amely minden esetben a lehető legtöbb emberhez próbál eljutni. A közösségi médiabeli beszéd a munkavállalók részéről általában az ismeretségi körüknek szól, nem pedig a számukra idegen többi felhasználónak, mégsem tekinthetők magánjellegű közlésnek, mert a platformon az ismeretségi körük lehet igen tág, akár több ezer fős, illetve tisztában vannak azzal is, hogy megnyilvánulásuk saját akaratuktól függetlenül megosztással továbbterjedhet, akár a hagyományos médiába is átkerülhet, és azt sem tudhatják, hogy a platformbeli ismerőseik közül éppen kihez jut el. Ez a köztes állapot sajátos megítélést igényelne a munkáltatók és a bíróságok részéről. Egy-egy sérelmes, bántó, a vállalati *policy*-vel össze nem férő megszólalás a munkavállaló közösségi-média-profilján mégsem ugyanaz, mint ha a *New York Times*-ba írt volna cikket, de nem is olyan, mint a konyhaasztalnál mondott beszéde. A munkavállalóval szembeni fellépéskor ennek figyelembevételével lenne szükséges eljárni.⁴⁸

A közösségi médián keresztül közzétett munkavállalói megnyilvánulások számos különféle helyzetben idézhetnek elő nehézségeket a munkáltatóhoz fűződő kapcsolatban. Ezek sora akár már a munkahelyre való belépés előtt is megkezdődhet. A munkáltatók gyakran ellenőrzik a hozzájuk bekerülni kívánó munkavállalók közösségi-média-oldalait. Amennyiben ezek beállítása nyilvános, a magánszférra-sérelem nem merülhet fel, de a felvételi döntés során alkalmazott diszkrimináció veszélye ez esetben is fennáll.⁴⁹

Egy másik probléma a munkaidőt terhelő közösségi-média-használat, amely nyilvánvalóan aggálymentesen megtiltható lehet. Az efféle tartalomsemleges – a munkavállaló közzétenni kívánt véleményétől független – korlátozás, amelynek alapos indoka is van (a munkáltató érdekeinek védelme a szervezett, hatékony munkavégzéshez) elvben nem vet fel alkotmányos aggályokat. Ugyanakkor a közösségi média olyannyira a mindennapok részévé vált, és egy-egy munkavállaló alapesetben is naponta többször jelentkezhet be a saját fiókjába, hogy az ilyen rövid, a munkateljesítményt érdemben nem rontó közösségi-média-használat aránytalan büntetése indokolatlan lehet. A munkavállalók megfigyelése abból a célból, hogy használják-e a közösségi médiát, szintén magánszférasértő gyakorlat lehet.⁵⁰ Hasonló megítélés

⁴⁷ Jacob Rowbottom: To Rant, Vent and Converse: Protecting Low Level Digital Speech. *The Cambridge Law Journal*, 71. (2012), 2. 370–376.

⁴⁸ Diego Álvarez Alonso: Social Media in the Employment Relationship Context: A Typology of Emerging Conflicts, and Notes for the Debate. *Comparative Labor Law and Policy Journal*, 39. (2018), 2. 304–306.

⁴⁹ Alonso (2018): i. m. 291–292.

⁵⁰ Alonso (2018): i. m. 293–296.

alá eshet az a kérdés, hogy milyen informatikai eszközt használt a munkavállaló a közösségi média-oldalára való belépésre. A munkáltató tulajdonában álló eszközök magáncélra való használata – beleértve a közösségi médián keresztüli kommunikációt is – megtiltható lehet, adat- és informatikai biztonsági célból.

Az igazán nehéz kérdésekhez akkor jutunk el, amikor a munkavállaló közösségi médiában közzétett véleményét a munkáltató ítéli meg. El kell választani egymástól azon eseteket, amikor a munkavállaló a munkájáról, a munkahelyéről, a kollégáiról posztol, illetve amikor ezektől teljesen független tartalmat tesz közzé.⁵¹ A munkáltató mozgástere elvben bővebb az előbbi esetben, hiszen az érdekeinek sérelme könnyebben tetten érhető akkor, ha a munkavállaló a munkahelyét szidja, vagy kollégáiról tesz közzé sérelmes véleményt. De a munkáltatók előszeretettel fellépnek azon esetekben is, amikor a munkavállaló olyan véleményt tesz közzé, amely valamely közéleti kérdésben foglal állást, és tartalma nem egyeztethető össze a munkáltató társadalmi imázsával, vagy valamely más okból véli azt sérelmesnek érdekeire nézve. Akár egy régi, a munkaviszony létrejöttét megelőző közösségi-média-poszt is alapot adhat a munkaviszony megszüntetésére. Ezen esetekben a munkáltatóknak és a bíróságoknak tekintettel kellene lenniük a szólásszabadság értékére; minél távolibb a kapcsolat a vélemény tartalma és a munkáltató tevékenysége között, annál kevésbé lehet indokolt a munkavállalóval szembeni erőteljes fellépés. Cara Magatelli amellet érvel, hogy munkaidőn kívül a munkavállaló bármilyen tevékenységet végezhet, amely nem jogszerűtlen, és nem sérti a munkáltató legitim gazdasági érdekeit.⁵²

Mary-Rose Papandrea azt a sajátos kérdést feszegeti, hogy kommunikálhat-e a munkavállaló munkaügyben (mintegy munkája részeként) másokkal a közösségi médián keresztül. E kérdés különösen érzékeny problémát jelenthet a tanár-diák viszonylatban. Ha a munkáltató megtiltja a tanár számára a diákokkal való kapcsolattartást – a helytelen kommunikációt és a viszonyok kialakulását megelőzendő –, az a tanár szólásszabadságát korlátozza még akkor is, ha nem oktatási ügyben kíván diákjaival beszélni.⁵³

A David Mangan által bemutatott angol és kanadai ügyek azt bizonyítják, hogy a munkáltatók gyakran lépnek fel olyan esetekben, amikor a munkavállalójuk közéleti témában – például a nemi és a faji egyenjogúsággal, az LMBTQ-jogokkal vagy politikai kérdésekkel kapcsolatban – fejti ki álláspontját⁵⁴ (hasonló a helyzet

⁵¹ David Mangan: Online Speech and the Workplace: Public Right, Private Regulation. *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 39. (2018), 2. 361.

⁵² Cara Magatelli: Facebook is Not Your Friend: Protecting a Private Employee's Expectation of Privacy in Social Networking Content in the Twenty-First Century Workplace. *Journal of Business, Entrepreneurship & the Law*, 6. (2012), 1. 103–129.

⁵³ Mary-Rose Papandrea: Social Media, Public School Teachers, and the First Amendment. *Boston College Law School, Legal Studies Research Paper*, 90. (2012), 267. 1596–1642.

⁵⁴ Mangan (2018): i. m.

az Egyesült Államokban is).⁵⁵ Ez hátrányos következménnyel jár a munkavállalók szólásszabadságára, illetve kiüresíti annak alkotmányos védelmét, aprólékosan kidolgozott doktrínáit.

A szólásszabadságon túl az egyenlő bánásmód követelményére is hivatkozhat a munkavállaló, ha véleménye miatt szankció éri a munkáltatója részéről. Egy figyelemre méltó ügyben a közelmúltban született döntés Magyarországon. Az ügy előzményeként egy állami pénzforrások felhasználásával működő alapítvány munkavállalója a Facebookon – magánprofilján – *like*-olt egy olyan bejegyzést, amelyet egy, a Budapest város által benyújtott, a nyári olimpia megrendezésére irányuló pályázat ellen fellépő civil egyesület tett közzé. Az alapítvány igazgatója észlelte ezt, és a következő értekezleten szóban megrótt a munkavállalót, tekintettel arra, hogy az alapítvány közpénzek felhasználásával működik, és így az igazgató álláspontja szerint munkavállalóinak tartózkodniuk kell a támogatásról döntő kormányzatot sértő politikai véleménynyilvánítástól. Az igazgató az alapítvány zárt Facebook-csoportjában közzétett üzenetében az alapítvány minden munkavállalóját figyelmeztette az olimpiai pályázatot nem támogató véleményektől való tartózkodásra. A felperes munkavállaló a munkatársának ilyenén történt megrovása ellen szót emelt, a munkahelyén szóban és később saját Facebook-profilján keresztül is. Ezt követően, néhány héttel később – átszervezésre hivatkozva – az alapítvány megszüntette a munkatársáért kiálló munkavállaló munkaviszonyát.

Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény 8. § j) pontja alapján közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősül az olyan rendelkezés, amelynek eredményeként egy személy vagy csoport valós vagy vélt politikai vagy más véleménye miatt részesül kedvezőtlen bánásmódban, mint amelyben más, összehasonlítható helyzetben lévő személy vagy csoport részesül, részesült vagy részesülhet. A bíróság megállapítása szerint a jelen ügyben azon munkavállalók, akik az olimpia megrendezését nem támogatják, hátrányba kerültek vagy kerülhettek volna azon munkavállalókhoz képest, akik az olimpia megrendezését támogatták, vagy ahhoz semleges viszonyultak, hiszen az igazgató az említett Facebook-posztjában kizárólag azoknál a munkavállalóknál helyezte kilátásba a jogviszony megszüntetését, akiknek a véleménye az előbbi kategóriába tartozott. A bíróság azt állapította meg, hogy a felmondás és a felperes kifogásemelése között ok-okozati összefüggés áll fenn. A munkaviszony megszüntetése tehát jogellenes volt, mert annak valós indoka a felperesnek a – kollégájával szembeni egyenlő bánásmód megsértése miatti – kiállása volt.⁵⁶ A diszkrimináció a munkavállalót a munkahelyen, és nem a közösségi médián keresztül történt véleménye miatt érte, az ügy mégis összefüggésben van a közösségi médián keresztüli véleménynyilvánítás kérdésével; továbbá, ha a munkavállaló nem személyesen,

⁵⁵ McGarvey Hidy (2020): i. m.

⁵⁶ 77. M. 629/2017/36. sz. ítélet, Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság.

hanem a Facebookon tette volna közzé álláspontját, vélhetően sem a munkáltatói lépés, sem a bíróság azt megítélő döntése nem lett volna más.

A másodfokú bíróság azonban nem látta megalapozottnak azt, hogy a munkavállalóval szemben főnöke a másokat ért diszkrimináció miatti fellépése miatt megtorlást alkalmazott volna. A „megtorlás” az egyenlő bánásmódot védő törvény egy sajátos tényállása. Az Ebktv. szerinti megtorlás [10. § (3) bek.] megállapításához három tényállási elemnek kell megvalósulnia: szükséges egy diszkriminációs eset („az egyenlő bánásmód követelményének megsértése”), egy amiatt történő kifogáselés vagy eljárásindítás, illetve abban történt közreműködés, valamint egy ezzel összefüggésben okozott jogsérelem a munkáltató részéről. Mint a másodfokú bíróság megállapította, a bírói gyakorlat szerint „megtorlásra csak az hivatkozhat, aki az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatt emelt kifogást, indított eljárást, vagy működött közre eljárásban, és ezzel összefüggésben részesült kedvezőtlen eljárásban”.⁵⁷ A felperes munkavállaló valóban fellépett főnöke Facebook-posztjával szemben, de nem a másik munkavállalót ért konkrét diszkrimináció miatt, hanem mert általában megengedhetetlennek tartotta az abban foglaltakat. Ezen túl azonban a felek konfliktusa egy idő után elmélyült és személyes jellegűvé vált, majd a munkáltató a munkavállalójának jogviszonyát jogellenesen – de nem az egyenlő bánásmódról szóló jogszabályok megsértésével, „csak” megfelelő indok nélkül – megszüntette.⁵⁸

A munkavállalók magánéletéhez való joga az interneten

A közösségi oldalakon közzétett tartalmak megítélése feltételezi azt, hogy a munkáltató ellenőrzi vagy erre irányuló jelzés esetén betekint munkavállalója profiljába. Ez az ellenőrzés, kiváltképpen a folyamatos megfigyelés, önmagában is sérelmes lehet a munkavállaló számára. A munkavállaló közösségi médiában tanúsított aktivitása a magánéletének a részét képezi. Ugyanakkor a nyilvános bejegyzések vagy az adott munkavállaló mások által megosztott bejegyzései lényegében a nyilvánosság részévé válnak, és nehezen értelmezhetők bizalmas információként. A bejegyzés folyamatosan és akár hosszú ideig elérhető, így még a munkaviszony létrejötte előtti bejegyzések is megismerhetők lehetnek, amelyből a munkavállalóra hátrányos döntések születhetnek.⁵⁹

Az adatvédelem felől közelítve a meglátogatott honlapok címe, a honlap letöltésének időpontja és egyéb adatai személyes adatok, mivel valamely meghatározott

⁵⁷ Fővárosi Törvényszék mint másodfokú bíróság, 7.Mf.680.379/2018/16.

⁵⁸ Fővárosi Törvényszék mint másodfokú bíróság, 7.Mf.680.379/2018/16.

⁵⁹ Mangan (2020): i. m. 385–386.

természetes személyhez köthetők.⁶⁰ Az internethasználat ellenőrzésére a munkavállaló hozzájárulása alapján kerülhet sor, amelyet persze munkaszerződése lehetővé tehet. Ha a magáncélú internethasználat tilos, és a munkavállalót tájékoztatták az ellenőrzés lehetőségéről, akkor a munkavállaló valamely honlap letöltésével egyúttal hozzájárulását is adja az adatkezeléshez, ellenben az internethasználat ellenőrzése nem engedélyezett, ha a munkáltató lehetővé teszi az internet magáncélú használatát.

A munkavállalók online tevékenységének megfigyeléséről a strasbourgi bíróság Nagykamarája a *Bărbulescu v. Romania* ügyben⁶¹ fektette le az alapvetéseket. A testület megállapította, hogy a munkavállaló e-mail-fiókjának figyelése sértette az Emberi Jogok Európai Egyezménye 8. cikkében foglalt, a magánélet tiszteltetben tartásához és a levelezéshez való jogot. Noha ez nem a közösségimédia-használathoz kapcsolódó ügy volt, a döntés fontos következményekkel jár általában a munkavállalók munkahelyi online magánszférájához való jogait illetően. A bíróság szerint a kérelmezőt nem tájékoztatták a munkaadó ellenőrző tevékenységének köréről és természetéről, illetve arról, hogy esetleg hozzáférhet a közlések tartalmához. A strasbourgi fórum rámutatott, hogy a helyi bíróságok nem fordítottak kellő figyelmet sem az ellenőrzés körére és mélységére, sem pedig arra, hogy volt-e ehhez jogalap. Nem jelölték meg e szigorú ellenőrzés sajátos célját, és nem vizsgálták a kérelmezőt érintő következmények súlyosságát, ahogyan azt sem, hogy milyen más, kevésbé tolakodó eszközöket lehetett volna alkalmazni.

A *Libert v. France* ügyben⁶² született döntésből ellenben világossá válik, hogy a munkáltatónak van lehetősége a munkavállaló online tevékenységének ellenőrzésére, a megfelelő, a személyes adatok védelmét célzó garanciák mellett. Az ügyben a munkahelyi számítógépén pornográf fájlokat őrző és emiatt elbocsátott munkavállaló kérelmét utasította el az EJEB, mert a francia hatóságok figyelemmel voltak a magánjellegű adatok védelmére. Általában véve elmondható, hogy amennyiben a munkáltatónak legitim érdeke fűződik a munkavállaló online tevékenységének megismeréséhez, a megismerés lehetőségére és feltételeire felhívta a munkavállaló figyelmét, ez a feltételrendszer világos, átlátható és összhangban van a jogi szabályozással, továbbá a megfigyelés nem titokban, a munkavállaló elől elrejtve történik, az megengedett lehet.⁶³ Mindez azonban a munkahelyi eszközökön folytatott tevékenység ellenőrzését jelenti, a magántulajdonú eszközökre értelemszerűen nem vonatkozik. A munkavállaló közösségimédia-profilja a magánszférája része, az általa ott közzétettek közül csak a nyilvános beállítású tartalmak lehetnek megismerhetők a munkáltató számára. Mindez természetesen

⁶⁰ Charles Morgan: Employer Monitoring of Employee Electronic Mail and Internet Use. *McGill Law Journal*, 44. (1999), 2. 849–902.

⁶¹ *Bărbulescu v. Romania*, no 61496/08, 2017. szeptember 5-i ítélet.

⁶² *Libert v. France*, no. 588/13, 2018. február 22-i ítélet.

⁶³ Alonso (2018): i. m. 306–309.

nem zárja ki azon lehetőséget, hogy a munkáltató más forrásból – például egy nem nyilvános poszt számára való továbbítása útján – értesüljön munkavállalója tevékenységéről.

Következtetések

A munkahelyi szólásszabadság a vélemények közlésére vonatkozó alkotmányos korlátoktól elrugaskodva érvényesül. Aggasztó jelenség az, hogy a munkáltatók nem csupán a munkahelyen vagy a munkaviszonnyal összefüggésben állítanak korlátokat a munkavállaló elé, hanem a közéleti kérdésekben kifejtett véleményt is megtorolhatják, amennyiben az sérti az érdekeiket. Az „érdeksérelem” pedig szintén tágan értelmezett, a társadalmi megítélés, imázs lehetséges romlása vagy a munkahelyi közösség kohéziójának gyengítése is elegendő lehet a fellépésre. Ezt a jelenséget a közösségimédia-plattformok számos tekintetben támogatják. A munkavállaló számára a közösségi média lehetőség a véleménye kifejtésére, a nyilvánosságban való részvételre, egyúttal a korábbiakban nem tapasztalt veszélyforrás is rá nézve. A közösségi média e tekintetben képes lehet arra, hogy a szabadság korlátozása érdekében használják fel.

Szükséges lenne erőteljesebb védelmet biztosítani a munkavállalók számára, azon az áron is, hogy a munkáltatók külső imázsa csorbat szenved. Ha a szólásszabadságot demokratikus alapértéknek tekintjük – és nem tekinthetjük másnak –, akkor a szigorú alkotmányos védelem kiürítése a munkáltatók részéről nemkívánatos fejlemény. Ha a munkavállalónak tartania kell attól, hogy a munkahelyén – egyébként nem jogellenes – véleménye miatt hátrány éri, akkor a szabadsága csorbul, és végső soron a közéleti viták is kárt szenvednek. A munkavállalói szólásszabadság növeléséhez nincsen szükség jogalkotásra sem, a felek közötti, alapvetően magánjogi jellegű jogviszonyon belül is figyelembe vehetők a munkavállaló alkotmányos jogai, így szólásszabadsága is, a bíróságok pedig képesek lehetnek ennek kikényszerítésére. A probléma kezelése mindazonáltal nem lehetséges tisztán jogi eszközökkel: a szólásszabadságot nagyobb becsben tartó társadalmi kultúrára is szükség lenne.

Social Media and Freedom of Speech in Labour Relations – The Rights and Duties of Employers and Employees

Abstract

The study reviews the basic issues of freedom of speech in the workplace, focussing on the use of social media by employees, and its possible limitations. It examines the general issues related to employees' freedom of speech, a right which is relevant irrespective of the nature of the means they use. It also reviews specific social media related issues, among them the conditions for electronic monitoring of employees. The conclusion of the study is that freedom of speech, in the context of the workplace, involves restrictions departing from constitutional limitations on the expression of opinions. It is a matter of concern that employers may not only impose restrictions on the employee in the workplace, or in the context of their employment relationship, but also retaliate for opinions expressed on public

affairs, if these are harmful to their interests. Moreover, ‘harm to interests’ is also broadly construed, and a possible deterioration in the employer’s social perception or image, or a weakening of the cohesion of the workplace community may also be sufficient for it to take action. This tendency is supported by social media platforms in many regards. For employees, social media is an opportunity to express their opinions and to participate in the public sphere, and at the same time is an unprecedented potential source of danger to them. In this regard, social media may be used as a tool that helps justifying the restriction of the freedom of employees.

Felhasznált irodalom

2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról.
2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről.
77. M. 629/2017/36. sz. ítélet, Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság.
A Letter on Justice and Open Debate. *Harper’s Magazine*, 2020. július 7. Online: <https://bit.ly/3aIGXsm>
A Tanács 2000/43/EK irányelve (2000. június 29.) a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról. L 180/22 (2000. július 19.).
A Tanács 2000/78/EK irányelve (2000. november 27.) a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról. L 303/16 (2000. december 2.).
A Tanács 76/207/EGK irányelve (1976. február 9.) a férfiak és a nők közötti egyenlő bánásmód elvének a munkavállalás, a szakképzés, az előmenetel és a munkakörülmények terén történő végrehajtásáról. L 39/40 (1976. február 14.).
A Tanács 79/7/EGK irányelve a férfakkal és a nőkkel való egyenlő bánásmód elvének a szociális biztonság területén történő fokozatos megvalósításáról (1984. december 23.).
A Tanács 86/378/EGK irányelve (1986. július 24.) a férfiak és a nők közti egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatási szociális biztonsági rendszerekben történő megvalósításáról. L 225/40 (1986. augusztus 12.).
Alonso, Diego Álvarez: Social Media in the Employment Relationship Context: A Typology of Emerging Conflicts, and Notes for the Debate. *Comparative Labor Law and Policy Journal*, 39. (2018), 2. 287–333.
Az Alkotmánybíróság 14/2017. (VI. 30.) AB határozata a Kúria Mfv.I.10.655/2013/6. sorszámú ítélete alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló alkotmányjogi panasz elutasításáról.
Az Európai Parlament és a Tanács 2006/54/EK irányelve (2006. július 5.) a férfiak és nők közötti esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatás és munkavégzés területén történő megvalósításáról. L 204/23 (2006. július 26.).
Bărbulescu v. Romania, no 61496/08, 2017. szeptember 5-i ítélet.
Barendt, Eric: *Freedom of Speech*. Oxford, Oxford University Press, 2005.
Beckford, Martin: Twitter Joke Trial Conviction Quashed in High Court. *The Telegraph*, 2012. július 27. Online: <https://bit.ly/3OeQk0A>
Bland v. Roberts 857 F.Supp. 2d 599 (ED Va., 2012).
Bland v. Roberts No. 12-1671 (4th Cir. 2013).
BVerfGE 66, 116; 1 BvR 272/81 (Wallraff/Bild-döntés).

- C-157/15. sz., Samira Achbita és Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding kontra G4S Secure Solutions NV ügy.
- C-188/15. sz., Asma Bougnaoui és Association de défense des droits de l’homme (ADDH) kontra Micropole SA ügy.
- Chambers v. DPP [2012] EWHC 2157.
- Coe, Peter: The Social Media Paradox: An Intersection with Freedom of Expression and the Criminal Law. *Information & Communications Technology Law*, 24. (2015), 1. 16–40. Online: <https://doi.org/10.1080/13600834.2015.1004242>
- Connick v. Myers 461 US 138 (1983).
- DPP Statement on Tom Daley Case and Social Media Prosecutions. *Crown Prosecution Service Blog*, 2012. szeptember 20. Online: <http://lnkiy.in/VgG1m>
- Engler, Henry: “Cancel culture” in the Workplace: New Challenges and Risks for Compliance, HR & Boards. *Thomson Reuters*, 2020. szeptember 15. Online: <https://tmsnrt.rs/3aOyQKP>
- Eweida and Others v. the United Kingdom, no. 48420/10, 59842/10, 51671/10 és 36516/10, 2013. május 27-i ítélet.
- Fuentes Bobo v. Spain, no. 39293/98, 2000. február 29-i ítélet.
- Garcetti v. Ceballos 547 US 410 (2006).
- Gray, Leigh E.: Thumb War: The Facebook “Like” Button and Free Speech in the Era of Social Networking. *Charleston Law Review*, 7. (2013). 447–487.
- Herbai v. Hungary, no. 11608/15, 2020. február 5-i ítélet.
- Kiss György: *Alapjogok kollíziója a munkajogban*. Pécs, Justis Tanácsadó Bt., 2010.
- Koltay, András: *Freedom of Speech: The Unreachable Mirage*. Budapest, CompLex, 2013. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2216655>
- Langan, Frank E.: Likes and Retweets Can’t Save Your Job: Public Employee Privacy, Free Speech, and Social Media. *University of St. Thomas Law Journal*, 15. (2018), 1. 228–241.
- Libert v. France, no. 588/13, 2018. február 22-i ítélet.
- LoMonte, Frank D.: The “Social Media Discount” and First Amendment Exceptionalism. *University of Memphis Law Review*, 50. (2019), 2. 387–440.
- Magatelli, Cara: Facebook is Not Your Friend: Protecting a Private Employee’s Expectation of Privacy in Social Networking Content in the Twenty-First Century Workplace. *Journal of Business, Entrepreneurship & the Law*, 6. (2012), 1. 103–129.
- Mangan, David: Online Speech and the Workplace: Public Right, Private Regulation. *Comparative Labour Law & Policy Journal*, 39. (2018), 2. 357–388.
- Matúz v. Hungary, no. 73571/10, 2014. október 21-i ítélet.
- McAuliffe v. Mayor of New Bedford 25 NE 517 (1892).
- McGarvey Hidy, Kathleen: Social Media Policies, Corporate Censorship and the Right to be Forgiven: A Proposed Framework for Free Expression in an Era of Employer Social Media Monitoring. *University of Pennsylvania Journal of Business Law*, 22. (2020), 2. 346–385.
- Morgan, Charles: Employer Monitoring of Employee Electronic Mail and Internet Use. *McGill Law Journal*, 44. (1999), 2. 849–902.
- Morris, Steven: Student Jailed for Racist Fabrice Muamba Tweets. *The Guardian*, 2012. március 27. Online: <https://bit.ly/3yLt5Wf>
- Papandrea, Mary-Rose: Social Media, Public School Teachers, and the First Amendment. *Boston College Law School, Legal Studies Research Paper*, 90. (2012), 267. 1596–1642.
- Pickering v. Board of Education 391 US 563 (1968).

- Rankin v. McPherson 483 US 378 (1987).
- Rekvényi v. Hungary, no. 25390/94, 1999. május 20-i ítélet.
- Robbins, Ira P.: What Is the Meaning of Like: The First Amendment Implications of Social-Media Expression. *The Federal Courts Law Review*, 7. (2013), 1. 127–151.
- Rommelfanger v. Germany, no. 12242/86, admissibility decision.
- Rowbottom, Jacob: To Rant, Vent and Converse: Protecting Low Level Digital Speech. *The Cambridge Law Journal*, 71. (2012), 2. 355–383. Online: <https://doi.org/10.1017/S0008197312000529>
- Seah, Dorcas: Social Media and Freedom of Expression in the Workplace: Is the Law and Practice in the UK Fit for Purpose? *Bristol Law Review*, (2016). 11. 21–24.
- Shaman, Jeffrey M.: The Theory of Low-Value Speech. *SMU Law Review*, 48. (1995), 2. 297–348.
- Smith, Denise S. – Carolyn R. Bates: The Evolution of Public Employee Speech Protection in an Age of Social Media. *Atlantic Law Journal*, 22. (2020), 1. 1–41.
- The Times Issues Social Media Guidelines for the Newsroom. *New York Times*, 2017. október 13. Online: <http://lnkiy.in/qZLZN>
- Vogt v. Germany, no. 17851/91, 1995. szeptember 26-i ítélet.
- Wojtas-Kaleta v. Poland, no. 20436/02, 2009. július 16-i ítélet.
- Wragg, Paul M.: Free Speech Rights at Work: Resolving the Differences Between Practice and Liberal Principle. *Industrial Law Journal*, 44. (2015), 1. 1–28. Online: <https://doi.org/10.1093/indlaw/dwu031>

[Vákát oldal]

IV. rész

Egyes kockázatok, kihívások

[Vákát oldal]

G. Karácsony Gergely

„Ideje megváltoztatni” – Az arcfelismerő rendszerek alkalmazásának alapjogi kockázatai a közösségi média és a deepfake korában

A technológiai fejlődés minden korábbinál pontosabb távoli arcfelismerő rendszerek megalkotását tette lehetővé. Ezekkel a rendszerekkel nap mint nap találkozunk: az okostelefonunk így ismer fel minket, így lépünk be a munkahelyünkre, és az utcai térfigyelő kamerarendszer mögött is egy ilyen algoritmus áll. Ebben a tanulmányban arra hívjuk fel a figyelmet, hogy – noha népszerűségének csúcspontját éli éppen – az arcfelismerő rendszer használata számos jogi kockázatot rejt magában, ráadásul a világhálón bárkiről rendelkezésre álló nagy mennyiségű képanyag felhasználásával olyan pontos hamisítványok készíthetők egy személy kinézetéről, hogy a fejlett arcfelismerő rendszereket is megtévesztik. Ezért az arcfelismerő technológia működésének szabályozására és az arcmással való visszaélés elleni hatékony küzdelmet segítő megoldásokra teszünk javaslatot ebben a tanulmányban.

Bevezetés

Az emberi arc az egyik legpontosabb és leghatékonyabb azonosítójegyünk. Azt mondják, hogy nincs két egyforma arc a világon, de vajon elgondolkodtak már azon, hogy miért alakult ki nálunk ez a nagy fokú változatosság, amíg más állatfajok egyedeinél a fej formája és színezete csak kismértékű eltéréseket mutat? Kutatások bizonyítják, hogy az emberi arc az evolúció során úgy fejlődött, hogy kifejezetten nagy variabilitást mutasson az egyes arcrészek mérete, színe, alakja és egymáshoz viszonyított helyzete. Ennek pedig éppen az azonosítás miatt van szerepe fajtársaink körében.¹ Ahogy az emberek számára az arc az egyik leginkább megbízható, távolról is leolvasható azonosító jellegzetesség, ezzel ellentétben az informatikai rendszerek esetében egyre inkább úgy tűnik, hogy minden megoldás jobb, mint az arcfelismerés. Ebben a tanulmányban összefoglaljuk azokat a jellemzőket, amelyek az arcfelismerő megoldások működését technológiai szempontból meghatározzák, illetve bemutatjuk a technológia jelenlegi alkalmazási területeit, kitérve annak kockázataira és korlátaira. A technológia működésével kapcsolatos műszaki információk ismertetését elengedhetetlenül szükségesnek tartom annak érdekében, hogy a jogi

¹ Michael J. Sheehan – Michael W. Nachman: Morphological and Population Genomic Evidence that Human Faces have Evolved to Signal Individual Identity. *Nature Communications*, (2014), 5.

problémákat és a szabályozási kérdéseket meg tudjuk érteni. A tanulmányban ráírányítjuk a figyelmet arra a problémára, amelyet az arcfelismeréssel történő azonosítás elterjedése és ezzel egyidejűleg az úgynevezett *deepfake*²-technológia tökéletesedése együttesen jelent a közösségi hálózatok által dominált digitális térben. A tanulmány az arcfelismerő technológiák kockázatai kapcsán a kérdéskör emberi jogi aspektusát felismerő és ezt a nyilvános demokratikus diskurzus részeként kezelő jogállamok keretei között vizsgálódik, ezért nem tér ki részletesen az úgynevezett „megfigyelő állam” problémakörére, amely egészen más körülmények között, az emberi jogok jelentős korlátozásával valósul meg.

Azonosítás, hitelesítés és az arckép szerepe

Az információs rendszerek működésében szinte az első számítógépek megjelenése óta jelen lévő probléma az azonosítás kérdése. A többfelhasználós operációs rendszerek felépítéséből következő alapvető biztonsági követelmény volt az, hogy a különböző jogosultsági szinttel rendelkező felhasználókat megkülönböztessék egymástól, illetve az adott rendszerbe (számítógépre) belépési jogosultsággal rendelkezőket elválasszák a belépésre nem jogosultaktól. Ennek a legegyszerűbb – és máig leginkább elterjedt – módja az, hogy a felhasználóknak saját, egyedi belépési (*login*) nevet kell megadniuk, és a jogosultságok ehhez a névhez kapcsolódnak. Az azonosítás (*identification*) folyamata során tehát a bejelentkezéssel próbálkozó személy tesz egy állítást arról, hogy ő kicsoda (például beírja a felhasználónevét vagy a regisztrációnál megadott e-mail-címet).³ Ha jogosult a belépésre, illetve az adott erőforráshoz való hozzáférésre, akkor a rendszer beengedi; ha pedig nem jogosult, akkor megtagadja a hozzáférést. Ez a lépés önmagában azonban nem garantálja a biztonságot, hiszen egy rosszindulatú személy is állíthatja magáról, hogy ő egy jogosult felhasználó, akkor is, ha nem az.

Már a Bibliában is találunk említést arról, hogy jelszót használtak az idegenek kiszűrésére és a közéjük tartozók azonosítására: „[...] akkor felszólították: Mondd ki tehát: »Sibbólet« – ami annyit jelent, mint kalász. Aki azt felelte: »Szibbólet«, mert ugyanazt a hangot a kalász szóban kiejteni nem tudta, azt legott megfogták s ott a Jordán átkelőjénél megölték.”⁴ Az informatikában hitelesítésnek (*authentication*)⁵

² A kifejezés a mélytanulás (*deep learning*) és a hamisítvány (*fake*) szavak kombinációjából ered, és azt a módszert takarja, hogy a mesterséges intelligencia segítségével egy személyről rendelkezésre álló képek vagy hangfelvételek alapján készítenek manipulált felvételt. Lásd bővebben a *Deepfake – a mesterséges intelligencia használata az arcfelismerés megtévesztésére* fejezet alatt.

³ Matematikai szimbólumokkal ezt nevezzük 1:N azonosításnak, vagyis amikor egy személyt választunk ki egy nagy halmazból.

⁴ Bírák könyve, 12:6.

⁵ Szimbólumokkal leírva ez az 1:1 azonosítás, vagyis amikor egy személyről kapott azonosító információt feleltetjük meg a róla korábban eltárolt adatokkal.

nevezik azt a lépést, amikor meggyőződünk arról, hogy a bejelentkezni próbáló személy valóban az, akinek az azonosítás során mondta magát. Erre többféle megoldást kidolgoztak már, amelyek lényege az, hogy az azonosítás során megadott adatot összekötik egy olyan információval, amellyel feltehetőleg csak a megjelölt személy rendelkezik. A hitelesítő tényező (*authentication factor*) lehet olyasvalami, amit az érintett személy tud (például jelszó), valami, amivel ő rendelkezik (például mágneskártya, okostelefon, USB-kulcs), vagy pedig valamilyen személyes jellegzetessége (ujjlenyomat, arckép, hang stb.). A jelszóval való azonosítás viszonylag egyszerű, és nem követel túl nagy erőfeszítést az azonosítani kívánt személytől: csak emlékeznie kell a megadott titkos kódra. Az egyszerűsége azonban a veszélye is: a legtöbb jelszó könnyen kitalálható,⁶ illetve megfelelő számítókapacitás használata mellett hamar feltörhető.⁷ A bonyolultabb jelszavak pedig magukban hordozzák annak veszélyét, hogy a felhasználó elfelejti őket, vagy pedig felírva tárolja valahol, amelyet könnyen megszerezhet egy rosszindulatú fél. A birtokunkban lévő eszközök belépőként való használatára számos példát tudunk bemutatni a mágneskártyától a mobiltelefonra érkező, egyszeri kódot tartalmazó szöveges üzenetig, de gondolhatunk a lakáskulcsunkra is. Ezt a módszert távolról aligha lehet feltörni, azonban a hitelesítő eszköz elvesztése, ellopása, illetve lemásolása esetén a támadó könnyűszerrel kiadhatja magát a jogosult felhasználónak, és beléphet a védett rendszerbe.

A hitelesítő faktorok közül a jogosult személyes jellegzetességeit alapul vevő megoldások tűnnek a leginkább biztonságosnak, hiszen az ujjlenyomat, arckép vagy hangminta használatához a tényleges személy valódi jelenléte szükséges, ezek a jellemzők nem lophatók el, és nem is törhetők fel úgy, mint a jelszavak. Éppen ezért egyre több helyen használják az informatikában, illetve védett objektumokba történő beléptetés során a biometrikus azonosítást.

Az arcalapú azonosítás, jelentőségét tekintve, kiemelkedik az egyén testi jellemzőit alapul vevő többi hitelesítési megoldás közül. Ennek oka a relatív egyszerűsége és az, hogy érintésmentes, távolról történő azonosítást is lehetővé tesz. Ahogyan azt a bevezetőben is írtuk, az emberi arc egy kifejezetten azonosítási célra kialakult evolúciós jellegzetességünk, aminek az előnye, hogy viszonylag nagy messzeségből is „működik”, ránézésre is felismerjük az ismerős arcokat a tömegben. Ez a hatás pedig elvezet minket a távoli arcfelismerés mesterséges intelligencia által megerősített és felgyorsított világába. Az elmúlt néhány év sorra hozta a távoli arcfelismerő rendszerekkel kapcsolatos technológiai fejlesztésekről, hasznos vagy kockázatos

⁶ A leggyakrabban használt jelszavak 2021-ben, mintegy 15 milliárd, ismertté vált jelszó elemzése alapján: 123456, 123456789, qwerty. Emellett gyakoriak a születési dátumok, keresztnév és káromkodások is a jelszavak között. Forrás: Bernard Meyer: Most Common Passwords: Latest 2022 Statistics. *Cybernews*, 2022. május 27.

⁷ E cikk megírása idején egy 8 karakteres, számokat, valamint kis- és nagybetűket tartalmazó jelszó feltöréséhez nagyjából egy órára van szükség. Forrás: Marina Watts: Read This Chart to Find Out How Fast Someone Can Hack Into All of Your Accounts. *Newsweek*, 2020. január 9.

alkalmazásukról szóló híreket.⁸ Ma már nem okoz meglepetést az, hogy a repülőtereken a biztonsági ellenőrzés része az arcfelismerő kapun való áthaladás, amely validálja az igazolvány útján bemutatott személyazonosságot. Ezek a rendszerek az Egyesült Államokban a 2000-es évek elejétől,⁹ az EU országokban pedig a 2010-es évektől vannak jelen.¹⁰ E tanulmány megírásakor épp aktuális hír, hogy a moszkvai metró beléptetőkapuit arcalapú menetdíjfizetési rendszerrel látták el, amely képes felismerni a belépő utast, és a rendszerben regisztrált bankkártyáról automatikusan levonni a viteldíjat, így fizikailag létező jegyre vagy bérletre, illetve pénzbedobásra sincs tovább szükség.¹¹ Nem maradtak el a fejlesztésben az online platformok sem: a legismertebb közösségi oldalak és technológiai szolgáltatók egyaránt kifejlesztették és működtetik az arcfelismerő mechanizmusukat a rendszerbe feltöltött képeken és videókon.¹²

Az arcalapú távoli azonosítás jelentősége hatványozottan jelentkezik a városi térfigyelő kamerarendszerek folyamatos kiépülésével és terjedésével. A mesterséges intelligencián alapuló arcfelismerő rendszerek a térfigyelő kamerákkal kombinálva soha nem látott módon hatékony eszközt adtak a bűnüldöző szervek kezébe. Az ilyen rendszerek alkalmazásával hamar azonosítani képesek egy bűncselekmény elkövetőjét, illetve nyomon követhetik a menekülő bűnözők útját. Az eltűnt személyek felkutatására, illetve az emberrablás és emberkereskedelem áldozatainak megsegítésére szakosodott szervezetek szintén üdvözlnek az arcfelismeréssel ellátott kamerarendszereket, amelyek sokszor segítenek régóta eltűnt vagy bűncselekmény áldozatává vált emberek azonosításában és megtalálásában. A magánszféra védelméért aggódók viszont nem nézik jó szemmel ezt a technológiát, amely a személyek folyamatos megfigyelését és korlátlan adatgyűjtést is lehetővé teszi, visszaélészerűen használva pedig megvalósítja a „megfigyelő állam” (*surveillance state*) disztópiáját.

Az iPhone X és a vele együtt debütáló Face ID megoldás¹³ 2017-es megjelenése óta a szórakoztató elektronika és a mobiltechnológia területén is folyamatosan terjed a felhasználó arcával történő azonosítás az eszközhez való hozzáférés érdekében. A bűnüldöző szervek és hatóságok, valamint a közlekedési cégekhez hasonló nagyvállalatok mellett az arcalapú, illetve más biometrikus jellemzőket felhasználó azonosítást számos kisebb szervezet is alkalmazza. Egyetemi kollégiumokba, sportlétesítményekbe, edzőtermekre és munkahelyekre is sokszor már ujjlenyomattal vagy

⁸ Lásd például: Neil Hughes: A Backlash Against Facial Recognition is Brewing. *TechHQ*, 2019. augusztus 20.

⁹ Francesca Street: How Facial Recognition is Taking over Airports. *CNN Travel*, 2019. október 8.

¹⁰ Jose Sanchez del Rio – Daniela Moctezuma – Cristina Conde – Isaac Martin de Diego – Enrique Cabello: Automated Border Control E-Gates and Facial Recognition Systems. *Computers & Security*, 62. (2016). 49–72.

¹¹ Lásd Pjotr Sauer: Privacy Fears as Moscow Metro Rolls out Facial Recognition Pay System. *The Guardian*, 2021. október 15.

¹² Lásd például: Mi az arcfelismerési beállítás a Facebookon és hogyan működik? Facebook.

¹³ Lásd Apple: A Face ID használata iPhone és iPad Pro készüléken.

arcfelismeréssel lehet belépni, a legtöbbször egyelőre csak kiegészítő lehetőségként. Ahogy a technológia egyre fejlettebb lesz, és ezzel együtt egyre olcsóbban elérhető, hamar begyűrűzik a hétköznapiak használati tárgyai közé: az interneten alig több mint tízdolláros áron rendelhető olyan otthoni biztonsági kamera, amely felismeri a családtagokat; egyes okostévék pedig arc alapján azonosítják az előttük ülő nézőt, hogy személyesen neki ajánlhassanak tartalmakat.¹⁴

A téves azonosítás problematikája

A biometrikus azonosító rendszerek – és így az arcfelismerő megoldások is – két irányban képesek tévedni. A hibás negatív eredmény (*type 1 error*) azt jelenti, hogy a rendszer nem ismer fel valakit, aki egyébként szerepel az adatbázisban. Ezzel szemben a hibás pozitív eredmény (*type 2 error*) esetén a rendszer pozitív eredményt jelez olyasvalaki esetében, aki valójában nem szerepel az adatbázisban. Ha az arcfelismerő rendszer beléptetéshez kapcsolódik, akkor a hibás negatív eredmény okoz általában a felhasználónak kellemetlenséget, hiszen ilyen esetben újra meg kell próbálkoznia az azonosítással, másik hitelesítési módot kell választania, vagy pedig emberi közreműködést kell kérnie. Ritkán fordul elő itt súlyos következmény, esetleg az képzelhető el, hogy többszöri hibás próbálkozással valaki tartósan kizárja magát a rendszerből. A hibás pozitív eredmény ezzel szemben a védett rendszerre nézve jelent kockázatot, hiszen ez esetben a beléptető algoritmus olyasvalakit enged be, akinek nem volt jogosultsága belépni, és akár rosszindulatú aktor is lehet. Ez a hiba nemcsak nehezen javítható, hanem nehezen is ismerhető fel, hiszen itt nincs, aki felhívja a rendszer kezelőjének a figyelmét a téves döntésre, az algoritmus pedig nem végez önellenőrzést. Ezért a beléptetésre használt biometrikus azonosító rendszerek esetében általában az az elvárás, hogy a hibás pozitív eredmények előfordulását (*FPR – false positive rate*) szorítsák a minimálisra, még annak az árán is, hogy így esetleg növekszik a hibás negatív döntések aránya, amellyel szemben ebből fakadóan nagyobb toleranciát lehet megengedni.¹⁵

Egy másik élethelyzetben megvizsgálva a hibalehetőségeket, egészen más kép tárul a szemünk elé. Ha az arcfelismerést személyek keresésére vagy bűnelkövetők azonosítására, illetve hasonló súlyos következményekkel járó célra használjuk, akkor mást mutat az a kérdés, hogy kit sújt jobban a téves eredmény. A hibás negatív eredmény itt azt jelenti, hogy a rendszer nem ismert fel és nem szűrt ki egy potenciális

¹⁴ Samsung: *What are the Requirements for Using Face Recognition in Samsung H Series TV(UA40H6400)?* 2020. október 14.

¹⁵ Így például az európai és nemzetközi légügyi hatóságok szabványai a repülőtéri arcfelismerő kapuk esetében 5%-os hibás negatív döntést engednek meg, míg a hibás pozitív döntések aránya nem haladhatja meg a 0,1%-ot. Lásd például: Frontex: *Best Practice Technical Guidelines for Automated Border Control (ABC) Systems*. 2015.

rosszindulatú személyt vagy bűnözőt, ami a rendszer által védett értékekre jelent kockázatot. A hibás pozitív eredmény esetén viszont a rendszer ismert bűnözőként azonosít egy ártatlan embert, vagy pedig egy ismeretlen elkövetőt köt össze egy harmadik személlyel, akire esetleg hasonlít. Ez utóbbi esetekben mindenképp a tévedésből megnevezett személy viseli az esetleges negatív következményeket, akár büntetőeljárásban is védekezésre kényszerülve. Jól látható, hogy ezúttal az egyéni jogok és szabadságok védelme szempontjából fűződik ahhoz erősebb érdek, hogy a hibás pozitív eredményeket minimálisra csökkentsük.

A hibás pozitív azonosítási eredmény jogi kockázatai

A fent bemutatott lehetséges felismerési hibák közül a legfontosabb a hibás pozitív eredmény következményeit és lehetséges hatásait megvizsgálni, hiszen az egyének alapjogai és szabadsága szempontjából ez a fajta hiba hordozza a legnagyobb kockázatot. Az alábbiakban bemutatjuk a hibás pozitív azonosítás kockázatait a technológia különböző alkalmazási területein. Kitérünk a hibás azonosítást elősegítő, az arc- és hangmintát meghamisító fejlett technológia, az úgynevezett deepfake működésére is.

Arcfelismerési rendszerek a bűnüldözésben

A bűnüldöző szervek mára egyre több esetben használnak arcfelismerő rendszereket a bűncselekmények elkövetőinek azonosítására vagy a szökésben lévő bűnözők nyomon követése, illetve elfogása céljából. Az Egyesült Államokban kiterjedt vizsgálat alá vették a leggyakrabban használt arcfelismerő rendszereket, és arra jutottak, hogy sok közülük viszonylag magas téves azonosítási aránnyal dolgozik, különösen a kisebbségekhez tartozó személyek azonosítása esetében.¹⁶ A téves azonosítás kapcsán ebben az esetben a leggyakrabban felmerülő kérdés az, hogy mit tehet az egyén, akit az arcfelismerő rendszer tévesen azonosított, és emiatt egy bűncselekmény gyanúsítottjává vált. Az elmúlt néhány évben számos ilyen ügy vált ismertté, többek között Nijeer Parks esete az Egyesült Államokban, aki 10 napot töltött börtönben, és mintegy 5000 dolláros ügyvédi költsége merült fel amiatt, mert egy arcfelismerő rendszer egy bolti lopás és a menekülés közbeni, rendőrök elleni támadás elkövetőjeként azonosította.¹⁷ A téves azonosítás elsőként ismertté vált áldozata, Robert Williams 30 órát töltött a rendőrségi fogdán, majd pedig

¹⁶ Lásd: Patrick Grother et al.: *Face Recognition Vendor Test (Frvt) Part 3: Demographic Effects*. National Institute of Standards and Technology, U.S. Department of Commerce, Nistir 8280, 2019. december.

¹⁷ Kashmir Hill: Another Arrest, and Jail Time, Due to a Bad Facial Recognition Match. *The New York Times*, 2020. december 29.

hosszas pereskedés során sikerült tisztáznia magát, annak ellenére, hogy alibivel is rendelkezett a terhére rótt bűncselekmény elkövetésének idejére.¹⁸ A bűnüldöző szervek ezekben az esetekben azt hangsúlyozzák,¹⁹ hogy az arcfelismerő rendszerek önmagukban nem adnak bűnösséget megalapozó bizonyítékot, pusztán nyomot (*investigative lead*) szolgáltatnak a hatóságok számára, akik más bizonyítékokat is felhasználva döntenek a gyanúsításról. A legtöbb rendszer valóban egy százalékos bizonyossági fokot jelöl meg, hogy a feltöltött képen mekkora valószínűséggel szerepel a keresés eredményeként kiválasztott személy. A kockázatot leginkább azok az esetek hordozzák magukban, amikor nem áll rendelkezésre más, meggyőző bizonyíték, vagy ha az azonosítás közvetett módon történik.²⁰

A téves azonosítás alapján elinduló folyamat egy olyan spirálba kényszeríti bele a szereplőket, amelyből csak azon az úton lehet kitörni, ha a folyamatot elindító információt, vagyis a távoli biometrikus azonosítás eredményét kérdőjelezzük meg. Erre gyakran a nyomozati szakasz során nincsen megfelelő lehetőség, sokszor csak a bírósági szakaszban mérlegelik újra a bizonyítékokat. A rendvédelmi szervek által használt arcfelismerő rendszerek különféle fejlesztő és gyártó cégektől származnak, így eltérő működési elvük és pontosságuk van, a belső mechanizmusukat pedig gyakran üzleti titokként kezelik. Ugyanígy bizonytalanná teszi a rendszerek működését az, hogy az azonosításhoz használt képek minden rendszerben más és más forrásból származnak, ezért a megbízhatóságuk is jelentősen eltér.²¹ Az Európai Unió mesterséges intelligenciával kapcsolatos rendelettervezete²² a természetes személyek távoli biometrikus azonosítására szolgáló MI-rendszereket éppen azok technikai pontatlansága és az így adott torzított eredmények miatt nagy kockázatúnak minősíti, és előírja, hogy azokra a naplózási képességekkel és az emberi felügyelettel kapcsolatos különös követelményeknek kell vonatkozniuk.²³ Így kimondja

¹⁸ Kashmir Hill: Wrongfully Accused by an Algorithm. *The New York Times*, 2020. június 24.

¹⁹ Lásd például: Facial Recognition – Frequently Asked Questions. *State of Michigan*, 2019. szeptember.

²⁰ Az ismertetett esetben a rendőrség egy olyan személyt idézett szemtanúként, aki nem volt ott a bűncselekmény helyszínén, hanem maga is csak a videófelvételt látta, és ez alapján nyilatkozott arról, hogy az elkövető hasonlít a meggyanúsított személyre. Később a belső vizsgálatban ezt eljárási szabálytalanságnak ítélték.

²¹ A közelmúltban kavart nagy botrányt a számos rendvédelmi szervnek arcfelismerő rendszert szolgáltató Clearview AI nevű cég esete, amely a felismeréshez használt képeket a Facebook, YouTube és más platformok – azok tudta és a felhasználók beleegyezése nélküli – átfésülése és lemásolása (*scraping*) útján szerezte meg. Lásd: Kashmir Hill: The Secretive Company That Might End Privacy as We Know It. *The New York Times*, 2020. január 18.

²² Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyéb uniós jogalkotási aktusok módosításáról*. COM(2021)206 végleges (2021. április 21.).

²³ Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyéb uniós jogalkotási aktusok módosításáról*. COM(2021)206 végleges (2021. április 21.). (33) bevezető bekezdése.

különösen, hogy ezek az intézkedések biztosítsák, hogy a felhasználó a rendszerből származó azonosítás alapján ne hozzon intézkedést vagy döntést, kivéve, ha ezt legalább két természetes személy ellenőrizte és megerősítette.²⁴

Deepfake – a mesterséges intelligencia használata az arcfelismerés megtévesztésére

„A nevem Werner Brandes. A hangom az útlevelem. Azonosítson engem.” – hangzik az ismertté vált mondat a *Komputerkémek* (Sneakers) című 1992-es filmből, ahol a Robert Redford által alakított szakértő és csapata a célszemélytől származó hangfelvételekből összevágott, kicsit természetellenesen hangzó felvétellel végül sikeresen megtéveszti a csúcstechnológiás hangfelismerő rendszert.²⁵ Ma már nincs szükség a hagyományos kémtevékenység és az audioszerkesztés nagy rutint igénylő műveleteire ahhoz, hogy az eredetihez megtévesztésig hasonló felvételt készítsünk bárkiről. A mesterséges intelligencia alapjain, különösen pedig a mély neurális hálók felhasználásával kialakult az úgynevezett *deepfake*-technológia. A kifejezés azt a módszert takarja, hogy a mesterséges intelligencia segítségével egy személyről rendelkezésre álló képek vagy hangfelvételek alapján olyan manipulált felvételt készítenek, amely a valós személyt egy olyan fiktív helyzetben ábrázolja, amilyen helyzetben a konkrét személy nem szerepelt, illetve olyan kijelentést tulajdonít neki, amilyen kijelentést ő nem tett meg.

A deepfake-felvételek már elérték azt a színvonalat, ahol egy embert könnyen megtévesztenek, mivel ha nincs mellette az eredeti hang (kép) referenciaként, akkor az agyunk hajlamos egy kicsit a valóságot is meghajlítani, és a hamis felvételt valóságosnak hinni. A deepfake-technológia azonban már nem csak az emberekre jelent veszélyt, a legmodernebb technológia, a GAN (*generative adversarial network*) felhasználásával olyan meggyőző hamisítványok készíthetők, amelyek a piacon elérhető arcfelismerő rendszereket akár 95%-os arányban is képesek megtévesztetni.²⁶ Az arcfelismerő rendszerek sérülékenységét általában nem a deepfake típusú támadásokkal kapcsolatban vizsgálják, a vonatkozó szakirodalomban először Tariq és munkatársai 2021-ben megjelent tanulmányában²⁷ olvashatunk arról, hogy empirikus vizsgálatnak vetették alá egyes nagy szolgáltatók arcfelismerő rendszereit a deepfake alapú támadásokat szimulálva. A szerzők arra a – nem túl megnyugtató – következtetésre

²⁴ Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyéb uniós jogalkotási aktusok módosításáról*. COM(2021)206 végleges (2021. április 21.). 14. cikk (5) bekezdése.

²⁵ Sneakers (1992): My Voice Is My Passport. *YouTube*, 2013. június 10.

²⁶ Pavel Korshunov – Sébastien Marcel: *DeepFakes: a New Threat to Face Recognition? Assessment and Detection*. (h. n.), (k. n.), 2018.

²⁷ Shahroz Tariq – Sowon Jeon – Simon S. Woo: *Am I a Real or Fake Celebrity? Evaluating Face Recognition and Verification APIs under Deepfake Impersonation Attac*. New York, Association for Computing Machinery, 2022.

jutottak, hogy az esetek döntő többségében a vizsgált arcfelismerő rendszereket meg lehetett tévesztetni a deepfake-támadás útján.

A deepfake-felvételek elterjedése számos további negatív következményt hordoz magában, így az álhírek térnyerését és a hírekbe, illetve a látott vagy hallott felvételekbe való közbizalom jelentős erodálódását. Az álhír (*fake news*) – egyre inkább közkeletűvé váló – fogalma azt takarja, hogy a technológia segítségével manipulált módon, általában a közvélemény befolyásolása vagy megtévesztése céljából valótlan információkat vagy jelentősen elferdített tényeket közölnek valósággal a nyilvánosság felé. A valós információkra megtévesztésig hasonlító álhírek térnyerésével párhuzamosan megfigyelhető jelenség az, hogy a nyilvánosság tagjai egyre inkább kételkedve fogadják a valóságos híreket is, így egy-egy nagyobb hatású hír kapcsán hamar elindul arról az eszmecsere, hogy az alapjául szolgáló felvételt esetleg manipulálták, így annak nem lehet hinni. Ezekre a társadalmi-politikai jelenségekre és következményeikre a tanulmány keretei között nem térünk ki, mivel azok általában nem kapcsolódnak biometrikus azonosító rendszerekhez, hanem a néző személy megtévesztésén alapulnak.

Az arckép elterjedése az online térben

A deepfake-technológia akkor működik hatásosan, ha kellő mennyiségű forrásanyag (kép, hang vagy videó) áll rendelkezésre ahhoz, hogy a rendszer megtanulhassa a célszemély jellemzőit utánozni. Ebben nagy segítségére vannak a közösségi platformok, kép- és videómegosztó oldalak, ahová a felhasználók számolatlanul töltik fel magukról a képeket. A kockázatot az hordozza, hogy ezeket a képeket és videókat az ismerősökön kívül idegenek, esetleg rosszindulatú személyek is könnyen megszerezhetik. A nagy közösségi oldalak viszonylag nehezen törhetőek fel, azonban sok más lehetőség van a képek megszerzésére: a felhasználók nyilvános hozzáférésűre állított képeit és videóit az oldalak automatizált átfésülése és a talált állományok lemásolása (*scraping*) útján előre meg nem határozható külső szereplők tudják megszerezni.²⁸ Ráadásul harmadik felek által fejlesztett alkalmazások hozzáférhetnek különféle adatokhoz, kihozhatják azokat a zárt ökoszisztémából, hogy utána a saját rendszerükben, néha gyenge biztonság mellett tárolják. Emellett kikerülhet adat titkos adatmegosztó megállapodások vagy adatlopás útján is. Egy kutatás²⁹ informatikai csapdákkal mérte ezt az „elszivárgást”, és arra jutott, hogy a vizsgált több mint ezer applikációból nagyjából húsz osztott meg adatot ismeretlen harmadik

²⁸ Matthew Doktor: Facial Recognition and the Fourth Amendment in the Wake of Carpenter v. United States. *University of Cincinnati Law Review*, 89. (2021), 2.

²⁹ Shehroze Farooqi – Maaz Musa – Zubair Shafiq – Fareed Zaffar: CanaryTrap: Detecting Data Misuse by Third-Party Apps on Online Social Networks. *Proceedings on Privacy Enhancing Technologies*, (2020), 4. 336–354.

féllel. Egyes alkalmazások (például a Facebook SDK és a Google AdSense) ehhez képest fordítva működnek: a külső applikáció oszt meg a nagy céggel olyan adatot, amelyet saját maga gyűjtött.

Az alacsony biztonsági szintű tárolás azonban nem csak a webes szolgáltatók által hordozott kockázat. Biometrikus adatokat (arckép, ujjlenyomat, hangminta, vénaszkenner által gyűjtött mintázat) számos kisebb-nagyobb szervezet gyűjt és tárol, így munkahelyek, iskolák, sportlétesítmények, de akár edzőtermek vagy közlekedési vállalatok is. Az adatok magas biztonsági szintet garantáló tárolása azonban jelentős költségráfordítással jár, és később is folyamatos odafigyelést igényel. Ezek a kisebb gazdasági erejű szereplők a tapasztalatok szerint ritkán fordítanak kellő gondot és anyagi áldozatot a biometrikus adatokat tároló rendszer adatbiztonsági intézkedéseire, így közvetetten kiteszik az ügyfelek biometrikus adatait a rosszindulatú támadásoknak és adatgyűjtésnek. Egy hackercsoportnak jóval könnyebb dolga van ellopni a gyermekek biometrikus azonosító adatait egy kisváros általános iskolájának szerveréről, mint feltörni a Facebook vagy a Google dollármilliókból kiépített és fenntartott biztonsági rendszerét. A technológia praktikus alkalmazhatósága és relatív olcsósága sokszor arra csábítja ezeket a szervezeteket, hogy biometrikus azonosító rendszert építsenek ki, azonban azt kevesen gondolják végig, hogy a nem megfelelő adatbiztonsági intézkedések miatt ezáltal súlyos kockázatnak teszik ki saját ügyfelek vagy munkatársaik szenzitív személyes adatait.

Új bűncselekményformák – az információs és pénzügyi rendszerek sebezhetősége

A fent bemutatott deepfake-technológia egy régóta létező bűncselekmény elkövetőinek kezébe ad egészen új eszközöket. Az az ötlet ugyanis nem új keletű, hogy valaki más megsemmisítve próbálunk hozzáférni az illető javaihoz vagy az általa kezelt értékekhez és információkhoz. Ennek kivédésére számos technológiai megoldás is a rendelkezésünkre áll már – többek között a biometrikus adatokon alapuló hitelesítés.

Néhány évvel ezelőtt adták hírül, hogy egy jelentős energetikai vállalat egyik vezetője nagy összegű banki utalást teljesített egy hackercsoport részére, akik a telefonbeszélgetés során a cégcsoport egyik igazgatójának hangját számítógépesen reprodukálva sikeresen tévesztették meg őt arról, hogy a főnöke utasítja a pénz elküldésére.³⁰ A bűnüldöző szervek meglepve álltak az eset előtt, mivel korábban még nem volt arra példa, hogy az emberi beszédhang hamisításával kövessenek el ilyen típusú bűncselekményt. A vállalati biztonsági mechanizmusokat is sikeresen kerülte ki az elkövető, mivel az azonosítást megkövetelő és a csalásellenes megoldások a digitális írott kommunikációra fókuszáltak, a telefonbeszélgetésekre nem.

³⁰ A 2019-es ügyről szóló beszámolóért lásd Catherine Stupp: Fraudsters Used AI to Mimic CEO's Voice in Unusual Cybercrime Case. *The Wall Street Journal*, 2019. augusztus 30.

Az elkövetőket azóta sem sikerült elfogni, valamint az sem tisztázódott, hogy a telefonbeszélgetés során a támadók hogyan válaszoltak a vonal másik végén elhangzó kérdésekre, használtak-e mesterségesintelligencia-alapú csevegőalkalmazást (*chatbot*) erre. A beszédhang megtévesztésig hasonló klónozása már önmagában is nagy kockázatot hordoz, amit tovább fokoz az, ha valakinek a képi megjelenését is hamisítani tudják, így akár egy videókonferencia résztvevőit is meg tudják tévesztetni.

A fentiekhez hozzá kell tenni azt is, hogy megvan annak a reális lehetősége, hogy valaki eltérítse a biometrikus azonosító rendszer bemeneti jelét, és a beépített érzékelő (például kamera) által felvett kép helyett a támadó által betöltött felvételt továbbítsa azonosításra az algoritmusnak. Így még a képfelvevő egységet sem kell fizikailag megközelítenie a támadónak.

A biometrikus adatok visszavonhatósága

Abban biztosak lehetünk, hogy a biometrikus azonosítók nem vonhatók vissza, vagy nem változtathatók meg úgy, mint egy aláírás, egy elveszett bélyegző vagy egy feltört jelszó. Ha valakinek az ujjlenyomata, hangmintája, vagy – jelen tanulmány témája szempontjából kiemelt helyen – az arcáról készült digitális lenyomat (képek, videók, szkennelt topográfia stb.) kikerül az ellenőrzése alól, akkor úgy tekinthetjük, hogy ez a hitelesítési mód véglegesen kompromittálódott. Nincs ugyanis arra észszerű esély, hogy a világhálóra kikerült vagy egy adatlopással érintett adatcsomagban megtalálható biometrikus azonosító minden egyes példányát véglegesen törölni tudjuk. Így bármikor felbukkanhat egy deepfake-módszerrel készített hamisítvány, amelyet valaki az érintett személy jogosultságainak feltörésére használhat.

A közösségi hálózatok működéséből fakadó jellegzetességek mellett figyelembe kell venni azt is, hogy ezeket a platformokat rendszeresen átfésülik, és az ott található adatokat lementik különböző szereplők. Ezt a legtöbb közösségi oldal kifejezetten tiltja a szabályzataiban, azonban technikai intézkedéssel kivédeni vagy kiszűrni nem tudja. Erre tekintettel nem túlzás azt állítani, hogy – a közösségi oldalaktól tudatosan távol maradó és a képmását semmilyen online felületen meg nem mutató kevesektől eltekintve – szinte minden ember arcma, mozgása és hangja ki van téve a deepfake-támadásnak, és ezért nem tekinthető megbízható hitelesítő eszköznek. Következtetesként kimondhatjuk, hogy napjainkban, és különösen a közeli jövőben, a legkevésbé megbízható és hiteles azonosítási mód az arc- vagy hangfelismerés, ezért ezeket fokozott biztonságú rendszerekbe való belépéshez használni rendkívül kockázatos. Valószínűleg nem kevésbé kockázatos a saját technológiai eszközökbe való bejelentkezéshez használni ezeket, hiszen a legtöbben a mobil eszközökön tárolják az üzleti és személyes életük adatkincseit, pénzügyi szolgáltatóik applikációit és ügyintézési felületeit. A kockázatok mérsékléséhez

vezető első lépés tehát annak tudatosítása lenne, hogy az arckép-, illetve hangalapú azonosítás egyáltalán nem megbízható módszer.

Jogi konzekvenciák, fejlesztési javaslatok

Az arc- vagy hangalapú azonosítás megbízhatatlansága, illetve a potenciális támadások elleni védekezés többféle következménnyel járhat. A hamisítás kockázatának mérséklése érdekében, a probléma gyökerére ható módon próbálkozhatunk megakadályozni vagy visszaszorítani az emberek arcképének, illetve a hang- és videófelvételeknek a nyilvános megosztását a közösségi hálózatokon. Ennek érdekében jelentős tudatosító és felvilágosító tevékenységre van szükség, ami felhívja a figyelmet a kép- és hanganyagok feltöltésének és megosztásának veszélyeire. Ennél szigorúbb fellépés lenne az, ha a jogalkotó kifejezetten megtiltaná vagy korlátozná az ilyen szolgáltatások működését. A jelenleg látható technológiai és társadalmi tendenciák azonban éppen ezzel ellentétes irányban hatnak, a kép- és videóalapú platformok népszerűsége egyre növekszik, és az általuk nyújtott szolgáltatások a mindennapok részévé váltak. A szabályozó hatóságnak minden bizonnyal el kell fogadnia azt a tényt, hogy a személyek képmása megállíthatatlanul terjed a világhálón, és hamarosan szinte mindenkiről rendelkezésre fog állni elegendő forrásanyag a jó minőségű deepfake-videók vagy hanganyagok elkészítéséhez. Ennek elismerése elvezet minket oda, hogy a megelőzés helyett a probléma kezelésére és az azzal való hosszú távú együttélésre kell kialakítani a szabályrendszert. Az elképzelhető megoldások egy része a deepfake-tartalmak készítésének tiltására vagy azok megjelölésére vonatkozik, másik részük a biometrikus arcfelismerő rendszerek működésének szabályozására. A javaslatok harmadik iránya pedig az eredeti felvételek hitelességének biztosítása által próbálkozik kiszűrni a hamisítványokat.

A deepfake tiltása

A tiltás vagy büntetőjogi szankció kilátásba helyezése a jogban általában *ultima ratio* jelleggel alkalmazható eszköz, mi azonban mégis elsőként tárgyaljuk. Ennek oka az, hogy valószínűleg ez a legkevésbé alkalmazható megoldás mind közül. A deepfake-technológia használatának, illetve az erre használható alkalmazások fejlesztésének vagy elérhetővé tételének tiltása ugyanis rendkívül túlzó beavatkozás, és nincs tekintettel arra, hogy ennek a technológiának zömében társadalmilag hasznos, illetve kárt vagy kockázatot nem okozó felhasználási területei vannak. A technológia legnagyobb potenciális felhasználója a szórakoztatóipar: hollywoodi filmstúdiók a drága CGI vagy a kicsit elavult *greenbox* technológia helyett tudják használni a színészeikről készített deepfake-felvételt, amelynek a segítségével ki tudják javítani a felvételtkor észre nem vehető hibákat, szükség esetén utólag módosíthatnak a dialóguson, és nem kell nagy költségen egy megismételt forgatási napot

tartani ezek miatt az apró korrekciók miatt.³¹ Ugyanígy alkalmas a technológia a színészek arcának fiatalítására vagy öregítésére, ahogy a 2019-es év sikerfilmje, az *Irishman* esetében már láttuk. A deepfake-technológiát használja a reklámpar is annak érdekében, hogy egy híresség által elmondottakat minél több nyelven tudják élethűen célba juttatni.³² Az oknyomozó újságírók és a dokumentumfilmesek is örülnek ennek a lehetőségnek, mert ezáltal képesek megváltoztatni a védett vagy veszélynek kitett forrásaik arcát és hangját úgy, hogy továbbra is szerepeltetik őket a képernyőn. A deepfake-módszerekkel előállított hang- és képanyagok megjelennek az oktatás területén is: a Covid-járvány által is felerősítve egyre inkább teret nyernek a digitális oktatási formák. Az oktatók számára kiváló lehetőséget jelent az, hogy az írott tananyag hangoskönyvvé alakításához nem kell neki felmondani az egész tankönyvet vagy a megírt előadásszöveget, hanem egy szövegolvasó szoftver segítségével – akár a tanár saját hangján megszólaló – hanganyaggá lehet alakítani az írott szöveget. Ez a látássérült emberek mindennapi életét is megkönnyíti, az írott szövegek hanggá formálása által. A deepfake-technológia ebben az esetben hozzájárul ahhoz, hogy az emberi beszédhez jobban hasonlító intonációjú és beszédtempójú hanganyag készülhessen el, elkerülve a „robotszerű” gépi hang monotonitását.

Összességében tehát a deepfake tiltása számos pozitív hatású felhasználási lehetőségtől is elzárná a társadalmat. Emellett pedig egy ilyen tiltás igen nehezen kivitelezhető, hiszen a technológia viszonylag egyszerűen, olcsón, bárki számára hozzáférhető módon megjelent már a világhálón, így annak a terjedését visszaszorítani nem életszerű.

A deepfake megjelölése

Megoldás lehet a tiltás helyett az, ha a jogalkotó előírja a tartalomkészítők számára a deepfake-tartalmak világos és jól látható megjelölését. Ezáltal a médiatartalom nézője vagy hallgatója nem esik tévedésbe a felvétel valóságára felől, hanem egyértelmű lesz számára az, hogy amit lát, nem valós felvétel, annak szereplője valójában nem tette vagy mondta azt, amit a felvétel bemutat. Ezen a nyomon indult el az Egyesült Államok kongresszusa, amely egy 2018-ban bizottsági szinten elbukott javaslat után 2019-ben átfogó törvényjavaslatot vett napirendjére ebben a témában: ez volt a DEEP FAKES törvény (Defending Each and Every Person from False Appearances by Keeping Exploitation Subject to Accountability Act

³¹ Cooper Hood: How Deepfake Technology Can Change The Movie Industry. *Screenrant*, 2021. augusztus 29.

³² Így például a David Beckham részvételével készült társadalmi célú kampányban a futballsztár kilenc nyelven mondja el a szövegét. Lásd: David Beckham Speaks Nine Languages to Launch Malaria Must Die Voice Petition. *YouTube*, 2019. április 9.

of 2019).³³ A törvényjavaslat a deepfake-médiatartalmak készítői számára legalább egyszeri szóbeli és a képfelvétel teljes időtartama alatt látható vizuális figyelem-felhívás megjelenítését írja elő. A megjelölési kötelezettség megsértése vagy a jelölés utólagos eltávolítása miatt pedig öt évig terjedő szabadságvesztés büntetést helyez kilátásba, és minden egyes ilyen felvétel után 150 ezer dollárig terjedő magánjogi felelősséget állapít meg. A törvényjavaslat előremutató eleme emellett, hogy a csalás és hamis megszemélyesítés büntetőjogi tényállását kiterjeszti a deepfake-felvételek útján való elkövetésre is. A javaslat végül nem emelkedett törvényerőre, azonban fontos iránymutatásul szolgál a jövőbeni jogalkotási próbálkozások számára.

Az Európai Unió mesterséges intelligenciáról szóló rendelettervezete hasonlóképpen előírja, hogy „azon MI-rendszerek felhasználói, amelyek olyan, meglévő személyekre, tárgyakra, helyekre vagy más szervezetekre vagy eseményekre érzékelhetően hasonlító képet, audio- vagy videotartalmat generálnak vagy manipulálnak, amely egy személy számára megtévesztő módon eredetinek vagy valóságosnak tűnhet (*„deepfake”*), közlik, hogy a tartalmat mesterségesen hozták létre vagy manipulálták”.³⁴

A megjelölés tehát járható út lehet arra a célra, hogy a deepfake-videók, -képek vagy -hangok ne kerülhessenek véletlenül egy biometrikus azonosító rendszerbe, ahol azokat egy valós személy hitelesítésére vagy felismerésére használják. Ilyen esetekben az azonosító rendszer vagy az azt felügyelő felhasználó detektálja a vízjelet, és nem használja ezt a felvételt a továbbiakban. Mindazonáltal a megjelölési kötelezettség csak az őszinte szándékú felhasználókat tartja távol az ilyen magatartástól, a rosszindulatú támadókra a jogszabályi kötelezés vagy tiltás nincs hatással.

A biometrikus azonosító rendszerek működésének korlátozása

A biometrikus azonosító rendszerek fejlesztői és a deepfake-hamisítványok előállítói között kiélezett fegyverkezési verseny zajlik. A korábban már bemutatott amerikai törvényjavaslat a nemzetbiztonsági minisztérium (DHS) égisze alatt kívánta létrehozni a deepfake-médiatartalmak felismerését kutató részleget, emellett több gazdasági szereplő is foglalkozik ilyen megoldások fejlesztésével.³⁵ Számos technológiai megoldás létezik már a hamisított bejelentkezési adatok kiszűrésére, azonban ezzel együtt folyamatosan javul a deepfake-tartalmak minősége

³³ H.R.3230 — 116th Congress (2019–2020).

³⁴ Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról*. COM(2021)206 végleges (2021. április 21.). 52. cikk (3) bekezdése.

³⁵ When Seeing is no Longer Believing. Inside the Pentagon's Race against Deepfake Videos. *CNN*, (é. n.).

is. Meglátásom szerint a megoldást az jelentené, ha a távoli vagy jelenlétet igénylő biometrikus azonosító rendszerek használatát felváltaná más, nehezebben megszerzhető vagy hamisítható azonosítási mód. A két- vagy többfaktoros hitelesítés szintén megoldást jelenthet erre a problémára, ezért érdemes szorgalmazni annak kötelezővé tételét minden olyan esetben, ahol kép- vagy hangalapú hitelesítés történik. Emellett a gazdasági szférában vagy a magánéletben használt biometrikus azonosító rendszerek esetében a rendszer integritását, a külső behatolás vagy tartalombehelyezés észlelhetőségét folyamatosan biztosítani és rendszeresen ellenőrizni kell.

A rendvédelmi szervek által használt távoli azonosító rendszerek esetében a hibás azonosítás – a fent már bemutatott okok miatt – még súlyosabb következményekhez vezethet.³⁶ Ezért az ilyen rendszerek esetében – az EU rendelettervezetében foglaltakhoz hasonló módon – kötelező érvénnyel rögzíteni kell, hogy önmagában a biometrikus azonosító rendszer eredménye alapján a hatóságok nem tehetnek az egyén jogait vagy szabadságát is érintő lépéseket, azt valamilyen más azonosító tényezővel (például mobilhelyadatok, helyszínen rögzített nyomok) előtte meg kell erősíteni. A biometrikus távoli azonosító rendszerek által adott eredmények bíróság előtti felhasználása során figyelembe kell venni a rendszer által adott eredmény bizonyossági (pontossági) fokát is, valamint biztosítani kell az így keletkezett bizonyíték vitathatóságát.³⁷ Mindazonáltal érdemes itt felhívni a figyelmet arra is, hogy az ember mint szemtanú legtöbbször pontatlanabb az azonosításban és felismerésben,³⁸ illetve maga is ki van téve számos elfogultsági tényezőnek.³⁹

Az eredeti felvételek integritásának biztosítása

A hamisítványok megjelölése a nyilvánosság tájékoztatása esetében jó eszköz lehet a félreértések elkerülésére. Ez azonban nem szűri ki a rosszindulatú aktorokat, hiszen ők eleve jogsértő cselekményt kívántak végrehajtani. A technológia mai állása azonban lehetőséget ad ennek a gondolatnak a megfordítására is: elő lehet írni az „eredeti” felvételek megjelölésének kötelezettségét és azok integritásának ellenőrizhetőségét. A digitális hang-, kép- vagy videófelvétel készítését követően

³⁶ Rachel S. Fleischer: Bias in, Bias out: Why Legislation Placing Requirements on the Procurement of Commercialized Facial Recognition Technology Must Be Passed to Protect People of Color. *Public Contract Law Journal*, 50. (2020), 1. 65.

³⁷ Ari B. Rubin: A Facial Challenge: Facial Recognition Technology and the Carpenter Doctrine. *Richmond Journal of Law & Technology*, 27. (2021), 2. 24–34.

³⁸ Hal Arkowitz – Scott O. Lilienfeld: Why Science Tells Us Not to Rely on Eyewitness Accounts. *Scientific American*, 2010. január 1.

³⁹ Mollie McGuire – Kathy Pezdek: Birds of a Feather get Misidentified Together: High Entitativity Decreases Recognition Accuracy for Groups of Other-Race Faces. *Legal and Criminological Psychology*, 21. (2016), 1. 202–211.

a felvevőkészülék a mentett fájlról egy biztonságos és titkosított matematikai lenyomatot (úgynevezett *hash*) tud készíteni. Ez a kulcs az adott médiatartalomra jellemző, egyedi azonosító lesz. Ha később ellenőrizni szeretnénk azt, hogy nálunk az eredeti fájl vagy egy módosított változat van-e, nincs más tennivalónk, mint elkészíteni a saját fájlunk hash lenyomatát és összevetni az eredetivel. Ha a dokumentumon bármilyen módosítást eszközöltek, akkor a két hash-érték nem fog megegyezni. Így gyorsan ellenőrizhető az, hogy a felvevőkészülekből származó eredeti tartalmat látjuk, vagy pedig egy módosított változatot.

A hash-érték generálása és tárolása mellett egy másik modern technológiát, a blokkláncokat is segítségül hívhatjuk. Egy felvétel első nyilvános közzététele vagy elkészítése esetén a felvétel hash-értékét blokkláncon tárolhatjuk, amely a felvétel minden későbbi módosítását (akár egyszerű képszerkesztési vagy vágási műveleteket) megmásíthatatlan és kitörölhetetlen módon rögzíti és tárolja. Így elvileg nyomon követővé válik az, hogy ki (vagy mely eszköz), mikor és milyen módosításokat hajtott végre a felvételen. Ha a blokklánc nem folytonos, sérült vagy nem érhető el, akkor gyanakodhatunk a manipulációra.

A fenti két megoldás együtt hozzájárulhat a felvételek hitelességébe vetett közbizalom megőrzéséhez, elősegíti a hamisítványok kiszűrését és a visszaélések megakadályozását. Ezek alkalmazásához arra van szükség, hogy a jogalkotó a hang- és képfelvételek készítésére alkalmas eszközök gyártóival vagy forgalmazóival szemben előírja ezeknek a műszaki megoldásoknak a beépítésére való kötelezettséget. Így néhány év alatt a lakosság és az üzleti felhasználók birtokában már olyan eszközök lesznek, amelyek maguk hitelesítik az általuk készített felvételeket.

Összegzés

A biometrikus – és különösen a hang-, illetve képalapú – azonosító megoldások egyre szélesebb körben nyerne teret a mindennapjainkban, az üzleti felhasználástól a szórakoztató elektronikán át a rendvédelmi szervek általi használatig. Informatikai szempontból a felhasználó azonosítására kifejezetten megbízható megoldásként szokták feltételezni ezeket, azonban a közelmúlt társadalmi és műszaki fejlődése ezt megkérdőjelezi. A kép- és hangfelvételek hamisítására használható, mesterséges-intelligencia-alapú úgynevezett deepfake-technológia lehetővé teszi azt, hogy kellő mennyiségű forrásanyag (az érintett személyről készült felvétel) rendelkezésre állása esetén nagyon meggyőző hamisítványokat készíthessünk. Tekintettel arra, hogy a közösségi portálok, kép- és videómegosztó oldalak felhasználói saját maguk szolgáltatják nagy mennyiségben ezt az elérhető nyersanyagot, azt kell feltételeznünk, hogy mára már szinte bárkiről készíthető deepfake-felvétel. Ezek segítségével pedig megtéveszthetők a biometrikus azonosító rendszerek, aminek – attól függően, hogy mire használják az azonosító rendszert – akár súlyos egyéni és társadalmi következményei is lehetnek.

A tanulmányban körüljártuk a megoldásra nyitva álló lehetőségeket és a jelenleg létező vagy tervezett jogalkotói válaszlépéseket. Arra jutottunk, hogy a deepfake-tartalmak megjelölése csak annyiban hasznos, amíg annak előállítója jó szándékú, jogkövető magatartást tanúsít. A rosszindulatú aktorok ellen egyfelől az azonosító rendszerek megerősítésével, illetve korlátozott használhatóságuk és kockázatos mivoltuk elismerésével védekezhethünk. Másfelől pedig bemutattuk azt a koncepciót, amely a jelenlegi – a hamisítványok megjelölésére koncentráló – jogalkotói gondolkodásmódot megfordítja, és az eredeti felvételek megjelölését és nyomonkövethetőségét írja elő. Ez a megoldás, a felvételt készítő hardvereszközökbe kódolva, hozzájárulhat a rosszindulatú manipuláció elleni védekezéshez.

“It’s Time to Change It” – The Fundamental Rights Risks of Using Facial Recognition Systems in the Age of Social Media and Deepfake

Abstract

Recent advances in technology have made it possible to create more accurate remote facial recognition systems than ever before. We encounter these systems every day: this is how our smartphone recognises us, we enter our workplace using this method, and there is such an algorithm behind the surveillance camera systems on the streets. In this study, we draw attention to the fact that, although it is getting more and more popular, the use of a facial recognition system involves a number of legal risks; using the large amount of imagery available from someone on the World Wide Web, it became possible to create fake images of a person, which can deceive even advanced facial recognition systems. Therefore, in this study, we propose solutions to regulate the operation of facial recognition technology and to effectively combat the abuse of facial images.

Felhasznált irodalom

Apple: *A Face ID használata iPhone és iPad Pro készüléken*. Online: <https://support.apple.com/hu-hu/HT208109>

Arkowitz, Hal – Scott O. Lilienfeld: Why Science Tells Us Not to Rely on Eyewitness Accounts. *Scientific American*, 2010. január 1. Online: <https://bit.ly/3oasecQ>

David Beckham Speaks Nine Languages to Launch Malaria Must Die Voice Petition. *YouTube*, 2019. április 9. Online: www.youtube.com/watch?v=QjiSAvKJIHo

Doktor, Matthew: Facial Recognition and the Fourth Amendment in the Wake of Carpenter v. United States. *University of Cincinnati Law Review*, 89. (2021), 2.

Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról*. COM(2021)206 végleges (2021. április 21.).

Facial Recognition – Frequently Asked Questions. *State of Michigan*, 2022. június. Online: <https://bit.ly/3AXsrrx>

- Farooqi, Shehroze – Maaz Musa – Zubair Shafiq – Fareed Zaffar: CanaryTrap: Detecting Data Misuse by Third-Party Apps on Online Social Networks. *Proceedings on Privacy Enhancing Technologies*, (2020), 4. 336–354. Online: <https://doi.org/10.2478/popets-2020-0076>
- Fleischer, Rachel S.: Bias in, Bias out: Why Legislation Placing Requirements on the Procurement of Commercialized Facial Recognition Technology Must Be Passed to Protect People of Color. *Public Contract Law Journal*, 50. (2020), 1. 63–89.
- Frontex: *Best Practice Technical Guidelines for Automated Border Control (ABC) Systems*. 2015. augusztus 31.
- Grother, Patrick – Mei Ngan – Kayee Hanaoka: *Face Recognition Vendor Test (Frvt) Part 3: Demographic Effects*. National Institute of Standards and Technology, U.S. Department of Commerce, Nistir 8280, 2019. december. Online: <https://doi.org/10.6028/NIST.IR.8280>
- Hill, Kashmir: Another Arrest, and Jail Time, Due to a Bad Facial Recognition Match. *The New York Times*, 2020. december 29. Online: <https://nyti.ms/3AYCeO2>
- Hill, Kashmir: The Secretive Company That Might End Privacy as We Know It. *The New York Times*, 2020. január 18. Online: <https://nyti.ms/3ca7Y8q>
- Hill, Kashmir: Wrongfully Accused by an Algorithm. *The New York Times*, 2020. június 24. Online: <https://nyti.ms/3REDN9Q>
- Hood, Cooper: How Deepfake Technology Can Change The Movie Industry. *Screenrant*, 2021. augusztus 29. Online: <https://bit.ly/3RIYxwY>
- Hughes, Neil: A Backlash Against Facial Recognition is Brewing. *TechHQ*, 2019. augusztus 20. Online: <https://bit.ly/3cpNWqV>
- Korshunov, Pavel – Sébastien Marcel: *DeepFakes: a New Threat to Face Recognition? Assessment and Detection*. (h. n.), (k. n.), 2018. Online: <https://arxiv.org/pdf/1812.08685.pdf>
- McGuire, Mollie – Kathy Pezdek: Birds of a Feather get Misidentified Together: High Entitativity Decreases Recognition Accuracy for Groups of Other-Race Faces. *Legal and Criminological Psychology*, 21. (2016), 1. 202–211. Online: <https://doi.org/10.1111/lcrp.12066>
- Meyer, Bernard: Most Common Passwords: Latest 2022 Statistics. *Cybernews*, 2022. május 27. Online: <https://bit.ly/3ajVRid>
- Mi az az arcfelismerési beállítás a Facebookon, és hogyan működik? *Facebook*. Online: <https://bit.ly/3yQIUv7>
- Rubin, Ari B.: A Facial Challenge: Facial Recognition Technology and the Carpenter Doctrine. *Richmond Journal of Law & Technology*, 27. (2021), 2. 24–34.
- Samsung: *What are the Requirements for Using Face Recognition in Samsung H Series TV(UA40H6400)?* 2020. október 14. Online: <https://bit.ly/3yLA6X5>
- Sanchez del Rio, Jose – Daniela Moctezuma – Cristina Conde – Isaac Martin de Diego – Enrique Cabello: Automated Border Control E-Gates and Facial Recognition Systems. *Computers & Security*, 62. (2016). 49–72. Online: <https://doi.org/10.1016/j.cose.2016.07.001>
- Sauer, Pjotr: Privacy Fears as Moscow Metro Rolls out Facial Recognition Pay System. *The Guardian*, 2021. október 15. Online: <https://bit.ly/3Pe0P5V>
- Sheehan, Michael J. – Michael W. Nachman: Morphological and Population Genomic Evidence that Human Faces Have Evolved to Signal Individual Identity. *Nature Communications*, (2014), 5. Online: <https://doi.org/10.1038/ncomms5800>
- Sneakers (1992): *My Voice Is My Passport*. YouTube, 2013. június 10. Online: www.youtube.com/watch?v=-zVgWpVXb64

- Street, Francesca: How Facial Recognition is Taking over Airports. *CNN Travel*, 2019. október 8. Online: <https://cnn.it/3zaDX1w>
- Stupp, Catherine: Fraudsters Used AI to Mimic CEO's Voice in Unusual Cybercrime Case. *The Wall Street Journal*, 2019. augusztus 30. Online: <https://on.wsj.com/3INVCPs>
- Tariq, Shahroz – Sowon Jeon – Simon S. Woo: *Am I a Real or Fake Celebrity? Am I a Real or Fake Celebrity? Evaluating Face Recognition and Verification APIs under Deepfake Impersonation Attack*. New York, Association for Computing Machinery, 2022. Online: <https://doi.org/10.1145/3485447.3512212>
- Watts, Marina: Read This Chart to Find Out How Fast Someone Can Hack Into All of Your Accounts. *Newsweek*, 2020. január 9. Online: <https://bit.ly/3RGrcxX>
- When Seeing is no Longer Believing. Inside the Pentagon's Race Against Deepfake Videos. *CNN*, (é. n.). Online: <https://cnn.it/3cm26fw>

[Vákát oldal]

Az online platformok használatában rejlő veszélyek: a dezinformáció és a kibertámadások jogi kockázatai

A modern technológiák rosszindulatú használata mögött meghúzódó motiváció gyakran irányulhat közvetlenül a közbeszéd befolyásolására: manipulált álláspontok generálására, vagy a vitában már egyébként is jelen lévő álláspontok felnagyítására, vagy éppen relativizálására. Például az automatizált eszközök („botok”) segítségével létrehozott közlések, illetve hozzászólások hamis képet alakíthatnak ki az olvasóban az adott témában a társadalomban jelen lévő álláspontokról, illetve azok tényleges súlyáról, támogatottságáról. Ezenkívül új kihívást jelent a mesterségesintelligencia-alapú deepfake-technológia térnyerése. Az így létrehozott tartalmak súlyos károkat okozhatnak mind az egyénnek, mind a közösségnek: a magánszemélynek okozott károkon túl a deepfake hozzájárulhat a demokratikus döntéshozatali eljárások torzításához és a választási eljárás manipulációjához, ezzel erodálva a közbizalmat és súlyosbítva a társadalom megosztottságát. Mindemellett büntetőjogi kérdéseket is felvet.

A kiberbűnözés egyre jelentősebb társadalmi és gazdasági károkat okoz, ami sérti az egyének alapvető jogait, illetve veszélyt jelent a jogállamiságra és a demokratikus társadalmak stabilitására egyaránt. A visszaélések számára új színteret biztosítanak az online platformok. A felhasználók sokszor nincsenek tisztában a virtuális jelenléttel járó veszélyekkel, a megosztott információk következményeivel. Ezért az internetes platformokat és felhasználóikat érő kibertámadások gyakran irányulnak a személyes adatok vagy egyéb érzékeny adatok megszerzésére, amelyek akár további bűncselekmények elkövetéséhez is felhasználhatók (például csalás és zsarolás stb.). Ezenkívül főleg a közösségi oldalak alkalmasak a különböző rosszindulatú programok, illetve jogellenes tartalmak terjesztésére. Különösen nagy veszélyt jelentenek mindezek a jelenségek a járványhelyzetben, amikor szinte mindannyian a korábban megszokottnál jóval több időt töltünk az online térben.

Tanulmányunkban a jogi szabályozás főbb lehetséges továbblépési irányait keressük a komplex problémakör kezelésére. Milyen eszközökkel lehet hatékonyan fellépni a vélemények szabad áramlása érdekében az új fenyegetésekkel szemben, hogy megvédjük a plurális társadalmi és politikai rendszernek ezt a nélkülözhetetlen előfeltételét? És a közösségi szintű fellépés megalapozásaként hogyan oltalmazhatjuk meg az internetes platformokon közérdekű kérdésekben tájékozódó felhasználókat a kibertérből érkező dezinformációs támadásoktól?

Az egyes alapvető jogokat hátrányosan befolyásoló kibertámadásokkal szembeni eredményes fellépéshez kombinált eszközrendszerre van szükség, meg kell teremteni az érdemi ellenintézkedések technológiai, gazdasági, személyi és jogi feltételeit egyaránt. Jogi tekintetben rögzíteni kell, hogy milyen garanciákat kell nyújtania a platformszolgáltatóknak a kibertámadások és jogellenes tartalmak kivédése érdekében minden egyes felhasználónak, ezek rendelkezésre állásának folyamatos

ellenőrzéséről pedig jogi eszközökkel is szükséges lenne gondoskodni. Ezenfelül a platformon megosztott tartalmakkal, illetve az üzemeltető részére rendelkezésre bocsátott személyes adatokkal kapcsolatos visszaélés esetén világos felelősségi viszonyokat kell teremteni, rendezni kell, hogy a védekezés milyen körben a platform üzemeltetőjének, illetve felhasználójának a felelőssége. Tanulmányunkban ezeknek a kihívásoknak a kezelésére vázolunk fel szabályozási alternatívákat.

Bevezetés

Az elmúlt években a közösségi média a digitális kommunikációnk fő csatornájává vált, és ma már számos olyan platformot tartalmaz, amelyeket a „kiberbűnözők” is előszeretettel kihasználnak.¹ Már megjelentek többek között a Facebookon kívül az Instagramon, a Twitteren, a Snapchaten, a WhatsAppon és legutóbb a Telegramon, utóbbi egy *bot* funkcióval rendelkező üzenetküldő alkalmazás. Az online platformok körében tehát a közösségi média egyes platformjai kétségtelen, hogy a kiberbűnözés új színtereivé váltak. Az alábbi eseteket mutatjuk be részletesen e témakörön belül: a kibertámadások (hacking és malware), adathalászat és adatszivárgás, online csalások és zsarolások, valamint a deepfake-technológia használatában rejlő veszélyek.

A tanulmány második felében arra keressük a választ, hogy milyen eszközökkel lehet hatékonyan fellépni a vélemények szabad áramlása érdekében a közösségi médiában megjelenő új fenyegetésekkel szemben, hogy megvédjük a plurális társadalmi és politikai rendszernek ezt a nélkülözhetetlen előfeltételét. Továbbá a közösségi szintű fellépés megalapozásaként hogyan oltalmazhatjuk meg az említett internetes platformokon közérdekű kérdésekben tájékozódó felhasználókat a kibertérből érkező dezinformációs támadásoktól.

A kiberbűnözés számos fontos indítékát részletesen elemezte már a vonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalom,² magunk is röviden kitérünk több ilyenre tanulmányunkban. A közvélemény alakítása, a döntéshozatal befolyásolása és a politikai

¹ Jelen tanulmány a Nemzeti Közszoigálati Egyetemen 2021. május 27-én tartott *Internetes platformok kora – társadalmi hatások és szabályozási kihívások* című konferencián elhangzott előadás írásos változata. A 128976; a 138965; valamint a 2019-2.1.11-TÉT-2020-00243 számú NKFIH pályázat és a Mesterséges Intelligencia Nemzeti Laboratórium keretében az Innovációs és Technológiai Minisztérium, valamint a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával valósul meg.

² Lásd ehhez bővebben David S. Wall: *Cybercrime, Media and Insecurity: The Shaping of Public Perceptions of Cybercrime*. *International Review of Law, Computers and Technology*, 22. (2008), 1–2. 45–63.; Alisdair A. Gillespie: *Cybercrime: Key Issues and Debates*. New York, Routledge, 2019; Marija T. Britz: *Computer Forensics and Cyber Crime: An Introduction*. London, Pearson, 2013; Nagy Zoltán András: *Bűncselekmények számítógépes környezetben*. Budapest, Ad Librum, 2009; Szathmáry Zoltán: *Bűnözés az információs társadalomban. Alkotmányos büntetőjogi dilemmák az információs társadalomban*. PhD-értekezés. Budapest, PTE ÁJK, 2012; Mezei Kitti: *A kiberbűnözés aktuális kihívásai a büntetőjogban*. Budapest, L'Harmattan – TK JTI, 2020.

haszonszerzés azonban olyan motivációk, amelyekről kevesebb szó esett eddig az online térben végrehajtott támadások hátterének kutatásakor. Talán ez az oka annak is, hogy a kérdéskör jelentőségéhez képest csak kevés tanulmány foglalkozott eddig az új technológiáknak a szólásszabadság érvényesülésére, a politikai vélemények piacára gyakorolt hatásaival.³ Azonban egyre többször merül fel ezen összefüggések alaposabb megismerésének igénye, és egyre világosabb az is, hogy a következő időszakban tovább növekedhet az új technológiák hatása a közéleti vitákban. Ezért is tartjuk különösen fontosnak, hogy a szólásszabadság aktuális kérdéseivel, illetve a kiberbűnözéssel foglalkozó szakemberek egymással összefogva törekedjenek e komplex terület törvényszerűségeinek feltárására és a vonatkozó szabályozás alapelveire, valamint konkrét tartalmára vonatkozóan közös javaslatok megfogalmazására.

A kiberbűnözés fogalma

Mindenekelőtt fontos egy rövid fogalmi áttekintést nyújtanunk a kiberbűnözés kapcsán. A kibertér (*cyberspace*) kifejezést – a kibernetika és a tér szavak összevonásából – William Gibson amerikai író alkotta meg az 1982-ben megjelent *Izzó króm* (*Burning Chrome*) című novellájában, amely később a *Neurománc* (*Neuromancer*) című regénye által vált ismertté. Gibson a kibertér elnevezést használta a globális számítógépes hálózatra, amely összeköti az embereket, a számítógépeket és az információforrásokat. Az ebből képzett angolszász *cybercrime* nyomán honosodott meg az általunk használt kiberbűnözés szó. A *cybercrime* elnevezés használata napjainkban széles körben elterjedt, különösen a nemzetközi szakirodalomban, de például a Budapesti Egyezmény⁴ (Convention on Cybercrime) is ezt alkalmazza.

A nemzetközi szakirodalomban több szerző is, így Jonathan Clough,⁵ Peter Grabosky⁶ és Susan W. Brenner⁷ is a kiberbűnözésre mintegy gyűjtőfogalomként tekint, amelynek két fő kategóriája különböztethető meg: az egyik azon deliktumok

³ Példaként lásd Bartóki-Gönczi Balázs: A keresőmotorok és a szólásszabadság kapcsolata. Megközelítés és szabályozási javaslatok az Európai Unióban és az Egyesült Államokban. *Iustum Aequum Salutare*, 14. (2018), 1. 157–194.; Klein Tamás: Keresőmotor-szolgáltatók és az internetes szólásszabadság. In Koltay András – Nyakas Levente (szerk.): *Tanulmányok a technológia- és cyberjog néhány aktuális kérdéséről*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2018. 26–29.; valamint Koltay András: *Az új média és a szólásszabadság. A nyilvánosság alkotmányos alapjainak újragondolása*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019; Bernát Török: Platforms and Fundamental Rights: The Case of Social Media and Freedom of Speech. *Hungarian Conservative*, 1. (2021), 2. 42–47.

⁴ Az Európa Tanács Budapesten, 2001. november 23-án kelt *Számítástechnikai bűnözésről szóló egyezménye*, amelyet a 2004. évi LXXIX. törvénnyel hirdettek ki Magyarországon.

⁵ Jonathan Clough: *Principles of cybercrime*. Cambridge, Cambridge University Press, 2015. 10–11.

⁶ Peter Grabosky: *Cybercrime*. London, Oxford University Press, 2016. 8–9.

⁷ Susan W. Brenner: *Cybercrime: Criminal Threats From Cyberspace*. Santa Barbara (CA), Praeger, 2010. 39–47.

csoportja, amelyek kizárólag információs rendszerekkel (például számítógépekkel, azok hálózatával vagy egyéb információs és kommunikációs technológiák használatával) követhetők el. Jellemzően az ilyen bűncselekmény tárgya az információs rendszer. Ez a tisztán informatikai bűncselekmény vagy kiberbűncselekmény az úgynevezett *cyber-dependent crime* (például számítógépes vírusok használata, hacking stb.).

A második, tágabb kategóriába tartoznak azok a hagyományos bűncselekmények, amelyeket az információs rendszerek felhasználásával követnek el (például a csalás, a zsarolás, a gyermekpornográfia, a szerzői jogi jogsértések, a zaklatás stb.). Ez az úgynevezett *cyber-enabled crime* esetköre, amikor az információs rendszer a bűncselekmény elkövetésének az eszköze.⁸

Mindezekre tekintettel megállapítható, hogy a kiberbűnözés esetén egyrészt olyan új típusú bűncselekményekről beszélhetünk, amelyek kizárólag az információs rendszerek segítségével követhetők el, és olyan speciális védett jogi tárggyal rendelkeznek, mint amilyen az információs rendszer vagy adat. Másrészt idetartoznak azok a hagyományos bűncselekmények is, amelyek sokkal könnyebben elkövethetők az új eszközök segítségével.

Az informatikai környezetben elkövetett bűncselekmények motívumai, céljai általánosságban nem térnek el a valós térben elkövetett bűncselekményekétől, mert ugyanúgy elkövethetők haszonszerzés vagy károkozás céljából, valamint az adatok, titkok kifürkészése végett vagy akár szexuális indíttatásból. A manipuláció útján, dezinformációk terjesztésével elérhető politikai haszonszerzés azonban olyan motívumokat is bevonhat ebbe a gondolkodásba, amelyek a hagyományos bűncselekmények kapcsán nem relevánsak. Talán ez is az egyik oka annak, hogy ezek a vonatkozások eddig kevesebb figyelmet kaptak, holott súlyuk a virtuális világ bűnelkövetői számára egyre jelentősebb.

A kiberbűnözésbe tartozó bűncselekmények szabályozása a büntetőjog körében alapvetően nemzeti hatáskör, mivel a büntetőjog tipikusan – de nem kizárólagosan – egy állam belső joghatósági körébe tartozik, tehát a nemzeti büntetőjogok tudják a leginkább kezelni a kérdést. Ezért jelen tanulmányban a hazai büntetőjogi rendelkezésekre tekintettel vizsgáljuk a kiberbűnözés egyes eseteit. Fontos azonban megjegyezni, hogy a hazai jogra jelentős hatással van e téren az említett Budapesti Egyezmény és ennek kiegészítő jegyzőkönyve,⁹ valamint a vonatkozó uniós szabá-

⁸ Clough (2015): i. m. 10–11. A *cyber-related crime* elnevezést használja az Egyesült Államok Igazságügyi Minisztériuma, amikor a hagyományos bűncselekmény elkövetésének eszköze a számítógép, míg a *Budapesti Egyezmény* is utal arra, hogy azon bűncselekményeket foglalja magában, amelyeket a számítógép használatával követnek el. Lásd ehhez U.S. Department of Justice: *The National Information Infrastructure Protection Act of 1996, Legislative Analysis*. 1996; Council of Europe: Explanatory Report to the Convention on Cybercrime. *European Treaty Series*, 185. (2001). 79. cikk.

⁹ 2003-ban a Budapesti Egyezményt kiegészítették a számítástechnikai rendszerek útján megvalósított rasszista és idegengyűlölő cselekmények büntetendővé nyilvánításáról szóló jegyzőkönyvvel. 2017 szeptemberében pedig az Európa Tanács úgy döntött, hogy elkészíti az egyezmény második ki-

lyozás (például az információs rendszerek elleni támadásokról szóló 2013/40/EU irányelv).

A kiberbűnözés egyes esetei az online platformokon

Írásunkban az online platform alatt a vélemények és információk széles körben való terjesztésére, illetve kommentálására alkalmas online kommunikációs felületeket tekintjük át. Az üzleti élet is egyre inkább e platformoktól függ, valamint a magánszemélyek is nagy számban vannak jelen ezeken az online felületeken. A koronavírus-járvány pedig fokozta az online jelenlétet. A felhasználók sokszor nincsenek tisztában az online jelenléttel járó veszélyekkel, a megosztott információk következményeivel. Ennek eredményeképpen a szenzitív adatokat az illetéktelen személyek egyre könnyebben tudják megszerezni (például az erre a célra kifejlesztett rosszindulatú programokkal, adathalász és egyéb módszerekkel). A közösségimédia-platformok tehát a hackerek számára könnyű utat kínálnak, hogy elérjék vagy feltérképezzék a kiválasztott célpontjaikat. A közösségimédia-felhasználók növekvő száma vonzóvá tette az online platformokat a kiberbűnözők számára, ami azt jelenti, hogy például a rosszindulatú programok, avagy *malware*-fertőzések¹⁰ fő forrásává váltak, amelyek mind a magánszemélyeket, mind a vállalkozásokat egyaránt érintik. A probléma egyre jelentősebb, e platformok különösen alkalmasak a rosszindulatú programok terjesztésére, mert általában több képet, videót, hirdetést és úgynevezett *plugin*eket jelenítenek meg. Ezenkívül a közösségi hálózatokon keresztüli interakció jellege elősegíti a fertőzés gyors és zökkenőmentes terjedését, ezt a problémát bonyolítja az a tendencia, hogy a közösségi média lehetővé teszi a felhasználói profilok több platformon történő megosztását. Az egyik tipikus példa erre a Facebook Messengeren található adathalász linkek voltak, amelyeket arra használtak, hogy az áldozatokat egy YouTube-ra hasonló oldalra átirányítsák. Egy frissítés letöltése

egészítő jegyzőkönyvét, amely egy hatékonyabb és egyszerűbb kölcsönös jogsegélyrendszerre irányuló rendelkezéseket tartalmazna. E rendszer lehetővé tenné a közvetlen együttműködést az egyezmény egy másik részes államában székhellyel rendelkező szolgáltatókkal, a kereséseket pedig határokon átnyúlóan is lehetne végezni. A jegyzőkönyv erőteljes biztosítékokat és adatvédelmi követelményeket fog tartalmazni. Egy ilyen megállapodás előnye, hogy akár világszerte alkalmazhatóvá válhat. Lásd erről Jennifer Daskal – Debrae Kennedy-Mayo: Budapest Convention: What is it and How is it Being Updated? *Cross-Border Data Forum*, 2020. július 2.

¹⁰ A *malware* a malicious software, vagyis a rosszindulatú szoftver rövidítése, ami arra utal, hogy általában ezeket a kártevő programokat használják arra, hogy jogosulatlanul behatoljanak az információs rendszerekbe, vagy módosításokat végezzenek a felhasználó tudta és hozzájárulása nélkül, és kárt okozzanak az adatokban. Egyre gyakrabban használják fel ezeket arra, hogy bizalmas adatokhoz férjenek hozzá, amelyek elősegítik a további csalásokat vagy egyéb jogsértéseket (például zsarolás, személyazonosság-lopás stb.). A kártékony programok különböző fajtáiról bővebben lásd Sorbán Kinga: Vírusok és zombik a büntetőjogban. Az információs rendszer és adatok megsértésének büntető anyagi és eljárásjogi kérdései. *In Medias Res*, 7. (2018), 2. 376–377.

után a felhasználókat rosszindulatú programmal fertőzték meg, amely képes volt a jelszavakat és egyéb szenzitív információkat megszerezni.¹¹

A rosszindulatú programok terjesztése jellemzően posztok vagy üzenetek formájában történik, például a fertőzött hirdetésekre kattintásokkal, illetve ismerősök által megosztott tartalmakkal (például vicces videókkal, képekkel, hírekkel és hirdetésekkel), továbbá a telepített pluginek és alkalmazások (például játékok és tesztek) révén. Gyakran üzenetként küldenek rosszindulatú programokat, vagy egy weboldalra irányítanak át, de megjelent már a *drive-by downloads* is, ami azért különösen veszélyes, mert ekkor a malware magától letöltődik, kihasználva a rendszer sebezhetőségét, a weboldalba vagy alkalmazásba illesztve. A közösségi oldalakon gyakran találkozhatunk úgynevezett *bot*okkal, amelyek alkalmasak az automatikus üzenetek generálására és a rosszindulatú programok terjesztésére. Például a Facebook Messenger programban található *chatbot* alkalmas lehet arra, hogy automatikusan szétküldje az akár bűncselekményt is magában hordozó üzeneteket.¹² A rosszindulatú programokon kívül pedig gyakori a személyes vagy üzleti céllal használt felhasználói fiókok feltörése (ez az úgynevezett *hacking*, avagy jogosulatlan belépés esete), amelynek következtében átveszik az irányítást a fiók felett, és hozzáférnek minden a fiókhoz kötődő adathoz (például bankkártya- és egyéb személyes adatokhoz). Gyakran olyan fiókokat céloznak, amelyek „ellenőrzöttek”. Az ilyen támadások elkerülése érdekében különösen fontos a kétféle azonosítás beállítása a felhasználói fiókoknál. Ezek a vizsgált esetek mind az információs rendszer elleni bűncselekményekhez kapcsolódnak: az elkövetők az információs rendszer vagy adat megsértését követik el (Btk. 423. §), ha jogosulatlanul, a technikai intézkedés kijátszásával belépnek a felhasználói fiókba, vagy jogosulatlanul adatmanipulációt hajtanak végre a rosszindulatú programmal, illetve az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás valósul meg (Btk. 375. §), ha például a jogosulatlanul megszerzett bankkártyaadatokkal tranzakciókat hajtanak végre.

A kiberbiztonságban a leggyengébb láncszem az ember. Az esetek döntő többségében ugyanis minden sikeres támadás mögött a sértetti közrehatás áll,¹³ és éppen ezért az elkövetők gyakran előnyben részesítik a *social engineering* támadásokat (a célszemély megtévesztésével megvalósított támadások tartoznak ebbe a körbe, például az elkövető adathalász levélben megbízható személynek vagy szervezetnek adja ki magát annak érdekében, hogy bizalmas információkat csaljon ki az áldozattól)¹⁴ a technikai jellegű megoldások alkalmazása helyett. Kevin D. Mitnick

¹¹ Michael McGuire: *Into the Web of Profit: Social Media Platforms and the Cybercrime Economy*. Cupertino (CA), Bromium, 2019. 7–8.

¹² Ambrus István: *Digitalizáció és büntetőjog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2021. 46.

¹³ Parti Katalin – Kiss Tibor: Az informatikai bűnözés. In Borbíró Andrea et al. (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 506.

¹⁴ Abdullah Algarni – Yue Xu – Taizan Chan: An Empirical Study on the Susceptibility to Social Engineering in Social networking sites: the Case of Facebook. *European Journal of Information Systems*, 26. (2017), 6. 661–687.

szerint a pszichológiai manipuláció könnyedén megkerüli a technológiai akadályokat (például tűzfalat vagy egyéb védelmet) a befolyásolás és megtévesztés segítségével.

Az egyik oka annak, hogy a közösségi média különösen kedvelt az elkövetők körében, hogy jelenleg meglehetősen könnyű álprofil létrehozni. A Facebooknak nemrég több mint 5 milliárd álfiókot kellett törölnie az egész platformjáról. Az álprofilokat jellemzően arra használják, hogy megtéveszsenek más felhasználókat, például az említett social engineering módszerekkel rávegyék őket arra, hogy a fertőzött linkekre kattintsanak, vagy akár szenszitiv információkat osszanak meg.

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság kapcsolódó gyakorlata alapján különösen bűncselekmény gyanúját keltő ügyeknek tekinthetők az olyan esetek, ha ismeretlen személyek a felhasználó nevében és fényképei felhasználásával a közösségi oldalon álprofil létrehozását. Ezen az álprofilon keresztül a megsemmisített felhasználó valódi ismerőseit jelöli be az elkövető, és a felhasználó nevében üzeneteket küld, bejegyzéseket tesz közzé. A cél gyakran az érintett lejáratása, hírnevének rontása mások előtt, és ez jelentős érdeksérelemmel járhat.¹⁵ Előfordul az is, hogy mások személyes adatait használják fel bűncselekmények elkövetéséhez (például az álprofilon keresztül pénzt vagy bankkártyaadatot csálnak ki más gyanútlan felhasználóktól). Az álprofilmódszer során gyakran más felhasználó személyes adatait (például nevét és fotóit) használják fel, amit akár további csalás vagy zsarolás követhet (például ilyen az úgynevezett romantikus csalás esete, amikor az illető a közösségi oldalakon a társkeresési szándék látszatával a másik fél bizalmába férkőzik, és tévedésbe ejti, vagy a megszerzett kompromittáló képekkel zsarolja az illetőt).¹⁶ Az álprofilok esetében leggyakrabban tehát a személyes adattal visszaélés bűncselekménye merülhet fel (Btk. 219. §), ha az elkövető más személyes adatait jogosulatlanul kezeli az adatvédelmi rendelkezések megszegésével, hasznoszerzési célból vagy jelentős érdeksérelem okozva. Ezenkívül kihívást jelentenek az adatszivárgások, amikor nyilvánosságra hozzák a közösségimédia-platformok felhasználóinak tömeges személyes adatait, aminek adatvédelmi jogi következményei is vannak (lásd Cambridge Analytica-botrány).¹⁷

Az online csalások gyakran úgy valósulnak meg, hogy közszereplők nevében tesznek közzé tartalmakat. Például a Twitteren egy üzenet volt elérhető Elon Musk-tól, „Dojo 4 Doge” címmel, és erre az üzenetre válaszoltak a csallók, és megosztottak egy linket is. A csallító üzenet egy profi weboldalra vezetett, ahol arra próbálták rávenni a látogatókat, hogy küldjenek bitcoinot állítólag Elon Musknak,

¹⁵ Péterfalvi Attila – Eszteri Dániel: A személyes adatok büntetőjogi védelme Magyarországon és a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság kapcsolódó gyakorlata. In Görög Márta – Menyhárd Attila – Koltay András (szerk.): *A személyiség és védelme. Az Alaptörvény VI. cikkének érvényesülése a magyar jogrendszeren belül*. Budapest, ELTE ÁJK, 2017. 411.

¹⁶ Gyarakai Réka: A közösségi média hatása a kiberbűncselekmények elkövetésére. *Magyar Rendészet*, 21. (2021), 2. 77.

¹⁷ Margaret Hu: Cambridge Analytica's black box. *Big Data & Society*, 7. (2020), 2.; valamint lásd erről Chris Hoofnagle: Facebook in the Spotlight: Dataism vs. Privacy. *JURIST*, 2018. április 20.

mert ha ezt teljesítik, akkor rövid időn belül Musk befektetéseinek köszönhetően a dupláját fogják visszakapni, sőt a honlapon olvasható volt, hogy a bizonyos összeg feletti küldők megkaphatják a fődíjat is, amely egy Tesla Model S lesz.¹⁸ A közösségi média platformjain egyre több befektetési és kriptovaluta-csalás jelenik meg (gyorsan megtérülő befektetéssel kecsegtető ajánlatok formájában), amelyek kihasználják a virtuális fizetőeszközök és az új típusú befektetések népszerűségét (például a Twitteren több mint 15 ezer botot azonosítottak a kriptovaluta-csalások kapcsán). Büntetőjogi aspektusból vizsgálva ezek az esetek jellemzően hagyományos csalásnak (Btk. 374. §) minősülnek, amelyek során természetes személyeket haszonszerzési célzattal tévedésbe ejtenek, és ezzel kárt okoznak.

A másik téma, amellyel érdemes külön foglalkoznunk, az az online szexuális zsarolás (*sextortion*), amely mind a felnőtteket, mind a gyermekeket érinti, azonban utóbbiak különösen veszélyeztetettek.¹⁹ Utóbbi esetben az elkövető a gyermek bizalmába férkőzik (például a felnőtt fiatalokúnak adja ki magát, és barátkozik a gyermekkel, kifejezetten szexuális tartalmú anyagot mutat neki, hogy csökkentse a szexualitáshoz kapcsolódó gátlásait), és kihasználja a sebezhetőségét. Ezt annak érdekében teszi, hogy a gyermeket ábrázoló szexuális jellegű képekhez vagy videókhoz jusson hozzá,²⁰ amit végül a zsarolás fázisa követ. Az elkövető kényszeríti, zsarolja az áldozatát, hogy szexuális szívettséget teljesítsen a részére, vagy további kompromittáló képeket vagy videókat küldjön magáról. Amennyiben a kérésnek nem tesz eleget, akkor a már birtokában lévő felvételnél a megosztásával fenyeget (például a közösségi médián keresztül), és ezzel már irányítása alá vonja az illetőt.²¹

Végül érdemes a deepfake-technológia térnyeréséről említést tenni, amely viszonylag új, és egyre súlyosabb kihívást jelent a társadalom egésze számára. A deepfake esetében algoritmus segítségével képesek az adott személyről készült videófelvételben az arckép kicserélésére egy másik személy arcképére, amely bárki számára megtevesztő lehet. Az így létrehozott tartalmak súlyos károkat okozhatnak mind az egyénnek, mind a közösségnek: a magánszemélynek okozott károkon túl (lásd *revenge porn*, avagy „bosszúpornó” esete)²² a deepfake hozzájárulhat a dezin-

¹⁸ Mia Jankowicz: A Man in Germany Said He Fell for a Fake Elon Musk Crypto Scam that Cost Him \$560,000. *Business Insider Australia*, 2021. március. 16.

¹⁹ Anastasia Powell – Nicola Henry: *Sexual Violence in a Digital Age*. London, Palgrave Macmillan, 2017. 122–124.

²⁰ Például a fiatalok körében különösen népszerű a Snapchat videómegosztó portál és alkalmazás, ahol a felhasználók saját maguk által meghatározott időre oszthatnak meg egymással szöveges üzeneten kívül képet vagy videót.

²¹ Europol: *Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA)*. 2014. 30.

²² Általában féltékenységből, a párkapcsolat megszakítása miatti bosszúból a volt partner által a sértettől készült pornográf felvételek nyilvánosságra hozatalát jelenti. Az ilyen kép vagy videó készülhet csak magáról a (tipikusan meztelen) sértettől, az elkövető és a sértett közös szexuális cselekményéről, illetve az is elképzelhető, hogy nem valódi, hanem manipulált felvételtől van szó, amikor tehát a bosszúpornográfia a deepfake-vel kombinálva jelenik meg. A hazai szakirodalomban Ambrus (2021): i. m. 223., valamint tanulmányában e témával foglalkozik Sorbán Kinga: A bossz-

formációhoz,²³ a demokratikus döntéshozatali eljárások eltorzításához és a választási eljárás manipulációjához, ezzel erodálva a közbizalmat és súlyosbítva a társadalom megosztottságát.²⁴ Sőt, a koronavírus elleni védekezést is akadályozhatják az álhírek (például a közösségi oldalakon megosztott tartalmak, bejegyzések a vírus és a vakcinák kapcsán), ezért a rémhírterjesztés tényállása (Btk. 337. §) kiegészült új elkövetési magatartással és a (2) bekezdés szerint, aki különleges jogrend idején nagy nyilvánosság előtt olyan valótlan tényt vagy való tényt oly módon elferdítve állít vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy a védekezés eredményességét akadályozza vagy megghiúsítsa, e deliktum miatt felelősségre vonható.²⁵

Eddig a kibertámadások főbb sajátosságainak, mechanizmusainak bemutatására törekedtünk, a következőkben rátérünk a véleménynyilvánítás szabadsága ezzel közvetlen kapcsolatba hozható aspektusaira. Az összefüggések megvilágítását követően tanulmányunkat a szabályozás alapelveire, illetve egyes részelemeire vonatkozó *de lege ferenda* javaslatainkkal zárjuk.

Szólásszabadság az online platformokon

Az online platformok mint a szólásszabadság terepei

Az elmúlt évtizedekben, különösen az elmúlt években a politikai vélemények ütköztetésének elsődleges terepévé a virtuális térben található platformok váltak. Mivel egyre több választópolgár egyre intenzívebben használja az online felületeket, illetve ezeken a csatornákon keresztül a terjesztési kívánt tartalmak sokkal gyorsabban és hatékonyabban érik el célközönségüket, egyre népszerűbbé váltak a politikai kommunikáció lebonyolítására. A pártok, jelöltek elsősorban a virtuális térben közelítik meg választóikat, akik ugyancsak az online térben reflektálnak a feljükk artikulált álláspontokra.²⁶ A magánvélemények is jórészt az internetes platformokon

szúpornó és a deepfake pornográfia büntetőjogi fenyegetettségének szükségességéről. *Belügyi Szemle*, 68. (2020), 10. 81–104. Az angolszász szakirodalom pedig részletesen foglalkozik ezzel a kérdéskörrel: Karolina Mania: The Legal Implications and Remedies Concerning Revenge Porn and Fake Porn: A Common Law Perspective. *Sexuality & Culture*, 24. (2020), 6. 2079–2097.; és Catherine D. Marcum et al.: Exploration of Prosecutor Experiences with Non-consensual Pornography. *Deviant Behavior*, 42. (2021), 5. 646–658.

²³ Christopher Whyte: Deepfake News: AI-enabled Disinformation as a Multi-Level Public Policy Challenge. *Journal of Cyber Policy* 5. (2020), 2. 1–19.

²⁴ Tyrone Kirchengast: Deepfakes and Image Manipulation: Criminalisation and Control. *Information & Communications Technology Law*, 29. (2020), 3. 308–323.

²⁵ Lásd a rémhírterjesztésről Bencze Máttyás – Ficsor Krisztina: A koronavírus kihívásai és a jogtudomány: a rémhírterjesztés tényállásának jogalkalmazási kérdései. *jtiblog*, 2020. április 2.

²⁶ Török Bernát: A szólásszabadság védelmének dinamikája. *Magyar Jog*, 64. (2017), 12. 721–733.

kerülnek szembe egymással, ahol ezek is korábban sosem tapasztalt gyorsasággal terjeszthetők és könnyen, sokszor akár névtelenül is észrevételezhetők.²⁷

Különösen felgyorsultak ezek a folyamatok a pandémia időszakában, amikor a kijárási és kapcsolattartási korlátozások következtében gyakorlatilag mindenki rákényszerült online jelenlétének fokozására.²⁸ Ráadásul a járványügyi intézkedések egy része kifejezetten érintette a véleménynyilvánítás gyakorlásának egyes formáit, például a gyülekezéseket sok helyen megtiltották, vagy legfeljebb szigorú korlátok között és csekély számú résztvevővel engedélyezték. Ilyen körülmények között kellett választási kampányokat megszervezni, illetve egyáltalán fenntartani a politikai diskurzust az ebben történő részvétel iránt érdeklődő állampolgárok számára. Ez kizárólag, vagy legalábbis túlnyomórészt az online platformokon volt csak lehetséges, amelyek szerepe így még inkább felértékelődött.

A politikai kommunikáció virtualizálódása számos politológiai, szociológiai kérdést is felvet, jelen tanulmányban ezen probléma politikai aspektusaival foglalkozunk. A felhasználóknak csak kisebb része kezeli tudatosan ezeket a felületeket, és számol azokkal a kockázati tényezőkkel, amelyek együtt járnak az online platformok igénybevételével elsősorban a fentebb már vázolt rosszindulatú kibertevékenységek következtében.²⁹ Továbbá legtöbbször nem jelenik meg a véleményt nyilvánító személyek tudatában az sem, hogy álláspontjuk nyilvánosságra hozatalával egy legalább három résztvevős jogviszony szereplőivé válnak.³⁰ A platform üzemeltetője felületet biztosít a magánszemélyek számára álláspontjuk kifejtésére és megosztására más felhasználókkal, illetve ehhez kapcsolódóan a vélemények ütköztetésére. Az üzemeltető elsősorban a platform megfelelő működtetéséért és folyamatos rendelkezésre állásáért felel, korlátozott körben azonban helyt kell állnia az általa fenntartott felületeken megosztott tartalmakért is. A szolgáltatást igénybe vevő magánszemély ezzel szemben elsősorban az általa folytatott kommunikációval valósíthat meg esetleges jogsértéseket, például gyűlöletbeszéd közzétételével.³¹ Ezenfelül pedig figyelembe kell vennünk harmadik személyek bekapcsolódásának lehetőségét is az online véleménycserével összefüggő jogviszonyokba, ilyenként me-

²⁷ *The Right to Freedom of Expression and the Use of Encryption and Anonymity in Digital Communications*. Submission to the United Nations Special Rapporteur on the Right to Freedom of Opinion and Expression by the Association for Progressive Communication (APC). Association for Progressive Communications (APC), 2015.

²⁸ Andrea M. Matwyshyn: *Cyber Harder*. *Boston University Journal of Science and Technology Law*, 24. (2018), 450.

²⁹ Joe Burton: *Cyber-Attacks and Freedom of Expression: Coercion, Intimidation and Virtual Occupation*. *Baltic Journal of European Studies*, 9. (2019), 3. 116–133.

³⁰ Pavlina Pavlova: *Human Rights-based Approach to Cybersecurity: Addressing the Security Risks of Targeted Groups*. *Peace Human Rights Governance*, 4. (2020), 3. 391–418.

³¹ Török Bernát: *A gyűlöletbeszéd tartalmának médiajogi mércéi*. *Jogtudományi Közöny*, 68. (2013), 2. 59–72.

rülhetnek fel az adathalász célzattal vagy a demokratikus diskurzus eltorzításának szándékával fellépő szereplők.

Dezinformáció

A kibertámadások két irányban gyakorolnak hatást a demokratikus diskurzus alakulására a platformokon:³² egyrészt rendszerszinten torzítják a vélemények piacát, másrészt pedig visszatartó erőként jelenhetnek meg az egyének számára a nyilvános vitákba történő bekapcsolódást illetően.³³ Ebben az alfejezetben először a legfontosabb rendszerszintű kockázatra, a dezinformáció létrehozatalára és terjesztésére térünk ki.

Az Európai Bizottság megfogalmazása szerint a dezinformáció „olyan igazolhatóan hamis vagy félrevezető információ, amelyet gazdasági haszonszerzés vagy szándékos megtévesztés céljából hoznak létre, hoznak nyilvánosságra és terjesztenek, és amely kárt okozhat a közérdeknek”.³⁴ Az Európai Bizottság 2018-ban szakértői csoportot is felállított az álhírek terjesztésével és az online dezinformáció jelenségeivel összefüggő mechanizmusok feltérképezésére.³⁵ A dezinformáció jelenségének négy fő iránya létezhet, az új technológiák hozzájárulhatnak valamennyi alakzat előidézéséhez. Egyrészt fiktív felhasználói profilok generálásával és azokon keresztül bizonyos álláspontok artikulálásával a kibertevékenység olyan szempontokat helyezhet előtérbe a diskurzusban, amelyek megvitatására nincs valós társadalmi igény.³⁶ Ezt elősegíti az is, hogy gyakran a valós személyek is álnéven, esetleg név nélkül fejtik ki nézeteiket az online platformokon, így a felhasználó számára nem elkülöníthetők a valós személyt megtestesítő és a fiktív hozzászólások, állásfoglalások.³⁷

Egy másik létező alternatíva az egyébként is jelen lévő álláspontok jelentőségének felnagyítása, vagy éppen relativizálása, ami azért képes a közvélemény

³² Gregory T. Nojeim: Cybersecurity and Freedom on the Internet. *Journal of National Security Law & Policy*, 2010. augusztus 13.

³³ Noha Fathy: Freedom of Expression in the Digital Age: Enhanced or Undermined? The Case of Egypt. *Journal of Cyber Policy*, 3. (2018), 1. 96–115.

³⁴ Az Európai Bizottság és az Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviselőjének közös jelentése a dezinformációval szembeni közös cselekvési terv végrehajtásáról: Európai Bizottság: *Közös közlemény az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Jelentés a dezinformációval szembeni közös cselekvési terv végrehajtásáról*. JOIN(2019)12 végleges (2019. június 14.).

³⁵ European Commission: *Final Report of the High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation*. Shaping Europe's Digital Future, 2018. március 12.

³⁶ Holly A. Garnett – Toby S. James: Cyber Elections in the Digital Age: Threats and Opportunities of Technology for Electoral Integrity. *Election Law Journal: Rules, Politics, and Policy*, 19. (2020), 2.

³⁷ European Parliament's Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs: *The Fight Against Disinformation and the Right to Freedom of Expression*. 2021. 24–26.

befolyásolására, mert egyre inkább az online platformokon észlelhető kommunikációk alapján vonunk le következtetéseket a közvélemény aktuális állására vonatkozóan.³⁸ Ha tehát azt érzékeljük adott esetben a részben vagy egészben kibereszközökkel generált megnyilvánulások következtében, hogy a résztvevők többsége egy bizonyos álláspontot támogat, azt fogjuk feltételezni, hogy a közhangulat is ennek megfelelő. Az pedig már szociológiai kérdés, ugyanakkor a választói akarat befolyásolásán keresztül alkotmányjogi vonatkozása is van, hogy ennek a szubjektív érzetnek a keltése számottevően befolyásolhatja a közbeszédet és akár az egyes választások kimenetelét is.³⁹ A közvélemény említett manipulálásának legszervezettebb formáit a trollfarmok jelentik, amelyek kifejezetten azzal a céllal létesülnek, hogy valótlan információk megosztásával befolyásolják a politikai folyamatokat és a döntéshozatalt.⁴⁰

A harmadik idekapcsolódó tendencia olyan tények hangoztatása az online platformokon jelen lévő fiktív profilok segítségével, amelyeknek semmilyen valóságalapja nincsen. Az ilyen tájékoztatások rendkívül nagy kockázata a modern nyilvánosság szerkezetét figyelembe véve különösen szembeűnő.⁴¹ A legmeghökkenőbb álhírek is nagyon gyorsan eljutnak a felhasználók széles köreihez, sőt éppen ezek terjednek a leggyorsabban, ugyanakkor az azok valótlanágát leleplező tartalmak iránt már jóval kevesebben érdeklődnek. Egy vaskos álhír tehát akár egyes közszereplők megítélését is számottevően kedvezőtlenül érintheti, vagy éppen egyes, az aktuális politikai diskurzusban napirenden lévő témák értékelését befolyásolhatja.

Végezetül számolnunk kell a dezinformáció azon formájával is, amikor tényszerűen igaz állítások jelennek meg kontextusukból kiragadva, olyan módon elferdítve, hogy az alkalmas a tartalmat fogyasztók félrevezetésére, a valóságtól ténylegesen eltérő látszat keltésére tényszerűen hamis tényállítás hangoztatása nélkül.⁴²

A továbbiakban arra térünk ki, a rendszerszintű kedvezőtlen következmények mellett az egyének szintjére lebontva, hogy melyek azok a veszélyforrások, amelyek elrettentőek lehetnek egyesek számára a közérdekű online vitákba történő

³⁸ Bartóki-Gönczy Balázs: A keresőmotorok és a szólásszabadság kapcsolata. Megközelítés és szabályozási javaslatok az Európai Unióban és az Egyesült Államokban. *Iustum Aequum Salutare*, 14. (2018), 1. 157–194.

³⁹ Kevin M. Caramancion: An Exploration of Disinformation as a Cybersecurity Threat. *2020 3rd International Conference on Information and Computer Technologies (ICICT)*, (2020). 440–444.; valamint Kovács László – Krasznay Csaba: „Mert övek a hatalom”. Az internet politikát (is) befolyásoló hatása a 2016-os amerikai elnökválasztás során. *Nemzet és Biztonság: Biztonságpolitikai Szemle*, 10. (2017), 3. 3–15.

⁴⁰ Lásd a trollfarmokról bővebben Kathleen Hall Jamieson: *Cyberwar: How Russian Hackers and Trolls Helped Elect a President: What We Don't, Can't, and Do Know*. Oxford, Oxford University Press, 2018.

⁴¹ Allison O. Larsen: Constitutional Law in an Age of Alternative Facts. *New York University Law Review*, 93. (2018), 2. 178.

⁴² Ari E. Waldman: The Marketplace of Fake News. *Journal of Constitutional Law*, 20. (2018), 4. 101–105.

bekapcsolódás tekintetében, vagy amelyeknek áldozatul eshetnek a virtuális térben gyanútlanul véleményét nyilvánító személyek.

A szólásszabadságot érintő kiberfenyegetések az online platformokon

Adatvédelmi aggályok

Az egyéni szinten érzékelhető egyik fő motiváció a platformokra irányuló kibertevékenység kapcsán az adatok megszerzése.⁴³ Ennek célja kettős lehet: egyrészt az érintett személyek profilozása akár álláspontjuk alapján is, másrészt mindenféle politikai célzat nélkül történő visszaélés a megszerzett személyes adatokkal (például vagyoni hasznoszerzés céljából). A platformokon kommentelők személyes adatai sorsával összefüggő adatvédelmi kihívások négy fő csoportba sorolhatók.

Egyrészt a kibertámadások mögött ténylegesen jelen lévő természetes személyek gyakran nem, vagy csak igen nehezen visszakövethetők, így pedig nem átlátható az sem, hogy kinek a kezébe kerülnek nem kellően védett személyes adataink.⁴⁴ Ennek az átláthatósági deficitnek az az eredménye, hogy teljesen elveszíthetjük az ellenőrzést személyes adataink sorsa felett, és gyakran akár egy személyiségprofil felépítéséhez is elegendő információ kerülhet rólunk olyan kezekbe, amelyeket még csak nem is ismerünk.

Másrészt az a tény, hogy átláthatatlan háttérű személyek juthatnak a felhasználók személyes adatainak birtokába, nem önmagában jelent igazán nagy problémát, hanem azért, mert kiszámíthatatlan, hogy az adathalászok milyen szándékkal kívánják felhasználni az általuk jogellenesen kezelt személyes adatokat.⁴⁵ Különösen fontos ez annak tudatában, hogy az online platformokon véleménynyilvánításunk során gyakran igen érzékeny témákban foglalunk állást, amikor a névtelenség bár kockázati tényező, de garancia is lehet egyben.⁴⁶ A kibereszközök segítségével harmadrészt akár a névtelenül kommentelők is beazonosíthatóvá válnak, vagy a nevüket felvállaló kommentelőkről is olyan személyes adatok kerülhetnek ki, amelyeket ők nem kívántak megosztani. Nagyon sok esetben pedig nem egyszerűen személyes adatokról, hanem különösen érzékeny személyes adatokról beszélünk, emiatt pedig sokan inkább távol maradnak az online diskurzusoktól egy olyan időszakban,

⁴³ Elizabeth F. Judge – Michael Pal: Voter Privacy in the Age of Big-Data Elections. *Osgoode Hall Law Journal*, 58. (2021), 1. 2.

⁴⁴ Lyria B. Moses: Recurring Dilemmas: The Law's Race to Keep Up with Technological Change. *University of Illinois Journal of Law, Technology & Policy*, (2007). 274–275.

⁴⁵ Ira S. Rubinstein: Voter Privacy in the Age of Big Data. *Wisconsin Law Review*, (2014), 5. 861–936.

⁴⁶ Koltay András – Nyakas Levente: *Tanulmányok a technológia- és cyberjog néhány aktuális kérdéséről*. Budapest, Médiaudományi Intézet, 2018. 18–19.

amikor a közérdekű témákról zajló párbeszéd egyre nagyobb része terelődik ezekre a felületekre.

A negyedik, a platformok integritását fenyegető kiberjelenség az ilyen felületeket igénybe vevők megszerzett adatainak adatbázisokba történő rendezése, így pedig nem csupán az egyénről magáról, hanem a szélesebb társadalmi környezetben elfoglalt helyéről is kialakulhat egy kép a kiberbűnözők számára.

A demokratikus diskurzus akadályozása

Az adatvédelmi kérdéseknél talán még messzebbre vezet, ha az egyén helyzetét vizsgáljuk az egyre inkább virtualizálódó demokratikus térben, ugyanis azt tapasztaljuk, hogy egyre nehezebb az egyes állampolgároknak navigálniuk a vélemények egyre bonyolultabb és átláthatatlanabb piacán.⁴⁷ Ezzel a platformokat használók jelentős része tisztában van, érzékelhető az információforrások egyre alacsonyabb megbízhatósági foka, valamint a politikai kommunikációban egyre hangsúlyosabbá váló manipuláció.⁴⁸ Ez felerősíti az apolitikus tendenciákat a társadalomban, ami tovább nehezíti az inkluzív demokratikus diskurzus kibontakozását.

Súlyos probléma a platformokkal összefüggésben, hogy gyakran azok üzemeltetői maguk is moderálják a közbeszédben jelen lévő tartalmakat azzal, hogy eltávolítják a legfeljebb belső szabályzatukban rögzítettek alapján nemkívánatos tartalmakat.⁴⁹ Az ilyen beavatkozás rendszerint mindig valamely konszenzuálisnak tekinthető célt szolgál, például a gyűlöletbeszéd visszaszorítását, az emberi méltóság, vagy egyes személyek vagy jól körülhatárolható társadalmi csoportok méltóságának védelmét.⁵⁰ Ezen fogalmak értelmezésében azonban már jelentős különbségek mutatkoznak, és sokan érzik úgy, hogy megnyilvánulásaikat a platformok üzemeltetői alaptalanul távolították el a vélemények piacáról. Ráadásul a platformok működése jogilag alig szabályozott, üzemeltetői háttere pedig gyakran kevésbé átlátható, így a politikai diskurzus kereteiről és nemritkán az egyes egyén kommunikációs szabadságának határaitól is a platformok üzemeltetői, vagyis semmilyen közhatalommal nem fel-

⁴⁷ Rebecca Green: Counterfeit Campaign Speech. *Hastings Law Journal*, 70. (2019), 1445.

⁴⁸ Elizabeth F. Judge – Amir M. Korhani: A Moderate Proposal for a Digital Right of Reply for Election-Related Digital Replicas: Deepfakes, Disinformation, and Elections. In Holly A. Garnett – Michael Pal (szerk.): *Cyber-Threats to Canadian Democracy*. McGill-Queen's University Press, 2021.

⁴⁹ Parti Katalin: Harc az online illegális tartalom ellen. In *Kriminológiai tanulmányok 49*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2012.

⁵⁰ Lásd ehhez Nagy Krisztina: Facebook files – gyűlöletbeszéd törölve? A közösségimédia-platformok tartalom-ellenőrzési tevékenységének alapjogi vonatkozásai. In Polyák Gábor (szerk.): *Algoritmusok, keresők, közösségi oldalak és a jog – A forgalomirányító szolgáltatások szabályozása*. Budapest, HVG-ORAC, 2020. 148–170.

ruházott magánszereplők határoznak,⁵¹ ráadásul úgy, hogy gyakran maguk a moderálók, illetve a mögöttük álló érdekcsoportok sem beazonosíthatók.

Javaslatok: szabályozási megoldások

A kibertámadások azért is lehetségesek az online platformokon, mert e felületek jogilag rendkívül alulszabályozottnak számítanak, nem léteznek olyan jogi kódexek, amelyek rendeznék a kapcsolódó felelősségi viszonyokat.⁵² Nem világos, hogy milyen jogi kötelezettségei vannak a platform üzemeltetőjének, igénybe vevőjének, így az sem, hogy mely magatartásokra kötelezhetők a kibertámadások megelőzése érdekében. Ennek a globálisan is érzékelhető bizonytalanságnak egy jó példája volt a francia alkotmánytanács 2020. júniusi döntése, amelyben egy olyan törvényt semmisített meg, amelynek értelmében a platformot üzemeltető jelentős összegű pénzbírsággal volt sújtható, amennyiben 36 órával a jogsértő tartalom közzétételét követően nem távolította el azt felületéről.⁵³ E döntésből is az tűnt ki, hogy egyáltalán nem tisztázott, mi várható el jogi értelemben az online platformokon történő eszmecsere különböző résztvevőitől.⁵⁴ Hasonló kihívásokra törekszik választ adni a modellértékűnek tekinthető német szabályozás is, amelynek jelenlegi formája széles körű konzultációt követően alakult ki, és amely szintén a digitális platformokon megosztott jogellenes tartalmak minél gyorsabb eltávolítását célozza.⁵⁵

A jogi szabályozásnak tehát lépnie kell ezen a területen, ebben lényegében egyetértés mutatkozik, kérdéses azonban, hogy milyen irányú elmozdulásra lenne szükség a helyzet javítása érdekében. Az újonnan felmerülő olyan digitális kihívások kezelése érdekében, mint például a hamisított áruk terjedése, a gyűlöletbeszéd, a kiberfenyegetések, a dezinformáció, a korlátozott verseny és a digitális piacok lezárása, az Európai Bizottság 2020 decemberében digitális szolgáltatásokkal kapcsolatos csomagot terjesztett elő. Jelenleg is zajlik e jogalkotási csomag keretében⁵⁶ a digitális szolgáltatásokra vonatkozó külön rendelet tervezetének vitája,⁵⁷

⁵¹ Elizabeth F. Judge – Amir M. Korhani: Digital Information Equality, Disinformation, and Elections. *Election Law Journal*, 19. (2020), 2. 240.

⁵² Philip N. Howard: *Computational Propaganda: Political Parties, Politicians, and Political Manipulation on Social Media*. New York, Oxford University Press, 2018.

⁵³ Décision n° 2020-801 dc du 18 juin 2020.

⁵⁴ Szentgáli-Tóth Boldizsár: Vigyázó szervezetek Párizsra vessétek – avagy pénzbírsággal, vagy anélkül a gyűlöletbeszéd ellen? *Jogi Fórum – Sajtó és Média Blog*, 2021. június 30.

⁵⁵ Jacob Mchangama – Natalie Alkiviadou: *The Digital Berlin Wall: How Germany (accidentally) Created a Prototype for Global Censorship – Act Two*. Copenhagen, Justitia, 2020.

⁵⁶ European Commission: The Digital Services Act package (é. n.).

⁵⁷ Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egyes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.).

ez a javaslat több újdonságot hozna a platformok üzemeltetőire nézve is. Lényegében általánosságban véve nem szankcionálná a platformszolgáltatókat a felületeiken megosztott jogellenes tartalom eltávolításának hiányáért, ugyanakkor kötelezné őket arra, hogy amennyiben a jogellenesség tudomásukra jut, azonnal távolítsák el a kérdéses tartalmat. Ez még nem jelent alapvető újdonságot, hiszen mindez megfelel az eddig is alkalmazott jogi előírásoknak, illetve joggyakorlatnak, ugyanakkor újabb kötelezettségek is megjelennek a legnagyobb platformszolgáltatókkal szemben: nyilvánosságra kell hozniuk a közléseket vizsgáló mesterségesintelligencia-alapú algoritmusaik működési elveit, továbbá azt, hogy milyen formában döntenek egyes tartalmak eltávolításáról felületeikről. Ez tehát némileg átláthatóbbá teszi a felhasználók számára véleménynyilvánításuk elbírálásának folyamatát, és ezzel mérsékelhetik az egyik olyan tényezőt, amely sokakat visszatart az online platformokon történő kommenteléstől. Sem a digitális tartalom szolgáltatásáról szóló irányelv, sem bármilyen más jelenleg ismert jogszabálytervezet nem foglalkozik viszont azzal a kérdéssel, hogy hogyan kellene a platformokra nehezedő nyomást enyhíteni, ezzel az e felületeken véleményt nyilvánítók biztonságát elősegíteni.

Álláspontunk szerint a szólásszabadsággal összefüggő kihívások kezelésekor abból szükséges kiindulni, hogy csak integrált szemlélettel és kombinált eszközrendszerrel lehet érdemi eredményt elérni ezen a téren.⁵⁸ Technológiai, gazdasági, személyi és jogi feltételei is vannak a platformokon zajló diskurzus megtisztításának a manipulált tartalmaktól, illetve a kibertámadásoktól. Technológiai feltételekről azért kell beszélnünk, mert folyamatosan fejleszteni kell azokat az informatikai megoldásokat, amelyek képesek megakadályozni a rosszindulatú kibertérből érkező beavatkozásokat a platformok működésébe. Gazdasági tekintetben is szükséges folytatni ezt a gondolkodást, mert a platformokat érintő kiberbűnözés elsődlegesen ilyen motivációkból ered, ezeket kell tehát kiismernünk és ellensúlyoznunk. Személyi vonatkozásban a platformok védelmének fontos előfeltétele az, hogy legyenek olyan szakemberek, akik egyrészt képesek beazonosítani a főbb kihívásokat és kimunkálni azokkal szemben a fellépés legmegfelelőbb módjait, másrészt napi szinten is részt tudnak venni a rendelkezésükre álló technológiák segítségével a védekezésben.

A jogi szabályozásnak az iménti szempontokat figyelembe véve kell reflektálnia a platformokra nehezedő nyomásra, ennek egyik iránya nézetünk szerint a védekezés felelősségének megosztása lehet a platform üzemeltetője és felhasználója között. Az üzemeltetőkre nézve olyan előírásokat kellene rögzíteni, hogy milyen biztonsági intézkedések eszközzésére kötelesek, illetve milyen technológiai megoldásokat kellene igénybe venniük a kibertámadások kivédése érdekében. Amennyiben a platformszolgáltatók nem teljesítik e kötelezettségüket egy számukra kellő felkészülési időt jelentő határidőn belül, pénzbírsággal lennének sújthatók, végső esetben pedig a platform működésének befejezésére lehetne kötelezni őket. Ezzel párhuzamosan a felhasználók felelősségi körét is körvonalaizni kellene: mely esetben várható el

⁵⁸ Jamie Lund: *Correcting Digital Speech. UCLA Entertainment Law Review*, 19. (2012), 1. 186.

a körütekintő eljárás a platformok igénybe vevőitől, és mi az a virtuális térben megvalósítható, prudenciát nélkülöző magatartás, amelynek megvalósításakor a felhasználónak magának kell viselnie óvatlansága következményeit? Ilyen lehet például, hogy ha a felhasználó indokolatlanul széles kör számára olyan személyes adatait teszi önkéntesen hozzáférhetővé, amelyek semmilyen módon nem kapcsolódnak sem a platform igénybevételéhez, sem pedig a platformon keresztül másokkal megosztott véleményéhez.

Mint ahogyan általában sincs kidolgozva a platform üzemeltetőjének és igénybe vevőjének jogi státusza az online kommenteléssel összefüggésben, nincs ez másként a kibertámadásokkal szembeni védekezés kapcsán sem. E nehezen azonosítható veszélyforrással szembeni tudatosabb és hatékonyabb fellépés csak akkor remélhető, ha az egyes szereplők világosan látják a feladataikat ezen a téren. Szankció alkalmazására pedig a fokozatosság szem előtt tartásával és csak végső esetben lenne szükség, amennyiben más módon nem kényszeríthető ki a kockázatok mérséklésére alkalmas magatartás.

Az európai térben emellett felmerülhetnek további jogi eszközök is a tagállamok közötti együttműködés erősítésére a határon átnyúló kiberbűnözés visszaszorítása érdekében. Mivel ezen elkövetési magatartások alapvető sajátossága azok határon átnyúló jellege, ezért az európai szintű együttműködés alapvető bűnmegelőzési érdek. Szükség lenne egyrészt az elektronikus bizonyítékok megszerzése érdekében a jelenleginél szélesebb körű együttműködésre, továbbá az ilyen irányú bűnözéssel összefüggő adatokat elérhetővé kellene tenni valamennyi érdekelt hatóság, illetve a kapcsolódó témákkal foglalkozó kutatók számára is.

Összegzés

Számos szerző foglalkozott már a kiberbűnözés aktuális tendenciáival, és a szólás-szabadság kapcsán megfigyelhető változásokat is gyakran elemzi a szakirodalom. Mégis kevés kísérlet történt eddig arra, hogy e két, egymástól látszólag távol eső szakterület metszéspontjára fókuszálva felvázolja a szólásszabadsággal összefüggő, a kibertérben fellelhető kihívások jogi vonatkozásait. Ezt komoly hiányosságnak tartjuk különösen annak fényében, hogy a közügyekről zajló diskurzus egyre nagyobb része terelődik az online platformokra, köszönhetően a járványhelyzetből következő fizikai elszigeteltségnek is.

További problémának érezzük azt, hogy a jogi szabályozás hézagos volta általában a platformszolgáltatók, illetve igénybe vevők kapcsán merül fel, kevés azonban a külső szereplőkkel szembeni közös védekezés esetleges jogi kereteit előtérbe helyező tanulmány. Ennek a kimunkálásra váró jogi keretrendszernek néhány alapelve, illetve intézményére tettünk javaslatot a felelősség megosztásának hangsúlyozásával a platformok üzemeltetői és igénybe vevői között. Úgy véljük, a kibertámadásokban rejlő kockázatok demokratikus diskurzusra gyakorolt hatása valódi jelentőségének

felismerése, illetve a jogszabályi környezet ennek megfelelő továbbfejlesztése hozzájárulhat a platformokon zajló politikai kommunikáció manipulatív jellegének visszaszorításához, ezzel pedig kihatással lehet a demokratikus participáció valamennyi formájára és minden egyes, vagy legalábbis számos állampolgár mindennapjaira.

Írásunkban e távlati célkitűzésekkel összefüggésben nem végleges válaszokat kívántunk megfogalmazni, hanem a szakirodalomban már eddig is tárgyalt dilemmák néhány újabb aspektusára hívtuk fel a figyelmet. További kiterjedt szakmai diskurzusra lesz még szükség a szólásszabadsággal összefüggő kihívások hosszú távú kezelésének kimunkálásához, bízunk abban, hogy felvetéseinkkel hozzá tudunk járulni e párbeszéd további irányainak kijelöléséhez.

The Dangers of Online Platforms: The Legal Risks of Disinformation and Cyberattacks

Abstract

The motivations behind the malware use of modern technologies could often target the influence of public discourse: to generate manipulated opinions; fictive arguments; or relativise the weight of a certain viewpoint. For instance, communications created with the help of automatised instruments (bots) could result in a distortive image of the public opinion from a particular matter. Apart from this, a further new challenge is the spread of deep fake technologies based on artificial intelligence. The contents established with these methods could cause severe harm also for the individuals and the community. In addition to the harms caused to individuals, deep fake could distort the democratic decision-making processes and manipulate democratic elections, which would erode public trust and increase the borderlines within society. Moreover, criminal law issues may also arise.

Cybercrimes always entail more significant social and economic losses, which may infringe the fundamental rights of individuals, and may also threaten the rule of law and the stability of democratic societies. Online platforms serve as new venues for malware practices: online users are not aware of the threats that come from the virtual sphere and the not sufficiently careful share of personal data. For this reason, the cyberattacks against internet platforms and their users usually target obtaining personal or other sensitive data, which might be used to commit further crimes (for instance, fraud, blackmail, etc.). Apart from this, the social media platforms are proper grounds for spreading malware programs and unlawful content: these constitute a great danger, especially during the pandemic, when the online presence of people increased significantly.

In our study, we look for different perspectives of the regulatory framework to treat this complex issue properly. With which instruments could we protect the free marketplace of ideas as a main pillar of democracy from these new challenges? And as part of these collective efforts, how could the users of online platforms be protected from undue cyberattacks? The combined set of tools would be necessary to protect fundamental rights efficiently from cyberattacks with establishing legal, personal, technological and economic background of effective countermeasures. Regarding the legal aspect, the platform-holders' safeguards against unlawful contents and attacks should be determined. At the same time, monitoring of the compliance with this requirement should be monitored continuously. Furthermore, in case of misusing contents and especially personal data shared in the platforms and provided to the platform operator, the responsibility shall be allocated. It should also be distinguished

which protective measures are expected from the operator and the platform users. Our study outlines regulatory alternatives to treat these issues.

Felhasznált irodalom

2004. évi LXXIX. törvény az Európa Tanács Budapest, 2001. november 23-án kelt Számítástechnikai Bűnözésről szóló Egyezményének kihirdetéséről.
- Algarni, Abdullah – Yue Xu – Taizan Chan: An Empirical Study on the Susceptibility to Social Engineering in Social Networking Sites: the Case of Facebook. *European Journal of Information Systems*, 26. (2017), 6. 661–687. Online: <https://doi.org/10.1057/s41303-017-0057-y>
- Ambrus István: *Digitalizáció és büntetőjog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2021.
- Bartóki-Gönczi Balázs: A keresőmotorok és a szólásszabadság kapcsolata. Megközelítés és szabályozási javaslatok az Európai Unióban és az Egyesült Államokban. *Iustum Aequum Salutare*, 14. (2018), 1. 157–194.
- Bencze Máttyás – Ficsor Krisztina: A koronavírus kihívásai és a jogtudomány: a rémhírterjesztés tényállásának jogalkalmazási kérdései. *jtiblog*, 2020. április 2. Online: <https://bit.ly/3zdtqmg>
- Brenner, Susan W.: *Cybercrime: Criminal Threats From Cyberspace*. Santa Barbara (CA), Praeger, 2010.
- Britz, Marija T.: *Computer Forensics and Cyber Crime: An Introduction*. London, Pearson, 2013.
- Burton, Joe: Cyber-Attacks and Freedom of Expression: Coercion, Intimidation and Virtual Occupation. *Baltic Journal of European Studies*, 9. (2019), 3. 116–133. Online: <https://doi.org/10.1515/bjes-2019-0025>
- Caramancion, Kevin M.: An Exploration of Disinformation as a Cybersecurity Threat. *2020 3rd International Conference on Information and Computer Technologies (ICICT)*, (2020). 440–444. Online: <https://doi.org/10.1109/ICICT50521.2020.00076>
- Clough, Jonathan: *Principles of Cybercrime*. Cambridge, Cambridge University Press, 2015. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139540803>
- Council of Europe: Explanatory Report to the Convention on Cybercrime. *European Treaty Series*, 185. (2001). 79. cikk.
- Daskal, Jennifer – Debrae Kennedy-Mayo: Budapest Convention: What is it and How is it Being Updated? *Cross-Border Data Forum*, 2020. július 2. Online: <https://bit.ly/3fIRrfx>
- Décision n° 2020-801 DC du 18 juin 2020. Online: <https://bit.ly/3PD0xp0>
- Európai Bizottság: *Közös közlemény az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Jelentés a dezinformációval szembeni közös cselekvési terv végrehajtásáról*. JOIN(2019)12 végleges (2019. június 14.). Online: <https://bit.ly/3Pg9Dbn>
- Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.). Online: <https://bit.ly/3PhwF1r>
- European Commission: *Final Report of the High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation*. Shaping Europe's Digital Future, 2018. március 12. Online: <https://bit.ly/3aMIyxw>
- European Commission: *The Digital Services Act Package* (é. n.). Online: <https://bit.ly/3aIQKyC>

- European Parliament's Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs: *The Fight Against Disinformation and the Right to Freedom of Expression*. 2021. Online: <https://bit.ly/3B56t5M>
- Europol: *Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA)*. 2014.
- Fathy, Noha: Freedom of Expression in the Digital Age: Enhanced or Undermined? The Case of Egypt. *Journal of Cyber Policy*, 3. (2018), 1. 96–115. Online: <https://doi.org/10.1080/23738871.2018.1455884>
- Garnett, Holly A. – Toby S. James: Cyber Elections in the Digital Age: Threats and Opportunities of Technology for Electoral Integrity. *Election Law Journal: Rules, Politics, and Policy*, 19. (2020), 2. Online: <https://doi.org/10.1089/elj.2020.0633>
- Gillespie, Alisdair A.: *Cybercrime: Key Issues and Debates*. New York, Routledge, 2019. Online: <https://doi.org/10.4324/9781351010283>
- Grabosky, Peter: *Cybercrime*. London, Oxford University Press, 2016.
- Green, Rebecca: Counterfeit Campaign Speech. *Hastings Law Journal*, 70. (2019), 1445.
- Gyaraki Réka: A közösségi média hatása a kiberbűncselekmények elkövetésére. *Magyar Rendészet*, 21. (2021), 2. 67–82. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2021.2.4>
- Hoofnagle, Chris: Facebook in the Spotlight: Dataism vs. Privacy. *JURIST*, 2018. április 20. Online: <https://bit.ly/3AXyVXx>
- Howard, Philip N.: *Computational Propaganda: Political Parties, Politicians, and Political Manipulation on Social Media*. New York, Oxford University Press, 2018.
- Hu, Margaret: Cambridge Analytica's Black Box. *Big Data & Society*, 7. (2020), 2. Online: <https://doi.org/10.1177/2053951720938091>
- Jamieson, Kathleen Hall: *Cyberwar: How Russian Hackers and Trolls Helped Elect a President: What We Don't, Can't, and Do Know*. Oxford, Oxford University Press, 2018.
- Jankowicz, Mia: A Man in Germany Said He Fell for a Fake Elon Musk Crypto Scam that Cost Him \$560,000. *Business Insider Australia*, 2021. március. 16. Online: www.businessinsider.com.au/man-lost-560000-worth-of-bitcoin-elon-musk-scam-bbc-2021-3
- Judge, Elizabeth F. – Amir M. Korhani: Disinformation, Digital Information Equality, and Electoral Integrity. *Election Law Journal*, 19. (2020), 2. 240–261. Online: <https://doi.org/10.1089/elj.2019.0566>
- Judge, Elizabeth F. – Amir M. Korhani: A Moderate Proposal for a Digital Right of Reply for Election-Related Digital Replicas: Deepfakes, Disinformation, and Elections. In Holly A. Garnett – Michael Pal (szerk.): *Cyber-Threats to Canadian Democracy*. McGill-Queen's University Press, 2021. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3827249>
- Judge, Elizabeth F. – Michael Pal: Voter Privacy in the Age of Big-Data Elections. *Osgoode Hall Law Journal*, 58. (2021), 1. 1–55.
- Kirchengast, Tyrone: Deepfakes and Image Manipulation: Criminalisation and Control. *Information & Communications Technology Law*, 29. (2020), 3. 308–323. Online: <https://doi.org/10.1080/13600834.2020.1794615>
- Klein Tamás: Keresőmotor-szolgáltatók és az internetes szólásszabadság. In Koltay András – Nyakas Levente (szerk.): *Tanulmányok a technológia- és cyberjog néhány aktuális kérdéséről*. Budapest, Médiaudományi Intézet, 2018. 26–29.
- Koltay András: *Az új média és a szólásszabadság. A nyelvélmények alkotmányos alapjainak újragondolása*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.

- Koltay András – Nyakas Levente (szerk.): *Tanulmányok a technológia- és cyberjog néhány aktuális kérdéséről*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2018.
- Kovács László – Krasznay Csaba: „Mert övök a hatalom”: Az internet politikát (is) befolyásoló hatása a 2016-os amerikai elnökválasztás során. *Nemzet és Biztonság: Biztonságpolitikai Szemle*, 10. (2017), 3. 3–15.
- Larsen, Allison O.: Constitutional Law in an Age of Alternative Facts. *New York University Law Review*, 93. (2018), 2. 175–248.
- Lund, Jamie: Correcting Digital Speech. *UCLA Entertainment Law Review*, 19. (2012), 1. 170–188. Online: <https://doi.org/10.5070/LR8191027152>
- Mania, Karolina: The Legal Implications and Remedies Concerning Revenge Porn and Fake Porn: A Common Law Perspective. *Sexuality & Culture*, 24. (2020), 6. 2079–2097. Online: <https://doi.org/10.1007/s12119-020-09738-0>
- Marcum, Catherine D. – George E. Higgins – Tsung Martin Tsai – Jeffrey Sedlacek: Exploration of Prosecutor Experiences with Non-consensual Pornography. *Deviant Behavior*, 42. (2021), 5. 646–658. Online: <https://doi.org/10.1080/01639625.2020.1821410>
- Matwyshyn, Andrea M.: Cyber Harder. *Boston University Journal of Science and Technology Law*, 24. (2018). 450.
- McGuire, Michael: *Into the Web of Profit: Social Media Platforms and the Cybercrime Economy*. Cupertino (CA), Bromium, 2019.
- Mchangama, Jacob – Natalie Alkiviadou: *The Digital Berlin Wall: How Germany (accidentally) Created a Prototype for Global Censorship – Act Two*. Justita, 2020. szeptember. Online: <https://bit.ly/3uU52mO>
- Mezei Kitti: *A kiberbűnözés aktuális kibívásai a büntetőjogban*. Budapest, L'Harmattan – TK JTI, 2020.
- Moses, Lyria B.: Recurring Dilemmas: The Law's Race to Keep Up with Technological Change. *University of Illinois Journal of Law, Technology & Policy*, (2007). 239–285.
- Nagy Krisztina: Facebook files – gyűlöletbeszéd törölve? A közösségimédia-platformok tartalom-ellenőrzési tevékenységének alapjogi vonatkozásai. In Polyák Gábor (szerk.): *Algoritmusok, keresők, közösségi oldalak és a jog – A forgalomirányító szolgáltatások szabályozása*. *ProFuturo*, 8. (2020), 2. 115–136. Online: <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2018/2/4722>
- Nagy Zoltán András: *Bűncselekmények számítógépes környezetben*. Budapest, Ad Librum, 2009.
- Nojeim, Gregory T.: Cybersecurity and Freedom on the Internet. *Journal of National Security Law & Policy*, 2010. augusztus 13. Online: https://jnspl.com/wp-content/uploads/2010/08/09_Nojeim.pdf
- Parti Katalin: Harc az online illegális tartalom ellen. In *Kriminológiai tanulmányok* 49. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2012. Online: <https://bit.ly/3AWGBZP>
- Parti Katalin – Kiss Tibor: Az informatikai bűnözés. In Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévay Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer, 2017.
- Pavlova, Pavlina: Human Rights-based Approach to Cybersecurity: Addressing the Security Risks of Targeted Groups. *Peace Human Rights Governance*, 4. (2020), 3. 391–418. Online: <https://doi.org/10.14658/pupj-phrg-2020-3-4>
- Péterfalvi Attila – Eszteri Dániel: A személyes adatok büntetőjogi védelme Magyarországon és a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság kapcsolódó gyakorlata. In Görög Márta – Menyhárd Attila – Koltay András (szerk.): *A személyiség és védelme. Az Alaptörvény VI. cikkelyének érvényesülése a magyar jogrendszeren belül*. Budapest, ELTE-ÁJK, 2017.

- Powell, Anastasia – Nicola Henry: *Sexual Violence in a Digital Age*. London, Palgrave Macmillan, 2017. Online: <https://doi.org/10.1057/978-1-137-58047-4>
- Rubinstein, Ira S.: Voter Privacy in the Age of Big Data. *Wisconsin Law Review*, (2014), 5. 861–936. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2447956>
- Sorbán Kinga: Vírusok és zombik a büntetőjogban. Az információs rendszer és adatok megsértésének büntető anyagi és eljárásjogi kérdései. In *Medias Res*, 7. (2018), 2. 369–386.
- Sorbán Kinga: A bosszúpornó és a deepfake pornográfia büntetőjogi fenyegetettségének szükségességéről. *Belügyi Szemle*, 68. (2020), 10. 81–104. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2020.10.4>
- Szathmáry Zoltán: *Bűnözés az információs társadalomban. Alkotmányos büntetőjogi dilemmák az információs társadalomban*. PhD-értekezés. Budapest, PTE ÁJK, 2012.
- Szentgáli-Tóth Boldizsár: Vigyázó szemetek Párizsra vessétek – avagy pénzbírsággal, vagy anélkül a gyűlöletbeszéd ellen? *Jogi Fórum – Sajtó és Média Blog*, 2021. június 30. Online: <https://bit.ly/3zctliq>
- The Right to Freedom of Expression and the Use of Encryption and Anonymity in Digital Communications*. Submission to the United Nations Special Rapporteur on the Right to Freedom of Opinion and Expression by the Association for Progressive Communication (APC). Association for Progressive Communications (APC), 2015. Online: <https://bit.ly/3Pe4rov>
- Török Bernát: A gyűlöletbeszéd tartalmának médiajogi mércéi. *Jogtudományi Közöny*, 68. (2013), 2. 59–72.
- Török Bernát: A szólásszabadság védelmének dinamikája. *Magyar Jog*, 64. (2017), 12. 721–733.
- Török, Bernát: Platforms and Fundamental Rights: The Case of Social Media and Freedom of Speech. *Hungarian Conservative*, 1. (2021), 2. 42–47.
- U.S. Department of Justice: *The National Information Infrastructure Protection Act of 1996*. Legislative Analysis, 1996.
- Waldman, Ari E.: The Marketplace of Fake News. *Journal of Constitutional Law*, 20. (2018), 4. 101–105.
- Wall, David S.: Cybercrime, Media and Insecurity: The Shaping of Public Perceptions of Cybercrime. *International Review of Law, Computers and Technology*, 22. (2008), 1–2. 45–63. Online: <https://doi.org/10.1080/13600860801924907>
- Whyte, Christopher: Deepfake News: AI-Enabled Disinformation as a Multi-Level Public Policy Challenge. *Journal of Cyber Policy*, 5. (2020), 2. 1–19. Online: <https://doi.org/10.1080/23738871.2020.1797135>

Mráz Attila

Platformsabályozás és kampányszabályozás a demokráciában

A mai demokráciákban a választási és népszavazási kampányok bevett része az online platformokon folytatott kampány. Kell-e szabályozni az online kampányt, és ha igen, hogyan? Ebben a tanulmányban amellet érvelek, hogy az online, közösségimédia-platformokon folytatott kampányok sajátos szabályozásra szorulnak. Azaz sem önmagában az általános (az online kampányra is kiterjedő hatályú) kampányszabályozás, sem pedig az általános (a platformokon folytatott kampányokra is kiterjedő) platformsabályozás nem alkalmas eszköz az online közösségimédia-platformokon folytatott kampányok demokratikus jellegének biztosítására. Ehelyett kifejezetten az online platformon folytatott kampányokra szabott különös szabályozásra van szükség. A tanulmány egyfelől elvi megfontolásokat kínál egy demokratikus értékeket érvényre juttató szabályozás kereteinek kialakítására. Másfelől e szempontok tükrében értékeli a hatályos magyarországi kampányszabályozást és az Európai Unió jogalkotási napirendjén szereplő platformsabályozási és politikaihirdetés-szabályozási javaslatokat is. Tanulmányom elvi konklúziója, hogy a specifikus platformkampány-szabályozás megoldást kínálhat az átláthatósággal, targetált kampányhirdetésekkel, és részint a tartalomszabályozással és esélyegyenlőséggel kapcsolatos kihívásokra. Ugyanakkor a hatékony jogorvoslat biztosítása ebben a szabályozási modellben is kihívás marad.

Bevezetés

A fejlett demokráciák jelentős részében mára a választási és népszavazási kampányok bevett része az online platformokon folytatott kampány. Kell-e szabályozni az online kampányt, és ha igen, hogyan? Ebben a tanulmányban amellet érvelek, hogy az online, közösségimédia-platformokon folytatott kampányok szabályozásra szorulnak, még hozzá sajátos módon. A legtöbb alkotmányos demokrácia rendelkezik különféle kampányszabályozásokra és -tevékenységekre vonatkozó kampányszabályozással. A platformok szabályozása pedig (noha eltérő előrehaladottsággal) az USA-ban és az Európai Unióban, valamint utóbbi egyes tagállamaiban is a jogalkotás politikai napirendjén szerepel. Céлом azonban azt alátámasztani, hogy sem önmagában az általános jellegű kampányszabályozás, sem pedig az általános jellegű platformsabályozás nem alkalmas, elégtelen eszköz az online kampányok demokratikus jellegének biztosítására. Ezért sajátos, kifejezetten az online platformon folytatott kampányokra kiterjedő tárgyi hatályú szabályozásra van szükség.

A tanulmány a következőképpen épül fel. Az első, bevezető szakaszt követően a második szakaszban áttekintem az online platformokon folytatott választási, népszavazási kampányok azon ténybeli sajátosságait, amelyek a szabályozási igényt megalapozzák. A harmadik szakaszban azokat a demokratikus értékeket, elveket mutatom be, amelyek a szabályozás célját, jellegét hivatottak alátámasztani. Ezután az általános hatályú szabályozási koncepciók lehetőségeit és korlátait tekintem át. A negyedik szakaszban azt mutatom be, miért elégtelen a demokratikus értékek, elvek érvényre juttatására az általános kampányszabályozás – példaként főként a magyarországi kampányszabályozási megoldásokra fókuszálva. Az ötödik szakaszban pedig amellett érvelek, hogy az általános platformszabályozás sem képes betölteni ezt az űrt – elsősorban az EU készülőfélben lévő úgynevezett digitális szolgáltatásokra vonatkozó jogszabálya (Digital Services Act) jellemzőivel illusztrálva állításaimat. A hatodik szakaszban egy sajátos platformkampány-szabályozás átfogó kereteit fektetem le, és megvizsgálom, mely korábban vázolt problémákra kínálhat megoldást. Ugyanitt röviden bemutatom, hogy egy másik, európai uniós rendelet-javaslat, amely a politikai reklámok átláthatóságát kívánja biztosítani és a targetált politikai reklámozást szabályozni, miért kínál elégtelen eszközt a speciális platformkampány-szabályozási modell helyettesítésére. A hetedik szakasz összefoglal, és a sajátos platformkampány-szabályozások korlátaira hívja fel a figyelmet.

Kampány az online platformokon

Az online térben, és ezen belül is az online platformokon folytatott kampány különösképpen a politikai pártok választási és népszavazási kampánytevékenységének egyik meghatározó elemévé vált.¹ Ez elsősorban két sajátosságának köszönhető. Egyrészt a közösségimédia-platformokon – különösképpen a Facebookon a 2010-es évek végén – lehetővé vált a meglehetősen pontosan célzott hirdetések, köztük politikai hirdetések közzététele a hirdető által meghatározott demográfiai sajátosságok alapján. Ez megkönnyítette a kampányalanyok számára, hogy differenciált kampányt folytassanak, azaz a különféle választói csoportokat azonosítva az ő pártválasztásukra és választási részvételi motivációikra tekintettel kialakított üzeneteket közvetítsenek számukra.²

¹ Katharine Dommett – Luke Temple: Digital Campaigning: The Rise of Facebook and Satellite Campaigns. *Parliamentary Affairs*, 71. (2018), 1. 189–202.; Sebastian Stier – Arnim Bleier – Haiko Lietz – Markus Strohmaier: Election Campaigning on Social Media: Politicians, Audiences, and the Mediation of Political Communication on Facebook and Twitter. *Political Communication*, 35. (2018), 1. 50–74.; Carl Miller: *The Rise of Digital Politics*. London, Demos, 2016; Andy Williamson – Laura Miller – Freddy Fallon: *Behind the Digital Campaign: An Exploration of the Use, Impact and Regulation of Digital Campaigning*. London, Hansard Society, 2010.

² Eric Beerbohm: The Ethics of Electioneering. *Journal of Political Philosophy*, 24. (2016), 4. 381–405.

Másrészt a közösségimédia-platformok látszólag meghaladták a hirdetési felületek szűkösségét. A fizikai térben, a nyomtatott sajtóban vagy a lineáris média-szolgáltatásban a hirdetések közzétételére szolgáló felületek sokszor meglehetősen szűkösek, ezért vagy drágán – szélsőséges szűkösség esetén pedig olykor egyáltalán nem – állnak rendelkezésre (például plakátfelületek), vagy pedig – alaptörvényi, törvényi kötelezettség okán – ingyenesen, de még szűkösebben vagy egyáltalán nem érhetők el (például reklámidő a televíziócsatornákon).³ Ezzel ellentétben az online platformokon folyó kampánynak látszólag nincs fizikai, természetes adottságokból származó korlátja. A látszat persze részben téves, hiszen egyrészt a hagyományos felületek szűkössége sem pusztán természetes adottságok, hanem részben piaci ösztönzők és az ezeket alakító szabályozás függvénye; másrészt a felhasználói oldal az online kampányban sem képes vagy hajlandó akármennyit befogadni a politikai tartalmakból.⁴ A platformok pedig ez utóbbi preferenciát vagy a tartalmak felhasználóhoz való eljuttatásának korlátozásával, vagy extrém esetben a politikai hirdetések betiltásával juttatják érvényre.⁵ Mindenesetre a platformok egyelőre e korlátok mellett is hatékony és olcsó felületet kínálnak a célzott választási, népszavazási kampányok folytatására. Ezzel pedig a kevésbé ismert vagy kevésbé erőforrásgazdag politikai szereplők számára alacsony belépési küszöbű kampányfelületet jelentenek.

A platformokon folyó kampánytevékenységet elsősorban – és kikényszeríthető módon – a platformok saját belső szabályzata („közösségi szabályok”, magatartási kódex stb.) kontrollálja. Ez a választási eljárási szabályozáshoz képest részint alulszabályoz, csupán minimális tartalomszabályozást jelent – így például a szándékosan félrevezető tartalmak eltávolíttatására, további terjesztésük megakadályozására

³ A hazai kontextusban lásd Alaptörvény IX. cikk (3) bekezdés; a választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény (a továbbiakban: Ve.) 147. § (3) bekezdés.

⁴ Thomas Christiano szerint a politikai közbeszéd fórumainak szűkössége elsősorban a befogadók figyelemszűkösségéből adódik. Utóbbi pedig a társadalmi munkamegosztás szükségszerű velejárója: az átlagpolgárnak csak nagyon kevés ideje és figyelme juthat más feladatai, céljai mellett a politikai üzenetek befogadására. Lásd Thomas Christiano: *Money in Politics*. In David Estlund (szerk.): *The Oxford Handbook of Political Philosophy*. Oxford, Oxford University Press, 2012. 241–257.

⁵ A Twitter kifejezetten a politikai hirdetések tilalmával, a Facebook pedig a felhasználókhoz eljuttatott tartalmak között a politikai tartalmak prioritásának csökkentésével érte ezt el. (Lásd Trevor Hunnicutt: *Twitter Bans Political Ads*; Facebook’s Zuckerberg Defends Them. *Reuters*, 2019. október 30. A Facebook is bevezetett a Twitterhez hasonló tilalmat, de csak ideiglenesen, a 2020. novemberi egyesült államokbeli elnökválasztást követően, 2021. március elejéig. Lásd Mike Isaac: *Facebook Ends Ban on Political Advertising*. *The New York Times*, 2021. március 3.; Katie Canales: *Facebook Plans to Stop Showing You so much Political Content*. *Business Insider*, 2021. augusztus 31.) Természetesen a felhasználói igényekre hivatkozás a platformok mögött álló gazdasági társaságokat potenciálisan érzékenyen érintő politikai botrányok, és az épp e tanulmányban is javasolt szabályozási technikát támogató politikai akarat kialakulásának megelőzésére is szolgálhat – ezt a szándékot palástolhatja a felhasználók preferenciáira való hivatkozás. Jelen tanulmány érvelése szempontjából azonban közömbös, hogy a platformok milyen okból növelik a felület szűkösségét a politikai tartalmak számára.

nem terjed ki.⁶ Ugyanakkor a platformok saját szabályozása olykor túlszabályoz: egyes szereplőket egyszerűen kizár a fóruból – vagy az adott közlés elérhetetlenné tételével, vagy a platformhoz való további hozzáférés korlátozásával – a közösségi normákat sértő, de jogi normákat nem (feltétlenül) sértő tartalmakat megjelenítő, a platformon folytatott kampánytevékenység miatt.

Végül pedig: a platformokra természetesen kiterjedhet egy demokratikus jogállam különféle szabályozásainak alanyi vagy tárgyi hatálya. Ugyanakkor a „külső”, jogi normák érvényre juttatása rendkívüli nehézségekbe ütközhet. Az online platformok, illetve az őket működtető jogi személyek, gazdasági társaságok általában nem alapítanak leányvállalatokat, fióktelepeket minden olyan államban, amelyben a választási, népszavazási kampányok során a kampányalanyok felhasználják őket politikai hirdetéseik terjesztésére. Ezért a választási, népszavazási eljárás nézőpontjából hazai választási szervek, bíróságok valójában többé-kevésbé tehetetlenek akkor is, ha formailag a platformot elmarasztaló döntést hoznak vagy hoznának, hiszen semmiféle eszköz nem áll rendelkezésre, hogy döntéseiknek egy – ismét a választási eljárás szempontjából – külföldi államban érvényt szerezzenek.⁷

Demokratikus értékek, elvek az online platformokon folytatott kampányban

A fenti ténybeli körülmények által keletkeztetett szabályozási igény annak tükrében értékelhető, hogy milyen demokratikus értékeknek, elveknek kell érvényre jutniuk a választási, népszavazási kampányokban. Demokratikus jogállamokban ezeknek a kampányoknak az elsődleges rendeltetése a népszuverenitás biztosítása, előmozdítása azáltal, hogy a szükséges információs környezetet biztosítják a megfelelő tájékozottságon alapuló demokratikus közvélemény kialakulásához, népakarat-képződéshez. Ennek érdekében a jelölteknek, jelölő szervezeteknek joguk és lehetőségük kell legyen terveik, nézeteik, programjuk, a politikai ellenfeleket érintő kritikájuk közlésére a választópolgárokkal. Utóbbiaknak pedig joguk és lehetőségük kell legyen

⁶ Vö. Jacob Rowbottom: Lies, Manipulation and Elections: Controlling False Campaign Statements. *Oxford Journal of Legal Studies*, 32. (2012), 3. 507–535.

⁷ Megjegyzendő, hogy a választási eljárás jogorvoslati eljárásaiban született elmarasztaló döntéseknek általánosságban sem könnyű érvényt szerezni, ha a döntések következményei önkéntes jogkövetés útján nem állnak be. Szintén említésre méltó, hogy eddig csak nem demokratikus jogállam folyamodott ahhoz a megoldáshoz, hogy a platformokat székhelylétesítésre kötelezze az ország területén: az Oroszországi Föderációban nemrégiben erről döntött a törvényhozás. Putin Signs Law Forcing Foreign Social Media Giants to Open Russian Offices. *Reuters*, 2021. július 1. Végül: a kényszeríthetetlenség problémáját önmagában nem oldja meg az sem, hogy a Ve. 2022. július 19-én elfogadott módosítása értelmében a Ve. területi hatálya Magyarország területén kívülre is kiterjed (lásd Ve. 1. §).

mindezek megismerésére, a felelős, választópolgári döntéshozatalhoz szükséges információ beszerzésére és értékelésére a kampány során.⁸

A felelős, tájékozott választópolgári döntéshozatalt hivatott szolgálni a kampányeszközök és tevékenységek, valamint a finanszírozásuk átláthatósága is. A választópolgár számára könnyen elérhetővé kell tenni azt az információt, hogy a kampányeszközt vagy -tevékenységet ki finanszírozza, kinek a megbízásából készült, illetve folyik. Minden olyan további információhoz is hasonlóképp alacsony költséggel kell a választópolgárnak hozzáférnie, amely releváns és alapvető jelentőségű az adott kampányeszköz vagy -tevékenység alapján a kampányalany által közvetített üzenet kritikai értékelése szempontjából.⁹

Az átláthatóságon túl a választópolgárok tájékoztatását szolgálja a kampányközlések félrevezetéstől való mentessége is.¹⁰ A választási, népszavazási kampányok rövid időt vesznek igénybe, rendeltetésük az adott választópolgári döntéshozatal előkészítése, míg a választópolgároknak csak korlátozott erőforrások állnak rendelkezésükre a kampányközlések befogadására és értékelésére. A felelős, tájékozott választójog-gyakorlás feltételei tehát akkor tudnak fennállni, ha a választópolgár legalább a rosszhiszemű, szándékosan félrevezető kampányközlések ellen védelmet élvez.

A kampány ugyanakkor kizárólag akkor tudja betölteni demokratikus rendeltetését, ha a jelöltek, jelölő szervezetek egyenlő esélyekkel vesznek részt a választópolgárok meggyőzéséért folytatott versenyben. Ehhez elsősorban az szükséges, hogy a kampányban ne csupán egyenlő jogokkal, hanem *szubsztantíve* egyenlő esélyekkel vehessenek részt a jelöltek, jelölőszervezetek. Sok más követelmény mellett a szubsztantív esélyegyenlőség elsősorban azt kívánja meg, hogy főként ne

⁸ A választási kampányok rendeltetésének igazolásával összefüggő elméleti kérdésekhez lásd még Dennis F. Thompson: *The Political Ethics of Political Campaigns*. In Annabelle Lever – Andrei Poama (szerk.): *The Routledge Handbook of Ethics and Public Policy*. New York – Oxford, Routledge, 2019. 229–241.

⁹ Viszont az átláthatóság sajnálatos makrohatásaira hívja fel a figyelmet Sam Power, aki szerint még ha az átláthatóságot előmozdító szabályozások egyes visszaélések megelőzésére alkalmasak is, összességében a demokratikus folyamatokba vetett közbizalom szintjét csökkentik, nem pedig növelik. Sam Power: *The Transparency Paradox: Why Transparency Alone will not Improve Campaign Regulations*. *The Political Quarterly*, 91. (2020), 4. 731–738. Ben Wagner eközben az átláthatóság érvényre juttatásának egy gyakorlati kihívását emeli ki: nevezetesen a kampányra is kiterjedő választási megfigyelés nehézségeit az online térben. Ben Wagner: *Digital Election Observation: Regulatory Challenges around Legal Online Content*. *The Political Quarterly*, 91. (2020), 4. 739–744.

¹⁰ Lásd Lisa-Maria Neudert: *Hurdles and Pathways to Regulatory Innovation in Digital Political Campaigning*. *The Political Quarterly*, 91. (2020), 4. 715. A félrevezető, hamis tényközlések választási eljárásbeli szabályozása mellett érvel Richard L. Hasen: *Deep Fakes, Bots, and Siloed Justices: American Election Law in a “Post-Truth” World*. *Saint Louis University Law Journal*, 64. (2020), 4. 535–567. Az igény elismerése mellett gyakorlati megvalósíthatósági kételyeket fejez ki Rowbottom (2012): i. m.

a versenyzők anyagi erőforrásai határozzák meg, mennyire és milyen hatásfokkal képesek eljuttatni üzeneteiket a választópolgárokhoz, és meggyőzni őket.¹¹

Végül pedig a demokratikus értékek, elvek megkövetelik, hogy a kampányra alkalmazandó, a fenti értékeket, elveket érvényre juttató jogi normák megsértése esetén a sérelmek gyors, időszerű orvoslását biztosító eljárások álljanak rendelkezésre.¹² Ezeknek az eljárásoknak a funkciója elsősorban nem a szubjektív sérelmek reparációja, hanem a demokratikus értékek és elvek objektív érvényre juttatása a kampány során még időben ahhoz, hogy a kampány demokratikus értékeit ért sérelmek helyreálljanak. A kampányban értelemszerűen még jóval a szavazás előtt kell ezt biztosítani, hiszen a kampány célja nem általában a politikai deliberáció előmozdítása, hanem kifejezetten a tájékozott választópolgári döntéshozatal előkészítése.¹³ Ugyanezen okból a jogorvoslati eljárásoknak hatékonynak is kell lenniük: alkalmasnak kell lenniük arra, hogy az önkéntes jogkövetést nélkülöző magatartással szemben is érvényre juttassák a rövid kampány során a demokratikus értékeket, elveket.

Az általános kampányszabályozás és korlátai

Az előbbieken vázolt demokratikus értékek, elvek érvényre juttatásának kedvez, ha a választási, népszavazási kampányok szabályozására szolgáló jogi normák részben általános tárgyi hatályúak, vagyis e normák nem pusztán egyes kampányeszközöket vagy -tevékenységeket szabályoznak. Ezt láthatjuk a hatályos magyarországi kampányszabályozás esetében is. A *választási eljárásról* szóló 2013. évi XXXVI. törvény (továbbiakban: Ve.) 140. §-a értelmében „[k]ampányeszköznek minősül minden olyan eszköz, amely alkalmas a választói akarat befolyásolására vagy annak megkísérlésére”. A rendelkezés példálózó felsorolással folytatódik, azonban egyáltalán

¹¹ A robusztus esélyegyenlőség híve a politikai versenyben Harry Brighouse: *Egalitarianism and Equal Availability of Political Influence*. *Journal of Political Philosophy*, 4. (1996), 2. 118–141. Lásd még Thomas Christiano: *The Rule of the Many. Fundamental Issues in Democratic Theory*. Boulder (CO), Westview, 1996. Vö. Dennis F. Thompson: *Just Elections: Creating a Fair Electoral Process in the United States*. Chicago–London, The University of Chicago Press, 2002. 6–8. A gazdasági egyenlőtlenségek politikai egyenlőtlenségekké alakulásának jelentőségére hívja fel a figyelmet többek között John Rawls. John Rawls: *Az alapvető szabadságjogok és elsőbbségük II.* Ford. Krokovay Zsolt. *Fundamentum*, (2010), 4. 5–26. 12. §: „A politikai szabadságjogok méltányos értékének megőrzése”, 17–19. Vö. azonban: Ronald Dworkin: *Sovereign Virtue. The Theory and Practice of Equality*. Cambridge (MA) – London (UK), Harvard University Press, 2000. 194–200.; James Lindley Wilson: *Democratic Equality*. Princeton (NJ), Princeton University Press, 2019. 45–95., 143–172.

¹² European Commission for Democracy through Law (Velencei Bizottság): *Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report*. Opinion No. 190/2002 [CDL-AD(2002)-023rev2-cor]. Strasbourg, Európa Tanács, 2018. október 25. 11. Lásd különösen 3.3. g. pont.

¹³ Dennis F. Thompson: *Restoring Responsibility: Ethics in Government, Business, and Healthcare*. Cambridge (UK), Cambridge University Press, 2005. 194–198.

nem zárja ki, hogy a tételesen is felsoroltakon túli eszközök is kampányeszköznek minősüljenek. Hasonló megközelítésben került sor a kampánytevékenység meghatározására is: „[k]ampánytevékenység a kampányeszközök kampányidőszakban történő felhasználása és minden egyéb kampányidőszakban folytatott tevékenység a választói akarat befolyásolása vagy ennek megkísérlése céljából” (Ve. 141. §). A kampányeszközök és -tevékenység tehát az eszköz adottságai, illetve a tevékenység célja, időpontja és eszközválasztása szempontjából ragadhatók meg a magyarországi szabályozásban. Bármely tetszőleges eszköz, tevékenység a kampányszabályozás hatálya alá kerül, amennyiben megfelel a fenti feltételeknek.

A választási, népszavazási kampányra vonatkozó törvényi normák az előbbiektől tükrében az online platformokon folytatott kampányra is vonatkoznak, arra alkalmazandók.¹⁴ A közösségimédia-platformokon közzétett hirdetések ugyanis a Ve. általános tárgyi hatályú kampányszabályozási modellje következtében kampányeszköznek minősülnek, amennyiben tartalmuknál fogva alkalmasak a választói akarat befolyásolására. Az ilyen hirdetések felhasználása, közzététele pedig a kampányidőszakban egyértelműen kampánytevékenység, ha annak kifejezett célja a választói akarat befolyásolása. E cél a jelöltek, jelölőszervezetek vagy a megbízásukból, illetve explicit módon az ő érdekükben eljáró harmadik felek által közzétett hirdetések esetében különösen egyértelmű. A választási eljárás szereplői tehát a kampány általános eljárási szabályait, a választási eljárás alapelveit kötelesek betartani az online platformokon folyó kampánytevékenység során. Az önkéntes jogkövetés elmaradása esetén pedig a magyarországi választási szervek, bíróságok a Ve. tárgyi hatályánál fogva eljárhatnak az online platformokon kampánytevékenység körében közzétett hirdetések ügyében.

A Ve. tárgyi hatályának köszönhetően a hatályos kampányszabályozás minimális tartalomszabályozási követelménye – nevezetesen: a választópolgárok félrevezetésének tilalma az alapvető rendelkezéseken keresztül – elvben kiterjed az online platformokon folyó kampányra is.¹⁵ A tilalom az utóbbi évek hazai alkotmánybírósági gyakorlata tükrében meglehetősen minimalista értelmezést nyert.¹⁶ Mégis, e tilalom a politikai beszéd szabadságának általános terjedelmét – ha csekély mértékben is, de –

¹⁴ A népszavazás kezdeményezéséről, az európai polgári kezdeményezésről, valamint a népszavazási eljárásról szóló 2013. évi CCXXXVIII. törvény (a továbbiakban: Nsztv.) 1. § (1) bekezdése értelmében a Ve. általános részi rendelkezéseit – ideértve a kampányszabályozásra vonatkozó általános részi rendelkezéseket is – a népszavazási eljárásokra is alkalmazni kell, az Nsztv.-ben foglalt eltérésekkel.

¹⁵ Így a jóhiszemű és rendeltetészerű joggyakorlás és a választások tisztasága megóvásának elve is sérül [Ve. 2. § (1) bekezdés a) és e) pontok], ha a választási eljárás résztvevői valótlan tények állításával, egyes tények elhallgatásával vagy elferdítésével kísérik meg a választópolgárt megtéveszteni, lásd például a Legfelsőbb Bíróság Kvk.III.37.107/2008/2. sz. határozata, 942/2014. NVB határozat.

¹⁶ Lásd Mráz Attila: Deepfake, demokrácia, kampány, szólásszabadság. In Zódi Zsolt – Török Bernát (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 249–277. Lásd különösen 264.

indokoltan korlátozza a kampányidőszakban, kampánytevékenységekre kiterjedően a tájékozott választópolgári döntéshozatal, s így végső soron a népszuverenitás előmozdítása érdekében.

Az online platformokon történő kampánytevékenységek finanszírozására is alkalmazandók továbbá a kampányköltségek átláthatóságára és a költségplafonra vonatkozó hazai rendelkezések. *Az országgyűlési képviselők választása kampányköltségeinek átláthatóvá tételéről* szóló 2013. évi LXXXVII. törvény 7. §-a általánosságban a kampánytevékenységekkel összefüggő kiadásokat korlátozza. A fentiek szerint kampánytevékenységnek tekintendő online választási kampány tehát a korlátozás hatálya alá esik. Hasonlóképp az országgyűlési választásra fordított pénzeszközök, anyagi támogatások összegének, forrásának, felhasználási módjának közzétételére vonatkozó, minden jelöltre és jelölőszervezetre kiterjedő törvényi kötelezettség (9. §) magában foglalja az online platformokon folytatott kampánytevékenységre fordított költségeket is.

Végül az általános tárgyi hatályú kampányszabályozás következtében elvben a választási szervek eljárásai és a választási eljárások sajátos nemperes bírósági eljárásai is (Ve. 208–233. §) alkalmazandók választási, népszavazási eljárási jogszabálysértések esetén. A választási szervek, bíróságok gyors eljárásban reagálhatnak a platformokon folyó jogellenes kampánytevékenységre is.¹⁷ (Az így biztosított jogorvoslatok hatékonyságára alább még visszatérek.)

Mégis, az általános kampányszabályozási modell még elviekben is jelentős hiányosságokat mutat a demokratikus értékek, elvek érvényre juttatásában az online platformokon folyó kampánytevékenység során. Először is semmilyen formában nem tudja érvényre juttatni a jelöltek, jelölőszervezetek közötti esélyegyenlőséget. Az online platformokon folyó kampánynak ugyan viszonylagosan alacsony az abszolút belépési küszöbe más kampányfelületekhez képest (például plakátok, újsághirdetések), azaz kevés anyagi erőforrással is meg lehet jelenni ebben a térben.¹⁸ Viszont az alacsony abszolút küszöb jelentősége elenyésző. A jelöltek, jelölőszervezetek közötti erőforrás-különbségek ugyanis akár óriási különbségekhez is vezethetnek

¹⁷ Megjegyzendő, hogy az internetes kampánytevékenységet és az ezzel kapcsolatos jogorvoslati eljárást annyiban szabályozza különös szabályozás keretében a Ve., amennyiben internetes *médiatartalmakról* van szó [lásd például Ve. 151. § (4) bekezdés]. Az online platformokon a jelölt, jelölő szervezet által közvetlenül közzétett és finanszírozott kampányhirdetések esetében azonban nem beszélhetünk a szó releváns értelmében médiatartalmakról.

¹⁸ Az online platformon folyó kampánytevékenység egy másik szempontból is az esélyegyenlőség érvényre juttatásának kedvezhet. Egyes társadalomtudományi eredmények alapján a női jelöltek könnyebben nyerik el a választópolgárok figyelmét a közösségi médiában, mint a hagyományos médiában. Lásd Moran Yarchi – Tal Samuel-Azran: Women Politicians are more Engaging: Male versus Female Politicians' Ability to Generate Users' Engagement on Social Media during an Election Campaign. *Information, Communication & Society*, 21. (2018), 7. 978–995. A politikai részvétel terén hátrányos helyzetű csoportokat, kisebbségeket érintő esélykiegyenlítő intézkedésekről lásd továbbá Attila Mráz: How to Justify Mandatory Electoral Quotas? A Political Egalitarian Approach. *Legal Theory*, 27. (2021), 4. megjelenés alatt.

abban, hogy a választási verseny egy-egy résztvevője mennyit tud költeni a közösségi médiában elhelyezett kampányhirdetésekre. Ezek a különbségek akár ahhoz is vezethetnek, hogy az online platformokon egyes jelöltek, jelölőszervezetek akaratok és (szerény) hirdetési kiadásai ellenére lényegében láthatatlanok maradnak, mivel célközönségük felhasználói felületeit a sokkal több hirdetést megvenni képes más jelöltek, jelölőszervezetek dominálják (*crowd out* effektus).

Az eltérő anyagi erőforrásokkal rendelkező jelöltek, jelölőszervezetek esélyegyenlősége nem valósul meg más felületeken folytatott minden kampánytevékenység során sem. A sajtóban megjelenő politikai hirdetések vagy éppen a reklámozslapokon elhelyezett plakátok esetén is előfordulhat, hogy a nagyobb anyagi erőforrásokkal rendelkező jelölt, jelölőszervezet lényegében kiszorítja a többi jelöltet, ha több felületet képes megvásárolni. Mégis, az internetes platformok esetében az esélyegyenlőségnek különleges jelentősége lenne. A platformok a választópolgárok mindennapi életének részét képezik, és akkor is bejutnak oda, ha a választópolgárok külön nem keresik a politikai tájékozódás lehetőségeit. Ezzel egy időben pedig az audiovizuális kampányeszközök vélhetőleg a lineáris médiaszolgáltatás során megtekintett, meghallgatott tartalmakhoz hasonlóan erős hatást képesek kelteni a befogadóban. Ezen okokból az esélyegyenlőség robusztusabb biztosítása is indokolt lenne. Azonban az általános kampányszabályozási modell szerint kiépült kampányszabályozás még elviekben sem tudja érvényre juttatni az esélyegyenlőséget az online platformokon folytatott kampányok során, hiszen nem veszi figyelembe az e platformokon zajló választási, népszavazási kampányok sajátosságait, azokra nem alkalmaz különös normákat.

Az esélyegyenlőtlenségen túl aggályos a kampányhirdetések terjesztésének, megjelenítésének átláthatatlansága is az online platformokon. Mi alapján jut el valakihez egy adott kampányközlés? Kihez jut még el ugyanaz az üzenet, amely hozzám jutott el? Az előbbi kérdések tisztázása a választópolgár jogos tájékozódási érdeke. A címzetti kör ismerete ugyanis az üzenet kritikai értékeléséhez és a kampányüzenet által szolgáltatott jelölt, jelölőszervezet értékeléséhez is alapvető fontosságú információ. Például következtetni lehet belőle arra, hogy a kampányalany kikhez kíván sajátos, másokétól esetleg eltérő üzeneteket eljuttatni, ahogy – további információ birtokában, azzal együttesen – arra is, hogy kampányüzenetei mennyire következetesek, ellentmondásosak, hitelesek. A választópolgár ezeket a kérdéseket persze felteszi, felteheti a nem online platformokon folyó kampányüzenetekre vonatkozólag is, de az offline felületeken sokkal könnyebben választ kap. Lényegében a nem online folytatott kampánytevékenység körében csak a szórólapos kampányok esetében nem lehet viszonylagos egyszerűséggel felderíteni, kik a címzettjei egy adott választópolgáron kívül a hozzá eljutotthoz hasonló kampányüzeneteknek.¹⁹

¹⁹ Ezzel ellentétben az már természetesen a papíralapú kampányeszközök esetében sem egyértelmű, hogy ki a beszélő, és ki finanszírozta a kampányeszköz készítését, terjesztését. E téren hivatott legalább némi átláthatóságot teremteni a Ve. 144. § (1) bekezdése szerinti plakátok tekintetében

Az elvi megfontolásokon túl azonban a demokratikus értékek, elvek érvényre juttatása súlyos gyakorlati kihívásokkal is jár az online platformokon folyó kampányban. A választási szervek, bíróságok által hozott elmarasztaló döntések sokszor teljességgel kikényszeríthetetlenek. A jogorvoslati fórumok kizárólag abban bízhatnak, hogy döntéseik önkéntes jogkövetés útján érvényesülnek – például a határozatban kötelezett jelölt önként eltávolítja a jogsértő hirdetést a platformról. Erre azonban nincs különösebb okuk. Egyrészt a további jogszabálysértéstől eltiltás könnyedén hatástalanná válik, ha magára a platformra nem ró kikényszeríthető eltávolítási kötelezettséget. Márpedig a nagyobb online platformokat működtető külföldi székhelyű gazdasági társaságokkal szemben a hazai bíróságoknak nincsenek eszközei a választási, népszavazási eljárásban hozott határozatok időszerű kikényszerítésére. Másrészt a kampányalanyokra kiróható esetleges bírságok nem tartoznak a kampányköltség-plafon hatálya alá tartozó költségek közé. Megfelelő anyagi erőforrások mellett a kampányalanyok nézőpontjából pusztán reputáció-menedzselési és pártköltségvetési kérdésnek tekinthetők. Így a kampányalanyokra kilátásba helyezett vagy kiszabott bírságok sem válnak hatékony ösztönzővé a választási szervek, bíróságok határozataiban foglaltak betartására.

Összességében látható, hogy különösen az esélyegyenlőség, a hatékony jogorvoslatok biztosítása terén a demokratikus értékek, elvek érvényre juttatásához sajnálatos módon nem elégséges, ha az online platformokon folytatott kampánytevékenység is az általános kampányszabályozás hatálya alá tartozik. Mindez nem jelenti azt, hogy ez a szabályozási modell ne járna előnyökkel. Csupán arra következtethetünk a fentiek alapján, hogy önmagában, más szabályozási modellekkel való kiegészítés nélkül az általános kampányszabályozási modell nem elégséges az online platformokon folytatott választási, népszavazási kampányok demokratikus jellegének biztosítására.

Az általános platformszabályozás és korlátai

Felmerülhet, hogy az általános kampányszabályozási modell hiányosságait talán pótolhatja az online platformok működésének általános szabályozása. A szabályozás általánossága az utóbbi vonatkozásában egyrészt általános tárgyi hatályt jelent – vagyis az üzleti, a politikai vagy más jellegű platformokra és ezek tetszőleges jellegű tartalmaira egyaránt kiterjedő hatályú szabályozást –, másrészt pedig általános időbeli hatályt – vagyis a választási, népszavazási kampányidőszakra nem

a Ve. 144. § (2) bekezdésében lefektetett impresszumkövetelmény. A korlátozott átláthatósági követelmények egy része nemcsak a plakátra mint különös kampányeszköze terjed ki, hanem általános jellegű, alapvető rendelkezésekből levezethető. Lásd például a Kúria Kvk.V.37.941/2016/3. számú végzése, 19–20. §; 3130/2018. (IV. 19.) AB határozat. Nincs okunk feltételezni, hogy az alapelvekre visszavezethető átláthatósági követelmények ne lennének szintén alkalmazandók az online platformokon közzétett hirdetésekre.

szűkített, ezen időszakokon belül és rajtuk kívül azonos szabályozási tartalmat. A platformok működésére vonatkozó általános szabályozások célja természetesen nem kifejezetten a választási, népszavazási kampányok szabályozása az online tér egy részében, és nem is a demokratikus értékek, elvek érvényre juttatása az online platformokon. Mégis, egy általános platformszabályozás mintegy járulékos előnyként az online platformokon folytatott kampányok – a továbbiakban: platformkampányok – demokratikusabb jellegéhez is hozzájárulhat. Ebben a szakaszban áttekintem, e téren milyen hozadékokat várhatunk egy általános platformszabályozástól, ám ezzel egy időben milyen tekintetben elégtelen egy ilyen szabályozási modell is a demokratikus értékek, elvek érvényre juttatására az online platformokon folytatott választási, népszavazási kampányokban.

Kiindulásképp megjegyzendő, hogy jelen tanulmány kéziratának lezárásakor egyetlen demokratikus jogállamban sincs hatályban általános hatályú platformszabályozás, ugyanakkor határozottan a jogalkotás politikai napirendjén szerepel. Egyfelől az Európai Unió is külön rendeletben tervezi szabályozni – többek között – az online platformok működését. Az úgynevezett „digitális szolgáltatásokról szóló jogszabályra” vonatkozó bizottsági javaslat rétegzett szabályozási koncepciót kíván megvalósítani, amelyben az online platformokat és az – aktív felhasználók meghatározott száma alapján besorolt – úgynevezett online óriásplatformokat többletkötelezettségek terhelik más digitális szolgáltatásnyújtókhoz képest.²⁰ Másfelől állami szinten is felmerül a platformok szabályozására vonatkozó igény. Franciaországban például a gyűlöletkeltő tartalmak egy órán belüli eltávolítására kötelezték a platformokat,²¹ Németországban pedig a gyűlöletbeszéd és az álhírek 24 órán belüli eltávolítására.²² Magyarországon az Igazságügyminisztérium keretében működő Digitális Szabadság Bizottság „Fehér Könyve” tanúskodik a platformok nemzeti szintű szabályozásának kormányzati terveiről.²³ A nemzeti szintű szabályozási kísérletek egyelőre részben elszigeteltnek, pontszerű beavatkozásoknak tekinthetők, azonban a rendszerszintű, általános problémákra hívják fel a figyelmet. Ezért ugyan jelen pillanatban az általános platformszabályozási modell még csak elvi lehetőség, vizsgálata azonban azért is indokolt, mert igen hamar várható, hogy a gyakorlatban is megvalósuló szabályozási modellé válik az Európai Unióban és több demokratikus jogállamban is.

²⁰ Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.) [„Digital Services Act”], 3–4. szakaszok, valamint az online óriásplatform meghatározásáról a 25. cikk.

²¹ Loi n° 2020-766 du 24 juin 2020 visant à lutter contre les contenus haineux sur internet. A törvény rendelkezéseinek túlnyomó többségét az Alkotmánytanács alkotmányellenesnek találta (n° 2020-801 DC du 18 juin 2020).

²² Netzwerkdurchsetzungsgesetz vom 1. September 2017 (BGBl. I S. 3352), § 2, 9.

²³ IM Digitális Szabadság Bizottság: *Fehér Könyv*. 2020. július 2.

Az általános platformszabályozási koncepciók – demokratikus jogállamokban – általában eljárási fókuszúak. Abból a felismerésből indulnak ki, hogy a platformjellegű szolgáltatások és a platformokon keresztül nyújtott szolgáltatások az élet megannyi területén meghatározóak lettek, a szálláshelykereséstől és ételrendeléstől kezdve a hírolvasáson át az ismerősökkel való kapcsolattartáson keresztül egészen a magántanárok igénybevételéig, hogy csak néhány példát említsek. Ezért a felhasználók mint fogyasztók érdekeinek jelentős sérelmével jár, ha a platform önkényesen, átlátható döntéshozatali eljárás és jogorvoslati lehetőség nélkül szabályozza a felhasználói magatartást, tartalom alapon korlátozza a közzétehető tartalmakat, vagy éppen a platformhoz való hozzáférést státuszdöntések (felhasználói profil szüneteltetése, törlése stb.) útján.²⁴ Az általános platformszabályozási modell nem kívánja feltétlenül átvenni a „közösségi normák” által biztosított magánszabályozás helyét, hanem inkább csak annak megfelelő eljárási kereteit követeli meg.²⁵ Így például kötelez az átlátható(bb) döntéshozatali eljárások és a belső jogorvoslati utak, fórumok kialakítására.²⁶

Az általános szabályozási koncepciók további jellegzetes ismérve, hogy tisztázni kívánják a platformok jogi felelősségét az általuk közvetített, elérhetővé tett, terjesztett jogellenes tartalmakért. A szabályozási viták egyik gócpontja éppen a jogellenes tartalmak monitorozásának kérdése: vajon kötelezhető-e erre a platform, és ha igen, az a platformok visszaszorulásához vezetne-e? Akármi is a válasz, ma konszenzualisan elfogadottnak tekinthető egy ennél minimalistább követelmény: nevezetesen az, hogy a platformokra is telepíthető egy adott tartalom eltávolításának, elérhetetlenné tételének kötelezettsége, ha a jogellenes tartalom létéről a platform tudomást szerez, mert külön értesítik róla (úgynevezett *notice and take-down* alapú szabá-

²⁴ Danielle K. Citron: Technological Due Process. *Washington University Law Review*, 85. (2008), 6. 1249–1313.; Koltay András: *Az új média és a szólásszabadság. A nyilvánosság alkotmányos alapjainak újragondolása*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2019. 239–247.

²⁵ Mi több, a „digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály” például kifejezetten az önszabályozás modelljét kívánja több téren megerősíteni, lásd Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.) [„Digital Services Act”] 15. cikk (az indokolási kötelezettségről tartalomeltávolítás esetére) 35–36. cikkek (magatartási kódexek; az online hirdetésekre vonatkozó magatartási kódexek).

²⁶ Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.) [„Digital Services Act”], 17–18. cikkek (belső panaszkezelési rendszer, peren kívüli vitarendezés). Az Access Now állásfoglalásában legalább az *audiatur et altera pars* elv érvényesülését, de lehetőleg bírósági felülvizsgálatot tart szükségesnek a platformok általi tartalommoderálás állami szabályozása terén, míg a Társaság a Szabadságjogokért szakmai állásfoglalása kifejezetten csak a bírói utat tartja elfogadhatónak. Eliška Pirková – Javier Pallero: *26 Recommendations on Content Governance. A Guide for Lawmakers, Regulators and Company Policy Makers*. Brussels, Access Now, 2020; Társaság a Szabadságjogokért: *Állásfoglalás a közösségi média platformok szabályozásának minimum sztenderdjéről*. 2021. április 25.

lyozás). Ezt a szabályozási koncepciót követi az EU jelenleg hatályos Elektronikus kereskedelemről szóló irányelve is.²⁷

Jóllehet a jogellenes tartalmak eltávolítására irányuló kötelezettségekkel kapcsolatos szakmai viták jelentős része a magánszféra-védelemre, jóhírnév-védelemre vagy a személyiségvédelem más polgári jogi aspektusaira fókuszál, a kérdésnek nagy jelentősége van a kampányszabályozás terén is. A jogellenes tartalmak eltávolítása kapcsán a platformoknak nem pusztán magánjogi, hanem közjogi felelőssége is lehet. A jogellenes tartalmak ugyanis nem kizárólag magánérdekeket sérthetnek, hanem jogellenességük oka lehet a választási eljáráshoz kötődő, a demokratikus értékekkel, elvekkel kapcsolatos közérdek sérelme is, amelyet a választási eljárási jogorvoslatok szankciórendszere hivatott orvosolni. A tartalomeltávolítási kötelezettség tehát akkor is beállhat, ha a platform egy adott tartalomnak a kampányszabályozást sértő mivoltáról értesül.²⁸

Az eljárási fókuszú, általános platformszabályozás azonban önmagában nem képes érvényre juttatni a demokratikus értékeket, elveket az online platformokon folyó választási, népszavazási kampányokban. Egyrészt a közösségi normák továbbra is jelentős tartalomszabályozást valósíthatnak meg. A belső szabályzatok hátráltathatják a kampánybeszéd szabadságát, fenntarthatják az online platformokon folytatott választási, népszavazási kampányok túlszabályozását. A belső jogorvoslati lehetőségek ugyanis csupán a közösségi normák átlátható, nem önkényes alkalmazását szolgálják. Nem céljuk azonban „külső”, jogi vagy más demokratikus normák érvényre juttatása. Sőt: utóbbiak érvényre jutását a belső szabályzatok és belső jogorvoslati fórumrendszerek akár – átláthatóságuktól, kiszámítható, előrelátható alkalmazásuktól függetlenül – akadályozhatják is. Ezzel egy időben azonban a platformok belső szabályzatai, közösségi normái nem feltétlenül tiltják a félrevezető szólást (ha pedig mégis, azt átláthatatlan szempontrendszer szerint azonosítják).

²⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól (Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv). L 178/1 (2000. július 17.), 14. cikk (1) bekezdés. Lásd továbbá: A Bizottság (EU) 2018/334 ajánlása (2018. március 1.) az illegális online tartalom hatékony kezelésére irányuló intézkedésekről. L 63/50 (2018. március 6.). Ez a szabályozási koncepció nem változna a Bizottság azon javaslata alapján sem, amely az Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv módosítására, lecserélésére hivatott. Lásd Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.) [„Digital Services Act”], 5. és 7. cikkek.

²⁸ Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.) [„Digital Services Act”], 2. cikk g) pontja értelmében a jogellenes tartalom alatt értendő „bármely olyan információ, amely önmagában vagy egy tevékenységre való hivatkozással, beleértve a termékek értékesítését vagy a szolgáltatások nyújtását, nem felel meg az uniós jognak vagy valamely tagállam jogának, függetlenül az adott jog pontos tárgyától vagy jellegétől”.

Így nemcsak túl-, hanem alulszabályozás szemtanúi is lehetünk a kampány demokratikus értékeinek, elveinek érvényesülése szempontjából.

Másrészt a kampánycélú hirdetések célközönségével kapcsolatos átláthatóság is csak korlátozott mértékben célja – és pláne hatása – az általános platformszabályozásnak. Az EU készülőfélben lévő digitális szolgáltatásokról szóló jogszabálya (rendelete) ugyan átláthatóságpárti irányt követ: az online hirdetések terén megkövetelné, hogy a felhasználók az egyes hirdetésekről megállapíthassák, „melyek a szolgáltatás hirdetéssel megcélzott igénybe vevőjének meghatározására szolgáló főbb paraméterekkel kapcsolatos érdemi információk”.²⁹ Az úgynevezett óriásplatformokra pedig további átláthatósági követelmények is vonatkoznának: ezek egy adattárat lennének kötelesek közzétenni az online hirdetés utolsó megjelenítésétől számított egy évig, amelyből meg lehet állapítani, „hogyan vajon a hirdetést a szolgáltatás igénybe vevőinek kifejezetten egy vagy több adott csoportjának kívánták-e megjeleníteni, és ha igen, az erre a célra használt főbb paraméterek”.³⁰ Ugyanakkor az általános platformszabályozási modellől nem idegen a targetált hirdetések terjesztésével, megjelenítésével kapcsolatos információk bizalmaságához fűződő üzleti érdekek elismerése sem. A rétegzett szabályozási koncepció is azt az elképzelést tükrözi, hogy a célzott hirdetések „méretarányosan”, a platformok aktív felhasználói számától függő erőfölénynek megfelelő mértékben jelentenek kockázatot a piac működésére, a fogyasztók jólétére. Ezzel szemben a demokratikus értékek, elvek érvényre juttatása ezen a téren a maximális átláthatóságot követelné meg a platformon méretére, erőfölényére tekintet nélkül.

Harmadrészt az általános platformszabályozás a jelöltek, jelölőszervezetek közötti robusztus esélyegyenlőség biztosítására sem alkalmas. A kampányalanyok továbbra is korlátok nélkül érvényesíthetik az eltérő anyagi erőforrásaikból származó piaci előnyöket, és akár ellenfeleik *de facto* elhallgattatására is képesek azzal, hogy nagyságrendekkel többet költenek az online platformokon folytatott kampánytevékenységre, mint versenytársaik. Mindez nem meglepő, hiszen a platformszabályozás célja nem a demokratikus választási, népszavazási kampányok előmozdítása, hanem egészen más jogpolitikai célok motiválják és formálják az ilyen típusú szabályozásokat.

Összességében tehát az általános platformszabályozás csak a platformkampányok által támasztott kihívások egy részére kínál választ. Ez a szabályozási modell előrelépést tesz legalább elviekben a jogellenes tartalmak időszerű eltávolítása terén, s így

²⁹ Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.) [„Digital Services Act”], 24. cikk c) pont.

³⁰ Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.) [„Digital Services Act”], 30. cikk (2) bekezdés d) pont.

az időszerű hatékony jogorvoslathoz hozzá tud járulni. Továbbra is orvosolatlanul hagyja azonban a politikai beszéd túl- és alulszabályozásával, valamint az esélyegyenlőséggel kapcsolatos problémákat, és az átláthatóság terén is csak mérsékelt eredményeket mutat.

Specifikus platformkampány-szabályozás

Az eddigi következtetéseim szerint sem önmagában az általános hatályú kampányszabályozás, sem pedig az általános tárgyi és időbeli hatályú platformszabályozás nem alkalmas, elégséges a demokratikus értékek, elvek érvényre juttatására a választási, népszavazási kampányok során. Ezek a szabályozási modellek nem csupán egyenként, önmagukban alkalmatlanok a célok elérésére. Lényegesebb következtetés, hogy a fentiek tükrében együttesen alkalmazva is elégtelenek a demokratikus kampányok biztosítására az online platformokon. Így felvetődik a kérdés: vajon megoldást jelenthetne-e, ha a két általános szabályozási modell alkalmazása helyett vagy mellett egy különös szabályozási modellel orvosolnánk a hiányosságokat? Mennyiben kínál megoldást az online platformokon folytatott választási, népszavazási kampányok demokratikus deficitjére egy olyan szabályozási modell, amely kifejezetten az e platformokon folytatott választási, népszavazási kampányokat szabályozza? Ebben a szakaszban azt mutatom be vázlatos jelleggel, hogy egyes hiányosságok megoldására alkalmas lenne egy ilyen modell, és felvázolom a kívánatos szabályozás alapvonalait. Más hiányosságok azonban álláspontom szerint elkerülhetetlenül fakadnak az online platformok sajátosságaiból, és nem várható rájuk megnyugtató megoldás a közeljövőben sem a specifikus platformkampány-szabályozástól, sem pedig más szabályozási koncepcióktól.

Itt sem pusztán elvi lehetőségéről van szó. Az EU Bizottsága éppen e tanulmány kéziratának lezárása előtt nem sokkal jelentette be, hogy jogalkotási javaslattal él az EU Tanácsa és az Európai Parlament felé.³¹ E javaslatban a Bizottság többek között a célzott politikai reklámok kapcsán előírni javasolja, hogy a célközönség targetálásának szempontjai teljesen átláthatók legyenek, egyes szempontok alapján pedig ne lehessen politikai hirdetéseket targetálni.³² A javaslat alapján ugyanakkor a szabályozás nem platformkampány-specifikus modellt követ. Ehelyett részint általánosságban – az online téren belül pedig a platformokon és azon kívül is – tervezi

³¹ Európai Bizottság: *European Democracy: Commission Sets Out New Laws on Political Advertising, Electoral Rights and Party Funding*. Sajtóközlemény. 2021. november 25.

³² Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a politikai reklám átláthatóságáról és targetálásáról*. COM(2021)731 végleges (2021. november 25.). A javaslat a „politikai reklám” kifejezést használja, amelyet azonban sokkal szélesebben határoz meg a 2. cikk (2) és (3) bekezdésében, mint a magyar „politikai reklám” fogalmát a Ve. 146. § a) pontja. A részleges targetálási tilalomról a 12. cikk (1)–(2) bekezdései rendelkeznek, míg a targetálás átláthatóságát elsősorban a 12. cikk (3)–(8) bekezdései hivatottak biztosítani.

szabályozni a politikai hirdetések közzétételét.³³ Ugyanakkor a javaslat annyiban mégis a különös szabályozási modellt követi, hogy jelentős részben egy, kifejezetten az online platformokon történő kampánytevékenység által felvetett problémára, vagyis a célzott hirdetések jelenségére reagál, továbbá a politikai hirdetések meghatározásában is kulcsszerepet kap, hogy azok alkalmasak-e egy választás vagy népszavazás eredményének befolyásolására.³⁴ Nem kizárólag platformkampány-szabályozásról van tehát szó, ám a cél hasonlóképp – többek között – az általános nemzeti kampányszabályozások és az általános EU-szintű platformszabályozás(-tervezet) által érintetlenül hagyott problémák orvoslása, figyelemmel a platformokon folytatott kampányok és a politikai beszéd sajátosságaira is. Ezért ebben a szakaszban röviden kitérek arra is, hogy a Bizottság javaslata mennyiben alkalmas a sajátos platformkampány-szabályozási modell által szem előtt tartott célok megvalósítására.

Az átláthatóság terén egy lényegében kompromisszummentes platformkampány-szabályozás indokolt. A kifejezetten a kampányidőszakban közzétett politikai hirdetések vonatkozásában aránytalan a bizalmassághoz fűződő üzleti érdekek előtérbe helyezése. A választópolgárnak a kampányüzenet értékeléséhez tudnia szükséges: ki és kikhez juttatja el az adott kampányhirdetést; az adott választópolgárhoz milyen szempontok szerint jutott el a hirdetés. Az átláthatóság azonban a targetálás szempontjai terén minden bizonnyal nem elégséges megoldás a targetált kampányhirdetések problémájára. Az átlag választópolgárnak nincs ideje és más erőforrása arra sem, hogy a targetálás szempontrendszerét minden egyes, előtte felbukkanó hirdetésre kattintva külön áttekintse és értékelje. Ez észszerűtlen, aránytalan erőfeszítést és erőforrásokat kívánna meg a választópolgároktól. Ezért megfontolandó lehet a kampányhirdetések targetálási lehetőségeinek korlátozása is – miként az Európai Bizottság által javasolt, politikai reklámokat szabályozni kívánó rendelet is tenné, de akár azon túlmenően is. Ezen a téren ugyanakkor mérlegelni kell azt is: a célzott kampányhirdetés egyszersmind lehetőség arra, hogy a kampányalanyok a választópolgárok meghatározott csoportjaihoz az utóbbiak számára kifejezetten releváns üzeneteket juttassanak el.

Egy specifikus platformkampány-szabályozás a politikai beszéd szabadságát is sajátos eszközökkel kell hogy biztosítsa. Ha nem létezik olyan általános kampány-szabályozás, amely a választópolgárokat szándékosan félrevezető kampányközléseket tiltja, akkor ezt a tilalmat a specifikus szabályozásnak kell érvényre juttatnia, orvosolva az alulszabályozást. Ezzel egy időben azonban a kampányhirdetésekként azonosított tartalmak tekintetében a kampányidőszakokban a platformoknak meg

³³ Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a politikai reklám átláthatóságáról és targetálásáról*. COM(2021)731 végleges (2021. november 25.), 1–2. cikkek.

³⁴ Európai Bizottság: *European Democracy: Commission Sets Out New Laws on Political Advertising, Electoral Rights and Party Funding*. Sajtóközlemény. 2021. november 25. Lásd továbbá: Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a politikai reklám átláthatóságáról és targetálásáról*. COM(2021)731 végleges (2021. november 25.), 2. cikk (2) bekezdés b) pontja, (3) bekezdés.

kell tiltani a saját, belső szabályzatuk alkalmazását a kampánybeszédre vonatkozó jogi normák helyett vagy mellett. A platformoknak a tartalommoderálás terén tehát e hirdetések vonatkozásában, a kampányidőszakban arra szorítkozhat a tevékenységük, hogy azokat a jogsértő tartalmakat, amelyekről – az EU általános platformszabályozás tervezetében megkövetelt – belső panaszkezelési, bejelentési rendszer útján tudomást szereznek, eltávolítják. Ilyet tilalmat a Európai Bizottság javaslata a politikai reklámok uniós szintű szabályozásáról jelenleg sajnálatos módon nem tartalmaz; célrendszere ennél szűkebb. Egy ilyen tilalom érvényesüléséhez természetesen meg kellene teremteni azt az eljárást is, amelynek keretében a platformok értesülnek a nemzeti választási szervektől a választási, népszavazási kampányok pontos idejéről.³⁵

A specifikus platformkampány-szabályozás egyik lényeges célja kell legyen továbbá a jelöltek, jelölőszervezetek közötti esélyegyenlőség biztosítása az online platformokon folytatott kampány során is. Ehhez az e felületeken folyó kampány sajátosságait figyelembe vevő különös normákra van szükség. Modellként szolgálhat például a lineáris médiaszolgáltatókra vonatkozó szabályozás: a „médiaszolgáltató egyenlő feltételek mellett – különös tekintettel a politikai reklámok számára, megjelenési sorrendjére, időtartamára és az adásba kerülés időpontjára – teheti közzé a jelöltet, illetve listát állító jelölő szervezetek és a független jelöltek politikai reklámjait” [147. § (1) bekezdés]. Hasonló előírások a magánkézben lévő online platformokra is alkalmazhatóak lennének, még ha a közszolgálati média esetében előírt kvótarendszerhez (Ve. 147/A–D. §) hasonló előírás túlzó lenne is az ő esetükben. (A kvótarendszer itt elviekben is nehezen elgondolható, hiszen az adásidő-szükségsgel analógiába állítható szűköség az online platformokon nem értelmezhető.) Indokolt lenne az azonos demográfiai csoportba tartozó célközönségek számára megjelenített kampányhirdetések esetében a közzététel egyenlő feltételeit megkövetelni – legalább a megjelenítés idejét, gyakoriságát illetően. Indokolt lehet továbbá az esélyegyenlőség biztosítása a kontextus tekintetében is, vagy abban a vonatkozásban, hogy a kampányhirdetés milyen más jellegű hirdetések mellett jelenik meg. Az Európai Bizottság javaslata a politikai reklámok uniós szintű szabályozásáról e feltételek megvalósítására sem hivatott.

A hatékony jogorvoslat úgy érvényesülhet a választási kampányban, ha a platform kötelezhető a kampányszabályozással ellentétes, jogszabályellenes tartalmak eltávolítására. A specifikus platformkampány-szabályozás erre különösen rövid határidőket is megállapíthat. A kikényszerítés kérdése azonban egy ilyen szabályozási modellben is felmerül. Az állami kampányszabályozó és a kampányszabályozást

³⁵ Utóbbi kihívásra egyszerű megoldást kínál az Európai Bizottság javaslata. Lásd Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a politikai reklám átláthatóságáról és targetálásáról*. COM(2021)731 végleges (2021. november 25.), 17. cikk, amely előírja, hogy tagállamok egyszerűen hozzáférhető helyen tegyék közzé nemzeti választási időszakaik időpontját, az átláthatósági-targetálási rendeletről történő megfelelő hivatkozással együtt.

alkalmazó állami szerv a legtöbbször tehetetlen, ha a tartalom eltávolítására vagy éppen az átláthatósági követelményeknek megfelelő kiegészítésére nem kerül sor. Ez egyszerűen abból következik, hogy a közösségimédia-platformokat külföldi vállalatok működtetik, amelyek vonatkozásában például egy adott kampányidőszakban született, önként végre nem hajtott bírói döntés kényszerrel történő végrehajtására minden bizonnyal nem kerül sor még a kampány idején. De ha sor is kerülne rá, a felület természetéből adódóan ezres nagyságrendben jelenhetnének meg ezalatt az eredetihez hasonlóan jogszabálysértő hirdetések.³⁶

Összességében tehát a specifikus platformkampány-szabályozás megoldást kínálhat az átláthatósággal, targetált kampányhirdetésekkal, és valamelyest a tartalomszabályozással és esélyegyenlőséggel kapcsolatos problémákra is. Ugyanakkor a kampányszabályozást sértő módon folytatott platformkampányok esetében a hatékony jogorvoslatok terén ettől a szabályozási modelltől sem remélhetünk túlságosan sokat. Tekintettel eltérő, szűkebb célrendszerére és szabályozási modelljére, az Európai Bizottság javaslata a politikai reklámok uniós szintű szabályozásáról csupán a demokratikus értékek, elvek online platformokon folytatott kampányokban történő érvényesüléséhez szükséges szabályozás töredékét tervezi megvalósítani.

Összefoglalás

Jelen tanulmányban az online platformokon folytatott választási, népszavazási kampányokkal kapcsolatos szabályozási igényeket és azokat a sajátos kihívásokat tártam fel, amelyeket az e felületeken folytatott kampányok a demokratikus értékek, elvek érvényesülésével szemben támasztanak. Bemutattam, hogy e kihívások közül az általános kampányszabályozási és általános platformszabályozási modellek melyek megválaszolására alkalmasak, és felvázoltam e modellek korlátait. Amellett érveltem, hogy a demokratikus értékek, elvek érvényre juttatásához az online platformokon folytatott kampányban – a kétféle általános szabályozás mellett – különös normaanyagra is szükség van, amely kifejezetten az online platformokon folytatott kampánytevékenységet szabályozza. Ugyanakkor arra jutottam, hogy a kampányszabályozást sértő módon folytatott kampánytevékenység elleni hatékony jogi fellépés problémájára ez a szabályozási modell sem kínál teljes körű megoldást. Ez azonban nem a szabályozási modell hibája, hanem a következő feszültségből vezethető le.

³⁶ Vö. Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a politikai reklám átláthatóságáról és targetálásáról*. COM(2021)731 végleges (2021. november 25.), 15–16. cikkek. A javaslat az Európai Unión belül igyekszik a végrehajtást összehangolni és hézagmentességéről gondoskodni, ám ez egyrészt csak a javaslat szűk tárgyi hatálya körében jelenthet megoldást, másrészt csak az Unióban honos platformokon folytatott kampányok esetében vezethet eredményre észszerű időn belül. Ez akkor sincs másképp, ha a javasolt szabályozás függetlenül a reklámszolgáltató letelepedési helyétől alkalmazandó – lásd 1. cikk (2) bekezdés.

Egyfelől a választási, népszavazási eljárások – s így a kampányok – szabályozása, lebonyolítása és a szabályozás kikényszerítése állami szinten történik, és várhatóan ez így is marad, amíg a demokráciák alapvetően nemzetállami szintű politikai egységek. Másfelől a meghatározó online platformok működtetése államhatárokon átívelő gazdasági tevékenység, és várhatóan az is marad, hiszen ekként éri meg folytatni. Az online platformokon folytatott kampánytevékenység jogszerűségének kikényszerítése e két tényező feszültségéből adódóan jelent kihívást.

Természetesen az állami kampányszabályozás kikényszeríthetőségének hiányosságai kizárólag demokratikus jogállamokban kifogásolhatók. Ahol az állam joghatóságát és a gyakorlatban is érvényesíthető kényszermonopóliumát arra használná, hogy a politikai verseny legitim résztvevői némelyikének hangját elnémítsa, vagy éppen esélyeit csökkentse a választási, népszavazási kampányban, ott e lehetőség hiánya legalábbis *pro tanto* öröndetesnek nevezhető a demokratikus értékek és elvek érvényesülése szempontjából. Ez a megfontolás nem hagyható figyelmen kívül, amikor arról kell döntenie: az állami szabályozótól vagy a piaci alapon működő online platformoktól várhatjuk-e inkább, hogy érvényre juttassa a demokratikus értékeket, elveket az e platformokon folytatott választási, népszavazási kampányokban. E tanulmányban feltételeztem, hogy a kérdést demokratikus jogállamban tesszük fel, és a megoldást az állami szabályozótól várhatjuk inkább. Ez a feltételezés azonban nem minden körülmények között állja meg a helyét.

Platform Regulation and Campaign Regulation in Democracies

Abstract

In current-day democracies, online campaign activities are part and parcel of election and referendum campaigns. But how should online campaigns be regulated? I argue that online social media campaigns require *sui generis* regulation. In other words, neither general campaign regulation (which is also applicable to online campaigns), nor general platform regulation (which is also applicable to campaign activities pursued on online platforms) is a suitable means to realise democratic values in online social media campaigns. Instead, we need special regulation tailored to campaigns pursued on online platforms. On the one hand, this paper offers theoretical considerations that should shape such regulation in order to realize democratic values. On the other hand, relying on these considerations, this paper evaluates the campaign regulation currently in effect in Hungary, as well as recent legislative proposals in the EU regarding platform regulation and the regulation of political advertisements. My general conclusion is that a special regulation of campaigns pursued on online platforms may successfully address the challenges of transparency, targeted political advertisement and, in part, content regulation and equality of opportunity – yet effective remedy against violations remains a challenge in this model, too.

Felhasznált irodalom

2013. évi XXXVI. törvény a választási eljárásról.
2013. évi CCXXXVIII. törvény a népszavazás kezdeményezéséről, az európai polgári kezdeményezésről, valamint a népszavazási eljárásról.
- A Bizottság (EU) 2018/334 ajánlása (2018. március 1.) az illegális online tartalom hatékony kezelésére irányuló intézkedésekről. L 63/50 (2018. március 6.).
- Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól (Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv). L 178/1 (2000. július 17.).
- Beerbohm, Eric: The Ethics of Electioneering. *Journal of Political Philosophy*, 24. (2016), 4. 381–405. Online: <https://doi.org/10.1111/jopp.12082>
- Brighouse, Harry: Egalitarianism and Equal Availability of Political Influence. *Journal of Political Philosophy*, 4. (1996), 2. 118–141. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9760.1996.tb00045.x>
- Canales, Katie: Facebook Plans to Stop Showing You so much Political Content. *Business Insider*, 2021. augusztus 31. Online: www.businessinsider.com/facebook-reduce-political-posts-news-feeds-2021-8
- Christiano, Thomas: Money in Politics. In David Estlund (szerk.): *The Oxford Handbook of Political Philosophy*. Oxford, Oxford University Press, 2012. 241–257. Online: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195376692.013.0013>
- Christiano, Thomas: *The Rule of the Many. Fundamental Issues in Democratic Theory*. Boulder, Westview, 1996.
- Citron, Danielle K.: Technological Due Process. *Washington University Law Review*, 85. (2008), 6. 1249–1313.
- Dommett, Katharine – Luke Temple: Digital Campaigning: The Rise of Facebook and Satellite Campaigns. *Parliamentary Affairs*, 71. (2018), 1. 189–202. Online: <https://doi.org/10.1093/pa/gsx056>
- Dworkin, Ronald: *Sovereign Virtue. The Theory and Practice of Equality*. Cambridge (MA) – London (UK), Harvard University Press, 2000.
- Európai Bizottság: *European Democracy: Commission Sets Out New Laws on Political Advertising, Electoral Rights and Party Funding*. Sajtóközlemény. 2021. november 25. Online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6118
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.).
- European Commission for Democracy through Law (Velencei Bizottság): *Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report*. Opinion No. 190/2002 [CDL-AD(2002)023rev2-cor]. Strasbourg, Európa Tanács, 2018. október 25.
- Hasen, Richard L.: Deep Fakes, Bots, and Siloed Justices: American Election Law in a “Post-Truth” World. *Saint Louis University Law Journal*, 64. (2020), 4. 535–567.
- Hunnicutt, Trevor: Twitter Bans Political Ads; Facebook’s Zuckerberg Defends Them. *Reuters*, 2019. október 30. Online: www.reuters.com/article/us-twitter-ads-idUSKBN1X92IK
- IM Digitális Szabadság Bizottság: *Fehér Könyv*. 2020. július 2. Online: https://digitalisszabadsag.kormany.hu/download/f/31/a2000/Feh%C3%A9r_k%C3%B6nyv_HU_20200702.pdf
- Isaac, Mike: Facebook Ends Ban on Political Advertising. *The New York Times*, 2021. március 3. Online: www.nytimes.com/2021/03/03/technology/facebook-ends-ban-on-political-advertising.html
- Koltay András: *Az új média és a szólásszabadság. A nyilvánosság alkotmányos alapjainak újragondolása*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2019.

- Miller, Carl: *The Rise of Digital Politics*. London, Demos, 2016.
- Mráz Attila: Deepfake, demokrácia, kampány, szólásszabadság. In Zódi Zsolt – Török Bernát (szerk.): *A mesterséges intelligencia szabályozási kibívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 249–277.
- Mráz, Attila: How to Justify Mandatory Electoral Quotas? A Political Egalitarian Approach. *Legal Theory*, 27. (2021), 4. 285–315. Online: <https://doi.org/10.1017/S1352325221000252>
- Neudert, Lisa-Maria: Hurdles and Pathways to Regulatory Innovation in Digital Political Campaigning. *The Political Quarterly*, 91. (2020), 4. 713–721. Online: <https://doi.org/10.1111/1467-923X.12915>
- Pírková, Eliška – Javier Pallero: *26 Recommendations on Content Governance. A Guide for Lawmakers, Regulators and Company Policy Makers*. Brussels, Access Now, 2020. Online: www.accessnow.org/cms/assets/uploads/2020/03/Recommendations-On-Content-Governance-digital.pdf
- Power, Sam: The Transparency Paradox: Why Transparency Alone will not Improve Campaign Regulations. *The Political Quarterly*, 91. (2020), 4. 731–738. Online: <https://doi.org/10.1111/1467-923X.12886>
- Putin Signs Law Forcing Foreign Social Media Giants to Open Russian Offices. *Reuters*, 2021. július 1. Online: www.reuters.com/technology/putin-signs-law-forcing-foreign-it-firms-open-offices-russia-2021-07-01/
- Rawls, John: Az alapvető szabadságjogok és elsőbbségük II. Ford. Krokavay Zsolt. *Fundamentum*, (2010), 3. 5–26.
- Rowbottom, Jacob: Lies, Manipulation and Elections: Controlling False Campaign Statements. *Oxford Journal of Legal Studies*, 32. (2012), 3. 507–535. Online: <https://doi.org/10.1093/ojls/gqs016>
- Stier, Sebastian – Arnim Bleier – Haiko Lietz – Markus Strohmaier: Election Campaigning on Social Media: Politicians, Audiences, and the Mediation of Political Communication on Facebook and Twitter. *Political Communication*, 35. (2018), 1. 50–74. Online: <https://doi.org/10.1080/10584609.2017.1334728>
- Társaság a Szabadságjogokért: *Állásfoglalás a közösségi média platformok szabályozásának minimum sztenderdjéről*. 2021. április 25. Online: <https://tasz.hu/a/img/Allasfoglalas-a-kozossegi-media-platformok-szabalyozasanak-minimum-sztenderdjejrol.pdf>
- Thompson, Dennis F.: *Just Elections: Creating a Fair Electoral Process in the United States*. Chicago–London, The University of Chicago Press, 2002.
- Thompson, Dennis F.: *Restoring Responsibility: Ethics in Government, Business, and Healthcare*. Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2005. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511617423>
- Thompson, Dennis F.: The Political Ethics of Political Campaigns. In Annabelle Lever – Andrei Poama (szerk.): *The Routledge Handbook of Ethics and Public Policy*. New York – Oxford, Routledge, 2019. 229–241. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315461731-19>
- Wagner, Ben: Digital Election Observation: Regulatory Challenges around Legal Online Content. *The Political Quarterly*, 91. (2020), 4. 739–744. Online: <https://doi.org/10.1111/1467-923X.12903>
- Williamson, Andy – Laura Miller – Freddy Fallon: *Behind the Digital Campaign: An Exploration of the Use, Impact and Regulation of Digital Campaigning*. London, Hansard Society, 2010.
- Wilson, James Lindley: *Democratic Equality*. Princeton (NJ), Princeton University Press, 2019.
- Yarchi, Moran – Tal Samuel-Azran: Women Politicians are more Engaging: Male versus Female Politicians' Ability to Generate Users' Engagement on Social Media during an Election Campaign. *Information, Communication & Society*, 21. (2018), 7. 978–995. Online: <https://doi.org/10.1080/1369118X.2018.1439985>

[Vákát oldal]

Nogel Mónika

Internetes családfakutató oldalak és genetikai adatainak védelme

A biotechnológia fejlődésének és a genetikai vizsgálatok árcsökkenésének hála mára az átlagembernek is lehetősége van arra, hogy különböző célból genetikai vizsgálatot végeztessen. Míg az egészségügyi diagnosztikai genetikai vizsgálatok Európa-szerte szigorú, jogilag szabályozott rendszerben zajlanak,¹ az egyre népszerűbb családfakutató célú DNS-tesztek esetében kétséges, hogy minden esetben maradéktalanul érvényesülnek-e az – egyébként létező – adatvédelmi rendelkezések. A tanulmány célja annak rövid összegzése, hogy milyen kockázatokat rejt magában a genetikai adatok könnyelmű kiszolgáltatása a különböző családfakutató szolgáltatást nyújtó társaságok felé.

Bevezetés

A biotechnológia fejlődésének és a genetikai vizsgálatok árcsökkenésének köszönhetően mára az átlagembernek is lehetősége van arra, hogy különböző célból genetikai vizsgálatot végeztessen. Míg az egészségügyi diagnosztikai genetikai vizsgálatok Európa-szerte szigorú, jogilag szabályozott rendszerben zajlanak,² az egyre népszerűbb családfakutató célú DNS-tesztek esetében kétséges, hogy minden esetben maradéktalanul érvényesülnek-e az – egyébként létező – adatvédelmi rendelkezések. Az embert természetes kíváncsiság hajtja múltja, származása, ismeretlen rokonai megismerése iránt, és a – sok esetben kizárólag a profitra fókuszáló – genetikai magánlaboratóriumok szolgáltatásait kínáló gazdasági társaságok e természetes kíváncsiságot kihasználva könnyen képesek értékesíteni portékájukat. Egy, a *Science*-ben megjelent tanulmány³ már 2018 novemberében ismertetett egy kutatást, ahol az 1,28 millió egyén DNS-adatait tartalmazó adatbázisban lefuttatott keresések körülbelül 60%-a harmad-unokatestvért vagy annál közelebbi rokont azonosított. Prognosztizálták azt is, hogy a világszerte nyilvántartott genetikai adatok a közeljövőben valamennyi amerikai és európai természetes személyhez elvezethetnek.

¹ Louiza Kalokairinou et al.: Legislation of Direct-to-Consumer Genetic Testing in Europe: a Fragmented Regulatory Landscape. *Journal of Community Genetics* 9. (2018) 117–132.

² Kalokairinou et al. (2018): i. m.

³ Yaniv Erlich et al.: Identity Inference of Genomic Data Using Long-Range Familial Searches. *Science*, 362. (2018), 6415. 690–694.

A becslések szerint 2021 őszére immár meghaladta a 40 millió darabot az értékesített „otthoni” DNS-tesztek száma.⁴ A kíváncsiságnak tehát ára van: a magánszféra feláldozása, a rokoni-családi kapcsolatok stabilitásának kockáztatása stb. A legnagyobb veszély forrása az a tény, hogy a legnagyobb adatbázisokkal büszkélkedő szolgáltatók a tevékenységüket kivétel nélkül az Európai Unión kívül végzik,⁵ ezért a jogkövető magatartásukat nehéz kontrollálni, sőt, még a nyilvánvaló jogsértéssel szemben is nehéz fellépni. Több tanulságos eset mutatott rá, hogy a családfakutatás céljából rendelkezésre bocsátott adatokat az érintett beleegyezése nélkül az eredeti céltól eltérő módon használják fel,⁶ az USA-ban ráadásul arra is vannak példák, amikor a szolgáltatók megfelelő jogalap nélkül a nyomozó hatóságoknak biztosítottak hozzáférést az adatbázishoz.⁷ A genetikai adatok esetében az adatvédelmi tudatosság meglepő módon éppen napjainkra nem jellemző, amikor egyébként sok tekintetben előremutató változásokat tapasztalhatunk a tudatos adatkezelés terén. Például egyre népszerűbb a szülők körében az a nézet, hogy gyermekük személyiségi jogainak védelme érdekében a gyermek képmását nem teszik közzé a közösségi médiában.

A tanulmány célja annak rövid összefoglalása, hogy milyen kockázatokat rejt magában a genetikai adatok könnyelmű kiszolgáltatása a különböző családfakutató szolgáltatást nyújtó társaságok felé. Nem témája a cikknek a közvetlen fogyasztói értékesítésre szánt egyéb (tehát nem családfakutató) célú genetikai tesztek bemutatása, továbbá nem képezi a tanulmány szűken vett tárgyát a forenzikus célú leszármazási vizsgálatok (*forensic geneology*, *forensic familial searching*) témaköre sem.

A genetikai adat mint a legkülönlegesebb különleges személyes adat

A természetes személyek személyes adatai közül egyes adattípusok fokozott védelmet élveznek. Az Európai Parlament és a Tanács 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (GDPR) 9. Cikk (1) bekezdése, valamint az információs önrendelkezési jogról és információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (Infotv.) 3. § 2. pontja a genetikai adatot egyértelműen ebbe a kategóriába – a különleges sze-

⁴ Libby Copeland: Genetic Testing is Changing Our Understanding of Who Fathers are. *The Washington Post*, 2021. június 18.

⁵ Az otthoni DNS-tesztet kínáló Ancestry és a 23andMe amerikai cégek, a MyHeritage székhelye Izrael.

⁶ Bermseok Oh: Direct-to-Consumer Genetic Testing: Advantages and Pitfalls. *Genomics & Informatics*, 17. (2019), 3.

⁷ Nina F. de Groot – Britta C. van Beers – Gerben Meynen: Commercial DNA Tests and Police Investigations: a Broad Bioethical Perspective. *Journal of Medical Ethics*, 47. (2021), 12.

mélyes adatok közé – sorolja.⁸ A genetikai adatok különlegessége, többek között, az alábbi jellemzőire vezethető vissza:⁹

- a genetikai információ képes egyedileg azonosítani az egyént,¹⁰ és egyidejűleg információt szolgáltat az illető vérrokonairól, sőt, még közösségekről (például etnikai csoport) is, méghozzá adott esetben az ő tudtuk és beleegyezésük nélkül is;
- a genetikai információ képes kizárni vagy megerősíteni az egyének közötti vérrokonságot;
- a genetikai adatokból további (akár különleges) személyes adatokra lehet következtetni, például egészségügyi adatokra is;
- a DNS-ből egyes szabad szemmel látható külső, fenotípusos jegyekre lehet következtetni;
- a genetikai adatot az egyén nem képes a saját akarata szerint módosítani;
- a genetikai információ sok esetben a tulajdonosa számára is ismeretlen;
- a genetikai információk könnyen kinyerhetők az egyén tudta vagy hozzájárulása nélkül;
- a genetikai adatok könnyen átvihetők egyik helyről a másikra;
- a genetikai adatok felhasználása az 1990-es évek óta világszerte elterjedt a bűnüldözésben;
- egyre gyakrabban alkalmazzák bűnüldözési célra a leszármazási vizsgálatokat is, holott a jogszabályi háttér még sok országban nincs meg hozzá, és számos etikai aggály is felmerült;
- az emberi genom titkát a mai napig nem ismerjük teljesen.

⁸ A genetikai adat fogalma mindkét jogforrás szerint az alábbi: egy természetes személy örökölt vagy szerzett genetikai jellemzőire vonatkozó minden olyan személyes adat, amely az adott személy fiziológiájára vagy egészségi állapotára vonatkozó egyedi információt hordoz, és amely elsősorban az adott természetes személyből vett biológiai minta elemzéséből ered.

⁹ European Commission: *Article 29 Data Protection Working Party*. Working Document on Genetic Data. 12178/03/EN 2004. március 17. 4–5.; Pádár Zsolt – Kovács Gábor – Kozma Zsolt: Molekuláris bűnjelek – Genetika a törvénytészen. *Magyar Tudomány*, 181. (2020), 5. 604–613.; Venetianer Pál: A DNS-szerkezettől a genomszerkezethez. *Magyar Tudomány*, 48. (2003), 5. 557–565.; Venetianer Pál: *A DNS szép új világa*. Budapest, Kulturtrade, 1998; Manfred Kayser: Forensic DNA Phenotyping: Predicting Human Appearance from Crime Scene Material for Investigative Purposes. *Forensic Science International: Genetics*, (2015), 18. 33–48.; Martin Enserink: Can This DNA Sleuth Hel Catch Criminals? *Science*, 331. (2019), 6019. 838–840.

¹⁰ Mint arra a *Nature*-ben 2021. év elején megjelent tanulmány felhívja a figyelmet, még az egyetértő ikrek genomja sem egyezik meg 100%-ban. Vö. Hakon Jonsson et al.: Differences between Germline Genomes of Monozygotic Twins. *Nature Genetics*, 53. (2021), 1. 27–34.

A fentiek fényében nem meglepő, hogy egyre több szerző érvel a „genetikai adatok kivételessége”¹¹ mellett. Eszerint a genetikai információ szignifikánsan különbözik az egyéb személyes adatoktól, ezért teljesen eltérő módon kell őket kezelni.¹²

A közvetlen fogyasztói értékesítésre szánt genetikai tesztek adatvédelmi vonatkozásai

A közvetlen fogyasztói értékesítésre szánt genetikai tesztek mibenléte

A közvetlen fogyasztói értékesítésre szánt (*direct-to-consumer*, DTC) genetikai tesztek esetében a vevő néhány ezer forintért az interneten közvetlenül vásárolhatja meg a szolgáltatók által kínált szolgáltatáscsomagot:

- magát a tesztkészletet, mely postán érkezik, és a fogyasztó az útmutató szerint maga biztosítja a mintát, amit tesztelésre visszaküld;
- a laboratórium meghatározott pontokat vizsgál a beküldött mintán;
- a szolgáltató a rendelkezésére álló adatbázis adataiból következtetéseket von le, és %-os valószínűségben lehetséges rokonokat jelöl meg az adatbázisban;
- az eredményhez a fogyasztó legtöbbször egy egyedi azonosító segítségével fér hozzá.¹³

Kockázatok és mellékhatások

A tanulmány témaköréhez kapcsolódóan mindenekelőtt az adatvédelmi és információbiztonsági kockázatokról kell említést tenni.

Amint a fogyasztó a DNS-laboratórium számára lehetőséget biztosít a genetikai mintájának elemzésére, ez az adat egyedi azonosítóként szolgál az ő és vérrokonai vonatkozásában. Éppen a genetikai adatok már említett kivételes jellegéből fakad, hogy egyre többen kételkednek benne, hogy mód van a végleges anonimizálásukra.¹⁴ Több publikált tanulmányban igazolták például, hogy a széles körű genetikai kli-

¹¹ Angolul „genetic exceptionalism”.

¹² James P. Evans – Wylie Burke: Genetic Exceptionalism. Too Much of a Good Thing? *International Journal of General Medicine*, 10. (2008), 7. 500–501.

¹³ Anna Harris – Sally Wyatt – Susan E. Kelly: The Gift of Spit (and the Obligation to Return It): How Consumers of Online Genetic Testing Services Participate in Research. *Information, Communication and Society*, 16. (2013). 2. 236–257.

¹⁴ Jillian Slaight: Genetic Privacy in the Age of Commercial DNA Testing. *Wisconsin Policy Project*, 3. (2020), 1.

nikai kutatásokban részt vevő személyek anonimizált adatai viszonylag egyszerűen visszafejthetők.¹⁵

Nem kétséges, hogy valamennyi szolgáltató az érintett beleegyezésével szerzi meg az adatokat, ugyanakkor a szakirodalom megkérdőjelezi egyrészt azt a tényt, hogy a szolgáltatás igénybevételekor valóban tájékozott beleegyezésen alapul-e a hozzájárulás,¹⁶ másrészt azt, hogy a társaságok valóban kizárólag arra használják-e az adatokat, amire a minta tulajdonosától felhatalmazást kaptak.¹⁷ Az adott szolgáltatók által termelt profit nagysága mindenesetre kétségessé teszi, hogy a nyereségük kizárólag a tesztek értékesítéséből és a családfakutató platformok üzemeltetéséből származik, és nem kereskednek az adatokkal.¹⁸ Kinek lehetnek értékesek ezek az adatok? Leginkább a különböző biotechnológiai teszteket lefolytató kutatásokhoz, a gyógyszergyárak kutatásaihoz elengedhetetlen a nagyszámú minta. Bármilyen módszerrel anonimizált adatok kerülnek is átadásra, kétséges, hogy ne lehetne őket a minta tulajdonosához vagy vérrokonaihoz kötni. Másrészt, a szolgáltatók csak olyan célokra használhatják fel az önként rendelkezésre bocsátott adatokat, amelyekhez maga az érintett kifejezetten hozzájárult. A tájékozott beleegyezés elve alapján tehát még ahhoz is kifejezett, előzetes és teljes körű hozzájárulás kell, hogy tudományos kutatás céljára anonimizált adatként kerüljenek átadásra a genetikai profiljaik/mintáik.¹⁹ A genetikai adatokkal összefüggésben ugyanakkor maga a tájékozott beleegyezés alapelve is sajátos kihívások elé néz. Egyrészt az érintett objektíve nem lehet képes valamennyi olyan jövőbeli következményre felkészülni (és ekként abba beleegyezni). Hiszen az adatok összekapcsolásával fény derülhet például arra, hogy egy sajátjának hitt gyermeknek más a vér szerinti apja, feltárulhat a titkos örökbefogadás ténye, korábban ismeretlen, komoly genetikai betegségre való hajlamról szerezhethet tudomást az érintett, még akkor is, ha egyébként erre nem volt kíváncsi. Másrészt az érintett DNS-e a vérrokonai genetikai információját is hordozza, akik nem voltak abban a helyzetben, hogy a beleegyezésüket adják az adatok kezeléséhez, így az előzőekben felsorolt nem várt következmények úgy is érinthetik őket, hogy végképp el voltak zárva attól a döntéstől, kinek és milyen célból adnak hozzáférést az adataikhoz. Ugyanezen okból a „nem tudáshoz való jog” elve is új megközelítést igényel. Ez a jog arra vonatkozik, hogy minden cselekvőképess embert

¹⁵ Melissa Gyrek et al.: Identifying Personal Genomes by Surname Inference. *Science*, 339. (2013), 6117. 321–324.

¹⁶ Kayte Spector-Bagdady: Reconceptualizing Consent for Direct-to-Consumer Health Services. *American Journal of Law and Medicine*, 41. (2015), 4. 568–616.

¹⁷ Emilia Niemiec – Heidi Carmen Howard: Ethical Issues in Consumer Genome Sequencing: Use of Consumers’ Samples and Data. *Applied & Translational Genomics*, 8. (2016). 23–30.

¹⁸ *Global Direct-to-Consumer Genetic Testing Market By Test Type, By Distribution Channel, By Application, By Region, Forecasts to 2017–2027*. Emergen Research, 2020.

¹⁹ Eline M. Bunnik – A. Cecile J. W. Janssens – Maartje H. N. Schermer: Informed Consent in Direct-to-Consumer Personal Genome Testing: the Outline of a Model between Specific and Generic Consent. *Bioethics*, 28. (2014), 7. 343–351.

megilleti a jog, hogy a genetikai kódjukban kódolt – akár a jövőben fenyegető vagy nagy valószínűséggel kialakuló betegségekre vonatkozó – információ ismerete felett hatalmat gyakoroljanak.²⁰ Tehát dönthetnek úgy, hogy nem szeretnék tájékoztatást kapni ezekről az információkról. Könnyen felismerhető, milyen mértékben befolyásolhatja e jog érvényesülését, ha ilyen információkat egy vérrokon mások számára hozzáférhetővé tesz, ekként a nem kívánt információ teljesen váratlan csatornán is feltáruulhat az érintett előtt.

Az otthoni DNS-teszteket kínáló kereskedelmi szolgáltatók saját adatbázisukban szereplő adatok alapján értékelik ki a mintákat, és nyújtják a fogyasztóknak a szolgáltatásukat. A következtetések pontossága – többek között – az adatbázis nagyságától és a laboratóriumi elemzés megbízhatóságától függ. Vannak olyan dokumentált esetek például, amikor az apaság tényét tévesen kérdőjelezte meg egy-egy kereskedelmi teszt.²¹ Kétségtelen, hogy az ilyen tévedések nagyon komoly konfliktusokat és töréseket okozhatnak a családi kapcsolatokban,²² és az is nyilvánvaló, hogy erre nem lehet előzetesen felkészülni – ekként beleegyezni sem.

Az adatvédelmi aggályokkal szorosan összefügg az információs biztonság kérdése. Nyilvánvaló, hogy a genetikai adatok jogellenes megszerzése, kiszivárgása mekkora veszélyeket rejt magában. A biometrikus adatokat, ekként a genetikai kódot nem lehet egy elektronikus postafiók jelszavának módjára megváltoztatni, ezért bátran kijelenthetjük, hogy ha egy személy DNS-adatai engedély nélkül jogosulatlan kezébe jutnak, helyrehozhatatlan a kár. Ugyanakkor az információ nem kizárólag illegális szivárogtatás útján juthat ki az adatbázisokból. Elgondolkodtató például annak a 2020-ban lefolytatott kutatásnak az eredménye,²³ amely bebizonyította, hogy a legnagyobb közvetlen fogyasztói értékesítésre szánt DNS-tesztek eredményeinek feltöltésére lehetőséget biztosító társaság adatbázisába 900 „kamu” genom feltöltésével már legalább egy allél pontosan ki fog rajzolódni a rosszhiszemű beavatkozó előtt. Igazolták azt is, hogy azoknál a társaságoknál, amelyek nem közös ősoktól örökölt azonos allélokat vagy szegmenseket²⁴ detektálnak, megközelítőleg 100 hamis genom feltöltésével már lehetőség nyílik egy genomra kiterjedő impu-tációra, tehát a hiányzó adat pótlására egy ahhoz hasonlóan vélt referenciapanel-ből.²⁵ Ekként nem túl nagy erőbefektetéssel lehet az anonimizált adatokat valós személyekkel összekötni.

²⁰ Benjamin E. Berkman – Sara Chandros Hull: The “Right Not to Know” in the Genomic Era: Time to Break From Tradition? *American Journal of Bioethics*, 14. (2014), 3. 28–31.

²¹ Macer Hall: False DNA Test Led Father to Reject Daughter. *The Telegraph*, 2001. február 11.

²² Andelka M. Phillips: *Buying your Self on the Internet: Wrap Contracts and Personal Genomics*. Edinburgh University Press, 2019. 52.

²³ Michael D. Edge – Graham Coop: Attacks on Genetic Privacy via Uploads to Genealogical Databases. *eLife*, 2020. január 7.

²⁴ Angolul IBS – segments identical by state.

²⁵ Edge–Coop (2020): i. m.

Releváns adatvédelmi jogi normák

A személyes adatok védelméhez való jog biztosítja, hogy az egyén maga rendelkezzen a személyével kapcsolatba hozható adatok nyilvántartásáról, felhasználásáról. Tehát a személyes adatokat (személy azonosítására alkalmas adatokat) csak az érintett beleegyezésével vagy jogszabályban előírt kötelezettség megléte esetén lehet kezelni. A személyes adatok védelméhez való jogot mint emberi jogot számos jogforrás tartalmazza. Megemlíthető a sorban az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában 1950. november 4-én kelt egyezmény (EEJE) 8. cikkének (1) és (2) bekezdése, továbbá az Európai Unió Alapjogi Chartája 8. Cikkének (1)–(2) bekezdése is.

A GDPR a genetikai adatot különleges személyes adatnak tekinti. Emiatt a genetikai adat kezelése főszabály szerint tilos, kivéve, ha az érintett a kezeléshez kifejezett hozzájárulását adta, vagy közhatalmi adatkezelésről (például bűnüldözési cél) van szó.²⁶

A rendelet preambuluma (34) bekezdése értelmében: „A genetikai adatot olyan, a természetes személy örökölt vagy szerzett genetikai jellemzőivel összefüggő személyes adatként kell meghatározni, és amely az érintett személytől vett biológiai minta elemzésének – különösen kromoszómaelemzésnek, illetve a dezoxiribonukleinsav (DNS) vagy a ribonukleinsav (RNS) vizsgálatának, vagy az ezekből nyerhető információkkal megegyező információk kinyerését lehetővé tevő bármilyen más elem vizsgálatának – az eredménye.” Az (53) bekezdés lehetőséget ad a tagállamoknak, hogy „további feltételeket – például korlátozásokat – tarthatnak hatályban, illetve vezethetnek be a genetikai adatok, a biometrikus adatok és az egészségügyi adatok kezelésére vonatkozóan. Ez azonban nem akadályozhatja a személyes adatok Unión belüli szabad áramlását azokban az esetekben, amikor az említett feltételek az ilyen adatok határokon átnyúló kezelésére vonatkoznak.” A 29. cikk alapján létrehozott Adatvédelmi Munkacsoport (WP29) 4/2007 számú, személyes adat fogalmáról szóló véleménye az alábbiakra hívja fel a figyelmet: „A biometrikus adatok egyik jellegzetessége, hogy egyaránt tekinthetők az adott egyénre vonatkozó információ tartalmának (ezek az ujjlenyomatok Titiusz ujjlenyomatai), valamint olyan elemnek, amely kapcsolatot teremt az adott információ és az egyén között (ezen a tárgyon valaki az érintésével hátrahagyta ezeket az ujjlenyomatokat, és ezek az ujjlenyomatok megfelelnek a Titiuszéinak; tehát ezt a tárgyat Titiusz érintette meg). Ilyetén módon ezek tehát »azonosítókként« működhetnek. Az adott egyénhez fűződő egyedi kapcsolódásuk révén a biometrikus adatokat csakugyan fel lehet használni az egyén azonosítására. E kettős jellegzetesség megjelenik a DNS-adatoknál is,

²⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet). L 119/1 (2016. május 5.) – GDPR 9–10. Cikk

amelyek információt nyújtanak az emberi testről, valamint lehetővé teszik a személy egyértelmű és egyedi azonosítását.”

Vajon figyelembe veszi-e a GDPR azt a tényt, hogy a genetikai adat nem csupán egy adott személyre vonatkozó információkat tartalmaz? Érdemes felidézni a genetikai adatra vonatkozó definícióját: „egy természetes személy örökölt vagy szerzett genetikai jellemzőire vonatkozó minden olyan személyes adat, amely az adott személy fiziológiájára vagy egészségi állapotára vonatkozó egyedi információt hordoz, és amely elsősorban az említett természetes személyből vett biológiai minta elemzéséből ered”.²⁷ Az a megközelítés, miszerint a rendelet tudomásul veszi, hogy a genetikai adat nem csupán az adott egyén személyes adata, levezethető a WP29 4/2007 véleményéből is: „Másképp az elhunyt személyekre vonatkozó információ élő személyekre is utalhat. Például az információ, miszerint az elhunyt Gaia vérzékeny volt, arra utal, hogy fia, Titusz is ugyanebben a betegségben szenved, hiszen ez az X kromoszómán található génhez kapcsolódik. Így, amikor az olyan információt, amely az elhunyt személyre vonatkozó adat, egyidejűleg az élőre is vonatkozó adatnak, valamint az irányelv hatálya alá tartozó személyes adatnak is tekinthetünk, az elhunyt személyes adata közvetve az adatvédelmi szabályok védelmét élvezheti.” Meggyőződésem szerint, ha a halottakra²⁸ igaz a fenti megállapítás, akkor az élő személyekre is vonatkozik.

A GDPR esetében nemcsak a személyi, de a területi hatályra is ki kell térnünk. Különösen arra figyelemmel, hogy – ahogy arról már korábban szó esett – a tanulmány tárgyát képező szolgáltatók az Unió kívül végzik a tevékenységüket. E tekintetben azonban a GDPR 3. cikk (2)–(3) bekezdése egyértelműen fogalmaz: „E rendeletet kell alkalmazni az Unióban tartózkodó érintettek személyes adatainak az Unióban tevékenységi hellyel nem rendelkező adatkezelő vagy adatfeldolgozó által végzett kezelésére, ha az adatkezelési tevékenységek: áruknak vagy szolgáltatásoknak az Unióban tartózkodó érintettek számára történő nyújtásához kapcsolódnak, függetlenül attól, hogy az érintettnek fizetnie kell-e azokért; vagy az érintettek viselkedésének megfigyeléséhez kapcsolódnak, feltéve hogy az Unió területén belül tanúsított viselkedésükről van szó. E rendeletet kell alkalmazni a személyes adatoknak a nem az Unióban, hanem olyan helyen tevékenységi hellyel rendelkező adatkezelő által végzett kezelésére, ahol a nemzetközi közjog értelmében valamely tagállam joga alkalmazandó.”

A hazai – a genetikai adatok bűnügyi célú kezelésétől eltérő célból történő kezelésére vonatkozó – jogforrások között az Infotv. mellett az *egészségügyi és a hozzájuk*

²⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet). L 119/1 (2016. május 5.) – GDPR 14. Cikk 13. pont

²⁸ E helyütt érdemes megjegyezni, a GDPR személyi hatálya kizárólag az élő természetes személyekre terjed ki.

kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló 1997. évi XLVII. törvényt (Eüak.), a *humángenetikai adatok védelméről, a humángenetikai vizsgálatok és kutatások, valamint a biobankok működésének szabályairól* szóló 1998. évi XXI. törvényt (Hgtv.) kell megemlíteni. E jogforrások egyértelműen rögzítik a tájékoztatáshoz és önrendelkezéshez való jogot, és számos ezen jogok tartalmát kitöltő jogosítványokat.

A közvetlen fogyasztói értékesítésre szánt genetikai tesztek kapcsán a Nemzeti Adatvédelmi Hatóság (NAIH) 2019. március 23-án adott ki közleményt.²⁹ Ebben a NAIH arra hívta fel a figyelmet, hogy bár az EU-n kívül tevékenykedő szolgáltatókra is kiterjed a GDPR hatálya, és ebből kifolyólag a genetikai adatok fokozott védelme is kiterjed, az érintetteket megillető jogok gyakorlása és érdekeik hatékony érvényesítése nehézségekbe ütközhet. Végezetül az alábbi megállapítást teszi a hatóság: „Mindezekből fakadóan a NAIH nem javasolja, hogy a genetikai adat meghatározására alkalmas minták és genetikai adatok kezelésével kapcsolatosan az adatkezelő által biztosítandó, többek között az adatkezelés körülményeit, az esetleges adattovábbítás címzettjeit, az adatkezelés időtartamát és az érintettek jogainak ismertetését részletesen tartalmazó megfelelő tájékoztatás és a genetikai adatok biztonságos kezelését célzó garanciák hiányában az érintettek DNS-minta elemzésén alapuló szolgáltatásokat vegyenek igénybe.”

Természetesen nem arról van szó, hogy az említett szolgáltatók székhelye szerinti államokban teljesen szabályozatlan lenne a közvetlen fogyasztói értékesítésre szánt genetikai tesztek piaca. Az alapvető etikai alapelveket, amelyeket a genetikai adatok kezelése és felhasználása során be kell tartani, már a Humán Genom Projekt kapcsán lefektették a kutatók. A genetikai adatok kezelésére vonatkozó szövetségi szabályozás ugyanakkor nincs az Amerikai Egyesült Államokban. Egyedül a genetikai információon alapuló diszkrimináció tilalmát rendezi szövetségi szintű törvény (Genetic Information Nondiscrimination Act of 2008, röviden: GINA).

A közvetlen fogyasztói értékesítésre szánt tesztekkel összefüggő tevékenységet végző gazdasági társaságok esetében a genetikai adatok védelme terén alapvetően e társaságok önszabályozó mechanizmusaira támaszkodnak az Egyesült Államokban. A legfontosabb eredménynek e körben a 2018-as *Privacy Best Practices for DTC Genetic Testing Services* című dokumentum tekinthető, amely a genetikai adatok kezelése kapcsán három alapvető elvet fogalmaz meg:³⁰

- a) *átláthatóság*: a szolgáltató nyújtson pontos tájékoztatást arról, milyen célokra használják fel a gyűjtött adatokat, hol gyűjtik, kinek adják át őket; nyújtsanak pontos tájékoztatást az adatszolgáltatás előnyeiről és kockázatáról és különösen arról, hogy milyen feltételek mellett adnak hozzáférést az adatokhoz a bűnüldöző szervek számára;

²⁹ Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság: *Adatvédelemmel kapcsolatos közlemények* (é. n.).

³⁰ Carson Martinez: *Privacy Best Practises for Consumer Genetic Testing Services. Future of Privacy Forum*, 2018. július 31.

- b) *a fogyasztó döntési joga*: a fogyasztó joga eldönteni, milyen célokra használhatják fel a genetikai adatait; ehhez írásbeli, előzetes, kifejezett hozzájárulást kell adni; a fogyasztót megilleti a hozzáférés és törlés joga is;
- c) *magas fokú adatbiztonság*: a szolgáltatóknak vállalniuk kell, hogy biztonságosan őrzik az adatokat.³¹

Kérdéses ugyanakkor, hogy mennyiben érte el a célját a „jó gyakorlatokat” tartalmazó kódex, ugyanis 2019-ben az egyik nagy piaci befolyással rendelkező családfa-kutató platformot üzemeltető társaság nyilvánosan elismerte, hogy együttműködik az FBI-jal, és szabad betekintést enged a nyomozó hatóságoknak a nyilvántartásukba. Az eset azért különösen érdekes, mert pár héttel a bejelentést megelőzően az *U.S. News* az adott társaság adatvédelmi szabályzatát kiáltotta ki a legbiztonságosabbnak és a legnagyobb garanciákat nyújtó szabályzatnak a piacon. Talán nem meglepő, de az adatvédelmi szabályzatban szó sem esett arról, hogy az érintettek hozzájárulása nélkül bárkinek (pláne a nyomozó hatóságoknak) bármilyen célból hozzáférést biztosíthatnának az adatokhoz.³²

Az USA-ban a legismertebb, a nyomozók által családfakutató platformok segítségével azonosított személy a Golden State-i gyilkos néven ismert bűnöző, James DeAngelo. DeAngelo számlájára legalább 13 emberölés és kb. 50 nemi erőszak volt írható 1974 és 1986 között, azonban nem sikerült a kilétét megállapítani. 2018-ban az egyik nyomozó önszorgalomból feltöltötte a gyilkos DNS-profilját az egyik internetes családfa- és DNS-egyezőket kereső oldalra. A weboldal a Golden State-i gyilkos 10–20 távoli rokonát azonosította (akik ugyanazon ükszülok leszármazottai voltak), és a nyomozás keretében egy családfát dolgoztak ki. Néhány hónapos nyomozás után DeAngelóra szűkült a gyanúsítottak köre. Titokban DNS-mintát vettek az autója kilincsről, az eredmény pedig egyezést mutatott a Golden State-i gyilkos profiljával. Megjegyzendő, hogy az eset Amerikában is számos jogi és etikai aggályt vetett fel.³³ Ha az európai uniós jogi szabályozást vizsgáljuk, a GDPR és a személyes adatoknak az illetékes hatóságok által a bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése, a vádeljárás lefolytatása vagy büntetőjogi szankciók végrehajtása céljából végzett kezelése tekintetében a természetes személyek védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 2008/977/IB tanácsi kerethatározat hatályon kívül helyezéséről szóló, 2016. április 27-i (EU) 2016/680 európai parlamenti és tanácsi irányelv (bűnügyi adatvédelmi irányelv) rendelkezéseire figyelemmel jogszerűen ilyen úton nem juthat a nyomozó hatóság bizonyítékokhoz. Érdemes ugyanakkor a NAIH már hivatkozott közleményére visszaautalni, és szem előtt tartani, hogy

³¹ Martinez (2018): i. m.

³² Matthew Haag: FamilyTreeDNA Admits to Sharing Genetic Data With F.B.I. *The New York Times*, 2019. február 4.

³³ Ray A. Wickenheiser: Forensic Genealogy, Bioethics and the Golden State Killer Case. *Forensic Science International Synergy*, 1. (2019). 114–125.

az Európai Unió területén kívül működő szolgáltatók esetében nehéz ellenőrizni az adatkezelésre vonatkozó jogi előírások betartását, ekként azt is, hogy az érintettre és vérrokonaira vonatkozó genetikai információkat milyen célokra használják fel, és mely személyekkel vagy szervezetekkel osztják meg. Felvethető természetesen, hogy a bűnüldözés a társadalom érdekeit szolgálja, azonban nem feledhetjük el, hogy a bűn üldözésének célja nem áll mindenek felett, és az emberi jogok mindenkit megilletnek. A bűnözőket és a családtagjaikat is.

Összegzés

A tudomány és technológia fejlődésének eredményei az emberi kíváncsiság előtt is új kapukat nyitnak meg. Fontos azonban odafigyelni, kivel milyen adatokat osztunk meg, és milyen intézkedéseket teszünk a személyes adataink védelme érdekében. A genetikai adatok ebből a szempontból különleges bánásmódot érdemelnek. Egyrészt mivel genetikai kódunkat nem tudjuk akarataink szerint megváltoztatni. Másrészt mivel a DNS-ünk nemcsak rólunk, de vérrokonainkról is szenzitív információkat szolgáltat. A meggondolatlanul, nem jó kezekbe adott genetikai adatok több generáció életét keseríthetik meg. Eric Topol kardiológust idézve: „A genetikai vizsgálat morális próbatétel is egyben. Amikor valaki úgy dönt, hogy felméri a »jövő kockázatait«, fel kell tennie magának azt a kérdést is, hogy milyen jövőt hajlandó kockáztatni.” A legnagyobb probléma az, hogy a „hobbi” célból elvégzett DNS-vizsgálatok esetében ez a mérlegelés a legtöbb esetben elmarad.

Genealogy Sites and Genetic Data Privacy

Abstract

Due to the biotechnological developments and the reduction in the cost of genetic testing, DNA tests are available and affordable for the population. While genetic testing for health diagnostics is carried out under a strict, legally regulated system across Europe, in case of popular DNA testing for family tree research we have to face with different legal concerns. The aim of the study is to briefly summarise the risks involved in easily disclosing genetic data to companies providing various family tree research services.

Felhasznált irodalom

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet). L 119/1 (2016. május 5.).

Berkman, Benjamin E. – Sara Chandros Hull: The “Right Not to Know” in the Genomic Era: Time to Break from Tradition? *American Journal of Bioethics*, 14. (2014), 3. 28–31. Online: <https://doi.org/10.1080/15265161.2014.880313>

- Bunnik, Eline M. – A. Cecile J. W. Janssens – Maartje H. N. Schermer: Informed Consent in Direct-to-Consumer Personal Genome Testing: the Outline of a Model between Specific and Generic Consent. *Bioethics*, 28. (2014), 7. 343–351. Online: <https://doi.org/10.1111/bioe.12004>
- Copeland, Libby: Genetic Testing is Changing Our Understanding of Who Fathers are. *The Washington Post*, 2021. június 18. Online: <https://wapo.st/3yL96qM>
- De Groot, Nina F. – Britta C. van Beers – Gerben Meynen: Commercial DNA Tests and Police Investigations: a Broad Bioethical Perspective. *Journal of Medical Ethics*, 47. (2021), 12. Online: <https://doi.org/10.1136/medethics-2021-107568>
- Edge, Michael D. – Graham Coop: Attacks on Genetic Privacy via Uploads to Genealogical Databases. *eLife*, 2020. január 7. Online: <https://doi.org/10.7554/eLife.51810>
- Enserink, Martin: Can This DNA Sleight Hel Catch Criminals? *Science*, 331. (2019), 6019. 838–840. Online: <https://doi.org/10.1126/science.331.6019.838>
- Erlich, Yaniv – Tal Shor – Itsik Peer – Shai Carmi: Identity Inference of Genomic Data Using Long-Range Familial Searches. *Science*, 362. (2018), 6415. 690–694. Online: <https://doi.org/10.1126/science.aau4832>
- European Commission: *Article 29 Data Protection Working Party*. Working Document on Genetic Data. 12178/03/EN 2004. március 17. 4–5. Online: <https://bit.ly/3o8wKbN>
- Evans, James P. – Wylie Burke: Genetic Exceptionalism. Too Much of a Good Thing? *International Journal of General Medicine*, 10. (2008), 7. 500–501. Online: <https://doi.org/10.1097/gim.0b013e31817f280a>
- Global Direct-to-Consumer Genetic Testing Market By Test Type, By Distribution Channel, By Application, By Region, Forecasts to 2017–2027. *Emergen Research*, 2020. Online: <https://bit.ly/3ofrzqs>
- Gyrek, Melissa – Amy L McGuire – David Golan – Eran Halperin – Yaniv Erlich: Identifying Personal Genomes by Surname Inference. *Science*, 339. (2013), 6117. 321–324. Online: <https://doi.org/10.1126/science.1229566>
- Haag, Matthew: FamilyTreeDNA Admits to Sharing Genetic Data With F.B.I. *The New York Times*, 2019. február 4. Online: <https://nyti.ms/3cqX2DO>
- Hall, Macer: False DNA Test Led Father to Reject Daughter. *The Telegraph*, 2001. február 11. Online: <https://bit.ly/3zbZpD3>
- Harris, Anna – Sally Wyatt – Susan E. Kelly: The Gift of Spit (and the Obligation to Return It): How Consumers of Online Genetic Testing Services Participate in Research. *Information, Communication and Society*, 16. (2013), 2. 236–257. Online: <https://doi.org/10.1080/1369118X.2012.701656>
- Jonsson, Hakon et al.: Differences between Germline Genomes of Monozygotic Twins. *Nature Genetics*, 53. (2021), 1. 27–34. Online: <https://doi.org/10.1038/s41588-020-00755-1>
- Kalokairinou, Louiza et al.: Legislation of Direct-to-Consumer Genetic Testing in Europe: a Fragmented Regulatory Landscape. *Journal of Community Genetics*, (2018), 9. 117–132. Online: <https://doi.org/10.1007/s12687-017-0344-2>
- Kayser, Manfred: Forensic DNA Phenotyping: Predicting Human Appearance from Crime Scene Material for Investigative Purposes. *Forensic Science International: Genetics*, (2015), 18. 33–48. Online: <https://doi.org/10.1016/j.fsigen.2015.02.003>
- Martinez, Carson: Privacy Best Practises for Consumer Genetic Testing Services. *Future of Privacy Forum*, 2018. július 31. Online: <https://bit.ly/3IN3L6N>

- Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság: *Adatvédelemmel kapcsolatos közlemények* (é. n.). Online: <https://bit.ly/3oa8KoP>
- Niemiec, Emilia – Heidi Carmen Howard: Ethical Issues in Consumer Genome Sequencing: Use of Consumers' Samples and Data. *Applied & Translational Genomics*, 8. (2016). 23–30. Online: <https://doi.org/10.1016/j.atg.2016.01.005>
- Oh, Bermseok: Direct-to-Consumer Genetic Testing: Advantages and Pitfalls. *Genomics & Informatics*, 17. (2019), 3. Online: <https://doi.org/10.5808/GI.2019.17.3.e33>
- Pádár Zsolt – Kovács Gábor – Kozma Zsolt: Molekuláris bűnjelek – Genetika a törvénytérben. *Magyar Tudomány*, 181. (2020), 5. 604–613. Online: <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.5.4>
- Phillips, Andelka M.: *Buying your Self on the Internet. Wrap Contracts and Personal Genomics*. Edinburgh University Press, 2019. Online: <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9781474422598.001.0001>
- Slaight, Jillian: Genetic Privacy in the Age of Commercial DNA Testing. *Wisconsin Policy Project*, 3. (2020), 1. 1–15. Online: <http://lnkiy.in/VgG1m>
- Spector-Bagdady, Kayte: Reconceptualizing Consent for Direct-to-Consumer Health Services. *American Journal of Law and Medicine*, 41. (2015), 4. 568–616. Online: <https://doi.org/10.1177/0098858815622191>
- Venetianer Pál: *A DNS szép új világa*. Budapest, Kulturtrade, 1998.
- Venetianer Pál: A DNS-szerkezettől a genomszerkezetig. *Magyar Tudomány*, 48. (2003), 5. 557–565. Online: <https://bit.ly/3PC5jTk>
- Wickenheiser, Ray A.: Forensic Genealogy, Bioethics and the Golden State Killer Case. *Forensic Science International: Synergy*, 1. (2019). 114–125. Online: <https://doi.org/10.1016/j.fsisyn.2019.07.003>

[Vákát oldal]

Pók László Gábor

Védeni vagy megosztani? – A személyes adatok szerepe az internetes platformok szabályozásában

Az internetes platformok központi szerepet játszanak a digitális gazdaságban. A platformok számos különböző piacon vannak jelen, de közös vonásuknak tekinthető, hogy nagymértékben támaszkodnak a felhasználók által rendelkezésükre bocsátott, illetve a felhasználókról a platform használata során gyűjtött adatokra. A platformok működése kapcsán kulcskérdés, hogy a személyes adatok védelmére vonatkozó szabályozás miként érvényesül a platformok tekintetében. Másik oldalról a platformok által nyújtott, egyre inkább adatalapú szolgáltatásokra tekintettel, felmerül az adatok megosztásának, illetve harmadik felek számára történő hozzáférhetővé tételének igénye. Az adatok védelme és megosztása között feszülő látszólagos ellentétre is tekintettel az internetes platformok szempontjából is kiemelt jelentősége van annak, hogy kialakítható-e egyensúly a két elvárás között, és ha igen, akkor miként érinti ez a platformok üzleti modelljét.

Bevezetés – Az internetes platformok kora

Az internetes platformok a 21. században meghatározó szerepre tettek szert az élet számos területén, kezdve a különböző keresőmotoroktól az online kapcsolattartáson át az internetes vásárlásokig. A különböző célokat szolgáló és más-más piacokon érvényesülő, gyakran piacokat felforgató platformok közös vonásának tekinthető, hogy nagymértékben támaszkodnak a felhasználók által rendelkezésükre bocsátott, illetve a felhasználókról a platform használata során gyűjtött adatokra. A platformok sikerének az egyik fontos sarokköve éppen az, hogy olyan adatvagyonot tudtak felhalmozni és folyamatosan gyarapítani, továbbá ezt az adatvagyonot olyan módon képesek kiaknázni, amely komoly versenyelőnyt biztosíthat számukra a saját piacukon, sokszor megnehezítve vagy szinte ellehetetlenítve az új szereplők piacra való belépését, illetve lehetővé teheti, hogy az egyik piacon sikeresnek bizonyuló platform más piacokra is belépjen.

Az internetes platformok működésében központi szerepet játszanak az adatok, köztük a személyes adatok. Ennek megfelelően a platformok működése kapcsán kulcskérdés, hogy a személyes adatok védelmére vonatkozó szabályozás miként érvényesül a platformok esetében. Továbbá felmerül a kérdés, hogy az általános adatvédelmi szabályok elégségesek-e, kellően hatékonyak-e az internetes platformok működésével összefüggésben megvalósuló adatkezelések tekintetében, vagy a platformok

jelentette kihívásokra, illetve a platformok által a magánszférát érintően kifejtett hatások kezelésére külön szabályok megalkotásával szükséges válaszolni.

A másik oldalról a platformok által kezelt adatvagyon kapcsán gyakran felmerülő vélemény, hogy – az adatalapú gazdaság erősítése, az adatokban rejlő potenciál hatékonyabb kiaknázása, esetleg a technológiai fejlődés, az innováció előmozdítása vagy éppen a versenyfeltételek kiegyenlítése érdekében – a platformok adatvagyonát bizonyos feltételek mellett meg kellene nyitni más szereplők, adott esetben a platformok versenytársai előtt. Ennek többféle formája is elképzelhető, az egyedi esetekben biztosított platformváltást támogató megoldásoktól (adathordozás, illetve adathordozhatóság) az adatvagyon – legalább részben – hozzáférhetővé tételét biztosító megoldásokig. Az ilyen szabályozási kérdések kapcsán hangsúlyosan merül fel az adatok megosztása és az adatok védelme között feszülő – látszólagos – ellentét, amelyet minden, az adatok megosztását, illetve hozzáférhetővé tételét célzó szabályozási elképzelésnek kezelnie kell.

Az alábbiakban a platformok néhány alapvető jellemzője alapján röviden bemutatom, hogy a digitális gazdaságban miként válhatnak kiemelt szereplővé. A kiindulópontot a platformok szabályozásának adatközpontú megközelítéséhez az adhatja, hogy működésük jelentősen támaszkodik a gyűjtött személyes adatokra, és azt sem felejtethjük el, hogy az internetes platformok adatkezelését hosszabb ideje számos bírálat éri. A platformok a felhalmozott adatoknak köszönhetően a saját piacukon gyakran szinte monopolhelyzetbe kerülhetnek, és más piacokra is beléphetnek az adatokra támaszkodva. Ugyanakkor azon szereplők, amelyek a platformok által felhalmozott adatokhoz nem férhetnek hozzá, nagyon nehezen tarthatnak lépést velük. Az adatokra vonatkozó szabályozásnak tehát kettős célt kell szolgálnia, egyrészt a platformok kezelésében lévő adatok védelmét, másrészt a platformok dominanciájával szembeni eszközök biztosítását a versenyfeltételek alakítása érdekében. Az elmúlt időszakban a szabályozás, különösen az Európai Unióban, talán inkább az első követelmény (adatvédelem) tekintetében ért el előrelépést, míg a második cél hatékony támogatásával adós maradt. A 2020 februárjában megjelent *Európai adatstratégia*³⁴ kiemelten foglalkozik az adatok megosztásának kérdésével, és több olyan jogalkotási kezdeményezést tartalmaz, amelyek akár a platformok működésére is hatással lehetnek. Az alábbiakban először bemutatom, hogy milyen fő adatvédelmi kihívásokkal szembesülünk az internetes platformok kapcsán, és ezekre a szabályozás jelenleg milyen válaszokat ad, ezt követően pedig megvizsgálom, hogy az adatok szabad áramlására, illetve megosztására, az adatokhoz való hozzáférés szélesebb körű biztosítására épülő elképzelések miként érinthetik a platformok működését és a személyes adatok védelmét.

³⁴ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Európai adatstratégia*. COM(2020)66 végleges (2020. február 19.).

Az internetes platformok működésének főbb elvei és az adatok szerepe a platformgazdaságban

A digitális gazdaság és a platformok

Az elmúlt évtizedekben a gazdaság folyamatos átalakuláson megy keresztül, amelyben a technológiai fejlődés és a technológiai eszközök egyre szélesebb körű használata kiemelt szerepet játszik. A technológiai fejlődés ütemét gyakran az úgynevezett Moore-törvényre hivatkozva írják le, miszerint az integrált áramkörök összetettsége nagyságrendileg másfél éves időtávon megduplázódik. Talán kevésbé ismert az úgynevezett Nielsen-törvény, amely szerint az internetes sáv szélesség bővülése tekintetében tapasztalhatunk éves szinten átlagosan 50%-os növekedést (azaz két évente következik be a duplázódás).³⁵ Ezek egyes területeken jól jelzik a fejlődés ütemét, bár általánosításuk félrevezető lehet, ugyanakkor a tendenciák érzékeltetésére mindenképpen alkalmasak. Egyszerűbb megfogalmazásban, Justin Trudeau kanadai miniszterelnök Davosban, a Világgazdasági Fórumon 2018-ban elmondott beszédének gyakran idézett mondata szerint: „A változás üteme még sohasem volt ennyire gyors, de soha többé nem lesz már ilyen lassú.”³⁶

A gyors ütemű fejlődésnek köszönhetően egyre inkább digitális gazdaságról beszélhetünk, és az Európai Unió egyik kiemelt törekvése az egységes digitális piac, ezen belül az egységes adattér megteremtése. A digitális piacon pedig kiemelten fontos szerepet játszanak az internetes platformok. Az Európai Bizottság *Európai digitális egységes piaci stratégiára* vonatkozó közleménye³⁷ is leszögezte:

„Az internetes platformok (pl. keresőprogramok, közösségi média, elektronikus kereskedelmi platformok, alkalmazás-áruházak, ár-összehasonlító oldalak) egyre központibb szerephez jutnak a társadalmi és gazdasági életben: a fogyasztók számára lehetővé teszik az információk internetes elérését, a vállalkozások pedig kiaknázhathatják az elektronikus kereskedelem előnyeit. Európa nagy lehetőségekkel rendelkezik ezen a téren, a szétaprózódott piac viszont visszatartja, és akadályozza a vállalkozások növekedését.”³⁸

³⁵ Jacob Nielsen: Nielsen's Law of Internet Bandwidth. *NN/g Nielsen Norman Group*, 1998. április 4. / 2019. szeptember 27.; Ehhez lásd Amael Cattaruzza: *A digitális adatok geopolitikája. Hatalom és konfliktusok a big data korában*. Budapest, Pallas Athéné, 2020. 7.

³⁶ „The pace of change has never been this fast, yet it will never be this slow again.” Justin Trudeau: Justin Trudeau's Davos Address in Full. *World Economic Forum*, 2018. január 23.

³⁷ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Európai digitális egységes piaci stratégia*. COM(2015)192 végleges (2015. május 6.).

³⁸ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Európai digitális egységes piaci stratégia*. COM(2015)192 végleges (2015. május 6.). 3.3.1. pont.

A platformok alapvető jellemzői

Az internetes platformok „[...] szerteágazó tevékenységeket fednek le, ideértve az online reklámpplatformokat, piacokat, keresőmotorokat, a közösségi médiát és a kreatív tartalmakat kínáló elárúsítóhelyeket, alkalmazásokat forgalmazó platformokat, távközlési szolgáltatásokat, fizetési rendszereket és a közösségi gazdaság platformjait.”³⁹ Cor Molenaar úgy tekint a platformra, mint „egy felek közötti együttműködésre”, és az alábbi típusokba sorolja őket: (i) kereslet által vezérelt platformok, (ii) gyűjtőportálok (a kínálat összevonása), (iii) információs platformok, és (iv) kommunikációs platformok.⁴⁰ Nick Srnicek – más megközelítésben, túllépve az internetes platformok körén – öt csoportba sorolja a platformokat: (i) hirdetési platformok, (ii) felhőplatformok, (iii) ipari platformok, (iv) termékplatformok, és (v) leanplatformok.⁴¹ Tekintettel arra, hogy a platformok központi szerepet vívtak ki maguknak a digitális gazdaságban, ugyanakkor nagyon eltérő tevékenységeket végeznek, illetve különböző piacokon vannak jelen, szükséges megvizsgálni, hogy melyek azok a közös jellemzők, amelyek a platformok dominanciájához hozzájárulnak a piacon, és ez alapján általános meghatározásuk is megadható, amely a platformok (és köztük különösen az internetes platformok) széles körének leírására alkalmas.

Henri Piffaut szerint a „platformok a csereforgalomhoz vagy interakciókhoz biztosítanak környezetet.”⁴² Piffaut ezeket a műveleteket összefoglalóan tranzakcióknak nevezi, és a platformok tranzakciók lebonyolításában való közvetítő szerepe kapcsán három jellemzőt határoz meg, amelyek a tranzakciók lebonyolításának egyéb formáitól eltérnek: egyrészt a platformok a tranzakciós környezetek kialakításában és szabályozásában játszanak kulcsszerepet, másrészt többoldalúak, harmadrészt pedig a működésükben kiemelt szerepet játszik az úgynevezett hálózati hatás.⁴³

Piffaut a platformok többoldalúsága kapcsán azt hangsúlyozza, hogy a tranzakciós oldal mellett az adatoldal jelenti a platformok sikerének egyik alapvető feltételét, mivel a tranzakciók lebonyolításában játszott szerepükön messze túlmutat az, ahogyan az adatok révén biztosítják a platformok növekedését és piaci pozícióik kiaknázását.⁴⁴

A platformok által gyűjtött és kezelt adatok mennyisége nagyon szoros összefüggésben van a hálózati hatással. A hálózati hatás érvényesülését – leegyszerű-

³⁹ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Online platformok és a digitális egységes piac – Lehetőség és kihívás Európa számára.* COM(2016)288 végleges (2016. május 25.). 2. pont.

⁴⁰ Cor Molenaar: *A verseny vége. A hálózati gazdaság hatása.* Budapest, Pallas Athéné, 2021. 26.

⁴¹ Nick Srnicek: *Platform Capitalism.* Cambridge–Malden, Polity Press, 2017. 48–49.

⁴² Henri Piffaut: *Platforms, a Call for Data-based Regulation.* CPI Antitrust Chronicle, 2018. 2.

⁴³ Piffaut (2018): i. m. 2.

⁴⁴ Piffaut (2018): i. m. 2.

sítve – akkor figyelhetjük meg, ha a mások által tapasztalható kereslet befolyásolja az adott termék vagy szolgáltatás iránti kereslet alakulását. Ez a hatás több tényezőtől táplálkozhat, így fakadhat a szolgáltatást igénybe vevők közötti interakciókból (például ha egy kommunikációs platformon egyre többen érhetők el, akkor az további felhasználók számára jelenthet vonzerőt a csatlakozásra), de szintén eredhet a más fogyasztóktól, illetve felhasználóktól származó információkból (például ha egy online kereskedelmi platformot sokan ajánlanak, köztük akár olyan személyek, akiknek a véleménye fontos a környezetük számára, akkor előbb-utóbb vélhetően többen kipróbálják az adott platformot).⁴⁵ A pozitív hálózati hatások mellett negatív hálózati hatások is felléphetnek (például azért vált a felhasználó keresőszolgáltatást, mert olyan szolgáltatót keres, amely kevesebb adatot tárol el a felhasználókról, vagy éppen átláthatóbb tájékoztatást ad az általa folytatott adatkezelésekről).

A platformok esetében a hálózati hatás és a platformok adatokra épülő működése nagyon szorosan összefügg egymással. Minél többen használják az adott platformot, illetve minél több tranzakciót bonyolítanak az adott platformon keresztül (legyenek ezek a tranzakciók bármilyenek, függően az adott platform típusától), annál nagyobb adatmennyiség generálódik. Minél nagyobb mennyiségű adat generálódik, annál személyre szabottabb szolgáltatást (vagy ennek látszatát) tud nyújtani a platform, így egyre többen csatlakoznak hozzá.⁴⁶ A hatás tehát körkörös, így egy szinte öngerjesztő folyamatot láthatunk. Egyes esetekben a platformok többoldalusága révén a különböző oldalakon jelentkező hatások erősíthetik egymást, hiszen ha az egyik oldalon megindul a növekedés, az a másik oldalon is növekedést generálhat (például ár-összehasonlító oldal vagy internetes áruházak esetében akár a keresleti, akár a kínálati oldal bővülése kiválthat bővülést a másik oldalon is). Más esetekben ez a hatás talán nem érvényesül ennyire határozottan, hiszen egyik oldalról egyértelműen működik (például a közösségi oldalhoz sok felhasználó csatlakozik, az bevonzza a hirdetőket), míg másik oldalról nem feltétlenül vált ki hatást, sőt akár negatív hatásként elriaszthatja az esetleges csatlakozókat (például ha túl sok egy platformon a hirdetés, az nem feltétlenül vonz be új felhasználókat, viszont egyeseket akár távol tarthat, vagy távozásra ösztönözhet).

A platformok talán legszélesebb körét átfogó jellemző tulajdonságként a platformok közvetítő szerepét lehet megragadni, amely révén két vagy több oldalt kapcsolnak össze egymással. Srnicek megfogalmazása alapján „a platformok, legáltalánosabb meghatározás szerint, olyan digitális infrastruktúrák, amelyek két vagy több csoport számára lehetővé teszik az egymás közötti interakciót”.⁴⁷ Molenaar is

⁴⁵ Jack Hirshleifer – Amihai Glazer – David Hirshleifer: *Mikroökönómia*. Budapest, Osiris, 2009. 324.

⁴⁶ „E platformok (ti. közvetítő platformok) annál erősebbek, minél gyakrabban látogatják őket, minél nagyobb mennyiségű felhasználóval rendelkeznek, és minél több aktivitást és adatot generálnak.” Cattaruzza (2020): i. m. 72.

⁴⁷ Srnicek (2017): i. m. 42–43.

hasonlóan fogalmazza meg az új üzleti modell lényegét, szerinte „[e]gy platform-alapú üzleti modellben az értéket a platform tulajdonosa hozza létre, mint független közvetítő, két (vagy több) kölcsönösen függő fél összepárosításával, összekapcsolásával és a felek közötti közvetlen interakció elősegítésével”.⁴⁸

A fenti jellemzőket az internetes platformok gyakran arra használják, hogy új piacokat hozzanak létre, vagy éppen átalakítsák a meglévő, hagyományos piacokat, mégpedig a rendelkezésükre álló adatok révén.⁴⁹ Az adatok központi szerepe tehát egyértelműen tetten érhető a platformok működésében, éppen ezért az adatokat érintő szabályozás a platformok működésére közvetlenül vagy közvetett módon hatást gyakorol. Természetesen ez a hatás kölcsönös, hiszen a platformok meghatározó szerepe a digitális gazdaságban jelentős mozgatórugója számos szabályozási kezdeményezésnek.

A platformok működésének megközelítése a szabályozás oldaláról

A technológiai fejlődés és a jog kapcsolata széles körben képezi a tudományos vizsgálgatás tárgyát. Számos olyan technológiai újdonság jelenik meg, amely kihívást intéz az éppen hatályos jogi szabályozással szemben. Ahogy Gyekiczky Tamás fogalmaz: „A technikai, technológiai, informatikai fejlődés minden kétséget kizáróan felgyorsult, úgy tűnik, mérőföldekkel jár a jog által modellizálható helyzetek előtt.”⁵⁰ Ennek kapcsán felvetődik a kérdés, hogy a jogrendszer miként reagáljon a kihívásra: a meglévő szabályok megfelelő értelmezésével kezelhető-e a helyzet, vagy új, az adott technológia sajátosságára reflektáló különös szabályozásra van szükség, esetleg a két megközelítés valamilyen ötvözte képezheti a megfelelő megoldást. Gyekiczky három lehetséges szabályozási modellt említ: adaptációs modell, transzformációs modell és a szakítás modellje.⁵¹ Az adaptációs modell azokat az eseteket foglalja magában, amikor a meglévő jogi kereteken belül keresnek megoldást az innováció jelentette kihívásokra. A szakítás modellje ezzel szemben teljes eltávolodást jelent a meglévő szabályozási környezettől, és új alapokra helyezi egy terület jogi szabályozását. E két modell közötti köztes helyet foglal el a transzformációs modell,

⁴⁸ Molenaar (2021): i. m. 27.

⁴⁹ Ahogy az Európai Bizottság *Online platformok és a digitális egységes piac – Lehetőség és kihívás Európa számára* című közleménye is fogalmaz a platformok jellemzői kapcsán, „képesek új piacokat létrehozni és formálni, hagyományos piacok számára kihívást jelenteni és a részvétel vagy az üzleti tevékenység új formáit nagy mennyiségű adat gyűjtése, feldolgozása és szerkesztése révén megszervezni”, lásd Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Online platformok és a digitális egységes piac – Lehetőség és kihívás Európa számára*. COM(2016)288 végleges (2016. május 25.). 2. pont.

⁵⁰ Gyekiczky Tamás: *Jogrendszerek a Digitális Társadalomban*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2020. 74.

⁵¹ Gyekiczky (2020): i. m. 116.

amely a meglévő kereteken túlterjeszkedik, mivel az adaptáció a szabályozni kívánt jelenség esetében nem működik, de nem jelent teljes szakítást a korábbi szabályozási megoldásokkal sem, számos tekintetben támaszkodik a meglévő szabályokra, jogértelmezésekre.

Jelentős különbség lehet aszerint, hogy meglévő piacokon megjelenő romboló technológiáról (lásd például az Airbnb megjelenését a szállások piacán) vagy olyan új technológiáról van szó, amely korábban ismeretlen volt (például mesterséges intelligencia).⁵² Ez a kérdés az internetes platformok szabályozása kapcsán is felmerül, hiszen a platformok megjelenése egyrészt gyakran a meglévő piacok felforgatásával jár együtt, másrészt a platformok szívesen nyitnak az új technológiák felé, amellyel a meglévő piacukon tovább fokozhatják az előnyüket más szereplőkhöz képest, továbbá ez új piacokra történő belépéssel vagy akár új piacok megteremtésével is járhat.

Az internetes platformok működésének adatvédelmi vonatkozásai

Platformok és személyes adatok

A platformgazdaság és a platformok legfontosabb jellemzőinek nagy vonalakban történt meghatározását követően érdemes közelebbről is szemügyre vennünk az internetes platformok működéséhez kapcsolódó néhány, a személyes adatok kezelését érintő jellemzőt:

- a) Ahogy a fentiekben láttuk, az internetes platformok működése szinte elképzelhetetlen személyes adatok nélkül. Az Európai Bizottság Európai digitális egységes piaci stratégiára vonatkozó közleménye is kiemeli: „A platformok a fogyasztóikra vonatkozóan hatalmas adathalmazt generálnak, halmoznak fel és ellenőriznek, amiből algoritmusokkal nyernek használható információt. Ezek az adathalmazok exponenciálisan növekednek – az interneten keringő összes adat 90%-a két éven belül keletkezett.”⁵³
- b) A felhasználókat érintő kiterjedt profilalkotás gyakori velejárója a platformok működésének. Egyrészt a platformok a nagyszámú felhasználójuk és a tőlük, illetve róluk gyűjtött adatok révén kiváló helyzetben vannak ahhoz, hogy nagyon alapos profilokat készítsenek, és ezekre építve nyújtsák a szolgáltatásukat. (Akár maguknak a felhasználóknak, például filmek vagy zene ajánlása révén vagy éppen a platform szolgáltatásait a másik oldalon igénybe vevő félnek, például hirdetőknak, esetleg mindkét oldalnak, mint a közösségi

⁵² Klein Tamás – Tóth András (szerk.): *Techológia jog – Robotjog – Cyberjog*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2018. 22–23.

⁵³ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Európai digitális egységes piaci stratégia*. COM(2015)192 végleges (2015. május 6.). 3.3.1. pont.

média esetében, amikor a profil egyrészt a felhasználóknak ajánlott tartalom, másrészt a hirdetések célzása tekintetében is használható.) Az adatvédelmi szabályok egyre inkább figyelmet fordítanak a profilalkotás jelenségére, illetve a profilokon alapuló tipikusan automatizált döntéshozatal hatásaira.⁵⁴

- c) A személyes adatok gyakran „fizetőeszközként” szolgálnak a platform által nyújtott szolgáltatásokért cserébe. A platformok ezt az eszközt éppen a fentiekben bemutatott hálózati hatás minél könnyebb érvényesülése érdekében is alkalmazzák, hiszen így a felhasználók számára a belépési korlát igen alacsony, ingyenes szolgáltatásként jelenik meg, és a felhasználókban gyakran nem tudatosul, hogy valójában a személyes adataikat adják a szolgáltatás igénybevételeért cserébe.⁵⁵ Természetesen az egyik oldalon megjelenő ingyenesség nem jelenti azt, hogy a platform a másik oldalon (például hirdető, kereskedő stb.) ne kérne anyagi ellenszolgáltatást a platform használatáért.
- d) Az internetes platformok működése kapcsán központi kérdés, hogy a felhasználók milyen információkkal rendelkeznek az őket érintő adatkezelésekről, mennyire transzparensen működnek a platformok.

⁵⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (GDPR) úgy határozza meg a profilalkotást, mint „személyes adatok automatizált kezelésének bármely olyan formája, amelynek során a személyes adatokat valamely természetes személyhez fűződő bizonyos személyes jellemzők értékelésére, különösen a munkahelyi teljesítményhez, gazdasági helyzetéhez, egészségi állapothoz, személyes preferenciákhoz, érdeklődéshez, megbízhatósághoz, viselkedéshez, tartózkodási helyhez vagy mozgáshoz kapcsolódó jellemzők elemzésére vagy előrejelzésére használják”. Lásd GDPR 4. cikk 4. pont. A Kínában 2021 augusztusában elfogadott és 2021. november elsejétől hatályos adatvédelmi törvény, a Personal Information Protection Law of the People's Republic of China (PIPL) 73. cikke is meghatározza az automatizált döntéshozatal fogalmát, amely hasonlóan a GDPR-ban szereplő profilalkotáshoz, lényegében a személyes jellemzők automatizált eszközökkel történő elemzését, illetve értékelését és az ezen alapuló döntéshozatalt jelent.

⁵⁵ Erre vonatkozóan lásd például a Gazdasági Versenyhivatal (GVH) Vj-85/2016/189 sz. ügyben, a Facebook Ireland Ltd.-vel szemben folytatott eljárásban hozott határozatot, amelyben 1,2 milliárd forint bírságot szabott ki a szolgáltatása ingyenességére utaló, a GVH által megtevesztőnek minősített állítás miatt. A Kfv.II.37.243/2021/11. sz. ügyben, felülvizsgálati eljárásban, a Kúria hatályában fenntartotta az első fokon eljáró bíróság döntését, amellyel a Fővárosi Törvényszék hatályon kívül helyezte az alperes (GVH) határozatát. A Kúria megállapította, hogy „[a] személyes adatoknak célzott hirdetésekre való használatra átadása a fogyasztó részéről nem tekinthető olyan ellenszolgáltatásnak, amely az Fttv. 6. § (1) bekezdés c) pontja alá tartozik”. Lásd a Kfv.II.37.243/2021/11. sz. ügyben hozott ítélet, 80. pont, 12. A fogyasztó által ingyenesen (pénzbeli ellenszolgáltatás nélkül), ugyanakkor a vállalkozás rendelkezésére bocsátott személyes adatok ellenében igénybe vehető digitális szolgáltatások, illetve digitális tartalmak megítélése kapcsán Magyarországon változást hozhat a 2022. január 1-jétől hatályos, a fogyasztó és a vállalkozás közötti, az áruk adásvételére, valamint a digitális tartalom szolgáltatására és digitális szolgáltatások nyújtására irányuló szerződések részletes szabályairól szóló 373/2021. (VI. 30.) Kormányrendelet, amely kifejezetten kitér erre a kérdéskörre is.

A platformok működésének adatvédelmi kockázatai

A platformok fenti, a személyes adatok védelme szempontjából kiemelt jellemzői előrevetítik, hogy a platformok működésének számos adatvédelmi kockázata vetődhet fel. Az adatvédelmi kockázatok az egyes platformtípusok esetében eltérő módon, illetve eltérő mértékben jelentkeznek, ugyanakkor az nehezen vitatható, hogy a személyes adatok védelme szempontjából az internetes platformok gyakran minősülnek „veszélyes üzemnek”. Az adatvédelmi kockázatok közül kiemelést érdemelnek az alábbiak:

- a) A személyes adatok központi szerepére tekintettel könnyen előfordulhat, hogy egy platform működése során túlzott mértékű adatgyűjtésre kerül sor, amely ellentétes lehet az adatvédelem két meghatározó jelentőségű alapelvével, a célhoz kötöttséggel és az adattakarékossággal.⁵⁶
- b) A széles körű adatgyűjtés kiterjedt profilalkotást és automatizált döntéseket tesz lehetővé. A profilalkotás, különösen az internetes platformok által, a felhasználók nagyon széles körét érintően végzett profilozás, előnyei mellett komoly veszélyeket rejt. Ahogy a 29. cikk szerinti Adatvédelmi Munkacsoport iránymutatása rögzítette:

„A profilalkotás ráerősíthet a meglevő sztereotípiákra és társadalmi szegregációra. Emellett a személyeket bizonyos kategóriákba skatulyázhatja be, és a számukra javasolt preferenciákra korlátozhatja őket. Ez alááshatja az egyének választási szabadságát például bizonyos termékek vagy szolgáltatások – könyvek, zene vagy hírcsatornák – tekintetében. Bizonyos esetekben a profilalkotás pontatlan előrejelzésekhez vezethet. Más esetekben a szolgáltatások és áruk igénybevételének megtagadásához és indokolatlan megkülönböztetéshez vezethet.”⁵⁷

- c) Az ingyenesség érzetének is köszönhetően nagyon erősen érvényesülhet a felhasználó fogva tartásának hatása (*lock-in*). Ehhez hozzájárul, hogy az ingyenességgel együtt járó hálózati hatás miatt a távozást megnehezíti, hogy a szolgáltatásokat máshol nem lehet ugyanolyan módon igénybe venni, vagy legalábbis az ettől való félelem eltántoríthat sokakat egy platform elhagyásától. Nehéz lehet a váltás amiatt is, mert éppen az adatokra épülő szolgáltatások révén a szolgáltatás színvonalának csökkenésétől tarthatnak a felhasználók, ha a használt platformot hátrahagyva új szolgáltatónál keresnének helyettesítő megoldást.
- d) Számos esetben azt tapasztalhatjuk, hogy a felhasználók számára nem kellően átlátható a platformok működése és adatkezelési gyakorlata. A Bizottság – többek között – erre is felhívja a figyelmet az Európai digitális egységes piaci stratégiában:

⁵⁶ Lásd GDPR 5. cikk (1) bekezdés b) és c) pont.

⁵⁷ 29. Cikk szerinti Adatvédelmi Munkacsoport: *Iránymutatás az automatizált döntéshozatallal és a profilalkotással kapcsolatban a 2016/679 rendelet alkalmazásához*. WP 251 rev.01, 2018. február 6. 6.

„[...] átláthatatlan az, hogyan használják a megszerzett információt, alkupozíciójuk nagyon erős az ügyfélhez képest, ami tükröződik a szerződési feltételekben (különösen a kkv-k irányában), saját szolgáltatások promóciója a versenytársakkal szemben, átláthatatlan árazási politika, valamint az árképzési és értékesítési feltételek korlátozása”.⁵⁸

- e) A platformok által kezelt hatalmas adattömeg számos adatbiztonsági kihívást hordoz magában. A nagy platformok folyamatosan ki vannak téve támadásnak és adatszivárgásnak. Talán nem véletlen, hogy a legnagyobb adatvédelmi incidensek között számos olyat találhatunk, amely nagy internetes platformokhoz köthető. Nem ritka az sem, ha egy-egy platform újra és újra a címlapokra kerül a felhasználóit ért adatszivárgás kapcsán.⁵⁹

*Az adatvédelmi szabályozás válaszai
az internetes platformok működésével összefüggő adatvédelmi kockázatokra*

Az elmúlt években jelentős változások történtek az adatvédelmi szabályozás területén. Az Európai Unióban hosszú jogalkotási folyamat eredményeként 2016-ban elfogadták az adatvédelmi reformcsomagot, amelynek részeként hatályba lépett és 2018. május 25-től alkalmazandóvá vált az EU általános adatvédelmi rendelete, a GDPR. A GDPR elfogadása és alkalmazandóvá válása több szempontból fontos mérőföldkőnek tekinthető. Egyrészt számos más tényező mellett az új adatvédelmi szabályok elfogadása, az uniós adatvédelmi keretrendszer megújítása szorosan összefüggött a technológiai fejlődéssel, a digitális gazdaság előtérbe kerülésével és az adatalapú megoldások térnyerésével. A GDPR preambuluma úgy fogalmaz, hogy „[e] fejlemények egy olyan szilárd és az eddiginél következetesebb uniós adatvédelmi keretet igényelnek, amelyet erős kikényszeríthetőség támogat, hiszen a bizalom megteremtése fontos a digitális gazdaság belső piaci fejlődéséhez”.⁶⁰ Másrészt a GDPR mintául szolgál az adatvédelmi jogalkotás számára a világ számos pontján, így hatása az Európai Unió területén messze túlmutat. Harmadrészt, a GDPR az EU-n kívülre kiterjedő hatását nem kizárólag azzal fejt ki, hogy a jogszabály maga mintaként szolgál az EU-n kívüli jogalkotók számára, hanem a GDPR 3. cikk (2) bekezdése megteremti a GDPR extraterritoriális hatályát, amikor előírja, hogy a GDPR rendelkezéseit alkalmazni kell

„az Unióban tartózkodó érintettek személyes adatainak az Unióban tevékenységi hellyel nem rendelkező adatkezelő vagy adatfeldolgozó által végzett kezelésére, ha az adatkezelési tevékenységek: a) áruknak vagy szolgáltatásoknak az Unióban tartózkodó érintettek számára

⁵⁸ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Európai digitális egységes piaci stratégia*. COM(2015)192 végleges (2015. május 6.). 3.3.1. pont.

⁵⁹ Az elmúlt néhány év legnagyobb incidenseiről lásd például Michael Hill – Dan Swinhoe: *The 15 Biggest Data Breaches of the 21st Century*. *CSO Online*, 2021. július 16.

⁶⁰ GDPR Preambulum (7).

történő nyújtásához kapcsolódnak, függetlenül attól, hogy az érintettnek fizetnie kell-e azokért; vagy b) az érintettek viselkedésének megfigyeléséhez kapcsolódnak, feltéve hogy az Unió területén belül tanúsított viselkedésükről van szó”.

Ez a rendelkezés pedig azon internetes platformok esetében is megköveteli a GDPR-nak való megfelelést, amelyek nem telepednek le az EU-ban, de az Unióban tartózkodók részére szolgáltatást nyújtanak, vagy az érintettek viselkedését megfigyelik.

Az alábbiakban érdemes röviden áttekinteni, hogy a fent jelzett főbb adatvédelmi kockázatokra a GDPR milyen válaszokat fogalmaz meg.

1. táblázat: A GDPR válaszai a platformok működésével összefüggő adatvédelmi kockázatokra

Platformok működésével összefüggő adatvédelmi kockázat	GDPR alkalmazható rendelkezése
Túlzott mértékű adatgyűjtés	– célhoz kötöttség elve [GDPR 5. cikk (1) bekezdés b) pont], – adattakarékosság elve [GDPR 5. cikk (1) bekezdés c) pont], – korlátozott tárolhatóság [GDPR 5. cikk (1) bekezdés e) pont], – beépített és alapértelmezett adatvédelem [GDPR 25. cikk]
Kiterjedt profilozás, választási szabadság esetleges korlátozása („buborékhatsz”), érintetteket hátrányosan érintő automatizált döntések	– tájékoztatással kapcsolatos rendelkezések [GDPR 13. cikk (2) bekezdés f) pont, illetve 14. cikk (2) bekezdés g) pont], – hozzáférési jog [GDPR 15. cikk (1) bekezdés h) pont], – automatizált döntéshozatal egyedi ügyekben, beleértve a profilalkotást (GDPR 22. cikk), különös tekintettel az emberi beavatkozás igénylésére vonatkozó jogra [GDPR 22. cikk (2) bekezdés], – beépített és alapértelmezett adatvédelem (GDPR 25. cikk), – adatvédelmi hatásvizsgálat végzésére vonatkozó kötelezettség [GDPR 35. cikk (3) bekezdés a) pont]
Felhasználók fogva tartása (lock-in-hatás), nehéz a váltás más szolgáltatásra	– adathordozhatósághoz való jog (GDPR 20. cikk)
Transzparencia hiánya, az adatkezelési tevékenység átláthatatlansága	– jogszerűség, tisztességes eljárás és átláthatóság elve [GDPR 5. cikk (1) bekezdés a) pont], – átlátható tájékoztatás, kommunikáció és az érintett jogainak gyakorlására vonatkozó intézkedések (GDPR 12. cikk), – tájékoztatáshoz való jog (GDPR 13. cikk, illetve 14. cikk), – hozzáférési jog (GDPR 15. cikk)
Adatbiztonság sérülésének a veszélye: adatszivárgások, incidensek, jogosulatlan hozzáférések	– integritás és bizalmas jelleg [GDPR 5. cikk (1) bekezdés f) pont], – beépített és alapértelmezett adatvédelem (GDPR 25. cikk), – az adatkezelés biztonsága (GDPR 32. cikk), – incidenskezelésre vonatkozó szabályok (GDPR 33–34. cikkek)

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Látható, hogy az internetes platformok működésével összefüggő kockázatok tekintetében a GDPR-ban meghatározott követelmények általános válaszokat adnak az adatkezelők és adatfeldolgozók kötelezettségei tekintetében. Az alábbiakban röviden érdemes megvizsgálnunk, hogy az általános szabályokon túl szükséges lehet-e további platformspecifikus adatvédelmi szabályozás.

Szükséges-e platformokra vonatkozó külön adatvédelmi szabályozás?

A GDPR mint általános adatvédelmi szabályozás nem kifejezetten a platformok, beleértve az internetes platformok adatkezelésének szabályozását célozza. Ugyanakkor, ahogy a GDPR preambuluma mutatja,⁶¹ a technológiai fejlődés, a digitális gazdaság előretörése megjelentek a jogalkotó szeme előtt, mint a szabályozással kezelendő kihívások.

Felmerülhet a kérdés, hogy az általános adatvédelmi szabályok kellő védelmet nyújtanak-e az internetes platformok adatkezelése kapcsán, vagy további szabályozásra, adott esetben platformspecifikus adatvédelmi szabályokra lenne-e szükség. A fenti néhány, az internetes platformok működésével összefüggő kiemelt adatvédelmi kockázatra vonatkozó áttekintés is mutatja, hogy az általános adatvédelmi szabályokban találhatunk válaszokat ezen kihívásokra. Ez persze nem jelenti azt, hogy az adatvédelmi szabályozás és joggyakorlat terén már ne lenne teendő az internetes platformokat érintő adatvédelmi kockázatok kapcsán. Az egyik legfontosabb feladat a fenti általános jogszabályi rendelkezések megfelelő alkalmazása az internetes platformok tekintetében. E téren nagyon jelentős az adatvédelmi szabályok érvényesülése felett őrködő adatvédelmi hatóságok szerepe. Az Európai Unión belül – a GDPR-ban megjelenő egykapus (*one-stop-shop*) ügyintézésnek köszönhetően – kulcsszerep hárul azon tagállami hatóságokra, amelyek az internetes platformokat működtető technológiai vállalatok tekintetében fő felügyeleti hatóságnak minősülnek. A GDPR alapján az adatkezelő vagy az adatfeldolgozó tevékenységi központja⁶² vagy egyetlen tevékenységi helye szerinti felügyeleti hatóság jogosult fő felügyeleti hatósággént eljárni az említett adatkezelő vagy az adatfeldolgozó által végzett, a GDPR 4. cikk 23. pontja szerinti határokon átnyúló adatkezelés tekintetében.⁶³ Az internetes platformok tekintetében fő felügyeleti hatósággént egyesek kiemelt szerepet játszhatnak, tekintettel arra, hogy lényegében néhány tagállami hatóságnál jelennek meg azok a határon átnyúló ügyek, amelyek a legnagyobb technológiai cégeket érintően indulnak az Európai Unióban.⁶⁴ Ez a koncentráció felveti a *forum shopping* veszélyét is, azaz ahhoz vezethet, hogy az adatkezelők

⁶¹ Lásd különösen GDPR Preambulum (6)–(7).

⁶² A „tevékenységi központ” meghatározására lásd GDPR 4. cikk 16. pont.

⁶³ GDPR 56. cikk (1) bekezdés. A fő felügyeleti hatóság meghatározásában segítséget nyújt a 29. Cikk szerinti Adatvédelmi Munkacsoport *Iránymutatás az adatkezelő vagy az adatfeldolgozó fő felügyeleti hatóságának meghatározásához. WP 244 rev.01*, 2017. április 5. címen kiadott dokumentuma.

⁶⁴ Egy kimutatás szerint az adatvédelmi hatóságok közötti határon átnyúló ügyek közel háromnegyede (72%) összesen hét tagállam adatvédelmi hatóságához mint fő felügyeleti hatósághoz került 2018 májusa és 2021 szeptembere között. Ez a hét tagállam: Franciaország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Spanyolország, Svédország. Lásd Johnny Ryan – Alan Toner: *Europe's Enforcement Paralysis: ICCL's 2021 Report on the Enforcement Capacity of Data Protection Authorities*. Irish Council for Civil Liberties, 2021. 4.

aszerint igyekeznek tevékenységi helyet, illetve központot választani maguknak, hogy a számukra kedvezőbbnek ígérkező gyakorlatot képviselő felügyeleti hatóság járjon el az adatkezeléssel kapcsolatos ügyekben.⁶⁵

Az internetes platformok adatvédelmi megfelelésének további erősítése – a megfelelés fokozott hatósági kontrollján és szükség szerinti kikényszerítésén túlmenően – nagyon jelentős tartalékot rejt még a szabályok élővé tételét és gyakorlati alkalmazását elősegítő mechanizmusok alkalmazása. Ilyeneket a GDPR-ban is találunk szép számmal. Néhány példa az internetes platformok adatvédelmi megfelelésének további erősítését szolgáló lehetőségekre:

- a) A beépített és alapértelmezett adatvédelem elvei kínálta eszközök jobb kihasználása. Az Európai Adatvédelmi Testület 4/2019. számú iránymutatása a 25. cikk szerinti beépített és alapértelmezett adatvédelemről számos olyan lehetőséget, illetve jó gyakorlatot mutat be, amelyek az internetes platformok által is alkalmazhatók, illetve „testre szabhatók” lehetnek, és ezáltal az adatvédelmi kockázatok jelentős mértékben csökkenthetők.⁶⁶
- b) A beépített és alapértelmezett adatvédelem lehetőségeinek jobb kihasználása az átláthatóság növelését is szolgálhatja. Emellett a transzparencia érvényesülése elősegíthető az olyan ikonok, jelölések alkalmazásával, amelyeknek köszönhetően a különböző platformok közötti átjárás esetén sem okoz nehézséget az adatkezelési rendelkezések közötti eligazodás az érintettek számára. Az ilyen ikonok és jelölések használatát a GDPR is ösztönzi, de mindeddig nem történt jelentős áttörés ezen a területen.⁶⁷
- c) A GDPR több önszabályozási mechanizmust ismer, amelyek jelentős szerepet kaphatnak a GDPR-ban megfogalmazott szabályok egyes szektorokban,

⁶⁵ „Az írásos példák alapján egyes hatóságok fellépése, szankcionálási hajlandósága kiemelkedően fontos lehet majd a későbbiekben az azonos szintű védelem biztosítása érdekében. Utóbbi szükségessé teheti a nem kellően szigorú hatósági hozzáállás felülvizsgálatát. Különösen igaz lehet ez annak tükrében, hogy bizonyos jelek arra utalnak, hogy egyes technológiai óriásvállalatok a fórum shopping eszközével élnének, hogy enyhébb szankcionálási gyakorlatot követő tagállami felügyeleti hatóságok joghatósága alá kerüljenek.” Lásd Szegedi László – Dornfeld László – Polgár Zoltán – Teleki Bálint: A GDPR alkalmazásával kapcsolatos első tagállami tapasztalatok – egységes szabályozás, eltérő alkalmazás. *Infokommunikáció és Jog*, 76. (2021), 1. 15.

⁶⁶ Lásd különösen az Európai Adatvédelmi Testület: 4/2019. számú iránymutatás a 25. cikk szerinti beépített és alapértelmezett adatvédelemről. 2020. október 20. 3. pontját.

⁶⁷ GDPR 12. cikk (7) bekezdés. A GDPR felhatalmazza a Bizottságot arra vonatkozóan is, hogy jogi aktusokat fogadjon el az ikonok által megjelenítendő információk és a szabványosított ikonok biztosítására vonatkozó eljárások meghatározása céljából. Lásd GDPR 12. cikk (8) bekezdés. Az olasz adatvédelmi hatóság (*Garante per la protezione dei dati personali*) 2021 áprilisában felhívást tett közzé olyan ikonok, szimbólumok, grafikai elemek beküldésére, amelyek elősegítik az adatkezeléssel kapcsolatos tájékoztatás könnyű befogadását. A verseny eredményeként kiválasztásra kerülő ikonokat, szimbólumokat a hatóság a honlapján elérhetővé teszi majd. Lásd online: 'Easy Privacy Information via Icons? Yes, You Can!' The Italian DPA Launches a Contest Calling for Creative Ideas from all Quarters. *European Data Protection Board*, 2021. április 14.

ágazatokban történő alkalmazásának elősegítésében. Ilyenek a magatartási kódexek⁶⁸ és a tanúsítási mechanizmusok.⁶⁹ Ezek a platformokra jellemző adatkezelési sajátosságok tekintetében jól használható eszközül szolgálhatnak az általánosan megfogalmazott követelmények egyes platformtípusokra történő „lefordításában”.

- d) A GDPR egyik jelentős újítása volt az adathordozhatóság jogának a bevezetése. Az adathordozhatóság joga alapján – bizonyos feltételek fennállása esetén – az érintett jogosult arra, hogy a rá vonatkozó, általa egy adatkezelő rendelkezésére bocsátott személyes adatokat tagolt, széles körben használt, géppel olvasható formátumban megkapja, továbbá jogosult arra, hogy ezeket az adatokat egy másik adatkezelőnek továbbítsa anélkül, hogy ezt akadályozná az az adatkezelő, amelynek a személyes adatokat a rendelkezésére bocsátotta. A fentieken túlmenően az adatok hordozhatóságához való jog gyakorlása során az érintett jogosult arra, hogy – ha ez technikailag megvalósítható – kérje a személyes adatok adatkezelők közötti közvetlen továbbítását.⁷⁰ Az internetes platformok tipikusan olyan szolgáltatásokat nyújtanak, amelyek kapcsán az adathordozhatóság jól alkalmazható jogsultság lenne az érintettek számára. Ennek a jognak az alkalmazása a gyakorlatban azonban még nem terjedt el igazán, vélhetően az interoperabilitás terén meglévő akadályoknak is köszönhetően, amelyeket talán az érintett adatkezelők sem sietnek lebontani.

Összességében azt láthatjuk, hogy az internetes platformok esetében elsősorban nem külön adatvédelmi szabályok megalkotására van szükség, sokkal inkább a meglévő szabályok nyújtotta lehetőségek jobb kihasználására és a szabályok minél következetesebb végrehajtására és kikényszerítésére.

Az Európai Unió kívüli adatvédelmi szabályozás

A digitális gazdaságban meghatározó szerepet betöltő internetes platformok jelentős része alapvetően globális szolgáltató, és elsődlegesen valamilyen Európai Unió kívüli (elsősorban az Egyesült Államokban, illetve Kínában található) központtal rendelkezik. Ennek ellenére – a GDPR hatályának köszönhetően – az uniós adatvédelmi szabályozás komoly hatást gyakorol a működésükre. Tekintettel azonban a platformok egyéb meghatározó piacaira, illetve globális jelenlétükre, az Unió kívüli szabályozás hatása sem elhanyagolható az esetükben. Az adatokat érintő szabályozás kiemelt szerepét ráadásul az is erősíti, hogy a digitális gazdaságban

⁶⁸ GDPR 40. cikk.

⁶⁹ GDPR 42. cikk.

⁷⁰ GDPR 20. cikk.

az adatokra vonatkozó jogalkotás egyre inkább geopolitikai hangsúlyt kap, és újabban a szabályozási kezdeményezések, illetve a joggyakorlat alakulása nem mentes az adatszuverenitási törekvésektől sem.

A platformok Európai Unión kívüli meghatározó piacain vegyes a kép. Míg az Egyesült Államokban egyelőre hiányzik a szövetségi szintű általános adatvédelmi szabályozás,⁷¹ ugyanakkor Kínában az elmúlt időszakban több olyan szabályozás született, amely a platformok működését érinti. A 2021 augusztusában elfogadott és 2021. november elsejétől hatályos kínai adatvédelmi törvény (PIPL) például az automatizált döntéshozatal⁷² kapcsán olyan követelményeket határoz meg, amelyek a GDPR elvárásain is túlmutathatnak. Ezek a követelmények⁷³ egyrészt magukban foglalják, hogy automatizált döntéshozatal esetében is transzparens és tisztességes eljárást kell biztosítani, beleértve, hogy az ilyen megoldás alkalmazása nem vezethet észszerűtlen különbségtételhez (például a kínált ár tekintetében), továbbá az érintettek – amennyiben a döntés jelentős hatással lehet rájuk – tájékoztatást kérhetnek a döntéshozatal kapcsán, és visszautasíthatják az ilyen eljárás kizárólagos alkalmazását. Abban az esetben, ha célzott marketingüzenetekhez kapcsolódóan kerül alkalmazásra az automatizált döntéshozatal, akkor a megoldást alkalmazó szervezeteknek biztosítaniuk kell mechanizmust arra, hogy a személyes jellemzőket figyelembe nem vevő ajánlatot is elérhetővé tegyék, vagy az érintettek elutasíthassák a személyre szabott ajánlat készítésének a lehetőségét.⁷⁴

Egyéb regionális adatvédelmi kezdeményezések is befolyásolhatják a platformok működését, így különösen az Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés (APEC – Asia-Pacific Economic Cooperation) keretében kialakított adatvédelmi szabályok⁷⁵ vagy az Afrikai Unió keretében 2014-ben elfogadott kiberbiztonsági és adatvédelmi konvenció.⁷⁶ Ez utóbbi a mai napig nem lépett hatályba, mivel eddig nem ratifikálta az Afrikai Unió kellő számú tagállama.

⁷¹ Ugyanakkor az Egyesült Államok egyre több tagállama fogad el általános adatvédelmi szabályokat. Kalifornia járt ebben az élen, de azóta követte már Virginia és Colorado, és számos más államban zajlik az adatvédelmi jogalkotás.

⁷² Personal Information Protection Law (PIPL) 73. cikk, 2. pont.

⁷³ PIPL 24. cikk.

⁷⁴ Deli és Muhari a GDPR kapcsán arra tesz javaslatot, hogy további érintetti jogok bevezetésével kellene biztosítani, hogy az érintettek kitörhessenek a rájuk kényszerített buborékból. Lásd Deli Gergely – Muhari Nóra: Csödöt mondott csodafegyver? A beépített adatvédelem hiányosságai. *Acta Humana*, 8. (2020), 1. 67–81.

⁷⁵ *Updates to the APEC Privacy Framework*. Asia-Pacific Economic Cooperation, 2016.

⁷⁶ *African Union Convention on Cyber Security and Personal Data Protection*. African Union, 2014. június 27.

Az adatok szabad áramlása és hozzáférés biztosítása a platformok adatvagyonához

Az adatok szabad áramlására vonatkozó szabályok

Hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy a GDPR nemcsak a személyes adatok magas szintű védelmét hivatott biztosítani, hanem az adatok szabad áramlását is. Pedig a GDPR már a címében egyértelművé teszi kettős rendeltetését, hiszen „a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról” címet viseli. Ugyanakkor a személyes adatok GDPR szerinti szabad áramlása nem jelenti azt, hogy harmadik felek könnyedén férhetnének hozzá a személyes adatokhoz, vagy az adatkezelőknek meg kellene nyitniuk az általuk kezelt adatbázisokat más adatkezelők előtt. Az adatok GDPR szerinti szabad áramlása sokkal inkább az egységes digitális piac szempontjából fontos rendelkezés, amely segíthet lebontani a tagállamok közötti jogszabályokban megjelenő, illetve a joggyakorlatban érvényesülő adatlokalizációs követelményeket.

Amikor adatok szabad áramlásáról beszélünk, akkor a személyes adatokon kívüli adatkategóriákra is gondolnunk kell, ezek a nem személyes adatok szintén jelentős szerepet játszanak az adatgazdaságban. Nem véletlen, hogy – bár a GDPR árnyékában megbújva – az Európai Unióban 2018-ban külön rendeletet fogadtak el a nem személyes adatok Európai Unióban való szabad áramlásának keretéről.⁷⁷ Ahogy az Európai Parlament és a Tanács (EU) a nem személyes adatok Európai Unióban való szabad áramlásának keretéről szóló 2018/1807 rendeletének (a továbbiakban: 2018/1807 Rendelet) preambuluma rögzíti: „Az adatkezelés hatékony és eredményes működését és az adatgazdaság kialakulását az Unióban azonban az adatok mobilitásával és a belső piaccal kapcsolatos két akadály hátráltatja: a tagállamok hatóságai által előírt adatlokalizációs követelmények és a vevőfogvatartási gyakorlatok a magánszférában.”⁷⁸ Éppen ezért a 2018/1807 Rendelet szabályokat állapít meg a nem személyes adatok⁷⁹ tekintetében – többek között – az adatlokalizációs követelmények lebontása, illetve az adathordozás előmozdítása érdekében. A legnagyobb kihívást természetesen az úgynevezett vegyes adatkészletek kezelése jelenti, mivel ezek olyan adatbázisok, amelyekben személyes és nem személyes adatok egyaránt található. Internetes platformok esetében könnyen előállhat olyan helyzet, amikor vegyes adatkészletek jönnek létre. Ilyen esetekben a 2018/1807 Rendelet az adatkészlet személyes adatokat nem tartalmazó részére alkalmazható, míg ha

⁷⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1807 rendelete (2018. november 14.) a nem személyes adatok Európai Unióban való szabad áramlásának keretéről. L 303/59 (2018. november 28.).

⁷⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1807 rendelete: i. m. Preambulum (2).

⁷⁹ A 2018/1807 rendelet értelmében nem személyes adat minden olyan adat, amely nem minősül személyes adatnak a GDPR 4. cikk 1. pontja értelmében. Lásd Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1807 rendelete: i. m. 3. cikk 1. pont.

az adott adatkészletben a személyes és a nem személyes adatok elválaszthatatlanul összekapcsolódnak, a 2018/1807 Rendelet kizárólag úgy alkalmazható, hogy ez ne sértse a GDPR-ban foglalt követelmények teljesülését.⁸⁰

A nem személyes adatok szabad áramlása kapcsán feltétlenül ki kell térnünk az adathordozás lehetőségére, amelyet a 2018/1807 Rendelet ösztönözni kíván.⁸¹ Az adathordozás kifejezés ismerős lehet, hiszen a GDPR egyik újdonsága volt az úgynevezett adathordozhatósághoz való jog⁸² bevezetése. Fontos azonban felhívni a figyelmet arra, hogy – bár hangzásában és célját tekintve – hasonlóságot mutat a 2018/1807 Rendelet szerinti adathordozás a GDPR-ban biztosított adathordozhatóság jogával, ugyanakkor jelentős különbségek vannak a két megoldás között:

- a) Az adathordozás nem jogként jelenik meg, hanem önszabályozáson alapuló uniós szintű magatartási kódexek kidolgozása útján kívánják ösztönözni az adathordozás megvalósulását, „annak érdekében, hogy hozzájáruljon egy olyan versenyképes adatgazdaság megteremtéséhez, amely az átláthatóság és az interoperabilitás elvén alapul, valamint megfelelően figyelembe veszi azokat a nyílt szabványokat [...]”⁸³, amelyek többek között a 2018/1807 Rendeletben meghatározott szempontokra vonatkoznak.
- b) Az adathordozás címzettjei a foglalkozásszerű felhasználók, azaz olyan természetes vagy jogi személyek – ideértve a közigazgatási szerveket és a közjogi intézményeket –, akik vagy amelyek kereskedelmi, üzleti, kézműipari, szakmai tevékenységükhöz vagy feladatukhoz kapcsolódóan használnak vagy igényelnek adatkezelési szolgáltatást.⁸⁴ A foglalkozásszerű felhasználó a GDPR értelmében akár adatkezelőnek is minősülhet, ha személyes adat kezelését végzi, mindenesetre nem a GDPR szerinti érintetti szerepben lévő személyről van szó.
- c) A foglalkozásszerű felhasználó és a részére adatkezelési szolgáltatást nyújtó személyre, azaz a szolgáltatóra⁸⁵ terjed ki. A szolgáltató – amennyiben személyes adat kezelésére sor kerül – a GDPR alapján minősülhet adatfeldolgozónak, esetleg további adatfeldolgozóknak.
- d) Az adathordozás kapcsán egyéb követelménynek való megfelelés kérdése is felmerül, különösen abban az esetben, ha úgynevezett egyes adatkészletekről

⁸⁰ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1807 rendelete: i. m. 2. cikk (2) bekezdés. A Bizottság iránymutatást adott ki a 2018/1807 rendelet és a GDPR közötti kapcsolódási pontok megfelelő értelmezése és kezelése érdekében. Lásd Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak: Iránymutatás a nem személyes adatok Európai Unióban való szabad áramlásának keretéről szóló rendeletről*. COM(2019)250 végleges (2019. május 29.).

⁸¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1807 rendelete: i. m. 6. cikk.

⁸² GDPR 20. cikk.

⁸³ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1807 rendelete: i. m. 6. cikk (1) bekezdés.

⁸⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1807 rendelete: i. m. 3. cikk, 8. pont.

⁸⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1807 rendelete: i. m. 3. cikk, 4. pont.

van szó, mivel ilyen esetekben a GDPR szerinti követelmények teljesülésére szintén figyelmet kell fordítani.

Összességében rögzíthető, hogy az adathordozás lehetősége az internetes platformok tekintetében relevanciával bírhat, és a jövőben – többek között a felhőszolgáltatások mellett – az internetes platformok közötti adathordozás lehetősége egyre inkább megjelenhet, különösen olyan esetekben, amikor az adott platform működésének lényegi eleme, hogy az egyik oldalon a 2018/1807 Rendelet szerinti foglalkozás-szerű felhasználók jelennek meg. Ilyen platformok lehetnek például az elektronikus piacterek, az ár-összehasonlító platformok, applikáció-áruházak.

A fentiekben láthattuk, hogy a digitális egységes piac, illetve az adatgazdaság működése szempontjából az adatok szabad áramlása kulcsfontosságú tényező, legyen szó személyes adatokról, nem személyes adatokról vagy olyan adatkészletekről, amelyek e két kategóriát vegyesen tartalmazzák. Az adatok szabad áramlása az internetes platformok tekintetében kulcsfontosságú, hiszen hozzájárulhat a versenyfeltételek kiegyenlítéséhez, a vevőket az egyes szolgáltatókhoz láncoló gyakorlatok lebontásához, így a verseny erősítéséhez. Látható, hogy mind a személyes, mind a nem személyes adatok vonatkozásában jelentős jogalkotási lépések történtek a digitális egységes piac megteremtése érdekében. A gyakorlatban azonban még mindig számos esetben nem kellően érvényesülnek ezek a lehetőségek, így a következő időszak feladata az internetes platformok vonatkozásában is elsősorban az, hogy a meglévő keretek kitöltésével és szabályok alkalmazásával érvényt szerezzenek – a digitális egységes piac akadálymentesebb működése érdekében – az adatok szabad áramlására vonatkozó rendelkezéseknek. E tekintetben az önszabályozás szerepe különösen jelentős, és az önszabályozás fontos eleme lehet a személyes adatok és nem személyes adatok szabad áramlására vonatkozó szabályok minél összehangoltabb alkalmazása, elősegítve, hogy az internetes platformokon lebonyolításra kerülő tranzakciók során keletkező adatok esetében is megvalósulhasson az adatok könnyebb mozgatása a platformok között.

Az adatok szabad áramlása azonban nem jelenti külső, harmadik fél általi hozzáférhetőség biztosítását, amely pedig az adatgazdaság szempontjából szintén nagyon jelentős tényező lehet, hiszen a platformok jellemzői kapcsán azt láthattuk, hogy a platformok helyzetét éppen az szilárdítja meg a piacukon, és jelent belépési korlátot más szereplőknek, illetve más piacok esetében a platformok számára könnyebb belépést biztosíthat, hogy nagyon jelentős adatvagyonot halmoznak fel, és ehhez harmadik felek nem férhetnek hozzá.⁸⁶ A GDPR-ban megjelenő adathordozható-

⁸⁶ „Néhány internetes platform több gazdasági ágazatban is versenyez, és úgy használja piaci erejét, hogy számos kérdés merül fel, ami a versenyszabályok konkrét esetre való alkalmazásán túl további elemzést igényel.” Lásd Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Európai digitális egységes piaci stratégia*. COM(2015)192 végleges (2015. május 6.). 3.3.1. pont.

sághoz való jog ugyan az érintett oldaláról reflektál erre a problémára, de – ahogy a 29. cikk szerinti Adatvédelmi Munkacsoport vonatkozó iránymutatása is leszögezi – „[n]oha a személyes adatok hordozhatóságával kapcsolatos jog élenkítheti a versenyt a szolgáltatások között (azáltal, hogy megkönnyíti a szolgáltatások közötti váltást), az általános adatvédelmi rendelet a személyes adatokat szabályozza, és nem a versenyt”.⁸⁷ Éppen ezért az adatok hozzáférhetősége, illetve megoszthatósága olyan kérdés, amelyet a szabályozásnak rendeznie kell, különös tekintettel az olyan adatkategóriákra, amelyek valamilyen szempontból védelemben részesülnek. Ilyen védett kategóriának tekinthetjük a személyes adatokat, hiszen az ezekhez való hozzáférhetőséget, illetve megoszthatóságot éppen a személyes adatok védelmére hivatott szabályok nehezíthetik meg vagy gátolhatják. Azon túlmenően, hogy az adatok védelmére vonatkozó szabályok természetes akadályát képezik az adatok harmadik felek számára hozzáférhetővé tételének, illetve megosztásának, bizonyos esetekben az adatok felett rendelkező entitásoknak erős hivatkozási alapot biztosítanak, ha érdekeik az általuk kezelt adatok megosztása ellen hatnak. Az internetes platformok könnyen lehetnek olyan helyzetben, amikor a náluk felhalmozódó adatok tekintetében a hozzáférhetőség vagy megosztás ösztönzése lenne szükséges a verseny élenkítése érdekében, ugyanakkor az adatvédelmi szabályok figyelembevétele mellett. Az alábbiakban az adatokhoz való harmadik felek általi hozzáférés és az adatok megoszthatósága kapcsán felmerülő szabályozási kérdéseket vizsgálom meg.

Az adatokhoz történő hozzáféréshez kapcsolódó szabályozási megfontolások

A technológiai fejlődés és annak társadalmi, gazdasági hatásai által gerjesztett folyamatok, illetve a felmerülő szabályozási kérdések nemcsak a szakirodalomban jelennek meg, hanem a politikai és jogalkotási diskurzus részét is képezik. Az Európai Unióban 2020-ban több olyan átfogó, stratégiai irányokat kijelölő munkaanyag jelent meg, amelyek a téma szempontjából – már rövid és középtávon – jelentős hatással lehetnek a szabályozás alakulására. Egyrészt megjelent – a fentiekben már hivatkozott – *Európai adatstratégia*, amely az adatvezérelt fejlődés európai útjának kereteit hivatott lefektetni, másrészt – ezzel egy időben – a Bizottság közzétette a *Fehér Könyvét* a mesterséges intelligenciáról.⁸⁸ Ezek számos olyan kérdést nyitnak meg és bocsátanak szélesebb körben vitára, amelyek a technológia és szabályozás kapcsolatára jelentős hatással lehetnek az adatokat érintő szabályok és elvek érvényesülését illetően. A téma jelentőségét mutatja, hogy az EU jövőbeni szerepének és helyének a meghatározásáról van szó a 21. század egyik jelentős témájában:

⁸⁷ 29. Cikk szerinti *Adatvédelmi Munkacsoport: Iránymutatás az adatok hordozhatóságáról*. WP 242 rev.01, 2017. április 5. 4.

⁸⁸ Európai Bizottság: *Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése*. COM(2020)65 végleges (2020. február 19.).

„Az EU vezető szerepre tehet szert, és egy olyan társadalom mintaképévé válhat, amely az adatoknak köszönhetően jobb döntések meghozatalára képes mind a gazdaságban, mind a közszektorban.”⁸⁹ A rendelkezésre álló, illetve folyamatosan létrejövő adatvagyon, a rendkívül gyors fejlődést mutató technológia és – a gyors változások közepette némileg elbizonytalanodó – szabályozás összefüggései és metaszempontjai kapcsán felmerülő kérdések és az ezekre adott válaszok meghatározóak lehetnek az európai társadalmi és gazdasági fejlődés elkövetkező éveinek, évtizedeinek alakulása szempontjából, illetve a tekintetben, hogy a szabályozás alakulása képes lesz-e befolyásolni a fejlődés irányait.

Az Európai adatstratégiából következő szabályozási lépések

Az Európai adatstratégiában megfogalmazott cél, hogy létrejöjjön egy egységes európai adattér, az adatok valódi egységes piaca.⁹⁰ Az egységes európai adattér létrehozatala előtt fennálló akadályok számbavétele kapcsán az adatstratégia első helyen említi az adatok rendelkezésre állásának és hozzáférhetőségének problémáját, hiszen számos innovatív megoldás, kutatási lehetőség, illetve a közjót (is) szolgáló tevékenység az adatokhoz való szélesebb körű hozzáférést, az adatok másod-, esetleg harmadlagos hasznosítását igényli. Az adatmegosztás többféle relációban megvalósulhat, így a kormányzati adatok magánvállalkozások számára történő elérhetővé tétele révén, a magánvállalkozások adatainak kormányzattal történő megosztásával, illetve – a platformok szempontjából talán a legfontosabb módon – a magánvállalkozások közötti (B2B) adatcserével. Ez utóbbinak azonban jelenleg számos akadálya van, beleértve a piaci pozíció megőrzésének igényét, a versenyelőny elvesztésétől való félelmet is.⁹¹ Ez a problémakör az internetes platformok által kezelt adatvagyon esetében is jelentkezhet, hiszen a platformok versenyelőnyének egyik fő összetevője éppen az általuk birtokolt adatvagyon és annak a platformok által szigorúan kontrollált hozzáférhetősége vagy éppen hozzáférhetetlensége. A tapasztalatok pedig azt mutatják, hogy az adatok megosztása, illetve hozzáférhetővé tétele adaptációs úton, azaz a meglévő szabályok megfelelő alkalmazásával nem vagy nem kellő mértékben oldható meg, így a további szabályozás, illetve a szabályozási környezet alakítása mindenképpen indokolt.

⁸⁹ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Európai adatstratégia*. COM(2020)66 végleges (2020. február 19.). 1.

⁹⁰ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Európai adatstratégia*. COM(2020)66 végleges (2020. február 19.). 6.

⁹¹ Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Európai adatstratégia*. COM(2020)66 végleges (2020. február 19.). 8.

Az Európai adatstratégia négy pilléren nyugvó stratégiát vázol fel az egységes európai adattér megvalósítása érdekében, és ennek része az olyan szabályozási keretek megteremtése, amelyek, többek között, az adatok hozzáférhetőségének problémájára is válaszokat kínálnak. Ezek közül a – már elfogadott – adatkormányzásra vonatkozó rendelet (*Data Governance Act*)⁹² és a – jelen tanulmány írásakor még előkészítés alatt álló – adatmegosztási rendelet (*Data Act*)⁹³ hozhat olyan szabályokat, amelyek a platformgazdaság kialakult struktúráit és viszonyait is jelentősen befolyásolhatják.

Az adatkormányzási keretek szabályozása révén az adatok piacának keretrendszere alakítható oly módon, hogy ezen kereteken belül az adatok interoperabilitása minél nagyobb mértékben biztosítható legyen, és az adatok megfelelő minőségben álljanak rendelkezésre a további hasznosíthatóság érdekében. Ezen túlmenően az adatokra vonatkozó egyéb jogi szabályozásban lefektetett követelmények, beleértve a személyes adatok védelmére vonatkozó szabályokat, ne sérüljenek.

Az adatkormányzásra vonatkozó rendelet fontos hozadéka lehet, hogy olyan új szerepeket és fogalmakat is meghatároz az adatok hozzáférhetővé tétele, illetve megosztása kapcsán, amelyeket eddig érdemben nem rendeztek. Ilyenek lehetnek majd – többek között – az adatbirtokos, az adatfelhasználó, az adatmegosztás és a hozzáférés.⁹⁴ Fontos, hogy az adatkormányzási rendelet a személyes és nem személyes adatok tekintetében is rendezi a hozzáféréssel, illetve megosztással kapcsolatos egyes kérdéseket, hiszen a különböző adatkategóriák összehangolt szabályozása egyszerűbb és átláthatóbb működést tehet lehetővé az európai adattéren belül. Az adatmegosztás szabályozása kapcsán pedig, különösen a magánvállalkozások közötti adatmegosztás tekintetében, a hangsúly az önkéntességen van, így mindenképpen szükséges, hogy olyan környezet alakuljon ki, amelyben az önkéntes megállapodások létre tudnak jönni, és a szereplők érdekelték abban, hogy az adatok hozzáférhetővé váljanak. Fontos szerep jut az érintetteknek, hiszen az egységesülő adattérben egyre inkább a saját kezükbe vehetik a kontrollt azzal kapcsolatban, hogy az adataikat ki és milyen célra használhassa, illetve a maguk számára is előnyös, adatokon alapuló szolgáltatásokhoz juthatnak.

⁹² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/868 Rendelete (2022. május 30.) az európai adatkormányzásról és az (EU) 2018/1724 rendelet módosításáról (adatkormányzási rendelet).

⁹³ Az adatmegosztási rendeletre vonatkozóan jelenleg a jogszabály tervezete érhető el: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) Rendelete a méltányos adathozzáférésre és adatfelhasználásra vonatkozó harmonizált szabályokról (adatmegosztási jogszabály). COM(2022) 68 végleges (2022.02.23.).

⁹⁴ Adatkormányzási rendelet, 2. cikk 8–10., illetve 13. pontok.

Az adatok megosztására vonatkozó szabályozás hatása az internetes platformokra

Az adatmegosztásra és hozzáférésre vonatkozó szabályozás körében történő további lépések, amelyek egy részét már ismerjük, az internetes platformok működését jelentős mértékben érinthetik majd a jövőben.

Egyrészt az adatok megosztása kapcsán is jóval szabályozottabb környezetben kell majd működniük. Az adatvédelmi szabályok mellett ugyanis egyre nagyobb szerepre tehetnek szert az adatok megosztására és hozzáférhetővé tételére vonatkozó szabályok, amelyek a platformok üzleti modelljének lényegét érintik, és az adatgazdaságban kiemelt jelentőséggel bírnak majd. Az adatok oldaláról közelítő szabályozási megoldások kiegészülnek továbbá egyéb, a digitális szolgáltatásokra és a digitális piacokra vonatkozó szabályokkal is. Ezek körébe sorolhatók különösen a digitális szolgáltatásokról szóló jogszabályra (Digital Services Act)⁹⁵ és a digitális piacokról szóló jogszabályra (Digital Markets Act)⁹⁶ vonatkozó javaslatok, amelyeket a Bizottság 2020 decemberében tett közzé.⁹⁷ Ezek elsősorban nem az adatokat érintő szabályokat tartalmazznak, ugyanakkor a platformok mint a digitális gazdaság központi szereplői e szabályozások célkeresztjében szerepelnek,⁹⁸ és egyes, az adatokhoz történő hozzáféréssel kapcsolatos rendelkezéseket is megfogalmaznak.⁹⁹

Másrészt az adatok megosztásának és az adatokhoz való hozzáférés ösztönzésével elindulhat egy paradigmaváltás az adatokkal kapcsolatos gondolkodásban, amely érintheti az adatok feletti kontroll alapvető kérdéseit, azaz hogy ki és milyen körben rendelkezhet az adattal, érintheti az adatalanyok (érintettek) adatokhoz kapcsolódó jogainak gyakorlását, és hosszabb távon az adatok értékének és gazdaságban betöltött szerepének egyértelmű elismerése mellett az adatok, beleértve a személyes adatokat

⁹⁵ Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.).

⁹⁶ Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály)*. COM(2020)842 végleges (2020. december 15.).

⁹⁷ A két jogszabályt az Európai Parlament 2022. július 5. napján elfogadta, és – a Tanács jóváhagyását követően – az Európai Unió hivatalos lapjában történő megjelenésüket követően léphetnek hatályba.

⁹⁸ A digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály tervezete meghatározza az online platform fogalmát is, amely alapján az „olyan tárhelyszolgáltató, amely a szolgáltatás igénybe vevőjének kérésére információkat tárol és nyilvánosan terjeszt, kivéve, ha ez a tevékenység egy másik szolgáltatás kisebb és kizárólag kiegészítő eleme, ami objektív és technikai okokból nem használható a másik szolgáltatás nélkül, és az ilyen elem másik szolgáltatásba való integrációja nem a rendelet alkalmazhatóságának elkerülésére szolgál”. minősül online platformnak [2. cikk h) pont]. A digitális piacokról szóló jogszabálytervezetben pedig meghatározásra kerülnek az alapvető platformszolgáltatások (2. cikk 2. pont), illetve a kapuőrök (2. cikk 1. pont, illetve 3. cikk).

⁹⁹ Ezzel kapcsolatban lásd például a digitális piacokról szóló jogszabály tervezetének Preambulum (55)–(56) bekezdéseit, illetve 6. cikk (1) bekezdés i) és j) pontjait a kapuőrnek minősített platformszolgáltatókra vonatkozóan, amelyek adatokhoz történő hozzáférés biztosítását írják elő.

is, szolgáltatásként és ellenszolgáltatásként való kezelése révén az adatok tudatos átpozicionálására kerülhet sor, amely akár az adatvédelmi szabályok alkalmazására is hatást gyakorolhat.

Az adatmegosztás és az adatokhoz való hozzáférés lehetőségének kiterjesztése a platformgazdaság központi elemét, az adatok feletti rendelkezés lehetőségét, ezáltal a verseny egyik kiemelten fontos tényezőjét érinti. Amennyiben akár az érintettek általi kontroll erősödése, akár az adatok vállalkozások közötti megosztása, esetleg e kettő keveréke kellően jelentős szerepre tud szert tenni a jövőben, az alapaiban érintheti a platformok üzleti modelljét és az internetes platformok piacain kibontakozó versenyt.

Összegzés – záró gondolatok

A 21. század digitális gazdaságában nagyon jelentős szerep jut a platformoknak és az általuk képviselt üzleti modellnek, amelyben központi helyet foglalnak el az adatok, különösen a személyes adatok. A személyes adatok kapcsán sokáig az adatok védelmét biztosító szabályozáson volt a hangsúly. Látható, hogy az Európai Unióban kialakult a személyes adatok védelmének egy robusztus rendszere, amely példaként szolgál a világ számos más pontján folyó adatvédelmi szabályozáshoz. Az internetes platformok is az általános adatvédelmi keretek között működnek, bár sokszor feszegetve annak határait. Mégis azt mondhatjuk, hogy az internetes platformok működésével összefüggő adatvédelmi kockázatokra az adatvédelmi szabályok megfelelő válaszokat adnak, még akkor is, ha a jogalkalmazásban tapasztalhatunk hiányosságokat, illetve elmaradásokat. Az internetes platformokat érintő adatvédelmi kockázatok kezelése kapcsán tehát elsősorban nem jogalkotásra, hanem következetes jogalkalmazásra van szükség.

Az Európai Unióban lezajlott 2016-os adatvédelmi reform során a személyes adatok védelme mellett már hangsúlyosan megjelent az adatok szabad áramlása mint a digitális egységes piac fontos célkitűzése. Az adatok tekintetében egységesülő uniós szabályozás az európai adattér kialakulásához vezet. Emellett látható ugyanakkor az a tendencia, miszerint az adatok egyes térségeken belüli szabad áramlásának ösztönzése mellett szintén megjelennek az adatlokalizációs törekvések, illetve az adatszuverenitás igénye. Az internetes platformokat mindkét jelenség érinti, hiszen az adatok szabad áramlása kapcsán az adatok hordozása például a platformok közötti mozgást is serkenetheti, másrészt egyre többször kell szembenézniük olyan direkt vagy indirekt követelményekkel, amelyek bizonyos adatkategóriák tekintetében gátolják, vagy legalábbis nehezítik a szabad mozgást.

Az utóbbi időszakban azt figyelhetjük meg, hogy egyre hangsúlyosabban jelennek meg az adatok megosztását és az adatokhoz való hozzáférés biztosítását ösztönözni kívánó szabályozási elképzelések. Ez a szabályozási fejlemény az internetes platformokat jelentős mértékben érinti, mert az üzleti modelljük alapvető

jelentőségű elemét, az adatok feletti kontrollt erodálhatja. Az előttünk álló időszak egyik alapvető kérdése lesz, hogy miként reagálnak a szereplők erre az új, az adatmegosztást ösztönző megközelítésre. Hosszabb távon pedig kiemelt jelentősége lesz annak, hogy az adatokat érintő gondolkodásban paradigmaváltásra kerül-e sor, és az internetes platformok az adatok feletti jelenlegi kontrolljukat elveszítve vagy legalábbis kontrolljukban meggyengülve, kénytelenek lesznek-e az üzleti modelljükön és működésükön érdemben változtatni.

Az adatok megosztására vonatkozó szabályozás kapcsán számos nyitott kérdés áll még előttünk, ugyanakkor azt talán már most leszögezhetjük, hogy a jövőben az adatokat nem védeni vagy megosztani kell, hanem sokkal inkább védeni és megosztani.

Protect or Share? The Role of Personal Data in Regulating Internet Platforms

Abstract

Internet platforms play a central role in the digital economy. Platforms are present in different markets, but what they have in common is that they heavily rely on data provided by the users and collected about their users in the course of using the platforms. A key issue in relation to the operation of the platforms is how the rules on data protection apply to them. On the other hand, given that platforms provide increasingly data-driven services, the need to share data and make it accessible by third parties becomes more and more relevant. Based on the potential contradiction between data protection and data sharing, it is also crucial for internet platforms whether a balance between the two sets of requirements can be found and, if yes, how this may affect the business model of the platforms.

Felhasznált irodalom

29. Cikk szerint Adatvédelmi Munkacsoport: *Iránymutatás az adatkezelő vagy az adatfeldolgozó fő felügyeleti hatóságának meghatározásához*. WP 244 rev.01, 2017. április 5. Online: <https://bit.ly/3aIWtom>
29. Cikk szerinti Adatvédelmi Munkacsoport: *Iránymutatás az adatok hordozhatóságáról*. WP 242 rev.01, 2017. április 5. Online: <https://bit.ly/3OfNzMP>
29. Cikk szerinti Adatvédelmi Munkacsoport: *Iránymutatás az automatizált döntéshozatallal és a profilalkotással kapcsolatban a 2016/679 rendelet alkalmazásához*. WP 251 rev.01, 2018. február 6. Online: <https://bit.ly/3cnMSDB>
- African Union Convention on Cyber Security and Personal Data Protection*. African Union, 2014. június 27. Online: <https://bit.ly/3o7EScD>
- A Gazdasági Versenyhivatal Vj-85/2016/189 sz. határozata. Online: <https://bit.ly/3aIsyg3>
- A Kúria Kfv.II.37.243/2021/11. sz. ítélete. Online: <https://bit.ly/3IMrpQZ>
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet). L 119/1 (2016. május 4.).
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1807 rendelete (2018. november 14.) a nem személyes adatok Európai Unióban való szabad áramlásának keretéről. L 303/59 (2018. november 28.).

- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/868 rendelete (2022. május 30.) az európai adat-kormányzásról és az (EU) 2018/1724 rendelet módosításáról (adatkormányzási rendelet). L 152 (2022. június 3.)
- Cattaruzza, Amael: *A digitális adatok geopolitikája. Hatalom és konfliktusok a big data korában*. Budapest, Pallas Athéné, 2020.
- Deli Gergely – Muhari Nóra: Csődöt mondott csodafegyver? A beépített adatvédelem hiányosságai. *Acta Humana*, 8. (2020), 1. 67–81. Online: <https://doi.org/10.32566/ah.2020.1.3>
- ‘Easy Privacy Information via Icons? Yes, You Can!’ The Italian DPA Launches a Contest Calling for Creative Ideas from all Quarters. *European Data Protection Board*, 2021. április 14. Online: <http://ludovika.lnkiy.in/wdfTL>
- Európai Adatvédelmi Testület: *4/2019. számú iránymutatás a 25. cikk szerinti beépített és alapértelmezett adatvédelemről*. 2020. október 20. Online: <https://bit.ly/3zmIE8F>
- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Európai digitális egységes piaci stratégia*. COM(2015)192 végleges (2015. május 6.). Online: <https://bit.ly/3zbZJlf>
- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Online platformok és a digitális egységes piac – Lehetőség és kihívás Európa számára*. COM(2016)288 végleges (2016. május 25.). Online: <https://bit.ly/3PB0VEo>
- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak: Iránymutatás a nem személyes adatok Európai Unióban való szabad áramlásának keretéről szóló rendeletről*. COM(2019)250 végleges (2019. május 29.). Online: <https://bit.ly/3obRmQg>
- Európai Bizottság: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Európai adatstratégia*. COM(2020)66 végleges (2020. február 19.). Online: <https://bit.ly/3uQXNw4>
- Európai Bizottság: *Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése*. COM(2020)65 végleges (2020. február 19.). Online: <https://bit.ly/3aMO8Qu>
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete az európai adatkormányzásról (Adatkormányzási rendelet)*. COM(2020)767 végleges (2020. november 25.). Online: <https://bit.ly/3IZZFIZ>
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.). Online: <https://bit.ly/3O8aB8c>
- Európai Bizottság: *Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály)*. COM(2020)842 végleges (2020. december 15.). Online: <https://bit.ly/3aPc31K>
- European Commission: *Inception Impact Assessment – Ares(2021)3527151*. Online: <https://bit.ly/3oaL0Rj>
- Gyekiczky Tamás: *Jogrendszerek a Digitális Társadalomban*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2020.
- Hill, Michael – Dan Swinhoe: The 15 Biggest Data Breaches of the 21st Century. *CSO Online*, 2021. július 16. Online: <https://bit.ly/3o7F5MX>
- Hirshleifer, Jack – Amihai Glazer – David Hirshleifer: *Mikroökonómia*. Budapest, Osiris, 2009.
- Klein Tamás – Tóth András (szerk.): *Technológia jog – Robotjog – Cyberjog*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2018. Online: <https://doi.org/10.55413/9789632958293>
- Molenaar, Cor: *A verseny vége. A hálózati gazdaság hatása*. Budapest, Pallas Athéné, 2021.

- Nielsen, Jacob: Nielsen's Law of Internet Bandwidth. *NN/g Nielsen Norman Group*, 1998. április 4. / 2019. szeptember 27. Online: www.nngroup.com/articles/law-of-bandwidth/
- Piffaut, Henri: *Platforms, a Call for Data-based Regulation*. CPI Antitrust Chronicle, 2018. Online: <https://bit.ly/3PwWUke>
- Ryan, Johnny – Alan Toner: *Europe's Enforcement Paralysis: ICCL's 2021 Report on the Enforcement Capacity of Data Protection Authorities*. Irish Council for Civil Liberties, 2022. április 13. Online: <https://bit.ly/3uVrKuR>
- Srnicek, Nick: *Platform Capitalism*. Cambridge–Malden, Polity Press, 2017.
- Szegedi László – Dornfeld László – Polgár Zoltán – Teleki Bálint: A GDPR alkalmazásával kapcsolatos első tagállami tapasztalatok – egységes szabályozás, eltérő alkalmazás. *Infokommunikáció és Jog*, 76. (2021), 1. 10–16. Online: <https://bit.ly/3ATwTHO>
- Trudeau, Justin: Justin Trudeau's Davos Address in Full. *World Economic Forum*, 2018. január 23. Online: <https://bit.ly/3PjGGLM>
- Updates to the APEC Privacy Framework*. Asia-Pacific Economic Cooperation, 2016. Online: <https://bit.ly/3PhCZpE>

Domokos Márton

A mesterséges intelligencia szerepe az internetes platformokon – Szabályozási kihívások

A tanulmány célja a mesterséges intelligencia internetes platformokon betöltött szerepével kapcsolatos, kifejezetten az algoritmusok használatára fókuszáló legfontosabb szabályozási kihívások ismertetése. A szerző áttekinti a „megmagyarázható mesterséges intelligencia” fogalmát, megvizsgálja az algoritmusok használatát a közösségi oldalak mint internetes platformok működtetése során, számba veszi a közösségi oldalak átláthatóságával kapcsolatos európai (elsősorban: Digital Services Act) és amerikai szabályozási kezdeményezéseket, két jogeseten keresztül bemutatja a jellemző problémákat, végül pedig ismerteti az algoritmusok átláthatóságával kapcsolatos gyakorlati feladatokat. A tanulmány fókuszja: hogyan lehet megelőzni az úgynevezett „feketedoboz-hatást”, vagyis miként lehet biztosítani az algoritmusok átláthatóságát, a felhasználókra gyakorolt káros hatások megelőzését, illetve a kapcsolódó kockázatok csökkentését, és milyen további elszámoltathatósági kötelezettségek előírását lehet érdemes megfontolni.

Bevezetés

Az internetes platformokon elérhető szolgáltatások – közösségi oldalak, keresőmotorok, tartalomszolgáltatások – használata során a felhasználók korábban elképzelhetetlen nagyságú adattömeget hoznak létre. A strukturálatlan információk elemzését ma már mesterséges intelligencia (MI vagy AI) és gépi tanulás segíti. A platformok infrastruktúrájába épített automatizált rendszerek (algoritmusok) segítségével a platformok üzemeltetői könnyebben tudják értelmezni a felhasználói magatartási mintákat, valamint a platformhasználati trendeket, és ennek alapján nemcsak személyre szabott tartalmakat nyújthatnak, de egyéb, a felhasználókat jelentős mértékben érintő döntéseket is hozhatnak. Ezeket a döntéseket a platformok automatizáltan, a felhasználóval kapcsolatban kezelt személyes adatok alapján hozzák meg.

Létezik például olyan csalásmegelőzési MI,¹ amely figyel, hogy az előfizető honnan és mikor fér hozzá egy streamingszolgáltatáshoz, és ebből, valamint a tartalomfogyasztási előzményekből következtet arra, hogy esetleg jogosulatlanul

¹ James Vincent: Sharing Passwords for a Video Streaming Site? This Company Will Use AI to Track You Down. *The Verge*, 2019. január 8.

megosztotta-e belépési azonosítóit harmadik személlyel. Még érzékenyebb kérdéseket vetnek fel az alkalmas jelölteket robotok segítségével² azonosító álláskeresői platformok, amelyek azt is előre tudják jelezni, hogy nagy valószínűséggel kiket érdemes megcélozni egy-egy megkereséssel. Ezen túlmenően, az MI a természetes nyelv feldolgozásának technikájával képes lehet elemezni a felhasználók által létrehozott tartalmak jellegét, ennek alapján azonosítani tudja a pozitív és negatív szavakat, végső soron pedig előre tudja jelezni a felhasználók hangulatát. A legmodernebb arcfelismerő technológiák akár érzelmeket is képesek észlelni, például a félelmet.³

A jogalkotók, elsősorban az Európai Unióban (EU) és az Amerikai Egyesült Államokban (USA) – amellet, hogy elismerik az MI előnyeit – alapvető jelentőségűnek tartják a fenti innovatív megoldások által felvetett kockázatok kezelését. Magyarországon a kormány 1573/2020. (IX. 9.) Kormányhatározatában⁴ az MI alkalmazásán alapuló megoldások egyre jelentősebb szerepére tekintettel célul tűzte ki, hogy „Magyarország állampolgárai, a magyar vállalkozások és a magyar közigazgatás ágazatai felkészüljenek a mesterséges intelligencia jelentette változásokra, és használhassák annak előnyeit”, és ennek a célnak a megvalósulása érdekében elfogadta Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiáját. A Mesterséges Intelligencia Stratégia például megerősíti, hogy „kiemelt figyelmet kell fordítani a globális kiszolgáltatottság mérséklésére mind a magyar nyelv-feldolgozás, mind az adatkezelés és a platformtechnológiák használata területén”, az internetes platformok használatával kapcsolatban ugyanakkor aggályosnak tartja, hogy „Magyarország kiszolgáltatott a globális szolgáltatóknak, nincs saját platformtechnológiája, amellyel a jövő meghatározó versenyterületein már most magabiztosan léphetne fel”.⁵ A magyarországi Digitális Szabadság Bizottság Fehér Könyve⁶ az online platformok működésével összefüggésben szintén külön kiemeli az MI emberközpontú használatával kapcsolatos etikai keretrendszer figyelembevételének fontosságát.

Ennek az írásnak a célja az MI internetes platformokon betöltött szerepével kapcsolatos, kifejezetten az algoritmusok használatára fókuszáló legfontosabb szabályozási kihívások ismertetése. A kulcsfontosságú kérdés: hogyan lehet megelőzni az úgynevezett „feketedoboz-hatást”, vagyis miként lehet biztosítani az algoritmusok átláthatóságát, a felhasználókra gyakorolt káros hatások megelőzését, illetve a kapcsolódó kockázatok csökkentését, és milyen további elszámoltathatósági kötelezettségek előírását lehet érdemes megfontolni.

² Robot dönt arról, hogy megkapod-e az állást? *Digital Hungary*, 2020. szeptember 30.

³ Saheli Roy Choudhury: Amazon Says its Facial Recognition can Now Identify Fear. *CNBC*, 2019. augusztus 13.

⁴ 1573/2020. (IX. 9.) Korm. határozat Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiájáról, valamint a végrehajtásához szükséges egyes intézkedésekről. *Magyar Közlöny*, (2020), 202. 6356.

⁵ Mesterséges Intelligencia Koalíció: *Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája 2020–2030*. 2020. május.

⁶ Digitális Szabadság Bizottság: *Digitális Szabadság Bizottság „Fehér Könyve”*. 2020. július 2.

A „megmagyarázható mesterséges intelligencia” fogalma

A felhasználók MI-rendszerekbe vetett bizalmának kialakítása és fenntartása szempontjából az egyik legfontosabb kérdés az algoritmusok működésének megmagyarázhatósága – az Egyesült Királyság adatvédelmi hatósága (ICO – Information Commissioner’s Office) és az Alan Turing Intézet közös ajánlása⁷ ezt az elvárást „megmagyarázható MI”-nek⁸ nevezi. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy teljes, átlátható és egyértelmű tájékoztatást, valamint magyarázatot kell adni az MI-rendszerek által vagy azok segítségével hozott döntésekről, és a döntési folyamat minden lépéséről (elsősorban az algoritmikus döntéshozatali folyamatokról, valamint az algoritmusok képességeiről és céljairól) az érdekelteknek (a közvetlen felhasználók és a közvetetten érintett személyek számára). A „folyamatalapú magyarázatok” az alkalmazott rendszert, annak tervezését és működését írják le, míg az „eredményalapú magyarázatok” a hozott konkrét döntést magyarázzák. Az ajánlás hatfajta magyarázatot azonosít – amelyek mindegyike lehet folyamat- vagy eredményalapú –, ezek: az értelem magyarázata, a felelősség magyarázata, az adatok magyarázata, a méltányossági magyarázat, a biztonság és a teljesítmény magyarázata és a hatásmagyarázat. Az adott esetben szükséges magyarázat a következői kontextuális elemektől függ: a szektor, amelyben a MI-rendszer alkalmazásra kerül; az egyénre gyakorolt hatása; a felhasznált adatok köre; a MI által hozott döntés sürgőssége és a magyarázatot igénylők köre. A magyarázatok körében követendő négy alapelv az átláthatóság, az elszámoltathatóság, a kontextus figyelembevétele és az érintett egyénekre, valamint a társadalomra gyakorolt hatás mérlegelése. Az ajánlás szintén lefektet egy hatlépcsős eljárást, amely a magyarázatok nyújtásának gyakorlati oldalát mutatja be. A fenti információk nélkül a felhasználók és az egyéb érintettek nincsenek abban a helyzetben, hogy egy-egy, algoritmus használatával meghozott döntést vagy elért eredményt megértsenek, és szükség esetén gyakorolják az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679. számú, a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló rendelete (általános adatvédelmi rendelet – GDPR) alapján rendelkezésükre álló jogokat (például további magyarázatot kérjenek, vagy tiltakozzanak a döntés ellen).

Az algoritmusok átláthatóságával kapcsolatos elvárásokat az EU egyik első és legfontosabb, MI-vel foglalkozó dokumentuma, az Európai Bizottság (Bizottság) által 2018 júniusában létrehozott, mesterséges intelligenciával foglalkozó magas szintű független szakértői csoport „Megbízható Mesterséges Intelligenciára Vonatkozó Etikai Iránymutatása” (Etikai Iránymutatás)⁹ is több fejezetében nevesíti.

⁷ Information Commissioner’s Office: *Explaining Decisions Made with AI* (é. n.).

⁸ Information Commissioner’s Office (é. n.): i. m.

⁹ European Commission: *Ethics Guidelines for Trustworthy AI* (2019. április 8.).

Az Etikai Iránymutatás rögtön az I. fejezetében (*A megbízható mesterséges intelligencia alapjai*) ismerteti „a megmagyarázhatóság elvét”, elismerve, hogy „nem mindig lehet megmagyarázni, hogy valamely modell miért hozott egy adott eredményt vagy döntést (és hogy ehhez a kiindulási tényezők mely kombinációja járult hozzá)”.¹⁰ Az Etikai Iránymutatás az ilyen eseteket eredményező algoritmusokkal kapcsolatban megerősíti, hogy ezek a Bevezetőben említett „fekete doboz” algoritmusok, és használatuk esetén a megmagyarázhatósággal kapcsolatos más – például az adott MI-rendszer képességeinek nyomomonkövethetőségére és ellenőrizhetőségére vonatkozó – intézkedésekre is szükség lehet. Az Etikai Iránymutatás ugyanitt elismeri, hogy „a megmagyarázhatóság szükséges mértéke nagyban függ a kontextustól és attól, hogy téves vagy egyébként pontatlan eredmény esetén a következmények mennyire súlyosak”, vagyis az adatvédelmi szabályozásból már jól ismert¹¹ „kockázatalapú megközelítést” alkalmazza. A kockázatalapú megközelítés lehetőséget teremt arra, hogy az algoritmusok használatával az alapelveket az adott MI-rendszer segítségével végzett tevékenységhez igazítsák.

Az Európai Unió Kiberbiztonsági Ügynökség *Gépi tanulási algoritmusok biztosítása* elnevezésű, 2021. december 14-én kelt jelentése két kategóriába sorolja a „megmagyarázható MI” fogalmát. A jelentés szerint akkor megmagyarázható egy MI-rendszer, ha a hozott döntés emberi megértésre alkalmas (beleértve a fejlesztőket, auditorokat és a felhasználókat is) – „globálisan megmagyarázható”, ha a felhasználó azonosítani tudja, milyen jellemzők fontosak a betanított modell számára; illetve „helyi szinten megmagyarázható”, ha a felhasználó meg tudja magyarázni, hogy az algoritmus miért ad egy adott bemeneti adatra egy adott kimenetet.

Az MI szabályozási jövőjének további meghatározása érdekében az Európai Bizottság már a fentiek figyelembevételével dolgozta ki az MI-vel kapcsolatos, 2021 áprilisában kibocsátott intézkedéscsomagját (Közlemény a mesterséges intelligencia európai megközelítésének előmozdításáról,¹² 2021. évi koordinált terv a mesterséges intelligenciáról [AI]¹³, Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a Mesterséges Intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról).¹⁴

¹⁰ European Commission: *Ethics Guidelines for Trustworthy AI* (2019. április 8.).

¹¹ Lina Jasmontaité-Zaniewicz – Alessandra Calvi – Nagy Renáta – David Barnard Wills (szerk.): *A GDPR egyszerűen kis- és középvállalkozások számára*. Ford. Nagy Renáta – Sziklai Júlia. Budapest, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, (é. n.).

¹² European Commission: *Communication on Fostering a European approach to Artificial Intelligence*. COM(2021)205 végleges (2021. április 21.).

¹³ European Commission: *ANNEXES to the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Fostering a European approach to Artificial Intelligence*. COM(2021)205 végleges (2021. április 4.).

¹⁴ Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról*. COM(2021)206 végleges (2021. április 21.).

Algoritmusok használata a közösségi oldalak mint internetes platformok működtetése során

Az internetes felhasználók ma jellemzően a nagy közösségi oldalakon jutnak hírekhez és információkhoz, ott folytatják le közéleti vitáikat, és ennek alapján hoznak politikai természetű döntéseket.

Ezek a közösségi oldalak működésük során több célból is használnak MI-t, illetve algoritmusokat:

- Ajánló rendszerek használata a felhasználó számára legrelevánsabb tartalmak (termék, szolgáltatás, hír, médiatartalom) kiválasztása és a felhasználó számára történő megjelenítése során.
- Tartalomszűrő rendszerek használata a nem kívánt – jogellenes, illetve a platform felhasználási feltételeibe ütköző vagy a platform működését akadályozó – tartalmak azonosítására és eltávolítására.
- Hirdetési algoritmusok használata annak érdekében, hogy a marketingtartalmakat pontosan a hirdetők által elérni kívánt személyek csoportjának küldjék.

A közösségi oldalak átláthatóságával kapcsolatos EU-s szabályozási kezdeményezések

2020 folyamán az EU megtette az első komolyabb lépéseket az internetes platformok szabályozásával kapcsolatban: a digitális szolgáltatások egységes piacról szóló rendelettervezet (DSA – Digital Services Act, illetve DSA Tervezet)¹⁵ egyik fő célja az online platformok átláthatóságának és elszámoltathatóságának biztosítása, a digitális piacokról szóló rendelettervezet (Digital Markets Act)¹⁶ ezzel párhuzamosan a jelentős piaci pozíciót szerzett, a piacokra, a fogyasztókra és az információkra „kapuőrként” komoly befolyást gyakorló platformok számára határoz meg többletkötelezettségeket. Szintén figyelemre méltó fejlemény, hogy 2021. április 21-én a Bizottság *A „megmagyarázható mesterséges intelligencia” fogalma* című fejezetben említett intézkedéscsomag részeként előterjesztette az EU első, MI-vel kapcsolatos rendelettervezetét a Mesterséges Intelligencia Összehangolt Szabályainak Megállapításáról.¹⁷ Az internetes közösségi platformokon használt

¹⁵ Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020b. december 15.).

¹⁶ Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály)*. COM(2020)842 végleges (2020a. december 15.).

¹⁷ European Commission: *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts*. COM(2021)206 végleges (2021. április 4.).

algoritmusok átláthatósága szempontjából a DSA Tervezet rendelkezéseinek ismertetését tartjuk a legfontosabbnak.

A közösségi platformok szabályozásával kapcsolatos EU-s kezdeményezések áttekintését megelőzően ugyanakkor érdemes kiemelni, hogy az EU-nak az online platformokkal kapcsolatos gazdasági súlya alacsony – ezt a Bizottság *Digitális iránytű 2030-ig: a digitális évtized megvalósításának európai módja* elnevezésű, 2021. március 9-én kelt közleménye is rögzíti.

Az internetes platformok ajánlórendszereivel kapcsolatos fő aggály

Margrethe Vestager, a Bizottság korábbi versenyjogért felelős biztosa, jelenleg pedig digitális korszakért felelős ügyvezető alelnöke az Algorithm Watch nevű, az automatizált döntéshozatali rendszerek (ADM) működését, valamint azok társadalomra gyakorolt hatását vizsgáló nonprofit kutató és érdekképviselői szervezet rendezvényén¹⁸ elmondott beszédében elismerte, hogy a közösségi oldalak „segítenek megtalálni az utat az internet információs dzsungelében, és az algoritmusok támogatják őket abban, hogy ezt gyorsan és hatékonyan tegyék”. Kiemelte ugyanakkor, hogy amikor az ajánlórendszerek kiválasztanak, illetve elrejtjenek egyes információkat, „mélyen befolyásolják azt, amit a világról tudunk [...] mert a felhasználó feltételezi, hogy az általa elsőként látott tartalmak a legfontosabb tartalmak (a legpontosabb hírek, a legszélesebb körben megosztott vélemények), a tartalommoderáló rendszer által hátrébb szorított vagy eltávolított tartalmak pedig akár nem is létezhetnek”. Margrethe Vestager érvelése szerint a nyomtatott sajtó például nem így működik, mert ott az olvasónak reális elképzelése lehet arról, hogy az általa olvasott újság milyen politikai irányultságú, és ha akarja, a tartalmát összehasonlíthatja más sajtótermékek tartalmával. Az internetes platformokon azonban az ajánlórendszerek által kiadott eredményeket a tartalom népszerűsítése érdekében például az úgynevezett „bot farmok” manipulálhatják, és az is előfordulhat, hogy az ajánlórendszerek nem a leghasznosabb híreket mutatják meg, hanem inkább azokat, amelyek a leginkább kiváltják a felhasználók reakcióit, kommentjeit, növelve ezzel a kapcsolódó (adott esetben a tartalom alapján személyre szabott) hirdetések számát. Az egyes felhasználóknak arról sincs feltétlen tudomásuk, hogy a többi felhasználó milyen tartalmat lát, ami befolyásolja őket véleményük kialakításában.

Fontos tehát, hogy ezek az internetes platformok tájékoztassák a felhasználókat az ajánlórendszerek, a tartalomszűrő rendszerek, valamint a hirdetési algoritmusok használata során alkalmazott működési elvekről, és amennyiben ez személyes adatok kezelésével jár, biztosítsák számukra a GDPR által meghatározott jogokat és jogorvoslati lehetőségeket.

¹⁸ European Commission: *Algorithms and democracy – AlgorithmWatch Online Policy Dialogue* (2020. október 30.).

A DSA Tervezet

Az algoritmikus rendszereknek az online információáramlást alakító működésével kapcsolatos, Margrethe Vestager fent említett beszédében tett észrevételeket a DSA maga is megfogalmazza az úgynevezett „online óriásplatformokkal” kapcsolatban, és rögzíti az algoritmikus elszámoltathatósági és átláthatósági ellenőrzések szükségességét, különös tekintettel az információk priorizálásának és célzásának módjára.¹⁹

*A hatályos szabályozás felülvizsgálatának szükségessége,
figyelemmel az algoritmikus kockázatokra és a tájékoztatási hiányosságokra*

A DSA Tervezet indokolásában kifejezetten hangsúlyozza az algoritmikus folyamatok hatását, átláthatóságát és elszámoltathatóságának a fontosságát, az alábbiak szerint: „az online óriásplatformok által a gazdaságunkra és társadalmunkra gyakorolt hatást felismerve, a DSA magasabb színvonalú átláthatóságra és elszámoltathatóságra törekszik a tartalom ilyen platformok üzemeltetői általi moderálásának módjával, a hirdetésekkel és az algoritmikus folyamatokkal kapcsolatban”.²⁰ A javaslat szerint különösen indokolt a szabályozás felülvizsgálata az elektronikus kereskedelem területén, mert a jelenleg hatályos e-kereskedelmi irányelv²¹ hatálybalépése óta „új tájékoztatási aszimmetriák és kockázatok merültek fel, mindenekelőtt az online platformok megjelenésével kapcsolatban, különös tekintettel a rendkívül nagy platformokra, valamint a digitális átalakulás mértékét tekintve”. Indokolásában a DSA nevesíti, hogy a fenti kockázat az algoritmikus döntéshozatal területeit (az információáramlás online közvetítésének módjára gyakorolt hatással) vagy az online hirdetési rendszereket is jellemzi.²²

A DSA Tervezetben megnevezett három rendszerszintű kockázati kategória egyike az online óriásplatformok szolgáltatásainak hatása az Európai Unió Alapjogi Chartájában biztosított alapvető jogok gyakorlására (beleértve a véleménynyilvánítás szabadságát, az információszabadságot, a magánélethez való jogot, a megkülönbö-

¹⁹ Európai Bizottság: *Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.). 9.

²⁰ Európai Bizottság: *Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.). 1.

²¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól (Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv). L 178/1 (2000. július 17.). 1–16.

²² Európai Bizottság: *Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.). 7.

tetésmentességhez való jogot és a gyermekek jogait). Ilyen kockázatok merülhetnek fel például az online óriásplatformok által használt algoritmikus rendszerek megtervezésével kapcsolatban.²³

A fenti kockázatok csökkentése érdekében az online óriásplatformoknak mérlegelniük kell például a tartalommoderálás, az algoritmikus ajánlórendszerek és egyéb online interfészek tervezésének vagy működésének fejlesztését vagy egyéb módon történő módosítását, hogy elriasszanak a jogellenes tartalom terjesztésétől, illetve korlátozzák azt, vagy meg kell fontolniuk például a döntéshozatali eljárásaik, esetleg a szerződési feltételeik módosítását.²⁴

Az online óriásplatformok az általuk megjelenített információkat azok algoritmikus javasolásával, rangsorolásával és priorizálásával, a szöveges és egyéb vizuális megjelenések révén történő különbségtétellel vagy a szolgáltatás igénybe vevője által biztosított információk egyéb kezelésével optimalizálják. A DSA Tervezet ezzel a gyakorlattal kapcsolatban kiemeli, hogy „az ilyen ajánlórendszerek jelentős hatást gyakorolhatnak a szolgáltatás igénybe vevőjének azon képességére, hogy online információkat szerezzen és használjon fel. Emellett fontos szerepet játszanak egyes üzenetek sokszorosításában, az információk rendkívül gyors terjesztésében és az online magatartás ösztönzésében.”

A DSA Tervezet által javasolt szabályozás alapján az online óriásplatformoknak ezért biztosítaniuk kell a szolgáltatás igénybe vevőinek megfelelő tájékoztatását:

- Egyértelműen, könnyen érthetően ismertetni kell az ilyen ajánlórendszerek fő paramétereit, hogy a szolgáltatás igénybe vevői megérthessék, hogyan történik számukra az információk priorizálása.
- Biztosítani kell a szolgáltatás igénybe vevői számára a főbb paraméterek alternatíváit, beleértve azokat, amelyek nem a szolgáltatás igénybe vevőjét érintő profilalkotáson alapulnak.²⁵

A DSA Tervezet 12. cikkének (*Szerződési feltételek*) (1) bekezdése kifejezetten rögzíti a közvetítő szolgáltatók tájékoztatási kötelezettségét. Eszerint: „A közvetítő szolgáltatók a szerződési feltételeikben tájékoztatást nyújtanak a szolgáltatás igénybe vevője által megadott információkra vonatkozóan a szolgáltatásaik használatával kapcsolatban bevezetett korlátozásokról. Ez a tájékoztatás magában foglalja a tartalommoderálás (beleértve az algoritmikus döntéshozatalt és az emberi felülvizs-

²³ Európai Bizottság: *Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.). 33.

²⁴ Európai Bizottság: *Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.). 34.

²⁵ Európai Bizottság: *Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.). 35.

gálatot) céljából használt szakpolitikákra, eljárásokra, intézkedésekre és eszközökre vonatkozó információkat. Ezeket egyértelműen kell megfogalmazni, és könnyen hozzáférhető formátumban közzé kell tenni.”

A DSA Tervezet által meghatározott ellenőrzési lehetőségek

A DSA előírja az algoritmusok ellenőrzését független szakértők által. Ezzel kapcsolatban a DSA általános elvárásként fogalmazza meg, hogy „az online óriásplatformoknak elszámoltathatóknak kell lenniük – független ellenőrzés során – azzal kapcsolatban, hogy eleget tesznek-e [a DSA-ban] előírt kötelezettségeiknek, illetve adott esetben a magatartási kódexek és a válságkezelő protokollok értelmében vállalt kiegészítő kötelezettségeiknek. Hozzáférést kell biztosítaniuk az ellenőr számára az ellenőrzés megfelelő elvégzéséhez szükséges valamennyi releváns adathoz.”²⁶ A gyakorlatban az adatokhoz való hozzáférés „vonakozhat például a platform rendszerei által előidézett kockázatok és lehetséges károk felméréséhez szükséges adatokra, a tartalommoderálási algoritmikus rendszerek, az ajánlórendszerek vagy a hirdetési rendszerek pontosságára, működésére és tesztelésére vonatkozó adatokra, vagy a tartalommoderálás vagy a belső panaszkezelési rendszer folyamataira és kimeneteire vonatkozó adatokra.”²⁷

Az ellenőrzés gyakorlati megvalósítása érdekében a DSA Tervezet 54. cikke (*Helyszíni vizsgálatok lefolytatására vonatkozó hatáskör*) felhatalmazza a Bizottságot, hogy helyszíni vizsgálatokat folytasson az érintett online óriásplatform vagy a kereskedelmi, üzleti, kézműipari vagy szakmai tevékenységükkel összefüggő célokból eljáró más személyek (akiknek észszerűen tudomásuk lehet a jogsértéssel vagy adott esetben a feltételezett jogsértéssel kapcsolatos információkról) ingatlanjában.

A helyszíni vizsgálatok során a Bizottság és az általa kinevezett ellenőrök vagy szakértők előírhatják az érintett online óriásplatform vagy az egyéb személyek számára, hogy ismertessék a szervezetüket, működésüket, IT-rendszerüket, algoritmusait, adatkezelésüket és üzleti magatartásukat. A Bizottság és az általa kinevezett ellenőrök vagy szakértők kérdéseket tehetnek fel az érintett online óriásplatform vagy az említett egyéb személyek legfontosabb munkatársainak.

A DSA Tervezet 57. cikke (*Az intézkedések nyomon követése*) alapján a Bizottság intézkedhet annak nyomon követéséről, hogy az érintett online óriásplatform hatékonyan hajtja-e végre a DSA-t, illetve megfelel-e a DSA-nak. A Bizottság emellett

²⁶ Európai Bizottság: *Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.). 35.

²⁷ Európai Bizottság: *Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.). 36.

elrendelheti, hogy az érintett platform biztosítson hozzáférést és magyarázatot az adatbázisaihoz és algoritmusaihoz.

A DSA Tervezet nem terjed ki ugyanakkor az algoritmusokhoz való hozzáférés további részleteire. Az algoritmusok ugyanis gyakran nagyobb rendszerek részei, ami megnehezíti egyedi ellenőrzésüket. Az egyes elemekhez való hozzáférés történhet például a forráskód vizsgálatával, illetve visszafejtésével, a fejlesztők számára nyújtott információkéréssel, valamint az algoritmusok éles üzemű működésének megfigyelésével. Az algoritmusokhoz való hozzáférés során ugyanakkor figyelemmel kell lenni a szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogszabályoknak való megfelelésre, áttekintésükhöz pedig specifikus tudás szükséges. Ez utóbbi szempontot a DSA Tervezet is nevesíti: „Az ellenőröknek garantálniuk kell a feladataik ellátása során megismert adatok, például az üzleti titkok bizalmas jellegét, biztonságát és sértetlenségét, és rendelkezniük kell a szükséges kockázatkezelési szakértelemmel és az algoritmusok ellenőrzésére vonatkozó technikai kompetenciával.”²⁸

Az Etikai Iránymutatás a gyakorlati aggályokra reflektálva szintén rögzíti, hogy az algoritmus ellenőrzése „nem feltétlenül jelenti azt, hogy az MI-rendszerhez kapcsolódó üzleti modellekre és szellemi alkotásokra vonatkozó információnak mindig szabadon elérhetőnek kellene lennie”.²⁹ Az „ellenőrizhetőség” követelményének betartása érdekében fontos, hogy az MI-rendszereknek „független módon ellenőrizhetőnek kell lenniük az alapvető jogokat érintő alkalmazás esetén, beleértve a biztonsági szempontból kritikus alkalmazásokat is”.³⁰

Az ellenőrzés a gyakorlatban majd nyomonkövetési és naplózási mechanizmusok bevezetését, belső és külső ellenőrök által végzett értékelés elvégzését, továbbá az értékelési jelentések elérhetővé tételét jelenti. Ezen túlmenően, az Etikai Iránymutatás III. fejezete (*A megbízható mesterséges intelligencia értékelése*) tartalmaz egy listát a megbízható mesterséges intelligencia megvalósítását szolgáló műszaki és nem műszaki jellegű módszerekről, amely a szolgáltatási mutatók minőségével kapcsolatban kifejezetten rögzíti a felhasznált algoritmusok tesztelésének és betanításának kötelezettségét, abból a célból, hogy a szolgáltatási mutatók megfelelő minőségét ellenőrizni lehessen.³¹

Margrethe Vestager fent említett javaslata szerint a platformoknak rendszeres jelentéseket kellene készíteniük az általuk használt tartalomszűrési eszközökről, az eszközök pontosságáról és eredményeiről, valamint részletesebb információt kel-

²⁸ Európai Bizottság: *Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.). 35.

²⁹ Európai Bizottság: *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan*. (2019. április 8.). 47.

³⁰ Európai Bizottság: *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan*. (2019. április 8.). 28.

³¹ Európai Bizottság: *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan*. (2019. április 8.). 27.

lene adniuk az általuk megjelenített hirdetésekről (például ki a hirdetés közzétevője, és miért pont azt a hirdetést kapja az érintett személy). További gyakorlati kérdés, hogy ezek a kötelezettségek mennyire segítik elő az algoritmusokkal kapcsolatban megfogalmazott kockázatok csökkentését – mennyiben képes például az érintett személy felismerni, ha egy algoritmus diszkriminatív módon működik. Egy átlagos felhasználó számára esetleg hasznosabb lehet, ha a digitális szolgáltatásokat nyújtó platform tájékoztatja egy-egy tartalom eltávolításáról, és hatékony jogokat biztosít számára az eltávolítás kifogásolására, továbbá az ajánlórendszerek által hozott döntések befolyásolására. A gyakorlatban ez elsősorban a döntések helyesbítését jelentheti – kérdés, hogy egy automatizáltan működő algoritmus képes lehet-e kezelni egyedi helyesbítési kérelmeket.

A Bizottság további lépései a DSA Tervezet véglegesítésével párhuzamosan

A DSA becsült hatásával kapcsolatban a Bizottság elvégzendő feladatként rögzítette az algoritmikus rendszerek, az MI- és az adatgazdálkodási rendszerek elemzésével kapcsolatos külső tanulmányok készítését, ennek keretében pedig a rendkívül nagy platformok szolgáltatásait támogató algoritmikus, adatgazdálkodási és MI-rendszerek mélyreható elemzésének elvégzését. A tanulmányoknak rendszeresen biztosítaniuk kell a megbízható módszertanokat és kereteket a fejlődő algoritmikus rendszerek ellenőrzéséhez, a kockázatértékeléshez, valamint a legjelentősebb kockázatok elemzéséhez az ágazat áttekintése alapján.

A kutatás jogi keretét a DSA Tervezet Preambuluma rögzíti, miszerint „a kutatók által a rendszerszintű online kockázatok alakulásával és súlyosságával kapcsolatban végzett vizsgálatok különösen fontos szerepet játszanak a tájékoztatási aszimmetriák megszüntetésében, az ellenállóképes kockázatsökkentési rendszer megteremtésében, valamint az online platformok, a digitális szolgáltatási koordinátorok, az egyéb illetékes hatóságok, a Bizottság és a nyilvánosság tájékoztatásában. Ez a rendelet ezért megteremti annak keretét, hogy az online óriásplatformokat kötelezni lehessen arra, hogy biztosítsák az adatokhoz való hozzáférést az ellenőrzött kutatók számára. Az adatokhoz e keret értelmében való hozzáférésre vonatkozó valamennyi követelménynek arányosnak kell lennie, és megfelelően kell védenie a platform és az érintett egyéb felek, beleértve a szolgáltatás igénybe vevőit, jogait és jogos érdekeit, ideértve az üzleti titkokat és egyéb bizalmas információkat.”³²

³² Európai Bizottság: *Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020. december 15.). 36.

Az algoritmusok használatával kapcsolatos problémák bemutatása két jogeseten keresztül

Az algoritmusok használata egyre inkább terjed a digitális platformok segítségével végzett munkát (elsősorban: szállítási feladatokat) biztosító társaságok gyakorlatában, például futárok, sofőrök feladatainak beosztása, elvégzésük optimalizálása, valamint az érintettek teljesítményének értékelése során.³³ Az *Algoritmusok a munkában: Az irányítás új, vitatott területe* (*Algorithms at Work: The New Contested Terrain of Control*) című tanulmányban a Stanford és a Massachusetts Institute of Technology kutatói több mint 1100 darab, 2005 óta megjelent, az algoritmikus és platformtechnológiákról szóló, empirikus kutatáson alapuló társadalomtudományi cikket elemeztek. Megállapításuk szerint az algoritmusok használata munkavégzéssel összefüggésben hat fő mechanizmuson keresztül működik: a munkáltató algoritmusokat használhat a munkavállalók tevékenységének irányítására, utasítására, rögzítésére, értékelésére, cseréjére és jutalmazására. Az algoritmusok javíthatják a munkafolyamatokat, és technikai lehetőségeik észszerűbb irányítást tehetnek lehetővé, előfordulhat azonban, hogy a digitális platformok segítségével végzett munka szervezésével kapcsolatos átláthatósági aggályok miatt a munkavállalók kritikusan viszonyulnak az algoritmikus irányítási módszerekhez (*algoaktivizmus*). Ezzel kapcsolatban két jogesetet érdemes kiemelni, amelyek – a platform és az érintett jogviszonyának munkajogi elemzésén túl – jogi szempontból vizsgálják egy-egy platformcég által használt algoritmus jellegét, valamint annak a munkavállalókra gyakorolt hatását, rávilágítva ezzel az algoritmusok átláthatóságának szükségességére.

A Deliveroo Italia SR ügye

Az Olasz Közlekedési Dolgozók Szövetsége és más szakszervezetek a Deliveroo Italia SR szállítási platformüzemeltető társasággal szemben indítottak pert, és kérték a bíróságot, hogy állapítsa meg a platformhoz való munkavállalói hozzáférés feltételeinek diszkriminatív jellegét.

A Bolognai Munkaügyi Bíróság 2020. december 31-i ítéletében³⁴ megállapította, hogy a platform által a munkavállalók (futárok) feladatainak beosztására vonatkozó szabályok és ösztönzők megállapítására, valamint szankciók kiszabására használt algoritmus közvetett módon diszkriminálta a munkavállalókat. Az algoritmus segítségével a munkáltató ugyanis olyan rangsorolási rendszert alakított ki, amely csak a legmegbízhatóbb és legproduktívabb munkavállalók számára tette lehetővé a legjobb munkák kiválasztását. Ha azonban a munkavállaló bármilyen okból – például

³³ Katherine C. Kellogg – Melissa A. Valentine – Angèle Christin: Algorithms at Work. The New Contested Terrain of Control. *Academy of Management Annals*, 14. (2020), 1. 366–410.

³⁴ Tribunale Ordinario di Bologna: Ordinanza. N. R.G. 2949/2019.

betegség vagy sztrájk miatt – 24 órán belül kénytelen volt lemondani a műszakját, az algoritmus leminősítette őt, az alapul fekvő ok vizsgálata nélkül.

A bíróság kötelezte a vállalatot, hogy a fenti diszkrimináció megszüntetése érdekében módosítsa az algoritmust, valamint weboldalán és egy olasz újságban hozza nyilvánosságra az ítéletet, továbbá fizessen összesen 50 ezer euró kártérítést a panaszosok számára.

A spanyolországi érdekképviselői szervezetek által kötött megállapodás

Spanyolországban a digitális platformok segítségével dolgozó személyek munkavállalói jogait a kormány és a munkavállalói érdekképviselői szervezetek 2021. március 9-i megállapodása rögzíti. A megállapodás előírja többek között, hogy a digitális platformok kötelesek az érintett szakszervezet rendelkezésére bocsátani a platformon használt, a munkafeltételekre hatással levő MI-t vagy algoritmust. Ilyen hatás különösen a munkavállalók hozzáférése magához a foglalkoztatáshoz, valamint a foglalkoztatási jogviszony fenntartása, és az esetleges profilalkotás. Az illetékes – a foglalkoztatásért és a szociális gazdaságért felelős – miniszter véleménye szerint³⁵ az új, átláthatósági kötelezettség lehetővé teszi az algoritmus segítségével kiszabott, illetve a munkavállalók teljesítményéhez kapcsolódó büntetések, továbbá a döntéshozatal során felmerülő esetleges torzítások semlegesítését.

Az átláthatósági követelményeknek való megfelelésre (a gyakorlatban: a technikai feltételek biztosítására) rendelkezésre álló határidő három hónap.

Az átláthatóság tényleges megvalósítása érdekében ugyanakkor nem feltétlen elég, ha az átláthatóságot csak az adott érdekképviselői szervezettel kötött megállapodás írja elő. A vonatkozó – a munkavállalói érdekképviselői szervezetek számára adott kötelező tájékoztatásról szóló – jogszabálynak is kifejezetten elő kell írnia a platformok üzemeltetői számára, hogy tájékoztassák a munkavállalói képviselői szerveket a munkavállalók munkakörülményeit meghatározó matematikai vagy algoritmikus képletről, figyelemmel a fent említett gyakorlati kérdésekre is. Az Európai Unió Alapjogi Chartája³⁶ egyenlőséggel és szolidaritással kapcsolatos cikkei – 21. cikk (*A megkülönböztetés tilalma*), 27. cikk (*A munkavállalók joga a vállalkozásnál a tájékoztatáshoz és konzultációhoz*) és 31. cikk (*Tisztességes és igazságos munkafeltételek*) – szintén csak általános tilalmakat és követelményeket fogalmaznak meg, függetlenül a munkáltató által használt technológiától, és ez adott esetben vitássá teheti, hogy ezek a követelmények kiterjednek-e a platformok működésével, illetve az algoritmusok használatával összefüggő átláthatósági kérdésekre.

³⁵ Ane Aranguiz: Spain's Platform Workers Win Algorithm Transparency. *Social Europe*, 2021. március 18.

³⁶ Az Európai Unió Alapjogi Chartája. (2012/C 326/02) 2012. október 26.

Szabályozási kezdeményezések az Amerikai Egyesült Államokban

Az Európai Bizottság *Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése* elnevezésű, 2020. február 19-én kiadott *Fehér Könyvében*³⁷ felhívta a figyelmet arra, hogy 2016-ban Európában mintegy 3,2 milliárd eurót fektettek be az MI-ágazatba, míg Észak-Amerikában ez az összeg ennél sokkal magasabb – 12,1 milliárd euró. Ebből következően Európának egyrészt jelentősen növelnie kell a beruházások szintjét, emellett azt is figyelemmel kell kísérnie, hogy az USA-ban – az ország gazdasági súlya és az ott működő technológiai cégek MI-vel kapcsolatos, előremutató technológiai fejlesztései miatt – milyen szabályozási kezdeményezésekkel próbálják biztosítani az online platformok és az MI átláthatóságát. Az USA-ban még nem került sor az európai DSA Tervezethez hasonló komplexitási, szövetségi szintű jogszabálytervezet megalkotására, ugyanakkor az USA Szövetségi Kereskedelmi Bizottságának (FTC – Federal Trade Commission) 2020. április 8-i publikációja³⁸ már használja a „megmagyarázható MI” fogalmát, mint az MI-rendszerek használatához kapcsolódó öt alapelv egyikét. Az MI-rendszerek használata esetén a szervezeteknek képesnek kell lenniük konkrétan elmagyarázni a fogyasztóknak, hogy milyen adatokat és milyen módon használ a modell, vagyis azt, hogyan jutott a MI-rendszer az adott döntésre. Ezzel kapcsolatban fontos megemlíteni két amerikai kezdeményezést, amelyek ugyan végül tervezeti szinten maradtak, de megmutatják, hogy az USA-ban is vannak figyelemre méltó elgondolások az online platformok átláthatóságának jogi szabályozásával kapcsolatban. A javaslatok mellett érdemes megemlíteni az FTC azon kezdeményezését is, miszerint jogszerűtlen adatkezelés miatt elmarasztalt szervezeteket nemcsak a vonatkozó adatok rendelkezésre bocsátására, hanem a felhasznált algoritmusok átadására, valamint szerkezetátalakításra is lehessen kötelezni. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az FTC teljes üzleti modelleket vizsgálna, nemcsak fogyasztóvédelmi, hanem versenyjogi és alapjogi szempontból is.³⁹

A Filter Bubble Transparency Act

A még 2019-ben benyújtott, a szűrőbuborék átláthatóságáról szóló törvény (Filter Bubble Transparency Act) tervezete a nagy (több mint egymillió felhasználóval rendelkező és több mint 50 millió USD bruttó bevételt generáló) internetes plat-

³⁷ Európai Bizottság: *Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése*. COM(2020)65 végleges (2020. február 19.).

³⁸ Andrew Smith: Using Artificial Intelligence and Algorithms. *Federal Trade Commission*, 2020. április 8.

³⁹ Ben Brody: FTC Official Warns of Seizing Algorithms ‘Juiced by Ill-gotten Data’. *Protocol*, 2021. július 27.

formok számára javasolta előírni, hogy tájékoztassák a felhasználókat arról, miként alakítják ki felhasználói élményeiket, és tegyék lehetővé számukra, hogy kilépjenek az „információs szűrőbuborékból”.

A törvényjavaslat többek között az alábbi előírásokat tartalmazta:

1. A platformnak világosan tájékoztatnia kell a felhasználókat, ha olyan „szűrőbuborékot” hoz létre, amely titkos algoritmusokat (számítógép által generált szűrőket) használ annak meghatározására, hogy milyen sorrendben vagy módon szolgáltat információkat a felhasználóknak.
2. A platformnak biztosítania kell a felhasználók számára, hogy „szűrőbuborék” nélkül férhessenek hozzá a platform által szolgáltatott információkhoz. A törvényjavaslat lehetővé tette volna a felhasználók számára, hogy választhassanak az információk testreszabott, szűrőbuborék-generált verziója és a „szűrőbuborék-mentes” verzió között. A gyakorlatban ilyen például a Twitter által kínált „csillogó ikon” opció, amely lehetővé teszi a felhasználók számára, hogy válasszanak a személyre szabott és a tisztán kronológiai idővonal között.

Algorithmic Justice and Online Platform Transparency Act

Edward J. Markey szenátor és Doris Matsui képviselő asszony 2021 májusában terjesztették be⁴⁰ az algoritmikus igazságszolgáltatásról és az online platformok átláthatóságáról szóló törvénytervezetüket (*Algorithmic Justice and Online Platform Transparency Act*).⁴¹

A törvénytervezet fő pontjai az alábbiak:

- Tilos a felhasználókat faji, életkori, nemi, képességi és egyéb védett jellemzők alapján megkülönböztető algoritmikus folyamatok használata.
- Biztonsági szabvány határozná meg az algoritmusok számára, hogy az online platformok ne alkalmazzanak a felhasználóknak kárt okozó automatizált folyamatokat, és ne mulasszák el megtenni az elvárható lépéseket annak biztosítására, hogy az algoritmusok elérjék a kívánt célokat.
- Az online platformok egyszerű nyelven mutassák be a felhasználóknak az általuk alkalmazott algoritmikus folyamatok típusait és az általuk gyűjtött információkat.
- Az online platformok részletes, az FTC számára elérhető nyilvántartásokat kell hogy vezessenek az algoritmikus folyamataikról.
- Az online platformok évente közzé kell hogy tegyék a tartalommoderálási gyakorlatukat részletező jelentésüket.

⁴⁰ Ed Markey: *Senator Markey, rep. Matsui Introduce Legislation to Combat Harmful Algorithms and Create New Online Transparency Regime*. 2021. május 27.

⁴¹ Ed Markey: *Algorithmic Justice and Online Platform Transparency Act*. (é. n.).

- Egy, az FTC, valamint az illetékes minisztériumok közötti munkacsoport vizsgálja meg a gazdaság különböző szektoraiban alkalmazott diszkriminatív algoritmikus folyamatokat.

Gyakorlati feladatok az algoritmusok átláthatóságával kapcsolatban

Körtvélyesi Zsolt *Kódok és kódexek: az algoritmusokkal támogatott jogi döntéshozatal kérdései* című írásában találóan jegyzi meg, hogy „azok felelőssége, akik az algoritmusok és a platformok feletti kontrollt gyakorolják, nem tudható le az algoritmusokra mutogatással”.⁴²

A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az algoritmusok átláthatóságával kapcsolatos konkrét követelmények megvalósítása az MI-rendszerek életciklusában részt vevő minden érdekelt félre telepít kötelezettséget: az MI-rendszereket tervező és ki-fejlesztő, illetve az MI-rendszerekkel kapcsolatban kutatást végző fejlesztőkre, az MI-rendszereket az üzleti folyamataikban, valamint termékek és szolgáltatások mások részére történő felkínálása céljából használó terjesztőkre, továbbá az MI-rendszerrel közvetlenül vagy közvetve kapcsolatba kerülő felhasználókra.

A platformon használt algoritmus tervezési és fejlesztési folyamatai során az átláthatósági követelményeket elsősorban a fejlesztőknek kell érvényesíteniük.

A platform üzemeltetőjének ugyanakkor a fejlesztőkkel megkötésre kerülő munkaszerződésekben, valamint megbízási szerződésekben kifejezetten elő kell írnia az átláthatósági követelményeket, és dokumentált módon ellenőriznie is kell betartásukat. Ezen túlmenően, a platform üzemeltetőjének a fejlesztést követően is gondoskodnia kell arról – például rendszeres auditok formájában –, hogy a platform és a platform által kínált szolgáltatások megfeleljenek az átláthatósági követelményeknek.

Végül, a platformot használó személyeknek is megfelelő ismeretekkel kell rendelkezniük arról, milyen átláthatósági elvárásokat támaszthatnak a platformmal szemben, és milyen módon érvényesíthetik az ezzel kapcsolatos jogaikat. A felhasználók alapvető joga tájékoztatást kapni arról, ha valamely, velük kapcsolatban hozott döntés, illetve a velük közölt tartalom, tanács vagy eredmény algoritmikus döntés eredménye. A jogalkotónak megfelelő kereteket kell kidolgoznia – például oktatási lehetőségek biztosításával –, hogy a felhasználók számára valóban nyitva álljanak ezek a lehetőségek.

A DSA Tervezet véglegesítéséig a platformok üzemeltetése során az érdekelt felek az algoritmusok átláthatóságát elsősorban az Etikai Iránymutatás rendelkezéseire figyelemmel biztosíthatják, a platform működésének „nyomonkövethetősége”, a „sokféleség, megkülönböztetésmentesség és méltányosság” szempontjainak szem

⁴² Körtvélyesi Zsolt: *Kódok és kódexek: az algoritmusokkal támogatott jogi döntéshozatal kérdései*. *JTI Blog*, 2021. augusztus 23.

előtt tartásával, valamint a platformon használt algoritmus hátrányos hatásainak minimálisra csökkentésével.

A platform működésének „nyomonkövethetősége”

A platformok átláthatóságának biztosításával kapcsolatos legfontosabb követelmény az Etikai Iránymutatás II. fejezetében (*A megbízható mesterséges intelligencia megvalósítása*) ismertetett „nyomonkövethetőség”. Eszerint:

„Az AI-rendszer döntéshozatalát lehetővé tévő adatkészleteket és folyamatokat, köztük az adatgyűjtési és adatszűrés folyamatokat, valamint a használt algoritmusokat a nyomonkövethetőség és az átláthatóság fokozása érdekében a lehető leghatékonyabban dokumentálni kell. Ez vonatkozik az AI-rendszer által hozott döntésekre is. Ily módon meghatározható, hogy az AI-döntés miért volt téves, ami viszont hozzájárulhat a jövőbeni hibák megelőzéséhez. A nyomonkövethetőség tehát elősegíti az ellenőrizhetőséget és a megmagyarázhatóságot.”⁴³

Az Etikai Iránymutatás III. fejezete (*A megbízható mesterséges intelligencia értékelése*) tartalmaz egy, a megbízható mesterséges intelligenciával kapcsolatos értékelési listát, amely az MI-t alkalmazó érdekeltek számára többek között előírja az algoritmusok használata nyomonkövethetőségének biztosítására tett intézkedéseket. Ha az adott platform működése során algoritmust használnak, dokumentálni kell például az alábbiakat:⁴⁴

- Tanulásalapú MI-rendszer esetében az algoritmus betanításának módját, ezen belül a beviteli adatok összegyűjtésének és kiválasztásának módját, és hogy ez hogyan történt.
- Az algoritmikus rendszer tervezéséhez és kifejlesztéséhez használt módszereket: szabályalapú MI-rendszer esetében a teszteléshez és validáláshoz használt forráskönyveket vagy eseteket, tanulásalapú MI-rendszer esetében a teszteléshez és validáláshoz használt adatokkal kapcsolatos információt.
- Az algoritmikus rendszer eredményeit: az algoritmus által meghozott döntések eredményét, valamint a más esetekből (például a felhasználók más alcsoportjával kapcsolatos) eredő egyéb potenciális döntéseket.

⁴³ Európai Bizottság: *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan*. (2019. április 8.). 22.

⁴⁴ Európai Bizottság: *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan*. (2019. április 8.). 32.

A „sokféleség, megkülönböztetésmentesség és méltányosság” biztosítása a platformon

A platformok átláthatóságának biztosításával kapcsolatos másik fontos követelmény szintén az Etikai Iránymutatás II. fejezetében (*A megbízható mesterséges intelligencia megvalósítása*) ismertetett „sokféleség, megkülönböztetésmentesség és méltányosság”. A követelmény betartása segíthet megelőzni vagy legalább ellensúlyozni az alapul fekvő MI-rendszer fejlesztése (ideértve az algoritmusok programozását) során kialakuló méltánytalan torzításokat.⁴⁵

Ezzel összefüggésben dokumentálni kell például, hogy a méltánytalan torzítás elkerülése érdekében gondoskodtak-e a platform céljának, korlátainak, követelményeinek és döntéseinek világos és egyértelmű módon történő elemzéséről, valamint stratégiáról vagy felügyeleti eljárásokról abból a célból, hogy elkerüljék az MI-rendszerben a méltánytalan torzítások létrehozását vagy fokozását a beviteli adatok felhasználását, valamint az algoritmus kialakítását illetően.⁴⁶

A platformon használt algoritmus hátrányos hatásainak minimálisra csökkentése

A platformok átláthatóságának biztosításával kapcsolatos további fontos elem az Etikai Iránymutatás II. fejezetében (*A megbízható mesterséges intelligencia megvalósítása*) ismertetett „A hátrányos hatások minimálisra csökkentése és jelentése” elnevezésű követelmény. Eszerint:

„Biztosítani kell, hogy a rendszerek adott eredményeihez hozzájáruló intézkedéseket és döntéseket jelteni lehessen, és azok következményeire válaszolni lehessen. Az MI-rendszerek esetleges hátrányos hatásainak értékelése, jelentése és minimálisra csökkentése különösen azok számára fontos, akik azokban közvetlenül (közvetetten) érintettek. Kellő védelmet kell biztosítani a visszaélést bejelentő személyeknek, a nem kormányzati szervezeteknek, szakszervezeteknek, illetve más szervezeteknek, ha valamely MI-alapú rendszert illetően jogos aggályaikról számolnak be. A hátrányos hatás csökkentése céljából hasznos lehet az MI-rendszerek kifejlesztése, elterjesztése és felhasználása előtt és annak során is hatásvizsgálatot (például érdekütköztetési elemzést vagy algoritmusos hatásvizsgálatot) készíteni. A hatásvizsgálatok mélységének arányosnak kell lennie az adott MI-rendszer jelentette kockázat mértékével.”⁴⁷

A gyakorlatban a fenti előírások – a technikai intézkedéseken túl – már meglévő jogintézmények továbbfejlesztését jelentik. Az MI-rendszerek kifejlesztése, elterjesztése és felhasználása előtt és annak során végzett hatásvizsgálat megfeleltet-

⁴⁵ Európai Bizottság: *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan*. (2019. április 8.). 22.

⁴⁶ Európai Bizottság: *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan*. (2019. április 8.). 32.

⁴⁷ Európai Bizottság: *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan*. (2019. április 8.). 24.

hető az adatvédelmi kockázatok kezelésére jelenleg a GDPR 35. cikke által előírt adatvédelmi hatásvizsgálatnak (azonban annál jelentősen bővebb tartalommal), az MI-rendszerrel kapcsolatos aggályok bejelentésére (és az érintett személyek védelmére) pedig alkalmasak lehetnek az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1937. számú, az uniós jog megsértését bejelentő személyek védelméről szóló irányelve⁴⁸ alapján létrehozott belső bejelentési csatornák.

Konklúzió

Az MI szerepe az internetes platformokon az elkövetkező években egyre elterjedtebbé válik. Tekintettel a jogalkotói és hatósági aktivitásra, a platformokon használt algoritmusok átláthatóságának kérdése továbbra is kulcsfontosságú marad, különösen azért, mert ezekkel az algoritmusokkal a felhasználók napi szinten találkoznak, működésük pedig jelentős mértékben befolyásolja a platformok mindennapi használatát és a felhasználói élményt. Emiatt várhatóan növekszik majd a felhasználók tudatossága, ezért az MI-rendszert használó platformok is fel kell hogy készüljenek a kapcsolódó kérdések megválaszolására, és ezzel összefüggésben ügyfélszolgálatuk jogi és technikai továbbképzésére (feltéve persze, ha az ügyfélszolgálat maga nem lesz MI-alapú).

A fejlesztők irányában – a GDPR által bevezetett „beépített és alapértelmezett adatvédelem” elv nyomán – alapelvárássá válik, hogy a kidolgozott MI-rendszerek „megmagyarázhatók” legyenek. Az adatvédelmi jogszabályok és a hatóságok gyakorlata ebből a szempontból olyan környezetet teremtett az elmúlt években, hogy az átláthatósági kötelezettségek teljesítésére már nem újdonságként tekintenek az MI-rendszerek fejlesztői, forgalmazói, üzemeltetői, így ezek gyorsabban beépülnek majd a napi üzletmenetükbe.

A digitális platformok segítségével végzett munka növekvő szerepe miatt a munkavállalói jogok specifikus részeként megjelenik az „algoaktivizmus”, de ezzel párhuzamosan szükség lesz arra is, hogy a munkavállalói érdekképviselések oldalán megfelelő jogi és technikai tudással rendelkező személyek járjanak el. A platformgazdaság ereje miatt a munkavállalói jogok érvényesülését mind a hatóságok, mind a bíróságok prioritásként fogják kezelni, és ezt erősíti majd a megnövekedett médiafigyelem is, mivel az elvárások közismert cégeket érintenek, például futárcégeket, sofőrcégeket.

A jogfejlődési folyamat minden részterületen hasonló lesz, mint amikor a GDPR elfogadása és azt követően az adatvédelmi szabályozás (olykor kritikai kontextusban megjelenő) médiajelenléte felgyorsította, illetve megerősítette a felhasználók adatvédelmi tudatosságát. Az MI térnyerése miatt azonban néhány év múlva ezt a tudatosságot már valószínűleg „algoritmikus tudatosságnak” fogjuk hívni.

⁴⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1937 irányelve (2019. október 23.) az uniós jog megsértését bejelentő személyek védelméről. L 305/17 (2019. november 26.).

The Role of Artificial Intelligence on Internet Platforms – Regulatory Challenges

Abstract

The aim of the study is to describe the key regulatory challenges related to the role of Artificial Intelligence on internet platforms, with a particular focus on the use of algorithms. The author reviews the concept of “explainable artificial intelligence”, examines the use of algorithms in the operation of social networking sites as internet platforms, outlines the European (primarily: Digital Services Act) and American regulatory initiatives related to the transparency of social networking sites, addresses the typical problems through two legal cases, and finally describes the practical tasks related to the transparency of algorithms. The focus of the study is how to prevent the so-called “black box effect”, i.e. how to ensure the transparency of algorithms, the prevention of harmful effects on users and the reduction of related risks, and what additional accountability obligations should be considered.

Felhasznált irodalom

1573/2020. (IX. 9.) Korm. határozat Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiájáról, valamint a végrehajtásához szükséges egyes intézkedésekről. *Magyar Közlöny*, (2020), 202. 6356. Online: <https://bit.ly/3o7sb1F>

Aranguiz, Ane: Spain's Platform Workers Win Algorithm Transparency. *Social Europe*, 2021. március 18. Online: <https://bit.ly/3IKcXsC>

Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól (Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv). L 178/1 (2000. július 17.). 1–16. Online: <https://bit.ly/3zdrpGH>

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1937 irányelve (2019. október 23.) az uniós jog megsértését bejelentő személyek védelméről. L 305/17 (2019. november 26.). Online: <https://bit.ly/3oaa4rN>

Az Európai Unió Alapjogi Chartája. (2012/C 326/02) 2012. október 26. Online: <https://bit.ly/3oaCZMg>

Brody, Ben: FTC Official Warns of Seizing Algorithms ‘Juiced by Ill-gotten Data’. *Protocol*, 2021. július 27. Online: <https://bit.ly/3uVsIat>

Choudhury, Saheli Roy: Amazon Says its Facial Recognition can Now Identify Fear. *CNBC*, 2019. augusztus 13. Online: <https://cnb.cx/3yFJ4Fe>

Digitális Szabadság Bizottság: *Digitális Szabadság Bizottság „Fehér Könyve”*. 2020. július 2. Online: <https://bit.ly/3PgT0wc>

Európai Bizottság: *Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése*. COM(2020)65 végleges (2020. február 19.). Online: <https://bit.ly/3yPoNx4>

Európai Bizottság: *Etikai iránymutatás a megbízható mesterséges intelligenciára vonatkozóan* (2019. április 8.).

Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály)* COM(2020)842 végleges (2020a. december 15.). Online: <http://ludovika.lnkiy.in/wdfTL>

Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról*. COM(2020)825 végleges (2020b. december 15.). Online: <http://lnkiy.in/U32Kx>

- Európai Bizottság: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok (a mesterséges intelligenciáról szóló jogszabály) megállapításáról és egyes uniós jogalkotási aktusok módosításáról*. COM(2021)206 végleges (2021. április 21.). Online: <https://bit.ly/3uTD2zK>
- European Commission: *Ethics Guidelines for Trustworthy AI*. (2019. április 8.) Online: <https://bit.ly/3IJ0QMy>
- European Commission: *Algorithms and Democracy – AlgorithmWatch Online Policy Dialogue*. (2020. október 30.) Online: <https://bit.ly/3PymJAy>
- European Commission: *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts*. COM(2021)206 végleges (2021. április 4.). Online: <https://bit.ly/3ATLqDr>
- European Commission: *ANNEXES to the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Fostering a European Approach to Artificial Intelligence*. COM(2021)205 végleges (2021. április 4.). Online: <https://bit.ly/3IHYoWJ>
- European Commission: *Communication on Fostering a European Approach to Artificial Intelligence*. COM(2021)205 végleges (2021. április 21.). Online: <https://bit.ly/3o6nffT>
- Information Commissioner's Office: *Explaining Decisions Made with AI* (é. n.). Online: <https://bit.ly/3PhZqez>
- Jasmontaité-Zaniewicz, Lina – Alessandra Calvi – Nagy Renáta – David Barnard Wills (szerk.): *A GDPR egyszerűen kis- és középvállalkozások számára*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, (é. n.). Online: <https://bit.ly/3AItvVq>
- Kellogg, Katherine C. – Melissa A. Valentine – Angèle Christin: *Algorithms at Work: the New Contested Terrain of Control*. *Academy of Management Annals*, 14. (2020), 1. 366–410. Online: <https://doi.org/10.5465/annals.2018.0174>
- Körtvélyesi Zsolt: *Kódok és kódexek: az algoritmusokkal támogatott jogi döntéshozatal kérdései*. *JTI Blog*, 2021. augusztus 23. Online: <https://bit.ly/3OddrZG>
- Malatras, Apostolos – Ioannis Agraftiotis – Monika Adamczyk (szerk.): *Securing Machine Learning Algorithms*. *European Union Agency for Cybersecurity*, 2021. december 14. Online: <https://bit.ly/3OdC9ZY>
- Markey, Ed: *Algorithmic Justice and Online Platform Transparency Act*. (é. n.) Online: <https://bit.ly/3zd4T0v>
- Markey, Ed: *Senator Markey, rep. Matsui Introduce Legislation to Combat Harmful Algorithms and Create New Online Transparency Regime*. 2021. május 27. Online: <https://bit.ly/3zaLiSk>
- Mesterséges Intelligencia Koalíció: *Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája 2020–2030*. 2020. május. Online: <https://bit.ly/3IIZHVu>
- Robot dönt arról, hogy megkapod-e az állást? *Digital Hungary*, 2020. szeptember 30. Online: <https://bit.ly/3PhE6pk>
- Smith, Andrew: *Using Artificial Intelligence and Algorithms*. *Federal Trade Commission*, 2020. április 8. Online: <https://bit.ly/3yHTJPU>
- Tóth András: *A mesterséges intelligencia szabályozásának paradoxonja és egyes jogi vonatkozásainak alapvető kérdései*. *Infokommunikáció és Jog*, 16. (2019), 2. (73.) 3–9. Online: <https://bit.ly/3zeyAOA>
- Tribunale Ordinario di Bologna: *Ordinanza N. R.G. 2949/2019*. Online: <https://bit.ly/3PkTC3R>
- Vincent, James: *Sharing Passwords for a Video Streaming Site? This Company Will Use AI to Track you Down*. *The Verge*, 2019. január 8. Online: <https://bit.ly/3ASOGPn>

[Vákát oldal]

A Nemzeti Közszerolgalati Egetem Információs Társadalom Kutatóintézete idén is tanulmánykötetben dolgozza fel a digitális világ társadalmi hatásaival és szabályozási kihívásaival kapcsolatos egyik fontos kérdéskört. A mesterséges intelligencia alapjogi összefüggéseit elemző korábbi kötet után ezúttal az internetes platformok meghatározóvá váló szerepe és annak sokrétű következményei jelentik a vizsgálat tárgyát.

Az információs társadalom működési mechanizmusainak és szabályozási lehetőségeinek megértésében a kutatóintézet ezúttal sem csak saját kutatói csapatára számíthat, hanem azokra a kiváló kollégákra is, akik mind – a már hagyománnyá váló – éves konferenciáján, mind pedig tanulmányköteteiben társul szegődnek a közös gondolkodáshoz. A jelen kötet négy részben, összesen húsz tanulmány-nyal tárja föl, milyen társadalmi és szabályozási kérdésekkel szembesítenek minket digitális életünk megkerülhetetlen szolgáltatói, az online platformok. Az első rész a platformoknak az információs társadalomban és a közigazgatásban játszott sajátos szerepét, a második a gazdaság működésére gyakorolt hatásukat, a harmadik a társadalmi nyilvánosságot egyre jobban meghatározó befolyásukat járja körül, a negyedik rész pedig egyes fontos kockázatokot, kihívásokat elemez egy-egy tanulmánnyal.

ISBN 978-963-531-816-2

9 789635 318162